
3 1761 07920404 6

AZ ELSŐ ZRINYIEK.

AZ ELSÖ

ZRINYIEK.

Irta

Salamon Ferencz.

(A szigetvári hös.)

PESTEN,

Kiadja Heckenast Gusztáv.

AZ ELSŐ

ZRINYIEK.

IRTA

SALAMON FERENCZ.

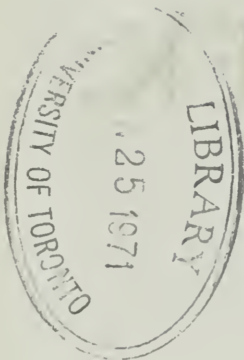

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1865.

Pest, 1865. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

ELÖSZÓ.

Ezen munka egy hazánk multjában első rendü szerepet játszott család, a Zrinyiek és őseik történetéből, mely Dalmatia, Horvátország és a Dunán túli részek történetével szorosan összeforrott, a legnevezetesebb részeket foglalja magában.

Nem volt szándékom ezuttal végig vinni a család történetét, miben nem lehetne egység; mert a család élete több századra, nagyon különböző korszakokra terjed ki s ha csak a fiu is merőben más ember lehet, mint apja volt, mennyivel inkább oly számos generatió, mennyi a Zrinyi családban 1220-tól csaknem 1700-ig egymást fölváltotta!

Az I-ső Leopold alatt kivégzett Zrinyi Péter és a II-ik Endre alatti Brebiri György nem tartozhatnak együvé.

Ezen munkám „Első Zrinyiek“ czim alatt csak a „Brebiri grófok“ történetét és a család második megalapitójának, a Szigetvárnál magát föláldozott hősnek telhetőleg részletes életrajzát foglalja magában. Az első könyv, a „Brebiri grófok“, egy kikeritett egész, a mennyiben a család története a ma Dalmatiának nevezett országrész történetében egy kereken befejezett korszakkal összeesik. Ez az első és kisebb könyv a „Budapesti Szemlé“-ben megjelent volt, s itt némileg változtatott és javitott kiadását veszi az olvasó.

Egészen uj ezen müvem második és nagyobbik fele: „Zrinyi Miklós, a szigetvári.“ Ez is egy magában kikerekitett egész. Igy egy kötetben két önálló munkát foglaltam össze. Más-más viszonyok, merőben különböző történelmi korszakok vannak a kettőben ismertetve. Mindamellett igazoltnak hivém a két könyv együttlétét, nemcsak azon genealogiai, inkább külső összekapcsolás által, melyet a II. könyv első fejezete tartalmaz, hanem azon belsőnél fogva is, mely a tárgy lényegében rejlik. Mindkét könyvben a feudalis korszak főurainak a haza egy részében való döntő szerepét és az államhoz való viszonyát

mutatom fel. Nem hallgatom el a régi oligarchák kártételeit, de kiemelem érdemeiket is, a mi talán nem fölösleges oly korban, mely a polgári és népelem emancipatiójának kora, s melyben a közvélemény tulbuzgalmában hajlandóvá lett csak roszat érteni feudalismus és várúr elnevezések alatt, s midőn elterjedt vélemény, hogy az egykori várurakban semmi hazafiság és magasb politikai elvekig való emelkedés nem volt meg, hanem igen kevés kivétellel mindenik csak magán érdeke előmozditásának eszközeül használta föl a közügyet.

Személyes indokokból, magán érdekből magyarázzák gyakran a pártoskodásokat, még oly esetekben is, midőn nagy és generatiókon keresztül állandó pártokról van szó, s nem teszik föl, hogy mély politikai indokok valának ott működésben, hol a felületen oly könnyen meg vélik találni a személyes és családi érdekeket.

Munkám nem jogtörténeti értekezés, melyben tüzetesen akarnám fejtegetni a magyar feudalismus természetét és fejlését. Csak alkalom szerint, mintegy az események és intézmények magyarázatául teszek egy-egy idevágó megjegyzést. Átalán pedig specialis pél-

dákban talál az olvasó képet arra nézve, minő viszony volt a főurak, a haza és az uralkodók közt.

A magyar feudalismus eszméjét tüzetesebben vizsgálni és kifejteni a jogtudósok föladata lesz, s föladatukat könnyitné, ha több nagy szerepet játszott család története részletesen megiratnék. Talán munkám is használható ezen tekintetben.

De mindezt nem mentségül vagy hasznossági szempontból mondám el, hanem azt akarám kitüntetni hogy munkám első és második része közt ha az eseményekben nincs kapcsolat, s igy külön történeti müvek, a kettő tárgyrokonsága igazolja együttlétöket.

Mindkét könyvben ugyanazon eljárást követtem. Se eseményről se egyes tettről, se emberről nem mondok itéletet a körülmények részletes vizsgálata nélkül. — A körülmények ezen ismertetése különben is fő tanulság a történetből. Innen látjuk a különböző tényezők befolyását az eseményekre. Egyes személyeket téve felelősekké az eseményekért, a valódi tanulság merőben elvész. A kor, a nemzet kül- és belviszonyai vannak első rendü hatással az eseményekre, a történet első korszakaitól fogva világ végéig. A kor és viszonyok ismertetése ennél fogva főfeladat a történetirásban. A

történet adatainak száraz összeállitása, vagy egy-egy Conversations Lexiconbeli életrajz, mely a tetteket indokok, az eseményeket a sok oldalu tényezők vizsgálata nélkül adja elő, nem történetirás a szó valódi értelmében.

Ama magasbb s talán erőmet meghaladó czél felé törekvésem okozá, hogy munkám jóval nagyobb terjedelmüvé lett, mint számitva volt. Zrinyi Miklós életrajzát egy „Ismerettár" vagy képes ujság közölheti egykét lapon ha csak a száraz eseményeket akarjuk adni. Sőt igen könnyü lesz vala föladatom, ha csak az ismert s általam felkutatott ismeretlenebb történelmi okmányokból egy mozaik képet állitćk vala össze. De én az indokolásra s a viszonyok ismertetésére helyezém a fősulyt, s gyakran némely helytelenül elfogadott véleménytől eltérvén, igazolni kellett állitásomat. Igy lett könyvem másfél akkora, mint a kiadó ohajtotta.

A formatumhoz képest különben is vastag kötethez nem lehetett okmányos toldalékot adnunk, melyre a munka első felében egypárszor hivatkozás történik. Bármennyire ohajtám vala ezen toldalék hozzácsatlását, kénytelen vagyok azon vigasztalással beérni, hogy a nagyobb körü olvasó közönség különben sem olvassa vala

a latin okiratokat, és hogy ezen kimaradás által a szövegben hézag épen nem támadt.

A czimlapon levő arczkép Ortelius rajza után készült. A Nemzeti Muzeumban találtam Zrinyinek egy másik egykoru arczképét is; de az csak igazolása Ortelius képének, mert a kettő egészen hasonló.

Az 518-dik lapon az olvasó Szigetvár térképét találja fametszvényben. Vettem azt a „Militärische österreichische Zeitschrift“ azon folyamából, melyet többször idézek. Ezen katonai folyóirat — fájdalom! — nem igen található könyvtárainkban, pedig a magyar történetekre sok érdekes van benne. Különösön bajos volt hozzáférnem azon évi folyamához, melyben a nevezett térkép közöltetik. Köszönetemet kell e részben kijelentenem gróf *Coronini* F. K. őrnagy urnak, ki történeti tanulmányokkal foglalkozván, annyi érdekkel viseltetett rokon tárgyu tanulmányom iránt, hogy fáradsággal is megszerzé nekem használatra a folyóirat nagyon ritkává lett illető köteteit.

Eme katonai szak-folyóiratban Szigetvár ostromáról korántsem találjuk azt, a mit keresnénk (gyakori hibája a német müveknek) — nem találjuk katonai szakismerettel irt birálatát az ostromnak: csak adatok

összeállitását. De a térkép s egy két — különben ismeretlenül maradandott — adat becses benne.

A nevezett folyóiratbeli térkép valószinüen a bécsi hadi levéltárban levő egy XVII. századbeli hiteles rajz után közöltetik. Úgy látszik, mérnöki fölmérés után készült; mert a mérték is (Maasstab) ki van téve, mi saját fametszvényünkről, hely szüke miatt kimaradt.

Köszönetemet kell kifejeznem, a Muzeum könyvtárának derék őre, Mátray Gábor ur iránt is, ki több mint hivatalos készséggel nyitá meg nekem a gazdag levéltár kincseit és Kiss Károly akademiai rendes tag iránt, ki szives volt rajzokkal, térképekkel s jó könyvekkel szolgálni nekem a hadi történetekre nézve, miknek tüzetesb tanulmányozását nélkülözhetlennek tartám arra, hogy Szigetvár ostromáról s átalán egy-egy XVI. századbeli várostromról, türhető képet adhassak olvasóimnak.

Mellékletül egy helynévtárt közlök — többnyire a régi s kevesbbé ismert várakét. Semmi sem kerülvén aránylag annyi fáradságomba e munka folytán, mint a geographia ezen ugyszólván mikroskopicus részletei, könnyitni akarám azok föladatát, kiket történelmi

tanulmányuk az itt leirt tájakra fog vezetni. A történetirásban a geographia nagy szerepet játszik, s a történetolvasás is sokkal világosabb egy jó földkép elővételével. Gyakran egyedül az e részben való teljes pontosság világosit föl némely különben érthetlen körülményt. Egész munkámban nagy suly van fektetve a helyi viszonyokra, s mint az olvasó meg fog győződni, a nagy családok sorsában igen fontos szerepet játszik birtokaik geographiája. Ezért nem kiméltem a fáradságot ezen nagyon aprólékos és türelmet kivánó munkától.

Salamon Ferencz.

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV.

A Brebiri grófok.

MÁSODIK KÖNYV.

Zrinyi Miklós, a szigetvári.

HELYNÉV-MUTATÓ.

H.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

Z.

ELSŐ KÖNYV.

A BREBIRI GRÓFOK.

I.

1222—1242.

A Zrinyi nemzetség nagy Lajos király ideje előtt Brebiri nevet viselt. Bizonytalan, melyik királyunk ajándékozta neki Brebir várát és megyéjét. Tény, hogy II-ik Endre idejében grófja volt már; tény az is, hogy megnyerése előtt a család Subics néven neveztetett. — Nehány régi történetiró római eredetűnek tartja s lehet, hogy az maga is kérkedett patriciusi származásával a Frangepánok és Corbaviai grófok példájára. De ezek az állitások nem épülnek történeti okmányokon.

Még csak valami kevés tényből nagyított családi hagyománynak sem kell tartanunk. Legvalószinübb, hogy a tekintélyes és hatalmas család valamelyik udvari káplánja részint hízelgésből, részint szobatudósi okoskodások iránti hajlamból vitte föl a családfát a római classicusok és középkori latin irók tekervényes magyarázatával a Krisztus születése előtti korba. A család leszármaztatására a kiindulás alig lehetett egyéb, mint a névhasonlat a római Sulpiciusok és a horvát Subicsok közt, némely hason értékü bizonyitékokkal.

Eddigi hiteles adataink nyomán csak az arany bulla évéig, 1222-ig birjuk felvinni a leszármazást, midőn

már a Subicsok a Brebiri grófságot birták, vagy talán épen ekkor nyerték. A család ezen évben kezd évkönyveinkben fontosságot nyerni.

II-ik Endre uralkodása alatt az ország nagy erkölcsi és anyagi zavarban volt. Az udvar és clerus erkölcsi, a királyi birtokoknak korábban történt elpazarlása miatt az ország vagyoni állapotja a legszomorúbbak közé tartozott. Elhatalmasodott dynasták bitorlák a királyi jogot s a szegényebb nemesség, a nép, a városi polgárság a fejetlenség és erőszak minden inségeiben részesült. Sehol sem volt nagyobb az anarchia, mint a Brebiri grófok azon korbeli lakhelyén, a mai Dalmatiában. Ott egyes parti városok tengeri rablóságot üztek mind a magyar korona tengerparti városai, mind a magyar koronával szövetséges Velencze ellen. A szárazon egyes horvát néptörzsek, vagy a magyar királytól adományokkal hatalmasakká tett oligarchák rabolták a kereskedő városok szárazi birtokait; — a clerus elaljasodásához járult egy új vallásos felekezet elterjedése, a patarenusoké, mely különösen a szomszéd Bosniában fészkelvén meg magát, kiterjedt a horvátokra sőt a latin eredetü tengerparti városokra is.

Ezen politikai és vallásos anarchia elnyomásában tüntek ki először a Brebiri grófok, — mint a király és egyház hívei. — Legyőztek egy túlon túl elhatalmasodott, s az egész tartományban erőszakoskodó dynastát, azután egy, az uj felekezethez szított másik horvát főurat. — Ugylátszik résztvettek ama tengeri harczban, mely a tengeri rablóságot megsemmisité s ama száraziban, mely keresztes háború volt az uj hit pártolói ellen.

Az a garázdálkodó oligarcha, ki ellen a Brebiri grófok küzdének, Domald, a csetinai tartomány ura volt, ki ugyanazon II-ik Endrétől, ki ellen most fellázadt, terjedelmes birtokokat nyert volt adományul nevezetes szolgálataiért, melyeket a királyi háznak tőn, midőn a Görögországban trónkövetelő Géza fiai forralta összeesküvést fölfedezte s a Velencze feldulta Zára helyreállitásában munkás volt. Később pedig 1220 körül hatalmában elbizakodván, nyilt ellenség a dalmát kereskedő városok ellen, sőt idegen hadakat hivott segitségül. A Brebiri grófok voltak az ő megrontói, s már 1222-ben II-ik Endre Domald gróf egy nagy kiterjedésü birtokát nekik adományozza,[1]) mely a Kerka vizétől Záráig terjedt.

Ez a mai Dalmatia belsőbb részeinek legszebb vidékén terült el. A hosszu keskeny tartományban, melynek csak tengermelléki vidékei termékenyebbek, de belső részei rendkivül kopár sziklák, a Kerka és Zermagna vize közti része halmokká szelidül, melyeket termő földréteg borít. Itt feküdt a templomos vitézek egykori birtoka Vrána, s a Brebiri nemzetség ősi fészke, Brebir és a szomszéd Osztrovicza a Kerka vize jobb partjától egykét mérföldnyire. Minthogy II-ik Endre ezen viz jobb partjától Záráig fekvő terjedelmes birtokot adományoz hiveinek, a Brebiri grófoknak, nem valószinütlen, hogy a király emlitett okmánya foglalja magában az eredeti adományt, melylyel a Subicsok Brebir várát és megyéjét s a Brebiri gróf nevet nyerték. Endre István és Gergely keresztnevü grófokat

[1]) Katona. V. kötet 421. lap.

említ; de az utána következett király IV. Béla adománylevele s más források kétségtelenné teszik, hogy ezek a nevezett nemzetségből valók. IV. Béla ugyanis emliti nemcsak Gergelyt és Istvánt, mint Brebiri grófokat, hanem azt is, hogy ők győzték le Domaldot.

Ugyanazon időtájban, mindenesetre 1222 után, történhetett Buisen legyőzése is. Mint az egykoru spalatói esperest latin krónikájában olvassuk, ekkor „rettentő háboru támadt Brebiri Gergely gróf és Buisen Spalató grófja közt, ki nemes, hatalmas férfiu létére is az eretnekek pártfogója vala.“ A két vetélkedő fél közös családból származott s már régóta folyt köztök a viszály; de Buisen hatalmasabb volt. Egyszer körülveszi, s ostrom alá fogja Brebir várát, ugy hogy Gergely grófnak alig volt reménye a meneküléshez. Cselhez folyamodott tehát; mert, mond az egykoru krónikás, Gergely szerfelett ravasz ember volt. Egy hajnalban, midőn Buisen merőben elhanyagolá a vigyázatot, Gergely gróf hirtelen kiüt a várból, az ostromlók közt szolgáival nagy vérengzést visz véghez s élve fogja el Buisent. — Gergely gróf nemcsak ravasz, hanem, ugy kell lenni, bosszuálló természetü is volt; mert a fogoly Buisen hiában kért tőle kegyelmet. Kivetkezteté pánczélából s saját kezével szurta keresztül a fegyvertelent, azzal indokolván tettét boszús felkiáltásában, hogy ez az ember sokszor háborgatta őt. Ez 1224-ben történhetett, mert Buisen helyett ekkor választ Spalató városa uj grófot magának egy másik hatalmas horvát nemzetségből. Az uj gróf Péter volt, a khulmi tartomány ura, és hasonlókép az uj vallásos felekezet hive

Ugyanazon időtájban éri tetőpontját a vallásos

surlódás s a tengeri rablás elleni harcz. Spalato tengerparti város népe, mely a többi dalmát városok ősi jogai szerint maga választá kormányzó grófjait és püspökeit, meghasonlásba jön papságával, mely nem egyezett bele, hogy khulmiai Péter, az eretnek, legyen a város grófjává. — A nép fellázad hatalmába keriti a város kapuit, és ugy bocsátja be ujonnan választott grófját. A várost e miatt az épen Dalmatiában volt pápai követ egyházi tilalom alá veti, s átalán az egyház és törvények tekintélyének helyreállitásában sokképen intézkedik.

Honorius pápa kiküldé Acontius követét Dalmatiába, Boszniába azzal a meghagyással, intézkedjék az eretnekség terjedése s a tengeri rablóság ellen. A tengeri rablók ellen egész keresztes háborút inditott. Mindjárt megérkeztével bűnbocsánatot hirdetett Dalmát és Horvátország azon lakosainak, kik a tengeri rablók ellen szárazon vagy vizen fölkelnek, vagy pénzzel segitik a vállalatot. Összegyüjté a latin és szláv eredetű parti városok hajóit, a horvát urakat Almissa városa ellen vitte, melynek lakosai nagyban űzték a kalózkodást. És a különben örökösen viszálkodó ama különböző elemek egyesitése sikerült is. Az almissaiakat körülvették s egész hajóssergöket felégették a pápai követ jelenlétében és parancsára. Bizonyosnak tarthatjuk, hogy a Brebiri grófok szárazi vagy tengeri erővel résztvettek a hadjáratban. IV. Béla adománylevele említi a grófoknak tengeri csatában is bebizonyitott hűségét.

Nem kevesebb tekintélye volt a pápai követnek a szárazi rablók előtt is. Alig érkezett meg Dalmatiába, midőn a kazetták sokat garázdálkodott horvát néptörzse hozzásietett s magát lábaihoz vetve kért kegyel-

met. — A pápai követ helyreállitá a papi rendben is az egyházi fenyitéket, melynek megromlása maga után vonta a nép elfajulását is. A papokat eltiltá a nős élettől, mely ismét divatozni kezdett s más intézkedései is mutatják részint erélyét, részint azt a varázshatalmat, melyet akkor a pápai tekintély gyakorolt. — Acontiusnak nem sikerült Boszniában kiirtani az eretnekséget. A harczias főpap azt vélte, hogy a szellemi mozgalom ellen is ép oly sikeresen veheti segitségül a fegyvert, mint a kalózok ellen. Azonban a mi a dalmát és horvát népet illeti, ugylátszik, sikeres volt föllépte. Az uj vallás-felekezet ott nem vert volt oly mély gyökeret, mint Bosznyákországban.

Hogy Spalato 1224-ben eretnek grófot választott magának, nem csupán, s nem kiválóan vallásos rokonszenvének kell tulajdonitnunk. A tengerparti dalmát városok átalában nem csupa szeretetből, hanem olykor félelemből szoktak maguknak „szláv“ urakat választani grófjaikul, kiknek szomszédsága különben igen káros lehetett rájok nézve. — A dalmát városok, nevezetesen Zára, Trau, Spalato és Ragusa megtarták azon intézmények és szokások nagy részét, melyeket a római császárság idejében nyertek. A népvándorlás, időnkénti pusztulás ellenére sok század mulva is megismerszett rajtok, hogy római telepitvények voltak. Nyelvök is római keverékű, azaz olasz volt. A népvándorlás idején Velencze példáját követték. Többnyire arra kényszerittetvén, hogy a régi lakhelyeiket odahagyják, oly pontokat kerestek ki uj városok alapitására, melyek telhetőleg el legyenek szigetelve s mind a száraz, mind a tenger felől biztositva a támadások ellen. Mindenik

város megannyi külön állam volt, mely félig idegennek s néha ellenségnek tekintette egymást. Zárkózott önzésökben makacsul megtarták függetlenségöket mindenféle idegen uralom alatt. Voltak több izben a görög császárság, egyszer nagy Károly birodalma részei, azután Velencze oltalma alá adták magokat, majd a magyar korona alá kerültek; de mindenik alatt fenn tudták tartani kiváltságaikat. Legnagyobb változást hozott még Velencze végleges uralma a XV-ik század óta, pedig ennek is rokon intézményei és viszonyai voltak a dalmát városokéihoz. — Eléggé elkülönözte a szomszéd horvátoktól kormányformájok. A római senatus példájára volt egy patriciusi rend, melyet helytelenül hasonlitnánk a hűbéri rendszerből fejlett aristocratiához. Ez képezte a szűkebb körű városi tanácsot. — Következett a polgárok osztálya, mely a mesteremberekből, halászokból, tengeri kereskedőkből állott s alkotta a democraticus elemet. Ez is résztvett a községi ügyekben; mert nyilvános népgyülések tartattak minden fontos alkalommal, mikor is harangszóval hitták össze a lakosságot. Végre volt a jog és szavazat nélküli rabszolgarend, mely alábbvaló munkákra használtatott, s melylyel a dalmát városok kereskedést is űztek. — Mindezen intézményeken kivül voltak külön törvényeк, melyek egyenesen arra voltak irányozva, hogy e latin városoktól a horvátok minél tökéletesebben elkülönöztessenek. Tilták, hogy idegen lakos birtokot szerezhessen a latin városban, vagy hogy nők vitessenek ki belőle; hogy valamely szlávnak kölcsönt adjon; hogy valaki hajót, gondolát adjon el a szlávoknak; hogy bárki is hajóépitő vagy földmunkában a

szlávoknak segitsen; néhol kijelentetett, hogy szláv nem fogadtatik el tanunak.

A különböző szokások annál jobban elkeseriték a viszonyokat, minél közelebbi érintkezésben kellett lenniök az idegenekkel, kiket római büszkeséggel barbároknak tekintettek. — Gyakran igen csekély okokból harcz, háború támadhatott közöttök. A horvát népnél sokáig divatozott a nemzetségi rendszer azon maradványa, hogy halál vagy károsodás esetében, a rokon vagy károsodott pénzbeli váltságot követeljen a gyilkoson vagy kárositón, s ha meg nem adatik, a vérség, a nemzetség tagjai magok vehessenek elégtételt a gonosztevőn és nemzetségén. A dalmát városok a kölcsönösség kedvéért kénytelenek voltak e vendetták szokását befogadni. Ha szláv ölt meg egy latin városbelit, a szláv főnök nem tatotta magát felhatalmazva halállal bűntetni alattvalóját, még ha az áldozat szláv volt volna is, annyival kevésbbé, ha idegen; viszont a dalmát város hogyan vette volna életét saját polgárának egy szlávon elkövetett gyilkosságért? ekkor egy szláv élete drágább, egy latinénál. Ennélfogva a dalmát városokban az volt az elégtétel módja, hogy ha egy szláv megkárosította ama városok polgárát, ez bejelentette a tanácsnak, ez pedig elégtételt követelt az illető szláv hatóságtól. Ha megtagadta, a károsodott polgár mellé egy tanu adatván, ez kiment s az illető szláv hatóság alá tartozott akármely emberen megvette az elégtételt. Hasonlón jártak el a szlávok a latin városok ellen, kivéve, hogy ezek a tanut nem tarták szükségesnek. Igy volt meg a kölcsönösség; de egyszersmind igy lett örökkön fenyegetővé egyegy kis háború a tőszom-

szédok között, mi ha békeszerződéseken végződött is, utóize csak gyülölködés lehetett. — Mindazon várost, melyet horvátok laktak a dalmát tengerpartokon, külön országba, „Croatiá“-ba tartozónak mondák, minő volt az egykori tengerparti Belgrád, sokáig Scerdona, Sebenico, Almissa és mások.

De ily barátságtalan viszonyok ellenére is a latin városok nagyon rászorúltak barbár szomszédaikra. Nem volt képes ezen városok egyike is elszigetelni magát a száraztól. A dalmát városok csak félig voltak tengerészek, félig a szárazon keresték kenyeröket. Mindenik iparkodott minél terjedelmesebb határt szerezni magának, hol a gabonán kivül, az égalj kedvezése mellett kitünő bort, olajat, figét és más gyümölcsöket termesztének, s a hátrább eső hegyeken nagyszámu barmot s különösen juhokat legeltettek. Ez hasznos lehetett a városoknak, melyek arra iparkodtak, hogy az első szükségü élelemmel magok lássák el magokat, s az idegen bor és gabona bevitelét tilalmazták. A városok gondoskodtak, mint egykor a romai senatus, hogy a köztársaságnak külön magtára s az mindig tele legyen. De a szükkeblű függetlenségi törekvés, melynélfogva nem élhettek kizárólag a tengerészetnek, okozá függésöket a hátuk mögötti szárazi hatalmasoktól. Akármely horvát nagy ur, vagy kóborló szláv néptörzs bármikor a legérzékenyebb oldalról sérthette őket. Csak az előbb emlitett Domald, midőn Spalatóra megneheztelt, harminczezer birkáját hajtotta el. Spalató ezen esemény után mintegy húsz évvel összeszámlálván lakosai számát, kétezer férfiu volt benne s ezer kétszáz szárazi fegyverest tudott kiállítni; de olykor csekély volt ez az

erő a szárazi támadók ellen. — Volt más érdekök is, mi a tengerészettel is kapcsolatban állott, s a mi függővé tette őket a száraziaktól. Nagy kereskedést üztek Bosznia és Horvátország terményeinek kivitelével s a külföldi áruknak részint ide, részint Magyarország belsőbb részeibe szállitásával. A szállitás a hegyes vidékeken át s a rosz utakon történt ugyan; de tetemesnek kellett lennie. A horvátok hatalmasabbjai könnyen utját állhatták a közlekedésnek, mely a dalmát városok egyik főere volt.

Ezért iparkodtak eme városok a szomszéd száraz hatalmasai közt szövetségeseket szerezni. Legbiztosabb ut volt az, hogy a ki legtöbb kártételre volt képes, azaz leghatalmasabb, megválasztották a város grófjává, kinek a külföldi kereskedőktől bevett vám egyharmadát adták, mig a magyar királyt két harmad illette, mi után a clerus tizede levonatott belőle. Ezenkivül voltak a grófnak bizonyos hagyományos ajándékai a várostól.

A spalatói és traui grófok sürü változása magában is eleven képét adja annak, mily anarchia uralkodott a szárazi urak közt II. Endre uralkodásának utolsó felében és IV. Béla uralkodásának első éveiben. Spalatónak néha egy évben két grófja is volt egymásután s az előbbi több izben visszakerült, mintegy sulymérőjéül annak, hogy hol egyik, hol másik horvát család kerekedett feljül. Domald 1210 körül grófja volt mindenik nevezetesebb dalmát tengeri városnak, mely a magyar koronához tartozott. Endre megfosztja őt a túlságos hatalomtól 1217-ben midőn a szent földre megy, Spalatót és Traut kivévén kértökre hatalma alól. Mind-

emellett Domald később is Spalató grófja, mig 1222-ben Buisent nem választják helyébe. Ez megöletvén, 1224-ben a khulmi Péter lesz a gróf, — 1227-ben már Gergely Brebiri gróf van eme méltóságban, kit 1229-ben ismét Domald szorit ki a grófságból, hogy még ugyanazon évben Domald viszont elüzessék s Gergely gróf foglalja el helyét. Még egyszer kerül vissza Domald 1235-ben s két év mulva ismét a Brebirek a spalatói grófok, midőn Márk, a Gergely fia, választatik meg.

Mindezen külső változások a városi nép választásával történtek. Egyik gróf sem ment be fegyveres erővel a városba. Csak szárazi birtokait kellett bántani, hogy a város népe érdekeinek legközvetlenebbűl fenyegető veszélyét egyegy új választással ideig óráig elhárítsa, mindig a győzedelmes félhez pártolván. A krónika a horvát urak közt folyt rendetlenséget azzal is illustrálja, hogy mint 1229-ről irja, a belső viszályok miatt egész Dalmatia tönkre jutott volt. Gergely Brebiri gróf, ki a magyar király ellen lázadottakat megfenyitette volt, s érette családjával együtt fényesen jutalmaztatott, a hűség tág határain belül alkalmasint nem volt se önzéstelenebb, se az erőszakoskodás foltjától mentebb férfiu vetélytársainál s semmi kétség benne, hogy az elgázolt mezőkön nagyon meglátszott az ő lovainak nyoma is. Ő már leghatalmasabb ur volt a horvátok között, s mint egy krónikás mondja, senki sem merte kinyujtani kezét az ő vagy testvére birtokaira. Különben nem sokat foglalkozhatott a város kormányzásával. A latin városok nem ohajtották, hogy horvát grófjaik falaikon belül lakjanak s hihetőleg ma-

gok még kevésbbé vágytak az övéktől oly különböző szokásu városi nép közepett időzni. Saját várában lakott mindenik horvát ur s királyi módra csak olykor látogatta meg a grófoskodásra bizott várost. Egyegy helyettest (vicariust) nevezett ki, vagy a nép maga választott egy kormányzót (podestát), kit a gróf erősitett meg, hogy nevében vezesse a város ügyeit. Gergely grófnak sem tartozott főgondjai közé Spalató városa. Azért meglehetős fejetlenség uralkodott a kis democraticus köztársaságban, melynek a zavargás izgalmaira mintegy szüksége volt. A választási jog gyakorlását oly túlságra vitték, hogy minden hónapban más más birót tettek s nem csoda, hogy a grófok választásában is mintegy kaptak az alkalmon, hogy a csekély ürügyet kénytelenségnek mutassák fel a pártoskodó választásokra; mert a krónikák szerint vagy ritkán, vagy sohasem voltak azok egyértelműek. Épen Brebiri Gergely idejében történt, hogy a városi pártok egyike vagy másika maga hivott egyegy horvát urat pusztitni a város határába, mikor is a pártosok saját marháikat külön bélyeggel látták el, melyeket szerződés értelmében, a meghivott ellenség nem bántott. Ilyen pártoskodó cselszövények áldozatja lehetett egy részben Brebiri Gergely, midőn már kevesbbé hatalmas vetélytársa utoljára szoritotta ki, hogy többé ne szerepeljen. Gergely gróftól viszálkodhattak, ölhették, lophatták egymást Spalató lakosai — a belkormányzást nem vezette.

Végre Spalató maga, ráunván a belső rendetlenségekre, nem gondolva kivül eshető káraival, elhatározta, hogy többé nem választ horvát grófot, hanem Anconába küldött követséget, mely onnan számára egy kor-

mányzásra alkalmas latin eredetű embert hozzon. És csakugyan 1239-ben egy Gargano nevű anconai olasz polgár veszi át a grófi hivatalt szerényebb „podesta“ czimmel.

Brebiri Gergely a város oltalmára egy maradandó szolgálatot tőn Spalatónak. Az egyetlen szárazi ut ettől a várostól, valamint a szomszéd Trautól, a hegyek közé Klissza magas szirten épült várának aljában vezetett el. Ez az erősség kulcsa volt a száraz felől a két városnak. Elzárhatta, megnyithatta kereskedésöket. Azért eredetileg magyar királyi vár volt, hol várkatonákat tartottak. De II. Endre alatt, mint tudva van, a magyar honvédelmi rendszernek a királyi várakon épült ereje végső romlásra jutott, s általán a királyi birtokok nagy része elajándékoztatott s bitorlók kezébe került. Igy lőn Klissza is elajándékozva, hogy nemsokára Domald, a horvátországi egyetemes bitorló kezébe kerűljön. Endre mielőtt a szent földre indult, a közel Vranában székelt templomosoknak adta a várat. Domald azonban cserét ajánlott : Sebenicót igérte oda nekik. A templomosok ráállottak az alkura. Domald odahagyta Sebenicó várát s átköltözött Klisszába. Azonban midőn a kevesbbé előre látó s kevesbbé fürge templomosok be akarnak ülni birtokukba, már a sebenicóiak lerontották a város feletti sziklavárat s kijelentették, hogy ők senki jobbágyai nem lesznek, hanem a latin városok példájára független, kiváltságolt kereskedő város kivánnak lenni. Spalató városa részes volt alkalmasint a cselben; mert Domald ujra grófja levén 1221 előtt, azt remélte, hogy ez nem fogja áruiktól a szokott úti vámot szedni. Sebenicó pedig 1221-ben for-

maszerinti szerződést köt ama horvát várossal, melyben az többek közt felfogadja, hogy többé nem üz tengeri rablóságot. De Spalató megbánta Domald grófjának közel szomszédságát, s hogy a város kulcsát képező vár ennek kezére került. Azért elkövetett mindent, hogy a különben is letett és nyilt ellenséggé vált Domald alól Klisszát kiszabaditsa. Ha talán nem is maga Gergely gróf tette, de az ő grófsága idejében történt, hogy kiküldött fegyveresek belopóztak a bevehetetlenek tartott Klissza várába s Domaldot elfogták, ugy hogy a vár Spalató és Trau birtokába jutott. Eme városoktól és Gergely gróftól 1227-ből egy szerződéslevél marad fenn, melyben egy zsoldosuknak adják át Klissza várát oly kikötéssel, hogy többé senki kezébe ne adja, még a magyar király, vagy személyese kezébe se, hanem oltalmazza a magyar király tiszteletére. A várnagy Ursico Péter 1000 görög aranyat (yperpera) tesz le zálogul a szerződés megtartására a splatóiak és traubeliek kezébe. Ily önkényüleg bántak Endre alatt a királyi birtokokkal és várakkal.

Bármily változó volt és hosszan tartott a viszály csetinai Domald és Brebiri Gergely közt, eredménye az előbbi teljes megaláztatása és a Brebirik nagyraemelkedése volt. Egy későbbi korbeli krónikás irja traubeli hagyomány után, hogy Domald elfogatván, haja lenyiratott s csufságul szamár háton hordozták körül Spalató utczáin és Trauban nyomorultul halt el.

———

II.

1242–1270.

A Brebiri grófok ezután vagy száz évig voltak a vetélytárs nélkül leghatalmasabb dynasták a mai Dalmátiában, s csakhamar volt alkalmok egy országos szerencsétlenségben még fényesebben kitüntetni a magyar király iránti hűséget. Ez a szerencsétlenség a tatárjárás volt, melynek vihara elől IV. Béla király, mint tudva van, a dalmát partokon keresett menedéket. Különösen Trau városa s ennek grófja Brebiri István mutatták ki áldozatkészségöket a király fogadásában és védelmében, kivel csak a Vegliai grófok, vagyis Frangepanok, vetélkedtek a legnemesebben. Mint a király később kelt adománya leveleiben maga elismerőleg mondja, a Brebiri grófok akkor, midőn ő a tengeri részekbe volt kénytelen vonulni, a legnagyobb kézséggel fogadták, mindenöket, a mijök volt rendelkezése és parancsa alá bocsátották, s több izben személy szerint kitették magokat védelmében a tatároknak s más veszélyeknek.

Brebiri István különben is IV. Bélának, legjelesb királyainak egyikének, méltó főembere volt. 1242 után, midőn a tatárok elvonultával a király visszatért a haza belsejébe, nemsokára a legfényesebb hivatalokra emeltetett. Miután hosszas ideig Trau grófja volt s Gergely testvérével közremunkált némely lázongók megfenyi-

tésében, a tengeri részek bánjává s később Stiria kormányzójává lett.

Első teendője volt Béla Dalmátiából lett eltávozása után, hogy a király parancsából, a horvátországi bánnal s Trauval egyesülve a hűtlenségre hajló Spalatót megfenyitse. Már 1243-ban a tengermellék bánja volt. Spalató a tatárjárás előtt anconai polgárt választott magának podestául, ki sok belső reformot vitt keresztül az olasz városok alkotmányának szellemében. Három évet töltvén ott, János Vegliai gróf lett a podesta, utána pedig egy Bernard nevü triesti polgár. — A magyar király már annálfogva is neheztelt eme városra, hogy külföldieket ohajtott kormányzókul; s e neheztelés annál nagyobb volt, mivel ugylátszik, gyanu volt a városra, hogy elpártolási szándék lappang a külföldre való ezen kacsintgatás alatt.

A dalmát városok ügyekeztek jó lábon állani mind a magyar királylyal, mind a velenczei dogéval, — s mikor nyiltabban mertek föllépni, a hatalmashoz állottak. Általános volt ezen ingadozás, ép ugy a sokáig magyar korona alatt volt Zára-, Trau-, Spalatóban, mint az állandóbban Velencze alatti Ragusában. Ennek köpenyegforgatása is példabeszéddé vált. Czimerén S. B. betű volt, a város védszentjének „Sanctus Blasius“-nak, kezdő betüi, melyeket általánosan igy travestálták : „Sette Bandiere“ — azaz hét lobogó, melyet a város mindig készen tart, hogy az időszerént hatalmasabbét tűzhesse ki.

1242 táján, Spalató a magyar és velenczei lobogó mellett, ugylátszik, egy harmadikat rejtegetett : a német császárét, ki a két Siciliát birván, ki kezdé terjesz-

teni hatalmát az Adriára is a meghódolt olasz városok segedelmével. — Zára, melyet az 1202-iki pusztulá után a magyar király alatt ujra fölépitettek, s II-ik Endre önként engedett át Velencze hatalmába seregének a szent földre szállitása fejében, 1242-ig hive volt a köztársaságnak. Ekkor egyszerre föllázadt a város, kivetette velenczei kormányzóját s a magyar királyhoz szegődött. Nem magyar cselszövény volt ez; mert Magyarország csaknem végpusztulásra jutott volt s épen azon évben királya, mint menekült szorúlt Dalmátiába. Fridrik római császár lázitotta föl Zárát a velenczeiek ellen, kik szövetkezni kezdtek azon hatalmas „lombardiai ligá“-val, melynek czélja volt az idegen német császártól megvédni a classicus olasz földet. [1]) A német császár az emlitett diversióval nem Magyarországnak akart használni, hanem egyszerüen Velenczének ártani; mert mint utóbbi évekbeli magaviselete bizonyitja, egyetemes uralomra czélzott terveibe befoglalta Magyarországot is, melyet nem segitett ugyan a tatárok ellen, de IV. Bélától hűbéri adót követelt ismét.

Spalató lakosai már a tatárjárás előtt kevéssel érintkezésben voltak Apulia akkori urával, II. Fridrikkel. Nevezetes előzmény ez, mint első eset arra, hogy déli Olaszország urai Dalmátia ügyeibe avatkoznak. Gargano, az Anconából hozott podesta, maga is egyetértésben állott Fridrik császárral. Almissa városa 1221. megaláztatása után tiz tizenöt évvel ismét hozzá fogott kenyérkeresetéhez : a tengeri rabláshoz. Gargano, a

[1]) Storia Documentata di Venezia. di S. Romanin. II. k. 235. lap.

spalatói podesta, hajókat szerel föl s Brazza szigetét, mely hosszan nyulik el Almissa városa előtt s ennek birtokában volt, elveszi tőle. Spalató polgármesterének eme vállalata nemcsak Fridrik császár tudtával, hanem ösztönzésére történt; mert az almissaiaknak a szigeten talált ingoságait egy részben Apuliába szállitják s a tengeri rablók felfogadván, hogy többé nem kalózkodnak, nem Spalatónak, hanem Fridrik császárnak adnak kezeseket, kinek már Dalmátia szigetei közül egyik, a Lissa melletti Busi sziget, oltalmában volt. Trau a tengeri rablók ezuttal való megfenyitésében igen kis részt vett, habár egy előleges szerződés által kötelezte volt magát. A fenebbi beavatkozás közvetlen érdekében állott a császárnak; mert az almissai kalózok alattvalói hajóiban is kárt tettek.

IV. Bélának a tengermelléken való mulatása alatt a spalatóbeliek csendesen voltak, s már ekkor Klissza vára is ujra visszakerült a király jogos, közvetlen birtokába. Maga a király hosszasan mulatott ez alkalommal a sziklafészekben. A dalmát városok közül különösen a Spalatónál jóval kisebb Trau részesült kegyeiben, melyben a nép minden osztálya a legnagyobb részvéttel és áldozatkészséggel fogadta őt. IV. Béla egy három evezősoros nagy hajón kivül egy földbirtokkal is megajándékozá a traubelieket, mi a király eltávozta után a háboru egyik ürügye lőn a két város között. — Spalató jogot tartott a király eladományozta szárazi birtokhoz, s részint e miatt, részint más ürügyek alatt Spalató harczias podestája, a triesti Bernard, 1243-ban hajókat szerelvén föl, megindul Trau ellen. A vállalat népszerü volt s az egész spalatói polgárság

részt vett benne a podesta lelkesitő vezérlete alatt. A traubeliek is összeszedték magokat, s fegyvert ragadának a hozzájok menekült záraiak is. Folyt a tengeri csata a szirtes partokon nyillal, dárdával s különösen kövekkel, melyeket a trauiak nagy mennyiségben raktak fel hajóikra. A király ajándékozta hajó nagy segitségére volt a traubelieknek; mert magasabb volt minden spalatói dereglyénél, — nagyobb hajójok egy sziklán fenakadván. A gyengébb traubelieké lőn a győzelem. Elfogtak egy spalatói hajót s hatvan előkelő polgárt, kiket kötözve vetettek tömlöczeikbe.

Trau véletlenül lepetvén meg, e harczban nem használhatta szláv szövetségeseit; de most felülkerekedvén, segitségökkel nem engedett nyugtot Spalatónak se szárazon se vizen. Spalató igy meg levén alázva, igyekezett szintén szövetségesekre tenni szert a szárazon. Megnyeré Ninoslávot, Bosnia bánját, kit grófjának választott s a város közpénztárából adott neki költségeket. Ninosclav erős haddal érkezett meg, melylyel a Trauval szövetkezett horvát urak meg nem mérkőzhettek. Ráment Trau határára, kivágatta a szőllőtőket, fákat s elpusztitott minden vetést. Ily hősi tett után visszatért Bosniába, s egy Rizardo nevü calabriai embert tett meg ott helyettesévé a spalatói grófságban, mig saját fiát egy lovas csapattal a város védelmére hagyta. Trau mindezen pusztitás daczára sem adta ki a spalatói foglyokat.

IV-ik Béla, mindamellett, hogy az elpusztult ország helyreállitásával s külső ellenségekkel is el volt foglalva, nem tartotta többé eltürhetőnek Spalató mind nyiltabb hűtlenségét. 1243-ban levelet ir Traunak,

melyben biztatja, hogy nem fogja tűrni a koronához oly hű város megaláztatását, meg fogja térittetni kárait, s hogy engedelmeskedjenek mindenben Dénes herczegnek és István bánnak. Csakugyan még azon évben megérkezett Dénes, egész Tótország herczege, feles számu magyar és horvát hadakkal, kik közt voltak a Brebiri grófok, s névszerint István, tengermelléki bán.

A spalatóbeliek II. Endre gyönge kormánya alatt megszokták volt kevésbe venni a királyi hatalmat, s most sem adták meg magokat, hanem ellenállásra készültek. Nyilakkal és kövekkel fogadták a közeledő hadat. A traubeliek, kik jobban ismerték a szomszédváros falainak gyenge oldalait, előlmenvén, nemsokára a királyi had egyik külvárosba nyomult, melynek fából és vesszőfonadékból készült házait fölgyújtotta. A polgárságot rémülés fogta el, gazdagabbja már hajókra kezdé szállitni pénzes zsákjait, s csakhamar az egész lázadó város késznek nyilatkozott visszatérni az engedelmességre. A harcz nem lehetett nagyon elkeseredett. A királyiak közül 30, a lázadók közül 10 ember esett el, mi azt is bizonyitja, hogy a győzedelmesek elég nemesen viselték magokat. Ugylátszik, volt a városban egy nevezetes párt, mely a magyar uralom mellett buzgólkodott s általán a spalatóbeliek ritkán, csak végső esetekben jártak el egyértelmüleg. Spalató fizetett hatszáz ezüst márkát s kiadott hat nemes ifjut kezesül, miután föleskiszik a magyar király hűségére. Traunak a peres földek és sz. István szigete visszaadatik, Trau igérvén, hogy szabadon bocsátja a börtöneiben tartott kétszáz spalatói polgárt. De legsulyosabb volt Spala-

tóra nézve s a békeszerződésben egyszersmind legnagyobb horderejü, hogy a király e dalmát város némely régi kiváltságait megszoritá.

Eltiltatik neki, hogy többé oly grófot válaszszon, ki nem a magyar király birodalmából való, s ki van kötve, hogy a magyar király megerősitése szükséges lesz e választás érvényességére. Továbbá megvolt a régi magyar királyok idejéből a dalmát városoknak azon kiváltsága, hogy bármely árulót és pártütőt, ha dalmát városban keresett menedéket, ez kiadni nem tartozott. Most Spalatónak nemcsak tiltatik a magyar korona iránt hűtlenek befogadása, hanem kötelességévé van téve, hogy az ily hűtlent a magyar király kezébe szolgáltassa.

A békébe befoglaltatnak azok a horvátok, kik Traut segitették e viszályban, s névszerint a Brebiri grófok, — ellenben kivétetnek Bosznia bánja, a khulmi gróf és Poglizza főnökei, kik hűtlenek a magyar királyhoz.

Igy csinált rendet IV. Béla mind tengeren, mind szárazon Dalmátiában. A viszály Spalató és Trau közt vagy harmincz évre, mig Béla élt, egészen megszünt, s csak halála után tört ki ujra.

A királyi hatalom tekintélyének röviden leirt helyreállitásában résztvett királyi hadak, az egykoru és szemtanu krónikás bizonyitása szerint, állottak először is két bán fegyveres erejéből, a pécsi püspök és prépost katonáiból, a klisszai porkoláb Sándor várkatonáiból, s végre oly magyar és horvát urak saját hadaiból, kik a nyert birtokadomány fejében tartoztak szolgálni.

Látjuk, kivált a püspökök és bárók részvételében, hogy a hűbéres urakból állott a királyi hatalom főtá-

masza. Dalmatia déli felében csak Klissza és a tengertől távol eső Knin volt királyi vár, melyet közvetlenül a király alatti katonaság őrzött, s láttuk, hogy Endre alatt Klissza is bitorlók kezére került volt. A királyi tekintélyt csak valamennyire is magok a birtokokkal megajándékozott hűbéres urak tartották fenn. Volt ugyan a királyoknak ott személyesök. Többnyire a királyi herczegek, a koronaörökösök voltak Dalmatia és Horvátország főbánjai, kiknek székhelye többnyire Knin vára volt, s Endre alatt is fia, Kálmán volt Dalmatia herczege. Volt ezenkivül egy tengermelléki bán; de mindezek, ugylátszik, tehetlenek voltak az általánosan uralkodott anarchia ellen. Nagy r'szben magok a birtokos főurak védték a rendet és királyi tekintélyt részint jutalom reményében, részint hűségi érzetből. Különösen a Brebiri grófok voltak a lovagias hűség példányai. — Horvátországot és Dalmatiát, ha fegyverrel hóditák meg a magyar királyok, nem erőszakos eszközökkel tarták hatalmukban. Magok a horvát hűbéresek voltak a tekintély fentartásának főtényezői.

És a horvát s dalmát részekben a magyar királyok ápolta hűbériség egyszersmind nagy szerepet játszott ama részek civilisatiójában is. A horvátoknál több volt meg a nemzetségi rendszerből, mint más keresztyén népeknél. A már emlitett büntető törvényeken kivül nemzetségi szerkezetre mutatnak az előadásunk folytán többször emlitett Poglizza lakói, a kazetták, khulmiak mind egyes néptörzsek valának, melyek magokba zárt életet éltek, s függetlenségöket nem védő, hanem támadó harczok által mutatták ki a szomszéd földek kárával és pusztulásával. Az ily korlátozott látkörü kis

társadalmak nem ismernek nemzetiséget, se érdekközösséget. Harczi vállalataik annálfogva a rablás szinét viselik magukon. — Ezzel a szerkezettel párosult a nép életmódjának primitiv volta, s Dalmátiában a föld minősége is Az a föld többnyire nem termette meg a nép számára szükséges gabonát s még annyira nem fejlett volt a földmivelés, hogy a természet kopárságát mesterség által termékenynyé tegye. Ipar csak a legszükségesebbekre terjedt ki, mely nem mozditá elő a külső árukkal való cserét s igy a vagyonosságot. Ezek a népek a szárazon a baromtartásig vitték a civilisatiót, s csak némelyike az állandó lakhelyig. Volt számos néptörzs, mely meg sem telepedett volt, hanem barmaival bejárta a Feketetengertől az Adriáig nyuló Balkán hegységet s mellék ágait, alkalom szerint rabolva s a néptörzsen kivül más államhoz nem tartozva. Az itt tárgyalt kornál később, 1300 körül is jelenik meg egy ily vándor néptörzs Dalmátiában, a vlakhoké. — Ha a társadalmi szerkezet és műveltség ily fokán állott néptörzsek valamelyike tengerpartra telepedett, képtelen volt egyébre, mint kalózkodásra, saját községéén kivül mindenki hajója ellen. Az almissabeliek, régebben a sebenicói és scardonai lakosok nem valamely nemzeti vállalatért, hanem kenyérkeresetből háborgatták az Adriai tengert. — A kalózság elveszti gyülöletes nevét, mihelyt valamely állam vagy nemzet külső függetlensége érdekében történik. Az a különbség ebben, a mi van a rablókaland és a háboru közt. — Mind szárazon, mind tengeren előmozditá Dalmátiában a clánrendszer maradványainak tartósságát a föld rendkivül eldarabolt felülete. A hegyes sziklás vidéken vannak

csaknem hozzá férhetlen rejtekek, minő Poglizza, melynek 10—12 faluja a legujabb időkig fentartotta régi szokásait, fél függetlenségét és kiváltságait. A főhegyeken kivül mellék hegysorok, s a meszes sziklákba magokat husz-harmincz lábnyira bemosott folyók, tavak mintegy különböző néptörzsek lakául jelölték ki eme földet, — s a tengerpartokon a kisebb nagyobb szigeteken kivül számtalan kőszirt oly rejtekhelyeket nyujtott, melyek a legkedvezőbbek voltak a kalózkodás gyümölcsének biztositására.

A magyar királyok mind tengeren, mind szárazon sokat tőnek nemcsak arra, hogy Dalmátia a magyar korona alatt maradjon, hanem hogy átalában egy méltán országnak nevezhető egészet képezzen. 1231 körül történik, hogy Poglizzában magyar s nehány német család telepittetik meg jobbágyostól, kiknek számát bosznyák pásztorokkal is szaporitják. Igy alapitják Rogoznika helységet. [1]) De ennél lényegesebb volt az a szolgálat, melyet a magyar politikai szervezet tőn. Szárazon a hűbéri rendszer a szükkeblű nemzetiségi érdekeknek központot adott a király személyében. A hűbéres, ki mindent a király adományából nyert és mindent attól remélhetett, alkalmasabb volt arra, hogy a közérdekkel egyesitse a külön érdeket. A községi kötelékből kivétetvén, egyéni önzése nagyobb lehetett, de szabadságával megfért az áldozatkészség valamely országos érdekben. A hűbériség állandó lakot ád az egyeseknek az adományozott földek által, nemcsak, hanem birtokjogi fogalmakat is, midőn szoros határt von az ajándé-

---

[1]) Monumenta H. H. VI. k. 345. l.

kozott földeknek. — A földesur talán zsarolta saját jobbágyait, de kevésbbé volt szomszédai kirablására ösztönözve, — s általán, ha a későbbi idők fejleményeihez képest az ököljog uralmának mondjuk a hűberi rendszer uralkodását, azt a mi megelőzte, annál roszabbnak, a rablás és pusztitás uralkodásának nevezhetjük. — A hűbéri rendszerrel együtt járt az akkori civilisatio egy másik főtényezője, a katholicismus terjedése is. A magyar királyok általán azon népeknél, melyeket ma déli szlávoknak nevezünk, mindent elkövettek a katholicismus terjesztésére és megvédelmezésére. De fegyveres és fegyvertelen püspökeinek buzgalma aligha tett többet ebben a részben, mint ismét a hűbériség, melynek javadalmaiban vallásos királyaink schismaticusokat és a katholikus hittől elszakadt más felekezetüeket nem részelteték. — Láttuk pedig, hogy a pápai tekintély minő egyesitő és a civilisatio érdekében mily sikeresen működő hatalom volt azon pápai követ eljárásában, kinek legnagyobb tette a tengeri rablók megfenyitése volt.

És valamint a pápa egy kézre dolgozott II. Endre és IV. Béla alatt a királyi hatalommal, ugy ellenségeiknél is nemcsak politikai, hanem vallásos volt egyszersmind a szakadás. A csetinaiak, Poglizza lakói, a kazzetták, khulmiak, krajnaiak és magok az almissaiak nemcsak a király iránti hűtlenséggel, nemzetségi önzéssel, rablással, hanem egyszersmind eretnekséggel vádoltatnak. — Mindezen kis népcsoportok Dalmatia azon részében laktak, mely a Csetina folyótól a Narenta folyóig terjed. Hogy a krajnaiknak, kik e vidéken laktak, nemzetségi kormányzatuk volt, bizonyitja egy ok-

levél is, melyben Raguzával békét kötvén, a „nép vénei“ s a főnök és testvérei nevében, köttetik a szerződés. [1]) A Csetina folyó torkolatánál feküdt maga Almissa. A Csetina és Narenta köze, melyet Kulmiának s Zaklumiának is neveztek, még IV. Béla alatt uj hóditmány volt. Csak azon század elején csatoltatott a magyar koronához.

Általán véve mind Dalmatia azon déli részében, melyet Khulmiának nevezénk, mind Boszniában a lázadásnak, külső felbiztatásokon kivül egyszersmind politikai és vallásos indokai lehettek. 1243-ban, midőn Trau és Spalató harczába besodortatnak a szláv néptörzsek s a boszniai bán, Incze pápa levelet ir az esztergomi érseknek, melyben felszólitja, lépjen föl a dalmát és horvát eretnekek elnyomására, s őt apostoli követté nevezi ki. [2]) A vad függetlenségben élt néptörzsek egyszerre állottak ellen az egy nemzetté s egy hitfelekezetté váló összeolvadásnak, mig egész mai Dalmátia és Horvátország északi részeiben mind a katholicismus, mind a hűbériség már régibb idők óta terjedvén, a királyi tekintély ingatlan volt ezekben az években.

A tengeri városokra nézve a magyar király civilisáló működése nem volt csekélyebb. Azok a horvát telepitvények, melyek idő folytán nagyobb tengeri városokká fejlődtek, a magyar királyok alatt lassanként szintén elveszték azt a szerkezetöket, mely őket tengeri rablásra ösztönözte. Scardona, Sebenico, Nona s maga Almissa is rendre szabadalmakat nyervén királyainktól,

---

[1]) Monumenta Hungariae Hist. VII. k. 351. l.

[2]) Monumenta H. H. VII. k. 148. l. és Fejérnél.

oly szervezetet kaptak, minő a latin eredetű városoké volt. Pedig a magyar királyok nem követelték, mint Velencze, a latin városok azon régi szokásának épségben tartását, hogy a latin városbeli össze ne házasodhassék a szláv szomszédokkal.

Brebiri István gróf, mint tengermelléki bán, „Banus Maritimus,“ mind a latin, mind a szláv eredetű tengerparti városok bánja volt s ezáltal nagyobb befolyást gyakorolt a király érdekében, mind addig, midőn csak a király szárazföldi hűbérese és az egy Trau grófja volt. Horvát földesur, de egyszersmind a magyar király helytartója. Azonban némileg alárendelt méltóság volt ez. A „Banus Maritimus“ csak a dalmát városok bánja volt, ide értve mind a horvát, mind a latin származásuakat; mig egész Sclavonia bánjának, „Dux totius Sclavoniae,“ hatósága alá tartozott egész Dalmátia és egész Horvátország. Láttuk, hogy Spalató ellen Dénes, egész Szlavonia bánja volt a fővezér.

Dénes bán alatt érte egy nagy veszteség Dalmátiában a magyar koronát. Zárát, alig egy évig maradván alatta, 1243 nyarán Velencze egy Renier Zeno parancsnoksága alatt kiküldött hajóssereg által visszafoglalta, midőn Trau és Spalató közt még folyt a harcz. A városnak tengerfelől megrongált falai még nem voltak kiépitve. A magyar király a kiépitésre segitséget igért volt; de Velencze, ugylátszik, sietett megelőzni a terv végrehajtását. Ugyanekkor elfoglalta Veglia szigetét is, s a király iránt annyi hűséget mutatott Vegliai grófokat megfosztá eme birtokuktól, azt Tiepolo Lőrincznek, a doge fiának adományozta. Béla nem akarván háborut folytatni Velenczével Magyarország akkori

külső és belső bajai közt, békét kötött vele. Hogy Zára nem önként pártolt át Velenczéhez, bizonyitják a sulyos föltételek : a városnak nem szabad fölépittetni falait a velenczei senatus engedelme nélkül; a mult évi árulás következtében öt zárai polgárnak öt évig kell Velenczében laknia; száz zárai polgárnak meg kell követnie a velenczei tanácsot; a doge kivánságára kilenczven polgárnak bármikor elő kell állania, hogy ujra hűséget esküdjék Velenczének; grófjokat nem maguk választják, hanem Velencze küldi, valamint a várparancsnokot is; a szlávokkal nem szabad összeházasodniok a záraiaknak; a menekült záraiak birtokai velenczei telepedőknek adatnak. Mennyire nem bizott Velencze Zára hűségében, bizonyitja az a kikötés is, mely szerint a magyar király ne türje, hogy területén a zárai emigransok a tengerparthoz négy mérföldnyinél közelebb lakjanak. [1]) — A békekötés pontjaiból kitünik az is, hogy a Dénes bán alatti hadsereg nem győzetett le a velenczésektől, ugylátszik, a döntő harcz előtt egyeztek meg; mert egyik pont szerint a Velencze felsősége alatti Zára azután is tartozott fizetni a magyar királynak a vámjövedelmek két harmadát. A két állam kormánya fölfogadta, hogy egymás területén békétlenséget nem szitanak. — A magyar kormány, ugylátszik a nemzetközi békének nagyobb szükségét érezte akkor, mint amaz egy tengeri városnak. A szerződés a magyar király és a doge közt 1244-ben kelt, ugyanakkor, midőn Trau és Spalató kibékülési szerződése aláiratott.

Nemsokára ezután Brebiri István gróf lép Dénes

---

[1]) Romanin. II. k. 236. l. Velenczei eredeti okmányokból.

helyébe, mint egész Szlavonia bánja. — Bánsága alatt elenyészett Dalmatiában az előbbi anarchia, béke és rend állott helyébe. IV. Béla, midőn egy évszám nélküli, de Lucius szerint 1245-ben kelt levelében Trau városának jelenti István bán kineveztetését, és „szive szerint való férfiu"-nak mondja, teljes hatalmat adott neki, ugymond, a jók megjutalmazására és a gonoszok megbüntetésére — „ő nem rontó, de épitő, nem szélylyelosztó, hanem egyesitő" lesz.

És valóban megfelelt nemcsak az egyesitő, hanem az épitő névnek is. Fenmaradt adománylevele, mely által Jablanics tengerparti puszta helyen egy merőben uj várost alapit. Tekintvén, ugymond, Jablanics hegynek erős és környezetének alkalmas voltát, uj várost akarunk oda helyezni a magyar király ő felségének dicsőségére. Arbe szigetének lakosai a mi segitségünkkel azt fölépitik és meg fogják népesitani, urunk királyunk hasznára; de oly formán, hogy a hegy tetején egy fellegvár a király számára épittessék tulajdon költségünkön. A város lakosai ugyanazon szabadalmakat nyerik, melyeket Trau és Sebenico élveznek. A király birodalmából szabadon választhatják grófjukat. A városnak egyszersmind terjedelmes birtok adatik határul stb. Jablonacz vagy Jablanics ma is áll Arbe szigetének déli csucsával átellenben. Istvánt a király 1251-ben külön adománynyal is kitünteti. A királyi adományban ezt olvassuk: István első gyermeksége óta, II. Endre uralkodása, és Kálmán (Béla testvére) horvátországi herczegsége idejében a hütlenektől sok üldözést szenvedett, s különböző mostoha kürülmények közt rettenthetetlenül tevé ki magát és

övéit. A harczokban kitüntette magát, különösen abban a mezei ütközetben, melyet a király a tatárok ellen vivott. Azután a tengerpartra kisérte el a királyt s állandóan szorgalmas és kitartó volt körülötte. Dicséretes magaviseletéért István kineveztetett nyitrai főispánnak és a királyi udvar birájának. A tisztességben mind feljebb emelkedett. Résztvett az Ausztriai herczeggel folytatott küzdelemben, a hol sebet kapott s alig menekült a haláltól. Igy neveztetett ki egész Tótország (Sclavonia) bánjának.

Mint bán, kiüzte és gyökeresen kiirtotta a hütleneket Tótországból. A védetlen helyeket megerősitette; a hűtlenek miatt pusztává lett vidékeket betelepitette. Éhen, szomjan, hidegben és melegben egyaránt fáradhatlan munkásságot fejtett ki.

Ily nagy érdemekhez mérve, mond a király csekély ugyan ezen jutalom: Istvánnak és örököseinek adományozza a szalaszi földet, mely a boszniai határon, a Kulpa és Novigrad (Novum castrum) közt terül el, valamint Grahovót minden hozzátartozókkal, és egy Knin és Vuzseu közt fekvő várat.

Nem történtek zajos események a birodalom tengerparti vidékein hosszas ideig. Kisebb viszályok folytak ugyan, de Istvánnak ezeket sikerült békésen kiegyenlitnie. Báni méltósága mellett is folyvást Trau grófja volt; — csakhogy e városban egy helyettest tartott; unokatestvére Brebiri Dániel pedig ugyanakkor Sebenico grófja volt. A két szomszéd város közt a birtok feletti vita annyival könnyebben ki volt egyenlithető, mivel a királynál is István bán nagy befolyásu ember volt. — Sebenico kiváltságait a királylyal megerősittetik, mely

szláv eredetü város még annyira hátra volt a művelődésben, hogy nem volt saját jegyzője, mint a latin városoknak, hanem a papság vitte ezen hivatalt. Midőn azonban IV. Béla ugyanazon kiváltságokkal erősiti meg s ugyanazon beligazgatást adja nekik, mely a latin városoké volt, sokat tőn e város emelésére, mely egyik Brebirit választván grófjául, az 1243-iki és 44-iki viszályokban hiven segité a Traubelieket s igy a királyi pártot Spalató ellen. Trau birtokait IV. Béla mind 1245-ben, mind 1251-ben a dalmát részeken tett látogató utjában, uj birtokokkal ajándékozza meg. Az utóbb nevezett évben erősiti meg a király a Brebirieknek. II. Endre által adott, de idővel elveszett adománylevelét is a Brebiri grófságra. — Traunak egy királyi kiváltság levél megadja azt, mi Spalatótól megtagadtatott, t. i. hogy ha a magyar király iránti hűtlenség bűnébe esett menekült Trauban egy hétig tartózkodhatik bántódás nélkül, azon tul sem tartozik kiadni Trau : az ily menekült a hét lefolyta után oda mehet, a hová tetszik.

Spalató is visszatért a hűségre. Béla és a bánok szigorun bántak vele. A király 1245. utjában Vránához érkezvén, a Spalatóra kártérités fejében vetett tetemes öszszeget és a város kezeseit átveszi, s ekkor elbocsátja foglyaikat. Magával hozta továbbá Ugrin püspököt, kivel együtt nevelkedett s ki nagy kedvességben állott nála. Ő azon Ugrin kalocsai érsek unokaöcscse volt, ki a tatárok elleni harczban elesett. Nagybátyja őt, mint fiatalt a párizsi egyetembe küldé, hol tizenkét évig tanulta a theologiát, s később felette nagy mennyiségü pénzen vette meg a biblia kéziratát magyarázataival és

jegyzeteivel. Tanult ember volt s e mellett kitünő szónok Béla ezen meghitt embere. Ő nemes származásu volt; — mert Béla nemeseket ohajtott főpapokul. Ugrin szerette a pompát, szeretett a többi magyar főpapok példájára fegyveres kiséretet tartani, s ugylátszik, kevély volt az egyszerüségben sz. Ferenczet utánzó némely dalmát szerzetesek iránt, kik a mellett, hogy nála tudatlanabbak, egyszersmind pedansabbak lehettek. — Végre a főpap magyar volt.

IV. Béla, ugylátszik, kijelenté kivánságát Spalató lakosainak, hogy e kedvencz papját válaszszák meg érsekül. A király már azelőtt neheztelését fejezte ki Spalatóra, hogy nemcsak grófot, hanem érseket is külföldről választ, s irt a pápának is utóbb, hogy ne erősitsen meg a magyar birodalomban külföldi püspököket. — Spalatóban a papság ellene szegült Ugrin megválasztatásának, talán mivel octrojálást látott a király kivánságában. De a világi nép erőszakkal vitte keresztül a király kedvenczének megválasztását, ki nagy befolyásu ember levén a királynál kedvezményeket eszközölhet ki tőle a város részére. A nép azon megalázásban részeltette clerusát, hogy épen Ugrin egyik leghevesebb ellenzőjét, a mindezeket megirt Tamás esperest küldi ki Ugrin ünnepélyes meghivására az érseki székre. Ugrin nagy pompával vonult be s a spalatói nép nagy lelkesedéssel fogadta őt és fényes lovas kiséretét.

Ugrint a nép nemcsak érsekké, hanem, a mi abban az időben szokás nem volt a dalmát városokban, egyszersmind a város grófjává is megválasztotta. — Ez is Béla kivánságára történhetett. — Nemcsak némely

szigeteket adományozott neki, hanem a csetinai grófságot is, melynek népe ily módon egyszerre vétetett ki a hitszakadás és a fejetlen nemzetségi rendszer alól. E birtokot elidegenitlenül adományozta a király Ugrin spalatói érseknek és grófnak.

Az egykor lázadó Spalató volt szövetségese, Ninosclav boszniai bán is 1248-ban visszatért a katholikus hitre s ezzel együtt a magyar király iránti nagyobb hűségre. A király ugyanezen időtájban állit fel egy uj bánságot, a macsóit, a Drina mellett, mi mutatja törekvését, hogy a hűbéreseket szaporitsa a birodalom déli részeiben. — A vallásos téritésben, a dalmát, horvát és boszniai részekben meg nem szünt a pápa egy kézre munkálni a magyar királylyal. A pápa 1246-ban fölhatalmazza a kalocsai érseket, hogy az eretnekektől elfoglalt birtokokat az igazhivőknek adományozhassa. A boszniai püspökség a kalocsai érsek alatt állott. Hogy Boszniában folyt a térités, kitetszik Incze pápa egy leveléből, melyben IV. Bélát megdicséri a bosnyák eretnekek téritésében való buzgalmáért. — Használhatott a király és kivált püspöke ebben a részben erőszakot is; de ugylátszik, más uton is folyt a térités. Legalább Kálmán, Béla testvére, midőn azelőtt Horvátország és Dalmatia herczege volt, nem követte a pápai követ Acontius példáját, ki fegyverrel akart téritni. A királyi herczeg hittani vitákra hivatta ki a patarenusok főbbjeit s ez uton sikeresebb volt működése, mint a harczias pápai követé.

Azonban Bosznia ügyeiben kevés teendője lehetett még a Brebiri grófoknak s a család fejének, István bánnak. Ő a dalmát városok egyesitésében játszott első

rendü szerepet. Nemcsak Traut és Sebenicót békéltette ki, hanem Traut és Arbét is, melyek közt formaszerinti szerződés jött létre.

Tudva van, az ország egyik főbaja volt II. Endre és IV. Béla alatt, hogy a királyi birtokok nagy része bitorlók kezébe jutott. Béla egyik föladatának tekinté az ország honvédelmi és pénzügyi gyarapodása érdekében a jogtalanul birt földek visszavételét. Biztosokat nevezett ki országszerte, kik a királyi váraktól elfoglalt földeket s más birtokokat birói vizsgálat utján a jogszerinti birtokos kezébe adják. A király az országnak egész „Dráván túli“ részére Szlavonia bánját, István t, nevezi ki. [1])

IV. Béla különös figyelemmel volt a Dráván túli összes részekre, melyeket azon időben közös névvel egész Szlavóniának neveztek, annyival inkább, mivel a Dráván inneniekben a tatárok nagy pusztitásokat vivén véghez, amaz épebben maradt részekre nagyobb szükségе volt, s a szlavoniai bán fontos szerepet játszott az egész közös államban. És Brebiri István nemcsak a horvát belügyek rendbehozásában volt méltó segéde az alkotó tehetséggel s valódilag czivilizáló hajlamokkal megáldott fejedelemnek, hanem nagy szerepet játszott a változó szerencsével folytatott külső háborukban is. A köz haza polgára s a magyar király egyik legjelesebb államférfia lett. Hadi működéseiről róla személyszerint nem szól a krónika; de hogy hadvezéri szerepet játszott, midőn IV. Béla hadai 1246-ban az ausztriai herczeg, Fridrik seregét Német-Ujheĭynél megverik s

[1]) Kelt 1252. Fejér VII. k. IV. 118. l.

magát a herczeget elejtik, igen valószinü, miután a kunokon kivül dalmatiai nemesek, s névszerint a Frangepánok is résztvettek a harczban. A háboru tovább folyván, jelen lehetett István, midőn a magyar hadak Stiriát 1252-ben elfoglalták, midőn 1253-ban a cseh hadakat belőle kiüzték s Bécs falai alatt táboroztak. Annyi bizonyos, hogy már 1252-ben nemcsak Szlavonia bánja, hanem Stiria kormányzója is. A stiriai rendek ugyanis a magyar koronaörököst, István herczeget választották fejedelmökül, ki akkor mintegy tizenhárom éves volt. Ezért nevezett ki Béla egy alkalmas kormányzót mellé.

Brebiri István azonban pár év mulva stiriai helyetteseket hagy maga helyett. 1257-ben a stiriai lázadók Marburgnál egy vezérlete alatti sereget megvervén, aztán nemsokára egészen visszavonta magát a stiriai ügyektől. 1259-ben már csak Pettau volt még IV. Béla fia kezében s az 1260-iki moravai nagy csata után a magyar király lemondott Stiriáról.

Ezen eredménytelen külföldi tusa közepett is belföldön Béla mindent elkövetett az ország fölvirágoztatására, s a dalmát partokat, a külföldi kereskedés eme nevezetes kapuit különös figyelemre méltatta. Föl kell tennünk, hogy a kereskedés itt mind szárazon, mind vizen nagyobb biztosságot nyervén, emelkedésben volt. Béla még 1247-ben a János rendjebeli lovagoknak adományozza a tengerparti szláv városok egyikét más kisebb helyekkel együtt, oly okkal, hogy a kereskedést Olaszországgal és a tengerrel folyvást nyitva tartsák. A biztosság annyira nevekedett, hogy Trau a szárazföld felől a tenger okozta mocsárokat 1250 után feltöl-

tögeti s ezen természetes védelem helyén uj külvárost emel.

Csak az almissaiak nem hagytak föl végkép a tengeri rablással. Hosszú szünetre 1260 körül ismét háborgatni kezdik, a tengeri közlekedést, s mit különben gyakran tett némely akkori olaszországi tengerész is. 1259-ben Sicilia akkori királya Manfred a kalózkodásban talál ürügyet, hogy ismét beavatkozzék a dalmát ügyekbe. Ennek eredménye egy szerződés a kölcsönös békére és kereskedési szabadságra.

Brebiri István, miután negyvenegy évig volt Trau grófja s mintegy husz évig bán, kimult csaknem egyszerre Béla királylyal 1270 táján. Fiai, unokaöcscsei foglaltak el lassanként minden dalmatiai város feletti grófságot. Nemsokára Joachim, V. István alatt szlavoniai bánná, Miklós, kun László király alatt ugyanazzá lesz, kiket e hivatalban az oly nevezetessé vált Brebiri Pál követ. V. István alatt Pál Spalató grófja, György egy másik testvér Sebenicóé, Brebiri János pedig Trau grófja volt.

III.

1270—1290.

Még él, még trónján ül Béla király, midőn tulajdon fia hozzá fog a magyar állam összerongálásához, melynek fölépitésén a bölcs apa oly sikerrel fáradott. — A tatárjárát után IV. Béla a kúnokat befogadja az országba, kik munkás élethez, állandó lakhelyhez szokva nem voltak. Harczra kitünő hadsereget nyert bennök az elpusztult ország; de polgárokat nem. A vándor nép élete harcz és zsákmány volt s hamar ráunt a békére. IV. Béla harczai Ottokárral 1260-ig tartanak, addig a kúnok is kaptak dolgot. De ekkor kibékülvén, az lett volna hátra, hogy őket megtelepedett életre és keresztyén szokásokra kapassa. A czivilisálás műve gyakori harczok közt is sikerrel haladt volt; de épen 1260 után akadt egy kún természetű vezére a kúnoknak, — s ez nem más, mint IV. Béla fia, István a trónörökös volt. IV. Béla az Árpád házbeli királyok uralma alatt divarozott rosz szokást követte, hogy t. i. a trónörökösnek adá királyi czimmel és hatalommal az ország területének egy részét. István a kúnokat és Erdélyt, — szóval a keleti részeket nyerte. A pártütés, ugylátszik, véresebb volt, mint az azelőtti királyfiaké, — s mindenesetre a leggyászosabb események egyike. Következése az, hogy a kúnok sok időre tulnyomóságra emelkednek az államban s vagy ötven-hatvan évig az ország nem

bir rendbe jőni. V. István az első kún uralkodó, és nem Kún László.

IV. Béla hiveinek nagyobb részét e polgár háboruban a horvátok, a Szepességbe telepitett német lovagok s némely cseh szövetségesek tették, kétségkivül a magyar egyházi és világi urak is mellette maradván. István pártján a kúnok voltak hasonlóképen a magyar egyházi és világi urak egy részével, szintén segitve némely külföldiektől. A király és fia közt keletkezett szerződésben ki van kötve : Béla ne csábitsa pártjára István kúnjait, sőt ha önként ajánlkoznak se fogadja be, s viszont István ne édesgesse s ne fogadja be Béla németjeit (teutonicos), s szlavoniai bánsághoz szlávjait és cseheit. Igy Dalmát és Horvátország Béla pártján állott s kétségkivül Brebiri István is.

De ha a békekötésből nem látszanék egyszersmind az is, hogy a kúnok nem mindnyájan voltak István pártján, mutatja ezt azon világos adat is, hogy midőn Béla neje, Mária 1265-ben Kninbe kiséri kisebbik fiát Bélát, kiséretében kúnok is voltak, kik miatt Spalató és a királyi katonák közt csaknem harczra kerül a dolog. Másfelől gyanitható, hogy a Brebiri grófok egyike, Joachim, már ekkor Istvánnak és kún hitvesének egyik kedvencze volt. Átalán a két királyné e viszályban fontos szerepet játszhatott. Az anya, Mária heves természetű nő volt, s IV. Béla csak nehezen tudja kiegyenlitni azon már érintett viszályt, mely Spalató és a királyi katonák közt támadt, s melyet a királyné gőgös szenvedélyessége a legnagyobb mértékben elmérgesitett. István neje a kún Erzsébet pedig uralkodni szerető, mint későbbi idők tényei mutatják. A gyülölet a királyi

családok kebelében is tápot talált. V. István lefoglaltatja neje számára azon birtokokat, melyek jog szerint az uralkodó király nejét illették s az anya nem fia szivéhez fordul, hanem IV. Bélával a pápának panaszoltatja be fia kegyeletlenségét és jogtalan eljárását. [1]) Egyik királyné sem lehetett a béke angyala a két versengő fél között, sőt alkalmasint szitotta a gyülölködést.

István országlása csak két évre terjed ugyan; de a mi megelőzte s a mi követte elég azon meggyőződésre, hogy egészen megváltozott természettel s egy hosszabb uralkodás alatt sem volt volna képes helyre hozni elkövetett hibáját. Az előzmények ellenállhatlanul uralkodtak volna rajta, a kúnok miatt teljes önállóságra, s a királyi tekintély helyreállitására nehezen jut vala. — Két évi uralkodása azonban koránt sem bizonyitja, hogy a korral természete megváltozott volna. A kúnok eme kedvelt királya mindjárt trónraléptével háborut kezd, s habár ezuttal nem a haza földén, mind az eredmény meddősége, mind a kiindulás roszalólag nyilatkozik ellene.

István némely ékszerek miatt indit háborut Ottokár ellen — legalább azt hozza fel ürügyül, hogy leány testvére Anna, meglopván a királyi kincstárt, némely ékszereket Ottokárhoz vitt. Ezeket, mint orgazdától követelte vissza István, ráadásul némely magyar főurral együtt, kik szintén Ottokárhoz menekültek. E kö-

---

[1]) Ez adat, valamint a fennebbi rajzokhoz az adatok nagy része Katona müvéből vétetett — használván Szalay történeteit is.

vetelés ha valón épült volna is, elég csekély ok egy háborura; de a követelés, ugylátszik, alaptalan gyanusitáson épült. Anna és a menekült főurak azt álliták, hogy az elvitt ékszereket Béla király ajándékozta nekik halálos ágyán, s nagyon hihető, hogy nekik volt igazuk; mert tény az, hogy IV-ik Béla kevéssel halála előtt levelet irt Ottokárnak, 1260 óta szövetségesének, fogadja oltalmába Máriát, az ő özvegyét, azaz István anyját, továbbá Anna herczegnőt, István testvérét s némely magyar főurakat, kik hozzá állandó hűséggel viseltettek, ha kénytelenek lennének halála után a cseh király birodalmában keresni menedéket. A legnagyobb valószinűség szól tehát a mellett, hogy a király mind Annát, mind hiveit némi költséggel is ellátta kényszeritett kibujdosásuk esetére. Béla király jobbnak látta, hogy azok, kiket utóda ellenségnek tarthat, külföldön vonják meg magokat, hogysem botránkozásra vagy belviszályra adjanak okot benmaradásukkal. Maga is, midőn viszályban élt egykor apjával, II. Endrével, ideiglen külföldön vonta meg magát. — IV. Bélának Ottokárhoz intézett levele többet is bizonyit, mint az ékszerek visszakövetelésének indokolatlan voltát. Rosszabb szinben aligha tüntethetné föl valami V. István egyéniségét, mint e levél. Tulajdon apja nem tesz föl róla annyi kegyeletet, lovagiasságot, uralkodói nagylelkűséget és önmérsékletet, hogy biztosságban higyje az apa egykori hiveit, sőt az utódnak tulajdon édes anyját és édes testvérét is.

Azonban visszatérve a háboru kérdésére, a valódi ok, mi megfejti, a nyugtalan tett- s különösen harcz-

vágy, mely részben István jelleme nagyon egyezett, ugylátszik, a kúnokéval.

Két hadjáratot vitt Ottokár ellen. Egyikkel sem nyert semmit az ország, — sőt István kénytelen volt örökre lemondani Stiriáról, Karánt földről és Krajnáról, s közben a csehek, kik Győrig pusztitnak, kölcsönben visszarabolják a magyaron azt is, mit István kúnjai zsákmányban nyertek. — Habár később szerencsésebb ő a bolgárok ellen, — kikkel, valamint apja hiveivel a kún lovasság könnyebben elbánt, — nem mutatá jeleit hadvezéri képességének, s neki lehet tulajdonitni, hogy IV. Béla, kit más részben nagy uralkodónak mond a történet, rosz hadvezér hirében maradt. Az 1260-iki döntő ütközet elvesztése miatt, a Mogyáva partján, István megfontolatlanságát okolhatjuk. Huszáros bevágása kúnjaival menthetlenül az ellenség kezébe adá a győzedelmet. Személyes bátorságának nagy jelét adta mert maga is a sebesültek közt volt; de egyszersmind türelmetlen és dicsvágyó hevessége sok ezer magyar életébe és egy nagy ütközet megvesztésének szégyenébe került.

Hogy az ország szervezésére nem nagy szellemi erőkkel volt felruházva, mutatja az a körülmény, hogy Béla jeles kormányférfiai helyett több mint gyanus jellemű fondorkodók főfő tanácsadói. Kamarása Egyed, később egy magyar várat a cseh királynak s aztán ugyanazt a magyar királynak játsza kezére. — Másik nagy befolyásu embere J o a c h i m volt, — kinek egy tette maradt fenn emlékezetben, de ez az egy még tulságosan is elég jellemzésére.

Joachimot, már 1271-ben V. István egész Szlavonia

bánjává teszi : későbbi tények arra mutatnak, hogy főleg a kún Erzsébet kegyeltje volt. Joachim érintett nagy tette urának, V. Istvánnak életébe került; — s Szalay történetéből tudva van. Mig a király harczvágyainak uj tért talál Szerbiában, Joachim ellopja a király egyik fiát, Endrét, hogy Habsburgi Rudolfhoz szöktesse s ennek egyik leányát eljegyezze neki. Rudolf azzal biztatta Joachimot, hogy e tettéért az Ottokár kezeiből kiveendő valamelyik osztrák tartománynyal jutalmazza meg. — Ebből áll az eset, s habár a mellékviszonyok földeritve nincsenek, s talány marad, — hogyan akarja Joachim lopva vinni Rudolfhoz ugyanazon István király fiát, ki Ottokár emez ellenségével barátságos viszonyban volt, — annyi áll, hogy Joachim az orzások egyik leggyülöletesebb nemét volt elkövetendő. — A dolog István beleegyezése és tudta nélkül esett. Mert a király odahagyván a hadjárat folytatását, tünődő sietséggél személyesen megy a rabló üldözésére. A rendkivüli fáradalmak a nyári hőségben s talán a különben is nyugtalan, ideges természet ingerültsége halálát okozták üldözés közben. — A király utolsó napjai hasonlitottak egész élete folyamához, mely alig volt egyéb határozott erkölcsi és észbeli irány nélkül való nyugtalanságnál és kergetődzésnél. Folytonos és lázas, de meddő tevékenység jellemzik őt. Apja ellen egész magáról megfeledkező szenvedélyességel ragad fegyvert, de nem czélja apját letenni a trónról, holott a királyi pálczát jobb kézben véli lenni a magáéban, mint atyjáéban. Ottokár ellen háborut indit; de az egyes harczok döntetlenül maradnak s a békekötésben veszit. A mi halálában szivhez szól, az apai fájdalom, mintegy

expiatio azon keserüségekért, melyeket apjának, a nagy királynak okozott.

V. Istvánt IV. László követi a trónon. Tiz éves gyermek, midőn apja meghal, s a kormányzást az özvegy királyné, Erzsébet veszi át, melyben Joachim bánnak s más fondorkodónak nagy részt enged. Utóbbi nem bűnhödik a gyermekrablásért; — talán Erzsébet helybenhagyásával történt. Joachimot a gyermek király és öcscse Endre apjoknak czimezik. Kivált miután Joachim a szintén nagy befolyásu Egyed kamarást elüldözi, ki Ottokárhoz szegődik, ugylátszik, mindenhatóvá lett az udvarnál.

Joachim bán a Brebiriek nemzetségéből származott, habár a leszármazást kimutatni nem birván, nem tudjuk, fia, testvére vagy unokatestvére volt-e Brebiri Istvánnak. A Katona közlötte oklevelekben ezen Joachim többször „Pektári“ melléknévvel fordul elő. De ezen melléknév nem hozhat zavarba, midőn tudjuk, hogy ugyanazon család tagjai birtokaiktól más-más mellékneveket nyertek. Joachimot Lucius Brebirinek tartja s mig oklevelek nem bizonyitják az ellenkezőt, nem vehetek szabadságot magamnak túl menni azon állásponton, hol történetkutatásunk áll e részben. Az a tény, hogy Joachim spalatói gróf volt V. István alatt s aztán lett Szlavonia bánjává, Luciusnak, a dalmát levéltárok ismerőjének, állitását erősiti. V. István halála után való évben 1273-ban Brebiri Pál lesz Spalató grófjává Joachim helyett, — ki 1274-ben megszünik egész Szlavonia bánja is lenni, hogy Brebiri Miklós guezkai gróf, lépjen ezen tisztségre. Maga Joachim magasb méltóságra emelkedett. 1274-ben tárnokmester,

később egyszersmind pilisi és bácsi főispán, s 1277 körül neve nyom nélkül tünik el történeteinkből. — Helyét, mint látjuk, korábbi méltóságaiban a Brebiri nemzetség tagjai foglalják el, — s más tekintetben is hihetőleg sokat tön arra, hogy családja a horvát és dalmát részekben uralkodóvá legyen. Átalán véve az ország minden részében ezen időkre tehetjük az oligarchák hatalmassá lettét, mi természetszerü következménye volt a központi kormány igazság szolgáltatásbeli hanyagságának, s igazgatásbeli gyengeségének. Lászlót, kivált gyermekéveiben ugyanazon párt vette körül, mely IV. Béla államát felzavarta. Lehetett-e a rendentlenség, pártoskodás embereitől rendet és a tekintély helyreállitását követelni? — lehetett-e az előzményeket megsemmisitni s magok ellen lázitni azon általuk hatalmassá lett kúnokat és magyar fő embereket, kiknek lekötelezettjei voltak? — Magok a viszonyok, ha hozzá nem veszszük is a király egyéniségét, kit későbbi éveiben is tettei következetlenül kapkodónak mutatnak, elég roszúl valának előkészitve V. István lázadása által. — Hozzájárult azon erkölcsi zsibbadás, mely elfogta, ugylátszik, egész Európában a lelkeket. A papság erkölcstelenné lett, s egyházi fenyitéke annyira meglazult, hogy a papok közül sokan nősültek meg. A népnek papjaiban való hite megingott. Még IV. Béla idejében, V. István lázadása korában a nép Magyarországon is, mint olasz földön kezdé, papjai nélkül indult meg seregesen általános bucsúra. A nép minden osztálya résztvett e járatokban s bűnei bocsánatáért nemcsak nélkülözésre adta magát, hanem a vérzésig korbácsolta testét — s innen nevezték fla-

gellansoknak e bucsújárókat, kik annyira mellőzték a papi vigasztalást, hogy egymásközt osztának bűnbocsánatot. Habár a pápa, félvén a clerus befolyásának megsemmisülésétől, tűzzel vassal szünteté meg ideiglen ez uj szertartást, mint az eretnekség egyik nemét, nagy bizonyitványa marad ez a tünemény annak, hogy a kor betegnek érezte magát s elvesztette hitét erkölcsi orvosaiban. László uralkodása alatt a vallásos zavar egyszerre érte tetőpontját a társadalmi és politikai zavarokkal.

A felbomlás, bár nem a dalmát és horvát részekben volt legnagyobb, hol a többi bajokhoz nem járultak azok, melyeket a kúnok az ország szivében okoztak, a IV. Béla fentartotta jó rend már korán ellenséges kórjeleket mutat. Még V. István trónra léptével, 1271-ben viszály támad Trau és Spalató között, s ennek folytán választja meg Spalató gróful Joachimot, hihetőleg az udvarnál tapasztalt nagy befolyásáért. A két város, mely békében élt, mióta Béla megfenyité 1243-ban a hatalmaskodó Spalatót, halála után ily rövid időn elkezdi a versengést. De nem tudjuk, kitört-e a viszály nyilt ellenségeskedésben.

Alig lép trónra IV. László, még az 1272-ik év nyara végén fenyegető levelet intéz Trauhoz. A levél valószinüen Joachim bán sugallatára készül, s rendelvén, hogy Trau engedelmeskedjék mindenben Joachim bánnak, ily dölyfösen végződik : „Bár gyermek vagyok — irja László király — tudjátok meg, hogy se tengeren se szárazföldön el nem kerülitek jobbomat, ha hűtlenek lesztek. Akarjuk ennélfogva, hogy sietve és bizvást küldjétek nehány embereteket hozzánk, természet sze-

rint való uratokhoz.“ Trau követje megjelen a király előtt s ez megerősiti a IV. Bélától nyert szabadalmakat, melyeket V. István is megerősitett volt. — A királynak más rendeletei is bizonyitják, hogy irásban hatalmasabb volt, mint tettlegesen.

Spalató nemsokára azzal a váddal mer föllépni Trau ellen, hogy ez jogtalanul és Spalató kárával bitorolja azokat a földeket, melyeket IV. Béla adományozott, s melyek birtokát mind két utóda megerősité. Trau hiában folyamodott e követelés ellenében a királyi udvarhoz. — Spalató harczra készült s talált is szövetségest; — mert Sebenico városa más okból háborut ohajtott Trau ellen. A központi kormány, a mindkét ellenfélnél gyengébb Traut magára hagyja.

Sebenicónak Trau elleni panasza már vagy húsz éves volt 1273-ban, midőn ellenségeskedésre kerül a dolog. — Emberi emlékezetet meghaladó idők óta Sebenico mindig Trau püspökének egyházmegyéjéhez tartozott; s a III. Béla alatt 1185-ben Dalmatiában tartott zsinaton, mely alkalommal előszámláltatnak a püspökök, Trau püspökeinek Sebenicóhoz való joga el van ismerve. IV. Béla, ki alatt az utóbbi város követelése először nyer kifejezést, ebben a részben is fentartá a jogot. Sebenicó a papi tizedet a traui püspöknek fizette s főpapját ugyanaz erősitette meg. László alatt azonban, meghalván Sebenicó főpapja, eme város népe 1273-ban ujat választ, kinek megerősitését Trau püspöke, Columban halogatja. Sebenicó népe és clerusa ekkor nyiltan felmondja az engedelmességet s külön püspököt választ magának, egy Eritius Pál nevű magyart, ki esztergomi kanonok volt. Columban püspök

követet küld Sebenicóba, hogy ünnepélyes óvást tegyen e lépés ellen. Sebenico népe a küldött papot megveri, kifosztja s csufosan üzi ki a városból. — Columban a spalatói érsekhez fordul elégtételért; s egyházi átok kihirdetését kivánja az egyházi tekintélyt ily gorombán megsértett Sebenico ellen. Az érsek ki sem hallgatja, maga elé sem bocsátja Columban küldöttjét s a spalatói nép ezt szintén kiűzi a templomból. Hasztalan volt, hogy a knini püspök Jula, ki egyszersmind tengermelléki bán (hihetőleg magyar), valamint Saracen korbáviai püspök is törvénytelennek nyilvánitják Sebenico püspökválasztását : Pál ezután is választott sebenicói püspöknek nevezi magát s szedi e város és vidéke tizedét. Trau püspöke most maga veti egyházi átok alá Sebenico püspökét, papságát, biráit s az egész várost; de ugylátszik, se a nép, se a papság meg nem rettent az egyház ama szellemi fegyverétől. — Sebenico papsága különben sem sokat adott az egyházi fenyitékre, — épen ennek kebelében voltak oly papok, kik feleséget is tartottak, — miben aligha hibás nem volt Trau püspöke is, kinek számos évig levén egyházi hatósága alatt ama város, maga volt nagy részben felelős a fenyiték meglazulásáért.

A Brebiriek részt vettek a háboruban, melyet Spalató és Sebenico kezdett Trau ellen. De bele keveredtek más szárazi urak s horvát néptörzsek is. Spalatót és Sebenicót még István csetinai gróf és Vulcetta segitették. Trau részén Szleocs zsupán és Sztereden állottak.

Ugyancsak ezen 1274-iki harcz alkalmával külföldi beavatkozás jeleit is látjuk. Spalató és Sebenico a ma-

gyar király tudta nélkül de mindenesetre e Brebiriek tudtával, szerződésre lépnek Károlylyal, Sziczilia királyával. Más érdeket vallanak ugyan be e szerződésre nézve; de aligha nem a fenirt viszályra kerestek segitséget. A kötés az almissai rablók és pártolóik (fautores) ellen kél. Sziczilia királya két egészen fölszerelt s legénységgel megrakott gálya küldésére kötelezi magát. Ezenkivül Spalatónak két, Sebeniconak egy fölszerelt gályát igér, melyet magoknak kell megrakniok legénységgel. Az öt gálya egy Károlytól kinevezendő hajóskapitány alá volt rendelendő, ki egyedül tőle függjön. Ezenkivül mind Spalatónak, mind Sebenicónak hajókat kellett kiállitnia s szárazi erővel is működnie Almissa és pártfogói ellen. Hozzá teszik ugyan a felek, hogy abban az esetben, ha László magyar király helyben nem hagyná a szerződést, Károly sziczíliai király is álljon el tőle; de épen e záradék bizonyitja, hogy a magyar királyt eleve nem értesitették róla. Minthogy továbbá Trau nem vétetik be a szerződött felek közé, holott ha csupán a tengeri rablás forog vala szóban, Traunak is alkalmatlankodhattak az Almissabeliek, föltehető, hogy a szövetség egyszersmind Trau ellen is van intézve. Eme városra nézve csak annyit tudunk ebben a tárgyban, hogy ugyanazon évben maga is fölszerelt egy gályát.

Károly ebben az időben már véduralmat gyakorolt két nagy szigeten, Lesinán és Brazzán, melyek Almissához közel terülnek el, s azelőtt e város kalózainak tán menedékül szolgáltak. Sziczilia királya, valószinüen a tengeri rablás megszüntetésének okával vagy ürügyével egyik lábát betette e szigetekbe — maga ne-

vezte ki grófjokat, ki tőle függött. Hajókat is tartott az Adria őrzésére, követvén Velencze példáját, mely az „öböl kapitányá"-t egy-egy hajórajjal a világkereskedés főtorkolata, az Adria védelmére e tengeren tartotta. Ebben az időben Curzola és Meleda déli dalmát szigeteket is birta Velencze, Zárán és szigetein kivül; de ugylátszik, rövid ideig, a szicziliai király legalább is versenytársa volt Velenczének ezen a tengeren, s ezért szövetkezett vele a két dalmát város. — Lehet, hogy Károlynak már ekkor nagyobb tervei is voltak e szövetséggel, mint az almissai kalózok megfenyitése. Dalmatia épen bele illett a nagyravágyó ember programmjába, ki nem kevesebbet akart, mint egész Olaszország s az egész keleti császárság meghóditását. Engel irja, hogy midőn Károly a maga leányát, Izabellát László magyar királyfinak adta nőül, menyasszonyi ajándékul egész Dalmátiát követelte leányának. Ez nem adatott meg, de a kivánat bizonyitja, hogy Károly rávetette volt szemét a magyar birodalom tengermellékére. — A kettős házassági köteléket, mely még IV. Béla utolsó éveiben az Anjoui házat az Árpád dynastiához csatolá, véd- és daczszövetség kisérte ugyan a német császár ellen; de László uralkodása alatt mindez nem gátolta, hogy László Habsburgi Rudolf, Károly pedig Otokár pártján legyen, — s hogy átal'n a politikai érdek hatalmasabb ne legyen a sógorsági rokonszenvnél.

A magyar király figyelmét nem kerülhette ki a dalmát városok eme cselszövő játéka egy külhatalommal, s csakugyan László királynak egy évszám nélkül fenmaradt, de vagy 1273-ban vagy a rákövetkező évben

kelt levele keményen meghagyja Spalató polgárainak, ne válaszszanak többé idegen birákat, — az idegeneket üzzék ki a városból, — ellenben fogadják be mindazokat s adják vissza birtokaikat, kik hivek voltak a magyar királyhoz s számüzettek belőle. — Ez a levél mutatja, hogy Spalatóban már azelőtt elkezdődött ismét a pártok surlódása, s hogy talán kevéssel a levél irása előtt az idegen párt kerekedett fölül a magyar király pártján. — Mindemellett nehéz föltennünk, hogy Spalató a magyar koronától való elszakadást forralt s maga Károly ilyest remélett volna. Spalatóban a gróf Brebiri Pál volt, kinek érdekével ellenkezett, hogy a város idegen tengeri hatalmasság kezére kerüljön, midőn minden befolyása veszélyeztetve lett volna és magok a városok szárazi birtokaikban s velök összekötött pereikben jobban érdekelve voltak, hogysem a szárazi hatalomtól merőben elszakadni tanácsosnak tarthatták volna. — A magyar király iránt hivek számüzéséről van szó a fenemlitett levélben. Ezt a kifejezést úgy is lehet magyarázni, hogy azok, kik szóban forognak, teljesiték a király valamely oly rendeletét, mely nem volt oly nagy közjogi kérdés, minő egy elszakadás; mig a többi polgár, az erősebb párt, ellenszegült a rendeletnek. — Átalánvéve a dalmát városoknak valamint hűsége ritkán járt valami nagy szolgálattal, úgy hűtlensége is lanyha volt többnyire, mig erős kényszerités nem járult hozzá. Spalato és Sebenico ezuttal is Károly királyt csak a magok érdekében akarták fölhasználni helyi vitáikban, — s Károly király, kinek nagyobb tervei lehettek, aligha volt ügyesebb diplomata, mint a dalmát városok lakosai és a Brebi-

riek. A szerződésre nézve végül csak azt kell még megjegyeznem, hogy benne a Brebiriek neve elő sem fordul.

László király ezen viszálkodás idején az ausztriai széleken volt elfoglalva az elhatalmasodott Ottokár elleni folytonos háboruval. Mindemellett több rendbeli levele van, melyben hol Spalatót, hol Sebenicót inti, ne folytassák az ellenségeskedést Trauval. Ezek ellenére a harcz megindult. A király ekkor Guezkai Miklóst, ki Joachim helyett most egész Szlavónia bánja volt, kirendeli, tegyen igazságot erőhatalommal is a versengő városok között. Miklós bán ki akarja békéltetni a feleket 1275-ben, mint egy fenmaradt levele bizonyitja:

Mi Miklós egész Horvátország és Dalmatia bánja, és Guezkai gróf . . . Adjuk tudtára mindenkinek . . . hogy „boldog emlékezetű atyánk István, egész Szlavónia bánja,“ Trau községének némi földjét, melyet „klobucsáczi sz. Péter“-nek neveznek, Klissza várához csatolta. Trau pedig okmányokkal bizonyitván be, hogy a nevezett föld IV. Béla adományánál fogva Trau községét illeti, a nevezett birtokot e községnek visszaadjuk stb.

A nevezett földeket pedig Spalato akarván elfoglalni, a fenebbi okmány, melyet kivontam, szintén e viszály okmányai közé tartozik, annyivabb inkább, mivel ugyanazon évben ezt irja Miklós bán:

„László király különös rendeletéből Trauba és Spalatóba mentünk, hogy megszüntessük a két város közötti komoly ellenségeskedést és harczot. A feleket magunk elé idézvén, Spalató előadta, hogy Trau város jogtalanul birtokol némi oly földeket, melyek Spalató

városát illetik; Trau pedig bebizonyitá, hogy e földeket jog szerint birja," s néhai Béla király is megerősité e jogát; előmutatván a nevezett király illető levelét. A bán valódinak ismervén e leveleket, legjobbnak tartja, hogy a két fél vigye az ügyet a király elé s bocsássa itélete alá."

De ugylátszik, hogy mialatt az ügy a királyi udvarnál járt, Spalató és szövetségesei nagyban is megkezdték a harczot Trau ellen. Midőn már Traut ostrom alá fogták, megérkezett Miklós bán is, s maga irja a következendő jelentést László királynak:

Értésére esvén, ugymond, hogy egyfelől Spalató és Sebenico, másfelől Trau közt ellenségeskedés tört ki, azon részekre sietett a viszály kiegyenlitésére. Nyilt harczot talált, midőn odaérkezett. Spalató és Sebenico fegyverben állitván ki minden nemesét s szövetkezvén némely „szláv" urakkal, Traunak határára mentek. Sebenico azt követelte, ismerje el a traui püspök a sebenicóit, Spalató pedig, hogy Trau adja ki azon birtokokat, melyeket IV. Béla adományozott neki hűsége jutalmául, s melyekhez való jogát mind V. István, mind László király megerősité. Miklós bán — folytatja maga — először Trau ellenségeit inté, ne törjenek a város ellen; de mind Spalató, mind Sebenico emberei kijelentették, hogy ha Trau nem enged, készek lerontani az egész várost s kardra hányni egész lakosságát. A bán, mint irja, nem kényszerítheté engedésre a támadókat; mert kevés fegyverese volt. Azért a traubeliekhez fordult, rábirandó, teljesitsék az ellenfél követeléseit. De azt a választ nyerte tőlök, készebbek a várost végpusztulásában látni, mintsem a követelésnek

engedjenek s a királyi adomány leveleken sérelmet ejtsenek a király beleegyezése nélkül. A bánnak, mint irja, nem volt mit tennie, az erősebb félhez csatlakozott s maga kényszerité Traut a megalázó föltételek elfogadására. Végül mentegetődzik Guezkai Miklós, hogy mindezt nem jószántából cselekedte, hanem mivel nem látott más módot a viszálykiegyenlitésében. Egyébiránt a király elé terjeszti az ügyet, — itéljen benne maga."

Guezkai Miklós, mint látjuk, vagy gyengeségből, vagy a Brebiri rokonság iránti részrehajlásból, nem a jog, hanem a „bevégzett tény" megszentesitője lőn s jelenléte, bár meggátolt egy vérontást, koránsem szolgált a királyi és báni tekintély emelésére.

A királyi udvar is segitett Miklós bánnak, hogy tekintélyét ez ügyben megingassa, s tán nevetségessé tegye. Mert az ügy, mint a bán igéri, csakugyan a király elé terjesztetvén, körülbelül ez itéletet mondja ki:

„Országunk báróinak tanácsa által ez ügyet szorgalmas vizsgálat alá vétetvén, kitünt, hogy a Spalató részéről Trautól visszakövetelt földeket nem lett volna szabad se Spalató városától, se egyházától elvenni, s midőn boldogult ősünk IV. Béla ezt cselekedte, meggondolatlanul járt el. Országunk minden bároinak tanácsából rendeljük tehát, hogy ama földek vétessenek el Trautól bárminemű adományleveleik legyenek rájok, s adassanak át örökre Spalatónak. Trau pedig e tárgyban örökre hallgasson el, s legyenek érvénytelenek, hasztalanok, megsemmisültek e részben való okmányai. Kelt 1275. László uralkodásának IV. évében," (azaz a

nevezett év négy utolsó havának valamelyikében; mert László 1273. augustus utolsó napján lépett trónra).

A királyi tanács ez itélete már csak annálfogva is igazságtalan, mivel Trau kihallgatása nélkül hozatott; de nagy következetlenség is; mert Traunak birtokjogát maga László is megerősité, miután fenidézett fenyegető levele után a város a király előtt hódolatát jelenteté. — A király is nem a jogok, hanem a tények iránt mutatá ki tiszteletét. Eltért IV. Béla eljárásától, ki a gyöngéket védte a hatalmaskodók ellen. — Nem lehetetlen, hogy Brebiri Joachim pártfogolta az udvarnál Spalatót, melynek a nemzetség Horvátországban volt tagjai pártját fogták Trau ellen. — A nemzetség azt nyerte e viszályban, hogy Trau a harmadik s legkisebbik Brebiri testvért, Mladint választotta podestául, (nem gróful) ezer lira évi fizetéssel, melynek fejében ez esküvel fogadta, hogy mind maga, mind bátyjai, Pál és György, oltalmazni fogják a várost minden ellenség ellen. A kötés levél 1276-ban deczember 3-án kelt. A Brebiriek e harcz folytán népszerűebbekké lettek Spalatóban. Trauban a három testvér egyike fészkelte meg magát s Sebenicónak emelésére, mely birtokukban volt, megtették az első lépést : tényleges, ha nem is jog szerinti püspököt adtak neki. A három testvér Pál, György és Mladin Spalató, Sebenico és Trau ura lett. A harczban állott városok 1277-ben, juniusban kötik meg a békét forma szerint. A két város a birtokviszonyokra nézve az 1243-ik év előtti állapotra tér vissza s IV. Béla adományleveleit érvényteleneknek nyilvánitják. Trau megtartja azon földeket, melyeket az ő határán spalatóbeliek birtak; de ezek fejében háromezer lirát

fizet kárpótlásúl. A klobusáczi sz. Péternél fekvő birtokot, melyet Brebiri István bán a klisszai királyi vár számára foglalt el Trautól, cserében más királyi földet adván helyette, s mely most Spalató és Trau közt vita tárgya volt, egyik fél se foglalja el, hanem a hozzá való birtokjog kérdése bocsáttassék a magyar király itélete alá.

E békeszerződésben nem volt részök a magyar király hatóságainak. Itt ismét a külső beavatkozás egy nemét találjuk : Velencze folyt be a békekötésre. Zára, mely 1244 óta folyvást e köztársaság alatt állott, de annyiban a magyar király alatt is, hogy a kikötői jövedelmek két harmadát pontosan fizeté a magyar király főhivatalnokának, a bánnak kezébe, békebiztosokat küld a Spalató és Trau közt folyt viszály végleges kiegyenlitésére. A békéltetők ennélfogva Brebiri György Sebenico grófja, s két zárai polgár, Cotopogna Preste és Zadulini Domald, egyik később Spalató, másik Trau podestája. A feleket Spalató részéről a polgári és egyházi hatóság, Trau részéről Brebiri Mladin podesta és a város kapitánya képviselik. — A Sebenico és Trau közt folyt perről nincs szó a szerződésben. Trau bele nyugodott, ugylátszik, a min nem változtathatott s engedé, hogy Sebenicóban Eritius Pál továbbra is viselje a püspöki czimet, mig két év mulva egy pápai követ el nem tiltá e bitorlástól. Jele van egyébiránt, hogy a következő 1278. vagy 79-ik évben Trau legyőzte harczban Sebenicót, csakhogy részletező adatok nem maradtak fenn erről az eseményről.

De már előbb, a fenebbi szerződés évében, fontosabb esemény volt a dalmát partokra nézve Velenczé-

nek erélyesebb föllépése, miután ez időtájban a sziezi-liai király figyelmét és tengeri erejét az Adriáról távolabbi tervek forditák el, hogy egy ideig ne tünjék fel ismét e részeken. Velencze nem nevezte ugyan magát hivatalosan az Adria védurának, de mintegy historiai jognak és kötelességnek tartotta az öböl védelmét. A pápa előtt az egész keresztyénséget hálára kötelező érdemként emliti fel, hogy ő törte meg az Adrián az arabok, normannok és a szláv Narentánok kalózkodását. A pápák pedig elismerték ez érdemeket, mert magok is mindent elkövettek a kalózkodás megszüntetésére — a kalózok átalánosan az egyházból kiátkozottak voltak.

Almissa ellen uj panaszok voltak ez időben, s most megfenyitésökre nem egy pápai követ küldetett ki, hanem Velencze lépett fel erélyesen saját kereskedelme érdekében. — 1275-ben meghalván Tiepolo Lőrincz velenczei doge, a köztársaság Contarini Jakabot választja utódául, kinek első gondja volt Velencze tekintélyének helyreállitása az Adrián. A nagytanács önkényes vámokat szabott az idegen kereskedő hajókra, — s ezzel sok olasz várost lázitott maga ellen, kikkel később külön szerződésekben egyezett ki. Anconával nem szerződött, s ez kalózháborút inditott Velencze ellen. Contarini Jakab 1277-ben erős hajóhadat küld Ancona ostromára, — ugyanakkor némely istriai városok megfenyitésére. Adriára öszpontositott figyelmét nem kerülte el Almissa sem, mely jog- és névszerint a magyar korona alatt állott ugyan; de szokásaikat levetkezni nem tudott lakosai több idegen hajón kivül egy velenczeit is megejtettek. Ennélfogva Velencze még 1276-ban, midőn Trau és Spalató közt állott a viszál-

kodás, négy hajót küldött Almissa alá Maripiero Pongráczczal. Almissa kiadta ugyan az elfogott velenczei tárgyak és emberek egy részét, de azért se Maripiero, se az utóbb helyébe küldött Mauroceno János kapitány meg nem szünteti az ostromzárt. — Ez ostromzár elhúzódik számos évig s még sincs teljes sikere. Mauroceno helyét Gisa Fülöp foglalja el a vállalat vezetésében; de az ostromzár vonalán az almissaiak át-át törnek kalózkodni. A velenczei tanács ezért megharagszik a parancsnokra s őt Contareno Jánossal váltatja fel, ki annyira megy, hogy Almissa követeket küld a velenczei dogéhoz. Hanem ebben sincs köszönet; mert Almissa merőben visszautasitja az elébe szabott föltételeket. Contareno János természetes halállal végezvén be sikeretlen fáradozását, Vitalis Héliodort küldik helyébe, kit az almissaiak csakhamar elevenen elfognak. Utána Mocenigo Péter levén az Adria őre (Capitano del Golfo), rámegy Almissara s sikerül neki a vár külvárosainak bevétele és fölégetése, mely után azzal fenyegetvén az ostromlottakat, hogy szőlleiket, vetéseiket, gyümölcsfáikat kiirtja, kiadják neki az elfogott kapitányt a többi velenczei fogolylyal együtt. — Igy végződik hat-hét évi erőfeszités után a velenczések vállalata a Csetina torkolatánál magas sziklacsúcson feküdt s a tenger felől számos szirt és szűk bejárások által védett rablóvár ellen. Velencze csak a külvárost égette fel, s foglyait nyerte ki. Boszút s némi elégtételt vett; de czélját el nem érte; mert a vár meg nem adta magát. A hosszu ostrom kitartását az akkori világ legnagyobb tengeri hatalma ellen csak Almissa számlálhatta dicsőségei közé.

Az ostrom folytában az almissai vizeket elzáró két nagy sziget Lessina és Brazza, melyek pár évvel azelőtt anjoui Károly véduraságа alatt voltak, Velencze kezére kerülnek. 1279 ben követséget küldenek a dogéhoz, s meghódolnak neki. Velencze ura lett most valamennyi nagyobb dalmatiai szigetnek, s a magyar korona alatti parti városok nagyobb mértékben ki voltak téve befolyásának. Mintegy magoktól hullongottak el a birodalom e szélső kis részei a magyar központi kormány gyengesége miatt. De akár a belzavarokat, akár a határszélen az idegen szomszédok átkapásait tekintjük, Dalmatiában nem történt egyéb, mint a mi a magyar birodalom belsejében Kún László alatt. Itt is, ott is belháború foly, anélkül, hogy pártütésről volna szó, a határokon csaták, foglalások esnek az idegenek részéről, minden megelőző háborúüzenés vagy rá következő békekötés nélkül. — És ez átalános zavar közepett emelkedik hatalmassá egyes nagy családok tagjainak személyében az oligarchia.

A Brebiri nemzetség két emlitett tagja, Joachim és Miklós, kiket a fentebbi rajz nem a dicsőség világitásában mutat fel, nem fordul elő Dalmatia ügyeiben 1276 után. Ugylátszik, már teljesen Brebiri Pál a család feje, egyike a magyar történet legnevezetesb férfiainak, s egyike a leghatalmasabbá lett oligarcháknak. — Az önkényt, a felsőbb hatalomtól való függetlenséget képviseli, de egyszersmind czéljaiban a rend embere; önző családja érdekeinek előmozditásában, de az önérdeket a közérdekkel egyezteti. Almissát családja hatalmába keriti, de egy szerződés által közös érdekben, eme rablófészek zabolán tartását eszközli. Velenczével

barátságban ügyekezett lenni; deféltékeny megóvásával maga, Dalmatia és a magyar korona érdekeinek. — Átalán ugylátszik, örömest szövetkezett az olasz elemmel, mely a polgárisultabb életet képviselte, s a szláv népelemnek nem adott tulsulyt. Sebenico önálló püspökséggel való ellátása által ez a város egy lépést volt teendő arra, hogy az olasz eredetü városok mintájára alakuljon át teljesen. Egy fontos családi összeköttetés még közelebb hozta őt az olaszokhoz, s ez az összeköttetés egyszersmind a család hatalmát és tekintélyét is öregbitendő volt. Még mielőtt Velencze urrá lett volna a dalmát szigeteken, még Tiepolo Lőrincz doge életében, azaz 1275 előtt, Brebiri Pál egyik lánytestvérét a doge fiához, Tiepolo Jakabhoz adja férjhez, s vele hozományul terjedelmes földet, hihetőleg Zára vidékén, melynek Jakab 1274 körül podestája is volt. [1]) Ezen Jakab, kinek családja Dandolo kronikája szerint Dalmátiából szakadt át Velenczébe, nagy valószinüséggel dógévá volt leendő. A Brebiriek számitása e részben alaposnak látszott. Jakabnak apja és nagyapja is doge volt s nemcsak mint a legnagyobb velenczei aristocrata családok egyikének tagja, hanem mint kitünő tehetségű ifju is érdemesitve látszott lenni arra, hogy később a köztársaság kormányzója és főhadvezére legyen. Ki is tüntette magát nemsokára. 1276-ban kezde Istriában, Ancona alatt, szárazon és tengeren harczi babérokat szerzeni, s politikai képezettségének nem csekély jele, hogy a köztársaság kormányzóságot és fontos diploma-

---

[1]) Romanin II. k. 305. l. Vesd össze „Memorie Istoriche di Trau, 1171."

tiai küldetéseket bizott rá. — Jakab a legnépszerűbb emberré lett Velenczében. — De a velenczei tanács főleg azért nem választá meg Tiepolo Jakabot egy későbbi üresedés alkalmával, mivel családja oly igen számot tarthatott a dogéi méltóságra. Eme későbbi alkalom 1289-ben következett be. A velenczei nép lelkesedéssel kiáltja ki ekkor Jakabot az állam kormányzójának. De a velenczei főtanács az egész nép kivánságától megtagadja a szentesitést; mert nem akarja, hogy a különben is hatalmassá lett családban a dogéi méltóság firól fira szállván, örökösödési szint öltsön magára. A nép és aristokratia közti meghasonlás véres polgárháborút s tán átalakulási forradalmat idéz elő, — ha Jakab nem oly jó hazafi, mint a mily kedvencze a népnek. Ellenállva a népszerűség mámorának s a nagyravágyásnak, tekintélyét, befolyását a szenvedélyek lecsendesitésére használja föl. Kijelenti az őt bálványozó népnek, hogy semmi áron el nem fogadja megválasztatását. — Magányba, birtokaira vonta meg magát. Különben tényező volt a főtanács tagadó itéletében egy részt Jakabnak a Brebiriekkel való sógorsága is. Még 1275-ben, midőn Tiepolo Lőrincz meghal, kinek neje a szerb fejedelem leánya s menye, mint láttuk, a horvát bán leánya volt, törvényt hoz a tanács, mely szerint a dogénak ezután ne legyen szabad idegen országbeli nőt birni feleségül. E törvény már eleve bevágta utját Tiepolo Jakabnak, s részben meghiusitá a Brebiriek számitását.

Mindemellett 1289-ig a Brebiriek remélhették sógoruk nagyraemelkedését s addig a rokon segithetett a köztök és a Velencze közt való barátság fenntartásá-

ban, — és e barátságnak hasznát vette a család. Valamint a Trau és szomszédai közt támadt viszály, ugy Velenczének Almissa elleni vállalata az ő malmukra hajtá a vizet; mert ez ostrom után Brebiri György nemcsak Sebenico, hanem Almissa grófja is. Egyenes adatok nincsenek rá, miként tették be lábukat a Brebiriek Almissába; de későbbi időben kelt okmányok arra mutatnak, hogy Velenczével kötött szerződések értelmében voltak e vár lakosainak kormányzói. E szerződések gyakran ujittatnak s ugylátszik, évről évre, a mint talán Brebiri Györgyöt évről évre ujra megválasztja grófjának Almissa községe. Összevetvén a fennmaradt négy-öt szerződést, következő viszony derül ki belőlök: Velencze a szerződések megkötésére egy-egy biztost (syndicust) küld, ki a Velencze felsőbbsége alatti Zára grófja többnyire. Ezen biztos előtt nemcsak Brebiri György, hanem vele együtt testvérei Pál bán és Mladin gróf kezeskednek, hogy Almissa nem űz tengeri rablást Velencze alattvalói ellen. Meghatároztatik, hogy Ancona szélességi vonalán túl egy almissai hajónak sem szabad Velenczéhez közelednie, hacsak tengeri vihar nem kényszeriti. Velencze hasonlókép kötelezi magát, hogy nem bántja György grófnak és hozzátartozóinak, valamint Almissának embereit és hajóit sem. Abban az esetben, ha almissabeli vagy György grófhoz tartozó ember mégis kárt tesz valamely velenczebeli embernek, György gróf köteles visszaadatni az eltulajdonitottakat, vagy ha ez nem teljesithető, a kártevő személyét adja ki. Ezenkivül a szerződés megszegéséért György gróf, testvérei és Almissa bizonyos nagy összeget fizetnek Velenczének. Ezek a szerződés

pontjai a Brebiriekkel. De Velencze még ennyiben nem látta magát teljesen biztositva. Alapos kétségei lehettek, vajjon megveheti-e az elégtételt az eshető károkért az oly nehezen vívható Almissán s ép oly szegény mint ügyesen vezetett hajóin, vagy a Brebiriek szárazi birtokain. Annálfogva követelte, hogy a magyar király alatti dalmát városok : Spalato, Trau, Nona, Scardona is álljanak jót a netalán követelendő büntetés pénzek pontos lefizetéséért. A jótállási összeget — egy izben tizenötezer lirát — Almissa és Brebiri György tették le, s ki is volt kötve, — ha tán nem ment mindig teljesedésbe — hogy a Brebiriek ne engedjék, hogy Velencze a többi városokon legyen kénytelen megvenni a büntetést pénzt Almissa miatt. [1])

Eme szerződésekből Lucius, a dalmát városok történetirója azt olvassa ki, mintha Brebiri György tengeri rablásra ösztönözte volna Almissa lakosait s Velencze igyekezett volna kivenni e várost a Brebiriek kezéből. Én se egyiket, se másikat nem találom, kivált ha összevetem az okmányokat. Ellenkezőleg azt látom, hogy Velencze nem bánta, hogy a Brebiriek kezében legyen Almissa. Igy nagyobb mértékben érzé magát biztositva. — Arra pedig, hogy a Brebiriek buzditották volna a tengeri rablókat, ezek az okmányok egyátalában nem mutatnak fel semmit. Kétségtelen az, hogy a Brebiri grófok saját személyökben solidaritásba

---

[1]) A szóban forgó szerződések különböző években keltek. Egyik Schwandtner gyüjteményében Luciusnál 1292-ről — a többi ugyancsak Luciusnál található „Momorie Ist. di Trau.“ 123, 132, 133. l.

hozták a dalmát városokat s habár némileg saját érdekökben feláldozták a városok érdekeit, — de épen a rablóság mérséklésének voltak eszközei, s ha magok nem tehették, a grófságuk alatti városok, mint anyagilag érdeklettek által hathatósan segiték az almissai rablók fékentartását. Egyik okmány sem mutatja, hogy ez ügyben a magyar központi hatalomnak része volt volna. Ennyiben a dolog ugy áll, hogy a Brebiriek és dalmát városok, mint megannyi külön hatalom szerződött egy külső hatalmassággal. Brebiri Pál, a tengeri városok bánja, a királyi hatalmat képviselte ugyan; de tisztán családi érdekekben használta föl hatalmát. 1282—83 körül történhetett, hogy Velencze fölhagyott volt Almissa ostromával s ebben az időben lett Brebiri György, a bán öcscse, a város grófjává.

Ugyanezen években uj háború támad a latin tengeri városok közt, még pedig először ismét Trau ellen. Ez a város, ugylátszik, még mindig kereste a módokat, hogy a Brebirik uralkodási szándékát kijátszsza. 1276-ban is, mint emlitém, a Brebiri testvérek legifjabbikát Mladint nem grófnak, csak podestának választja meg, mely mintegy algrófi méltóság volt, — s mellette a dalmát városokban megfért a fölébe helyezett grófi méltóság is. Igaz, hogy midőn grófot nem választottak e városok, a podesta viselte a grófi hivatalt; de nemcsak a czimre nézve különbözött egymástól a két hivatal. Gróful a dalmát városok nem választottak külföldit, mig a podestai helyet külföldivel is be szokták tölteni. — Trau most úgy játszta ki a Brebirieket, hogy Mladint nehány évig ismételve megvalasztá podestának; de aztán egy uj választás alkalmával egy olasz szárma-

zásut hi meg a város kormányzására, — a grófi méltóságot folyvást betöltetlen hagyván. 1281-ben Brebiri Pál a bán, lemondván a spalatói grófságról, e város öcscsét, Mladint választja helyette; de a családnak rosszul eshetett látni, hogy Trau ki akar siklani kezei közül. Már 1283-ban Traunak a velenczei nevezetes Faledro családból van podestája. Ezt a Velencze iránti minden barátság mellett sem szerethették a Brebiriek; legalább is óhajtásuk és beleegyezésök nélkül történhetett, s annyival inkább éreztethették is neheztelésöket, mivel ez eljárásért a magyar király iránti hűtlenséggel gyanusithatták a traubelieket. — Szintén a Brebirik akaratja ellen történt kétségkivül e városban a püspökválasztás is 1282-ben. Trau nem választott ugyan külföldit püspökül, hanem egy tekintélyes traui család tagját, ki mint később bebizonyitotta, nagy ellensége volt annak, hogy Sebenico külön püspöki székhely legyen. Már pedig Pál bán minden választható püspök közül azt szerette legkevésbbé Trauban látni, ki Sebenicóhoz való egyházi jogát nem engedi bitoroltatni.

Brebiri Pál érdekei ezen világos megsértéséért s talán más okokból is érzékeny boszut állott Trau városán. De nem maga közvetlenül vett elégtételt. A nyilt fellépésen kivül Brebiri Pál talált más módot is, mi a báni hivatal méltóságának külszinével is jobban meglátszott egyezni, kerülte az oly hibát, minőt elődje Miklós elkövetett. Csak egy alkalom kellett a szomszéd városok közötti viszályra, s akkor a bán könnyen halászhatott a zavarosban. Ez az alkalom nyomban be is következett, mintha csak mondva termett volna elő.

Mindjárt 1283-ban Spalató elfogja s zsákmányul kikötőjébe viszi Vulcigna traui polgárnak árus hajóját, az 1277-iki békeszerződés nyilt megsértésével, melyet velenczei közbenjárással kötött volt a két város. A károsodott Vulcigna a maga rendes útján törvényesen keresi a kár megtéritését Spalatón. A fennállott törvények értelmében elmegy a traui tanács elé, s esküvel erősiti, hogy a spalatóbeliek elvették az ő hajóját, mely ezer lirát ért. A traui hatóság a törvényes formák szerint fölszólitja a spalatói főhatóságot, adassa ki Vulcigna traui polgár hajóját, ki semmit sem vétett a spalatóbelieknek s minden igaz ok nélkül lőn megkárositva. A felszólitásnak nem levén foganatja, Faledro Ferencz traui podesta szintén a törvény betűihez hiven ragaszkodva ezt a határozatot adja ki: „Vulcigna polgártársunk jogait fenn akarván tartani s neki kötelességünkhez képest igazságot tenni, miután tanácsnokainkkal az ügyet lelkiismeretesen megvizsgáltuk, végzésileg végeztük, határoztuk sőt rendeljük és szabadságot adunk nevezett Vulcigna polgárnak, hogy bárhol találja akármely Spalatóbelinek hajóját vagy más tulajdonát, nevezett Vulcigna polgár vegyen magának kárpótlást és elégtételt rajtok ezer valenczei lira erejéig. Mely czélra felhatalmazásúl ime ezen pecsétes levelünket adjuk kezébe."

A Brebirik az ezen kölcsönös megtorlásokból származható komoly összeütközésnek nem állották útját, holott Pálnak, mint bánnak, Mladinnak, mint Spalató grófjának hatalmuk és tekintélyök lett volna. Elnézték azt is, hogy Trau ellen ujra Sebenico is fellépjen, holott ennek grófja Brebiri György volt. Szinre ugyan

Pál bán tett némi kisérletet a viszály kiegyenlitésére, de a békéltetési jelenet bizonyitja, hogy e szándék nem lehetett komoly. Vulcigna fölhatalmaztatása az elégtételre 1283-ban, januarban történt. Ugyanazon év junius havában a bán több tekintélyes horvát ur kiseretében Trau és Spalató vidékére megy állitólag a viszály kiegyenlitésére. Trau nem mer más követet küldeni ki a bánhoz mint egy papot, kit állása biztosithatott a bántalmaktól, de a bán nem tekinthette rangjához illő küldöttnek, sőt némi gúnyt láthatott benne. Spalató és Sebenico biztosai is jelen voltak. A traui barát kijelenti, hogy városa korántsem szándékszik ellenségeskedni Spalatóval és Sebenicóval, hanem ragaszkodik az 1277. békeszerződéshez. Spalató és Sebenico bisztosai pedig a bán és a jelenvolt urak előtt kereken kinyilatkoztatják, hogy semmiként sem kell nekik béke Trauval, sőt ellenségeskedést és harczot óhajtanak ellene. Ezen kihivó magaviselet csak Brebiri Pál részrehajlásából magyarázható. — S a harcz és ellenségeskedés megnyilt. Még ugyanazon 1283-ik év nyarán Spalató és Sebenico hajóikon gyalog és lovas hadakat szállitnak ki a traui partokon. A város határában kivagdalnak minden fát, elpusztitnak minden szőllőhegyet, felégetnek minden külső épületet, kiirtanak minden vetést. Két egész nap nem csinálnak egyebet. Aztán megeresztett zászlókkal csatarendben mentek Trau városa ellen. — De ostromra nem került a dolog. Ugylátszik, Trau megalázkodott, és engedett. Uj békeszerződés kél, mely után a velenezei származásu podesta, Faledro lemondott s eltávozván, maga kérte a traubelieket, válaszszák meg grófjokúl Brebiri Györgyöt, ki már Se-

benico és Almissa grófja volt. – György megválasztatik s a Brebiriek ezáltal a sebenicói püspökség kérdését a magok részére kedvezőbbé vélték tenni.

Következő évben, 1284-ben a traui grófságnál egy fontosabb hóditást tesz a Brebiri család. Habár az ügy fejleményére nem maradtak fenn elegendő felvilágositó adatok, ugylátszik, ez alkalommal került Klissza, Dalmatia legfontosabb vára, a Brebiriek birtokába, még pedig a magyar király iránti hűség örve alatt. Ez a vár kézrekeritésében a Brebiriek már Spalató ellen fordultak s fölhasználták Trau segitségét. Annyi bizonyos, hogy Pál bán 1284-ben katonák kiállitására szólitja fel Traut Spalató ellen, mely hűtlen lett a magyar királyhoz. László királynak pedig egy levele maradt fenn, melyben megköszöni a traubelieknek, hogy hathatósan közreműködtek Klissza várának megtartásában, mely várban addig királyi katonák tanyáztak, mióta IV. Béla alatt, negyven évvel azelőtt egy részben épen a Brebiriek által kivétetett Spalató és Trau kezéből. Ugylátszik, hogy 1284-ben Spalató ismét magának akarta foglalni Klisszát, mely a szárazi kereskedés kulcsa volt s az alatta elvezető egyetlen utján a kalmárok vámokat szoktak fizetni minden árútól. A Brebiriek a várat megoltalmazták, de szép szerével magoknak tartották meg. Ez hatalmuk emelésére s a Spalató és Trau feletti uralkodás biztositására ép oly fontos hóditás, mint szépen jövedelmező szerzemény volt.

Ugyanazon 1284-ik évben még egy más jogbitorlást is elkövetnek hatalmuk öregbitésére. Egészen hatalmukba keritik Scardonát is.

Ez a város Sebenicótól északra fekszik a tenger-

parttól néhány mérföldnyire a Kerka vize jobb partján, nem messze azon vizesések egyik legszebbikén alól, melyekről e festőileg csodálatos folyó egész Európában hires. A városon alól szintén nem messze ezen folyó a Proklyán tóba szakad, melyet helyesebben lehetne tengeröbölnek mondanunk; mert egy hosszu és igen széles természetes csatorna, mely Sebenico öblét is lepézi alábbad, egyenes összeköttetésben tartja a nyilt tengerrel, melynek sós vize képezi a Proklyán tavát is. Igy Scardonát is tengerparti városnak lehet nevezni. Lakosai 1284-den inkább mint ma szlávok voltak eredetökre, nyelvökre és szokásaikra nézve, s Sebenicóval, Nónával, Almissával együtt nem Dalmátiához, hanem Horvátországhoz számittatának. Scardona IV. László idejéig nem is nyert városi rangot, habár már III. Béla alatt annyiban elsősége van Sebenico felett, hogy külön püspök székhelye. Scardona felett a magyar királynak egy vara állott, melybe a lakosok várőröket adtak; a hozzátartozó uradalom szőlleit, szántóföldjeit Scardona lakosai tartoztak mivelni s ivó vizet hordani a várba. Ezenkivül a királyi vár jövedelmeihez tartozott a helység kapuinak és kikötőjének vámja, s a piaczi és halászati illetmény. A vár Brebiri Pálnak, mint bánnak már előbb kezébe kerülhetett, s a fenntebbi szolgálatokat tán neki tette a város. De 1284-ben a bán egészen megváltoztatja e királyi uradalomhoz tartozó helység jellemét. Mert egy közte és Scardona közt keletkezett szerződés fölmenti a helység lakosait a királyi vár jobbágysága alól. Fizet a község ennek fejébe kétezer lirát, — a vám jövedelmekért pedig hatszázat. Mindezt magának a bánnak, — s az egész szerződés

családi érdekben köttetik. Egyik pontja szerint Scardona községe tartozik azon klastromnak, melyben Pál bán huga, Stanislava apáczáskodik, évenkint bizonyos szolgálatokat tenni. A bán még ezelőtt nagy kiterjedésű földet sajátitott ki Scardonától a Kerka vize mellékén, s még a szóban forgó szerződés idején nem fizette volt le érte a mintegy háromezer lirát tevő árt, hanem a fentebbi évenkinti váltságdijból engedi levonandónak. Igy Brebiri Pál mig egy felől a városi kiváltságokkal a magyar királyoktól ellátott Sebenicót püspöki székvárossá akarja emelni, Scardonát, melynek külön püspöke van régi idők óta, polgári szabadsággal ajándékoza meg, hogy közeledjék az önállósághoz, melyet a latin eredetű városok már élveztek. Kedvezett a gyöngéknek, megalázta a hatalmast, harczot támasztott, békét szerzett, adományozott — szóval mind inkább gyakorlá a souverain-jogokat. Dalmatiában ő volt az ur, s zsarnoksága minden hatalma mellett sem lehetett kegyetlen. — A hatalmas családnak igyekeztek kedvében járni, annyival inkább, mivel hátát a királyi hatalom is fedezte. Egy komoly elpártolási lépés veszélyes volna. Ha a Brebiriek nem, a magyar király hadai készek és képesek voltak Kún László alatt is visszaverni minden külföldi hódítót. A Brebiriek a királyi név felhasználása nélkül ennyire sem hatalmasodhattak volna el. Ha Pál nem bán, hanem egyszerü hűbéres, se Kliszszát, se Scardonát el nem nyeri, sőt tán oly könnyen azt sem érheti el, hogy családja legyen a dalmát városok majd mindenikének gófja. — A család, a befolyáson kivül tetemesen fölgazdagodhatott. A dalmát városok kikötőjének jövedelméből, mely az élénk kereskedés

miatt tetemes lehetett, két harmad a királyé, egy harmad a grófé volt. Maga a király része is a bánok kezébe szokott lefizettetni, még a Velencze alatti Zárából is. A grófii harmad vagy öt kereskedő városból a családot gazdagitotta, — valamint azon szintén tetemes vám is, melylyel a Klissza alatt elvezető szárazi uton adózott a Duna felé nagyban folyt egész nemzetközi közlekedés. A grófokat illették a dalmát városokban a büntetés-pénzek is, melyeket most a Brebiriek bérbe adtak az alattok állott podestáknak meghatározott évenkénti összegért. A rendes fizetésen kivül kaptak a városoktől bor- s másféle terménybeli ajándékokat, melyek néha tetemesek voltak, mint Traunak fennmaradt töredék jegyzetei bizonyitják. Ezek többek közt emlitik azt is, hogy ingyen engedtetett meg Brebiri Györgynek a Trau határában levő só vágása.

Még egy viszály maradt függőben, még egy terve volt Brebiri Pálnak a dalmát városokkal, miben még czélt nem ért. De boldogulása egyik titka, ugylátszik, a ravaszságon kivül a szijjas kitartás volt. Sebenicónak még nem volt püspöke, s habár valami nagy fontosságu érdekök nem lehetett e kérdéshez kötve, nem nyugodott, mig ki nem vitte, a mihez fogott. — Mindazon harczok után, melyeket akkoriban Sebenico, Spalatóval közösen folytatott Trau ellen, a békekötésekbe Sebenico bele nem foglaltatott. A püspök kérdésében e város oly kevéssé akart engedni, mint Trau. Sebenico püspöke folyvást Eritius Pál, s Trau folyvást bitorlónak nézi őt. 1279-ben, midőn Fülöp, fermói püspök Dalmátiába s onnan Magyarországra László királyhoz küldetik rendkivüli felhatalmazással, és Trau részén

áll, a mennyiben Eritius Pálnak szigoruan eltiltja, hogy választott püspöknek merje magát czimezni, egyszersmind kemény intézkedéseket tesz a sebenicói clerus közt az erkölcsi fenyiték helyreállitására. De a pápai követ tilalma sem ijeszté el Sebenicót s a Brebirieket előbbi követelésöktől, s az ügy függőben maradt, mig 1287-ben uj forduló pontra jutott. Ez évben meghal Pál, az el nem ismert sebenicói püspök. Ekkor a spalatói érsek, ki addig Sebenicó követelését pártolta nyiltan, és alattomban, kinyilatkoztatja ünnepélyesen, hogy Sebenicónak nincs s nem is volt joga külön püspök választásához. Az érsek talán Mladintól vagy a spalatói néptől való félelmében nem székvárosában teszi a nyilatkozatot, hanem átszökik Trauba s ott a templomban formaszerint visszavonja előbbi levelét, melylyel Pált megerősitette volt, állitván, hogy a világi hatalmasaktól való féltében tette azt, kik miatt élete és vagyona veszélyben forog, ha követeléseiknek nem enged. Az érsek elismeri most tanuk előtt, hogy Sebenicó egyházi tekintetben a traui püspök alá van rendelve.

De se Sebenicó, se a Brebiriek nem adnak semmit ez ünnepélyes nyilatkozatra. Pál helyett egy velenczei egyház prépostját, Faledro Lénárdot választják meg Sebenicó püspökének, s egyszersmind követet küldenek a pápához megerősittetésére. Sebenicó követe a pápa előtt föl volt hozandó régi jogát. Szerintök Morigne horvát városnak egykor külön püspöke volt. Miután Morignet az óhitü szlávok elpusztitották, lakosai püspökükkel együtt Sebenicóba költözött át. Sebenicó a másfélszáz évvel azelőtt rászállott jogról, ha időközben nem gyakorolta is, lemondani nem akar. Ezt adták elő

Sebenicó lakosai IV. Miklós pápa előtt, s habár e történeti jogszármaztatás meséenek látszik, Sebenicó ragaszkodott hozzá.

Ugyanakkor Trau püspöke, Gergely is ugyanazon ügyben a pápához szándékszik utazni. Trau grófja Brebiri György értesülvén a püspök utazási készületeiről, ezt izeni a város községének: „ha Gergely püspököt a római curiához engeditek utazni, tudjátok meg, hogy lemondok a grófságról, megszakasztom veletek a békét s ne várjatok tőlem semmit, sőt inkább vigyázzatok magatokra.“ A fenyegetésnek volt foganatja. A püspök nem utazott el, a város engesztelő küldöttséget inditott György grófhoz, egyszersmind félvén, hogy már is messzebb ment, hogy sem a hatalmas ur boszúját elkerülhetné, parancsot adott ki a városi kapuk őreinek, hogy azután tisztességes nőket kimenni ne engedjenek. Trau inkább függőben hagyta püspöke ügyét hogysem elfogadja György gróf lemondását. A pápa csak az egyik félt hallgathatván ki, nem is ismerte el határozottan Trau jogát. Dalmatia püspökeiből vizsgáló bizottságot nevezett ki, mely előtt a két perlekedő város előadhassa ügyét; de e vizsgálat elrendelésének sem volt eredménye. Faledro Lenárd e közben Sebenico püspöke megerősités nélkül volt.

A Brebiriek a püspök kérdésén kivül a többi viszályt annyira lecsendesitették, hogy akkor, midőn Magyarország belsejében a kölcsönös rablás és pusztitás és a nyomor tetőpontját éri Kún László uralkodásának utolsó éveiben, Dalmátiában megszüntek legalább a fegyveres villongások s a sebenicói püspök kérdése is már békés megoldás felé közeledett. Az előbbi harczok

a Brebiriek bitorló hatalmának öregbitésével szüntek meg s ez oligarchák közbenjárását a városok függetlenségök egy részének elvesztésével vásárolták meg. Elég legyen csak azt említnem a jogvesztések közt, hogy a dalmát városok szabad választási joga hallgatva elenyészett, midőn a Brebiriek mintegy elmozdithatlan grófjaikká lettek. — A báni hatalom, mely Brebiri Istvánra ruházva, a királyi és a törvényes tekintélyt emelte, egy Brebiri Pálban mindezek megingatására szolgált. De talán nem a bánok egyénisége teszi a forditott aranyt, hanem az, hogy most egy Béla helyett egy Kún László ült a királyi széken, ki csak pillanatonkint volt erélyes, s e pillanatokban más más túlságokba csapván, a legnagyobb következetlenségekbe esik. A ki egyszer a kúnokat szép szerével akarja keresztyénekké tenni, másszor tüzzel vassal véli czivilizálhatni, mig végre egészen hatalmukba adja magát, hogy épen kedvenczei megvetésének essék áldozatúl, csak e fővonásokban is megirta egész élet- és jellemrajzát. — Dalmatiát, úgylátszik, elhanyagolta. Mig Béla oly gyakran megfordult a birodalom e részeiben, s folyvást fegyveres erő is képviselte ott hatalmát, ilyeseknek hire sincs László király idejében. Brebiri Pálon kivül minden más tekintély csupa árnyék, — s az volt a két Endre herczeg is, kik közül egyik, László király öcscse, meghalván, 1278 óta a velenczei anyától származott, s a később III-ik Endrének nevezett utolsó Árpád hivatik be az országba, s ajándékoztatik meg, mint a királyfiak szoktak, egész Slavónia herczegségének czimével. — Endrének e méltósága mintegy a sulytalan testek sorába tartozott, mely alig volt egyéb csil-

lámnál. A királyi ház tagjai, kiknek a trónra kilátásuk volt, ritka esetben lehettek egész Szlavónia valóságos kormányzói. Érdekbeli ösztönük hozta magával, ha gyermekéveiket meghaladták is, az emberek és érdekek legyezgetését. De azon candidatusi helyzet ritkán kivánhatott meg nagyobb szerénységet, mint Endre herczegsége idejében. Éreznie kellett előre, hogy a koronához való joga kétségbe fog vonatni, s hogy bár egyetlen fiörökös az Árpádházból, oly viszonyok közt lesz, mint egy szabadválasztási rendszer mellett előálló trónkövetelőé. Igen hihető, hogy a számüzetés keserű kenyerén felnőtt Endre előtt nemhogy a már nagyon elhatalmasodott oligarchák hajlongtak volna, hanem ő hajlott meg előttök. Iparkodott megnyerni kétségkivül nemcsak a Brebirieket, hanem azon többi oligarchát is, kiknek mindenike hatalmasabb volt nálánál, s az, hogy oly sietve s majd minden ellenmondás nélkül koronázzák meg 1290-ben, nemcsak az Árpádház iránti nagy kegyeletnek tulajdonitható, hanem annak is, hogy maga előre igyekezett minél jobban megegyengetni utját a trónhoz. De bármint legyen ez, mint Dalmatia herczege anyagilag még kevesebbé volt képesitve jelentékenyebb szerepre, mint erkölcsileg, s még kevesebbé, mint e méltóságot viselt elődei. Királyi katonák, királyi várak nélkül állott s legfeljebb némi jövedelmek s a szokásos újévi ajándékok elfogadója volt. Annyi bizonyos, hogy a dalmát városok fenebbi viszályaiban még neve sem fordul elő.

IV.

1290—1310.

V. István és Kún László uralkodása után III. Endre korához jutván, a Brebiri családnak egyik legmerészebb és fontosabb következményü tettéhez jutunk, melynél a végzet titokteljes nagysága zavarba szokta hozni az emberi véges itéletét. A Brebiri Pál kétségkivűl vétkes esköze egy nagy államesinynak; de ez az államesíny nemesak megmenti a zavarba döntött magyar birodalmat, hanem a diesőség és nagyság tetőpontjára emeli, Brebiri Pál volt a főtényezője az Anjoui ház Magyarországra hozatalának.

A Brebiri grófok az Anjoui dynastia Magyarországra ültetésében csak eszközök voltak, — nagyobb hatalmasságok eszközei. A pápai hatalom ebben a korban legmagasabbra esigázta követeléseit. Mind nyiltabban fejezé ki abbeli szándékát, hogy a keresztyén világ minden uralkodóját vazaljává tegye. Nem elégedett meg azzal, hogy a püspököket maga nevezze ki s a választást megsemmisítse, hanem jogot tartott ahhoz is, hogy királyi székeket és országokat adományozzon. Nem volt ez tehetetlen követelődzés; rettentő hatalom volt még folyvást a mivel a szentszék rendelkezett. A XIII-ik század közepén a pápai hatalom az, mely a legjóravalóbb és népszerűbb dynastiák egyikét. a Hohenstaufeneket megsemmisíti, s a pápai hatalom az,

mely az e miatt üresedésbe jött nápolyi és siciliai trónt a franczia Anjoui herczegnek adományozza, veszélyes pracedenst teremtvén a koronák elvételére és osztogatására.

Az erélyes és dicsvágyó Anjoui ház, maly hatalmát a pápának köszönheté, hálás elismeréssel volt a szentszék iránt s ez méltán láthatta benne azt a világi hatalmat, mely a pápa követelődzéseinek legkészebb érvényt szerezni. A pápa, még Kún László halálakor azonnal Magyarországra veté szemeit, mint a melyben a belzavarok megszüntének ohajtása s sz. István koronájának a pápa által történt ajándékozása alkalmas ürügy lehet a pápa beavatkozására a trón betöltésében. IV. Miklós pápa 1290 ben meg is koronáztatja Magyarország királyává az Anjoui Martell Károlyt.

A szentszék és az Anjoui dynastia közt a leghatalmasabb szövetség, a közös érdek, a szenvedélyes nagyravágyás közös érdekének szüvetsége támadt, s ezentúl nem a pápa, hanem az Anjoui ház tagjai voltak a szövetség tevékeny részei, — a pápa inkább háttérben s mintegy segédként műhödött.

Asszony, egy anyakirályné volt az Anjoui ház ügyének legbuzgóbb előmozdítója. Martell Károly nápolyi király anyja, Mária, volt ezen asszony. Árpád vérből származott, V. István király leánya volt, az uralomra vágyó kún Erzsébettől. Származása adott rá jogot, hogy a magyar trónt magának és fiának követelje; s nagyravágyás és anyai érzelem adtak nagyobb erőt a pápa iránti vallásos engedelmességnek, hogy a legnagyobb tevékenységet fejtse ki. Ha a pápa a következendő tíz évben sem ért teljes diadalt Magyarország trónjának

betöltésében, Mária királyné ábrándja teljesült egészen; mert unokája, Robert Károly választott, megkoronázott és elismert magyar királyá lett.

Míg Martell Károly élt, azaz 1295-ig, minden követelődzés meghiúsult kisérletnek bizonyult be. 1292-ben Martell Károly fölszólítja a dalmát városokat az elpártolásra III. Endrétől. De Spalató, Trau, Sebenico nem ismernek el oly királyt, ki nem a magyar birodalomban koronáztatott meg. Nem valamely különös hűség és ragaszkodás erénye volt ez, — inkább okosság és közöny. A dalmát városok fő szempontja mindig az volt, hogy jogaik s municipalis függetlenségök el legyen ismerve és tiszteletben tartva. Mellékes kérdésnek tekinték, ki legyen felettök a souverain.

A városok emez óvatossága annyival feltűnőbb, mivel Brebiri Pál bán mindjárt eleinte az Anjouiak hive volt, s 1292-ben a hatalma alatti dalmátiai városokat kétségkivűl rá ügyekezett beszélni a csatlakozásra.

II. Károly siciliai király egy 1292. augustus 19-én kelt adománylevelében már kiemeli Brebiri Pál, mint dalmatiai és horvátországi bán, valamint György és Mladen eddig s most is tett szolgálatait. Még — ugymond — anyja I. Károly ügyében is fáradoztak, s még az megajándékozta őket, Dresnika vidékével. II. Károly megerősíti őket ezen terület birálásában s azt kiterjeszti egészen Bosznia határáig. Szélességében eme terület határa délről Khelm (Herczegovina), éjszakról Modrus és Zeng vidéke volt. [1])

Azonban még ekkor Pál bán határozott lépést

---

[1]) A zágrábi „Arkiv" VII. k. 19. lapján közli Racski. —

nem tett, az Anjouiak ügyében, s nem vitte a dolgot III-ik Endre elleni nyilt pártütésig.

Következő évben III-ik Endréhez folyamodik engedményekért. Úgy látszik rendkivüli adománynyal ügyekezett a bán hűségét magának biztositni, azon alkalommal, midőn a király utat tett a horvát részekben.

Harmadik Endre király emez adománylevele, melyet a Brebiriek részére állít ki, a legsajátságosabbak közé tartozik; mert oly kiváltságokkal ruházza föl a hatalmas családot, minőre aligha van példa. Se a nádorságot, se az erdélyi vajdaságot, se a tótországi bánságot, nem ajándékozták királyaink örökségül valamely családnak. A Brebiri grófokat pedig a „tengeri bánság"-gal, — a latin és szláv eredetü tengerparti városok bánságával, — oly módon ruházza föl a király, hogy az firól fira szálljon örököseik közt.

A királyi oklevél 1293-ban kelt, három évvel Endre trónraléptc után. Tartalma itt következik: Gyakran kérték a Brebiriek, különösen egy sz. Ágoston rendjebeli remete barát által, hogy őseiknek annyi jeles cselekedetei s a király elődei iránt mutatott hűségök dijjában III. Endre is jutalmazza meg őket valamivel, különösen pedig adja át nekik örökül a tengeri bánságot minden hozzátartozó báni hatósággal és báni jövedelemmel. Ennek díjjában a Brebiri család imezekre kötelezi magát: hogy a királynak, akár kül-, akár belföldön viselendő háborújában ötszáz jól fegyverzett lovassal (miles) veszen részt. Ezekben a Brebiri testvérek, Pál bán, György és Mladin vagy személyesen, vagy testvéreik és rokonaik által lesznek képviselve, azonban

utóbbiaknak a hadakozásban jártasoknak kell lenniök. Köteleztetnek továbbá, hogy a király és anyja iránt, ki egész Tótország és a tengeri vidékek fejedelemnőjévé van kinevezve, tiszteletteljes hűséggel és hódolattal legyenek, neki évenkint hódolati ajándékokkal szolgáljanak, s valahányszor a király vagy pedig egész Szlavonia herczegnője maga elé idézi, vagy személyesen, vagy valamely rokonuk által, színe előtt meg tartozzanak jelenni. [1])

Ime a hűbériség nehány alapvonása! Az adomány, melyet a Brebiriek nyernek, nem fekvő bírtok ugyan; de Európaszerte szokásban volt, hogy nemcsak fekvőséget, hanem vámokat s adókat is adtak hűbérűl. A Brebiriek nyerte adomány megszabott arányú hadi szolgálattal van egybekötve, mi leglényegesebb vonása a hűbériségnek mindenütt.

A hűbériség másik jellemvonása, az uralkodó iránti alattvalói engedelmesség bemutatása más úton is. A hűségi fogadalom (homagium), nem fordul ugyan elő az okmányban, de a nyugati államokban divatozott hübéri másik formaság, a királyi törvényszék előtt megjelenésre köteleztetés ki van emelve határozottan. Az alattvalói viszony elismeréseűl szolgált bizonyos adomány, melyet a tengerparti dalmát városokban sztrinának neveztek, s melyet ősi idők óta fizettek ezek felsőbbjeiknek. Midőn Dalmátia tengerparti városai a görög császárt uralták, Basilius császár fölszabaditá őket, hogy a békén maradás kedvéért a szomszéd hor-

---

[1]) Addenda in opera de Regno Dalmatiae. Luciusnál. Hozzákötve a „Memorie Istorische di Trau" munkához az Akadémia könyvtárában 63—64. ll. U. a. Fejér Codex Dipl. VII. köt. 230. darab.

vátoknak fizessék azt az adót, a mit addig a császári praetornak fizettek, s a praetornak csak valamely csekély ajándékot adjanak, a császár felsőbbségének elismerése jeléül. [1]) Utóbbit nevezték sztrinának. Később átment a velenczeiekre is e csekély felsőbbségi adó. 1174-ben Traut arra kötelezi Ziani velenczei doge, hogy csak azon sztrina vétessék a városon, melyet az önként fizet s rá ne rójjanak ilyest. A Brebiriek, mint a tengermelléki városok bánjai, ily önkéntes ajándékot fizetnek a magyar király felsőbbségének elismeréseül.

A báni méltóság, melyet a Brebiriek is viseltek, a XIII-ik évszázban inkább csak czím volt, mely a határgrófnak felelt meg, s nemcsak Horvátországban, hanem a Dunán túli tulajdonképi Magyarországon is találunk bánokat. Horvát- és Dalmátországban több nagy család örökösödésképen viselte a báni czímet s a horvát bán hatósága alól mentes volt az Árpádok uralkodásának utolsó idejében. Azonban a tengermelléki bánság formaszerintibb hatalom volt.

A tengermelléki bánság megvolt 1293 előtt is, mint emlitettem, ettől külön volt a tengerenbelőli részek bánsága, melynek uralma egész Szlavoniára kiterjedt. De csak a nevezett évben kezd határozottabb formát ölteni, midőn örökségkép ruháztatik e bánság a Brebiri grófokra. Sajátságosnak látszik, hogy a Dalmátia nevezet, mely a magyar királyok czímeiben előfordul, a bánok czímébe befoglalva nincs; de Dalmátia azon időben nem volt egyéb geographiai fogalomnál. A Dalmátia feletti souverainítas czímét egyenlőn

---

[1]) Lucius. De regno Dalm. Lib. VI. Cap. II.

viselte azon időkben a magyar király és a velenczei dóge, sőt utóbbi, még Horvátország fejedelmének is nevezte magát. [1]) Se a magyar király se a doge soha ki nem hagyja, csak elvétve is, czíméből Dalmátiát és Horvátországot. S a XIII-ik évszáz legnagyobb, s különösen utolsó részében nemcsak jogfentartás volt e czím Velencze részéről. Zára 1244 óta Velencze alatt volt, — később alája kerültek a dalmát szigetek. Velenczének parti birtokait és szigeteit pedig nemcsak román eredetűek lakták, hanem szláv eredetűek is, s emlitém, hogy a mai Dalmátiában mindaz. a mi nem római eredetű volt, Horvátországhoz tartozónak számíttatott be. Zára környéke, melyre Velencze kiterjeszté uralmat. ily értelemben Horvátországhoz tartozott, úgy látszik.

Az eddig ismert történeti adatokból azt lehet kiolvasnunk, hogy Dalmatiában elpártolási lépés nem történt még nyiltan. A dolog legfeljebb nagy titokban érleltetett.

1294-ben a világi hatalomban legkövetelődzőbb pápa, VIII-ik Bonifácz lépvén a pápai székre, Mária nápolyi királyné erélyesebb előmozditóját találta benne trónkövetelésének.

De az Anjoui háznak Magyarországra hozatalában az első tettleges lépés 1297-ben történt meg; még pedig Brebiri Györgynek, Pál bán fiának első Rómába utazta alkalmával.

Az ok, vagy csupa ürügy ezen római utra oly tárgy volt, melyet e korrajz folytán többször emlitet-

[1]) Íme a dogék czíme a XIII-ik évszázban: „N. N. dei gratia Venetiae, Dalmatiae atque Croatiae Dux. Dominus quartae partis et dimidiae totius imperii Romaniae."

tem. A Brebiri család pártolta Sebenicónak önálló püspökre volt szüksége, s állítólag ennek kieszközlése végett ment Rómába ifjabb Brebiri György.

György gróf 1297-ben nemcsak Rómáig ment. A fáradságra érdemesnek tartá Nápoly meglátogatását is, hol Mária királyné, az anjoui trónkövetelés ezen főszeméiyese lakott. Mi szándékkal ment oda, mit mívelt ott, nem tudni róla. Csak azt tudjuk, mit hozott onnan. Elhozá Mária királyné gyóntató papját, a franciscan-minorita Pétert, hogy rátolja Dalmátiára mint spalatói érseket. A katholikus papírók kitűnő tudományú és kegyességü férfiúnak mondják; de csaknem lehetetlen csalódnunk azon föltevésben, hogy Pétert egészen más tulajdonokért nevezé ki a pápa és bocsátá el Mária királyné Spalatóba, mint tudományáért és kegyességéért. A főtulajdon, mit benne kerestek, a pápai anjoui szövetkezés iránti föltétlen hüség volt. Egyszerre volt ő az anjoui követelés s az akkori pápai önkény személyesítője.

Pétert nyilván az egyházi törvények ellenére tolta föl a szentszék. Spalatónak választott érseke Jakab, még életben volt. Megválasztatása a dalmátiai clerus által 1294-ben ment véghez. Azonban elmulasztá megszentesítését sürgetni a pápánál.

Katonának, ki némely más történetbúvárt rágalommal vádol, s Farlatusnak, ki a pápák tetteit simítgatni törekszik, igazuk van, midőn azt hozzák föl VIII-ik Bonifácz védelmére, hogy az 1274-iki lyoni 2-ik conciliumban világosan ki volt téve, hogy mindazon főpapra nézve, ki megválasztatása után egy hónappal nem tesz lépést a pápánál leendő megerősíttetésre, a választás

érvénytelenné lesz. Igy a pápa föl volt jogosítva Jakab választott érseket lemondásra birni.

De az önkény nem ebben rejlik, s nem ezt kellene VIII-ik Bonifácz ügyvédeinek kimutatniok, hanem azt, minő canoni törvénynél fogva érezheté magát a szentszék arra fölhatalmazva, hogy egy nem választott barátot küldjön egy érseki szék betöltésére. A pápának 1297-ben, májusban kelt diplomája özvegységre jutottnak nevezi a spalatói érsekséget s kifejezi, hogy Jakab érseket meg választásából netalán igényelhető jogáról is lemondani rendelé, mit ő „szabad akarat"-ból meg is tett. Ennélfogva a szentszék tanácsából és „apostoli hatalmának teljességéből" Pétert spalatói érsekké és pásztorrá nevezi ki. A pápa „teszen" hát érseket, kit egy év múlva formaszerint megerősít, addig csak választottnak nevezvén.[1])

A dalmát városok, melyeknek emlékezetében lehetett még az az idő, midőn a nép is befolyt a püspökök választásába, s e jogra sokat tartottak, most eltürték a pápa octroylását; mert tán magok is már a pápai és anjoui politikai törekvésekhez csatlakoztak, vagy talán mivel a hatalmas Brebiriek világi erővel is súlyosbíthaták azt az erkölcsi nyomást, melyet a pápa gyakorolt rájok.

Azon egyezkedésnek, mely a pápai kormány és a Brebiriek közt létesült, egyik pontja az lehetett, hogy utóbbiak támogassák Pétert az érseki széken. Egy másik pont a sebenicói püspökség ügye volt. Sebenicóban a traui püspökkel folytatott viszály miatt már mintegy húsz év óta nem történt sem ordinatio, sem bérmálás;

---

[1]) Farlatus. III. k. 295. I.

s tehát való, hogy mind a hit érdekei, mind a világi béke megkivánták, hogy a Trau és Sebenico közt ebben a kérdésben egész embernyomokon keresztűl folyt viszály megszűnjék. Ezeket hozza föl okul a pápa okmánya. De elárul egy más indokot is, mely fontosságából nem veszít azáltal, hogy csak mellékesen van érintve. VIII. Bonifácz kimondja, hogy egy részben Mária királyné kérésére állítja föl a sebenicoi püspökséget. Igy nemcsak a pápa és György gróf, hanem Mária királyné és György gróf közt is egyetértés uralkodott, — úgy kell lenni, sokkal világiabb ügyben, mint egyegy püspökség kérdésében.[1]) Nemsokára fölszentelik Sebenico első püspökét, ki arbei Márton volt, s a ferenczes minoritákhoz tartozott. Az octroyáló pápa a zárai és spalatói érseket nevezte ki a fölszentelés végrehajtására.

Nemcsak Dalmátiában látjuk a nápolyi pápai szövetség működéseit, hol, mint már kiemeltük, az Anjouiak korán kezdenek ismerkedni s gyanúsan működni. Az anyaország kebelében csaknem mer ben megfelelő tények figyelmeztetnek a politikai törekvés irányára, mi nem volt más, mint lázitás III. Endre ellen és az Anjoui ház érdekében.

Nemcsak Spalató érsekének és Sebenico püspökének esete volt pápai önkény a magyar egyház autonomiáján, hanem a tekintélyesebb esztergomi érsek esete is.

1297-ben az esztergomi érsek Lodomér meghal s utána egy Gergely nevezetű, nagy családból származott s hatalmas rokonságú embert neveznek „válasz-

[1]) Az okmány Farlatusnál. VI. k. 459. l. Kelt 1298-ban májusban.

tott" érseknek, ki az előtt székesfehérvári prépost volt. Választás utján lett ugyan érsekké, de a választók közűl sokan voltak, kik óvást tettek, úgy látszik, különösen a választás formája ellen, úgy hogy Gergely, még csak „választott" érsek sem volt, csak „postulált" főpap, azaz olyan, kire nézve azt kivánják választói, hogy bizonyos formabeli akadályokat, melyek miatt meg nem lehetne jog szerint választani, távoztasson el a szent szék. Sokan voltak azonban, kik ellenezték a pos ulatiót, s az ügy per alatt volt. Épen VIII. Bonifácz pápa egy 1299-ben kelt leveléből tudjuk ezt, melyben fölfüggeszti a pert, nehogy, úgymond, a haladék miatt az esztergomi érseki megyében és egész Magyarországon kárt valljon az egyház. Ennélfogva míg ő, a pápa, máskép rendelkezni jónak látná, Gergelyt az esztergomi egyházközség „procuratorává" nevezi ki, s egyszersmind a fehérvárinak kormányzásával bizza meg. A pápa annyi tényleges hatalmat adott az ideiglenes procurátornak, mint egy valódi érseknek. Továbbá teljes hatalmat ád neki arra is, hogy az engedetleneket s a (pápa ellen) lázadókat egyházi fenyíték alá fogja, bármi rendbe tartozzanak, nem véve ki magát a királyt se! [1]) Ugyancsak a pápa körleveleket küld az illető egyházi méltóságokhoz, az esztergomi káptalanhoz, püspökökhöz és az egyházmegye vazaljaihoz, hogy a „választott" Gergelynek mindenben engedelmeskedjenek. Ezen körlevelekben csak annyi van írva, hogy Gergely az esztergomi egyház procuratora és a székesfehérvárinak kormányzója; de rendkívüli fölhatalmaztatásáról

[1]) A Magyar Történelmi Emlékek okmánytára Venczel szerkesztette X-ik kötetének 209. és köv. lapjain.

nincsen említés. A pápának Gergelyhez intézett levele 1299-ben, január 28-án (V. Kalend. febr.) kelt.

Alig telt bele félév, s úgyszólván az összes magyar főpapi kar nevében hathatós óvás történik Gergely magaviselete ellen. Ugyanazon 1299-ik év májusában országgyülés hivatik össze a Rákos mezején. Párja akart lenni az 1298-ikinak, melyben az Endre iránti hűség nyilvánitása mellett számos üdvös törvény hozatott az ország javára, s egy részben a bitorló oligarchák ellen. Ezen országgyűlés főeseménye egy országos botrány volt, — s a botrány okozója Gergely, az esztergomi választott érsek.

Nemcsak meg nem akart jelenni a Rákoson, hanem Veszprémbe külön gyülést hirdetett a magyar clerusnak s leveleiben a pápai szék nunciusának nevezi magát, kinek gyűlés összehívására is hatalom van adva, A főpapok közűl nagyon kevesen jelenhettek meg Veszprémben, vagy tán senki sem; a püspökök a rákosi gyűlésben vettek részt. Ezen gyülésből a király, a főpapok, főurak és nemesek két követet küldének hozzá: Pál esztergomi prépostot és Henrik gróf világi főurat, hogy egész tisztelettel hívják meg Gergelyt a gyűlésbe. A két követ díszes fegyveres kiserettel indult küldetése teljesitésére, a mely kíséret abban az időben a küldetés tisztességének kellékei közé tartozott.

Pál és Henrik a „választott“ érsek meghívásán kivül azon utasitást kapták, szólitsák fel őt, mutassa elő azokat a pápai leveleket, melyek erejénél fogva ő oly nagy hatalommal van állitólag fölruházva, s végre jelöljön ki nekik biztos helyet a találkozásra.

Gergely érsek nem teljesité egyik kivánságot se.

Nem jelent meg az országgyűlésen, nem közölte a pápai meghatalmazást magában foglalt okmányt. E helyett rettentő fenyegetőzésekkel válaszolt, hogy egyházi átok s világi büntetések alá vet minden neki nem engedelmeskedő főpapot. A küldöttek legalább annyit akartak kieszközölni tőle, hogy jelöljön ki egy biztos helyet a találkozásra, hol ki lehetne egyenlítni a viszályt, s a küldöttek teljes személybátorságot igértek neki. Mind hasztalan. A küldöttek jelentése szerint Gergely a „királyhoz hűtlenek közé vette magát, azon gonoszok közé, kik egyházi átok alá voltak vetve iszonyú es hallatlan bűneik miatt; kik templomokat vertek fel, a szegény népet sanyargatták, papokat és keresztyén világiakat gyilkoltak, s négy király uralkodása folytában meg nem szűntek rombolni, fosztogatni és pusztitani.“ Gergely nemhogy megujította volna ellenök az egyházi átkot, hanem az ország ama dögvészeit megerősité rögzött gonosszágaikban; mert fölmenté őket az egyházi átok alól, meg sem kérdezvén a korábbi kiátkozást kihirdetett megyés püspököket ez iránt.

A küldöttek ily jelentést hoztak Gergelyről, s fölemliték, hogy mind menet, mind jövet a rabló hadak leseinek voltak kitéve, s tetemes fegyveres kiséretök daczára nem egyszer forogtak életveszélyben.[1])

Midőn a tények ily világosan mutatják, hogy a kiket VIII. Bonifácz pártfogolt és erőnek erejével töltolt, egyszersmind III. Endre és az ország ellen formaszerinti lázadók voltak, nem lehet azt állítnunk, hogy a pápa és a magyar király közt nyilt ellenségeskedés

[1]) A fennebbiek egy okmányban adatnak elő. Katona VII. k. 1219 és köv. ll. Kelt az okmány juliusban, 1299 ben.

ne folyt volna. S mégis egy halhatatlan érdemű történetirónk, kinek műve a legnélkülözhetlenebb kézi könyv a magyar nemzet multjának minden vizsgálójára nézve, a bámulandó munkásságú Katona, mindenkép rehabilitálni törekszik ebben az ügyben is ama pápát. Talán maga sem vette észre, hogy véleménye itt, elejétűl végig, egy nagy mystificatio, azon állitás kedvéért, hogy VIII. Bonifácz, míg az utólsó Árpád életben volt, egy lépést sem tőn Róbert Károly érdekében! Hajlandók vagyunk ezt történetirónk túlságos jószivűségének róni fel. Épen ebben az ügyben rágalmazásnak nevezi, a mi oly világosan kitűnik a viszonyokból és cselekedetekből. — mintha a történelemnek, a mult eme birájának, tartozó kötelessége volna minden, a maga idejében magas rangú személyiségről oly alázatos tisztelettel szólani, melyet az egykorúak kisebb-nagyobb őszinteséggel megadtak, vagy megtagadni nem mertek. Mit nyer vele a valódi érdem, ha egy V-ik István csaknem oly derék királynak van föltüntetve, mint az ország egyik regeneratora, a nagylelkü IV. Béla, s Bonifácz pápa és a többi pápák közt nincs semmi jellemkülönbség? — avagy polgári törvényszék-e a történet, mely csak a documentált és már elkövetett világos tettre mondjon itéletet, s ne itéljen mint keresztyén moralunk, a szándék s indokok fölött is? [1])

[1]) Meg kell említnem, hogy Katona azt az okmányt, mely Gergely fölhatalmaztatását foglalná magában, Praytól vette át. Az nagyon hiányos s elferditett kivonat. Ujabb időben Theiner irta ki az egész okmányt a maga valóságában, s Venczel kiadta a „Magyar Történelmi emlékek“ X. kötetében. 209. és köv. l. honnan fennebb ismertetém. Mennyire különböző attól Pray versioja! (Lásd Katona VII-ik k. 1217. lap.)

Fölhoz Katona egy másik okmányt is, annak erősitéseűl, hogy VIII. Bonifácz nem működött III. Endre ellen, — holott ha valamit, épen az ellenkezőt bizonyítja.

A szóban levő oklevél azokra vonatkozik, kiket fennebb egy egykorú okmány lázadóknak s számos gonosztett elkövetőinek fest le, kiket ezen gonoszságokért más korábbi években egyházi átok alá vetettek volt. Ezek a németujvári grófok, Iván és Henrik. 1299-ben Ivánt VIII-ik Bonifácz fölmenteti az egyházi átok alól.

A fölmentő levélből ezek a tények tünnek ki : [1])

Iván németujvári gróf egykor fölfogadta volt a pápai nunciusnak, János acsinói püspöknek, hogy más magyar királynak engedelmeskedni nem fog, mint annak, a kit a pápa rendel Magyarországra, vagy a kit az ott helyben hagy.

Katona nem emlékezteti ezen a helyen olvasóját, hogy ez 1291-ben történhetett; mert ekkor járt a nevezett pápai nuncius Magyarországon. Akkor IV-ik Miklós volt a pápa, s már ő leplezetlenűl elkezde a magyar trón iránti rendelkezés jogáért párthiveket szerezni az oligarchák közt. De ennél nevezetesebb kérdés áll elő az okmány további folytában.

Iván, mond a levél, nem akart engedelmeskedni Endrének „ki magyar királynak neveztetik;“ mert nem tudta, — mint, állítja, — hogy Endre királyságát a pápai szék helybenhagyta. Ezen el nem ismerés miatt Lodomer, esztergomi érsek, a győri és veszprémi s más püspökök kiátkozták.

---

[1]) Katona VII. k.

Ezen szavakból következteti Katona, hogy a pápai szék elismerte Endrét magyar királynak. Ki is van ez világosan fejezve; de Katona nem fejtegeti, mikor történhetett ezen elismerés, pedig ez volna a legfontosabb tudni való a bizonyításra. Lodomer 1290-től 1297-ig volt esztergomi érsek. Igy a fennebbi kiátkozásnak 1290-től 1297-ig kellett történnie. Ebből a hat évből három olyan, melyben VIII-ik Bonifácz nem volt pápa. 1292-től 1294-ig nem volt betöltve a pápai szék, s csaknem az egész 1294-ig év folytában V. Coelestin volt a pápa. Nem eshetett-e a magyar király elismerése épen Coelestin pápa idejére? Ezen kérdés föl nem derítéseig nem lehet az okmány bizonyíték a mellett, hogy VIII. Bonifácz elismerte III. Endrét.

És még ha VIII-ik Bonifácz 1295-ben, vagy 96-ban elismerte volna, ugyanezen okmány vége arra bizonyíték, hogy már 1299-ben ellene müködött; mert a pápa azt rendeli az esztergomi „választott“ érseknek, hogy Iván németujvári grófot, a most nyilt lázadót, mentse föl az egyházi átok alól.

A fennebbi okmány minden előbbinél sötétebb szint vet a III. Endre elleni cselszövényre: egy országos gonosztevő mentetik föl az érdemelt büntetés alól párt-érdekből, — az egyházak rablói nyernek bocsánatot a pápától világi szolgálatok fejében! A németujvári grófokat nemcsak Magyarországon kiálták ki rablóknak, hanem a szomszéd kis Austria krónikái is úgy emlékeznek rólok.

A pápai-anjoui törekvéseknek voltak tehát hatalmas párthívei Magyarországon, de koránt sem volt túlnyomó erőben a párt. A püspökségek és káptalanok

egyházi tagjai hívek maradtak Endréhez, ki e cselszövények miatt már több volt mint király; a nemzeti függetlenséget képviselte ő a pápai önkény ellenében. Az 1298-iki és 99-iki országgyűléseken vele van a nemesség, a kúnok és szászok, s a főpapok. A pápa különösen a világi főurak közt keresett híveket, s itt több sikerrel, mint a világi clerusban.

Átalán véve is tévedés, hogy midőn az egyháznak Magyarország politikai viszonyaiba avatkozásáról van szó, a püspököket és káptalanokat a pápai hatalom vak eszközeinek tartják. Már a XIII-dik században Európaszerte nem a püspökök voltak a pápák akaratának fő végrehajtói. Rendkivüli hatalommal pápai követek küldettek ki minden keresztyén országba időnkint és nagyon sűrűn. Emez egyházi proconsulok intézkedtek egész korlátlansággal a pápa nevében, s gyakran avatkoztak a megyés püspököket illető ügyekbe. A nunciusokkal és legatusokkal szemben, kik a tulságos egyházi centralisatiót képviselték, a püspökök a nemzeti egyházak autonomiájához hajoltak. A világi clerust más tekintetben is kikerülte a pápa. Százezerekre sőt milliókra ment az elszaporodott szerzetek tagjainak száma. A benedictinusok, dominicanusok, ferenczesek bízattak meg a térítéssel, az inquisitio gyakorlásával, a pápai pénztár számára való gyűjtéssel. Ezen szerzet tagjai voltak a főurak gyóntatói és káplánjai, ők, s különösen a kolduló barátok jöttek legközelebbi érintkezésbe a néppel, — szóval a pápa bennök egy egyházi állandó katonaságot birt. Úgy látszik Gergely esztergomi érsek pártján a mi papi elem volt, e szerzetesekből telt ki. Ezen kivül a magyar papság függetlenebb

volt jog szerint a pápától, mint talán akármely más egykorú keresztyén nemzet clerusa. Századokig s le a legujabb korig emlegetik püspökeink, s köztök az elég buzgó katholikus s elég pápai érzelmű Pázmán, hogy Magyarországon nem a pápa téritette a keresztyénségre a népet, hanem a király, nem a pápa állított püspökségeket, zárdákat, templomokat, hanem a magyar király, ki ennélfogva méltán viselé az apostoli czímet, s történelmi joga van, hogy maga nevezze ki a püspököket, — a pápának csak a megszentesítés tartatván fenn. Természetes, hogy ez által a magyar clerusnak a királyhoz és nemzethez való ragaszkodása nagyobb volt, mint másutt, s hogy ritkán lehetett azon időkben ok megbánni a püspököknek az ország törvényhozására engedett befolyását. A clerus egyik legkézzelfoghatóbb példaként hozhatá föl sokáig azon emlékezetes tényt, hogy a XIII-ik század végén ő volt egyik hatalmas ellenzője a pápa túlságos követelődzésének.

Maga az ország 1298-ban és 99-ben némely elhatalmasodott oligarchákat tekintett a király, a béke és rend fő ellenségeinek. Az előbb nevezett évben, úgyszólván, nyilt háborút üzenuek nekik az ország más rendei.

Az 1298-ki országgyűlés végzései a főurak kizárásával hozatnak, s nagy részben ellenök intéztetnek. Az országgyűlés alkatreszei : a magyar főpapság, a kúnok, jászok és az összes kisebb nemesség voltak. Szükségesnek látják kimondani, hogy hívek maradnak tovább is Endréhez; az oligarchák ellen hozatik az a törvény, hogy annakutána egy magánosnak sem szabad várat épitnie a király engedelme nélkül, s a védelemre szük-

ségtelenek rontassanak le. A hatalmaskodók adják vissza a jogtalanul elfoglalt birtokokat, a rablásokat folytatót meg kell fosztani birtokától, mely a köznemesség közűl az érdemesebbeknek adományozandó; a főnemesség ne hajtsa erővel a kisebbet, hogy zászlója alatt szolgáljon. Megannyi érdekes vonás az akkori oligarchia gazdálkodásának jellemzésére! — De ez állapot visszásságára sajátságosabb adat is maradt ránk. Az országgyűlés követeli, hogy a nagyok adják vissza az egyházi javakat, s rontassanak le az oly várak, melyek az egyházak és monostorok rovására épültek. Ime, míg VIII. Bonifácz pápa fölmenti fenyíték alól az egyházak károsítóit, a világi törvényhozás veszi védelme alá az egyház érdekeit! — Az országgyülés továbbá fölhatalmazza a püspököket s különösen a kalocsai érseket, hogy egyházi átok alá vesse a végzések ellen vétőket, — mind a mellett hogy a király a rablók és lázadók elleni fegyveres karhatalom használatára jogosíttatik.

Eme végzések magokban is, kivált pedig egy részben való végrehajtatásuk nem vonta maga után a pártütés megszűntét; de úgy látszik, győzedelmeskedni kezdett a nemzet nagy többségének akarata. Legalább az, hogy az oly fennhangon követelődzött Gergely érsek, miután 1299 tavaszán még az egész országgyűléssel daczol, már egy két hó múlva, juliusban odahagyva egyházmegyéjét a Dráván túl, egy erős várban vonta meg magát, arra mutat, hogy III-ik Endre a közvélemény és talán karhatalom által elég erős volt ráijeszteni a pártütőkre. Úgy látszik, a makacs németujvári grófok is megfenyittettek; mert 1299-ben történhetett, hogy

Endre ostrommal foglalja el tőlök Kőszeg és Sümeg várát. [1])

Azonban a királynak és törvényeknek ezen, úgy látszik csak részletes győzelme alatt, a Brebiriek egy határozott lépést tettek Róbert Károly ügyében.

Az 1300-ik év elején Brebiri György, a Pál bán fia másodízben teszi meg az útat Rómába, a pápához, és Nápolyba, Mária királynéhoz. Tanácskozásainak és ez utazásnak eredménye az, hogy György gróf magával hozza Apuliából a kis korú Róbert Károlyt, mint a magyar trón jelöltjét még III-ik Endre életében.

A lépés vakmerőnek nevezhető, s mind az öreg siciliai királynéban, Máriában, mind a Brebiriekben nagy elszántságot tételez föl; — mert ők voltak ezen államcsiny szerzői. Úgy látszik, a pápai udvarnál nem is helyeselték. Legalább III. Endre római követe, Bonzano Péter, mint bizonyost irja 1300-ban octoberben királyának, hogy Róbert Károlyt a pápa és bibornokok tanácsa és akarata nélkül vitték el Magyarországra; a lépést az egész curia merő esztelenségnek tekinti; mert ha III. Endre akarja, könnyen kézre kerítheti a trónkövetelő gyermeket. [2])

Nem is véljük ezt túlzásnak. Róbert Károly pártja elég erős lehetett arra, hogy zavarokat okozzon, s az ország félreeső, aránylag csekély zugában, a dalmát részekben megvesse lábát a pártütés; de nem lehetett szó diadaláról III. Endre életében, midőn még halála után is oly hosszas küzdelem és kitartás díjában ment teljesedésbe az Anjoui háznak és pártosainak törekvése.

---

[1]) Katona, VII. k. 1241- és 1243. l.

[2]) Magyar Tört. Tár. IX. k. 10. l. Regesták. Horváth M.-tól.

Magok a kúnok, kik az ország fegyveres erejének tetemes részét tették, a pápai octroyálás ellenségei voltak.

Ha a Dráván túli részekben nagyobb biztosságban érezték magokat a pártütők, Mária királynénál, ki saját unokáját, a tizenhárom éves gyermeket, egy koczkáztatott kaland játékának kiteszi, nem kisebb merészséget követtek el a Brebiriek, kik Ugrinon, a Németujváriakon és az esztergomi érseken kivül alig kérkedhettek párttal, melynek tagjai magokban hatalmasok voltak, de csaknem az egész többi ország ellenében nem sikerül vala kivinniök szándékukat, ha Endre még sokáig életben van.

Pál bán fia, György 1300-ban, augustus hóban érkezett meg Spalató alá, saját hajóján hozva Róbert Károlyt, nápolyi hajók kiséretében, melyeken az ugyanonnan hozott fegyveres kiséret volt. Pál bán eleve értesitve volt az érkezésről, s családja és párthivei sereget gyüjtének, melylyel Spalatótól három órányira, a koninskói mezőn tábort ütöttek. A szomszéd dalmát városok, nem tudván, mi történik, fegyverkezni kezdének, azt hivén, hogy ellenök van készülőben valamely kellemetlen meglepetés. Azonban feltüntek a tengeren a Róbert Károlyt szállított gályák, s a spalatói kikötőnek tartottak, mig a szárazi részen, Klissa felől, egyszersmind Pál bán serege foglalt állást a város határában. Spalató városa egy fölszólitásra azt válaszolá, hogy mig életben lesz III. Endre, kinek hűséget fogadott, Róbert Károlyt el nem ismerheti királyának, sem pedig hadait be nem fogadhatja falai közé; de ha mint utazó királyi herczeg száll ki kevés szolgáival, szivesen látja. Hasztalan volt Péter spalatói érsek min-

den rábeszélése s Pál bán fenyegetőzése: Spalató megmaradt a hűségben. Hasonló válasz érkezett Trauból s a magyar király alatti többi dalmát városból. [1])

Róbert Károly csaknem két hónapot mulatott Spalatóban, mint az egykoru, és spalatói Madius irja. Onnan Pál bán és György gróf kiséretében, s ugylátszik, az egész lázadó sereggel Zágrábba ment, hol az octroyalt királyfit, a pápa által fölfolt esztergomi érsek egy érvénytelen koronával s nem a hagyomány szentesitette helyen meg koronázta.

Zágrábban ekkor, mintegy 1296 óta, egy Mihály nevü, III. Endre és az ország iránt tántorithatlan hűségű püspök tartá fenn a rendet nagy erélylyel. Az előtte való püspök Martell Károly nápolyi király részére pártoskodott. A nápolyi követelő világi hiveinek eladományozta a püspökség javait, a törvényes király egyházi és világi hiveit üldözte és sanyargatta, s szoros czimboraságban volt a Németujvári grófokkal. Ezen püspök halála után Mihály választaték meg, s III-ik Endre siet a magyar korona megerősitési jogát gyakorolni, nehogy a pápa ürügyet találjon egy zágrábi püspök föltolására. Mihály megfelelt a király benne vetett bizalmának. Azonkivül, hogy hasztalan ügyekezett őt egy pápai követ a Róbert Károly pártjára csábitani, tevékenység által bizonyitá hűségét. Mint hadi ember lépett fel a püspök. Saját fegyveresei mellé királyi se-

---

[1]) Storia civile ed. eccl. dellu Dalmazia. Cr. e Bosna, in libri dodici compendiata. Venezia, 1775. A lelkiismeretes velenczei iró nem tette ugyan ki nevét a nagyon ritkává lett könyv czimére; de Engel Bomann-nak nevezi őt.

gédet is kapván, kiverte a kiátkozott Németujvári grófokat Gersencze (Berzencze) vármegye birtokából, — s azután a püspök Gersencze grófja melléknevet csatol püspöki cziméhez, — visszafoglalta egy másik hűtlentől Medvéd várát, s egy harmadiknak visszaadja a bitorlók által elfoglalt birtokait. [1]) Ily férfiu volt a püspök 1300 körül ugyanazon Zágrábban, hol a gyermek Róbert Károlyt Gergely esztergomi ideiglenes érsek megkoronázza. Mihály püspök hihetőleg a pártosok túlnyomó fegyveres erejével megmérközni nem érezvén magát elég erősnek, ideiglen oda hagyta volt székhelyét. [2])

Az egykoru dalmát krónikás, az idézett Madius, hozzá teszi, hogy „III. Endre hallván Róbert Károly zágrábi megkoronáztatását meghalt," mihez történetirásunkban önkényesen hozzá toldani e szót : „bújában," divatossá lett. Pedig aligha tekinthette komoly veszélynek a király a zágrábi koronázást.

Igaz, hogy Róbert Károly behozatalának főczélja alig lehetett más, mint épen egy koronázási tény végrehajtása; hogy legalább benn, magyar földön, s nem mint a gyermek atyja, Martell Károly, külföldön kenessék föl, legalább egy csinált esztergomi érsek áltak. De a nemzet mindezt oly érvénytelennek nézhette, mint Martell Károly fölkenetését. Minél nagyobb tiszteletben volt a „szent korona," annál nevetségesebbnek tűnhetett föl egy meghamisitása; s senki sem tekinté kevésbé jogos érseknek Gergelyt, mint épen III. Endre

---

[1]) Kerch. Hist. Eccl. Zagrabiens. 97. l.

[2]) Farlatus. V. 387. l.

pártja. Végre nem Székesfehérvár volt a koronázás helye, mi egyszersmind bizonyitá a pártosok tehetlenségét; mert odáig nem juthattak el. A koronázást majmolt pártnak nem volt se oly erkölcsi, se oly anyagi tekintélye és hatalma, hogy az ellenfelet, a nemzet nagy többségét és a királyt nagy félelemmel tölthette volna el, — s ha III. Endre e miatt halt meg, 1300-ban rendkivül gyöngült idegű lehetett az a férfiu, kinek tiz évi uralkodása alatt nem egy alkalma volt némely nagy viharral szembe nézni.

Annyi bizonyos, hogy se a zágrábi koronázás, se Endre halála nem nagyon mozditá elő Róbert Károly ügyét, sőt az sem szerzett neki nagy tekintélyt, hogy 1301-ben másodszor koronáztatik meg a magyar földön, s ezuttal Esztergomban, de ezuttal sem a magyar szent koronával.

Róbert Károly pártja később, 1303-ban tetemesen szaporodott ugyan; de mint tudva van, 1308-ig csak bujdosó volt a pápa jelöltje; csak 1310-ben választatik meg. Ezen utóbbi évig folyton folyt a belháboru az országban, a királyjelöltek érdekében, s a nemzet hatalmasan buzgott még azután is királyválasztásbeli joga mellett, — mely nem is szenvedett csorbát.

Róbert Károly sokat köszönhetett a Brebiriek vállalkozó merészségének s még többet kitartásuknak. Brebiri Pál nem tekintve az erkölcsi indokokat, jeles államférfiui tehetségekkel lehetett fölruházva. A tettekben merész; ha kellett, türelmes és kitartó. Helyzete kedvező volt. Mig Magyarország kebelében tartottak a zavargások, ő az ország szélső zugában kis királyként uralkodott s terjeszté hatalmát folytonosan.

Eszélyére és tapintatára mutat, hogy nagy hatalma mellett is, melyet a dalmát részekben gyakorolt, nem látszik hogy zsarnokká fajult volna. Legalább se nagyobb tények, se világos okmányok nem bizonyítják, hogy szomszédait és alattvalóit elnyomta volna. A história nem hagyott fenn róla oly sötét okmányokat, mint a Németujváriakról és trencsényi Csák Mátéról. Jelleme is, melyet tetteinek összesége vázol lelkünk elé, arra enged következtetnünk, hogy mint a pártjabeliek fölött szellemileg kiemelkedett férfiú, ő volt vezetője, lelke és talán első kezdője a nápolyi pártnak. A legelszántabb lépés e tárgyban, Róbert Károly áthozatala is, Brebiri Pál müve volt.

Nem mutatja egy okmány is, mik lehettek Brebiri Pál indokai, hogy az általa is elismert törvényes király ellen pártot üssön és új királyi jelöltet hozzon Magyarországra. De némely egykorú és későbbi esemény némi valószinűséggel enged hozzá vetnünk amaz indokokhoz.

III. Endrét az 1298-iki országgyülés a középrend és a papság királyának tünteti föl, s ezek a főurak ellen hangosan panaszkodnak. Ha áll is, hogy a Brebiriek nem estek egyházi átok alá erőszakos cselekedetek miatt, s ha földteszszük is, hogy kisebb mérvben netalán gyakorolt önkényük miatt eléggé oltalmazottaknak érzék magukat hatalmuk által, — úgy hogy félelem nem igen szállá meg az oly távoli biztos területen, — korántsem kedvelhették az országgyűlés végzéseit, melyek közt kimondatott, hogy senki, örökös czímmel főhivatalt ne viseljen s várat a maga birtokán ne építhessen, a király engedelme nélkül, s több hasonló intézkedéseket. Magok amaz országgyűlés elemei nem tetszhet-

tek a főuraknak : panaszaikat olybá vehették, mint a daemagógia zajongását.

Volt azonban e személyes ellenszenven kivűl egy magasabb, politikai szempont is, melyet könnyen elfogadhattak Robert Károly hivei. Nem egy elvből, hanem az opportunitásból indulhattak ki. A magyar birodalom területén egy főúr sem tarthatta kívánatosnak, hogy az ország, s egyszersmind a főúri rend királyválasztási szabadsága megsemmisittessék a pápa kedvéért. Az ellenfél indult ki ezen jogi szempontból: Róbert Károly hívei csak annyiban tartották magokat valami elvhez, a mennyiben magok is egy leány ágon Árpád véréből származott királyfit hoztak be trónkövetelőül. Különben czélszerűség volt az, a mivel politikájokat védhették az ellenfél előtt: mert egy politikai párt is, akármily önzőknek látszassanak egyes tagjai, már csak annálfogva sem lehet a közhasznúság valamely színe nélkül, hogy a kövélemény előtt az ügy igazságát vagy czélszerűségét védelmezhesse.

Nem kellett hozzá valamely nagy politikai bölcseség belátni, hogy a magyar királynak a pápákkal való ellenségeskedése örökös zavart szűl s különösen veszélyes a közerkölcsökre nézve. A király és nemzet erélyesen védhette jogait az önkényre törekvő pápák ellen; a pápa interdictumát és excommunicatióját, mely okvetlen következménye volt az ujjhúzásnak, a most már kevésbbé vakbuzgó korban félre tehették, sőt interdictummal és excommunicatióval válaszolhatott a magyar clerus, — s valóban a Róbert Károly miatti zavarokban megtörtént ez is, habár még folyvást nem volt csekély dolog a pápa egyházi elitélése; keservesen tapasztalta

ezt nemsokára Velencze is — ; de ily viszony tartóssága mellett a pápai tekintély végkép alászállott volna. Bárminő véleménynyel legyünk is arra nézve, hogy ama korban nélkülözhetlen volt-e a pápai szék, — mint a nyugati keresztyénség központja, — gondolhatjuk, hogy a XIII. XIV-ik évszáz férfiai oly kevéssé képzeltek keresztyénséget pápa, mint államot király nélkül. Különben hogy nemcsak keresztyéni, hanem anyagi érdekek is megkivánták, hogy a pápával egyetértésben legyen Magyarország : csak azt érintem, hogy a mongolok invasiójának ismétlődésétől folyvást tartott a nemzet. Még 1299-ben is az ország törvényhozóinak nevében tett óvás nagy súlyt fektet ezen invasio lehetőségére, s ezért nevezi sajnálatosnak az országban uralkodó viszályokat. A nemzet még gyengültnek érezte magát, míg a kúnok benn és a keleti határokon nem volt egészen keresztyén s következőleg nem egészen megtelepült és az ország szokásait elssjátított nép. A pápa volt mindezen veszélyek és bajok ellen a legtermészetesebb szövetséges, — s alig volt az országban, a ki ezt kétségbe vonhatta volna, — sőt föltehetjük, hogy a pápa elleni elkeseredést épen az fokozta, hogy ugyanaz, a kitől legtöbbet várna az ország, hozzájárul a zavarok öregbitéséhez. Azok, kik úgy vélték, hogy a pápával kiegyezni mindenekfelett szükséges, higgadtabb politikusok voltak, a mennyiben az ország politikai érdeke indokaik közé tartozott.

És a következés megmutatta, hogy az utóbbiak politikájának volt a viszonyokban, a kor szellemében, a nemzet szükségeiben gyökerező támasza.

1300 körül két kiengesztelhetlennek, megalkudni képtelennek látszott elv állott egymással szemben. Egyik a pápa hallatlan követelődzése, mely meg akará semmisítni a nemzet szabadság egyik leglényegesbnek látszott föltételét, a királyválasztás szabadságát, s a hajthatlan VIII. Bonifácz ebből mit sem alkudott le. Másik volt a magyar nemzet többségének szintoly hajthatlan opositiója, mely készebbnek látszott mindent inkább eltűrni, mint azt, hogy Magyarország oly pápai hűbérré sülyedjen, minővé sülyedt volt a nápolyi királyság. A lehetlennek látszó kiegyenlítés művét egy közbenjáró pártnak kellett megkezdenie és folytatnia. Ez a párt erőszakot, jogtalanságot követett el, midőn Róbert Károlyt, ki a kiegyenlítést képviselte, elfogadá királyának még Endre életében; de mentségűl azt hozhatta föl, hogy a pápa más föltétel alatt nem békül, ezen föltétel alatt pedig kész lealkudni hallatlan követelődzéseiből, a mint a későbbi események bizonyíták.

Ime a párt politikájának eszményi alaprajza, a mint az a történet eseményeiből kivehető. Nem merőben személyes érdek forgott fenn, hanem közérdek is, — nem egészen cselszövény, hanem politika is; s bár a pártütés s önhaszon nagy szerepet játszanak, volt ama politikában valami erkölcsi czél : a meghasonlás és anarchia megszűntetése.

Egyegy pártról, s különösen Róbert Károly első időben való pártjáról, nem azt teszszük fel, hogy mindezekben a közügy iránti lelkesedés vagy csak tiszta szív sugallta az eljárást. Csak annyit teszünk fel, hogy megvoltak a maga nézetei arra nézve, mi a czélszerű és helyes. Egy Brebiri Pál aligha mély hazafiúi fájda-

lommal látta a rákosi országgyűlés, s úgyszólván az egész nemzet kemény oppositióját; de elég volt, ha esze mondá neki, hogy helytelen úton járnak, mely nem vezet megoldáshoz. Pártok nemcsak szenvedélyből, érdekből, vagy erkölcsi idegeneskedésből támadhatnak, hanem a hideg ész különböző fölfogásából is. Az ellenzéket igen gyakran az viszi a cselekvés terére, hogy a hatalom birtokosait kontároknak látja a politikában.

A Brebiri grófok az átalános politikán kivül szemmel tartották saját dynastiájok érdekeit. És a főuraknak családi érdekeit azon korban nem lehet csupán magánérdeknek tekinteni. Oly hatalmas urak, mint a Brebiri grófok, az ország egyegy tartományát képviselték, és a családi érdeket oly bajos volt elválasztani a tartomány érdekeitől, mint egy államban többnyire bajos az uralkodó dynastia jól értett érdekeit megkülönböztetni az országéitól, mely felett uralkodnak. Azon korban az államhatalom öszpontosítása nagyon ismeretlen volt. Az ország egyes részeit nem a központból kiküldött helytartók, hívatalnokok, tábornokok és rendes katonaság tartották össze. Minden rész a helyi elemekből alkotta meg helytartóit, hívatalnokait, tábornokait és katonáit, csak a király felsőbbsége iránti tisztelet tartván össze s a közös haza közös védelme levén a díj az autonomia e nagy mértékeért.

Hogy dynasták, oligarchák fejlődjenek ki, szükséges volt az ország védelme tekintetéből. Előállásukat, elhatalmasodásukat gátolni olyforma eljárás lett volna, mint napjainkban gátolni a nagy tőkepénzesek előállását. Az oligarchiának, valamint e nagy tőkepénzeknek megvannak hátrányaik, — egyikkel, mint a másikkal visszaélés

történik; de egyik mint a másik a civilisatio bizonyos fokain a viszonyokból igazolt szükségesség.

A Brebiri grófok elhatalmasodván, mint láttuk, ötszáz fegyveressel tartoztak az államot szolgálni háború idején. Ha ők nem oly nagy birtokúak, valószínű, hogy ugyanazon terűleten ötödrésze sem áll ki ama számnak. Aztán a mi kiáll vala is, egy gyülevész tömeg volt volna, nem pedig egy kerek zászlóalj, mely egy testületet képez; meghatározott parancsnoka van, ki begyakorlásukról s készen és együtttartásukról gondoskodik. A banderiumok pótolák a rendes katonaságot azon korban, és a nagybirtokú és nagytisztségű országbárók nélkül, kik gyakran belvillongásokba dönték az országot, ez könnyen vált volna külső ellenség zsákmányává.

S nemcsak háború idején voltak eszközei a haza függetlensége föntartásának : állandó őrei valának az ország területi épségének is. Egymásközt pártoskodtak, viszálkodtak, sőt föllázadtak a törvényes király ellen, hogy más királyt tegyenek; de nagyon ritkán lehet rá példát találni,hogy az ország valamely területét a szomszéd idegen hatalomnak eladták volna, más szóval, bármi különösen hangozzék is, azon kis királyok, kiket bároknak neveztek, lázadók és pártütők, néha útonálló rablók lehettek, de hazafiak lenni bizonyos értelemben meg nem szüntek. Legalább előbb elkövettek bármi más főben járó bünt, mint a terület integritásának megcsorbítását. Arra sem volt akkor példa, hogy valamelyik a maga területén souverainnek kiáltsa ki magát. Ha a királylyal megelégedve nem volt, abban ügyekezett, hogy más királyt fogadtasson el az egész országgal, s az egész ország területén való uralkodásra.

Nem védirat akar ez lenni átalán az oligarchák s különösen a Brebiri grófok mellett; csak a történetből részrehajtatlan jellemzés, s ha az tűnik ki belőle, hogy a legroszabbnak látszó intézmény sem oly rosz, minőnek képzeljük, az bizonyul be itt, a mit annyi ezer más esetben lehet tapasztalni.

A Brebiri grófok, mint már említém, a dalmát széleken egy nagy fontosságú szolgálatot tettek a magyar államnak, az által, hogy V. István, IV. László és III. Endre viharos kormányai alatt a magyar korona számára megtarták s részben megvédték a dalmátiai tengerpartot. Családjuk mintegy örökséget csinált a különben szabad választású tengeri városokból, — úgy hogy ezek méltán panaszkodhattak bitorlásról. De legalább volt hátuk mögött a Brebiriekben egy őket összetartó hatalom, mely megvédte a kénytelenségtől, hogy Velenczéhez álljanak, melynek uralmát nem óhajtották.

A Brebiri grófok nem voltak barátjai Velenczének. Nem volt más, kitől a dalmátiai városok feletti hatalmukat félthették volna, kivált miután a magyar király megerősíté a családnak örökös grófságát ama városok felett. Ha Velencze 1290-től 1303-ig, hol a keleten elhatalmasodott Genuával harczolt, s ez ellenében két nagy tengeri csatát megvesztett, hol a görög császár elleni expeditiók foglalták el, bizonyos volt, hogy mihelyt alkalma lesz, a köztársaság megragadja azt, hogy Dalmátiát, melyet mindig visszaóhajtott, újra hatalma alá kerítse. Pál bán emlékezhetett fiatal korából, hogy egyszer az elhatalmasodott Anjoui ház volt az, mely mármár ellensúlyozta Velencze hatalmát az Adriai tengeren. Azóta tetemesen meggyöngült ugyan

Nápoly tengeri ereje; de valószínű volt, hogy Apulia és Calabria hajói ismét büszkén mutathatják lobogójukat a Velencze egyedárusága alatt levő öbölben. Róbert Károly személye pedig, a dynastia egységénél fogva, a nápolyi-magyar szövetséget képviselte, s ez koránt sem lehetett alárendelt szempont azokra nézve, kiket Dalmátia birtoka közelről érdekelt : — s ily közeli érdekök volt ebben a Brebiri grófoknak; de semmivel sem közelebbi, mint a magyar államnak.

Úgy látszik azonban, az anjoui-pápai párt positiv új nyereménynyel is kecsegtette a Brebiri családot, — ez pedig nem csupán abból állott, hogy kértökre meg adá Sebeniconak a püspökség fölállítását. A fennmaradt történeti emlékek más jutalomról nem tesznek említést; de alig hihető, hogy a Brebiriek, oly nagy szolgálatok fejében, ily kis engedménynyel beérték volna. Tény az, hogy a Brebiriek jóval nagyobb díjban részesültek csakhamar, s igy föltehető, hogy a díj előre meg volt nekik igérve, — ez a díj Bosznia volt, melyet a szerb király, a magyar állam belzavarai közt magának meghódított.

IV. László gyönge uralkodása végefelé, 1289 táján, foglalja el Dragutin, a szerb király, Boszniát. Azonban országát, melybe Boszniát is bekeblezi, két részre osztja, s az egyiket, a tulajdonképi Szerbiát, Prevalis és Bosznia tartományokkal együtt, öcsesének adja, kit Milutinnak híttak; de mint szerb király, IV. István nevet vett föl; mindkét testvér görög nem egyesült vallásban növekedett fel; de anyjok, Heléna, úgy látszik, buzgó katholikus, hajlandókká tette őket a katholicismushoz. Később, IV. István szerb király és Dragutin fölszólítást kap-

tak IV. Miklós pápától, térjenek át a katholikus hitre. István ezt, úgy látszik nem tette, hanem kimutatandó jó indulatját, Rómába követet küldött, ki megigérte, hogy a Boszniában nagy számmal lakott eretnekek kiirtásában munkás lesz, ha a pápa egyházi segítséget nyújt, Miklós pápa 1291-ben két minoritát rendelt inquisitorokul Boszniába küldeni, kik a már ott volt többi inquisitorral a (dominicanusokkal) együtt működjenek az eretnekek üldözésében.[1])

VIII-ik Bonifácz pápa hasonlókép két inquisitort küld Boszniába 1298-ban;[2]) de úgy látszik, nem ment elég sikerrel a térités. A pápa a hit érdekében állónak tartá, hogy a térités nagyobb mérvben folyjon. István szerb király nem mutatkozhatott oly buzgónak, mint elejénte hitték. Nemcsak hogy katholikus nem volt, hanem aligha nem esett maga is az eretnekség gyanújába. Több törvényes nejétől elvált, törvénytelen házasságban élt. A pápának nem volt szüksége oly úrra Boszniában, ki csak kegyelemből engedi meg a téritést, — hathatós világi segélyt is óhajtott Bosznia urától az egyházi térítők mellé. A szerb király, Milutin Uros, ki Istvánnak nevezi magát, el volt foglalva egy belső zavarral. Természetes fia föllázadt ellene, hogy koronájától megfoszsza. E lázadást később elnyomta ugyan; de egyidőre zavart okozott neki, s alkalmat adott Brebiri Pál bánnak Bosznia visszahódítására.

Annyi bizonyos, hogy 1301-ben, vagy 1302-ben Brebiri Pál bán, sereggel támadja meg a szerb királyt. E közt és közte ütközetre került a dolog s a szerbek megve-

[1]) Bomann. II. 230. 232.

[2]) Farlatus. IV. k. 55. l.

retvén, Bosznia egy részét oda kellett hagyniok, melyet a bán elfoglalt. Brebiri Pálnak messzebb ható tervei is voltak: meg akará hódítani nemcsak a Drina vizéig, hanem az azon túl terjedt földet is, melyet Ráczországnak neveztek. Mindenekelőtt ezen ország tengerpartját akará hatalmába keríteni, főkép Cattarót. Azért útját eme déli vidék felé vette. Követséget küldött Ragusába, fölhíván, lépjen vele szövetségre s adjon neki tengeri erőt segítségül, melylyel Cattarót ostrom alá foghassa. Emlékezteté a várost, mennyit szenvedett a meghalt szerb királytól, s előadatta, hogy most viszálkodásban élő fiaitól sem várhatnak jobb szomszédságot. Brebiri Pál bán igérte, hogy a ragusaiak felsőbbsége alá adja Cattarót, — aztán könnyen meghódítván a körülötte levő, Zentának nevezett tartományt, egész Ráczország birtokához remény lehet; mert várai nem levén, nyitva áll seregének az ország. Ragusa lakosai közül számosan csatlakozást javasoltak; de a mindig szerfölött óvatos dalmátiai város tanácsa végre elutasítá az ajánlatot. A bán, mondának ők, messzire lakik tőlök és nem segítheti őket később, midőn szükséges lehet. Igaz, hogy most viszály van a királyi testvérek közt; de megszűnhetik, és a város nem érzi magát elég erősnek, hogy a hatalmasokkal szembeszálljon, vagy oly hatalmassal, mint a bán, szövetségbe álljon. Pál bán megelégedett hát Bosznia, vagy e tartomány egy tetemes részének birtokával.[1]) A foglalás után Róbert Károly, mint király, tulajdonúl engedi át Brebiri Pálnak az elfoglalt földet. Már 1303-ban ily czímet használ: „a horvátok Bánja és Bosznia ura“[2])

[1]) Mauro Orbini. 395. l. — [2]) Bomann. II. 238. és Fárlatns IV. 55.

Az elfoglalt területet nyereségnek tekinté nemcsak Magyarország, hanem az egyház is. A többször emlitett Péter spalatói érsek, azonnal két püspököt szentel föl az elfoglalt területen ; Duvnóban és Makarszkában.

Később, 1305-ben, a szerbek a magyarországi folytonos zavarokra számítván, jókora serget gyűjtenek, s a magyar határokon akarnak hóditást tenni. Azonban Pál bán ujból diadalmasan veri vissza őket, — de a katholikus püspököket a szerbek elűzték azon helyekről, melyekhez hozzá férhettek.

Pál bán kétségkívül erős vallásos buzgalmú ember volt. Az az olasz míveltség, melylyel a dalmátiai főurak közel érintkezésben voltak, épen a vallásos buzgóság által tűnt ki. Maga az a tudós férfiú, ki udvari orvosa volt, s mint ilyen ír alá egy fenmaradt szerződést Klissa várában, alkalmasabb lehetett őt a csodákban való hitben megerősítni, mint a hitet a természettudós skepticismusával megingatni. Az akkori főurak nem tekinték több kétkedéssel a szentföldi zarándokok által hozott ereklyéket, mint földmíves jobbágyaik.

A Brebiriekkel már ezen időben sógorságban állott Frangepánok dalmátiai birtokán, a magas hegyen épült Tersáczban, az akkori főurak áhitatosságát bizonyító esemény történt, melynek az összes keresztyén világban nagy híre volt.

A XIII-ik század valamivel később érte végét, mint a keresztyének szent földi hódításai, s az oda vándorlás megszűnt. Azonban különös csoda által sikerült megmenteniök azon názáreti házat, melyben szűz Mária született s a szent ige testté vált. 1291-ben, majus 10-kén, ezen ház ott termett Tersácz egy halmán.

Némelyek, kik Palaestinában jártak, azonnal ráismertek benne a názáreti házra; de a Frangepánok, kik Tersacz földesurai voltak, s a corbáviai püspök, kinek az egyházi megyéjébe tartozott, nem adtak még teljes hitelt a zarándokok állitásának ily nagyfontosságú ügyben. Annálfogva nehány megbizható embert, s köztök a fiumei prépostot küldék a szent földre, hogy a dologról hiteles tudomást szerezzenek. Ezek valóban a názáréti háznak csak a helyét találták s azt a barlangot, melyet ezen időkben a házak közelébe szoktak ásni a viz és élelmi szerek frissentartására. — Igy igazolva levén a háznak csodás áthozatala, Frangepán Miklós gróf ugyanazon dombra egy szállodát épittetett az oda zarándokolóknak, kik nagy számban gyülekeztek a csoda látására. Miután a ház három évig és hat hónapig állott azon helyen, egyszer csak egy deczember 10-én eltünt, s csak helye maradt ott. Akkor az anconai területen tünt fel, mig végre háromszor változtatván helyét, állandóan megmaradt egy Lauretta nevü özvegyasszony birtokán, egy erdőben, honnan az a hely maig is Loretto nevet visel. Ezután a Frangepánok Tersaczban, a csodás ház helyére, egy másikat épitének, s hozzá egy templomot és kolostort, melyet a minoritáknak ajándékoztak.

A Brebiriek buzgalmáról is nem egy templom és kolostor tanuskodott. Magában a család főszékhelyén, Brebirben (Scardonához közel) már a XIII. század közepén volt egy klastromuk a minoritáknak. [1]) Brebiri Pál, mint emlitők, egyik leánytestvérét, Sztaniszlávát,

---

[1]) Bomann II. 196.

klastromba engedé menni. Ezen vallásos hölgy a magyar szent Erzsébet tiszteletére, 1304-ben egy templomot és női zárdát épittetett Scardona határában, s maga is ott vonta meg magát több úri hölgygyel együtt. Ezen kivül Pál bán neje a san-girolamói fok melletti völgyben hasonlókép egy templomot s egy klastromot épittet a minorita barátoknak, Battista sz. János tiszteletére. A templom bevégezhetése előtt kimulván, végrendeletileg hagyá meg nagyobbik fiának Mladinnak, hogy az épitést végrehajtassa. [1])

Mindez, a csupa vallásos lelkesedés mellett, bizonyitja azt is, mily szoros viszony létezett a minorita Ferenczesek és a Brebiriek közt. A minoriták pedig annyira buzgó hivei és eszközei voltak a pápai hatalomnak, hogy már az inquisitorság tisztét is, melyet régen mintegy kiváltságuknak tekintettek a dominicanusok, rájok kezdték bizni. Hasonlókép a főurak udvaraiban is a dominicanusok voltak rendesen a gyóntatók. Most, ugylátszik, nagyon divatba jöttek helyettök a minoriták.

Brebiri Pál kétségkivül annyira hivatásának tekinté az eretnekek kiűzését Boszniából, mint ezen tartomány visszafoglalását közvetlenül a magyar korona hűbéreül. És valóban nem csupán vallásos szempontból tarthatták károsnak az akkori felekezetek szaporodtát. Tanaik oly túlságba mentek, melyek fölbomlással fenyegették a társadalmi rendet : az Albigensek, Valdeniek s más felekezetek a középkor socialistái és communistái voltak. Megtámadák a vagyon, és család alap-

---

[1]) Bomann 240. l. II. k.

elveit. A legszelidebb felekezet is, a valdenieké, kárhoztatott minden esküt és világi büntetést, s lehetlenné tesz vala minden államhatalmat. Kivált ama kevéssé fölvilágosult korban ama felekezetek hite vissza vezette volna Európát a teljes barbárságra.

Egyik jel'emző tünemény a XIII. századbeli vallásos reform kisérleteiben, hogy a nép alsó rétegeiből s legfeljebb városi iparosokból ujonczozák magokat az uj secták, s a főurak voltak leghatározottabb ellenségei. Déli Francziaországban, a XIII. század elején, az ipar és kereskedés által nagy virágzásnak indult Languedoc volt az, hol legtömegesebben s egész vidékekre elterjedt az Albigensek felekezete, hol egyes főurakat is magával sodort az ár; de tudva van, hogy a rettenetes irtó háborut ellenök éjszaki Francziaország hűbéres bárói kezdték és végezték be kérlelhetlen kegyetlenséggel.

Ekkor lép életbe az inquisitio is; de III. Incze pápa inquisitorainak máglyái elhalványulnak azon egész városok kirablása, kiöldöklése és fölégetése mellett, melyet itt a franczia világi urak véghezvittek.

Languedocnak népes, gazdag városai voltak : a nép letelepedve, nagy tömegekben lakott 'együtt; volt hát mit megragadni és min nagyban példát mutatni. Sokkal bajosabb volt a föladat Boszniában és a száraz felé beljebb eső szomszéd vidékeken. A világforgalom országutjaitól félreeső vidék a természettől legnagyobb részben elég bőven ellátott föld; de magas hegysorok képezik határait, s mind erdős, mind kopár hegyei és szűk völgynyilásai biztos rejtekhelyet engedtek az üldözés elől. A rengetegekben itt Szerbiáig, Thessáliáig,

be Bulgáriába az inquisitorok elől biztosságban lehettek az üldözöttek. Maga Bosznia kevéssé volt népesitve. A mi nép volt is, pásztori vándor életet élt. A magas hegyoldalokon és fennsikokon az egyszerü gazdálkodás elég biztosan folyhatott, s szükség esetében a hegyszorosok fegyverrel is könnyebben voltak védhetők. Hozzá járult, hogy a szomszéd népek csaknem annyira biztositák a rejteket, mint a természeti akadályok. Ó-hitü népek közt képződött egy-egy szigete az eretnek községeknek, hová csak ennélfogva is kevésbbé nyulhatott ki Róma sujtoló karja.

Ebből magyarázható, hogy Boszniát a XIII. században oly menedéknek tekinték Európa minden nemzetének uj felekezetei, mint négyszáz év mulva az amerikai őserdőket; csakhogy Boszniában a civilisatió nem terjedt általuk. A hajdani uj secták sem ismeretekben, sem erkölcsökben, s a civilisatió semmi ágában nem voltak előrehaladottak.

A fennebbi viszonyok magyarázzák azt is, hogy mig déli Francziaországban az uj felekezetet egy hadjárat megsemmisité, Boszniában a pápa és magyar királyok minden törekvése füstbe ment. VIII. Bonifácz és III. Endre idejében ott állott az eretnekügy, a hol III-ik Incze és Imre király idejében. Itt nem tömegekkel, hanem úgyszólván a hitszakadás guerilláival volt dolguk a téritőknek.

Boszniában a katholicismus az ó-hit és az eretnekség rovására igyekezett terjeszkedni, s a magyar királyoknak, kik ez ügyben buzgón dolgoztak a pápa kezére, ezen két elem volt fő akadálya abban, hogy ott uralmukat megszilárditsák. — Azonban a XIV-ik szá-

század elején kezdve mind a pápák, mind a királyok nagyobb sikerrel működnek, — s Róbert Károly és Nagy Lajos, ha teljes sikert nem vivhattak is ki, a katholicismus számos kolostorban és püspökségekben erős támaszpontokat nyervén, mondhatni uralkodóvá lőn. A megkezdett munka folytatását a török hóditás gátolta meg a XV. században.

Róbert Károly uralkodásának első felében, vagy inkább, mig a trónkövetelés miatti zavarok Magyarországon folyvást tartottak, volt a Brebiri család hatalma tetőpontján, s élvezett Dalmatia és Horvátország aránylagos nyugalmat. Itt maga a Brebiriek tekintélye is gátlá a verseny-királyok miatti pártoskodást. III-dik Endre halála után két évig a nagyon óvatos dalmát városok nem nyilatkoznak se Róbert Károly, se Venczel mellett. Okmányaikban azt irják a kelti idő után: „a magyar trón üresedése idején." Ez bizonyitja, hogy Pál bán, akarmily határozott pártosa volt Róbert Károlynak, s bármi nagy hatalom volt is kezében, különösen azáltal, hogy öcscsei valamennyi dalmatiai város grófjai voltak, kényszeritni nem akarta őket, — s nagy igazságtalanságot követnek el, kik a Brebiri család későbbi zsarnokságát egyenlően betudják a család minden tagjainak és Pál bánnak. A dalmát városok csak 1303-on kezdve irják ki okmányaikban e szavakat: „Róbert Károly uralkodása idején," miután a pápa Venczel cseh király és Mária királyné biztosait kihallgatván, s a magyar koronát Róbert Károlynak itélvén oda, egyházi átkot hirdet mindenki ellen, a ki ezen itélet ellen cselekszik. A horvátországi és tengeri részekben, ugylátszik, nem voltak Csák Máték, kik a

cseh Venczel mellett sikra szállottak volna. Egy királyt ismervén el, a polgárháboru nem zavará az aránylagos békét, s Dalmatia és Horvátország története, valamint a Brebirieké is, nagyon meddő események dolgában 1303-tól 1310-ig. Még a Magyarországra nézve oly nevezetes 1308-iki év, midőn végre a nemzet, királyválasztási függetlenségének fenntartásával, Róbert Károlyban az Anjoui házat elismeri Magyarország trónján, nem képezett átmenetet a nevezett délnyugoti részekben, melyek már azelőtt sok évvel Róbert Károlyt vallották magyar királynak.

Különösen a mi a Brebiri grófokat illeti, az 1308. év azért volt nevezetes rájok nézve, hogy Róbert Károly ekkor Dalmátián és Horvátországon menvén által, a boszniai bánságot Pál bánra és ö r ö k ö s e i r e szállitja [1]. Méltán nevezheté magát ő és utóda Bosznia urának : — csak a czim hiányzott a királyságból. A magyar királynak Boszniáu uralkodott vazalljai csak később nyertek királyi czimet, — talán hogy annál határozottabban meg legyen különböztetve ezen tartomány a szerb királyságtól, mely felsőbbséget követelt felette s azt időnkint gyakorolta is.

A család keblében még két változást kell fölemlitnünk. A rokonsági összeköttetés is nőttön nőtt a család külső hatalmával. 1300-ban Pál bán, valamint öcscse György s az előbbi fia Mladen szerződésre lépnek a görczi uralkodó gróffal, Henrikkel, hogyha hármuk valamelyikének hat év alatt leánya születnék, Henrik gróf fiának Reinaldnak adják nőül, ha pedig Henrik-

[1]) Kerchelich. Hist. Eccl. Zagrab. 101. l.

grófnak születnék leánya, a három előbbi gróf fiai valamelyikének adja nőül. [1]) — A görczi grófok a világilag is souverain aquilejai patriarcha vazalljai voltak, s gyakran együtt működtek Velencze hatalma ellen, mely a patriarchának különösen istriai birtokait tette vitásakká. Azonkivül, hogy a Brebiri család egy kis uralkodó dynastiával jött rokonságba, igen hihető, hogy a házassági frigy egyszersmind Velencze elleni combinatión épült, mely köztársaságnak nemcsak kül-, hanem belügyeiben is érdekelve volt a Brebiri család, mint kevéssé alább látni fogjuk. Van jele, hogy a görczi és Brebiri grófok közt létrejött a családi összeköttetés; mert 1316-ban márcziusban Mladen bán fölszerelt és fegyverzett hajókat kér Trautól, melyek őt görczi utjára kisérjék. [2])

A másik esemény a család történetében Brebiri Györgynek, Pál bán öcscsének 1306-ban történt halála volt, ki helyett Pál bán azon György nevü fia lesz a dalmatiai városok grófja, ki Róbert Károly ügyében kétszer küldetett volt Rómába. A másik testvér, I. Mladen halála évét nem tudni; de szintén 1310 előtt eshetett.

---

[1]) Tör. Tár. IX. k. 9. l.

[2]) Memorie Ist. di Trau 157. l.

V.

1310—1322.

A Brebiri nemzetségnek 1310 utáni története egyszersmind nevezetes episod a magyar történetben, mivel Dalmátia birtoka és ideiglenes elvesztése lényegesen ezen család politikájától függött. Első s némileg előjátékot képező esemény e részben Zárának a magyar koronához pártolása 1311-ben, s ujra Velencze alá kerülése 1313-ban.

Zára Dalmatiának — az egy Ragusát kivéve, — legfontosabbik városa volt a XIV. században is. A hajdani római épületekből kemény falakkal és bástyákkal övedzék a várost, mely kis Velenczének volt nevezhető, a mennyiben minden felöl tenger vette körül, s csak egy harmincz lábnyi széles földszoros köté össze a szárazzal azt a kis félszigetet, a melyen feküdt. De nemcsak falai és fekvése tették a dalmatiai városok közt első helyre; Zára, mint tengerészeti állomás volt nevezetes, s lakosai vagyonosság által tüntek ki. Kikötője, a várostól éjszakra levő tengeröbölben, alkalmas a legnagyobb hajó befogadására s élénk keresked st üzött; a legnagyobb dalmatiai szigetek tartoztak hozzá, s száraz felől egy egész megye állott hatósága alatt. — Mint mindenik dalmatiai város, amphibialis életet folytatott. Népének egy része hajótulajdonos, tengerész és halász, másik része a szárazon nagy nyájak, gabonaföldek,

szőllők és olajfák birtokosa. Utóbbi elem volt az aristokratiai. — Zára szárazi birtoka is becsesebb volt, mint a legtöbb dalmátiai városé. Vidéke nem hegyes, hanem szelid halmokban hullámzik, s földe termékeny.

De Zára sem levén oly hatalmas, hogy a maga erején meg tudja védni akár tengerészetét, akár szárazi birtokait, mint Velencze és Genua, csak kettős érdeke szemmel-tartásából érthetjük sokszor történetét, valamint többi szomszédaiét. Kálmán király ideje, sőt a horvát királyok kora óta ezen kettős élet okozá, hogy hol az Adrián uralkodott tengeri, hol a szomszéd szárazi urak souverainitását ismerték el, s olykor mind a kettőt. És Zára is ily két urat elismerő város volt. — 1244-ben Velenczéhez pártolt vissza a város, azt ismerte el tényleges urának, de egyszersmind adót fizetett a magyar királynak Velencze beleegyezésével: a kikötő vám jövedelmének két harmadát. Érthetlen volna ez a sajátságos viszony, ha nem tudnók, hogy Zárának Velencze uralma idején is volt szárazi területe, mely amaz adó kikötése nélkül csaknem a város faláig megvédhetlenűl elveszett volna rá nézve. Az anyagi érdek befolyt a dalmátiai városok erkölcsi jellemére: századokon keresztül arra kényszeríttetvén, hogy a szomszéd hatalmaknak hol egyikéhez, hol másikához hajoljanak, s többnyire két, uralomra vágyott hatalom közt telhetőleg megvédjék anyagi és szellemi fennállhatásukat, második természetökké, a legfőbb hazafias erénynyé vált nálok a körülményekhez mért ingadozás. — Így nemcsak jeles matrózokat szültek e városok, hanem a legkitünöbb diplomatákat, kik közűl annyi lett nevezetessé csak a magyar történetben is.

Azonban volt az anyagi érdeken kivűl egy közvetlen erkölcsi érdek is, mely szintannyira uralkodónak nevezhető nálok. Ez pedig hazájok függetlenségének és szabadságának szeretete. Igaz, hogy e hazafiság szűkkörű volt : csak az egy-egy kis földnyelven feküdt városra, a szomszéd szigetekre, és a kis szárazföldi területre szoritkozott — még a rokon és szomszéd városok közt sem igen létezett egyesség, sőt gyakran ellenségeskedtek. Dalmatia, mint ország, akkor csak névben létezett ; de az a szűkkörü patriotismus, a korlátolt értelemben vett nemzet szabadságának szerelme bizonyitja, hogy a kalmár- és diplomata nép, a magasb rendű erkölcsi javakat is drága kincsei közé sorozta. A városok kebelében a köztársasági forma uralkodott nagyjából. Saját törvényhozásuk, beligazgatásuk, igazságszolgáltatásuk volt, s egyik vagy másik uralkodó alá adván magokat, annak úgy szólván csak souzerain hatalom jutott. Még a XIII. században meglehetős democraticus volt kormányformájuk, és ők büszkék voltak rá, — valamint büszkék arra is, hogy ők a hatalmas és civilisált Róma népének utódai, kik föl vannak jogosítva barbároknak tekinteni a szomszédos szlávokat, kikkel pedig össze kezdettek vegyülni. E büszkeség aristocraticus jellemet s harcziasságot kölcsönzött nekik. Különösen a záraiak vitézi hirben állottak.

A dalmát városok már csak a szabadság és függetlenség érzeténél fogva is mindig örömestebb csatlakoztak a magyar koronához, mint a velenczei köztársasághoz, mely a maga-élvezte szabadságból mentűl kevesebbet akart engedni nekik. — Velencze továbbá féltékeny volt a dalmát városok tengerészetére. Több

ízben kimutatá mostoha, sőt kegyetlen eljárásával, hogy csupán tengődő életet óhajt nekik, — különben is szárazi oldalról nem birta védni érdekeiket.

Előadtam fentebb, mily megalázó föltételekkel adta volt magát Zára Velencze hatalma alá. 1244 óta, midőn ez történt, nem volt oly leigázott városa Dalmátiának. A többi a magyar király felsőbbsége alatt jóval több szabadságot élvezett.

Bármint állítsák az ellenkezőt a későbbi velenczei érzelmű dalmát krónikások, hazájok jobban szerette a magyar felsőséget, Zárára pedig oly világosan illik ez, hogy ebben az esetben még a szóban levő dalmát krónikások is elismerik.

1311-ben, kora tavaszszal lázad föl Zára. A véletlenül meg rohant velenczei katonaság egy részét leméészárolják a lakosok. A két velenczei tanácsost, kik közűl egyik Giustignan János volt, elfogják és börtönbe vetik, maga Morosini Mihály a Velenczéből küldött gróf, vagyis helytartó, csak álruhában menekülhetett [1]).

A dalmátiai városban meglephetne az ily merész és határozott szembeszállás, miután két embernyomon keresztül ellenkezés nélkül türte a nyomást, ha nem tudnók, hogy a viszonyok nagyon kedvezőknek látszottak. Az elégedetlenség mindaddig csak el vala fojtva, s most elérkezettnek tetszett az alkalom a szabadulásra, s az előzmények följogosítnak azon állitásra, hogy e kedvező alkalom nélkül Zára 1311-ben sem szakasztja meg oly bátran a hosszas időn át szokottá, sőt kényelmessé

[1]) Az egykoru Madius után Lucius. Schwandtnernél III. k. folio 315. 322 és 324. ll.

válhatott türelmet. Az alkalom valóban a legkedvezőbbnek látszott az elpártolásra.

Velencze a XIII-ik évszáz végén sokat veszített tengeri hatalma nimbusából : Genua győzelmet vívott rajta, s keleti uralmát szűkebbre szoritá. De megaláztatása 1309 óta oly nagy volt, hogy a köztársaság végveszélyben forgott. Ferrara öröklése fölött harcz támad az Anjoui ház mellékágának egy törvényes és törvénytelen fia közt. A törvényes örökös a pápát és az Anjoui házat, a törvénytelen pedig a szomszéd Velenczét hívja segédűl. Mindkét hatalomnak voltak külön igényei is a vitás birtokhoz. A harcz átalános olaszországi jellemet ölt : a pápai guelfek és a pápaellenes ghibellinek állanak szemközt. Eleinte a ghibellin pártot képviselt Velenczének sikerül megszállani Ferrara várát, a pápai tilalom ellenére. Erre 1309-ben a pápa a legrettentőbb egyházi átkok egyikét küldi az engedetlen köztársaságra. Habár a katholikus egyház fejének ezen szokott fegyvere már sokat vesztett volt félelmességéből, alig volt az valaha sujtolóbb, mint most, Velenczére nézve. A köztársaságnak egyetlen életerét, a kereskedést, gyökerében támadta meg. Eltiltott minden közlekedést Velenczével, minden élelem és áruszállitást oda. Minden velenczei hajót, minden velenczei árút szabad zsákmánynak hirdetett, minden velenczei polgárt rabszolgaságra burczolhatónak. Az egész keresztyén világban a nyereség- és kincsvágy fölszabadíttatott nemcsak a polgári törvény, hanem a lelkiismeret féke alól is. Bármily biztos volt Velencze a maga hozzáférhetlen lagunáin, nem volt állam, mely több oldalról lett volna károsítható vagyonában. Hajói az is-

mert világ minden tengerén találhatók, vagyonának tetemes része az európai kereskedő városok bankárházaiban és a kelet drágaságaival, iparczikkeivel és terményeivel tömött raktáraiban elszórva. A kalmárkodás által fölgazdagodottnak mindenütt sok irigye, a kalmári szellem és ravaszság által nagyra emelkedett kis államnak számos gyűlölője volt, s a pápa egyházi büntetése ritka készségű végrehajtókra talált. Olasz-, Franczia- és Angolországban a velenczei bankházakat és raktárakat kirabolták, a keresztyén nemzetekkel való közlekedés egyidőre megszünt, s a köztársaság harcz nélkül is arra lesz vala kényszeritve, hogy föltétlenül meghódoljon a szentszék akaratának, ha szerencséjére a keleti mohammedánokkal, kikre a pápai hatalom ki nem terjedt, nem folytat már korábban élénk kereskedést, melyből most életét tengedheté. De nemcsak pénzügy tekintetében állott közel Velencze a tönkrejutáshoz. Hadi ereje is megfogyatkozott tengeren és szárazon. A pápa keresztes háborút is hírdetett Velencze ellen Ferrara visszaszerzése végett. Számos olasz város engedett a fölhivásnak, s egyesülvén a nápolyi király hadaival, Velenczét nemcsak kiűzték Ferrara területéről, hanem megsemmisítették a köztársaságnak odaküldött szárazi és tengeri seregét is.

Mindezen csapásokhoz járult egy belső forradalom is : a legnagyobb, mely valaha a köztársaság kebelében történt.

Gradenigo Péter, az akkori dózse, a pápaellenes ghibellin párthoz tartozott, s nagy többsége volt a velenczei aristocratiánál, mely már ekkor a nép kizárásával az állam ügyeire döntő befolyást gyakorolt. Az ál-

lam függetlenségét védvén a pápai követelések ellen, s határait terjeszteni igyekezvén, hazafias politikája bizonyos fokig népszerű is lehetett. De az ellenpárt, miután az uralkodó ellenfél politikája oly gyászossá lett, méltán számíthatott most arra, hogy az állam vezetőjét árulónak, vagy kormányzásra alkalmatlannak bélyegezheti, annyival inkább, mivel e párt már eleve is tűzes harczot vivott a mellett, hogy a pápával összetüzni nem kell csupa kapzsiságból, Ferrara birtokáért.

De a pártok élesebben is el voltak különözve, mint a csupa guelf és ghibellin név, és a politikai előrelátás kisebb nagyobb foka által. Gradenigo, mint érintém, az uralomra jutott aristocratiát képviselte; mig Tiepolo Boemund és guelf társai a democratiát, habár magok is az aristocratia legtekintélyesebb családainak fiai voltak. Boemund atyját, Tiepolo Jakabot 1289-ben lelkesedve kiáltja ki a velenczei nép dózsénak : maga is egy jeles dózse fia levén. Ez alkalommal fosztatott meg a nép befolyásától, leginkább azért, nehogy a már is hatalmas családban firól fira szállván a főhatalom, végre örökösödési monarchiai formát öltsön a köztársaság. Tiepolo Boemundot bálványozta a velenczei nép : apjáról öröklé kitűnő személyes tulajdonaival együtt a népszerűséget, s „gran cavalier“ névvel különbözteték meg minden mások felett. A politikai elvharczot éleszté a családi gyülölködés, s egy Tiepolo Gradenigo Péter dózsében egyszersmind nemzetsége hatalmának ellenségét látta. Már régóta tartott Velenczében a pártoskodás, s a kormány örökösödése mellett is a családok közti utczai dulakodás, melyek egyikében a Gradenigo pártbeli Dandolók összecsapván a Tiepolo-Quirini csa-

ládbeliekkel, a tiszta jellemű hazafi, Tiepolo Jakab elesett. Nem kis mértékben éleszthető a fiatal Boemund szenvedélyét apjának ily módon történt halála is. Azonban a politikai indok maradt a fő: Tiepolo számíthatott rá, hogy democraticus iránya s a Gradenigo-féle politikának kézzelfogható tévedései fegyverfogásra birják Velencze lakosságát a dózse megbuktatására. Minden elő volt készítve a lázadásra. De a dózse ébersége s előre nem láthatott külső véletlenség meghiusíták Tiepolo merész fölléptét, habár a lobogón, melyet Velencze utczáin elől vitt, ezt a szót emelé magasra: Szabadság! A vállalat szomorú véget ért mindjárt első fölléptével. Többen kivégeztettek, a kormányforma még aristocraticusabbá lett, közbátorság tekintetéből ekkor állíttatik föl a híres „tízek tanácsa,“ a Tiepolók megfosztatván családi nevöktől, ezímeröktől, melyek helyett mást kellett fölvenniök, maga Boemund Zára vidékére internáltatott. Oly kevéssé látta előre Velencze 1310-ben is, mi készűl dalmatiai birtokában az 1311-iki tavaszra!

Habár az 1310-iki fegyveres lázadás hirtelen elfojtatott, s jól értesült záraiak remélhettek még hasonló belzavarokat, s Tiepolo kétségkívül nem az az ember volt, ki hasonló reményeket ábrándoknak bizonyított volna be nekik. Annyit határozottan tudhattak, hogy Velenczében ily mozgalomnak nem egykönnyen elsimítható hullámai, akár okkal, akár ok nélkül, aggalomban, rettegésben s óvó intézkedések által elfoglalva tartják a kormányt, melynek különben is külső viszontagságoktól oly sokképen megroncsolt állam hajóját kell vezérelnie. Aztán Velencze népe sem lehetett ek-

kor más hangulatban, mint minden más nép szokott lenni egy elnyomott és megtorolt felkelés után: a külső harcz soha sem hat oly leverően, még nagy veszteség esetében is. mint egy pártnak saját polgártársain elkövetett birói vérengezése, s moralis gyilkolása; mert a csatatéren elhulltak neve közbecsülés tárgya, míg a biró szava, kivált régi időben, bélyeget ügyekezett ütni a családra is: gyalázattal tetézvén a szerencsétlenséget. Minden nemzet történetében legszomorúbb napok azok, melyekben egyegy győzelmes párt az úgynevezett békeszerzés leple alatt a bosszúállás művét ellenszegülés nélkül üzheti. 1310 és 1311-ben Velenczében, úgy látszott, csordultig telt a szerencsétlenségek pohara.

Zára azonban még Velencze ily helyzetében sem mert vala elpártolni hatalmas szövetséges nélkül. Készen vélte azt találni ama hatalomban, mely mindig széles körü politikai szabadságot engedett neki, s melyet eddig is egyik urának ismervén, átállása lázadásnak sem volt tulajdonkép nevezhető. — Zára a magyar királyhoz állott át, kinek felsőségét adó által folyvást elismerte, s ki szerződésileg sem mondott le ezen városhoz való jogáról.

Nem remélhetett-e Zára sokat abból a nagy meghasonlásból, melybe a köztársaság az egész keresztyén világgal keveredett? Velenczének minden más akkori tengeri hatalom ellensége volt. Fő vetélytársa Genua s más olasz városok elvonhatták Velencze figyelmét, — mindezek könnyen támadhattak ellene; segitséget remélhetett a nápolyi királytól, Róbert Károly testvérétől, ki Olaszországban a guelf párt vezére levén, különben is ellensége volt a pápaellenes velenczei dózsénak; s tudta

azt, hogy még a mult században elkezdődött a nápolyi királyoknak Velencze ellen való törekvése az Adrián. Tengeri segitséget várt pedig mindenesetre a magyar király alatti többi dalmátiai várostól. Szóval, a tengeri segitséget illetőleg Zára nem gondolhatta még, mily csalódások várnak rá. A mi a szárazi serget illeti, nem is szükséges neki a magyar király derék hada : Zára polgárai és a tengermelléki bán serege visszaverheti Velencze netaláni támadásait.

És valóban Zára nem is annyira közvetlenül a magyar királyra, mint a közeli és hatalmas Brebiri Pálra, a magyar tengermelléki bánra és Bosznia urára számitott a szárazi oldalon, kinek családja egyszersmind valamennyi dalmát városban grófi méltóságban, legalább a szomszéd és rokon városok tengeri segedelmét biztositottnak vélte általa. Midőn 1311-ben Velenczétől függetlennek kiáltá ki magát, egyszersmind Brebiri Pált kiáltotta ki Zára grófjának. — Zára nem tévedett, mint téved csaknem egész történetirásunk a bán kiváló kormányzói tehetségére nézve.

Brebiri Pál még korábban közvetlen összeköttetésben állott Zárával. Emlitém, hogy ezen város a kikötő vámjának kétharmadát a magyar királynak fizette Velencze uralma alatt is. III. Endre ugylátszik, e vámilletéket a tengeri bánsággal együtt ajándékozá Brebiri Pálnak; annyi bizonyos, hogy a bán vette föl Zára vám jövedelmének a királyt illető részét, s e czélra ellenőrző megbizottat tarthatott a városban. — Fennmaradt továbbá emléke, hogy Pál bán, ki nagyon vallásos ember volt, a zárai templomok egyikének becses ajándékot küldött 1302 táján, mit a közte és város közötti

szives viszony jelének vehetünk, — nem is emlitve, hogy a bán családi birtokai, Brebir és Osztrovicza közel estek Zára szárazföldi területéhez.

Hozzájárult, hogy Zára és Pál bán egyetértettek egy nevezetes pontban : Velencze közös gyülöletében. Brebiri Pál bánsága nagy részében igyekezett békén és barátsággal lenni Velencze iránt, bár nem őszinte hajlamból. De 1309-ben ő, mint a pápa őszinte híve, s mint a pápával szövetkezett Anjouiak legbuzgóbb ügynöke, elvbeli ellensége lett szükségkép a ghibellin politikát követett velenczei dózsénak. S nemcsak politikai s úgyszólván elméleti volt az idegenkedés. Családi boszú adott élességet a meghasonlásnak. Az a Tiepolo Boemund, ki Velenczében meg akará dönteni a ghibellineket, s kit Velencze legyőzvén, megfoszta családi nevétől és becsületétől, Brebiri anyától született : Pál bán Tiepolo Jakabnak, a Boemund atyjának advén feleségül leánytestvérét. Családi kötelékek bonyolitották be a bánt a velenczei zavarokba. Végre abból, hogy a bán nemzetsége az egész tengerparti Dalmátiának kormányzója legyen, még csak az egy Zára, épen a legfontosabbik város hiányzott. Igy a boszú, családi érdek nagyon megegyezett a magyar koronának és a pápai széknek teendő ujabb szolgálattal Zárának visszaszerzésében : hogyan ne ragadta volna meg Brebiri Pál bán a kinálkozó alkalmat, melyet épen kedve szerinti indokok támogatának?

Velencze dozséja, Gradenigo Péter, a köztársaságnak elkényszeredett állapotjában is azonnal erélyes intézkedéseket tett azon város visszaszerzésére, melyben egy nagyon alkalmas tengerészeti állomást veszitett, s

mely mint ellenség, legalkalmasabb lehet nyugtalanitani az Adria öblén folyó kereskedését. Velencze még most nem inditott, ugylátszik, hadsereget Zára viszszafoglalására : repressaliákkal akarta visszaállásra kényszeritni. Már junius közepén panaszolja Pál bán a pápának, hogy Velencze hajós-serge Zára szigeteit igyekszik elfoglalni.[1]) Zára tengeren nem szállhatott szembe a köztársaság hajóhadával : Pál bán 1311-ik junius 16-án kéri annálfogva a pápát, tiltsa el Velenczét ama szigetek háborgatásától. — Azonban már ekkor váratlan fordulatot nyert volt Veleneze ügye a pápai udvarnál. Ugyancsak juniusban, még pedig 15-én megérkezett s kihirdettetett a Rialtón és a Szent-Márkon az az örvendetes hir, hogy a köztársaság fegyverszünetet kötött a szentszékkel. Velencze százezer florenczi arany lefizetésére kötelezte magát, melynek felét még azon évben Avignonba szolgáltatja. A pápa, bár nem menté föl a köztársaságot az egész egyházi átok alól; de közlekedésének és kereskedelmének engedményeket tőn — azaz enyhité az átok legsujtolóbb részét. Velencze kiengesztelődésére kétségkivül befolyással volt Zára elpártolása is, melyet a velenczei tanács nagy veszteségnek tekintett. Mindamellett, hogy a pápának igért tetemes összeget is kölesön utján kellett fölvennie, a mi pedig nagy bajjal sikerült, juliusban uj kölcsön fölvétele határoztatik el a Zára elleni vállalat erélyesb folytatására.[2]) A pápa, ha fölkérte is Velenczét Zára birtokainak bántatlanul hagyására,

---

[1]) Tör. tár IX. 10 l.

[2]) Romanin III. k. 87. l

a most már félig barátságos intésnek foganatja nem volt. Zára védte ugyan magát, s védte a bán is; mert ámbár személyesen nem ment Zára alá, talán aggság vagy gyöngélkedés gátolván, de legidősb fiát, Brebiri Mladen grófot, ki még apja életében viselte, mint örökös, apja czimeit, odarendelte Zára oltalmára.[1]) Velencze azonban ott folytatta a harczot, a hol a bán nem védhette Zárát: szigetein és kereskedő hajóiban.

A magyar király Róbert Károly még juliusban futárt indit Velenczébe egy levéllel, melyben inti a köztársaságot, hagyjon föl Zára súlyos károsításával; ne bántsa azon város polgárait személyökben és vagyonukban, mely jog szerint a magyar koronához tartozik.[2]) Abban, hogy a futár választ sem várva távozott Velenczéből, a körtársaság fenyegetést láthatott — mely alkalmasint ki is volt fejezve az okmányban, melynek egész szövege nem ismeretes. A királynak egy második és harmadik üzenete is sikeretlen maradt. Mindenikben óvás tétetik Velencze eljárása, s különösen Zára szigeteinek háborgatása miatt. Tudhatjuk pedig, mily gonosz értelme volt abban az időben a háborgatásnak. A király harmadik leveléről mondatik, hogy abban ő megtorlásokkal fenyegeti a köztársaságot, a mi legkönnyebben a velenczei kereskedőkön történhetett, kik sűrűn látogatták a magyar területet s még 1310-ben, a köztársaság excommunicatiójának legroszabb évében is, István, a tótországi bán szabad járáskelést enged a velenczei kereskedőknek[3]) egész Slavoniában.

[1]) Tört. tár az i. h.

[2]) Katona VIII. 230. l.

[3]) Tört. tár. az i. h.

Velencze is válaszolt nagy későn a király üzeneteire. A dózse azt állitja, hogy Zára Velencze birtoka, s az volt emberi emlékezet óta; hivatkozik a IV-ik Bélával 1244-ben kötött szerződésre, mely a várost Velenczének adta. A magyar királynak csak annyi joga volt e városhoz ama szerződéshez képest, a mennyiben a kikötő-jövedelmek bizonyos része őt illeté. Ezt a jogot elismerte Velencze, folyvást fizetvén ama jövedelmek kétharmadát a magyar királynak, s újabb időben Brebiri Pálnak, a tengermelléki bánnak. — Zára elpártolván, Velencze ugy tekinti, mint háladatlan lázadót. A záraiak, irja a dózse, Velencze szelid és jótékony kormánya alatt nagyon is fölhíztak, annyira, hogy a kövérség miatt elvesztették eszöket, midőn elég vakmerők föllázadni ellene. De reméli a dózse, hogy ha önként vissza nem térnek az engedelmességre, majd meglakolnak árulásukért és elbizakodásukért.

Az álnokság meglephette különösen a záraiakat : a köztudomásu ténynyel szemben egész határozottsággal azt állitja a dózse, hogy a záraiak a nagy jóllét miatt pártoltak el Velenczétől! — Azonban még ily válaszszal is mily soká késett ez! — Octoberben küld levelet s novemberben egy követet Róbert Károly udvarához. Más szókkal mindaddig, mig az évszak lehetővé tette a tengeri működést, fegyverrel remélt válaszolhatni, s csak akkor állott szóba, midőn a tél nehány hónapi szünetet tőn szükségessé. A meghiúsult erőfeszitések után szó- és irásbeli harczot folytatott, melytől annál több sikert várt, mivel időközben a velenczei ügyek jobbra látszottak fordulni.

Velenczében 1311-ben, még augustusban meghal

Gradenigo Péter, s helyébe Giorgi Marint választják dózsénak. Nagyon vallásos, s tán épen guelf érzelmű agg férfi volt; mert megválasztatását főleg annak köszöné, hogy a velenczei tanács óhajtva óhajtá a pápával való teljes kibékülést, melyre nézve folyton folyt az alkudozás az avignoni pápai udvarnál. Velencze hát egy ujabb lépést tett a kiengesztelődésre ezen az oldalon.

Az uj dózse oly kevéssé akart békülni Zárával, mint elődе. Zára 1311-ben september végén lépést tesz a kiegyezésre, levelet küldvén Velenczébe, megkérdezni, indithat-e bizvást egyezkedő követet? Jelenti Zára, hogy őszintén kivánja a békességet; de egy arbói polgárnak Velenczébe történt halála elijeszti a követküldéstől. Velencze october 17-én egy inkább boszantó, mint engesztelődő hangon irt levélben felel : Velencze már több izben küldött Zárába biztost a kiegyenlités eszközlésére, de hasztalan. Azonban, ha igaz lélekkel békülni óhajtanak a záraiak, küldjék bizvást követeiket — oly bátorságban lesznek, mint otthon. Különben, igy végzi a dózse, jól tudjuk, hogy szavaitok nem érnek semmit. Ravasz szájatok egyet mond, s eszetek mást gondol. [1])

---

[1]) Ezt az okmányt Lucius (Schwandt. III. '319. és Katona VIII. 1. 242) hibásan teszik 1312-re. Az okmány igy kezdődik. „Marinus Georgio, dei gratia Venetorum atque Croatiae dux" stb. Giorgi Marin dózse 1312-ben juliusban halt meg; s igy 1312. oct. 17-én nem irhatott levelet. A körülbelül csak 11 hónapig kormányzott dózse, mint ilyen csak egy oct. 17-ét ért, s az az 1311-ik volt. Ha 1312-ben iratott volna az okmány Superantius (Soranzo) dózse nevével kezdődik vala.

Állitják történeti műveink, hogy Zára nem őszintén kivánta a békét, — csak időnyerés tekintetéből. Oly állitás, melynek alapjául nem szolgál semminemű hiteles okmány. A dózse mondja azt, hogy Zára talán nem őszintén óhajt békülni, még pedig azelőtt mondja, mielőtt az alkudozások csak elkezdődhettek volna. A kevélység s gyülölet fölkiáltása foglaltatik e szóban, mely ha bizonyit valamit, azt bizonyitja, hogy Velencze volt az, mely ha békülni akart is, maga szándékozott szabni föltételeket.

Ha nem egy szavaiban is boszút lehelő ellenség levelének betűiből, hanem a viszonyok összeségéből indulunk ki, azt a hypothesist állithatjuk föl, hogy Zára őszintén és komolyan ki akart egyezni Velenczével, habár oly föltételek alatt, melyeket Velencze visszautasitott, s ez lehet oka, hogy a kiegyezés meghiusult. Semmi ok sincs azt hinnünk, hogy Zára nem ohajtott békülni.

Az 1311-ik év őszén, october 12-én erősiti meg Róbert Károly szabadalmait — egész egy hóval azután, hogy a város kisérletet tőn a Velenczével való kibékülésre. Zára visszanyeri mindazokat a szabadalmakat, melyeket még III. Béla királytól nyert volt. A bánnak semmi hatóság nem engedtetvén a város beligazgatásába s az igazságszolgáltatásba, a nép a maga szokásai szerint kormányozhatja magát, akár kebeléből, akár máshonnan, de maga által választott rectorok alatt. Semmi olynemű megszoritás, mint Velencze alatt. — A magyar király se hivatalnokokat, se helyőrséget nem erőszakol a városra, mint a velenczei respublica. — Megjegyzendő, hogy a gróf-választásról nincs szó az

okmányban. A záraiak Brebiri Pált választván grófjokul, kinek testvérei fiai voltak grófok a többi dalmátiai városokon, ezuttal nem szándékoztak a gróf-választás kérdését bántani. Érdekökben álla minél jobban lekötelezni magoknak a hatalmas családot, s általa egyszersmind a többi dalmatiai várossal egyetértést eszközölni. Mladen bán más czimei közt találjuk ezt is: „Zára örökös grófja.“ E czimet csak 1311-től 1313-ig viselhette.

Minél több őszinteséggel akart békülni Zára, minél több engedményt tett, s minél kevélyebben követelé a velenczei tanács, nagy hihetőséggel, a föltétlen meghódolást, a szorongatott város annál szilárdabb ellenállásra készülhetett.

1311-ben a nyár folytán Velencze nem boldogulhatván volt dalmatiai vazalljával, 1312-ben a legnagyobb mérvű erőfeszitéseket tette a város visszahóditására.

Velencze már a nevezett év márcziusának 2-án uj kölcsönt vesz föl, s az adó egy nemét följebb emeli, kikötvén a tanács, hogy mindezen költség kizárólag a háboru folytatására fordittassék. Egy második kölcsönt ebben az évben május végén vesz föl a köztársaság. Egyszersmind szárazi sereget is küld Zára alá Da-Malo Renier vezérlete alatt A hajóhad parancsnokául Giustignan Bellettot küldik, testvérét azon Giustignan Jánosnak, kit a záraiak föllázadásuk alkalmával börtönbe vetettek, s folyvást ott tartottak. [1]) Zárát még mindig polgárai és Mladen bán védelmezték. A velenczések működése hasztalan volt, — sőt az 1312-iki hadjárat

---

[1]) Romanin III. 87. 88. l.

alatt a záraiak vívnak oly diadalt, melyre mint tengerészek sokáik büszkék lehettek.

Giustignan admiral számos három-evezőseivel már régóta hasztalan horgonyozott Zára azon téres kikötőjében, mely tőle éjszakra esik. Mint a velenczei krónikák irják, a tengernagy betegen feküdt az admiral-hajón. A három-evezősök egymástól jókora távolságra horgonyoztak a széles kikötőben. Egy este felé, viharos időben, a záraiak titkon vakmerő tettre készülődnek. A setét, viharos est beállván, az ostromlottak számos sajkával kiindulnak s egyenesen az admiral-hajónak mennek. Mielőtt a többi három-evezős észre venné, a záraiak elfogják a nagy hajót a benne feküdt admirállal s egy másik főemberrel együtt. A szerencsétlen Giustignan oda került, hol testvére volt s nemsokára meg is halt. Némely velenczei krónika szerint a záraiak végezték ki barbár módon, más, ugyancsak velenczei krónikás szerint bánat és betegség ölte meg [1]).

Azonban a kis diadal — mely fényes bizonysága, mily gyakorlott tengerészek voltak a záraiak a vízi guerilla harczban, — Zara viszonyai az 1312-iki tavaszon roszabbra fordultak. Brebiri Pálban, egy okos tanácsadót s hatalmas, közeli pártfogót veszítettek, kit fia Mladen, aligha pótolhatott. Brebiri Pál májusban hal meg elsiratatlanul töténetirásunk által.

Némely más körülmény is Zára ügyének roszabbra fordultát jelenté.

1312-ben még tavasz derekán kibékül Velencze Paduával, s ugyanazon évben julius 3-án meghalván

---

[1]) Schwandtner, III. 322. Romanin, az i. h.

Giorgi Marin dózse, tíz nap mulva egy nagyon erélyes és jeles kormányférfiu, Soranzo János választatik meg helyette. Első gondja volt a Zára elleni harcz erélyes folytatása és boszúállás Giustignan elfogatásáért. Da-Canal Guido lett a hajóhad parancsnoka; — s az egész velenczei nép közűl minden fegyverfogható ember öszszeiratván, formaszerinti sorozás tartatik sorshuzás utján. A helyettesités megengedtetett, de távollevők is kötelezve voltak helyetteseket állítni. A sereg vezérlete Morosini Teofilra bizatott, ki a sereggel együtt szeptemberben érkezhetett rendeltetése helyére[1]). Látni ebből, hogy Velencze becsület- és életkérdésnek tekinté Zára visszafoglalását : az azon időben oly szokatlan sorozás végső erőfeszitésnek tekinthető. Velencze dózséjának ily harczias föllépése a megszólalásig híven festi hangulatát : ily harczias állásban mást nem követelhetett Zárától, mint föltétlen meghódolást. Zára ily módon annál elszántabb ellenállásra volt kényszerítve s valóban Zára és Mladen bán meghiusiták a hatalmas Velenczének mind szárazi mind tengeri támadásait, — mig a téli évszak visszavonulásra kényszeríté.

Következett az ostrom harmadik éve. Soranzo dózse azon kivül, hogy a tengeri és szárazi erő előkészitésén fáradott, külföldi katonaságot vőn zsoldjába a köztársaság megviselt pénzerejének nem kis megerőltetésével.

1312-ről 1313-ra való télen egy Dalmasio de Banoli nevű lovag ajánlá föl szolgálatait. Alig lehet tökéletesebb példányát találni nála azon kalandoroknak, kiket Olaszországban condottiereknek neveztek. Gyak-

[1]) Romanin. III. 90.

ran cseréltek urat, s ahhoz állottak, a ki több zsoldot igért. Ily megvásárolható lovag volt Dalmasio. A Ferrara miatti harczban a nápolyi királyt szolgálta, s nemcsak hogy harczolt Velencze ellen, hanem épen ő volt az, kitől a köztársaság a legérzékenyebb vereséget szenvedte. S ime egy pár év mulva ugyanaz a condottier szivesen áll Velencze szolgálatába, s ugyanaz a Velencze készséggel veszi meg őt és csapatját drága pénzen. Ez a csapat ezer hosszú lándzsás gyalog, ezer lovas és ezer ostromgépész volt. Zsoldosai úgy neveztett catalánok, habár nagy része nem látta Cataloniát. Először a nápolyi Anjouiak idejében jelennek meg cataloniai és arragoniai zsoldosok Olaszországban. Később minden másféle idegen nemzet is vegyült közéjök; de a zsoldosokon rajta maradt a catalan név. Ily gyülevész lehetett Dalmasio catalan-serege, s maga is a Balear-szigetek egyikén született. A zsold tetemes volt. Velencze minden catalánnak nyolcz arany havi bért adott — s ezek három három havi szolgálatra kötelezék magokat. Velencze remélte, ennyi idő elég lesz rá, hogy eme gyakorlott sereg, mely az ő hadait tönkre birta verni Ferrára alatt, Zárát visszaszerezze.

Ha előbb nem, májusban mindenesetre Zára alatt volt már az ostromló had. Delfino Bálduin vezérlé a tizenöt nagy s sok kisebb gályából alkotott hajós és kiszállitandó szárazi sereget, mely velenczésekből állott, mig Dalmasio seregével kizárólag a szárazi részen volt folytatandó a működést.

A partra-szállás nem gátoltatott meg. Dalmasio és a velenczések a város közelében árkokkal és kerítéssel keményen erődített tábort ütének, midőn Mladen bán

tetemes sereggel szintén a város alá érkezett. Oly módon választá ki táborhelyét, hogy mind a város kapujától, mind a velenczei tábortól egyenlő távolságra, mintegy ezer lépésre legyen. Igy közelről szemmel tarthatá az ellenséget, s nyitva a szárazi közlekedést a város számára. — Mintegy három hónapig nem történt derék összecsapás. A velenczések szárazon nyilván nem mertek nagy harczba bocsátkozni a bán seregével, melyben egyfelől a horvátországi nemesek hadai, másfelől német zsoldosok voltak. Az egykorú és épen dalmatiai Madius említi a „teutonicus"-okat. Ily név alatt említik gyakran azon korbeli okmányaink a hazánkba telepitett német lovagokat, mint pl. a szepesi szászokat. De akár zsoldos akár szolgálni kötelezett dandár volt ez, azt kell hinnünk, a király küldé a bán mellé. — Azonban Mladen bán sem bocsátkozott nagy ütközetekbe az idegen zsoldosokkal. Ha teljesen elfoglalhatta volna is Dalmasio megerősitett táborát, a győzelem koránt sem lett volna döntő. A hajóhad ellen nem működhetett, sőt a szárazi had is erre menekülhetvén, megsemmisíthető nem volt, s így Zára sem felmenthető.

Már három hónap óta unatkoztak a sergek Zára alatt, s ekkor egy új kisérlet történik a Velenczével való kibékülésre.

Augusztusban Mladen bán maga küld békejavaslati pontokat Velenczébe a záraiak nevében, mint a velenczei levéltár adataiból a velenczei történetirók mondják, — s Mladen bán tanácslá, hogy a záraiak egyezzzenek ki Velenczével. Velencze nem fogadá ugyan el a békepontokat, melyek ismeretle-

nek előttünk, s más föltételeket szabott; de fölhatalmazá vezéreit és kormánybiztosát, hogy belátásuk szerint cselekedjenek. Velencze válasza augusztus 28-án kelt. S mit tőn most Mladen bán, midőn úgy látszott, hogy a békekötés müve legjobb folyamatban van? — Elmondom az eseményeket a krónikairók előadása szerint, az indokolást végül hagyván.

A bánnak értésére esett, hogy Dalmasio catalánjai zúgolódnak Velencze ellen, s tudta, hogy az ingadozó hűségű nép zúgása már fél elpártolás. A három hónap, melyre Dalmasio bérelve volt, már letelt. A köztársaság még csak egy hóra akarta szerződtetni, még pedig az előbbi zsoldnak csak felét igérte. Tudta a bölcs tanács, hogy a zsoldos nép velenczei hajók nélkül oda nem hagyhatja állomását — s azért majd megelégszik kénytelenségből a leszállított zsolddal is. Mladen megértvén, hogy a velenczei vezérek föl vannak hatalmazva az alkudozásra, Dalmasióval találkozást tartott, színlelvén, mintha Zára föladásának föltételeiről értekeznének. Pedig merőben egyéb volt, a mit tervezének : a velenczei tábort akarák közös erővel megsemmisíteni. Ennek díjában Mladen ötezer aranyat adott át Dalmasiónak; a szerződés másik pontjában Mladen bán igéri, hogy Dalmasiót be fogja bocsátni Zárába zsoldosaival együtt. Dalmasio a városnak kapitányává lesz, s évenkint ezer aranyat kap attól, ezenkivül elegendő gabonát, bort és olajat. A szerződés nem mondja ugyan, de kitünik későbbi kikötésekből, hogy Mladen megmaradt Zára grófjának, s így Dalmasio mintegy az ő nevében volt kormányzandó és oltalmazandó a várost. Kikötik továbbá, hogy Dalmasio mikor tetszik oda-

hagyhatja a várost, s ebben az esetben a bán ingyen szállittatja őt, katonáit és lovait nápolyi terűlelre, vagy a hová menni akar.

Miután a szerződésre mindkét fél megesküdött, Dalmasio visszatért a velenczei táborba, boszankodást színlelvén azon, hogy az állitólag Zára föladására folytatott alku nem sikerült. Dalmasio azonnal intézkedéseket tett, mintha másnapra ostromot akarna vinni a város ellen, s csak főembereit avatta be terveibe. De az ostromló sereg velenczei része még az nap értesülvén a titokban forralt cselszövényről, következő éjjel odahagyta mindenestől a tábort s hajóira menekült. A visszavonulás teljes megszaladás volt; — mert a hajóhad sem maradt a város alatt, hanem nagy sietséggel vitorlázott el.

Zára lakosai nem láthattak kedves vendégeket a zsoldosokban falaik közt. A helyőrség tartása volt egyik legnagyobb panaszok Vellencze ellen korábban is. — Nem is sokáig maradtak a catalánok uralma alatt. Három hét mulva, szeptember 23-kán, Zára ismét Velenczének adja meg magát. A föltételek olyanok, hogy ha Velencze nem a megszaladott, hanem a győztes fél lett volna is, kevéssel szabott volna sulyosabbakat. Csak egy-két pontban enyhébbek az 1244-kieknél. Hibás fölfogás ennélfogva, a mit Katonánál is olvasunk, mintha az új szerződés által a záraiak nyertek — még pedig „sokat nyertek“ volna. A szerződés, melyet Katona nem ismert, ily viszonyt mutat fel:

Most nem Velencze küld ugyan grófot a városba, de teljesen szabadválasztási jogát sem nyeri ez vissza; mert ki van kötve, hogy csak valamelyik velenczei pat-

ricius család tagja választható meg. Ezúttal is maga Velencze nevez meg három egyént abból az osztályból, kik közűl egyiket ideiglen megválaszthatják. A gróf csak nagy bűnökben itél, — kisebbekben a városnak tetszés szerint választott birái döntenek; de csak a velenczei büntető törvények szerint. A szerződésben nincs kikötve ez uttal, hogy velenczei helyőrség tanyázzék a város falai közt; de meg van újítva az a pont, mely szerint a város erődítvényein nem építhetnek semmit a velenczei tanács engedelme nélkül. Minden zárai férfiu, a tizennégy évesen kezdve, hűséget esküszik a velenczei dózsénak és utódainak, s ezen eskü minden tíz évben meg fog újíttatni. Küldjön Zára ünnepélyes követséget Velenczébe, melynek tagjai, a dózsét megillető tisztelettel, azaz fölemelt palásttal, meghajolva, kérjenek kegyelmet és bocsánatot. Nem lényeges különbség, hogy 1244-ben kilenczven, most pedig csak hat zárai polgár kényszeríttetik a városnak ezen megalázkodási komédiáját eljátszani. Zára a minden két évben újra választandó velenczei grófnak két ezer font évi fizetést ád, s ezenkivűl minden mártziusban három ezer nyest bőrt, vagy a megfelelő arany-értéket szolgáltatja Velenczébe. Midőn utóbbi serget küld, Zára tartozik ötszáz fegyverest adni hozzá, és egy nagy hajót, melyek azonban Raguza vonalánál messzebb menni nem tartoznak. Zárának Velencze visszaadja a háboru alatt elfoglalt szigeteit, valamint a város polgárainak, Velenczében, Arbo és Veglia szigetén letartóztatott árúit.

Lényeges még megemlítnünk a szerződés két pontját, mely szerint a magyar király joga ezutánra is, mint a háború előtt, fentartatik, valamint épségben hagyat-

nak a Mladen bánnal ezen háboru folytában kötött szerződései a városnak. Végűl eszközöljék ki a záraiak, hogy Mladen bán lemondjon a „zárai gróf“ czímről, melyet visel [1]).

Dalmasio maga is el vágyott menni a városból. Alkalmasint egyezése volt már a nápolyi királylyal; mert velenczei hajókon Apuliába szállittatott. Nemsokára catalánjaival együtt ő szállja meg Ferrárát Róbert király részére, míg 1317-ben Ferrára fellázadván a zsoldosok rakonczátlansága miatt, kiűzi őket falai közűl.

Mladen bán 1314. vagy legalább testvére, Pál, kineveztetik Velencze tiszteletbeli polgárává.

A viszonyok egész összesége azt mutatja, hogy Brebiri Mladen bán volt legállandóbb és kitartóbb védelmezője a grófsága alá pártolt városnak, s Zára, hajlandóbb lehetett a kibékülésre, mint ő.

Az ostromállapot senkinek sem volt oly alkalmatlan, mint Zárának. Három egész nyár hadjárata bizonyitá, hogy Velencze legnagyobb erőfeszitései sem képesek fegyverrel bevenni a tengeri várost; de három egész nyár tapasztalása mutatá, hogy Zára és a bán tengeri ereje nem elegendő, nemhogy Velencze teljes visszaverésére, hanem az ostromzár fölbontására sem: legfeljebb egyegy kalóz kirándulás sikerülhetett. Pál bán még az első nyáron bevallja Zárának tehetlenségét a tengeren; mert a pápát kéri, hogy tekintélyével pótolja, ha lehet, egy erős flotta hiányát. Zára büszkesége ki volt elégítve azzal, hogy a világ első rendű tengeri hatalma nem bir vele; de három nyáron át ostrom alatt

---

1) Romanin. III 98. Magy. Tort. Tár. IX 13.

lenni, s a következő nyarakra sem várni kedvezőbb állapotot, csüggesztő és végső tönkrejutással ijesztő gondolat volt. A városnak minden szigete el volt kobozva, a jövedelmes tengeri keresettől merőben elzárva, künn forgatott vagyona letartóztatva vagy kirabolva. A város népének egy tetemes része koldus botra jutott szükségkép. — Hinnünk kell, hogy már az első nyár lehangolta Zárát.

Eleste csak attól függött, mily hosszasan lesz képes kitűrni Velencze, nemis a tulajdonképi és véres ostromokban, hanem csak az ostromzár szigoru fenntartásában. Azonban Velencze három évi kitürése és az alkudozásokban váltig követelődző és mitsem engedő magatartása bizonyiták, hogy a köztársaság érzi előnyét, s nem egyhamar fog kifáradni. Zárát semmi egyéb meg nem mentheté, mint egy Velencze elleni tengeri és szárazi diversio. De ennek eshetőségére is mind jobban enyészőben volt a remény. Velencze, mint mondám, Zára elpártolása után csakhamar fegyverszünetet kötött volt a pápával, s némileg barátságosan folytatta vele az alkudozást. Még 1312-ben a dolog kiegyenlitve nem volt; kérdés maradt, lefizeti-e Velencze a pápának igért százezer aranyat; és az excommunicatio alól sem volt még teljesen föloldva. 1313-ban ezekre nézve sem maradt fenn némi reményt engedő bizonytalanság. Azon év marcziusának 26-án érkezett meg Velenczébe az örvendetes tudósitás, hogy a köztársaság föl van mentve teljesen az egyházi átok alól, miután a százezer aranyat lefizette a pápának. A kibékülés meg volt Róberttel, a nápolyi királylyal is, miután kielégitésére Ferrárát neki ajándékozták, melyet mint emlitém, ca-

talán bérenczei szállották meg későbben. Ennélfogva Zára az egész 1313-ki nyarat anélkül állotta ki, hogy kivülről valami bonyodalmat várhatott volna, mely a velenczei hajós-serget elvonja falai alól. Egyszersmind világos lőn, hogy Velencze külső viszonyainak megszilárdultával a negyedik nyáron is folytatandja, a mibe három éven át bele nem fáradott.

A záraiakban a lelket eddig is a megsértett őnérzet tartotta fenn. Ha már az első nyár végén vissza akartak állani Velenczéhez kedvező föltételek alatt : a harmadik nyár valószinüen hajlandókká tette keményebb föltételek elfogadására is, mint a minőket óhajtottak.

A magyar királynak tisztán kellett látnia a helyzet ama főpontját, melyet fentebb kiemeltem, s mely szerint Zárának hajókra, nem pedig szárazi banderiumokra van szüksége. Miért küldött volna oda több csapatot, mint a mennyi szorosan s csak épen annyira elegendő, hogy Zára helyőrségét szaporitsa, s a Velenczések szárazi expeditióját sikeretlenné tegye? Minél nagyobb serget küld oda, eme szükségesen felül, annál helytelenebbül cselekszik vala, s annál kevesebb ideig győzi kitartani. Az ily állandó hadviselés nem volt lehetséges csupa fölkelő sereggel. Hónapokra bérlett zsoldosok is kellettek hozzá, s mindenesetre tetemes pénzösszeg. Károly eleget tett, ha Velencze szárazi seregének arányai szerint küld Zára alá segitséget, s a bánra bizza az ügyet, kinek személyes érdekében áll a város megtartása. A király nem akará koczkára tenni a többi dalmát várost is, melyek ellen Velencze a háboru három éve alatt nem lépett föl fegyveresen. Különben is 1313 tavaszán Károly külföldi pártja,

a pápa és Károly testvére a nápolyi király kibékültek Velenczével. — Nagy mérvű háboru a köztársasággal eszébe sem juthatott most a királynak. A harcz csupán Zára körül volt localizálva, s itt is nem győzelmes harczoktól függött a siker, hanem a kérdés az volt, ki birja tovább kitartani : Velencze a tengeren, vagy a király a szárazon? Ugyszólván egymáshoz sem férhetett a két harczoló fél a két különböző elemen. — Hova tovább a Velenczével való ujjhúzás mind hasztalanabbnak tünhetett föl a király előtt : ő volt ugyan „intra dominium," de oly tengeri városban, mely a tengerfelől nem mozoghatván, legkisebb hasznát sem vehette. — Nagy Lajos korában tünt ki csak, mi kell arra, hogy Velencze lemondjon Záráról: egyfelől egy sikeres nagy szárazi hadjárat Olaszországban, másfelől tengeri hatalmak szövetsége. Most se Magyarország belső és északi viszonyai, se Olaszország állapotja, se Genua semlegessége nem javaslák a nagy vállalatot. Bármenynyire sajnálta tehát a király, hogy az önkényt kezébe hullott nyeremény veszendőbe megy, be kellett látnia, hogy ujra ki kell azt bocsátnia, ha csak nem akarja csodás véletlen esetekre épitni számitását. Föltehetjük a királyról, kit a történet mély belátásu kormányférfiúnak bizonyit, hogy a Zára körül történteket a Brebiri család magán vállalatának tekinté, melyet némileg maga is támogat, de érette minél kevesebbet akar koczkáztatni, s hogy nem volt vigasztalhatatlan Zára elvesztésén.

Zára ügyében tán maga Velencze sem volt harcziasabb, mint a Brebiriek. Ők hóditák vissza Boszniát tiz évvel azelőtt a magyar koronának; ők tarták össze a

zavaros időben Dalmatiát, s most a hiányzott fővárossal egészitik vala ki ezt. Uj hálára kötelezik vala Róbert Károlyt, kinek trónra jutását senki sem mozditá elő oly mértékben, mint ők; s más felől a család hatósága egy kikerekitett egész fejedelemségre terjed vala ki. Csodálatos, hogy történetirásunk, ugyanazon lapon, a hol elmondja, hogy Mladen bán volt az, ki három nyár folytában a Velencze elleni védelem fősúlyát viselte, — hogy ez a Mladen bán lanyhán védelmezte Zárát!

Nem volna meglepő, ha maga belátván törekvéseinek hiú voltát, 1313-ban augusztusban, Zárát önként Velencze kezébe szolgáltatja, és a király régi jogának fenntartásával maga számára is kiván valamit kárpótlásul. Ilyesre mutatna az, hogy maga kivánt, mint láttuk, alkudozni Velenczével a záraiakkal együtt. vagy nevökben.

De Mladen részéről őszinte nem volt a beke-hajlam. Meggyőz erről az időszám. Velencze augusztus 28-án irja meg az elébe terjesztett zárai föltételekre a választ. Vegyük hozzá az időt, mit az okmány átszállítása és az ahhoz képest való intézkedés kivánt, s meg fog lepni, hogy már augusztus 31-én Dalmasio és Mladen bán esküvel is megpecsételték a velenczei had ellen forralt véres cselszövényt. Annyi bizonyos, hogy már september elsején a programm végrehajtására minden készen volt, s csak a velenczések gyors eltávozása hiusitá meg egy részét. A legnagyobb valószinüség szól tehát a mellett, hogy a két ravasz ember terve már készen volt azalatt, mig egyikök, Mladen, békeföltételeket küldött Velenczébe. — Összevág ezzel a zá-

raiak béke-hajlama. Velencze most már csakugyan kész egyezkedni Zárával; mert megbizza vezéreit az alkudozással. Ha a bán kevély föltételeket szab, ezt nem nyeri vala ki Velenczétől; de engedékenyebb sem lehetett, mint a záraiak, kik nem irták volna alá a föltételeket, habár a záraiak elég engedékenyekké váltak. A bánnak pedig nagyon valószinüen, egyéb nem kellett, mint hogy alkalmat nyerjen háboritlanul személyesen találkozni és értekezni Dalmasióval, a már előkészitett terv kivitelére.

Mind a velenczések, mind a záraiak azt hihették, hogy most már a békés kiegyenlitéshez közelebb vannak, mint bármikor a három év folyamában. De Mladen bán most sem akarta föladni Zárát. — Azok, kik állitják, hogy Velenczének elárulta, nem fejtik meg, miért akarta hát Dalmasióval kezet fogva megsemmisitni a velenczei serget. — Az összeesküvés nem lehetett szemfényvesztés; mert a dózse azon Lelio nevü egyént, ki a velenczeiek elleni összeesküvést elég korán elárulta, fényes hivatallal jutalmazá. [1]) Igy azt sem tehetjük föl, hogy Mladen titkos egyetértésben volt Velenczével, s csak azért adá előbb egy harmadik kézbe a várost nehogy a magyar király udvaránál szembetünő árulással legyen vádolható.

Mi volt hát czélja Mladennek a Dalmasióval kötött szerződésben? Mindenekelőtt egy boszuló csapás Velencze ellen, s aztán a városnak saját polgárai akaratja ellen való megtartása. Ellátta a várost helyőrséggel, anélkül, hogy maga az előre lefizetett ötezer aranyon

---

[1]) Romanin az i. h.

kivül több terhet vett volna magára. Az élelmezés s legalább egy részben a fizetés a városra nehézkedett. Azon évre nyugton alhatott volna a bán Zára miatt, — nemcsak mivel kész állandó sereg volt a városban, hanem mivel egyszersmind Velencze rá nem ért az elvesztett csapat helyett ujat teremteni ki.

Fölfogásom szerint tehát, mely legjobban kiigazit az eddig érthetlen adatok tömkelegéből, előbb hihetjük, hogy Zára maga adta el magát Velenczének, mint Mladen bán, hogy egy palástot, egy hiú czimet nyerjen érte cserében. Velenczei patriciussá lenni oly kitüntetés volt, melyre uralkodók is vágytak; de nem járt vele semmi oly haszon vagy jog, mely fölért volna Zára megyéjének grófságával, mely czimnek is elég tisztességes, kivált miután ez följogositá vala a Brebirieket, hogy az összes dalmatiai városok grófjaivá legyenek valóban is. — Hogy miért nyerhette cserében a bán a velenczei nemes puszta czimét, ha csakugyan ezt nyerte, mi okmányilag bebizonyitva nincs, a fenntebb irt szerződés egyik pontja fölvilágosit. Még Dalmasio Zárában tartózkodása alatt is viselte a bán a zárai gróf czimet, s erről le sem akart mondani. Ezért áll a szerződésben, hogy a zárai polgárok ügyekezzenek keszközölni, hogy a bán lemondjon e czimről. Hihető, hogy ezt máskép ki nem birták eszközölni, mint hogyha Velencze őt tiszteletbeli nemesei közé igtatja.

Bármit hibázott Mladen Zára elvesztének vég katastrophájában, előbb jóvátehető volt, mint az a ferde helyzet, melybe az ostrom ily soká tartása juttatá; mert a főhiba nem az volt, hogy Zára igen hamar elveszett, hanem az, hogy jóval korábban föl nem adatott.

Az ostrom ily hosszu folyása megrontá a magyar korona viszonyait az alatta volt dalmatiai városokkal. Szükségkép surlódásnak kellett előállania.

A hadi állapot, melyben Velencze volt a koronával, nagyon határozott kérdést intézett a többi dalmatiai városokhoz : Spalatóhoz, Trauhoz, Sebenicóhoz stb. egészen a magyar királyt akarják-e szolgálni, s Velenczét ellenségnek tekinteni? Ama városok pedig sohasem szerették a kereken formulázott kérdéseket s legkevesbbé az olyat, mely végső szakasztást követelt akár a szárazi, akár a tengeri szomszéd hatalommal. Egyiktől szigeteiket, kereskedésöket, másiktól szárazi birtokaikat s szárazi közlekedésöket félthették. Mikor Velencze alatt voltak, a mint már emlitém, valami adót meg nem szüntek fizetni a magyar királynak; midőn a magyar felsőség alatt éltek, melyet jobban szerettek, külön kereskedelmi szerződések, s némi velenczei befolyás megtürése által kötelezték le magoknak a tengeri hatalmasságot, s néha magok őrködtek legjobban, sőt kezeskedtek is, nehogy a tisztán szláv parti városok kalózai kárt tegyenek a velenczei hajókban.

Velencze befolyását azáltal tették lehetővé, hogy mig grófjokul egy magyar korona alatti szomszéd földesurat választottak, a néppel érintkezett s a beligazgatást közvetlenebbül vezetett podestául és birákul gyakran választának velenczei polgárokat, vagy olyanokat, kik a népnek velenczei érzelmű részét képviselték, s ily rész volt a tengerészekből, kereskedőkből és halászokból állott democraticus elem. Nem mintha Velencze uralmát ohajtanák, hanem mivel jó egyetértésben kivántak élni vele.

Ily velenczei érzelmű s egyszersmind a democraticus elemet képviselt podestája volt Traunak 1313-ban egy Zori Máté nevü városi polgár, kit egyszersmind a „nép kapitányá"-nak is kikiáltottak. Egy népmozgalom emelte fel őt, melyben a democraták győztek, kiüzvén a városból egy Marino nevü szárazi nagy birtokost, ki IV. Bélától grófságot nyert volt. Spalatóban hasonló irányu zavarok voltak még 1313-ban, melyekben szintén velenczei befolyásra lehetett ismerni.

Az elidegenedés eme jelei nem megfejthetlenek: a Zára miatti hadi állapot idézte elő. Mladen bán és rokonsága, valamennyi nagyobb dalmatiai város grófjai voltak, s mind a király, mind magok nevében kétségkivül követelték, hogy különösen tengeri részen minél buzgóbban segitsék Zárát. — És valóban, ha nagy tengeri csatába nem bocsátkoznak is Velenczével, egy az összes Dalmatia által folytatandott kalóz harcz elzsibbasztja vala a velenczei közlekedést, s kétségessé tette volna, melyik fel fárad hamarább a hadviselésbe. A magyar király alatti dalmatiai városok nem vettek részt a harczban, mint némely jelek mutatják. Még midőn Velencze az egyházi átok sulya alatt volt is, e városok közlekednek Velenczével, s a pápa 1310-ben vizsgálatot rendelt e miatt Dalmatiába.

A harcz kitörvén Zára miatt, Velencze nem bántott rajta kivül egy dalmát várost is, sőt Traunak épen kedvében járt. 1313-ban tavaszszal, mikor a Zára elleni háboru a hőmérő legmagasb fokán áll, s Mladen bán és Velencze oly tetemes sereggel mennek a város alá, Soranzo dózsénak egy nagyon barátságos levele kereskedési szabadalmakat enged Trau polgárainak. Habár

mindezen engedményt, úgymond, a velenczei tanácsnak kellene ünnepélyesen helybenhagynia, de tapasztalván a trauiak ragaszkodását és szeretetét Velencze iránt, megadja a traui küldöttek által kivánt engedményeket [1]). Zori a democraticus podesta már azelőtt is barátságban volt tehát Velenczével, s szolgálatokat tett neki; ez lehetett a hangulat a hasonló podestával bírt Spalatóban is.

És csakugyan e tengeri városok többet nyerhettek a Velenczével való béke, mint a háboru által. — Legtöbb hasznuk lehetett akkor, midőn Velencze elzáratván a keresztyén világgal folytatott nagykereskedéstől, nagy verseny nélkül üzérkedhettek Velenczével. De használt nekik e részben Zára kereskedésének ideiglenes fönnakadása is, a mennyiben egy legközelebbi s legnagyobb versenytárs félre volt háritva útjokból.

Azonban a mi ily hasznot hajtott nekik, az hozta sok öszszeütközésbe a bánnal, kit szüksége követelővé tett. Eme követelések ellenében a városok kétségkivül szabadítékokra hivatkoztak, melyeket a magyar királytól nyertek, épen azokra, melyeket most meghálálni alkalom lett volna. S minél hálátlanabbak voltak, annál inkább fölingerelhették magok ellen a bánt.

Nem puszta conjectura ez. Csak egy lapot kell fordítnunk Dalmátia évkönyveiben, hogy ez világosan kitünjék. 1314-ben és 1315-ben már nyilt harcz áll a bán és némely dalmatiai városok közt, melyek mind világosabban Velenczéhez szítanak. A meghasonlás, kétségtelenül Zára ostroma alatt kezdődött el.

---

[1]) Memorie di Trau. 150. l.

Dalmátia 1322-iki elvesztésének, valamint a Brebiriek hatalma megcsökkenésének előjátéka Zára oly hosszas és szükségtelen védelme volt.

Tagadhatlan, hogy ez összeütközés megoldására nézve sokat tett volna a bán okossága. Kivált a zárai harcz megszünte után alkalmasint ki lehet vala egyenliteni a viszályt s megmenteni azon elmérgesedéstől, minek következtében mintegy tíz év mulva majdnem egész Dalmátia elveszett egy időre a magyar koronára nézve. — A dalmátiai ügyek Mladen bán kezére kerültek volt, s alig kerülhetett volna rosszabb kézbe. Kisszerű ravaszságokkal, erőszakoskodásokkal, s kevés előrelátással folytatott politikája nemcsak a dalmátiai városok elpártolásában nagy tényezők, hanem eljátszá a Brebiri család hatalmát és tekintélyét is.

Mladen bán már atyja, Pál életében használja ennek minden czímét, s a tapasztalt, de az aggság által valósziníien tétlenségre kárhoztatott nevezetes férfiu helyett ő kezdett lenni a család és állam ügyeiben a végrehajtó. Azonban 1312-ig ő csak a jobb kéz lehetett még, — a fő addig Pál bán maradt.

Pál bán, ki Zárának a magyar koronához való pártolásában kétségkivül nevezetes szerepet játszott, nem vezethette végig e fontos ügyet : meghalt, még mielőtt a háboru nagyobb tűzzel kitört volna — azaz 1312-ben, májusban.

Brebiri Pál gróf több mint 30 éven át, 1278-tól 1312-ig játszik kormányzó szerepet Dalmátia ügyében. Az előtt nehány évig Spalató grófja, 1274-ben már ideiglenes tengermelléki bán, s nemsokára lecsendesít-

vén minden viszályt, sok tagból álló nemzetségét teszi csaknem az egész tengermelléken urrá. Nem volt ő a királyi hűség és önfeláldozás azon mintaképe, minőnek nehány vonás mutatja atyját, Brebiri Istvánt. Pálban oly oligarchát látunk, ki tán nem szeret urat ismerni maga fölött, de nem is tartozik osztályának ama rosszabb fajába, mely ne értené, hogy saját érdekét csak okosságból is ki kell egyeztetnie az állam érdekeivel. Tetteinek elég hosszu sora fekszik előttünk, hogy belássuk az államférfiui tulajdonokat, melyek nélkül nem boldogul. Hol erőszakot, hol alkudozást és barátságos kiegyenlitést, hol bevárni tudó türelmet, hol meglepően merész és gyors cselekvést látjuk használni czéljaira, és a siker mutatja, hogy mind ezt a maga helyén tudta alkalmazni. A nagy ügyekhez azon biztossággal fogott, mely mutatá az avatott kezet, még oly esetben is, midőn a szándék nem sikerült, s ily esetet, a velenczei sógorságra épített számításon kivül nem mutat föl róla a történet. Zára oltalmát ha ő kezdte is, nem neki tudhatjuk be. Folytatásában és befejezésében Mladen vezérkedett. Kormányzói képességéről nem csekély fogalmat ád, hogy oly zilált viszonyok közt, minők a dalmátiaiak voltak, s oly korban, minők kun László, III. Endre és a verseny-királyok alatti idôk, békét tudott fentartani bánsága területén. A szárazi hatalmas családok, kik közt annál több irigye lehetett, minél magasbra emelkedett hatalomban és tekintélyben, Pál bán életében veszteg maradtak, s nem törtek az ő és egymás megrontására. Úgylátszik, ha nem szerették is anyagi hatalmát, személyes tulajdonainak önkényt meghódoltak.

Bármily fényesen igazolta a következés abbeli tettét, hogy az Anjoui ház Magyarországra hozatalában a legfontosabb szerepet játszta, s pártjának legkitartóbb embere volt, bármily világosan kimutattatnék is, hogy e politikának erkölcsi alapja is volt, a mennyiben a pápaság és királyság közti kiengesztelődés s vele az ország nyugalma állott kapcsolatban, nem habozom e tettet a maga nevén árulásnak nevezni; mert egy élő koronás, törvényes király elleni lázadás volt. A hálátlanság is feltünő, s kellemetlenül lephette meg III. Endrét. Világos, hogy Brebiri Pál a gyakorlatiságot oly túlságosan nagyra becsülte a politikában, hogy mindenek fölött a kézzel-fogható és közel-levő sikert tartá szem előtt, s az ily tehetségű férfiak könnyen elhiszik, hogy a világ közvéleménye is elnémítható a siker fényével. A történet az ily politikára nem mond magasztalást. Brebiri Pál az Anjouiak behozatala által oly szolgálatot tőn, minőt kevés ember tett a magyar hazának; de a történet nem köszönetet mond érette, hanem azt, hogy a végzet gyakran jótékonynyá változtatja a mi magában rosz volna.

A különbség Brebiri Pál és atyja közt nemcsak erkölcsi tekintetben feltünő. Brebiri István a magyar központi hatalom iránti ragaszkodásával egészen magyarnak tünik fel. Brebiri Pál ellenben olasz miveltségű, hajlamu és politikáju s a tiszta vallásos buzgalmon túl a pápa iránti engedelmessége őt épen guelfnek mutatja. A specificus szlávság iránt kevés hajlamot árul el, s Bosznia ellen a hadjárat úgy látszik a pápa biztatására történt.

Merőben más ember volt Mladen bán, s történetirá-

sunk, hasonlókép Lucius nyomán, helytelenül tudja be Mladen jellemét és tetteit az egész Brebiri családnak és különösen Pál bánnak. Nem tartván eléggé szem előtt, mikor halt meg az apa, s mikor kezd fia szerepelni, Mladen némely hibája, sőt zsarnoki hajlamai is rá vannak ruházva Pálra.

Ha Pál indokait nem tartja is valaki tisztábbaknak, mint Mladenéit, utóbbinál a személyes, önző politika nagyon feltűnt, s a siker sem szépítheté. Ha Pálban a végzet egy bűn által engedi a jót eszközöltetni, Mladenben a végzet a legalkalmasb egyént találta arra, hogy fényes legyen az igazságszolgáltatás : nemcsak magáért, hanem atyjáért is bűnhödni látszik. Mladen bánnak első históriai nevezetességű szereplése Zára védelme volt. A viszonyok hatalmánál fogva Zárának buknia kellett; s ha magában ez ügyben nem követett el oly bűnt, minőt rámondtak, követett el egy nagy s több kisebb, csak később nagygyá fejlett hibát. A nagy hiba az volt, hogy oly sokáig védte Zárát szükségtelenül, miközben a többi dalmatiai városokban helyzete mind rosszabbá vált. Továbbá a csel, melyet Dalmasio társaságában tervezett, siker esetében sem válik dicsőségére; de csaknem szánandó színben tűnt föl a meghiusulás által. Csekély véleményt adott belátásáról, hogy egy jellemtelen kalandor, minő Dalmasio volt, oly otromba módon meg tudta csalni őt. A Zára alatti vállalat nem sikerült semmi részben : se Velenczén boszút nem állhatott a bán, se Zárát meg nem tarthatta; — míg egy-egy lépéssel akarva sem szerezhet vala több ellenséget magának. Zára őt okolta és méltán, hogy oly rosz föltételekkel volt kénytelen Velencze alá adni magát;

a köztársaság a kelletlenül ráruházott palást daczára legfeljebb álnok barátot látott benne, s Magyarországon a dologba eléggé be nem avatott közvélemény rákiálthatta, hogy elárulta a magyar korona tengerparti városát. A botlás gyakran áll a közönség előtt árulás szinében. A nép a vezérférfiakat nem közönséges belátásu embereknek tartja, s nem egykönnyen hiszi el, hogy másként kövessenek el roszat, mint készakarva.

Nem ismerjük részleteiben azt a varázs-erőt, melylyel Brebiri Pál bán annyi különféle elem, oly ellenkező érdekek között, minők az akkori Dalmatiában állottak szemben, nyugalmat és békés egyensulyt tudott előidézni. Tudjuk, hogy bánsága elején harczczal gyógyitá a villongásokat; de későbbi szerei ösmeretlenek. Bizonyos, hogy ily varázs-szer létezett, s ő tudta alkalmazni, valamint bizonyos az is, hogy Mladen bán nem öröklé atyjáról azt, bármily sokáig tanulhatott iskolájában.

A viszályt lecsendesitni Mladen bánnak érdekében állott. Nagyából ugyanazon eszközhez nyult, melyet apja használt : az erőszakhoz, a fegyveres büntetéshez. Csak a viszonyok változtak azóta, s ez elég nagy változás; csak a bán modora nem volt az, a mi atyjáé, s ez nagy különbség.

Midőn 1282-ben és 1283-ban Traunak velenczei podestája volt, s a város Velenczéhez kezdett hajolni, Pál bán haddal ment Traura és kényszerité, hogy elüzvén a podestát, Brebiri Györgyöt válaszsza grófjául. Csakhogy Pál bán nem személyesen ment Trau ellen. Eme városnak viszálya volt egyfelől Spalatóval, másfelől Sebenicóval. Ezt a két várost biztatta föl, támad-

ják meg Traut, s Pál bán terve sikerült, melyet nem maga hajtván végre, nem mint egyik ellenséges fél, hanem mint felsőbb birói fok, mint békéltető szerepelt. Mindjárt azután Traut és más városokat külde Spalató ellen hasonló sikerrel, melynek dija Klissza várának kézre-kerülése volt.

Bármily ármányosnak látszott ily egy politika, Pál bán jóhiszemmel, őszintén járt el benne. Czélja nem az volt, hogy a versenygeni szeretett városokon föltétlenül uralkodjék, hanem hogy a békét csakugyan állandósitsa. Sebenicónak megnyervén önálló püspökségét, szintén egy nevezetes ürügyét semmisité meg a viszálkodásnak.

Azonban ép ez a törekvés, ép ez a siker fosztá meg Mladen bánt egyelőre azon eszköztől, melyet Pál bán ügyesen tudott használni. A bánsága alatti városok közt, atyja halálával alig maradt fenn anyag a viszálkodásra, s Mladen különben is, tán egyéniségénél fogva jobban szerette a nyilt erőszakot, mint a politika finom cseleit.

Trauval kellett neki is számolnia mindenekelőtt, mely áruló módon viselte magát Zára ostromának ideje alatt. És Trau legalább Spalatóval egyetértett abban, hogy nyilt harcz idején Velenczével czimborált.

Pár hónap mulva a zárai katastropha után, ugymint 1314-ben, február közepén kelt traui jegyzetek is bizonyitják, hogy ezen magyar felsőség alatti város folyton Velenczéhez szitott. Nem is lehetett ez másként, mig Zori Máté volt a podesta, ki a democraticus elemet képviselt tengerészek, hajótulajdonosok és halászok által emeltetett volt podestává, s ki ez alkalommal An-

dreis Marinót, Trau legtekintélyesebb patriciusát, a magyar királyhoz hű szárazi birtokost, több elvtársaival együtt kiüzte volt a városból 1311-ben. Marino visszatért ugyan a városba; de 1313-ban ujra el kellett azt hagynia párthiveivel együtt. Sebenicóban, Mladen bán védelme alatt vonta meg magát.

A Velenczével nyilván barátságban állott Trau ellen föllépni Mladen bán alkalmasint hatalmasabbnak érezte magát, mintsem szövetségeseket keresni szükségesnek tartotta volna. Egy Trau ellen, mely nemcsak Záranál, hanem Spalatónál is gyöngébb volt a tengeren, a Brebiri családnak hadi-hajója is elég volt. A tengerparti horvát városok, Almissa, Scardona s talán még Nona is engedelmeskedett a bánnak és családjának. Annyi bizonyos, hogy Brebiri György gróf 1315-ben szerződésre lép Almissával, melynek czélja kétségkivül a dalmatiai városok hűségben tartása volt, ez vala főérdeke a családnak.

Brebiri Györgynek Almissával kötött szerződésére nézve Lucius a csupa tévedésnél nagyobb hibába esett: mystificálja vele olvasóit. A XIII-ik századbeli okmányokhoz csatolja a XIV-ik században kelt szerződést, melyről itt szó van, s ebből akarja bebizonyitni, hogy a Brebiri család elég embertelen volt nemcsak nem gátolni a kalózkodást, hanem még czimborált is a kalózokkal. Még azt is ily czimboraságnak vette a nevezett okmánybuvár, hogy Brebiri Pál bán a XIII. század végén kezességet vállalt Velencze részére, hogy az almissaiaknak nem engedi meg a kalózkodást, holott mint láttuk, az erre vonatkozott szerződések nem egyebek, mint a bán és a Velencze közötti barátság és Pál

bán békeszerző hajlamainak jelei. Még a XIV. század első öt évében is állottak a nevezett szerződések Velenczével, melynek ha volt panasza némely kalózkodási tény ellen, a Brebiriek és a latin eredetű parti városok pénzül és másként elégtételt adtak a köztársaságnak.

De miután Velencze egyházi átok alá került, miután a zárai harcz miatt nyilt ellenségeskedésbe jutott a bán a dózséval, csupán rabló kalózkodás volt-e a velenczei hajók üzőbe vétele, miután a dózse Zárát és a segitségére ment hajókat nem kimélte? A hadviselő felek a harcz hevében vádolhatják rablással egymást a hajók kölcsönös elfogása miatt, de Lucius helytelenül nevezte volna kalózkodásnak az almissaiak háboru alatti portyázásait. Annyival helytelenebbül nevezi annak az 1315-ben történt fölhatalmazást, mivel Zára nemcsak hogy nem békekötés által került Velencze kezére, hanem Traunak a magyar király iránti hűtlensége mind világosabban kitünt, s azt Velencze szította kéz alatt.

György, a dalmát városok grófja, az emlitett oklevélben meg akarja egyfelől hálálni az almissabelieknek azon szolgálatokat, melyeket „a szükség idején tettek neki,“ s másokat is hűségre akar buzditni az adott kiváltságok által. A város szabadságait, régi szokásait biztositja. Száraz felőli birtokaikra nézve engedményeket tesz, s a kalóz kirándulásokban szerzett zsákmány osztalékára nézve az almissaiak közt divatozott szokásokat megerősiti. [1])

Midőn ez az okmány kelt, május 30-án, Mladen bán

---

[1]) Schwandtner III. 328. l.

nyilt harczban állott már Trauval, mely Velenczét hivta segitségül.

Május 24-én 1315-ben, Mladen bán már készen állhatott seregével Trau ellen; mert ráizen a városra, hogy „tiszta lapot“ küldjenek neki, melyre oly föltételeket irhasson, minőket tetszik. — A város megtagadta a követelést, s fegyveres ellenállásra készült. A bán, ha közeledett is, még nem lehetett a város alatt, mert ugyanekkor a traui tanács azt határozza, hogy le kell rontani a minoritáknak a város falain kivül eső monostorát, mely az ostromlóknak alkalmas pontul szolgálhatna, s ezen határozat végre is hajtatott.

Május 25-én folytatja Trau a bán elleni intézkedéseket. Mindenekelőtt Gian Pietrót, egy velenczei tengerész kapitányt nevez ki teljhatalommal a város admiráljául és fő hadvezérül. — A tanács követeket küld Velenczébe, kik ott a dózse engedelmével kölcsönt vegyenek föl, s egyszersmind megbizza ezeket, hogy Soranzó dózséval mindennemü titkos vagy nyilvános szerződésre léphessenek; kérjék, engedje meg, hogy rectort és podestát Velenczéből választhassanak.

Ugyanaz nap a bánnak egy másik izenete érkezett Trauba, melyben azt követelé, hogy Zori Máté, a velenczei érzelmű podesta hagyja oda a várost, s küldjenek ki hozzá negyven polgárt, kiket ő fog megnevezni, s kiket oda viszen, a hová neki tetszik.

Ezen előzményekből kiderül, hogy Trau a velenczei segitségben bizott, s a bán tulajdonkép a háttérben állott Velencze ellen indult Trau-felé. — Oly kevéssé vesztegette hát meg őt a velenczei patriciusi ezim?

A bán a város alá érkezett s súlyosan éreztette

vele, hogy nemcsak tengeri érdekei vannak, hanem szárazi birtokai is, melyekben seregével annyi kárt tétetett, a mennyit csak lehete. Ez május 25-dike után történhetett; de a város vagy ostrom alá sem vétetett, vagy csak egy két napra; mert már junius 8-án a bán eltávozott volt a város alól, mely gyors eltávozásnak okairól mitsem tudunk határozottan. Annyit bizonyosnak tarthatunk, hogy a trauiak vissza nem verték a bán seregét, sőt a város falain kivül nem is szállottak sikra ellene. Nemcsak gyengébbeknek érezhették magokat az ellenfélnél, hanem a dalmatiai városok a bán ellen való támadó föllépést abban a tekintetben is vakmerőnek tarthatták, mivel ez nyiltabban viselte volna magán a lázadás bélyegét. És valóban már eleve csak szorosan a város falait akarák védeni, mint a minoriták klastromának lerontása bizonyitja. Lucius szerint a bánnak tengeri ereje hatalmasabb volt, hogysem Trau megmérközhetett volna vele, s igy e város nem hiúsithatá meg az expeditiót. Valószinű ek tartja tehát, hogy Velencze hajós-seregének megjelenésétől félt; mert Gian Pietro alkalmasint a Lesina szigetnél állomásozott velenczei hajóhad-osztály parancsnoka volt egyszersmind.

A bán valószinüen okult a Zára alatt szerzett tapasztaláson. Nem akarta töré-ig erőltetni a dolgot, mindamellett, hogy hatalmas fenyegetődzései élet-halálra folytatandó harczczal fenyegették a várost. S lehetett egy más fontos körülmény is, mely őt visszavonulásra birta. Igen valószinű, hogy a bán nem tudott szárazon is annyi sereget kiállitni, a mennyit akart; hogy szomszédai, a horvát nagy földbirtokosok nem örömest indultak ki vezérlete alá. A bán elvonult a vá-

ros alól, s némi elégtétele megvolt. A trauiak tizezer lira lefizetésére kötelezték magokat, melynek mintegy harmadát még azon évben átszolgáltatták a bánnak. Az összeg hátralevő részére neki zálogokat adtak, s Brebiri György gróf részére egy 20 emberrel megrakott és fölszerelt gályát. Ezen hirtelen kelt egyezés következtében a traubeliek nem is küldtek követeket Velenczébe, kik ott egyfelől kölcsönt eszközöljenek, más felől a dózséval szorosabbra füzzék a város és köztársaság közötti barátságot.

Mindez azonban nem teljes elégtétel, csak némi kárpótlás, nem egész béke, csak fegyvernyugvás volt. Az a belső állapot, mely egyátalában nem tetszett a bánnak, továbbra is megmaradt Trau városa kebelében. Junius 8-án Zori Mátét a város nagytanácsa kinevezi örökös kapitányává.

Bármik voltak a bán visszavonultának indokai, anynyi kitünnik, hogy a bán kormányzói tekintélyét egy ujabb következetlenség rontá. Nagy zajjal s nyilvánszámitás nélkül kezdett oly vállalatot, melyet végrehajtani nem birt. Akár önhibája, akár véletlen esetek hiusiták meg szándékát, első fenyegetései s a kiegyenlités módja olyas volt, hogy méltán lehetett gúny tárgyává a tengermelléken. Habár Traunak nem volt oka diadaléneket hangoztatni, nyilván elbizottabbá és a sarczképen kivetett kárpótlási összeg miatt csak elkeseredettebbé válhatott.

Traut teljes engedelmességre tériteni más mód is volt a nyilt erőszakon kivül. Világosan kitűnik a fennmaradt emlékekből, hogy nem az egész város volt ellenszegülő, csak egy többségre jutott párt, mely né-

mileg terrorizálta a kisebbséget. Mint már emlitettem, 1311-ben egy népmozgalomban a velenczei érzelmű tengerész nép rátámad az aristocratiát képviselt földbirtokosokra, s a mozgalom vezérét, Zori Máté podestává, később kapitányává kiáltja ki. De bár Marino földbirtokos számos társaival, hihetőleg a legtekintélyesebb patriciusokkal együtt számüzetésbe kénytelen távozni, a földbirtokos párt nem enyészett el. 1315-ben, midőn Zori Mátét „örökös kapitány“-nak választják, magában a száz tagból állott nagytanácsban huszonöt tag ellene szavaz. — A pártok közt legalább egyensúlyt állitni helyre már nem sikerült. Egyik mód lett volna a traui számüzöttek visszafogadtatása; de a bán fenyegetése és fegyveres demonstratiója e czélt sem érte el.

Nem a bán közvetlen számitása, hanem más tényezők forditák rá nézve kedvezőbbé Trau belső állapotját. Brebiri Pál bán alatt a dalmatiai városokat kölcsönös véd- és dacz-szövetség köté össze, s ily szerződés létezett Trau és Sebenicó közt is. A két város közt egykor uralkodott s már kialudtnak vélt gyülölködés most kitört ujra. Sebenicó a Brebirieknek hálával lekötelezett város 1315-ben majusban segité Mladen bánt Trau ellen, a két város közt létezett békeszerződés daczára. Trau különben is neheztelvén Sebenicóra a miatt, hogy ez fogadá be a Trauból számüzötteket, most neheztelésének éreztetésére följogositva érezte magát. Zori podesta elfogván két sebenicói polgárt, fölakasztatta őket Trauban, s egy sebenicói papot megkinoztatott, és börtönbe vetett. — Mindezekért Trau nem akarván elégtételt adni, Sebenicó 1316-ban tavaszszal

háborut izent szomszédjának, s ráment szárazon és tengeren. A trauiak most nem látták szükségesnek, mint azelőtti évben a bán ellen, szoros védelmi állásban maradni: se lázadási vádtól nem tartottak, se azt nem hitték, hogy a város régi ellenségeivel, kik egykor némileg alattok állának, meg ne mérkőzhessenek. Azért a sebenicóiak szárazi seregének időt sem engedtek, hogy a traui határt pusztithassa, hanem vitézűl sikra szállottak ellene. Az ütközetben Sebenicó győzött, s a trauiak verve szaladtak falaik mögé. Ekkor kezdik a sebenicóiak pusztitni Trau vetéseit és ültetvényeit, mire Trau megalázó békét kötött, mely belső állapotját merőben megváltoztatta. A sebenicóiak arra kényszeriték Traut, hogy száműzze Zori Máté podestát, és befogadja a traui menekülteket. [1])

A bánra nézve e fordulat kedvező volt; de nem gyarapithatá tekintélyét; mert Sebenicó vivta ki azt, a mi neki nem sikerült. Ugylátszik, nem is használta kellően az alkalmat. A visszatért pártnak, mely az övé is volt, ugyanazon hibát engedé elkövetni, a mit az ellenfél elkövetett, mely száműzte ellenségeit, sőt kevéssel azelőtt birtokaikat is elkobozta volt. Most Zori Mátéra halált mondtak ki; s ő több társaival együtt elmenekült; birtokait Marino Simon gróf lefoglalta magának, mint családjáét lefoglalták volt; az uj Bernad nevü podesta és tanácsa az előbbi számüzötteknek kárpótlásokat adtak, és Marinónak a nép által több évvel azelőtt lerontott házát a község költségén épittették föl. Szóval minden arra mutatott, hogy egy,

[1]) Memorie di Trau. 156 és köv. l.

magát urnak érző és bosszuállásra hajlandó párt kerekedett fölül. — E párt uralkodott is vagy három évig, midőn ismét ellenkező hullámzásu mozgalom állott be.

E közben azonban a bán korántsem volt nyugalomban. Az egyensuly egyszer megingattatván, más tényezők nyugalma is fölzavartatott.

Emlitettem fennebb, hogy Zára ostroma alkalmával 1313-ban a horvát földbirtokosok készséggel szolgálták a bánt. És hogy a tengerparti városokon szárazi részről uralkodhassék, első rendű szükség volt a szárazi urakat egyesitve tartani s magának lekötelezni. — Azonban alig végez, vagy még nem is végez Trauval, midőn már a szárazi urak szerzenek bajt neki, kik a helyett, hogy segitenék, ellene fordulnak, s a bán ellenökben a tengeri városok segedelmére szorul. Azon nagy birtokosok, kik később Corbaviai grófok neve alatt fontos szerepet játszának, s Nelipecz knini gróf ellenséges lábon kezdenek állani a Brebiriekkel, kik az előbb nevezetteknek rokonai voltak. Mladen bán 1316-ban deczemberben fölszólitja Traut, állitson ki száz fegyverest, s küldje a báni zászló alá Nelipecz és a Curíacius grófok (Corbaviaiak) ellen, valószinüen a következendő tavaszra. Tehát nyilt harcz készül már a szárazi oligarchák közt is!

Valószinű, hogy a többi horvát nagy család még Pál bán életében irigyelte a Brebiriek túlságos elhatalmasodását; de ennek okossága, tapintata s tán személyes tulajdonai lefegyverzék az irigységet, mely különösen a tengeri bánságnak örökösödésivé tétele által támadhatott, mi kizárta a többi nagy családot örökre az e tisztre való versenyzésből. Most midőn egy keve-

sebb tehetségü egyén jutott a születés vak esetlege által a báni méltóságra, az örökösödési elv egész fonákságára meggyőző bizonyitványokat hozhattak föl a szomszédok. A korábbi királyok uralkodása alatt a horvátországi nagy családok mindenike kivétetett aprónkint a báni hatóság alól, s minden nagy család feje báni czimet viselt. A Brebiri ház mostani feje, hatalma érzetében kétségkivül felsőséggel követelődzött, s csorbát akart ejteni a többi család kiváltságain. Mladen jellemében volt erély; de ugylátszik tapintat és a körülmények kellő megfontolása nélkül; volt bizonyos ravaszság, de álnoksággal és a kivitelben avatlansággal párosult. A zárai és traui esetek se jelleméről se eszéről nem adhattak kedvező fogalmat. Se emberekben, se eszközökben nem válogató, és a viszonyokat erőltetni akaró egyénisége közvetlenül is nagy terhére lehetett azoknak, kiken felsőbbséget akart gyakorolni.

Róbert Károly még folyvást türte eme rendetlenségeket, talán mert fontosabb ügyek foglalkoztaták birodalma belsejében s éjszakon és nyugaton. Volt azonban a birodalom déli részeiben is még egy nevezetes ügy, nevezetesebb tán a Velenczével való viszálynál is. Szerbia 1313-on kezdve foglalásokat, beütéseket tett a magyar birodalomba. Uros Milutin István szerb fejedelem egy a törököktől Kis-Ázsiában elpártolt csapatot fogad zsoldjába; mely ezer lovasból s ötszáz gyalogból állott. 1313-ban a szerb király beüt velök magyar területre s rabol és pusztit. Ez volt első eset, hogy török jelen meg magyar területen. V-ik Kelemen pápa 1314-ben keresztes háborut hirdet ki Magyarországon a szerb fejedelem ellen. Nem tudjuk, mi lett eredménye; de

annyi világos, hogy a védelem szüksége ezen oldalon égetőbb volt, mint a tengerpart felől Velencze ellenében, s a magyar királynak nem volt szükség éjszaknak forditnia figyelmét arra, hogy Velencze iránt engedékeny legyen : délen is voltak más nagyobb gondjai.

A szerb kérdés akkor nagyobb mérvü volt, mintha csupán az akkori Ráczországra s közvetlen tartományaira terjedt volna ki : már abban az időben megvolt a keleti kérdés a maga egész nagyságában és veszélyességében. A görög császárság gyorsan kezdett már Kis-Ázsiában összeszorulni az ozmanok terjeszkedése miatt. — Róbert Károlynak ünnepélyes, magyar királylyá választatása táján, 1308-ban tán nagyobb tervek forogtak fenn a Balkáni félsziget sorsára nézve, mint napjainkban. Iréne görög császárné azzal foglalkozott, hogy a görög császári és szerb királyi koronát egyesitse, s a szerb és görög schismaticusok közt az egységet létesitvén, hatalmasabb lehessen a török ellen. A másik terv a katholicismussal akarta megoldani az egyesitési kérdést. E szerint Milutin katholikussá lesz s kötelezi magát, hogy egész erejével ügyekezni fog Konstantinápolyba katholikus császárt helyezni be — a francia Valoisi Károly személyében, kinek fia a szerb király leányát, a magyar király lánytól származott Czarinát, venné feleségül. A szövetség meg volt kötve, de szükségesnek tarták egy tengeri hatalom, Velencze hozzájárulását is. [1])

Az ügy a legjobb folyamatban volt. Maga Uros,

---

[1]) Engel Gesch. der Nebenländer. III. 248. A „Historia Franco-Byzantina“ után közli a latinul irt szerződést.

mindamellett, hogy neje Simonis a görög császárné leánya volt, készséget mutatott a kivitelre. Ő szólítá föl a pápát, küldjön Szerbiába szerzeteseket, papokat és egy szentelt lobogót, mely alatt Kis-Ázsiában a török pogány ellen harczolhasson. De mire a pápa teljesité a kérelmet, az ügy roszra fordult. A szerb király visszautasitá mind a szerzeteseket, mind a lobogót.

Egyik fontos ok lehetett rá Velencze visszalépése a tervtől. A köztársaság épen ebben az időben vegyült a fenn leirt nagy harczba a szentszékkel, mely utóbbi volt alkalmasint központja és vezetője a keleti császárságra nézve folyt alkudozásoknak. De a szerb fejedelem gyors elhatározásának voltak eme külügyi eseten kivül belső és állandó okai is.

Azelőtt és azután is több izben fordult elő az eset, hogy a szerb királyok készeknek nyilatkoznak egyházuk katholikussá tételére, s mindannyiszor hamar viszszatérnek a schismához. Történetirásunkban kevés kivétellel bevett szokás e tüneménynek azt a könnyü magyarázatot adni, hogy az áttérési hajlam tettetés volt, s annyi szerb uralkodó, kik közt lenni kellett egy-két komoly férfiunak, a római pápával és magyar királylyal csupa gyermekjátékot üzött, s a pápa és magyar király még sem fáradt ki a tréfa ismételtetésében! — Itt is közelebb járunk a valósághoz, ha az egyéni jellem vagy szeszély helyett a szemben állott elveket és érdekeket tekintjük. — Tudjuk, mily követelővé lett a pápai udvar a világi uralkodók irányában azokban az időkben. Még a buzgó katholikus fejedelmek is kisebb nagyobb villongásban voltak a szent székkel,

nemhogy egy a pápától merőben független fejedelem ohajtotta volna jogkörét a világiakban is korlátoztatni. A pápai szék követelődzései alkalmatlanná tevék a kort a nagy mérvű téritésekre. Maga a magyar, ha az 1000-ik év táján, midőn a pápák aránylag nagyon kevés világi hatalmat gyakorlának a nemzetek fölött, nem kapja Sylvester pápától a koronát, később a III. Inczéktől, VIII. Bonifáczoktól és utódaiktól el nem fogadja alkalmasint azon az áron, melyet most követeltek volna érte.

A szerbek nem idegenkedtek a katholicismustól, s a XII-ik és XIII-ik évszáz folytán a legnagyobb barátság és szövetségi viszony állott a szerb fejedelem és a magyar király közt, melynek traditioi el nem enyészhettek, azok t a két nemzet uralkodó családjai közti házasság is fölfrisité. Minden jel arra mutat, hogy Milutin Uros István, ki mintegy 1275-től 1321-ig s e szerint csaknem negyven évig uralkodék, több izben tett átállási ajánlkozásában őszinte volt. Csak az átállás föltételeiben nem tudtak megegyezni. A pápa nem adhatott meg többet egy szerb fejedelemnek, mint más hatalmasb katholikus uralkodóknak, a szerb pedig annyival be nem érte.

Népe külső érdekei javaslák a katholikus hitre térést, mi által solidaritásba jön vala az egész katholicismus nemzeteivel. Világos volt akkor, hogy a keleti egyházban nincs semmi egyesitő erő, s hogy szerb, bosznyák, oláh és görög soha egy, azon időben is erősnek nevezhetett államot alkotni nem bir, sőt ellenkezőleg a keleti egyház a legkisebb nemzetiségi árnyalatokat is külön szakadásra vezeti. De másfelől a szükkörü

nemzetiségi érzelem annál inkább ki volt fejlődve a keleti egyház népeinél, s a szerb nép még kevésbbé lehetett hajlandó függetlensége csorbitásával cserélni hitet, mint fejedelme.

A mint láttuk, az 1308-ki egyezkedés meghiusulta után fegyveres ellenségeskedés tört ki egyfelől a szerb király másfelől a magyar király és pápa közt. Ha folyt a háboru, czélja nemcsak egy régi vazall megfenyitése volt, hanem a vallásos térités is. Azonban nincs rá adat, hogy ezuttal nagyobb mérvű hadjárat ment volna a déli tartományokba.

1318 táján sikerült a pápának egy, az előbbinél kisebb mérvü, de elég hatalmas szövetséget létesitni a görög ó-hitű szerb fejedelem ellen. Tarenti Fülöpnek követelései voltak Albánia birtokára, melyben a szerb király foglalásokat tett volt. Róbert Károlynak, ki folyvást el vala foglalva az országban a rend helyreállitásával és északi külügyekkel, szintén nagy érdeke volt abban, hogy Szerbiához való joga tettleg helyreálljon, és megszünjenek Milutinnak a Szerémségbe tett beütései. Ugylátszik, a Drina vize felőli határok sem tartattak tiszteletben: Boszniára is kiterjedt a bitorlás, miben Mladen bán szintoly közelről volt érdekelve, mint a dalmátiai városok ügyeiben. Ennélfogva a pápának könnyü volt Tarenti Fülöp érdekében szövetséget szerezni közte, Róbert Károly és Mladen bán közt. Utóbbival úgylátszik, az albániai követelő külön szerződésre lépett. A szövetséghez tartoztak még némely szláv bárók, kiket a szerb király elüzött birtokaikból, mivel katholikusok voltak.

1319-ben a szövetségesek haddal mennek Szerbiára.

Róbert Károly és Mladen bán ugylátszik, külön-külön sereggel vettek részt a háboruban, melynek nemcsak részletei ismeretlenek eddigelő, hanem még eredményére nézve is történetirásunk inkább zavart támasztott, mint világosságot deritett. Engel óta elfogadott vélemény, hogy Róbert Károly nem nyert egyebet ezuttal, mint a magyar-szerb határon feküdt Macsói Bánságot, Belgráddal együtt, holott az e részben forrásul szolgáló pápai levél világosan mondja, hogy a magyar király ezuttal elfoglalta Macedoniát. Engel nyilván tollhibának tartja az okmány utóbbi kifejezését. Ezt az okmányt nemcsak a mult században, hanem közelebbről is lemásolták a pápai levéltárban őrzött eredetiből, s a különböző másolók mindnyája „Macedoniát" olvasott benne. [1]) A szónak merőben indokolatlan „Macsó"-vá kicsinyitése nagyon alkalmas arra, hogy a kétségkivül nagy fontosságu keleti kérdést csupán határviszálylyá törpitsük. Holott az ügyet európai jelentőségünek tekinték ott, a hol az európai kérdések akkor öszpontosultak, t. i. a szentszéknél. A pápa a következendő évben felszólitja a lengyel királyt, a német császárt, a karántföldi uralkodót s más uralkodókat, segitsék a magyar királyt a schismaticusok elleni háborura, annyival inkább, mivel Károly már fényes sikerrel harczolt azelőtti évben a szerb király ellen. Eme siker, némely krónika szerint nem csupán Macedonia elfoglalásában állott. Villanus szerint a szerb király 1319-ben ujra elismeré a magyar király felsőbb-

---

[1]) Theiner I. 477. Pejacsevics Hist. Serv, 248. Katona VIII. 417. V. ö. Engel. III. 252 l.

ségi jogát, sőt öreg napjaira áttért a katholikus hitre is, mit annyi izben igért, és nem teljesitett annakelőtte. [1])

A szerb királylyal 1313 óta tartott viszálynak befolyása volt a király és Velencze közti viszonyra. Nyilvánvaló, hogy e miatt engedékenynek kellett lennie Velencze iránt, sőt tán barátságban lenni vele. Legalább a viszonyok jóságára mutat egy 1318-ban kelt kereskedelmi szerződés a két állam közt. Mladen bán is elvonatott rövid időre a dalmátiai partokról.

Mladen bán résztvett az 1319-ki hadjáratban mind szárazi, mind tengeri hadakkal, mely utóbbiakat a Brebiriek közvetlen felsősége alatti Almissa és Scardona állithattak ki. A bán szárazi és tengeri hadával déli irányban nyomult elő nagyából. Legalább van nyoma Ragusa évkönyveiben, hogy eme város szigeteit pusztitá tengeri hada, mig szárazi serege a mai Montenegro határán, a Niskiki tava mellett fekvő Onogostyéig hatolt. Itt szólitá föl a szerb uralkodókkal mindig békében élni szeretett Ragusa községét, csatlakozzék hozzá, és támadjon Milutin ellen, ki a Cattaro körüli tengerpartokat birta. Ennyi, a mit a ragusai krónikából elfogadhatunk, a mit hozzá tesz, nem indulhatunk el rajta. Azon krónika szerint nemhogy Ragusa csatlakozott volna a bánhoz, hanem Ragusa birta rá a bánt, álljon el föltételétől, s kössön békét a szerb királylyal. Ha ez állana is, kérdés, nem a magyar király győzelme után történt-e ez, melyet béke vagy fegyvernyugvás követett. [2])

---

[1]) Pejacsevics 249 l.

[1]) Pietro Luccari : Annali di Rausa 48 l.

A bán csak nyerhetett a szerb hadjáratban; szárazi birtokai délen és keleten csak Milutin rovására voltak kiterjeszthetők. Hűtlenséget aligha vethetett szemére a király ezúttal is. 1319 táján és utóbb más bűnök tették elviselhetlenné kormányzását.

A bán és a dalmátiai városok közti viszonyban elég ingerültség volt a szerb hadjáratig is. — Eme hadjárat táján a viszony mind jobban elmérgesedett. Maga a szerb király elleni vállalat nem volt alkalmas rá, hogy a dalmátiai városok elégedettebbek legyenek. Ép oly követelővé tehette az a bánt most, mint a Velencze elleni harcz idejében, s minden követelés sérthette a városok önzését.

Nem tudjuk pontosan meghatározni az időrendet; de bizonyos, hogy 1317-től 1320-ig a gyülölködés Dalmatiában nyilt ellenségeskedésben, kölcsönös megtorlással foly; s a mi különös, épen Sebenicó válik a Brebiriek legnagyobb ellenségévé, mely várost oly nagy hálára kötelezett volt a család. A város Budisláv Corbaviai grófot választja podestává s az ugyanazon hatalmas családból származott Pált azon sebenicói püspöki székre, melyet a Brebiri grófok alapítának meg. — A Corbaviai család pedig halálos ellenségeskedésben állott Mladen bánnal.

Tény az is, habár okait és következményeit nem tudjuk, hogy a bán ellenségkép ment Sebenicó ellen, úgy hogy ez Trau minapi példájára, kénytelen volt lerontani a város falain kivül feküdt templomot, nehogy a bánnak támaszpontul szolgálhasson a város ostromában. — Az ostrom, ha történt, ép oly eredménytelen volt, mint a Trau elleni vállalat. A mit a bán tett, csak

arra volt alkalmas, hogy a várost mindinkább elidegenítse magától. Volt a városban egy becsült nemes család, mely nagy szolgálatokat tett egykor Pál bánnak, s egyik tagja, egy Cosa nevű, Mladen alatt is podesta volt Sebenicóban. Ezeket álnokul kicsalta táborába. A családapát börtönbe vetette, hol rövid időn meghalt, két fiát pedig, s közte Cosát táborában lefejezteté. Még király sem mert mindig igy bánni a nemesekkel.

A bán, mint az egykoru Madiusból kivehető, féltékenynyé lesz hatalmára; tán azon mértékben, a mint ez a hatalom mind jobban enyészik. Örömestebb hallgatá az árulkodó sugdosásokat, mint a jó tanácsot [1]). Vádolta a horvát és boszniai bárókat s előbbiek közt tulajdon öcscsét, Pált, hogy összeesküdtek volt ellene a megöletett sebenicói nemesekkel, s együtt akarák gezni őt.

A Brebiri család mostani feje, ha körül nézett, nem látta maga körül a család addigi természetes szövetségeseit : a horvát bárókat s egy-két nagyobb dalmátiai várost; mindezek ellenségei voltak. Miben állott hát anyagi ereje? Említém már fennebb azt az elemet, melyhez most a bán folyamodott : a vlakkokat, a mostani morlákok elődeit. Az Adriától a Feketetengerig nyuló roppant hegylánczokon nomád pásztori életet élt nép elég harczias volt : a kinek fegyverrel kellett védni s néha szerezni juhnyájait, állandóan hadi lábon élt; de a polgárosodás intézményeitől, s kivált a megtelepült

---

[1]) „Ubi est discretio tua, qua plus diligebas susurrones audire, quam bonos consultores?" — Madius Schwandtner III. k. 648. l.

békés élettől nagyon idegen volt. Mladen eme kóbor népekből alkota gyülevész sereget, s azzal lepte el Dalmátia szárazát. Nem sokat különbözött ettől tengeri hada is : Almissa és Scardona s egy részben Klissa, kész volt rablóságot űzni a dalmát vizeken, ha keményen nem zaboláztaték. E városok pedig a Brebiriek s közvetlenül Brebiri György felsőbbsége alatt állának, s most már nem a magyar állam érdekében, hanem a családok és városok közti viszályban használtatának.

A bán tisztjei és katonái nagy erőszakoskodásokat követtek el. Templomokat, zárdákat raboltak ki, kifosztogatták úton utfélen a kereskedőket, üldözték a papokat, a nők nem voltak biztosságban miattok, sőt a dalmátiai városok szárazi birtokait is elfoglalták s egymás közt sorshúzás útján osztották ki, mondván, hogy a mi a szárazon fekszik, nincs hozzá joguk a tengeri városoknak.

Igy sodorták a viszonyok a bánt észrevétlenül oda, hol mindenben ellenkezőt tett azzal, mi által ősei hatalmasokká lettek, s fontos hivatást töltének be. — Mert mi egyebet képviselt ő, hanem ellenkezőjét mindannak, a mire a magyar királyok s eddigelő a Brebiriek törekedtek? — Ők a nomád vagy rablásból élt kis néptörzsek megtelepedését s békés foglalkozását mozdíták elő, — Mladen a pásztori népeket akarta úrrá tenni a civilisált elemek fölött. A magyar királyok előmozdíták a hűbériséget a nemzetségi élet maradványait még megtartott déli szlávoknál, — Mladen a nyers tömegeket használta föl a horvát és bosznyák nagy hűbéresek ellen; a magyar királyok és eddig a Brebiri grófok a rablásokat s ön elégtételt gátolni törekedtek, — most a

bán adott lábat ismét a rablásnak. Ha a bán tevékenysége hosszabb időre nyúlik, Dalmátia, Horvátország és Bosznia visszaesett volna oda, hol vagy száz évvel azelőtt állott.

Ugylátszik, vallásában is rokon hajlamok kezdének föltünni, s ebben a részben is nem vezére volt népének, hanem népe befolyása alá adta magát.

Külsőleg katholikus maradt. 1319-ben Sz. Ferencz rendének átadja az anyja Orsolya által kezdett templomot és klastromot; ugyanazon 1319-ik évben mintegy keresztes-vitézi érdemeket szerez a pápánál azzal, hogy a szerb király ellen fegyvert fog.

De előbb, 1318-ban a pápa komolyan fölszólitja, ne tűrje meg az eretnekséget birtokán, Boszniában; és midőn a panaszok oly nagyok a miatt, hogy a szerzetesekkel és szerzetesnőkkel kiméletlenül bánik, a papi birtokokat lefoglalja, erős gyanuja lehetett rá, kivált a papi rendnek, hogy lélekben nem híve egyházuknak. Az egykorú krónikás rá is kiáltja, hogy Mladen bán a bibliát szokta olvasgatni, habár nem igen épűlt rajta! Abban az időben pedig súlyos vád volt ez. A biblia-olvasás egyértelmű volt a vallástalansággal, sőt a hitszakadással. A XIII-ik évszáz eleje óta a pápák keményen tilták a biblia-olvasást, s Madius szavaiban az a vád van kimondva Mladen ellen, hogy eretnek, patarenus volt!

A lelkiismeret szabadsága oly szent elv, mely ellen bármely korban nem lehet jogos szavunk, s még attól is óvakodnunk kell, hogy csupa önzést lássunk az indokban; de világos, hogy a tengermelléki bán és Bosznia ura ellenkezőt tett ebben a részben is azzal, a mit a magyar állam s déli részeiben a civilisatio érdekei kö-

veteltek. A szerb határok felé elég nehezen vert gyökeret a schismaticusok közt a katholicismus különben is, s midőn Boszniában az alig elkezdődött európai civilisatio csiráit az új hitszakadás is emészté, egy Róbert Károlynál kevésbbé buzgó magyar király is egyenesen az állam érdekei ellen tett merénynek tekinté vala egy főember veszélyes példáját.

Bármint volt ez, Mladen bán sorsát nem egészen ez dönté el. Egy uralmát féltő, sőt nagyobb uraságra vágyó ember volt ő, ki, minél kevésbbé boldogul, annál erőszakosabbá lesz, míg szenvedélyének túlsága buktatja meg.

Scardona, mely különben a Brebiriek birtoka volt, püspökül a knini grófok családjának egyik tagját választja. Ezen grófok halálos ellenségei Mladen bánnak. A püspök elég merész volt, hogy szószéken megrójja a bán bitorlásait, sőt hogy levélben egyházi átokkal fenyegesse őt. — Mladen elfogatta, börtönbe veté a püspököt, s ott meggyilkoltatta egyik unokatestvére Márk által.

Ezen tett nem lázíthatta jobban maga ellen a papokat, mint a nagybirtokú horvát urakat, kik egy része rokonságban volt a kivégzettel. A horvát urak, s köztök Brebiri Pál is, most nyilt ellenségei a bánnak.

Az ujjhuzás meg volt Trauval is, melynek podestája 1320-ban a Brebiriek egy klissai emberét fölakasztatja a városház ablakába. Klissa ura, Brebiri György hatvan ezer lira kárpótlást követel, mire Vitturi podesta azt feleli, hogy a kivégzett ember tengeri rablóságot űzvén, korábbi szerződés értelmében még a Brebiriek tartoznának büntetéspénzt fizetni le. Valószinű,

hogy a Brebiriek nem nyertek elégtételt, hacsak erővel nem birtak venni.

Trauban ily nemű surlódások idézhettek elő új népmozgalmat s egy új belső változást. Ugyanazon Zori Mátét, kit Mladennek sikerült azelőtt pár évvel számüzetni a városból, 1320-ban a polgárok visszahívják, Mladen párthiveit számüzik, birtokaikat lefoglalják, s ismét Zori Máténak és hiveinek adják át. Zori Máté a Velenczéhez hajlott podesta most nagyobb elkeseredést találhatott Mladen ellen, mint annakelőtte, s talált Sebenico polgáraiban, kik annakelőtte ellenségek voltak, kész szövetségeseket, s csakugyan az 1322-ik évnek mindjárt elején megköti a két város a véd- és daczszövetséget. Aprilben mindkettő elszakad a magyar birodalomtól, s Velencze alá adja magát, habár az önállóság kevesebb biztosításával, mint a mennyit a magyar királyok alatt élveztek. A szerződés csaknem ugyanaz, melyet Zára kötött volt a köztársasággal. Abban is hasonlít, hogy a magyar király joga továbbra is elismertetik. Trauban Brebiri Pál, Sebenicóban egy Corbaviai gróf neveztetik ki podestának — mindkettő magyar alattvaló, csakhogy Pál 1314 óta egyszersmind velenczei patricius volt. Nevezetes, hogy utóbbi Trauval és Sebenicóval véd és dacz-szövetséget köt testvérbátyja, Mladen ellen.

Spalató még nem pártolt Velenczéhez, de kezet fogott egy Mladen elleni vállalatban Velenczével és a hozzá pártolt dalmát városokkal. Almissa és Scardona volt a Brebiriek főtámaszpontja a tengeri vállalatokban. Sebenico és Trau segítve velenczei hajóktól és zsoldosoktól, kiket a dózse átengedett, véletlenül lepék

meg Almissát és Scardonát, kirabolták, fölégették a várost, elvették vagy megsemmisíték a kikötőjökben talált hajókat.

A tengeri közlekedés gátlása egyenlően érdeke ellen volt mind Velenczének, mind a magyar birodalomnak. Ez magyarázza, hogy a király Róbert Károly miután Trau és Sebenicó Velenczéhez pártolt is megköszöni a köztársaságnak a dalmát és horvát városok részére nyújtott segítséget, reményét fejezvén ki, hogy Velencze, igéretéhez képest, nem a király ellen használja az alkalmat. A levél 1322. augusztus elején kelt Temesvártt, s a király igéri, hogy nemsokára tetemes sereggel maga is meg fog jelenni a tengermelléken [1]).

A király csakugyan megjelent nemsokára mintegy húszezer emberből állott sereggel. Úgy látszik, nem Mladen ellen volt szükség ily nagy haderőre. A bán hatalma már szárazon is meg volt törve, midőn a király Kninbe érkezett. Az volt sorsa, a mi száz évvel azelőtt ama Domald grófé, kinek leverésével emelkedtek ki először a Brebiriek. A király tartományi vazalljai elegendők voltak a bán ellen. Egyesülvén a horvátországi és bosznyák bárók, Mladen vlakkjai meg nem állhattak a rendezettebb főúri hadak előtt. A bán először Poglizzába, aztán a bevehetlen Klissába menekült előlök.

Mladen bán nem volt még most is áruló vagy nyilt pártütő a király ellen. Még folyvást urának vallá, sőt némi bizalommal fordult hozzá. Szorult állapotjában a királytól kér segitséget, testvérét Györgyöt küldvén e czélra Klissából a király táborába. Mire a király Knin-

---

[1]) Tört. Tár. IX. 14.

hez érkezett, Mladen személyesen sietett hozzá. Ajándékokkal s hűsége bizonyitásával igyekezett őt kiengesztelni. Azonban Károly most kifogyott volt a türelemből, s kötelessége feledteté vele a személyes hálát, melylyel a bán családjának tartozott. Mladent fogva vitte a király Magyarországra. Fogságban halt meg, nem tudni mely évben, az egykor oly hatalmas bán, ki birtokra, hírre és gazdagságra nézve királyokkal vetélkedett.

Mladen bán a legroszabb kormányzók példányképe, mennyiben emlékezetben fenmaradt tetteiből kitűnik. Kormányzása a megtorlások szakadatlan lánczolata. Csak azoknál tapasztalunk ilyest, kik az embereken uralkodni nem tudván, s a viszonyokkal szembe nézni nem mervén, boszút akarnak állani azon tárgyakon, melyek nem akarnak úgy hajolni kezök alatt, mint személyök kivánná. Mihelyt a viszony a kormányzó és kormányzottak közt kölcsönös ingerkedés s ujjhuzás szinét ölti magára a nép vezetésében épen úgy, mint a gyermek-nevelésben, bizton következtethetjük, hogy kontár viszi a mester szerepét. Ez az út vezet legkönnyebben zsarnokságra s a gyakran bekövetkező és mindig érdemelt bukásra.

Mladen bánnal bukott családjának majdnem fejedelmi hatalma is, s egész pályája nem egyéb, mint folytonos közeledés a katastroph felé, mely a nélkül következett be, hogy a királyi hatalom csak kezét emelte volna rá : a bosznyák és horvát urakban idézte föl a Nemesist maga ellen, s Róbert Károly csak egy anyagi és szellemi hatalmában tönkrejutott embert vett őrizet alá a knini táborban. A király merész tettet követett

el, midőn birodalma egyik első rendű vazallját fogságra vetette, de se első nem volt ily nemű eljárása, se pedig az ország jobbjai nem botránkozhattak meg a nyilt rőszakot üzött s az állam érdekeit oly nagyban koczkáztatott ember megfenyitésén.

Míg Brebiri Istvánban a magyar, Pálban némileg az olasz műveltség képviselőjét látjuk, Mladen egészen a schismaticus szlávok legmüveletlenebb tömegeinek karjaiba vetette magát, épen ott, hol az állam érdekei szoros kapcsolatban állottak a népiségek vallásával; mert Szerbia felől a határok kijelölésében nem nagyot tévedünk, ha azt az elvet fogadjuk el, hogy a meddig a katholicismus terjedt, addig terjedt a magyar király közvetlen hatalma is. S Mladen ezen elhajlása a kijelölt iránytól közvetlenül befolyott hat arra, hogy a dalmátiai latin városok Velenczéhez pártoljanak.

VI.

1322–1347.

Róbert Károly gondját a zsarnok kis királyok garázdálkodásainak megszüntetése vette igénybe; s a déli részekben külügyi politikája nem volt ellenséges Velencze iránt; az leginkább a szerb király ellen volt irányozva. Mindkét részben Mladen bukása csak kivánatos volt neki, ha kevesebb veszteséggel jár vala.

Az örökös tengeri bánságot kétségkivül nagy szabálytalanságnak tekinté; de épen mivel Mladen elmozdíthatlan volt hivatalából, s mivel neki és a Brebiri családnak oly nagy hálával tartozott, jobbnak látta tán, halasztani az oligarcha meglakoltatását. Mihelyt ez megtörtént, Róbert Károly világosan kimutatá, hogy Dalmátia kormányzásában gyökeres reformot ohajtott.

A király nem nevezett ki ezután helyben lakott bánokat. Először Miklós soproni főispán, később 1325-ben Mihály, sárosi és zempléni főispán neveztetik ki egész Szlavonia bánjának kinek albánja is volt. Utóbbi hosszas ideig maradt meg a bánságban. Midőn bánná neveztetik ki, a király egy rendelete megnagyobbítja, vagy inkább helyreállítja a báni tekintélyt a maga teljességében: senkit sem vesz ki többé a báni hatóság alól, holott annakelőtte a főbb családokat a királyok

apránkint fölmenték e hatalom alól, s csaknem mindeniket báni czímmel ruházták föl[1]).

Midőn összes Tótország bánja (banus totius Sclavoniae) ily nagy hatalommal ruháztatik föl, a tengermelléki bánság másfelől elenyészik, melynek területe különben is összeszorult volt. Boszniában a király külön bánt tet', a mi természetes volt; mert fekvésnél fogva Bosznia nehezen volt egyesíthető egy kormányzóság alá Dalmátiával. Ide Kotromanovics Istvánt helyezi be a király, s úgy látszik, elég nagy hatalommal; mert István sógora volt Károlynak, mindkettő a lengyel király leányát vevén nőül. És az új bán erélyes határgrófja volt a magyar birodalomnak Szerbia felől. Birtokai folyvást kíjebb terjedtek, s ő veté meg alapját annak, hogy Bosznia a következő generatio alatt királysággá emelkedhessék a magyar korona felsőbbsége alatt.

A mit Károly Dalmát- és Horvátországra nézve tőn, centralisatio volt, mely csakhamar elkeseríté a horvát urakat ellene, ugyanazokat, a kik oly készek valának Mladen megalázására fegyvert fogni.

A mozgalom és lázongás Horvátországban meg nem szünik, míg Nagy Lajos Dalmátiát vissza nem foglalja. De talán tulzás volna azt nemzetiségi mozgalomnak nevezni. Indokai oly természetűek, hogy előállhatott volna az a magyar birodalom legmagyarabb vidékein is. Midőn a király a helyben lakott földbirtokosok valamelyike helyett minél távolabbról külde kormányzót, a kit szomszédi és rokonsági kötelék nem nyűgözött,

---

[1]) Kerchelich, not. prael. 231. l.

— midőn azt rendelte, hogy eme főtekintély hatósága alól senki sem vonhatja ki magát, nem tört a nemzetiség ellen, habár az e miatti harczokban az egyik fél megkülönböztetésül nemzeti nevén nevezte a másikat. Azon állitást, mintha a mozgalom nemzetiségi volt volna, nagyon támogatá egy 1326-ból fennmaradt okmány, mely szerint az egybegyűlt horvát urak panaszkodtak a miatt, hogy „a király idegen nyelvet külde rájok“ [1]).

Lucius úgy véli, ez az idegen nyelv más nem lehetett mint a magyar. S valóban, ha szószerinti értelemben veszszük a nyelvet, alig érthetünk egyebet. De minden s maga az okmány azon mondata, melyben a fentebbi szavak foglaltatnak, azt mutatja, hogy „idegen nyelvűek“-et kell érteni a kifejezés alatt, mert mindjárt az mondatik az említett szavak után, hogy az az idegen nyelv nemcsak a horvát urak, hanem az egyik Velencze alatti város kárára hozatott be. Azért nem tulajdoníthatunk az idézett helynek már értelmet, mint azt, hogy a király idegen (azaz nem Dalmátiában lakott) bánt, és idegen, azaz magyar és kún hadakat küldött azon földre, melyet „Összes Tótországnak“ neveztek. — Merő értelmetlen anachronismus is a magyar nyelv erőszakolásáról beszélni a XIV. században. Nem volt akkor bureaucratia, sem pedig olyan iskola, mely a latin nyelven kivül mást terjeszthet vala.

Mladennek, ki e néven II-ik volt, ugylátszik, nem

---

[1]) „Quod lingva extranea veniebat contra ipsos ad ipsorum, et etiam Civitatis (Sibenici) damnum.“ (Memorie di Trau. 189. l.)

volt fia, ki apja magán hatalmát örökölte volna. Elfogatása után öcscse György, a család feje, még folyvást birta Klisszát, Scardonát és Almissát, s folytatta a pusztitó megtorlás politikáját minden ellensége ellen, mig nemsokára 1324-ben, megboszulandó az egyesült horvát urakon bátyja megbuktatását, serget gyüjt; de a csatában megveretik, s Nelipecz knini gróf börtönbe veti őt két megnevezetlen fiával együtt. Később kiszabadul, s bevégzi azon pályát, mely Mladenéhez mindenben hasonlit : György 1330-ban hal meg, egy özvegyet s több gyermek közt egy Mladen nevű fiut hagyván maga után, ki e nevén III-ik.

A II. Mladen támasztotta viszály nem végződött be a főokozó eltüntével; és Róbert Károly egy személynek ártalmatlanná tételével nem javitotta meg a viszonyokat. Brebiri Mladen utódai folytatták a boszúállás politikáját, s halálos ellenségeskedésben álltak azon horvát bárókkal, kik a Brebiri családot megalázták. Ezen horvát bárók, mint már a fentebbiekből kitünik, szoros szövetséget kötöttek, melybe bevonták a Velenczéhez pártolt dalmátiai városokat is, kik fegyveresen is segitik őket a Brebiriek ellen.

Trau és Sebenicó Velenczéhez pártolván, ügyekeztek szokás szerint biztositni szárazi birtokaikat, mi legjobban ugy történhetett, ha barátságban és szövetségben állanak némely szomszédos hatalmasokkal a horvát főurak közül. A nevezett városok ellen folyvást boszút lihegett Brebiri grófok ellen legjobb szövetségesek a Knini és Corbaviai grófok valának, kik forma szerinti „ligát“ kötöttek volt, s gyakran Velencze fegyvereit is elfogadák segitségül.

Hogy magyar alattvalók velenczei alattvalókkal szövetségben állanak, haza- és felségárulásnak tünhetik föl, s csodálkozhatnánk rajta, hogy oly király, mint Róbert Károly, elnézett ilyeseket. — De mindez nem vehető szigoru értelemben.

Róbert Károly nevezte ugyan ki a bánt Dalmátiára, de ennek egész Dalmátiában nem volt egyetlen egy vára is, hol lábát megvethette volna. Az egykori királyi várakat: Scardonát, Klisszát a Brebiriek, Knint a knini grófok bitorlák, s tán nem volt nagyobb horvát ur, ki valamely egykori királyi várban ne ült volna. Róbert Károly viszonya Velenczével nem volt határozott. A király elfojtá ellenséges indulatját a köztársaság iránt jobb alkalomig, s külsőleg nem mutatott ellenségeskedést. Nem is segithetett most a bajon. Dalmatia és Horvátország két ellenség, Velencze és Szerbia közé szorulva, csak egy nagy háboruval lesz vala visszaszerezhető s teljesen biztositható. A fél barátságos viszony, melyben Velenczével lennie kellett, szemet hunyatott vele a horvát urak czimborálására a köztársasággal. A király ritkán jelenhetett meg tekintélyes sereggel eme vidékeken. —A horvát bárók ügyekeztek hát, hogy magok csináljanak rendet. Ligájok hasonlitott a mai amerikai lynch törvényszékekhez, melyeket akkor alakitnak a polgárok, midőn a kormány organumai elégtelenek a rend föntartására. A horvát urak ligája, mely ugylátszik, a messziről küldött bánok és hadak ellen is óvás volt, mutatja, hogy a báni s általa a királyi hatalom még nem állott volt helyre. Természetesen fejlett ki ebből, hogy ismét egyik hatalmas család emelkedjék ki a többi felett, s czimtelenül is

gyakorolja a báni tekintélyt. Ilyen volt a Knini grófok családja, melynek akkori feje Nelipecz volt.

A helyzet nem javult ezáltal. A Brebiri grófok oly erős várak birtokában voltak, hogy az egyesült horvát urak és dalmát városok is alig birtak velök. A folytonos viszályban sokat szenvedtek a dalmatiai parti városok, s ennek lehet tulajdonitani, hogy Spalató 1327-ben, Nona 1328-ban Velencze felsőbbsége alá adta magát.

Annál inkább följogositva érzé magát Brebiri György Klissza ura, Spalató háborgatására. Ennek következése egy kis háboru, melyben a dalmát várost Nelipecz és társai segitik a Brebiriek ellen. Utóbbiak habár Klisszát föl nem adják, szövetségre kényszerittetnek s a békeszerződésben fölfogadják, hogy ezután teljesen szabadon engedik a Klissza alatti kereskedést. Lemondanak a vámolás jogáról, mely pedig roppant hasznot hajthatott a családnak.

Mihelyt azonban György gróf 1330-ban deczember első napjaiban meghalt, özvegye Lela, és első szülötte Mladen ujra vámokat kezdtek szedni a klisszai uton, miből uj viszály támadt. Hogy Spalató és Trau a klisszai őrség beütései ellen biztositsák magokat, a Klisszával szomszédos Greben hegyen ellenvárat épitének Lela és fia ellen hadjárat is indul, melyre a Velencze alatti három város: Spalató, Trau és Sebenicó egyesülnek, valamint a horvát urak „ligája" is, melynek feje a knini gróf, Nelipecz, ez uttal is. A viszály és harcz mintegy két évig folyt kölcsönös kártételek és öldöklések közt. Végre 1333-ban januarban békét kötnek, melyben Mladen gróf a maga, az anyja és testvé-

rei nevében örök frigyet és barátságot igér a nevezett tengeri városoknak és a szövetkezett horvát uraknak. Ki van kötve, hogy a klisszai uton ne csak Spalató, Trau és Sebenicó emberei, hanem minden, bár hova való kereskedő szabadon, minden vám-fizetés és háboritás nélkül közlekedhessék; hogy a szerződés pontjai kötelezők nemcsak Klisszára, hanem Almissára, Ostrovizzára is, melyek a Brebiriek birtokai. A szerződésben világosan ki van téve, hogy az nemcsak Mladenre, hanem maradékaira is szól. Mladen gróf külön szerződést köt Trauval is, melyben teljes a kibékülés, és ki van emelve, hogy valamint Trau emberei szabadon járhatnak kelhetnek Mladen birtokain, ugy viszont Mladen és emberei háboritás nélkül közlekedhetnek Trauban

A Brebirieknek az az engedmény tétetett, hogy a szövetségesek lerontották Greben várát. [1])

Brebiri Mladennek ezután több szövetségese volt, mint atyjának Györgynek; mert nemcsak az egész Brebiri nemzetség egy párton volt, hanem barátságot kötének a fő ellenséggel a dalmátiai városokkal is.

A knini grófokat azonban állandóan ellenségeknek tarták a Brebiriek, s nem is állott köztök sokáig a béke. Nelipecz első helyre emelkedvén a horvát bárók közt, némely önkényes tette által a Brebiriek pártját szaporitá. Nelipecz Trau határán várat épit, s Velencze 1335-ben óvást teszen a horvát ur ezen önkénye ellen. Különös azonban, hogy a harczban, mely ezután kitör, a dalmatiai városok nem vesznek részt, azt csak a bárók folytatják egymás közt. Egyik párton volt: az os-

[1]) Memorie die Trau. 210, 211 lap.

trovizzai Pál és Gergely, mindkettő a hajdani Pál bán fia, s igy nagybátyjai a mostani klisszai III. Mladennek; továbbá ugyanezen Mladen és testvérei. A másik párton állott Nelipecz knini gróf, unokatestvérével Konstantinnal és Ugrinics Budiszlávval.

Mindkét pártnak egyaránt barátjai voltak a Velencze alatti tengeri városok, s ők szerzének a felek közt egyezést, melyből kitünik, hogy a részleteiben ismeretlen harcz alatt a knini grófok elfoglalták a Brebiriek egyik várát Ostroviczát, melyet Konstantin knini gróf, a Nelipecz vonakodása daczára is vissza ad Brebiri Pálnak, a miért Nelipecznek a Brebiri grófok néhány ezer lira kárpótlást fizettek. [1] A kiegyenlités 1337-ben kelt. — A Brebiri család mindig igyekezett házasság utján is nevelni fényét. István boszniai bán, Róbert Károly kedvencz embere, különben is rokonságban volt a Brebiriekkel, s most ezeket még szorosabban füzé magához, mert 1338-ban László, a bán öcsese, Ilonát, III. Mladen hugát veszi nőül. Nevekedni látjuk néhány év alatt a családnak horvátországi pártját is miután a Corbaviai grófok is mellettök állanak.

Még néhány év mulva ismétlődik a dalmát tengerparti vidékeken a fenn leirt viszály, s most a harczban részt vesz a Velencze alatti tengeri városok egyike. 1340 táján történhetik, hogy Konstantin knini gróf Sebenicó vidékén egy várat épit, mely ugyanaz volt eme városra, a mi Klissza volt Spalatóra és Traura nézve. Neve is „Kulcs" volt, Klucsics annyit tevén mint kis kulcs. A közlekedést gátló eme város miatt,

[1] Mem Ist. d. Trau. 213. 214.

hosszu surlódás támadt Konstantin gróf és Sebenicó közt. Utóbbi hasztalan folyamodván a hatalmas Nelipeczhez, Velenczét szólitja föl a baj orvoslására. Ez teljhatalmu kormánybiztosokat küld ama tájra. Ezek egyesitvén Spalató, Trau és Sebenicó polgárait, továbbá a Brebirieket és Corbaviai Gergely grófot, ráüzentek Konstantin grófra, hogy ha önkényt le nem rontja az uj várat, ostrommal fogják bevenni, s magok rontják le. Konstantin gróf, bár ugylátszik, nem harcz nélkül, végre beleegyezett, hogy maga rontja le a várat.

A békeszerződés a felek közt 1343 ban, october 4-én iratott alá a Kerka torkolatánál. Velencze elismeri benne, hogy a harcz folyama alatt a Brebiriek nagy segitségére voltak, s ki van kötve a szerződésben, hogy a Knini grófok ne csak a Velencze felsőbbsége alatti helyeket ne bántsák, hanem az is, hogy ne háborgassák többé Ostrovizzai Pál grófnak, Mladennek Klissza és Scardona urának, végre Corbaviai Gergely grófnak birtokait. Nelipecz kötelezé magát, hogy lerontatja az unokaöcscse épitette várat, s tizenhárom ezer lira kárpótlást fizet Sebenicónak. Az örökös barátság biztositása fejében Nelipeczet és fiát kinevezi a velenczei tanács a köztársaság polgárának.

A viszályok ezzel teljesen lecsendesültek ugyan; de egészen Velencze javára. 1322 óta a köztársaság nemcsak a fontosabb dalmátiai parti városokat kerité hatalma alá, hanem apránkint, külön szerződések által, barátjaivá, sőt félig polgáraivá tette azokat a horvát urakat is, kik a parti városok közlekedését szárazi váraik által elzárhatták, vagy megnyithatták, sőt ama

városok szárazi birtokait is magoknak foglalhatták volna, ha egyetértenek. — Már 1322-ben Brebiri Pál Velencze hive. Brebiri György 1328-ig határozott ellensége a Velenczéhez állott városoknak, ekkor a béke ki van tőle erőszakolva. 1330 után megzavarodik a békés viszony, hogy hét év mulva teljesen helyreálljon. A Brebiriek ártalmatlanná sőt szövetségesekké vannak téve némely megaláztatás után, melyekben Velencze segiti a Knini grófok ligáját. Később a Brebirieket használja fel a Knini grófok megjuháztatására.

Mindezen viszályokban Velencze kevés résztvett közvetlenül. Dalmátiai városai vitték az ügy diplomatiáját, és viselték harczait.

A magyar állam szempontjából nézve az ügyet, az a legbonyolodottabbak közé tartozott. A dalmátiai városok, midőn Velenczéhez állottak, egyszersmind a magyar souverainitást is elismerték, a mi körülbelül annyit jelentett, hogy szárazi birtokaikat a magyar király oltalma alá helyezik, anélkül, hogy az a szárazi terület a magyar birodalom részét tette volna.

Midőn Velencze dalmatiai városai a magyar király horvát alattvalóival harczba keverednek, az ügyet nem tekintették ugy, mint Velencze és Magyarország közti viszályt, hanem mint Dalmátia belső viszályait, s valóban a városok, miután Velenczéhez állának is, ép ugy háboruznak és kötnek szerződéseket a horvát földön, mint II. Endre és Kún László idejében, midőn a magyar király volt egyedüli urok.

Róbert Károly maga elősegité a fogalomzavart, mely a horvát urak közt a közjogban uralkodott. Belsőleg ellensége volt Velenczének, mely megfosztá őt a

magyar tengerpart legfontosabb részétől; de külpolitikájában barátságot mutatott a köztársaság iránt. Nem volt módja visszaszerezni az elveszettet erős hajós-sereg és nagy szárazi hadjárat nélkül. Már pedig egyiket sem tartá viszonyai közt létesithetőnek. Messzelátó tervei voltak, s jobbnak tartá a jövendő utját egyengetni, mint koczkáztatott vállalatokban keresni neve dicsőségét. Bajos volt megmondani akkor Dalmátiában, ki a pártütő, midőn még a Velenczéhez állott városok is magyar király hiveinek vallották magokat; s melyik tett felségárulás, midőn a városok és bárók minden cselekvényében meg volt az a záradék, melyet az okmányokban gyakran oda tettek: „fenntartatván a magyar király joga“ vagy „a magyar király iránti hűség.“ És valóban Róbert Károly idejében nem volt Dalmátiában oly fő ur, kit nyilt felségárulással vádolhattak volna. A kérdést sohase állitá oly élére se a király, se a horvát urak, hogy ily vád foroghasson fenn.

Dalmatiában se a jogbeli se a területi határok szoros meg nem szabása miatt szerezhetett Velencze oly nagy befolyást a tengerparttal szomszédos Horvátországra, s elmondhatjuk, hogy Nagy Lajos trónraléptével Velencze volt az ur Dalmátiában, melyet Róbert Károly ideiglen elveszett birtoknak tekintett alkalmasint.

De midőn már Velencze nyugton vélt alhatni Dalmátia birtokától, midőn a horvát urak csaknem uratlanul és békén gondolták élvezhetni bitorlásaikat, egyszerre a legkellemetlenebbül rázta fel őket az addig oly elnéző királyi hatalom.

I. Lajos király lángesze és egész nagysága tündök-

lik abban, a mit Dalmatiáért tőn. Tükre az mind külső mind belső politikájának, melyekben oly határozottan jár el, mint csak egy lelki fennsőbbségének és anyagi hatalmának teljes önérzetében levő uralkodó.

A mi a külpolitikát illeti, Lajos nem alkudozott Velenczével némi félszeg állapot előteremtésére; kereken és határozottan visszakövetelé tőle egész Dalmátiát a szigetekkel együtt és Fiumétól Cattaróig. Háboru nélkül ez meg nem eshetett. S tudva van, mint vitte a háborut. Súlypontja nem Dalmátiára esett. Éjszaki-Olaszország csatatérein dönté el Dalmátia sorsát, míg Genua szövetsége és Nápoly megszerzésének valószinűsége által rettegésben tartá Velenczét a tengeren. A Dalmátia háta megetti szárazi nagyobb hatalom a szerb nemzet volt, mely Dusán alatt, ki 1334-ben kezd uralkodni, gyorsan terjed déire és keletre, úgy hogy 1345-ben a szerb király császárnak kiáltja ki magát. Eme nagy ambitiók ellenében is Lajos hajthatatlan szilárdsággal lép föl; a béke föltételek, melyeket eléje szab: a magyar király felsőbbségének elismerése és kitérés a katholikus hitre. Az első sikerült, s még az utóbbi is egy időre, 1347 körül.

Azonban maga Dalmátia területén is háborút kellett folytatnia, s kitalálta azt a strategicus pontot, melyet ha elfoglal, meg van nyerve minden. S ez a pont nem magok a tenger parti városok valának. Visszafoglalhatta ezeket, de megtartásukra nézve nem hogy a tenger, de még a száraz felől sem volt kellő biztosíték. A szárazi várak urai, a horvát bárók a viszálkodással és felelősség nélküli eljárásukkal ismét koczkára tehették a magyar vérrel megszerzendett parti városokat.

Nagyon felületes gyógyszernek tarthatá Lajos azt az eljárást is, melyet Róbert Károly követett több főúr s különösen Mladen bán ellen, kit, fogságra vetett, hogy ártalmatlanná tegye.

Lajos király nem bántá a személyeket, neki mindenek felött várak kellettek a szárazon, melyekről szabadon rendelkezhessék. És volt számos olyan vár, melyet minden kárpótlás nélkül visszakövetelhetett az állam. A legnevezetesebb várak, Knin, Klissza és a tengerparti Scardona még száz évvel azelőtt királyi várak voltak. Azóta bitorlók kezére kerültek, kik a központi hatalom gyengeségének idején tán jobban használták az állam érdekében, mint a kormány tette volna; de birtoklásuk még is jogtalannak volt bizonyítható. Nagy Lajos tehát föltétlenül visszakövetelhette volna Nelipecztől és családjától Knint, a Brebiriektől Klisszát és Scardonát, valamint más, egykor királyi várakat.

De azt sem akará, hogy kőfalak díjában rokonszenveket veszítsen. Követelte ugyan a várak átadását; de egyszersmind bő adományokat osztott az engedelmeseknek a birodalom más részeiben. Neki a vár arra kellett, hogy Dalmátiában állandó királyi őrségeket tarthasson. Addig az ideig a horvátországi bánnak nem volt hol megállapodjék e tartományban. A szárazon messze benfekvő Bihácsig alig volt alkalmas állomása a királyi hadaknak, melyeket Róbert Károly nehány ízben Dalmátiába vitt.

Nagy Lajos 1344-ben a horvát bánt Knin elfoglalására küldi. Nelipecz ugyanazon évben halt volt meg, s a bán fölszólítja özvegyét Vladiszlávát és János nevű

fiát, adják a várat a király kezébe. A válasz tagadó volt, s a bán hasztalan ostromlá Knint, melyet a gróffal szövetséges Trau is segített. Következő évben a király személyesen megy Dalmátiába, kihez István boszniai bán serege is csatlakozott. — A király személye többet tőn, mint a mult évi ostrom. Nelipecz özvegye és fia önként vitték a vár kulcsait a király elébe, s példáját követék több azon vidéki horvát bárók, köztök a Corbaviai grófok. Lajos Kninben és nemely más várakban helyőrséget hagyván, egy-egy al-bán alatt, a derék sereggel eltávozott. Nelipecz özvegye és fia Kninért cserében Csetina tartományban kapott birtokokat, — a tengerparttól távolabb.

Tudjuk, hogy ez alkalommal Zára is alkudozni kezdett a magyar királylyal a Velenczétől való elpártolásra nézve. Legalább Velenczének erős gyanúi támadtak, s szigorú rendszabályai azt eredményezték, hogy Zára csakugyan kitűzte a magyar lobogót, s ismét nem a maga idejében, mint 1311-ben.

Mladen, Klissza grófja, nemcsak ki nem adta várait a királynak, hanem Zára és a király ellen segíté Velenczét, s véd- és daczszövetséget kötött Spalatóval, Trauval és Sebenicóval, mely szövetséget Velenczében szentesiték. Mladen 1345 óta Velencze zsoldjában állott. [1])

Ime a nyílt, világos árulás! Ezen időpontig, midőn a kérdéseket oly határozottan teszi fel Nagy Lajos, sehonnan sem lehet se a Mladenokra, se a Nelipeczekre árulást bizonyítni be.

---

[1]) Memorie Ist. d. Trau. 241 és Bomann II. 270.

III. Mladen nemsokára mint pártütő hal meg. 1348-ban februárban jelenti Klisszából a vele szövetséges városoknak, hogy a magyar király hadai ellene mennek; s segítséget kér Spalatótól. Nem tudjuk a magyar hadak ezen expeditiójának részleteit; de bizonyos, hogy Mladen várainak birtokában maradt[1]). Különben élete még csak néhány hétre terjedt. 1347-ben a pestis Dalmátiába is bevitetvén, Mladen áldozatjává lesz. 1348-ban, majus 1-sején hal meg, s a trauiak, kiknek városában mulik ki, főtemplomjukban temetik el őt, s nagyon magasztaló latin sirverset véstek a hamvait fedett márványlapra. [2])

III. Mladen Klissza és Scardona védurául a három szövetséges velenczei várost, s árvája IV. Mladen gyámjául egyik Brebiri Pált, hihetőleg testvér öcscsét nevezi ki. Ezen Pál az egyik legtekintélyesebb velenczei családba házasodott : neje Dandulo Katalin volt. Annál hivebb lehetett Velenczéhez, s az is volt haláláig, mely 1356-ban következett be.

A várakat az özvegy, árva és gyám meg nem tudták védni. Először velenczei Dalmátia városaitól, majd 1350 táján, míg Lajos Nápolyban járt, a szerb király elfoglolván Boszniát és Herczegovinát, s igy tő szomszédságába jutván Dalmátiának, Mladen özvegye a szerb királytól kér s fogad be őrséget Klisszába, Scardonába és Almissába. De a fenyitéktelen szerb had alkalmatlan szomszédság volt a velenczei dalmát városoknak. Ezért Velencze 1355 táján kezére akarván

[1]) Mem. Ist. 243.

[2]) Mem. Ist. 242.

kerítni a Brebiriek várait, Klisszáért 60, Scardonáért 40 ezer lirát igér a szerb királynak. III. Mladen özvegye rááll, s Scardona az erős tengerparti vár igy fogad be velenczei őrséget még ugyanazon évben 60 ezer liráért. Klisszában, úgylátszik, megmaradt folyvást a szerb őrség, s ott lakott IV. Mladen és anyja is.

Tudva van, mily eredménydús év volt az 1357-iki. A dalmátiai parti városok egymásután adják meg magokat önként a magyar királynak. Mintán ez elegendő várat szerzett meg Dalmátiában, folytonosan háborgattatá az al-bánok által ama városokat a száraz felől, s megsemmisité azon csekély hatalmat, a mit azelőtti évtizedekben a szárazon gyakorlának. A mint a szárazi várak a magyar király hatalmába kerültek, a tengeri városoknak többé nem a horvát urak valának rettegett szomszédaik, hanem közvetlenül a király hadai. Azonban a szárazi várak közűl tán Klissza került legutoljára a király hatalmába. 1358-ban a Velenczével kötött szerződés megszerzi Dalmátiának még hátra volt velenczei részét is, és a király csak 1358-ban készül Klissa ostromára. Ugyanezen évben nagy hadjáratot küld a szerbek ellen, kik Dusán uralkodójokat azelőtt két évvel vesztették el. Klisszát a szerb őrség kevés ostrom után föladja, s IV. Mladen anyjával együtt foglyul esik Nagy Lajos kezeibe [1]). Almissa önként adja meg magát.

A Brebiriek klisszai ága, mely Györgytől, az 1330-ban meghalt „dalmátiai városok grófjá“-tól származik, nem halt ki IV-ik Mladennel. Utóbbinak további életéről mitsem tudunk; de Nagy Lajos alkalmasint nem

[1]) Bomann. II. 279.

bánt a Brebiri család emez ágával is szigorúbban, mint más horvát családdal. Azokat is, kik oly rosz szolgálakat tevének a magyar államnak, föl akará használni az állam javára, oly helyzetet adván nekik, melyben mintegy akaratjuk ellenére is szolgálatokat kell tenniök. A tengerparti horvát uraknak azon részeken ada birtokokat, hol már csak katholikus és nagy hűbéres minőségöknél fogva is a magyar király eszközei voltak. Boszniában és Khelm tartományban számos eladományozni való föld volt. Ott magánvárakat tartani jó karban s a katholicismust előmozdítni igen alkalmasok valának a nyelvre nézve a néppel azonos bárók. A Brebirieknek Mladen-féle ága, úgylátszik, Boszniában telepedett meg, hol különben is a bán, Kotroman István sógora volt Mladennek. Még nagyobb lett a rokonság a boszniai fejedelem és a Brebiri család közt, midőn István bán magtalanul halván meg, helyébe öcscsének fiát, Tvartkót nevezte ki Lajos Bosznia bánjává 1358-ban, ugyanakkor, midőn a Velenczével kötött béke egész Dalmátiát visszacsatolá a magyar birodalomhoz.

Tvartkó anyja és Brebiri Mladen gróf testvérek voltak. Brebiri Ilona kitünő lelki-tehetségű nő lehetett. Mig fia Magyarországon a királynál mulatott, maga vitte egy ideig Boszniában a kormányt. Azonban Tvartkó ellen csakhamar lázadás tör ki a boszniai bárók közt. Nem akartak egy huszonkét éves fiu kormánya alatt maradni, kinek nevében egy asszony uralkodott. — És a lázadásban, a sógorsági viszony ellenére is egyik nevezetes szerepet vitt IV. Mladennek Szenkó nevű fia, ki már ekkor férfikorban vala, s gyermekei is voltak: Radics és Bielak.

Tvartkó szétvervén a lázadókat, Szenkó két fiát elfogja. Maga Szenkó Ragusában talált menedéket ideiglen, s hogy mily fontos egyéniség volt, bizonyítja az, hogy Tvartkó harczra kelt miatta Ragusával, melyet csak az tartóztatott föl hogy Szenkó tovább menekült időközben. Tvartkó meg akará fosztani Szenkó fiait szemök világától, a boszniai bárók javaslatára. — Szerencséjökre pártfogókra találtak a most magyar felsőbbség alatti Ragusában. Ennek háta mögött terjedt el Zenta tartomány, melynek birtokát Lajos a Balsa családnak adományozta volt, mely hasonlókép katholikus család volt. Szenkó ezen családba házasodott, s így lehetett jó viszonyban Ragusa polgáraival, kik csakugyan kieszközölték, hogy Szenkó és fiai kegyelmet nyerjenek. Tvartkó elvette ugyan Szenkótól az elfoglalt Khelm tartományt; de meghagyá nála egy kis részét Nevesign vidékén. Ezután Szenkó hiven szolgálta a boszniai bánt némely lázongók egykori párthivei ellen, míg úgylátszik, 1370 táján Trebignénél egy hegyszorosban harczolva esett el.

Fiait még említi a krónika. Radics vitézül harczolt még a XIV. század utolsó éveiben a Boszniába benyomult tetemes török csapat ellen, mely teljesen megveretett. 1403 táján ismét említi a krónika ezen Radicsot; de már egészen más szerepben. A magyar király iránt hűtlen Osztoja boszniai fejedelem kapitánya is Ragusa ellen van küldve, mely hasztalan emlékezteti őt, hogy egykor a város menté ki testvérével együtt Tvartkó kegyetlen itélete alól [1]). E tény utolsó, a mit

[1]) Mauro Orbini, ragusai krónikás 362 stb. lap.

a Mladen-féle Brebiri ágról tudunk, s ez utolsó tény nem csak sikeretlen, hanem egyszersmind a hálátlanság és árulás ténye is.

A családnak ezen ágát, ha a Boszniában Zsigmond király idejében uralkodott zavarok föl nem emészték, végkép oda temette a későbbi török hódítás. Ama zavarok pedig a legszomorúbbak és többnyire foltot hagyának a pártokon. A pártok roszabbak voltak a közönséges pártütőknél : a magyar államot s vele önmagokat az ama tartományokra végpusztulást hozott töröknek adák el. A Brebiriek klisszai ága aligha erkölcsileg is el nem veszett ily módon, mielőtt anyagilag megsemmisült volna.

Dicsőbb s nemesebb szerep jutott a másik ágnak, melyet osztrovízzai-ágnak nevezhetünk a klisszai ágtól való megkülönböztetésül.

Ennek őse az a Pál gróf, ki az 1312-ben kimult hatalmas Pál bán fia volt, s 1314-ben velenczei polgár czímet nyert. Czímere : a mező alsó részén egy kiterjesztett nagy sasszárny, a Subichok egykori czimere, a felső részen pedig egy kiterjesztett szárnyu és koronás sas. Egy fenmaradt viasz pecsétén e czímer körül ezen körirat volt : „S. (Sigillum) Pauli Secundi, Comitis Tragurii.“ Eme pecsét azon szerződés alatt áll, melyet Pál gróf Trauval és Sebenicóval 1322-ben kötött bátyja Mladen ellen.

Ezen Pál gróf az, ki később elpártol a knini grófok szövetségétől, s unokaöcsesével III. Mladennel együtt Nelipecz ellen küzd, minek folytán törzsvárát, Ostroviczát 1336 táján elvesztette volt. Később visszaadja a békeszerződés neki e várat: de 1340 táján újra a Knini

grófok ellensége, s szoros szövetségben van unokaöcsösével, a klisszai Mladennel. Még 1345-ben is, midőn Lajos király fölszólítja a horvát bárókat bitorlott váraik átadására, Pál, úgylátszik, nem engedelmeskedett. Zára ostromának krónikása írja, hogy „Pál bán fia, Pál gróf, a Subichok nemzetségéből, ki Ostrovicza várost bírta, valamint Mladen, ki Klissza és Scardona ura, megmaradtak a magyar birodalom és korona elleni hűtlenségben" 1345 táján [1]).

Pálnak, mint 1340-ben, márczius 23-án, Ostroviczában kelt végrendeletéből kitünik, örököse György gróf volt, kit testvére Gergely gyámságára bizott Velencze oltalma alatt [2]).

A fennebbiekből az látszanék, hogy Pál gróf még élt 1345-ben. Annyi azonban bizonyos, hogy nem érte meg az 1347-ik évet, melyben a Brebiri név elenyészik, vagy inkább kicseréltetik. Pál gróf törzsvára most Ostrovizza volt; s ennek járuléka lehetett a szomszéd Brebir, a család ősi birtoka. Nagy Lajos elveszi 1347-ben a családtól a birtokot, s helyette Zriny horvát helyet adja cserében, miáltal a Brebiri név is Zrinyire alakult át.

---

[1]) Obsidio Jadrensis. Caput VI. Schwandtner.

[2]) Memor. Istor. d. Trau. 241. l.

MÁSODIK KÖNYV.

ZRINYI MIKLÓS, A SZIGETVÁRI.

I.

A leszármazás 1347—1500.

Mióta Nagy Lajos király a Brebiri nemzetséget a dalmátiai tengerpartról Horvátország belső részébe költöztette át, merőben megváltozott a gazdag és tekintélyes nemzetség hivatása. — Brebirben Velencze és Szerbia ellen kellett védeniök a magyar birodalom délnyugoti részét s pótolni az összetartó hatalom hiányát; Zriny várában védfalul kellett szolgálniok a nemsokára szomszéddá lett ozmán világhatalmasság ellen. Utóbbi föladatukban egyes tagjai európai hirüvé tették családjokat, s mintegy háromszáz évig voltak többnyire nagyon kitett előőrsei a magyar korona területének.

A Zrinyi nemzetségnek első kétszáz évéről, mig Zriny vára volt a főszékhely, keveset tartottak fenn krónikáink, — s a család levéltárának némely töredéke mind az, a mi eddigelő fenntartja roszszal vegyes jó emlékezetöket. — Ama véletlenül fennmaradt töredékekből állitván egybe az alábbi krónikát, nem tehetünk róla, ha tán a roszból ugyanannyi maradt fenn, mint a jóból s a családnak közel kétszáz évi történetére ráillenek a költő igéi : „A rosz, mit ember tesz, túléli őt, — A jó gyakorta sirba száll vele.“

A hatalmas Brebiri Pál bánnak, Bosznia urának, ki 1312-ben mult ki, négy nevezetes fia volt : II. Mla-

den, kit Róbert Károly 1322-ben fogságba vetett, György, Klissza és Almissa grófja, ki 1380-ban halt ki; Pál, Ostrovicza ura és Gergely.

II. Mladen utódok nélkül enyészik el. Klisszai György ága utódaiban, III. és IV. Mladenben, szintén elenyészik történetünkből. Gergely is ugylátszik magtalan volt. Ostroviczai Pál gróf az, kitől közvetlenül a Zrinyi család származik.

1347-ben Ostroviczai Pál gróf már nem élt. Kiskoru fiára, Györgyre szállott az örökség. Ennek gyámja Gergely, az Ostroviczai Pál testvére volt. [1]

Brebiri Gergely, hűsége jeléül átadá az ostroviczai urodalmat Nagy Lajos királynak. A király cserében Zriny és Sztopnicza várával ajándékozta meg.

Zriny vára ma is áll romjaiban ott, a hol a mai második báni ezred területe félsziget módjára nyulik a mai Török-Horvátországba. Félreeső zug az napjainkban a magyar birodalom déli határán. A Bihács felől, a dalmátiai határoktól nagyjából éjszaknak siető Unna Zrinytől egy óra járásnyira rögtön keletnek kanyarodik Kosztaniczánál, hogy aztán itt képezzen mindenütt határ vonalat a Szávába ömléséig a magyar és török terület közt. Ez a viz közép állást foglal el egy hajózható és egy jókora havasi folyó közt. Elválasztó határ folyónak elég nagy, de rendes hajózásra nem alkalmas, s igy inkább a vidék pusztaságát mint élénkségét mozditja elő. S Zrin vára nem is fekszik a folyó partján,

---

[1]) „Gregorius filius Pauli . . . quondam Bani, et Georgius filius comitis Pauli, fratris ejusdem Gregorii.“ Nagy Lajos 1347-iki okmánya. Több más okmány ugyanezt mondja.

mely itt szelid és mosolygó táj, hanem a balparttól messzebb nyugatra a mérsékelt magasságu de nagyon erdős hegyek között, melyeket ma is zrinyi erdőknek neveznek. — Maga az országut, mely ma Sziszektől és Petriniáról Kosztaniczán át a török területre megy, kevéssé látogatott, s csak igen mellékes ága a kereskedelmi forgalomnak.

De azon táj nem volt hajdan oly félreeső. Az Unna vizén túl még messze terült délnek a magyar birodalom és van okunk hinni, hogy a XII. XIII. és XIV-ik században nemcsak Horvátország, nemcsak Bosznia, hanem maga Dalmátia is itt közlekedett leginkább a törzs Magyarországgal. A folyók mentén vitt az út kétségkivűl s az állomásokat várak jelölték. A Dalmátiába ment hadak Bihács váránál tartának főállomást. Ez a vár pedig, mely a mai török területen Dalmátia határánál fekszik, az Unna felső völgyét őrizte, és igy a főországút Kosztanicza felé vezetett legnagyobb valószinüséggel.

A zrinyi birtokok egy részét, melyek ama főországutban feküdtek, 1347 előtt Lőrincz vas- és sopronmegyei főispán a Kont Miklós nádor apja birta. Nagy Lajos Zriny vára és uradalmáért Koloka várával elégité ki a Kont családot. [1])

---

[1]) Quod quia viri magnifici : Nicolaus Kont, palatinus, . . . Leukus dapiferorum et pincernarum magister, filii condam magistri Laurentii Sclavi etc. quoddam castrum Zryn vocatum . . . in concambium castri Ostrovicha nobis et regno nostro utilis et necessarii per nos dandum obtulerunt, ideo . . . promittimus eisdem, quod ipsos et eorum heredes in tranquillo dominio castri Koloka vocati etc. . . . per nos eisdem pro dicto castro Zryn vo-

Zriny várához csatolt Nagy Lajos némely tőszomszédos urodalmakat. — Igy a sztupniczai és pedeli urodalmat és várat. Sztupnicza, valamint a hozzá nagyon közel eső Pedel vagy Pedvár Zrinytől délnyugatra esnek Sztupnicza pataka mellett. Hihető, hogy már ebben az időben hozzájok tartozott a Szirovácz pataka melletti Gvozdánszk is, hol később a Zrinyi grófok ezüst bányákat miveltek. Mindezen helyek egymástól legfeljebb egy kis órányi járásra vannak a hegyes erdős vidéken.

Sztupnicza várát és a hozzá tartozott birtokterületet tárnokmester Oliver adta át a királynak helyette Apostagot nyervén örökségül. [1])

Nagy Lajos az egyik Frangepánt, Zrinyi György közel rokonát bizta meg az uj birtok megvédelmezésével sőt magok a Frangepánok is adának egy területet a zrinyi urodalomhoz. Ennek neve Busán megye, mely többször emlittetik ama régi korban Dalmátia közelében, mely a Likka vize és a karlopágói tengerpart közt terült el. [2])

---

cato et in concambium donato contra omnes homines tenebimur conservare. Kelt 1381. Nemz. muz. kéziratai. Másolatok a pozsonyi kamra eredetije után. Széchenyi codex. V. kötet. 155. szám. 4-edrét latin.

[1]) Praeterea terram Sztupnicha vocatam, prope ipsum castrum (Zryn) habitam, ab Oliverio magistro Tavernicorum nostrorum . . . in concambium receptam, eisdem (comitibus Paulo et Gregorio) duximus perpetuo conferendam. (Fejér. cod. dipl. T. IX. vol. I. 268-ik okmány. (Pedelről és az apostagi cseréről más okmány tanuskodik, melyről alább.

[2]) Frangepan levele Fejérnél az i. h., melynek rövid kivonata: Nos Duymus comes Veglae etc.... donationem per Regem

Az első Zrinyi György, ki még 1340-ben midőn atyja végrendelete kelt, teljes kort nem ért volt, 1362-ben már nem él. Két árvája maradt. Az idősbik egy Pál nevü fiu, a kisebbik egy leány gyermek. Utóbbi neve Erzsébet, kit Korbáviai Tamás vett később nőül. A gyermekeket és anyjokat Frangepán István veszi oltalma alá. [1])

Még György életében történt, hogy nagybátyja Gergely Busán megyét a királynak kétezer forinton eladta, mint az utódok állitják, csupa irigységből. Hasztalan tiltakozott György. Ugylátszik ő és nagy-

---

comiti Gregorio et Georgio, nepoti nostro factam, videlicet comitatum Busan, confirmamus. Ez az okmány, melyet Fejér betűről betűre a Széchenyi-codexből vett, a codexbeli másolatnak alkalmasint némi hibái miatt nem világos. Érthetőbben és határozottabban szól egy Zsigmond király korabeli okmány arról, hogy a Frangepánok ajandékozták Zrinyiéknek Busán megyét. Az 1401-ben kelt okmány többek közt igy szól : „. . . Gregorius, filius condam Pauli Bani, patruus vero Georgii patris videlicet magistri Pauli . . . comitatum Busaan vocatum in regno nostro Croatiae habitum, a comitibus Weglae ad progenitores praetacti Pauli et per consequens ad eum, tamquam haeredem deventum," etc. (Cod. Széch. 4-rét VI. 27. sz.

[1]) Cum illustrissimus princeps noster d. Ludovicus domino patri nostro et nobis tradiderit in mandatis, quod Paulum, filium olim comitis Georgii de Zrign, nostri consangvinei nunc in pupillari constitutum aetate sororemque ipsius juniorem, ac consortem olim praedicti comitis Georgii, necnon castrum ejus de Zrign . . . sub nostra deberemus custodia conservare, regere et manutenere. Kelt 1362. aug. 31. Széchenyi codex 4-rét V. k. 93-ik okmány. A leány gyermek és későbbi férje nevét Rittertől vettem a zágrábi püspöki megye levéltárában levő kéziratból.

bátyja nem éltek jó egyetértésben. Lajos király a fiatal Zrinyi Pál iránt nagy kedvezésekkel volt, s ügyekezett védeni birtokában, — melyből a szomszédok eltulajdonitának egy-egy részecskét. Ennélfogva a király 1381-ben Szécsi Miklós nádor jelentésére rendeli, hogy Apostagi Oliver gyermekei, ki Sztupniczát és Pedvárt a Zrinyieknek adta volt, adják ki az eme birtokra vonatkozó leveleket is, hogy azt törvényesen lehessen védeni a bitorlók ellen. [1])

Lajos továbbá lovaggá nevelte saját udvarában Pál grófot, mint a király 1381-iki levele tanusitja, [2]) melyben rendeli, hogy a bánok és albánok vagy helyettteseik őt Zriny és a hozzátartozók ügyében meg ne idézhessék, hanem az ügyet vigyék egyenesen a király színe elé. [3])

Első Zrinyi Pál csakhamar, Zsigmond király idejében, megkezdé azt a szerepet, melyet a családnak közel háromszáz évig kellett folytatnia; a török elleni harczot, — s az ugylátszik, szilárd jellemü férfiu a legsulyosabb viszonyok közt is biztosan járt a kötelesség utján. Nem feledé azonban családja érdekeit sem, s vissza akará váltani Busán megyét a királytól. — Zsigmond királynak egy 1401-ben kelt levele mondja el mindezt. [4])

---

[1]) Codex Széch. 4-rét V. 160-ik sz.

[2]) „Aulae nostrae juvenis.“

[3]) Codex Széch. V. 158. sz.

[4]) Az oklevél, melynek analysisét és magyarázatát itt adom, a nemzeti muzeum kéziratai közt a már idézett Széchenyi codex VI-ik kötetében a 27-ik számu okmány.

A király előrebocsátja, hogy Zrinyi Gergely két ezer forintért eladta Busán megyét, talán Zrinyi György s ennek fia Pál iránti irigységből. Meghalván Lajos király, Mária királynőre szállt örökösödés utján, ki azt zálogba vetette a Korbáviai grófoknak kilenczezer forintért. Zrinyi Pál most azt kéri, hogy a kilencz ezer forinthoz, melyért zálogban van, hozzá csatolván a két ezer forintot, mennyin a királyi kincstár vette, összesen tizenegy ezer forintért adja ki neki a király a jog szerint Zrinyieket illető birtokot. A mi csekélység volt Lajos királynak két ezer forintot kiadni, kivált oly nagy birtokért, ép oly nagy volt néha Zsigmond király és császár szüksége, ha többre nem, legalább két ezer forintra. Lehet hát gondolni, hogy a kész pénzt mutató Pál gróf ajánlata kegyelmes meghallgattatást nyert. Azonban Busán megye nem lett a Zrinyieké. Hunyady János, Mátyás idejében s később is a Frangepánok birtoka maradt. Azonban magánál a birtok kérdésnél érdekesebb ránk nézve Zsigmond király levelének az a része, melyben indokolja a Zrinyieknek tett engedményt. A főindokot, a pénzszükséget, természetesen nem emliti. De voltak más indokok is, melyek elöszámlálását oly valóknak fogadhatjuk el, mint a mily megtisztelők Zrinyi Pálra nézve.

Zrinyi Pál, a György fia, mond a király, az ő és az ország nagy számu ügyeiben, mind a szerencsésekben, mind a szerencsétlenekben, a legnagyobb szorgalmat, serénységet, rendithetlen hűséget bizonyitá s nem kimélte személyét, vagyonát eme szolgálatokban. — Ugy kellett lenni, a mint a király irta. Tudjuk, hogy még mielőtt Zsigmond trónra lépett, már nagy mozgalom

uralkodott ellene, mely épen a horvát részekben fegyveres lázadássá fajult, mely Zsigmond trónra lépte után sem szünt meg. Nagy volt a zavar, kivált Dalmátiában és Horvátországban. Itt a városok és főurak nagy része a törökkel czimborált; Hervojával s a trónkövetelő nápolyi Lászlóval tartott, kinek egyik indoka a trónkövetelésre az volt, hogy megtorolhassa Durazzoi Károly halálát, kit Gara és Forgács orozva végeztek ki. Zrinyi Pál mindkét féle szövetség boszujában részesült Zsigmond iránti hűségeért. Birtokai — mond Zsigmond király — melyek Zriny varához tartoznak, a boszniai széleken terülnek el. A bosznyákok (kik a hütlen Hervoja parancsait követték) és a törökök (Hervoja szövetségesei) Zrinyi Pál birtokait fölegették, elpusztitották s mindkét nemü jobbágyait rabságra hurczolták. Csupán maga Zriny vára maradt meg puszta falaival. — A törökkel korán s valódilag megismerkedtek hát a Zrinyiek. Nem hiányoztak a horvát urak közt ebben az időben, kik hajlandók voltak a szerb és bolgár fejedelmek példájára a törökkel a szövetséget állandósítni akarni, mely czélra nápolyi László és a szultán közt sógorsági viszonyt terveztek. Zrinyi nem avatkozott a magyar birodalomra nézve ezen oly káros, s oly csalékony szövetkezésbe, mely külsőleg is szörny-szülött volt; mert egyik szövetséges a török szultán, másik IX. Bonifácz pápa volt. Zrinyi máskép is tapasztalá a boszut e miatt, habár ez tettleg, ugylátszik, nem hajtatott végre. Nápolyi László, miután Magyarországon tett hadjárata szégyent vallott is, nem szünt meg Horvátországban és Dalmatiában hiveinek adományokat osztogatni s ellenfeleinek birtokait elkobozó leve-

let állitni ki. Egy 1406-ban Nápolyban kelt levele által Pál grófot, mint ellene lázadót és felségsértőt, megfosztja Zriny várától s a hozzá tartozóktól, s azt Hervojának és maradékainak adományozza. [1]) László ezen rendelkezése a mások birtokáról, ugylátszik foganat nélkül maradt.

I. Zrinyi Pál még él 1413-ban. [2]) 1420-ban már csak fia emlittetik, kinek neve Péter, ki első ezen a néven. Zsigmond udvara lovagjai közé számitá. [3]) Egy királyi levélben fordul ez elő, melyben Zrinyi Péternek némely kihágásaiért megbocsát azon érdemek fejében, melyeket a törökök elleni küzdelemben állhatatos és hű magaviseletével szerzett. [4]) I. Péternek a török ellen való harczát 1616-ra teszik. [5]) De Boszniában Hervojának a törökkel kézen fogva inditott harcza, mely a magyar fegyverekre nézve szerencsétlenül dölt el, s melyben Gara és Maróti bánok az ellenség hatalmába estek, 1415-ben történt. Frangepán Miklósnak pedig a stiriai határon vett győzelmét hiteles források 1418-ban emlitik. De ha az évszámban kételkedünk, annyi tény, hogy I. Péternek ebben az időben s egész életében. melyet 1452-ben végez be, elég alkalma volt viaskodni

---

[1]) A zágrábi „Arkiv" 1863-ban megjelent VII. k. 59. lapján. Közli kivonatban a nápolyi levéltárból Racski ur, a jeles horvát történetbuvár.

[2]) Széchenyi codex. VI. k. 58. sz.

[3]) . . . dilectum Petrum, filium Pauli de Zerin aulae nostrae militem etc.

[4]) Széchenyi cod. VI. 74. sz.

[5]) Ritter kézirata.

a törökkel. A másik, s ugylátszik, nagyobbik testvér Miklós, 1439-ben utódok nélkül hal el. [1])

A Zsigmond király idejebeli I. Péternek három fia volt : Pál, György és Péter. A két előbbi elhal magtalanul. [2])

II. Péter békében élt a Frangepánokkal, kikkel különösön nagybátyja Miklós pörlekedett, a miatt, hogy azok Szluin várát zálogba adták volt neki s a pénzt el is fogadták, de a vár átadásával késlekedtek. Mihelyt azonban I. Zrinyi Miklós meghal, 1439-ben a Frangepánok sietnek kiegyenlitni az ügyet a szomszéd és rokon Zrinyiekkel. [3]) Ez még Péternek nagyon fiatal korában történt, midőn apja is élt.

Nem ily békességben élt később II. Péter a szintén szomszédos és szintén rokon Korbáviai grófokkal. Midőn Mátyás király 1481 elején Zágrábban tartózkodott a függőben volt hadi készületek végett, [4]) a két család közti viszály miatt, az igazságszolgáltatás szigorával kénytelen föllépni Zrinyi Péter ellen. — Az eset, mint a király egy leveléből kitünik, röviden ez:

Korbáviai János a király menedék leveleivel utazott el Zágrábból, hihetőleg saját birtokaira, melyek

---

[1]) Codex Széch. VI. 78. sz. Domina Elisabeth relicta condam comitis Pauli de Zrinio et comite Nicolao, filio ejusdem. Ritter az i. h. A csaták idejére Valvasor IV. k. 330. l., és Szalay II-ik 346.

[2]) Albert király 1438-ban kelt levele : in personis Petri de Zrinio, — ac Pauli, Georgii et Petri, filiorum ejusdem Petri.“ Ritter állitása megegyez az okmányokkal.

[3]) Széch. cod. VII. 7. sz.

[4]) Szalay, III. 302.

a tengerparthoz közel, s egy részben a mai Dalmátiában feküdtek. Úgy kell lenni, hogy legjobb útnak találta azt, mely Zriny felé vezetett el. De utjában Zrínyi Péter elfogatta őt, a királyi menedék-levél daczára is. Főben járó bünt követett hát el, s az akkori Szlavonia fővárosába, Zágrábba, a báni törvényszék elé idézték. Ugy látszik nem jelent meg a szlavoniai karok és rendek igazságszolgáltató tábláján, — a mi nem gátolá, hogy ne „proscribálják“ s fej- és birtokvesztést ne mondjanak ki mind rá, mind pedig fiára, Pálra.

A birák a legszigorúbb itéletet mondák ki; de nem tettek egyebet, mint a mit a törvény követelt. Egy nemes ember erőszakos elfogása, ha az nem az országnak egyik legnagyobb zászlós ura, egy Korbáviai gróf lett volna is, ép oly „nagyobb hatalmaskodás“ esete volt, mint a felségsértés, s más javainak erőszakos elfoglalása. Csak ha testvérek közt történt ily erőszak, volt enyhébb a büntetés.

Az itéletben különösen szigorú az, hogy nemcsak a tettes apa, hanem a fiu, sőt az utódok is büntetve vannak, midőn mindkét Zrínyi proscribálva van, az az, minthogy az itéletre személyesen meg nem jelentek, földönfutóknak vannak hirdetve. Különben a fenn forgott eset nem érdemelte alkalmasint a törvény legszélső szigorát. Oly valódi rablókkal, minő Komoróczy és felföldi társaik voltak, a bűnösségnek igaztalanság volt egy fokára helyezni oly vádlottakat, kik tán csak szomszédok és rokonok közötti gyülölködésből s indulatoktól elvakítva esetleg követtek el egyegy oly erőszakoskodást, mint a szóban levőt. Az eset nem lehetett olyan, hogy miatta az egyik legkitűnőbb családok egyikétől,

mely oly sok jó szolgálatot tehetett még, a haza megfoszsza magát.

Más király alatt az országnagyok utonálló rablóságára nézve is a törvénynek az a szomorú enyhitése volt meg, hogy a hatalmaskodó főurakat meg sem igen idézték. Mátyás nem türte az ilyet. Akarta, hogy a törvény, ha tán hiányos is, törvény maradjon. De fennmaradt számára az enyhítés egy másik módja, mi által a törvény mit sem vesztett erejéből, ha az itélet igazságosabbá módosíttatik. A királyé volt törvény szerint a kegyelem joga. Mátyás kegyelmet adott a Zrínyieknek, de oly módon, hogy a bün ne maradjon megfelelő büntetés nélkül, s maga ez a büntetés is ne lesujtó, hanem javitó, emelő és hasznos legyen.

A király ilyen föltétel alatt ad kegyelmet, hogy Péter gróf és az ő fia Pál a haza oltalmára évenkint három hónapig tulajdon költségökön kiállitandó száz lovassal tartozzanak szolgálni bármely ellenség ellen, akár a király, akár valamelyik kapitányának vezérlete alatt, — és hogy jövőre az elkövetetthez hasonló bűntől és szenytől ovakodjanak, különben a mostani kegyelem megvonatik tőlök. [1])

Zrínyi Péter és Zrínyi Pál nevével találkozunk tizenegy év mulva, 1492-ben is, s hihető, hogy ugyanazon apa és fiu ez, ki Mátyástól kegyelmet nyert.

Az okmány, melynek elején nevök s utolján pecsétök áll, nevezetes szerepet játszot a magyar történetekben. Azon okmányok egyike ez, melyeknél fogva Miksa német császár később magának követelte a ma-

---

[1]) Lásd „Igazoló okmányok". Az 1481-ik évet.

gyar koronát. Mint a Budán összegyűlt főnemesek és papok nagy része, úgy a horvát és tótországi főurak is aláirták, hogy abban az esetben, ha Ulászló fiu maradék nélkül hal meg, a magyar korona Miksára vagy fiu maradékaira fog szállani. 1492 ben marczius 7-ikén az ország főbb emberei külön külön csoportozatokban állítanak más-más, de lényegökben azonos okmányokat. Horvát- és Tótország külön csoportozattá egyesült egy ilyen aláirására és megpecsétlésére. A hatvanhárom név közt ott volt Egerváry László báné, Frangepán Bernáté, Frangepán Jánosé és Mihályé, Korbáviai Károlyé, Blagay Istváné és Mihályé. Közvetlenűl eme nagy dynastáké után következik Zrínyi Péter és utána Zrínyi Pál grófok neve. Utána Henningi Jánosé és Balsa szent-szabai (herczegóvinai) herczegé, Batthiányi Boldizsáré, Bocskay Péteré, a Martinussevicseké, Subicsoké, aztán Keglevics Jánosé, Petry Lászlóé sat. Az okmány csak abban különbözik a más országnagyok által kiálitottaktól, hogy különösen kiemeli, mily szorosan van Horvát- és Tótország a magyar koronához kapcsolva.

Mindeddig a Zrínyiek leszármazása firól fira okmányokkal, s igy a leghitelesebben volt lehozható.

A következendő évtizedben, a XVI-ik század első tiz évében tűnik fel egy Zrínyi Miklós neve az okmányokban; de a nélkül, hogy meg volna mondva, Zrínyi Péter fia volt-e, ki már 1492-ben is koros ember lehetett, midőn még 1449 előtt látjuk említve.

Genealogiánk folytonosságában itt egy kis hézag levén, bizonyosság helyett kénytelenek vagyunk valószinűséggel érni be. Legvalószinűbb, hogy a neve-

zett Zrínyi Miklós a Pál fia s igy a Péter unokája volt.

Zrínyi Péternek és Zrínyi Pálnak haláláról is hallgat az egykorú krónika. Istvánffy emliti ugyan, hogy Zrínyi Péter jelen volt a modrussi ütközetben, mely Derencsényi bán vezérlete alatt, a Frangepán Bernát tanácsából oly szerencsétlenűl ütött ki, s melyben igen számos horvát főur esett el.

De Istvánffy tévedhet a névben. Zrínyi Péter 1493-ban legalább is hatvan éves öreg ember lehetett, így aligha maga ment a táborba, a helyett, hogy fiát küldte volna, ha föl nem teszszük, hogy volt egy hasonnevű fia, ki e szerint III-ik Péter volna. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a család Modrussánál megtette kötelességét s valósziníien az áldozatot is, mely — fájdalom — ezuttal oly gyümölcstelen volt. [1])

A család leszármazásában tulajdonkép nem is hiányzik egy lánczszem is, csak a kapcsolatot nem tudjuk okmányokkal kimutatni 1492-től 1509-ig, midőn a család jövendőbeli gazdagságának és hatalmának új alap vettetik egy házasság utján. Az egyik leghatalmasabb dynasta leányával, Korbáviai Ilonával kelt össze II-ik Zrínyi Miklós.

---

[1]) Buday Ferencz polgári lexicona, ki a Zrínyi családra nézve nyilván az általunk is használt magyar kamarai levéltár okmányai után dolgozott, oly kevéssé fejti meg a leszármazást, mint mi. Sőt Buday, kivel Ritter megegyez, némileg megzavarja a leszármazási rendet. Szerintök a XVI-ik századbeli Miklós a már 1440 előtt előfordult Péter fia. Pált pedig egyik sem említi. Buday szerint a Modrusnál 1493-ban elesett Péter gyermekei : Miklós, Bernát, Margit és Ilona.

Ezen II-ik Zrínyi Miklós, és ezen Korbáviai Ilona voltak szülői ama Zrínyi Miklósnak, ki Szigetvár védelmével lett hiressé, s kinek alább életrajzát akarom adni.

Habár a Zrínyiek a magyar birodalom zászlósai közé tartozni meg nem szüntek, Nagy Lajos óta csak a harmadrangú nagy családok közt foglaltak helyet. Birtokaik terjedelme hasonlítható sem volt a Frangepánokéhoz s a Korbáviai grófokéhoz sem.

A Frangepánok birtoka nem csupán a mai egész „Tengerpart Vidék"-et foglalta magában. Elkezdődött Zágrábmegye nyugoti részében s annak a Kulpa és az idegen határszél közötti darabját foglalá magában. Innen délre rendkivűl kiszélesedett a birtok, úgy hogy a Korána folyótól az Adria tenger partjáig fekvő nagy területen ők bırták a várakat és uradalmakat. A Korána és Adria közti terület keletről nyugatnak mintegy 12—13 magyar mérföldnyi széles; északról délnek pedig legalább is két oly hosszu volt, s magában foglalá az emlitett zágrábmegyei birtokon kivűl a tengerpart vidéket Bukkaival, Tersáczczal (Fiume mellett), magában nagy részét a mai szluini, az ogulini és ottosáczi három határőrvidéki ezredeknek: egy két száz négyszög mérföldet. Összesen mintegy harminczöt vár, melyekhez számittatott Zeng és Veglia, a szigetekkel együtt. [1]) Ettől délre feküdt a Korbáviai-birtok, a mai likkai határőrvidéki ezredben s benyult a mai Dalmátiába, Knin vidékére. Hozzá tartozott egy jókora terű-

[1]) A nevezetesebb várak : Ozaly, Modrus, Brinye, Szluin, Bukkari, Ottosácz, Hrelin, Csetina, Lapacs, Sztarigrad, Zeng, Veglia, Tersácz és Busán.

let Zágráb megye keleti részéből, valamint az Unna mellékén a mai török Horvátországból nehány urodalom — összesen mintegy húsz vár és kastély számos faluval. Hatalmasabb volt Zrinyiéknél az akkori Horvátországban a vránai prior is, azaz a rhodusi lovagok, eme félszerzetesek fél katonák időszerinti vezére is, kinek birtoka nemcsak a mai Dalmátiában fekvő Zára vidékén terült el, hanem az Unna vidékén Szlavoniában, sőt Somogy megyében is. Ők voltak nevezetesen a Zrinyiek tőszomszédjai keletről: Kosztanicza, Zrinytől másfél órányira, a prioré, vagy a mint akkor nevezték, a perjelé volt.

A Zrinyi családnak a XVI. évszáz elején aránylag csekély területe volt, mely a mai kis második báni határőrvidéknek is csak egy részét foglalta el, két máshol feküdt várral együtt. — Összesen csak hét várból állott a hajdan oly hatalmas család birtoka.

A honvédelemben is koránt sem vettek oly nagy részt a Zrinyiek, mint a Frangepánok, Korbáviai grófok és a perjel. A XVI. század elején kelt egy kimutatás szerint Korbáviai János gróf az államtól kétszáz lovasra kapott hópénzt, évenkint 2000 forintot; Frangepán Bernátnak száz, Frangepán Mihálynak hatvan, Fragepán Angelónak hetven, Frangepán Miklósnak ötven, mig Zrinyi Miklósnak csak huszonöt lovasra jár hópénze évenkint 250 ft.[1]) A perjel egy egész banderiumot tartozott sikra állitni 400 jól felszerelt lovast. Tudva van, hogy az állam oly formán gondoskodott állandó

---

[1]) Kovachich. Suppl. ad vest. Comitiorum. II-dik kötet, 311-ik lap.

katonaságról, hogy az ország egyházi és világi főméltóságainak kötelességökké tette bizonyos kerek létszámu zászlóalj tartását, melynek zsoldját az állam szolgáltatta a tulajdonosnak. A bánokon, erdélyi vajdákon és más hivatalnokokon kivül a XV-ik évszáz végén s a XVI. elején voltak ugynevezett herczegek (duxok), kik egész banderiumokat tartának. Ily herczegekül számittatának Corvinus Jánoson kivül Ujlaki Lőrincz herczeg, s ugyanazon categoriába estek az „örökös grófok" a Baziniak, Frangepánok és Korbáviaiak. A Zrinyiek nincsenek külön megnevezve, habár magok is zászlós urak, kik nem a megyei vezérek alatt szolgálnak, hanem fölkelés esetében alkalmasint fél vagy negyed banderiumot állitának ki.

II.

Hősünk atyja és birtokai.

II. Zrinyi Miklós Korbáviai János leány-testvérét, Ilonát vette volt nőül. 1509-ben a két sógor és Ilona Zriny várában szerződést irnak alá, mely szerint abban az esetben, ha valamelyikök, t. i. Zrinyi Miklós vagy Korbáviai János férfi maradékok nélkül mulna ki, birtokuk a másik szerződő félre szálljon. Korbáviai János összes birtokait ezekben számlálja elő: Komics, Udvina, Podlapczecs, a korbáviai megyében, Pocsitely, Belaj, Lovinecz, Barlet, Zlivnik, Novaki és Novigrad Likka megyében, Gradecz, Lokavecz, Zvonigrad, Motnicza, Sztermecski; Grahovez, Hothusa és Odra vidékén; Obrovacz, Zelengrád, Klicsevecz, Vaika, Bágh, Orsicz Knin megyében. [1])

---

[1]) Udvina a mai likkai ezredben. Komics hozzá közel délre. Podlapacs Udvinától észak-ny.-ra. Pocsitely, Bilaj ezektől nyugatra, közelebb a tengerparthoz. Barleta Gospics közelében keletre: Zlivnicza az u. n. novigradi tenger képezte félsziget nyugati szélén Nónától, mely az ellenkező szélen fekszik, keletre. Novaki alkalmasint — Novi. Novigrád a tengerparton ismeretes. Gradecz, Lukavecz, Sztermecs a likkai, ottocsányi ezredben. Hothusa alkalmasint Ottocsán. Zvonigrád rom, a mai likkai ezredben. Obrovacz a mai Dalmátia északi részében, Ze-

A Zrinyi-birtokok állottak a már I. Lajos idejében adományozott Zriny, Pedel várakból, melyek közelében feküdt Jamnicski váruk is. Az okmány emliti Brodszki, Gwezdna, Prekoverszki, Lesznicza és Paztusza várakat. [1])

A két család ily szerződésének jövendője nagyon kétséges volt. Ellenkezett a magyar közjog szellemével, kivált ha ezt a szellemet nemcsak az irott törvényekben, hanem a mint kell, gyakorlati jelentőségökben keressük. Egy kihalt család birtokának vissza kellett szállania arra, a ki adományozta, t. i. a koronára. Ettől eltérni annyi volt, mint a nemzetben a köz szellem élesztésének egyik eszközétől fosztani meg az államot. Az érdem jutalmazására, uj jelesek kitüntetésére más módja alig volt az államnak, mint fekvő birtokok adományozása. Honnan lett volna erre képesitve, ha századokon át az állam csak kioszt és semmit sem örököl? A kormány tulajdon érdekében nem nézhette közönynyel a fentebbihez hasonló szerződéseket, s Zrinyi Miklós nem volt bizonyos benne, nem következik-e II.

---

lengrad ehhez közel délre. Bagh horvátul = Carlopago a tengerparton. Orsicz vagy Orisácz az Unnácz vize mellett, Bihácstól délre.

[1]) Zrint, Pedelt emlitők. Gwezdna kétségkivül Gvozdanszk. Brodszki az Unna partján fekvő mai Kozi-Brod lehet. Prekoverszki ha annyi mint Prerovecz, a Száva balpartján, Sziszektől éjszakra, 3. mf.-re. Paztus ettől ugyanazon irányban s utóbbitól ugyanannyi távolságra. Lesnyicza az Unna egy szigetén. A többi az Unna balpartján. Az okmány mindezeket Zágráb megyében fekvőknek mondja.

Ulászló gyenge kormánya után egy erélyesebb, mely megsemmisiti ama szerződést.

Azonban emez aggodalom elnémulhatott egy másik mellett. A szerződés létesültére alkalmasint befolyt a jövőn való kétségbeesés. A mi a szerződők egész lelkét elfoglalhatta, az a gondolat volt, hogy mindkét birtok veszélyben forog egészen más oldalról, mint a magyar kormány részéről. A töröktől félték birtokukat, s ez fejti meg az érték aránytalansága mellett is a feltételek egyenlőségét.

A Zrinyi-féle örökség mind terjedelem, mind fontosság tekintetében csekélyebb volt a Korbáviai családénál. Nagyságra nézve oly arányban állottak, mint egy középszerű egész megye egy középszerü járáshoz. Aztán Korbáviai János két tengeri kikötőt birtokolt, Novigrádot és Bágot, vagy Carlopágót, mely utóbbiról a Korbáviai grófokat rendesen Karlovicsok-nak nevezték. De teljesen kiegyenlité az aránytalanságot nem annyira az, hogy Likka megye kősziklás, nagyon keveset termő hegyeken terült el, hanem hogy nagyon ki volt már akkor téve a herczegovinai törökök leseinek s irgalmatlan rablásainak, mig az akkori Zágrábmegye ama déli részét, vagyis a mai második báni ezred jobb felét a török ellen nemcsak Jaicza, s egy egész tömeg kisebb vár fedezé, hanem a nagyobb távolság is, ugy hogy a török ott nem teremhetett váratlanul. A korbáviai birtokról ezrével hajtott el a török minden ép férfit, nőt, gyermeket és barmokat, mig segitség érkezett; ellenben Zriny vára körül a maga idejében jelenhetett meg a bánok és szomszéd birtokosok segitsége.

A szerződés kelte után nehány évvel 1513-ban tetemes török had jelent meg az Unna mellékeit pusztitva; de nem büntetlenül. Beriszló Péter, a bán, ki mint egyszersmind auraniai perjel, Kosztaniczát birta, összegyüjtvén a horvátországi haderőt, szétveri és megsemmisiti az ellenség egész seregét Dubicza és Kosztanicza vidékén. Következendő évben octoberben jóval kisebb török sereg betör Likka megyébe, s elhajtja a Korbáviai grófnak háromezer jobbágyát, mintegy tizenkétezer nagyobb és nyolczvanezer kisebb barmát. [1]) Szomoruan nézhettek a Zrinyiek a szerződés mellett is a távolabb jövendőbe. A rájok nézendő Korbáviai birtokot — ily esetek után, melyek gyakran ismétlődtek kisebb nagyobb mérvben — már elveszettnek tarthatták, s nem aggaszthatá-e méltán az a sejtelem, hogy nemsokára a Zrinyi-féle törzsbirtok válik közvetlenebb szomszédjává ama népnek, mely a rablást államjognak, első érdeknek és hősi dicsőségnek tartván, se békes szerződés se rendszer se lovagias érzet a legkiméletlenebb kártételektől vissza nem tartható?

Ebben az időben is, mint később, a török béke idején sem tartózkodott a szomszéd nem török terület dulásától. Kisebb nagyobb csapatokban, nyiltan vagy lopódzva jártak keltek a határos magyar végvárak körül, s olykor távoli vidékeken, Karinthia és Stiria belsejében kerestek zsákmányt. S az ily rabló kirándulá-

---

[1]) Hivatalos jelentések Dalmátiából a velenczei tanácshoz. Marino Sanudo után a zágrábi „Arkiv"-ban. VI-dik kötet 433—434. lap.

sok minden időszakban és folytonosan történtek, ugy hogy nem alkalom szerintieknek kell képzelnünk, hanem folytonosoknak. Évszak, időjárás nem tett különbséget; egyedüli kivételes szünet volt, ha tetemesebb magyar had jelent meg valamelyik tájon, mely azonban állandó nem volt. Az állandó magyar katonaság, a várőrség, többnyire magában elégtelen volt a nagyobb tömegekben fölkerekedett töröknek ellenállani. A magasb hegyek tetején tartott vigyázó tornyokban megadták a szokott jelt, egy-egy taraczklövést, a török közeledéséről; de a várak parancsnokai sok esetben békén egedék elvonulni a törököt, ha közvetlenül a várat meg nem támadá. Eme passivitas gyakran titkos szövetség szinében tünt fel. Midőn Mátyás idejében a török gyakran járt be Karinthiába és Stiriába dulni és rabolni, rendesen a török sem bántá a magyar várakat s ezek sem tettek támadást a rabló csapatra. A terület sérthetlenségéről és neutralitásáról a török sajátságos fogalmat tett divatossá. Csapatjai átvonultak a magyar területen, s azt kivánták, hogy mivel béke áll, ne bántsák őket. — Igy midőn 1493-ban Derencsényi bán útját állotta Horvátországban Modrusánál a szomszéd német tartományból zsákmánynyal és pár ezer rabbal visszasietett török hadnak, ennek parancsnoka hitszegésnek nevezé, hogy őt béke idején a magyar király hadai megtámadják, midőn nem ennek területén rabolt.

Dalmátiában, hol a tengerpart felé vegyest állának a velenczei és magyar végvárak, a velenczei katonaság gyakran összedugott kézzel s némi kárörömmel nézte, hogy a török pár óra járásnyira a magyar terü-

leten foszt és gyujtogat, [1]) s békén engedé elvonulni várai alatt, csak őt ne bántsa.

Való, hogy a kóbor török csapatokat gyakran csalták lesbe s verték szét vagy semmisiték meg a magyar katonák; de ez nem mindig változtatott a helyzeten. Hetek, napok sem teltek bele, s a kóborlás ép úgy folyt, mint annakelőtte.

Nagyon helytelen fogalmat alkotnánk a török rabló kirándulásokról, ha azt vélnők, hogy az hasonlitott valamely ujabbkori európai nép katonaságának legkegyetlenebb dulásaihoz. A szabad zsákmánylás, barmok elhajtása, a vagyon megsemmisitése olykori szomoru járuléka keresztyén népeknél is a háborufolytatásnak; sőt gyakran, kivált vallásos és polgári háborukban egész helységek fölégetése és lakosainak kardra hányása is az embertelenség örök bélyegét üti egy hadfolytató felekre.

A török dulásoknak egészen más jellemök volt. Nem pillanatnyi felbőszülésből folytak, s még azt sem mondhatjuk igazsággal, hogy csak vallásos fanatismus volt az indok. A török rendszeresen és nyugodt kedély állapottal volt képes kipusztitni a vidékeket. Ritkán gyujtogatott a védetlen falukon s ritkán öldökölt, a hol fegyveres ellenállás, vagy különös boszú nem ingerelte föl. Egyéb nem kellett neki, mint a zsákmány, — és a zsákmány közt is főkép az élő ember, kit rabszolgaságra hurczolt. A török katonára tehát azokban az időkben teljesen a rabló név illik. Legmegkülönböz-

---

[1]) Velenczei hivatalos jelentések Dalmátiából, 1514. május. — Arkiv VI. 411. lap.

tetőbb vonás pedig az emberek elhajtása, s igy a vidékek elnéptelenitése. A török nemzet állam-szervezeténél fogva rablott emberekből merité erejét. A munkára rabokat alkalmazott, rablott gyermekek voltak katonaságának színe, és rablott nők voltak a török feleségei és szolgálói. Az állami és társadalmi szervezet ilyek nélkül el nem lehetett.

A faluk népének pusztulása elkerülhetlen volt a kitett vidékeken. Kit el nem hurczoltak, a rémülés üzte el. A fölégettetés a pórnak nem lett volna annyira ijesztő, mint az a gondolat, hogy magát, nejét, gyermekét barom képen viszi el a török s hajtja rabszolga vásárra. Az erdők nem voltak biztos menedékek épen a lesek folytonossága miatt; s egy-egy szomszéd keritett város nem fogadhatta be a vidék egész népét. Ezen keritett városok lakosai is gyakran közel voltak az éhenhaláshoz. Távolabbi, biztosb helyen is a földmives csak kardosan ment szántani s közelebbi helyeken katonai fedezet nélkül a mezei munka nem volt biztosságban. Néha fáért sem mertek kimenni a szomszéd erdőbe ilyen fedezet nélkül. [1]) A lakosság egy része kivándorolt a belsőbb magyar vidékekre. A XVI. században egész horvát és szerb népvándorlás folyt kivált a dunántúli vidékekre, s számos horvát nemes család keresett birtokot és hadi foglalkozást a magyar megyékben. Néha egy-egy rablás után a jobbágyság önkényt átköltözött török területre, hol legalább rabszolga-piaczra nem hurczolták. Igy költöztek át a törökökhöz

---

[1]) Arkiv. VI. 301. s más lapok.

Korbáviai János jobbágyai 1514-ben, a fenn emlitett nagy török rablás után. [1])

Az ellenséges föld elnéptelenitése egyszersmind legbiztosabb módja volt a török határok terjesztésének, s ezt a módot századokig következetesen és rendszerrel alkalmazták az ozmanok. Nálok a hóditás müve egy napig sem tartott szünetet, mintegy téli és nyári munkára volt felosztva. Béke idején néptelenné tették a magyar határvárak egész környékét, hogy a nagyobb hadjáratig meg legyen érlelve az elbukásra. Egy-egy fontosabb erődünk az ily terjeszkedés folytában szomszédjává levén a töröknek, nehány év alatt azt vette észre, hogy nemcsak közvetlen környezete pusztult ki, hanem háta megett a magyar terület mérföldekre néptelen, nem maradván egyéb rajta, mint a fővár a vidéknek több kis erődével, — mint egy sziget csoport a kihalt sivatag közepett. Ekkor apránként a kisebb őrségü gyengébb várak estek el, melyek az ama nagyobb várhoz vezető utakat őrzék, ugy hogy még egykét év s a fővárat nemcsak néptelen pusztaság, hanem többfelől ellenséges erődök környezék. — Igy a fővár katonasága ostrom nélkül is gyakran mintegy elveszett pont őrsége kétségbeesésig volt vive. A szomszéd vidék nem teremvén élelmet, nem adván munkás kezeket, adót és szükség esetében ujonczokat, mindent nagyon távoli vidékekről a kormánytól és hivatalno-

---

[1]) „Di il conte Zuane di Corbavia de subditi andati abitar su quel dil Turco, per non esser minati." Arkiv VI. 434. Ezen eset után a nevezett jelentés azt mondja, a „gróf végső kétségbeesésig jutott."

kaitól kellett várni. Azokban az időkben a közlekedés rosz állapotban s kivált Bosznia és Horvátország tájain az ős erdők és vad sziklák csak töretlen utakat nyitottak. Roppant költséggel járt a várak fenntartása. A legcsekélyebb kellékek, a hadi és élelmi szer tizszeres árúvá emelkedett a várba szállitásig, — mi soha sem történhetett tetemes katonai fedezet nélkül a török szomszédsága és lesei miatt. — Egy-egy végvár parancsnokságának elvállalása nagy elszántságot és lelkierőt kivánhatott, midőn a magyar birodalom egyik legfényesebb hivatalát, a horvátországi bánságot is 1513 körül kinálgatni kellett, mig akadt önfeláldozó hazafi, a ki elvállalja. Mert a nehézségekhez járult az akkori központi kormány jótehetlensége és szegény volta. Mindenekfelett kész pénz, még pedig roppant mennyiségü kész pénz kellett a végek fenntartására és a végbeli hadak zsoldjára, — a kormánynak pedig soha sem volt kevesebb pénze, mint azokban az időkben. A végvárak hadainak sokszor nem volt más módjok, mint a török példájának követése, ki saját várait az ellenség földjén szerzett zsákmányból tartá fenn. Csakhogy a már egyszer letarolt török ter leten jóval szükebben volt a zsákmány, mint a belsőbb magyar vidéken.

Ily körülvett, elszigetelt nagyobb vár volt a XVI. század elején Jaicza, melyet Horvátországra nézve oly fontos védfalnak tekintett a keresztyénség, mint Belgrádot alsó Magyarországra nézve.

A török még Mátyás király idejében kézre kerité Herczegovinát és Bosznia déli részét. Szerbia is, kivéve a Belgrád felé eső északi részt, török kézben volt. —

A török két irányban haladt lassankint a Száva és Kulpa vonal felé. Keletről, Szerbiából és délről Boszniából. — Haladása folyamok mentén történt. A mindenütt hegyes vidéken a folyamok völgyein volt legsürűbb a népség, legnagyobb a termékenység s legtöbb a vár. Az egész vidékről könnyü fogalmat szereznünk, ha folyamok szerint osztályozzuk, melyek itt kivétel nélkül mind délről északra sietnek a keresztben folyó Kulpa, Száva és Duna felé.

Első folyó a Drina, mely Boszniát elválasztja Szerbiától. Mellette feküdt bosznyák parton két nevezetes vár : Szrebernik és Zvornik, mely már török kézben volt.

Második ugyanazon irányt tartó nagy folyó a Bozna, melynek várai, Vranduk, Maglaj, Doboj 1503-ban már szintén török kézben voltak, mig balpartján Tesajn a magyaré volt még.

Harmadik folyó a Verbász, melynek felső folyásánál feküdt Jaicza társ-váraival együtt. Ezen folyó medre még magyar kézben volt, habár délről és keletről a török szomszéddá lett. — A többi Verbász melléki vár Bánya-Luka és Bodsácz, valamint Jezero és Szokol szintén magyar kézben.

Negyedik kisebb folyó a Szanna, az Unnának mellékfolyama. Itt a török előbbre haladt. Övé volt Kamengrad és Klucs már 1503-ban.

Igy Jaicza a legdélibb pont lett a magyar birodalomban, s a Verbász völgye hosszu földnyelv módjára nyult be a török birtokba. Balról a Boszna völgyén és jobbról a Szanna völgyén egy egész napi járásnyival

nyult föl éjszakabbra a törökök birtoka s szorithaták mind szükebbre Jaicza körül a zárvonalat folytatván a vidékek elnéptelenitését.

Jajczát a török már megérettnek tartá arra, hogy könnyü szerrel kézre keritse. A következő husz év alatt többször vette körül ostrommal; de részint a várparancsnok, Keglevics Péter ébersége és hősisége, részint a veszély nagyságát érzett horvát urak és bánok hathatós segélye mindannyiszor nagy diadallal verte vissza alóla a törököt.

Mindezen részletes diadalok mellett érzé mindenki a helyzet mostohaságát s Jajcza hosszas birásának nehézségeit, kivált a központi financziák mostoha állapotjában. Ama várat életkérdésnek tekinték nemcsak Magyarországon. Maga a pápa intézett felszólitást az idegen fejedelmekhez e vár segitésére, s maga a pápa és Velencze adának is segélyt. Utóbbi némely évben nem csak a Korbáviaiaknak és Frangepánoknak adott mérsékelt zsoldot, hanem a magyar királynak igért segély pénzt egyenesen a bánok kezébe szolgáltatá, kiknek banderiumaikkal résen kellett állaniok a végek oltalmára s gondoskodniok a várakról.

Mindez elégtelennek mutatkozott, s a közvetlen veszély érzete uralkodott a kedélyeken kivált Horvátországban.

A horvát urak már 1507-ben azt izenék a királynak, hogy kénytelenek lesznek magokat a töröknek feladni, vagy valamelyik idegen keresztyén fejedelemnek, ki őket megvédi, ha segitségök nem érkezik. A horvát urak csakugyan alkudozásba is bocsátkoztak Velen-

czével.[1]) Később kedvező fordulat állott be, kivált Beriszló Péter, a hős püspök bánsága ideje alatt, kinek erélye és hősisége lelket öntött a horvátokba, — mig 1517-ben a törökök lesbe csalván, Dresnik vidékén elesett. Halála után Keglevics Péter és Frangepán Kristóf lettek volna a hősi szellem fenntartói, ha a török 1520 táján ujult és tulnyomó erővel nem kezdi meg a hóditás politikáját s egy renditő csapás nem következik be, mely hadtani szempontból fontosabb esemény a mohácsi ütközetnél — ez Belgrád elvesztése volt 1521-ben, augusztus 29-én. A magyar őrség hősiesen védte magát. A várnak csupán az őrség és ellátás hiánya miatt kellett elvesznie. — A magyar kormány látván képtelenségét, hogy számos végvárait, melyek temérdek költségbe kerültek, maga lássa el, egy némileg megalázó lépésre szánta magát. Horvátországi és boszniai végvárainak oltalmára a szomszédtól kért katonaságot. Lajos neje, Mária, Ferdinand ausztriai herczegnek volt testvére, s részint a rokonság, részint az a szerződés, hogy Ulászló férfi maradékainak kihaltával Miksa maradékára szálljon a magyar korona, sajátságos zavarát idézé elő a tulajdonjog fogalmainak: a viszony már némi communisticus jellemet öltött. Bel-

[1]) Velenczei jegyzetek Sanudónál. „1507. aogosto. Quelli di Corvatia haveano fato consejo et visto non poter resister ale incursion e danni li fanno li Turchi, haveano electi do oratori, uno al re di Hongaria a dirli, come erano sta fideli di soa maesta et che li dovesseno ajutar e proveder, aliter si dariano a Turchi over a qualche potentia cristiana che li difendessero, — e cussi manda uno orator alla Signoria nostra con tal instrution." Arkiv. VI. 301. l

grád elvesztése után igen egyszerü dolognak látszott a magyar udvarnál, hihetőleg Mária tanácsára, követeket küldeni Ferdinándhoz s őt kérni, hogy mivel Horvátország veszélyben forog, s messze feküdvén, bajos gondoskodni ellátásáról, lássa el Ferdinánd őrséggel a horvát várakat, mit ő könnyebben tehet Karinthia, Istria és Stiria közelségénél fogva, melyek szintén veszélyben forognának Horvátország elvesztése után. Ferdinánd kapott az alkalmon, mi természetes volt, s még Lajos király életében német zsoldosok szállittattak Zeng, Knin, Klissza, Likka, Szkradin, Osztrovicza és az Unna melletti, Zrinyiekkel szomszédos Krupa várába. [1])

Horvátországban ezután kétféle katonai kormány volt. Egyik a magyar királyé, melynek fejei a bánok s 1521-ben Korbáviai János neveztetett ki egyik bánná, — másikká Batthiany Ferencz. De ez is mindinkább Ferdinánd szolgálatába állott. 1525-ben Korbáviai János bánnak s Kobasics horvát urnak Ferdinánd ezer arany évi zsoldot ád portyázók (exploratorok) tartására, kik a török sereg közeledését eleve hirül adják Karinthiában és Stiriában.

Katzianer volt a német had vezére és később egyszersmind Ferdinánd horvátországi helytartója. A horvát urak, ezen később szintén horvát földesurrá lett emberben nem annyira egy hősies táboınokot, mint ügyes eselszövőt nyertek.

Midőn maga az országos kormány egy szomszéd hatalomnak várakat enged át, lehetett-e várni, hogy az alattvalók világos fogalommal birjanak a souveraini-

[1]) Istvánffy. 67. l. Szalay III. 532.

tásra nézve? — Egyes főurak ezelőtt a magyar kormányhoz folyamodtak helyőrségért oly váraik részére, melyeket magok erején meg nem védhettek. Most ép oly természetessé vált Katzianerhez és Ferdinándhoz folyamodni eziránt.

Igy 1524-ben octoberben Zrinyi Miklós személyesen Bécsbe ment Ferdinánddal alkudozni birtokai felett, mire nézve két alkut kötött ugyanazon egy napon, october 22-én.

Egyikben Zrinyi Ferdinánd rendelkezése alá bocsátja két várát. Novigrádot és Dubranivát. [1]) A szerződés két évre szól, mely után Ferdinánd vagy örökösei tartoznak átadni a várakat Zrinyinek vagy maradékainak. Addig Ferdinánd hadai szabadon használhatják a várhoz tartozó malmokat és erdőket. Ez az első szerződés végre is hajtatott még azon év végén vagy a következő elején, s a vége alkalmasint az volt, hogy a két vár soha sem került többé vissza a Zrinyiekhez : egyenesen török kézbe ment által.

A második szerződés, mely ezzel egy időben kelt, sokkal nevezetesebb. Azt árulja el, hogy Zrinyi Miklós örökre oda akarta hagyni a magyar korona területét s a német birodalom alattvalójává kivánt lenni.

Előleges alkura lép Ferdinánddal, mely szerint ő, Zrinyi átadja neki a gozdánszki és lesnyiczei bányá-

[1]) Minthogy sok Novigrád nevü hely van s Dubraniva nem található a mai földképeken, bajos meghatározni, hol feküdt ez a két vár. Valószinü, hogy az Unnán túl, a török terület közelében, veszélyeztetett helyek voltak. Egy Novigrád és egy Duganiva nevü hely van a Száva két partján a Bozna beleömlésénél kevéssel feljebb.

kat, ha Ferdinánd cserében a pisinai grófságot és Kazta várát adományozza neki és utódainak. A Ferdinánd igérte birtok nem lehet más, mint Castua Krajnában, közel Fiumehoz és a tengerparthoz, és Pisina az istriai félszigeten. — A bányák, ugy kell lenni, nagy jövedelmet hajtának, hogy Ferdinánd csak előleges alkuképen is egy egész terjedelmes grófságot minden faluival és Kazta városával együtt hajlandó cserében adni érettök. Azonban a végleges alku megkötéséig fenntartja magának mindkét fél, hogy egymás birtokait s azok jövedelmeit megvizsgáltatják, minek két hó alatt kell megtörténnie.

De a sors nem engedé, hogy a Zrinyi család idegenné váljék, még pedig oly méltatlan uton. Mert a szerződés titokban, a magyar király tudta nélkül köttetett, — s legfeljebb a két vár átadásáról értesité Lajos királyt utólagosan Zrinyi gróf. — Azonban a titkos szerződésről értesültek Budán, s nagyon rosz néven vették. Lajos még alkalmasint elnézte volna a souveraini jogait sértő szerződést, a minthogy a két vár átadása miatt nem is tett panaszt, ha Zrinyi más oldalról nem követ el a kormányt megbotránkoztató és károsító lépést a bányákat illető alkujával. Ezeket Zrinyi már előbb a magyar kormánynak alkudta el, s most Ferdinándnak árulta titokban. Lajos király az octoberben folyt alkuról deczemberben értesülvén, irt Ferdinándnak, s értesité utóbbit, hogy Zrinyi Miklóssal szerződése van, melynek erejénél fogva a gróf a gozdánszki és lesnyiczei bányákat a magyar kormánynak adja át, s ez cserében más birtokokat kötött le neki, melyek ugyan nem adattak még át Zrinyi-

nek; de a csere végre fog hajtatni. Lajos a bányák jövedelmeit a horvátországi bánokhoz szándékszik utalványozni a török elleni védelemre. Kijelenté a király, nem fogja tűrni, hogy alattvalója tudta és akaratja nélkül elidegenitse ama bányákat.

Lajos levele deczember 20-án kelt, Ferdinánd Insbruckból január 3-án (1525-ben) válaszol. Azzal mentegetődzik, hogy Zrinyivel mit sem végzett volt még a bányák dolgában, nem is lehetett addig, mig jövedelmeikről tudomást nem szerzendett. De ne is higye Lajos király, mintha ő, Ferdinánd, ily fontos alkuba bocsátkozott volna tudta nélkül. Ez ellenkezett volna a köztök levő sógorsággal és kölcsönös jóakarattal. Különben javasolja, miveltesse is Lajos azokat a bányákat szorgalommal, mire bányászokat igér. Végül ne higye Lajos, hogy ő képes lenne tudva és akarva sérteni őt.

Ferdinánd levelet irt Zrinyinek is, melyben szemére veti, hogy elhallgatá előtte azt a szerződést, melyet már korábban kötött a magyar királylyal a bányákra nézve.

Igy szakadt vége az ügynek minden további következés nélkül, habár II. Lajos udvaránál is, hol az erkölcsi érzet nem volt nagy erőben, Zrinyit kétségkivül a legroszab hazafiak közé számitották, ugy hogy a bányák dolgában elkövetett bűne nem is lehetett meglepő. Zrinyi Miklós már 1524 előtt egyszer törvényesen fej és birtokvesztésre itéltetett, — s csak a király kegyelme menté meg, melyet Lajos nem Miklós más érdemeivel indokol, hanem a Zrinyi családéival, melyből sok jó és hű ember származott. Tekinté a király Horvátország pusztult állapotját is, — s nem akarta

azt gyengitni egy nagy család birtokainak elvétele által, ezzel mintegy azt vallván be, hogy a várak jobb kezekben nem lehetnek, mint egyes nagyobb birtoku magán emberek kezében, kik tulajdonukat védik bennök.

Mi bűnt követett el Zrinyi Miklós, a szigetvári hős apja, — nincs rá adatunk. — De aligha a Ferdinánddal való szövetkezés volt ez a bűn, mely mint látjuk, 1525-ben is büntetlenül maradt. Legvalószinübb, hogy a törökkel is barátkozott már ebben az időben. Legalább a mohácsi vész utáni években adót fizetett Szulejmánnak. [1])

II. Zrinyi Miklós fentebbi alkudozásai Lajossal és Ferdinánddal azt a törekvést mutatják, a mi megvolt minden oly horvát birtokosban, kinek várai közelről ki voltak téve a török támadásoknak. Ügyekeztek távolabbi biztosb vidékeken is szerezni magoknak urodalmakat, melyekbe megvonhassák magokat abban az esetben, ha ősi uradalmaik odavesznek.

1527-ben már kényök szerint köthettek alkut Ferdinánddal. Miután 1526-ban II. Lajos a mohácsi szerencsétlen ütközetben elesett, a horvát urak tetemes része sietett Ferdinánd király iránti hűségét esküvel pecsételni; de nem előbb, mint Ferdinánd koronáztatása megtörtént, melynek napja deczember 16-án volt 1526-ban.

1527-ben január 1-sején a knini püspök András, Korbáviai János, Zrinyi Miklós, s utána két Frange-

---

[1]) A fenebbi 1524. és 1525-ikről felhozottakat hátrább a toldalékban közlött okmányok igazolják.

pán testvér, Kristóf és Farkas, kiknek apjuk nagy szegénységben halt meg külföldön, s előbbi megkülönböztetendő a történeti nevezetességű Frangepán Kristóftól, Blagay István, brikoviczai Kobacsics János, ki már előbb Ferdinánd zsoldjában volt a Korbáviai gróffal együtt, s még néhány nem első rendű nemes, Ferdinánd biztosainak hűséget fogadnak, mely biztosok egyike Katzianer János volt. Indokolják is miért állanak Ferdinándhoz és nem Szapolyaihoz. Felhozzák az örökösödés jogát, fel azon szerződéseket, melyeknél fogva Ulászló fimaradékainak kihaltával Maximilian utódaira szállandó a magyar korona, fel a hálát, melylyel Ferdinándnak tartoznak azért, hogy védte őket a török ellen, nehogy ezek zsarnoksága miatt az igaz hitet elhagyni legyenek kénytelenek; de főok — mint vallják — Ferdinándnak Magyarország törvényei értelmében a magyar országgyülés által történt megválasztatása. Ezeknél fogva ebéd előtt, éhomra, közakarattal Ferdinándot ismerték el királynak s neki hűséget esküdtek. [1])

Tudva van, hogy a két leghatalmasabb ember Horvátországban az egyház részéről a zágrábi püspök, a

---

[1]) Széch. codex. folio lat. IX. kötet. Ferdinándot elismerik „praecipue vigore electionis juxta Decreta et Sanctiones Regni Hungariae in generali SS. et OO. illius regni conventu . . legitime factae, necnon attentis tot emolumentis quibus nos et Croatiae regnum contra Turcas, ne nos illorum tyrannide a fide orthodoxa deficere compelleremur, conservavit, idcirco oratorum requisitioni annuimus, et hodie ante sumptum prandium, quum adhuc jejuni essemus, omnes et singuli una voce Ferdinandum nostrum, et hujus regni Croatiae regem . . . elegimus, recognovimus etc.

világiak közül Frangepán Kristóf, János király pártján voltak. — Oda tartozott Bánffy János és a szomszéd Zalából Ernuszt, ki Muraközt birta, és Tahy János a rhodusi lovagok főnöke, — ugy hogy az erők ellensulyozva voltak még, ha az ellenpárthoz veszszük a Batthyanyiakat és Keglevics Pétert is. Tudva van, hogy még abban az évben a két párt serege szemben állott Varasdnál, s hogy az összecsapást, mely alkalmasint nem lett volna elkeseredett, meggátlá Frangepán Kristóf véletlen halála egy golyó által. Egyik pártot sem lelkesité valami oly eszme, miért véres harczot folytatni érdemesnek tartsa. A czélszerűség szempontja volt egyedül, miben egyik párt vádolta a másikat. Mindkét fél tudott veszélyesebb ellenséget is, mely ellenében a hazát megtartani föladatának tekinté. A szenvedélyek ezen lanyhasága nyilatkozott Frangepán halála után. Utóbbinak tábora szétfolyt vagy átállott mindjárt Varasdnál anélkül, hogy a párt megszünt volna létezni; mert 1529-ben a zágrábi püspök, Tahy és mások ujra János mellett nyilatkoznak.

Az 1527-ik év más tekintetben sokkal szerencsétlenebb volt Horvátországra nézve. A német hadak nagyobb része vezérestűl Katzianerrel együtt a felföldre küldetett János király ellen, — a stiriai és karinthiai hadak pedig Varasd felé szintén János pártját ügyekeztek elnyomni. Ferdinánd király diadallal jelenté Máriához irt levelében, hogy egyazon napon, sept. 28-án esett el Frangepán a Varasdnál lesbe állitott lövészek golyójától s verték szét német vezérei János hadait a felső Tiszánál. Egyik legjellemzőbb esete a szomorú kornak, hogy Bécsben eme pártküzdelem aránylag je-

lentéktelen episodjai tartatnak diadaloknak, ugyhogy a hasonlithatlanul nagyobb veszteséget, melyért méltán gyászt lehet vala ölteni, mellékesnek tekintik.

1527. végén és 1528. elején nem volt egyéb dolga a királyi hadaknak, mint a Szapolyaival folytatott háboru, melyben Katzianer vezéri szerepet játszott, miután Jajcza kevés számu német zsoldossal, egy Gorbonok nevü kapitánynyal s elegendő élelem és hadiszer nélkül hagyatott. Még az a kis dicsőség sem enyhité Jajcza föladásának szégyenét, hogy legalább az őrség követte volna a belgrádi példáját. Tiz napi lövetés után Bosznia és Horvátország védfala föladta magát s a török urává lett a Verbász völgyének is. — Egy-egy vár elvesztése a török ellen mindig nagyobb csapás volt, mint egy-egy sík téren elvesztett ütközet s Jajcza elestével a törökéi lettek Bosznia maradványai és felső Horvátország a dalmatiai partokig egész szélességében. Ez alatt Katzianer hadaival a felvidéken dulta és sanyarta a faluk és városok népét. Meg sem mozdult senki Jajcza védelmére, sőt Horvátország és Karinthia védelmére sem, — mert a török rabló hadak ismét Lajbachig és Cilliig jártak fosztogatni. Horvátországban most ujra tetemes és állandó foglalásokat tett a török. Végleg elfoglalá Korbáviai János ősi várait : Udvinát, Korbavát, mely utóbb város lehetett, miután püspöki székhelyül szolgált, hogy a török foglalással elenyészszék örökre. — [1]) Egész sereg kisebb vár szokott az ily főhelyek után a török

---

[1]) Istvánffy a IX. könyv végén. — Innen veszi Jajcza esetét minden történetirónk.

rabló csapatok fészkévé lenni, hogy tovább terjeszszék dulásaik árterét.

Midőn Korbáviai János elveszté az ősi birtokok főhelyét s a Zrinyiek egy tetemes rájok nézendő örökséget, előbbi betegen feküdt a Zágráb melletti Medvevárban, melyet már tulajdonának tekintett. Csak mintegy félévvel azelőtt szerzé meg Ferdinándtól, mintha előre sejtette volna az éltes bán, hogy biztosabb helyre van szüksége, hová fejét nyugalomra hajthassa. Azonban nem áll, mit Istvánffy mond, hogy már következő évben meghalt volna. Még 1530 végén is élt és bán volt.

Az 1527-ben megszerzett birtok terjedelmes s elég gazdag jövedelmű uradalom volt, két várral, melyek Medvevár és Rakonok, — előbbi Zágráb szomszédjában, utóbbi Körös megyében.

1527-ben, julius 8-án kel a szerződés, melyben Ferdinánd négyezer aranyért zálogba veti a nevezett két várat Korbáviai János bánnak, hogy ő és „örökösei“ addig élvezzék, mig Ferdinánd vagy utódai tőle kiváltják. [1])

Koránt sem kell azonban hinnünk, hogy a bánnak több pénze lett volna, mint Ferdinándnak. Ha csakugyan kész pénzül fizetett Korbáviai János, a pénzt a Zrinyiektől kapta ugyanazon idő tájban. Mert egy másik szerződés, melyet Zrinyi Miklóssal köt, ugyanezen várakról szól. Abban egyeznek meg, hogy Zrinyi Miklós fizessen János bánnak négyezer magyar forintot visszafizetés reményében, — s addig is ketten közösen

[1]) Széchenyi Codex. folio latin IX.

birják a várakat és urodalmakat; a kettő egyenlően tartson őrizetet és hivatalnokokat a két várban s egyenlően osztozzanak jövedelmeiben. Ugylátszik, Ferdinánd nagyon olcsón veté zálogba ama birtokokat, midőn fele jövedelmök is eléggé kamatozó a fölvett öszszegre. [1])

Zrinyi Miklós tehát, midőn Korbáviai Karlovics János kimult, tettleges birtokában maradt Medve-várnak és a rakonoki csekélyebb erődnek. A Karlovics birtokokból alkalmasint több is maradt meg azokból, melyek Horvátország belső részeiben feküdtek, s Zrinyi Miklós már is némi megnyugvással szemlélhette maradékai örökségének gyarapodását mi kárpótolhatta a török részről netalán szenvedendő veszteségeket.

Főgondja volt a már éltes család-apának a birtokszerzés s a meglevő biztositása. Mig háta megett mind jobban terjeszkedett, a törökkel szemben levő birtokot sem akarta vesztére hagyni. Minthogy a fegyvertől nem remélt sikert, kivált miután azt tapasztalta, hogy Ferdinánd sem tud jobban gondoskodni a határszélekről, mint II. Lajos király és Jánostól annyival kevesebbet várt, mivel nem is tartozott pártjához, függetlenné tette magát minden souverainitástól s a maga személyére és birtokaira nézve szerződést kötött a törökkel, mely abból állott, hogy ő adót fizet birtokaitól a szul-

[1]) Arkiv. III. 109. l Az a különös, hogy a Zrinyi és Korbáviai szerződése korábban kelt, mint a Ferdinánd Korbáviai féle. Előbbi majusban, utóbbi juliusban. A bán, úgy kell lenni, már tettleg birtokában volt a váraknak s korábban kezdé az alkudozást Ferdinánddal.

tánnak, ha ez nem engedi katonáit eme birtokokon dulni és rabolni. Pártállása nem volt e miatt, vagy tulajdonkép mindkét párthoz tartozott, a mennyiben mindkettő előnyeit élvezé. Egy részről az úgynevezett „német párt“ fejedelmének adományaira és segitségére tarthatott számot, másfelől Szapolyai politikáját követte, midőn a töröktől birtokainak bántatlanságát eszközölte ki. A haszonnal többet gondolt, mint a gyanusitásokkal, melyeknek szükségkép kitette magát. — Zrinyi Miklós abba a hirbe jött, hogy maga hivja és vezeti néha a törököt a szomszédok ellen. A dologban annyi lehetett a valóság, hogy keresztül bocsátá birtokain a törököket, kik ott nem raboltak.

Igy a lajbachi érsek 1530-ban követséget küldvén Zrinyihez, ez menti magát, hogy „igazságtalanul itélnek felőle; mert mivel mindenki segitség nélkül hagyja, kénytelenségből fizet adót a töröknek, hogy várai vidékét és szegény jobbágyait megkimélje. De nem örömest tette, s kész szolgálni a török ellen.“ [1])

A frigy nem maradhatott teljes semlegesség kivált a jobbágyokra nézve, kiket a török ugy használt fel, a mint tán a gróf nem ohajtotta. Igy ugyancsak 1530-ban saját sógora, Korbáviai János bán irja Katzianernek, hogy Zrinyi Miklós jobbágyai kalauzolták a törököt Kosztanicza tájára; octoberben pedig azt jelenti, hogy a törököt az Unnán Zrinyi Miklós emberei szállitták át, ki frigyben van a törökkel. A török pedig ezuttal épen Korbáviai János és Keglevich birtokaira ment rabolni! — Sógora, ki még mindig bán, vala-

---

[1]) Valvasor IV. 431. l.

mint Keglevics sem tartozik hát azok közé, kiknek frigyök lett volna a törökkel, de az a közöny, melylyel a bán, mint természetes dolgot emliti fel Zrinyi czimboraságát, azt sejteti velünk, hogy nem volt az hallatlan dolog a török szomszédságban s nem tekintették haza- vagy felségárulásnak. — Sőt ez eszmével az akkori közvélemény meg kezdett barátkozni. Ugyanazon időtájban történik, hogy a magyarországi főtekintélyek, s nagy részben Ferdinánd pártján levők azon tanakodnak, hogy külön-külön szerződéseket kössenek birtokaikra a törökkel, miután se Ferdinánd, se János nem képes megvédeni. Később csakugyan a legtekintélyesebb birtokosok, Perényi és Török Bálint követik a példát.

Zrinyi Miklósban, a szigetvári hős apjában, ki már ekkor élte vége felé járt, elősorolt tettei, a viszonyok nyomásának beszámitásával is oly embert mutatnak fel, ki maga és családja hasznát szivén viselhette; de azonkivül alig egyebet. Nem hogy azt a magasztos hőst találnók benne, ki nagy eszmékért küzd és kitart, hanem azt a mindennapit sem, ki legalább magán ügyeiben erős akarattal tör czéljára. A kor ugyan, melyben élt, a körülményekkel való megalkuvás kora, s ő annak egyik fia volt; de nemhogy jobb lett volna az osztályába tartozóknál, kik nagy számmal voltak abban az időben, hanem alkalmasint a gyengébbek közé tartozott. Oly ember lehetett, ki az eszközökben, melyek czélhoz vezetnek, válogatást nem tett, kinek nehéz viszonyok közt magasb czéljai nem voltak a szerencsés kimenekülésnél.

Zrinyi Miklósról jeles hadi tetteket nem tartott

fenn a krónika, habár annyira katonának kellett lennie, a mennyire elkerülhetlenül szüksége volt ezen mesterségre minden várurnak, kivált a török szomszédságában. Utolsó éveiben már oly nagyra nőtt fiai voltak, hogy ezeket küldheté minden országos hadi vállalatra a családi contingenssel. Igy vesz részt egyik fia Mihály, a mohácsi ütközetben. Valószinü, hogy ez volt az első szülött. Következő évben, 1527-ben, midőn a polgárháboru Tót- és Horvátországban kitör, Karlovics János, a nagybátya táborában két ifju Zrinyi jelent meg : János és Miklós, a fenn bemutatott Zrinyi Miklós fiai. [1])

Mint fentebb irtam, nem volt itt alkalmuk vitézségökkel mutatni ki Ferdinánd melletti buzgalmukat, miután az ellenfél vezére a jeles Frangepán Kristóf elesett.

A két ifju Zrinyi már előbb képviseli tehát a családot a harczmezőn, mint apjok kimult volna, s a következő fejezetben az oly nevezetessé lett III. Zrinyi Miklós életrajzára megyek át, melybe a fentebbiek nagy része is beletartozik, miután apja és ennek viszonyai képezik nevelkedésének fő elemeit.

---

[1]) Istvánffy 96. l.

III.

Szigetvári Zrinyi Miklós ifjusága.

Ha valónak fogadhatnók el, hogy Szigetvár hőse 1566-ban történt halálakor csak negyvennyolcz éves volt, születése körülbelül 1518-ra esnék. De alapos okunk van Pethőnek adni igazat, ki őt halálakor ötvennyolcz évesnek mondja, s igy 1508-ban született.

Az akkori fő- és kisebb nemesek gyermekéből vitéznél egyéb nem válhatott. Ennélfogva a gyermeket mindenek felett katonaságra tanitották, vagy jobban mondva, alig tanitották egyébre.

De a nevelés korántsem volt elméleti sőt még rendszeresnek sem nevezhető. Nem mesterek taniták a vivást, lovaglást és a hadi művészethez tartozó ismereteket. Maga az élet volt a gyermek tanitója és begyakorlója. A szülői vár, vagy szülők nem létében egy-egy rokon főnemes vára volt az a polytechnicum, melyben minden szükségest el kellett sajátitani. Nemcsak a tanitásra volt itt tekintet, hanem a szó teljes értelmében való nevelésre.

Akár kicsiny, akár főnemes magzatait már első gyermekkorukban fáradságos és egészen cselédi életmódra fogták. A növendékek külsején s életmódján meg nem lehetett ismerni, melyik a fő, melyik a közönséges

nemes fia, olykor azt sem, melyik az urfi, melyik a béres inas. Egyik sem lehetett kevesbbé rongyos és szurtos a másiknál. Egy-egy Zrinyi fia csak ugy tartozott lovat vakarni, házat udvart seperni, a felnőttek lándcsáit s egész fegyverzetét tisztogatni, hályhafűtőként szolgálni, mint a kisebb nemesek gyermeke. Nem a szülők vad keménysége vagy miveletlensége miatt történt ez, hanem mert ezt az országosan divatozott nevelési rendszert tarták a legczélszerübbnek. Főczél volt a gyermek testi megedzése. Szándékosan nem ruházták és kimélték a gyermeket, hogy megkeményedjék a hőség és fagy ellen. S erkölcsi tekintetben sem volt kényeztetőbb a nevelési mód. A pirongatás, szidalom és ütleg mindig könnyü helyen állott a növendék számára. — Körülbelűl annyiban hasonlithatott egy-egy régi nemes gyermekének nevelése a mostaniakéhoz, hogy akkor is, mint gyakran most, a cselédekre bizatott a jövendőbeli örökös nevelése. [1])

Ily spártai, vagy tán jobban mondva, janicsári neveléssel azt akarták elérni, hogy harczi képesség dolgában az utód ne legyen alább való atyjánál, — ki ha a fényüzést ruházatban, lovakban és fegyverekben szerette is, alig ismert kényelmet. Ételben italban is inkább a bőség mint a megválasztás különböztette meg az urat fegyveres szolgáitól. — S ebben a részben a fegyverszünetet ama században soha sem élvezett nemzedékek különböztek más népek nemesitől, kiknél a

[1]) A XVI. századbeli nevelés ezen rajzához az alapvonásokat az egykoru Vrancsicstól veszem. Monumenta Hung. Hist. Irók. II k. 31. l.

háborura békeidő következett. Őseinknél egykoru idegenek feltünőnek találják, mily nagy mértékben neki vannak törődve minden fáradalom és kényelmetlenség elviselésének. Nemesek közt is kevesen voltak 1557 táján, kik ágyban háltak Házasságuk előtt a főnemesek sem ismerték az ily kényelmet. Elég volt egy falócza, egy szőnyeg, egy bőr vagy pedig egy kis szalma kipihenésökre. Feltünt különösen olaszoknak, hogy a magyar csaknem oly bőven eszik és iszik, mint a németek és csehek, kiket az e részben mérsékletes olaszok csak e miatt is megvetettek.

A miben az akkori főurak tudományos képzettsége állott, annak elemeihez sem kellett iskola. — Deákul beszélni és irni tudni nélkülözhetlen volt, s a kettő közül épen az volt könnyebben megszerezhető, a mit nehezebbnek gondolnánk : a latin nyelv elsajátitása. 1557-ben irja egy velenczei követ, kinek sok feltünt, a mit a hazai egykoru irók azért nem tartottak méltónak a papirosra, mivel mindennapi s magától értődő dolog volt, hogy a latin nyelvet Magyarországon az életbeli használatból tanulják, ugy hogy a legalacsonyabb osztályba tartozó emberek közt is sokan vannak, a kik beszélik. Még magánosok közt is levelezésben a latin nyelv volt használatban, csak Zrinyi Miklós gyermekkora táján kezdék a magyar nyelvet is átalánosabban használni. [2]) Valamivel tüzetesebb tanulást kivánt al-

[1]) Soriano velenczei követ jelentése. Petrovics kéziratai az akad. könyvtárában. III. k. 10-ik szám. Hasonlót ir 1563-ban Gio Michele velenczei követ is. U. a. 12 sz.

[2]) Soriano 1557-iki jelentése az i. h. „Ritengono ancora la lingva loro (hongara) con nessun altra di Europa in parte alcuna

kalmasint az irás és olvasás. De a minden várurnál tartott iródiák és szerzetes alkalmasint házi tanitó is volt egyszersmind. Habár az akkori főurak nagy része megtanulta az irást és olvasást, nem tekinték az ily ügyességet lényegesnek nemcsak egy nagybirtoku nemesnél sőt országos hadvezérnél, hanem egy-egy főhivatalnoknál sem. Zrinyi Miklós kortársát Pekry Lajost, egy nagy birtoku s jeles vitézt, Ferdinánd képesnek tart a horvátországi bánságra, habár nem tud irni. [1])

A könyvnyomda még egészen uj találmány volt, a világ nagy részben inkább henye curiosumnak, mint gyakorlati hasznunak tekinté. Mátyás korának a közmiveltségre tett hatását megsemmisité a török berontásainak kitett vidékeken az az örökös hadilábon állás, mely a várak lakóinak egész figyelmét magának követelé.

Még a mai rendszeres nevelőintézetek mellett is az élet neveli főkép az embert. Nincs az a kolostor, hová a társadalom uralkodó hangulata, a kor jó vagy rosz közszelleme be ne hasson. Az ember oly kevéssé menekülhet előle, mint a légkör befolyásától.

Az ifju Zrinyi Miklósra nagy hatással volt, mint minden gyermekre az a társadalmi légkör, melyben fölnevelkedett, s az egész társadalom, kivált a horvát

---

commune, la quale solamente da pochi anni in qua usano di scrivere tra particolari, perche gli atti publici, secondo l'uso antico si scrivovano in lingva latina, la quale e quasi commune d'ogni huomo, perche molti l'imparano per uso et per pratica e fino alle gente piu basse la sogliono parlare."

[1]) Bucholz, Geschichte Ferdinands des I. V. 107. l.

széleken, hadi lábon állott. — Városi és falusi élet nem volt többé — várakba szorult a lakosság, honnan csak lopva mehetett ki életszükségeinek beszerzésére. A várnak vigyázó tornyában az őr mindig hallgatózva és égő kanoczczal állott, hogy az ellenség közeledését a legközelebbi várból jelentő ágyu szóra maga is megadja a lármajelt. Fegyvert fogott, lóra ült ekkor az egész őrség. Néha midőn a török nem bántá a földesur faluit, csak mások birtokának kirablására vette magának az átvonulás engedélyét, az egyszerü résen állásnál maradtak. Máskor gyanitván az ellenséges szándokot, megtettek mindent, a mi egy meglopatás ellen szükséges s felvonván az emelcse-hidat, mindenki az ostrom esetére kiosztott helyet foglalta el s kiszabott teendőjéhez látott. Néha az őrség oda hagyta várát s jó formán a kaput sem támasztva be, mindenestűl a szomszéd erdős hegyszorosban rejté el magát, hogy a várnak siető ellenséget kivülről hátban lepje meg. A hadi cseleknek, ravaszságnak minden lehetséges fogásait kimeritette a két ellenfél. De nagy kelete volt a lovagiasabb személyes vitézségnek is. A törökkel egyenkint vagy nagyobb csoportokban folytatott párbajok a tulnyomó erő ellen való csüggedetlen vivás, a veszélynek olykori szándékos keresése napi renden voltak, ugy hogy bajos volt valami olyat cselekedni, a mit szokatlan nagy vitézi tettnek tartson a közvélemény. Nagy mértékben hozzá tartozott mindezekhez a passiv türelem, a nélkülözés, s a legsulyosabb, kitartó munka, melynek kényszeritőbb iskolája nincs, mint egy ostromlott vár védelme. Az ostrom alatt létel gyakori s az ostromhoz készen állás folytonos volt.

Szóval gyakorlatibb iskola nem lehetett a katonaságra, mint a török szomszédjában volt végvárak, — s kétségtelen, hogy egy-egy ifju különösen fogékony volt a veszélyekkel ellenében kifejtett bátorság és resignatio csodálatára és elsajátitására. Ha tán Zrinyi Miklósnak kevés alkalma volt is gyermekkorában résztvenni harczokban, várvédelemben, az akkori merőben harczias szellem a veszteglésre kényszeritett lelkeket is szükségkép áthatotta, s a fiatal a mindennapi élet mendemondáiból is oly lelkesitő elbeszéléseket hallhatott, mint a regékben és a nép hadi dalaiban. De mint minden állapotnak, megvoltak eltorzulásai is, melyekben a mi különben jó volna, a mérték meghaladása által kártékony hatásu lesz. — A hősiség példái vegyest jártak ebben a korban a kislelküség, fásultság példáival.

Ezt az egész állapotot a szükség kényszeritése idézte elő s a szükség gyakran emelkedett oly fokra, hogy valódi inséggé vált. A töröknek kitett helyeken a várurak falusi népét meg-megtizedelvén a török, mind jobban apadt jövedelmök. Minél nagyobb várőrségeket kellett tartaniok saját védelmökre, mely ha meg nem gátolhatta is mindig az ellenség rabló kirándulásait, legalább a várakat megtartotta. A horvát földesur, hogy martalóczait vagyis „haramiáit" szolgálatban maraszthassa, először is zálogba adta őseiről örökölt „marháit" azaz ezüst, arany-nemüjét, ékszereit, s a házi kincstárban méltán helyet foglalt fölösleges ruháit. Miután ez is elkelt, a fekvő birtokból kell vala kielégitni szolgáit, mindeniknek érdeméhez képest egy-egy telket inscribálván. De ez a mód sem tarthatott sokáig. A katonát, bármely nemzet- és korbeli

volt, a szükség és rosz ellátás kisebb nagyobb mértékben élődivé és rablóvá tette. Az ily élősködésnek és rablásnak még legdicséretesb módja volt, hogyha a határőr katona az ellenség földére ment élelmet hajtani be vagy egy-egy török tábort „vert föl." De gyakran „dulta meg" a szomszéd keresztyén földesur faluit. Ez a megdulás eredetileg szelidebb értelmű volt, annyit tevén, mint ma a requirálás, vagy némely szükségesnek behajtása. Azonban gyakran fajult el oly dulássá, minőt később és ma értünk eme szó alatt. A rosz ellátásból s a valóságos inségből folyt demoralisatiónak megvolt más szomoru következménye is. Ebben a korban sokszor történik meg, hogy egy kis gonddal még fenntartható várakat csupa lehangoltságból és csüggedésből adnak föl a töröknek.

A sülyedést előmozdíták az országos nagyobb viszonyok is.

A mohácsi vész után két király levén egyszerre, János és Ferdinánd, a kettőnek pártja gyakran az ellenfél pusztitásával ügyekezett kimutatni hűségét. Ama verseny idején a kapzsiság is legkönnyebben érte czélját, hogy ha a divatozott eszközt választá. A politikai okokból történt fegyveres villongások felbátoritának némely önző főurat a rablásra; mert más nevet adni nem lehet a Mórék tetteinek, kik egyik politikai párthoz sem tartoztak, hanem mindkettőt fosztogatták.

A zsákmánylás, égetés, fegyverteleneken való hatalmaskodás, gyilkolások mondhatni hidegvérrel folytak s a török szomszédság nemcsak a magyarral és horváttal született vitézi tulajdonokat fejté ki teljes mértékben, hanem daemoniabb szokásokat is meghono-

sitott, melyeket a legimmoralisabb elveken épült ozmán államszervezet mételyül hozott magával. A törökkel csak ugy lehetett egy-egy ideig türhető viszonyban lenni, ha kártételei és rablásai telhetően sokszorozott mértékkel fizettetnek vissza. Maga a pápa szentesité ebben a részben azon elvet, hogy a török legundokabb fegyvereit a keresztyén is használhassa ellene, Mátyás alatt engedélyt adván rá, hogy valamint a török elhajtja a magyar jobbágyokat, ugy a magyar vezérek is tömegesen elhurczolhassák a török jobbágyait. Igy a magyar végekben ép oly gyakori volt a rabszolgavásár, mint a töröknél s olykor felettébb leszállott a rabszolga árveréseken férfi és nő ára.

Egy-egy határszéli főur zsoldjában nagyon vegyes volt a fegyveres szolga nép. A már elfoglalt területnek birtoktalanná lett nemesei adhaták a főcontigenst; de a horvát széleken voltak ama kóbor vitézekből is, kik nemcsak a fegyver-forgatásban, hanem a rendszeretlen csatározásban s különösen a rablásban nagy ügyességet szereztek. A töröknél martalóczoknak, a horvátoknál haramiáknak, Magyarországon hajduknak neveztettek. Néha még nevöket sem változtatták, hanem török szolgálatból egy-egy horvát urhoz állván, megtarták a martalócz nevet. Gyakran egyik félnek sem szolgáltak, hanem a magok hasznára raboltak és fosztogattak, vagy élősködtek a szegény népen. Egész egy külön néposztálylyá vált volt ez, mely állandó lakosból nomáddá levén, utoljára maga sem tudta, melyik nemzethez tartozik.

Zrinyi Miklós nagy részben ezek társaságában nőhetett föl, sőt ezek is némileg a teljes kort nem ért

gyermek felett állhattak rangban, mig a vár szolgáihoz tartoztak. Mig ezek közül sokan Hunyady János, Mátyás király, Keglevics Péter, Frangepán és Beriszló Péter hősiségét magasztalhatták előtte, volt olyan is kétségkivül, a ki nemcsak természetes, hanem magasztos tettként dicsérhette neki a daemoni álnokságot, cynicus kegyetlenséget, orgyilkosságot, rablást és égetést. Ily nevelők mellett épen nem lesz vala csoda, ha hős helyett szörnyeteggé válik.

Forgách, amaz idők történet irója, emliti Zrinyiről, hogy első ifjuságát a törökök közé keveredve tölté. S valóban atyja szövetségben állván a törökkel, a gyermek gyakran láthatta eme szövetségeseket átvonulni Zriny alatt a szomszédok megrablására. Ebben lényeges haszna lehetett, hogy közelebbről ismeré a törököt már gyermekkorában. De alapos okunk van hinni, hogy Zrinyi Miklós nem egészen apja várában nőtt fel. Forgach szerint sokat köszönhetett ő Keglevics Péternek már ifjuságában — s nem lehetetlen, hogy ennek oldalánál volt fegyveres apród. Szint oly valószinü, hogy az ifju anyai nagy bátyjának Korbáviai Jánosnak udvaránál és környezetében végzé az akkori sanyaru katonai iskolát. A bán mellett elég alkalma lehetett gyakorlati ismereteket szerezni. Épen mivel apja szövetségben volt a törökkel, itt kevés módja lett volna a harczok gyakorlati iskoláit végezni. — A nélkülözhetlen tanulmány megszerzésére legczélszerübbnek látszhatott rövidebb vagy hosszabb időre oly urhoz küldeni fegyveres apródnak, ki nem álla frigyben a törökkel.

Azonban saját szülői házának befolyása volt rá, ha csupán első gyermekkorát töltötte volna is ott. Csakhogy

atyja nem lehetett buzditó példánykép. Az öreg Zrinyi a viszonyokkal megalkudott; de rajtok soha felülemelkedni nem tudott. Semmi nemű hitében nem volt ingathatatlan. Csak önzése nem változott s az önzés kizárja az önfeláldozás minden nemét. Hazájából, a mint láttuk, el is akart költözni s a hazaszeretet akkor némely szomszédainál sem volt erősebb. Valamivel később, 1545 körül a Blagay nemzetség valóban ki is költözik Stiriába.

A török ellen ezen a vidéken küzdeni csak a haza érdeke kivánta, de a törökkel békén lenni az önérdek, — s ő a törökkel egyezett ki. Példáját követték határszéli tőszomszédai a Frangepánok szluini ága és a Blagay grófok.

Nem látszik nyoma, hogy ezen tette közösségi kapcsolatban állott volna azon magyarországi főurak terveivel, kik 1530 táján a felett tanácskoztak, hogy birtokaikat adófizetés fejében adják a török alá. De ezek közösen akarták tenni, mi által közügygyé vált a szándék, mely mint ilyen nem valósulhatott, habár Zrinyin kivül nehány főur, mint Perényi és Török Bálint külön-külön hasonló viszonyba léptek a törökkel.

Nem akarom elitélni se utóbbiakat se Zrinyit. A nemzetestűl való vég megsemmisisülés veszélyében elővett önfenntartási eszközök az önzést a legfennső fokon szokták mutatni, — s az emberi természetnek egy változhatlan törvénye ellenében nagyon gyengék voltak ama kor erkölcsi fogalmai. Európaszerte olyan volt a közhangulat, hogy nem látszott semmi oly változhatlannak, hogy kérdés tárgya ne lehetne. Hallatlan dolgok történtek akkor. A jobbágyok sok országban fellázadtak földesuraik ellen; első rendü fejedelmek, s

köztök a legkeresztyénebb czimet viselt franczia király szövetkezett a törökkel; az uralkodók nagy tényekben mutaták ki, hogy a pápát teljességgel nem tekintik az európai közügyek forumának; s magok a fejedelmek szakiták két pártra Európát, ugyanakkor, midőn a népeknek is a reformatio a pápa szellemi uralmának megszüntét hirdette, holott a pápát különösön a török elleni közös működésben addig Európa központjának tekintette a keresztyénség s kivált Magyarország. Ily rázkodás a szellemi élet alapjaiban maga után vonta ideiglen a jogi fogalmak megzavarodását is. Magyarországon az állam legfelső betetőzése és végrehajtó fele, a souverain joga, sőt nemcsak joga, hanem kiléte is vita és pártoskodás tárgya volt. Koránsem a jogi felfogás dönté el, ki melyik souverain alattvalója legyen, hanem a politikai és a vele szorosan összefont magán érdek. — Ha a két fejedelem megosztozik vala a területen s Ferdinánd pártjabeliek egy és a János pártiak más országot képeznek, még tisztázottnak lesz vala nevezhető a helyzet; de midőn mindkét fejedelem s az egész nemzet s az ország integritását kiáltja ki, az ugyanazon egy országon uralkodó fejedelmek mindketteje szintén csak a maga érdekében eselekvő pártembernek tünt fel. S valóban a viszonyok fatalismusa hozta magával, hogy a két kormány maga mozditá elő a fogalom-zavart mindenben, a mi jognak nevezhető. Párthivek gyüjtése kedveért elnézték az egyesek kihágásait, hatalmaskodását. Féltek alattvalóiktól, hogy elpártolnak.

A határszélen őrködött várurak, mint láttuk, magok esdekeltek erősebb kormányért. Örömest bocsátották

volna ennek kezére váraikat, nagy készséggel szolgálták volna minél nagyobb számu katonával, csak eltartásukra mód legyen nyujtva. A horvát urak legelsők voltak, kik még II. Lajos életében hathatós segélyt reméltek Ferdinánd trónra lépte esetében s legelsők voltak, kik csalódtak. A német őrségeknek átadott boszniai országos erődök és dalmátiai magánvárak egy tél folytán oda lettek, mig Katzianer és társai a távoli magyar felföldön kerestek „Te deum"-mal megünneplendő diadalmakat János király hadain.

Az önsegély a török ellen ép oly kénytelenséggé lett, mint volt II. Lajos gyenge kormánya alatt. Mindenki urává lett saját tetteinek: de egyszersmind védtelenül magára hagyott játéka a körülményeknek.

Ennélfogva hősünk atyjára sem akarok sulyos itéletet mondani. Inkább csak azt akartam bemutatni, minő atyának példája volt a fiatal Zrinyi Miklós előtt s minő közszellemet szivott be. Ha voltak is épen a teljesen szabad fejlésnél fogva a legkülönbözőbb vegyületü jellemek közt kiváló jeles egyéniségek, s az átalánosan borult látkörön is keresztül tetszett az uj, regeneráló eszmék napvilága, a többség romlottabb s az átalános helyzet borultabb volt, mint bármikor.

Zrinyi atyja mint vitéz sem igen hagyott nagy tetteket maradékaira, s nem az az ember volt, a ki fiát, mint Hamilcar föleskette volna a török halálos gyülöletére. Nagyobb hatással lehetett rá édes anyja, a Korbáviai János bán leánya Ilona. Nem tudjuk maradt-e Korbáviai Ilonára valami nagyanyjának, Dorának hősiségéből, ki özvegységre jutván, egyetlen fiának kiskorusága idején maga nevében kormányzá a várakat

és állitá ki mind a magyar király, mind a Velencze zsoldján tartott banderiumot. De Ilonának legnagyobbik, legény korba jutott fia, Mihály, ott esett el a mohácsi mezőn, s a gyermekét feledni nem tudó anya ama gyakran emlegetett névvel együtt a török elleni boszút lehelte fiába. — Nem is volt az emlék leverő. Bármily gyászosnak tartá a hazafi a mohácsi ütközetet, bár mennyi asszony siratta ott elesett férjét vagy gyermekeit, egy család sem volt tán, mely egyszersmind büszke ne lett volna az áldozatra. Férfiak és magyarok harczoltak ott, — az ellenség sem tagadhatta.

És Zrinyi Miklósnak már kora ifjuságában alkalma volt boszút állani bátyjáért s mindjárt első föllléptével kitüntetni magát. Nem tudni kinek vezérlete alatt, jelen volt 1529-ben Bécs alatt, midőn az azt ostromlott török onnan visszaveretett. Zrinyi Miklós, ki ekkor nagyon ifju lehetett, oly hősileg viselte magát, hogy V. Károly lóval és aranynyal ajándékozta meg. [1])

Ezalatt az öreg Zrinyi Miklós folytatta a békét a törökkel, ezáltal mentességet szerezvén birtokainak. A faluk, ha mérsékelten is, folyvást jövedelmeztek, mig Korbáviai János, ki már báni tisztén él fogva sem lehetett frigyben a törökkel, elveszté családja ősi székhelyét és birtokainak nagy részét Likka vidékén. A bán át-

[1]) Zrinyi sírirata Reussner „Rerum memorabilium in Pannonia“ etc. 1602. 4-rét kiadás. 157. lap. Ugyanezen siriratban áll hogy Miklós 1566-ban 48 éves volt. Igy 1518-ban született volna s 1529-ben csak tizenegy éves lett volna. Hiba lehet az időszám; huszonegy éves lehetett akkor Zrinyi.

tette lakát a tótországi birtokokba s Zágráb mellett, Medvevárában halt meg az 1531-ik év nyarán. [1])

A volt bán minden birtoka, az 1509-ben kötött szerződés értelmében később mint örökség átment a Zrinyiek kezébe. Medvevár Zágrábmegyében és Rakonok, s egy uj szerzemény, Bosjákó vára, Körösmegyében voltak a főhelyek. — Ferdinánd a kimult helyébe nem nevezett ki uj bánt. Idősb Zrinyi Miklóst vagy nem tartá elég állandó hűségünek s következőleg méltónak vagy öregsége miatt elég képesnek a tisztre: a knini püspököt Andrást nevezte kibáni helytartónak. [2])

1531-ben már Zrinyi Miklósnak, az apának is kevés volt hátra életéből; de ebben az időtájban a család egy ujabb birtokcsoportozat örökléséhez nyert teljes reményt. Az öröklés módja különösebb, mint az, mely által a Zrinyiek a Karloviesok birtokának uraivá lettek. Egy teljességgel nem örökölhető birtokot keritének kézre, mely egy országos katonai és papi hivatal örök időkre való megszüntét vonta maga után: értem az auraniai perjelségét.

Aurána mint tudva van, a XIV. század elejéig a templomos rend vitézeinek főszékhelye volt, mikor a viennei zsinat eltörülvén a rendet, a rhodusi lovagokét állitá helyére. Nagy Lajos 1545 táján, midőn a királyi tekintély teljes helyreállitásán s Dalmátia visszaszerzésén fáradozott, Auránában erős támaszt készitett hatalmának. Az auràniai lovagok főnökének terjedelmes

---

[1]) Ferdinánd leirata a „horvátországi“ rendekhez, mely augusztus 27-én kelt. Kerchelich. Not. prael. 338. l.

[2]) U. a. u. o.

birtokokat adományozott s őt az ország első rendű zászlósai közé sorozá. A főnökség pecsétjén az Anjoui ház czime, a liliom tartá fenn keletkezésének emlékét. Emlitettük, hogy a rhodusi lovagok aurániai főnöke egész banderiummal, ötszáz s később négyszáz lovassal tartozott szolgálni a királyt s védelmezni a széleket. Ez a lovagrend, mely félig papi szerzet volt s tagjai örökös nőtlenséget fogadtak fel, nagy szolgálatokat tőn nemcsak a boszniai eretnekek téritésében, a bünösök üldözésében, hanem különösen az országnak a török elleni védelmében. A királytól való függést megerősité az, hogy közvetlenül ő nevezte ki a főnököt vagy priort, kit rontott néven perjelnek neveztek. A félig papi méltóság világivá tételére Mátyás király adá az első példát, midőn 1465-ben nem tölté be a priorságot, hanem birtokainak használását, a török elleni védelem tekintetéből Szapolyai Imrére, a boszniai részek kormányzójára bizta. Szapolyai Imre az auràniai priorság gubernátorának czimét viselte.

Később ismét helyreállott a priorság s tartott a mohácsi ütközet tájáig; mert a következő évben már ismét „gubernátor"-t találunk az auràniai priorság birtokaiban. Ez a gubernator Tahy János, ki Szapolyai pártjához csatlakozott abban az évben, s a zágrábi püspökkel, Erdődy Simonnal együtt ő volt egyik feje Horvát- és Tótországban Szapolyai pártjának.

Még idősb Zrinyi Miklós alatt történik, hogy Tahy János azt a birtokot, mely csak életfogytig volt övé, s s mely halálával a korona által kinevezendett priorra volt szállandó, összesen zálogba adta némely világi uraknak. A terjedelmes urodalmak Vránán kivül

az Unna mellékén s Tótország más részeiben, valamint Somogyban voltak elszórva nagy tömegekben. Épen idősb Zrinyi Miklós vette át zálogban a priorság legtöbb várát tizenhárom ezer magyar forinton, mi akkor jókora összeg volt. — A várak közül elég legyen megemlitnünk ezuttal a Zrinynyel szomszédos Kosztaniczát és a rajta egy pár órányival alábbad fekvő Dubicza vái át, mely utóbbit a priorság Nagy Lajos ideje óta birt.

A birtok szerzés volt egyik szenvedélye idősb Zrinyi Miklósnak, s mig más határszéli főurak folyvást pusztultak s sokan tönkre is jutottak ezekben az időkben, Zrinyiék a zavarosban halászva gyarapodtak.

A nagy birtokkal együtt fiatal hősünk nagyon feltünően öröklé apjáról a birtok-szerzés szenvedélyét s a család érdekében való kapzsiságot is.

Idősb Zrinyi Miklós még élt 1532-ben. Ebben az évben májusban utaznak át birtokain gróf Nogarola és Lamberg József, Ferdinánd királynak a portára küldött követei. Midőn a nevezett hó 8-án a követség Gozdánszkba, a Zrinyiek várába érkezik, öt törököt talál ott, kik két hét óta várták, hogy onnan a közel török határra kisérjék. A követség elé érkezett nemsokára maga az „öreg Zrinyi gróf" is, ki a várban adott szállást neki, hol az egész következő nap pihent. 10-én a követség, mely nagyon lassan haladt, Novigrádban reggelizett hasonlókép a Zrinyiek várában, melyet a követek egyike utirajzában nagyon piszkos várnak mond. Innen az öreg Zrinyi a „fiatal gróffal" együtt tovább kisérte az Unna felé, hol a két gróf betért egy kis kerek várba, mely szigeten feküdt s Lesniczének

nevezték. A követség lovon usztatott át az Unna vizén s még két más folyón. Itt végződik Horvátország és kezdődik alsó Bosznia. [1])

Idősb Zrinyi Miklós 1534-ben aprilben, már nem élt. Ferdinánd király az 1534-ik év első napján erősiti meg, még pedig idősb Zrinyi Miklós részére azt a szerződést, melynek erejénél fogva néhai Korbáviai János bán összes családi birtokai a Zrinyiekre szállanak. — Ferdinánd levele Prágában kelt, s igy nem lehetetlen, hogy idősb Zrinyi Miklós már egy pár héttel előbb meghalt. Lehetséges, hogy még életben volt; de az bizonyos, hogy aprilben többé nem élt; mert ekkor a család vagyonaira kötött szerződésen az özvegy és két fia neve áll. A konstanczinápolyi alkudozásokban 1534. junius 8-án is ugy beszélnek róla, mint halottról. [2]) Gyermekei voltak: 1. Ilona, Tahy Ferenczné; 2) Margit, Alapi Jánosné; 3) Mihály, ki Mohácsnál esett el; 4) János; 5) Miklós. [3])

Az apa halálával az örökség a még életben volt özvegyre és a fiukra Jánosra és Miklósra szállt.

Idősb Zrinyi Miklós halálával egészen megváltozott a család magaviselete. Addigi semlegességét rögtön a legnagyobb tevékenység váltja föl.

---

[1]) Gévay. 1832. követség. „Wegrajsz" a toldalékban, első lapon. Lesznicze a mai földképeken nem található.

[2]) Gévay. 1534-ki követség. 61. lap.

[3]) Buday Ferencz Polg. Lexicon.

IV.

A két fiatal Zrinyi 1534–1541.

Az a követség, mely 1532-ben a Zrinyiek birtokán ment keresztül, nem juthatott Konstanczinápolyba. Szuléjmán roppant sereggel már utban volt, — mint hitték — Bécs felé. A hadjárat Kőszeg vivásával végződött s Stiria, Karinthia és Horvátország megrablásával. Mindezt vesztegelve nézte egy csaknem százezer emberből állott német birodalmi sereg, melynek nagy része azt mondá, nem azért jött, hogy Magyarországot Ferdinánd részére meghóditsa, hanem hogy a német birodalmat fedezze a török ellen.

Kőszeget megvédte Jurisics s a török 1533-ban békét kötött Ferdinánddal, még pedig „örök időkre." A török haderő Ázsiában volt ezután egy pár évig elfoglalva.

A békekötés, mely 1533-ban octoberben tétetik közhirré Horvátország határszéli őrségeiben s a krajnai parancsnokság alatti hadaknál, Zrinyiék, kik az öreg családfő életében, mig hadi állapot volt, adófizetői voltak a töröknek, most az országos béke idején nemcsak megtagadják az adót, hanem fegyveresen ütnek be a szomszéd török területre s ott tüzzel vassal pusztitanak. — A tényt csak egyik testvér, talán épen az ifjabbik követte el.

1534-ben junius 8-dikán, egyik török vezér, Ajász

pasa nyilatkozata Ferdinánd követeihez a Zrinyiekről igy szól:

„Van egy Zrinyi gróf is, kinek apja a mi adófizetőnk volt. De most ez meghalván, fija ellenünk lázadt s nemcsak hogy adót fizetni nem akar, hanem sok kárt tesz a szultán alattvalóinak, mindent leöldösvén és kirabolván, a mit utjában talál. Meg akarjuk őt büntetni. . . . Ferdinánd alattvalóit nem bántjuk, csak ezeket a tolvajokat“ — Zrinyin kivül értvén Krusics Pétert, ki a pápa és Velencze segitségével a tengerparti erős Klissza várát elfoglalá.

Ferdinánd követe Scepper Cornél azt felelte rá: Az ilyen és hasonló emberek által okozott károk a miatt esnek, hogy Magyarországon a rend helyre nem állván, mindenki azt cselekszi, a mit akar. Nem is büntetheti őket Ferdinánd; mert mindjárt azzal fenyegetődznek, hogy átpártolnak János királyhoz. [1])

A követ azután Gritti Alajoshoz menvén, kit a szultán Magyarország kormányzójának szánt, fölemlité neki Ajász pasa fenyegetődzését a Zrinyiekre s hozzá tette, hogy ilyes megfenyitése Ferdinánd egy alattvalójának, a souveraini méltóság ellen való tett és a béke megsértése fogna lenni. Gritti azt felelte: Igaz, hogy a porta elhatározá Zrinyi gróf megfenyítését; de ő, Gritti, „mint Magyarország kormányzója megtiltá a boszniai pasának, hogy ilyesmihez fogni ne merjen, mig ő Magyarországra nem érkezik.“ . . . Nevezetes még a mit utána vet a török zsoldjában volt furfangos olasz: „Sokat hallottam róla ugymond, hogy a horvát grófok

[1]) Gévay. 1534-iki követség. 61. l.

nagyon lázongók (azaz könnyen változtatnak szint); de ha Ferdinánd egyik, maga Gritti másik oldalról meg fogja szoritni, könnyü lesz majd megfenyitni őket.“ [1])

A megfenyités még sokáig elmaradt. Grittit még ugyanazon év septemberének végén az ellene támadt erdélyiek Medgyesnél kivégeztették, s a török-magyar ügyben támadt nevezetesb kérdések közt a Zrinyiek megbüntetése, mint nagyon alárendelt ügy tán szóba sem jött sokáig.

Annyi bizonyos, hogy az ügy még két év mulva is ugyanazon stadiumban volt, mint 1534-ben s a török akkor is csak panaszol és fenyegetődzik.

Augustusban 1536-ban Ajász pasa ezt mondja Ferdinánd követének többek közt:

Zrinyi, Blagay és Szluini (Frangepán) horvát grófok, kik már hosszú idő óta kötelezték magokat arra, hogy adót fizetnek a szultánnak, már két éve mult, hogy nem fizetik mondván, hogy ők Ferdinánd alattvalói. A porta rá fogja őket szoritni; de nem akarta ezt anélkül tenni, hogy előre ne tudósitsa róla a királyt. [2])

Igy a töröknek adót fizetett Zrinyiek annál üldözöttebb ellenségeivé váltak. Mig mások befoglaltattak a békeszerződés azon átalános kikötésébe, hogy rájok nézve az ellenségeskedés megszünik, a Zrinyiekre nézve ennyi sem állott.

Hogy az addig semleges Zrinyiek épen a békealkudozások alatt s a béke megkötése után közvetlenül is

---

[1]) U. a. 65. l.

[2]) Gévay. Gesandtschaft Königs Ferdinand. II. köt. 3. füzet (1536) 129. lap.

ellenségeskedést kezdenek a törökkel, nem történt özvegy Zrinyi Miklósné akarata s némely külső biztatások nélkül. — Két hatalmas férfiu volt, ugylátszik nagy befolyással most a család sorsára. Egyik a leghiresebb magyar vitézek egyike, Keglevics Péter, a másik Ferdinánd főhadvezére és krajnai kormányzója Katzianer János.

Keglevics Péternek, Forgács tanusága szerint nagy hálával tartozott Zrinyi Miklós. Ama tapasztalt férfiu és jeles vezér volt tanácsadója és segitője, kinek utján Zrinyi Ferdinánd kegyét megnyerte. [1])

Katzianer János 1534 körül ismét a déli részeken ügyelt fel a török elleni védelemre, mint egyszersmind krajnai főkapitány.

Ő ugylátszik, mint annak a kornak sok kiváló egyénisége, inkább ügyes diplomata, mind csodált hadvezér iparkodott lenni, s a krajnai főur, szokásainak fesztelensége és társas derültsége által, melybe alkalmasint a kevéssé szilárd jellem némi ledérsége is vegyült, ha tiszteletet nem vivott is ki, de könnyen kötött barátságokat. Hajlékonyságának, melylyel az ellenkező nézetekbe be tudta találni magát, s téritni birt, alkalmasint az elvek nem adtak szilárd gyökeret s ő alapjában is ingadozó volt. — Mint horvát földbirtokos iránt, a közös érdek bizalmat gerjesztett.

Ő volt befolyással arra, hogy Zrinyiék a családapa halála után csakhamar megtagadják a töröknek addig fizetett adót.

Nem tudjuk, kelt-e Ferdinánd kormánya és a Zri-

---

[1]) Forgach Commentarii. Az akademia uj kiadása szerint 326. l.

nyiek közt valami uj szerződés, mely őket biztositotta volna; de ha kelt is, a Zrinyiek személyesen is le akarák kötelezni a német vezért. Azon személyes és családi szerződések egyike kelt köztök, minőkre gyakran volt példa ama korban. Katzianer, a ki a Zrinyi fiaknál jóval idősb lehetett, ezeknek ünnepélyes esküvel fogadja fel, hogy az öreg Zrinyinét úgy fogja tekinteni, mint mindhármuk közös édesanyját. [1])

Mindamellett, hogy a Zrinyi nemzetség határozottan szakit a törökkel; mindamellett, hogy a kölcsönös segély ily erős szerződésére lép Ferdinándnak tetemes haderő felett rendelkező hadvezérével, nem kell vélnünk, hogy még a belpolitikában teljesen határozott álláspontot foglalt volna el. Meglehet, hogy az uj örökös, a teljes kort ért Zrinyi fiak, az örökség átvételekor letették a hűségi esküt Ferdinándnak; de a párt aligha tántorithatlan hivet nyert bennök. Magok a pártok sem voltak erősek abban a korban, a mi nem is lehetett máskép, midőn nem elvkérdés választá el őket, hanem az önfenntartás eszközeiben való eltérő nézetek. Az önfenntartás eszközei pedig változtak a körülményekkel s a pártok főemberei közül is számosan a körülményekhez képest állottak egyik királytól a másik részére. — Rendkivül kevés volt azok száma, kikben akár Ferdinánd, akár János király feltétlenül bizhatott volna, s midőn a Zrinyiek Katzianerrel Ferdinánd tábornokával szoros viszonyba léptek, mint látni fogjuk, még nem jelentette azt, hogy Ferdinánd pártjának egy ingathatlan oszlopához támaszták családjok ügyeit.

---

[1]) Veráncsics. Momumenta Hung. Hist. Irók. III. 40. l.

Ferdinánd nem is mutatott a Zrinyiek iránt különös kedvezést 1539 előtt. Talán elégnek vélte lekötelezésökre, hogy a korbáviai hagyatékot örökségkép megerősité birtokukban.

De az aurániai perjelség birtokait, melyeket ideiglen, a zálogösszeg lefizetéséig birtak, még most nem adományozta nekik Ferdinánd, — sőt intézkedett, hogy mások kezére szállitsa. Hogy a hatalmas Török Bálintot az ellenkirályhoz pártolástól elvonja, fölhatalmazta őt ama birtokoknak a Zrinyieknél volt része kiváltására és családja által leendő birására, mindaddig, mig a kormány le nem fizeti a zálogösszeget. A perjelség váraiért Török Bálint tizenháromezer magyar forintot fizetett volna a Zrinyieknek, mire ezek tartoztak volna kiadni a zálogot. Ferdinánd egyszersmind Bálint idősbik fiát, a még gyermek enyingi Török Jánost kijelöli jövendőbeli aurániai perjelnek, hogy mihelyt teljes kort ér, beálljon jeruzsálemi szt. János lovagjainak rendébe; addig pedig atyja legyen a perjelség kormányzója. [1])

A perjelséget ily módon visszaállitotta volna Ferdinánd régi valóságában; de eme czélon kivül más czélokat is elérhetett. Az ország egyik leghatalmasb dynastáját jelenre le vélte kötelezve ezáltal, jövőre pedig maradékainak roppant terjedelmű birtokai könnyebben szállhattak volna a koronára; mert a család első szülötte csak ugy lehetett szt. János lovagja és prior, ha örökös nőtlenséget fogad.

Azonban egyik czélt sem érte el. Az 1535. év nyarán adományozza Ferdinánd feltételesen Töröknek a per-

[1]) Pray. Dissertatio de Prioratu Auranae, 95. és köv. ll.

jelség jószágait, s már ugyanazon év végén Bálint, saját várából, Szigetvárból Budára megy, s mind végig János király hive maradt azután. Ebben az időben utóbbi pártja mind jobban erősödik az ország minden részében, — s a párt változások most is követték nagyjából az európai nagyobb események fordulatait. V-ik Károly császár és I. Ferencz franczia király közt 1535 táján ujra felbomlott az egy ideig fenntartott béke, s a franczia előnyben látszott lenni, mig V. Károly Afrika partjain hadakozott a kalóz mohammedánok ellen. — A kapcsolat az európai és magyarországi pártok közt nagyon szoros volt.

A franczia királynak János természetes szövetségese volt; a Ferdinánd pártiak pedig főkép s csaknem kizárólag V. Károlyra, a német császárra függeszték tekintetöket. Azt, hogy a közvetlen osztrák tartományok hathatós segélyt nyujthassanak a török ellen, senki sem remélte: csak a roppant birodalmu Károlyban volt bizalma a pártnak.

Az események oly fordulatot vevén, hogy a császártól mitsem lehetett várni egyhamar, ingadozni kezdett a Ferdinánd-párt s Török Bálint elszakadása, bár személyes indokok is adtak rá kivánt alkalmat, nagyon világos symptomája volt a párt megingásának.

Az aurániai perjelség birtokaiból Török alkalmasint csak a Dráván innenieket foglalta el, melyek a birtokában volt Szigetvárról kezeügyében estek. A perjelség egyik somogyi birtoka, a csorgói uradalom felett legalább Zrinyi és Török János közt később villongások folynak. A Zrinyiek pedig birtokában maradtak a perjelség Unna melléki várainak. Csak nehány év mulva

ruházza rájok Ferdinánd amaz országos hivatal összes javait, ugy hogy az auraniai perjelség a Zrinyiek által és a Zrinyiekben szünik meg örökre.

Zrinyi Miklós az, ki legelső politikai tettével végkép megnyeri Ferdinánd kegyét, hogy azután állandóan megtartsa. Az országos viszonyok, melyek közt Zrinyi Miklós először föllép, bonyolodottak és az eddigi adatokból itélve s felfogásom szerint szoros kapcsolatban állanak hősünk első tettével, ugy hogy egyik a másikat deriti föl.

1536 táján a horvátországi részek nagyon elkényszeredett állapotban lehettek.

Minél inkább elfoglalá Ferdinánd figyelmét a magyar felföld, mely a János királylyal folytatott harczok és pörök szinhelye és főtárgya volt, Tót- és Horvátország annál inkább magára volt hagyatva. Nem tartozott ugyan János királyhoz, de Ferdinánd király sem sokat gondolhatott vele. Korbáviai János halála után a magyar korona eme részének még csak kormánya sem volt; mert a bánválasztás elmaradt. Igazság szolgáltatás nem létezett. Maga vett elégtételt, kinek szomszédjával pere volt; a végek oltalmáról a szomszéd Krajna és Stiria főkapitányai gondoskodtak, a mint lehetett vagy akartak; s a királyi zsoldosok egy-egy oly parancsnoka, minő Pekry Lajos volt, fölszedvén a rábizott vámokat s dulván abban is, a mi rá nem bizatott, nem volt alkalmas arra, hogy egy rendes és tekintélyes kormányt képviseljen. Horvátország erélyesb védelmére nem történt semmi s az ország hasonló gondatlansággal felelt a figyelmetlenségre. Mintegy 1532-őn innen négy éven keresztűl egy fillér hadi adót sem

fizetett. [1]) Ily zilált viszonyokban s ily laza kötelék mellett, Horvátországot csak fekvése tartóztathatá, hogy egészen János királyhoz ne pártoljon. Az elégedetlenség kétségkivül magas fokra jutott, s a hangulat ugyanaz lehetett, a mi Jajcza eleste idejében.

1536-ban János király megérettnek vélte Tótországot arra, hogy egészen hozzá pártoljon s szövetségese a török a pusztitó kirándulások gyakori ismétlése által mintegy nyomatékot adott János ohajtásának. Maga a boszniai pasa hirdeté, hogy ha Tótország önként János királyhoz áll, bántódása nem lesz. [2])

Hogy Szlavoniában komolyan gondolkodtak a Jánoshoz való átpártolásról, bizonyitják a Bécsben tett szokatlanul erélyes intézkedések is. Ferdinánd először is a szokott eszközhöz, a tollhoz nyult, melynek használatában való szorgalmát azon idők hű krónikái magasztalva emlitik. Egyetlen nap, julius 18-ikán három levelet irt meg ebben a tárgyban s legtöbb hatást remélt most is attól, a mely konstánczinápolyi követéhez iratott. Azonban nagyobbnak láthatta a bajt, hogy sem az irodai gyakorlatoknak szentelt óráiban foglalkozott volna vele. Komoly intézkedésekre határozta el magát. Katzianert, Karniolia kapitányát és magyaror-

[1]) Ferdinánd király saját szavai 1537-ben Tótország Körösön egybegyült rendeihez: „Volumus vobis in memoriam revocare, exactos esse annos plures quam quatuor, quibus nullum prorsus a vobis subsidium in hunc usque diem nobis est oblatum." Jura regni Croatiae. Kukuljevics. Zágráb 1862. II. k. 35. l.

[2]) Gévay II. kötet. 3. füz. 141—143. l.

szági fővezérét Tótországba rendelte ujból s megigérte, hogy összehivja Tót- és Horvátország rendeit bánok választására, sőt tetemes hadsegélyt igérve, a rendek hathatós hozzájárulását kivánta. — Csakugyan komolyan elhatároztatott annak megmutatása, hogy a török elleni védelemben nem szükséges épen V. Károly császárra támaszkodni, — hanem az osztrák örökös tartományok, Csehország és a magyar s horvát részek szembe szállhatnak, ha nagyobb ellenséggel nem, legalább a boszniai és nándorfehérvári pasák erejével.

1537-ben mintegy huszonnégyezer ember gyült egybe nagy buzgalommal, mit nevelt az is, hogy mint előre mondák, a király személyesen fogja átvenni a vezérletet. Különben is nagy várakozás lehetett a vállalathoz kötve. A mohácsi ütközetnek tíz éve mult volt s azóta sík téren, valamely nagyobb csatában meg nem mérköztek a keresztyén hadak a törökkel. Ezt visszaszoritni Bosznia belsejéig s legalább megtisztitni tőle az alsó Száva mellékét, elég dicső és hálás feladat lesz vala egy nyári hadjáratra.

Tótországban, a fennirt hangulat és ingadozás mellett nagy lelkesedést és buzgalmat várni épen nem lehetett; de készséget mutattak az uj vállalatra. A Kőrösön tartott országgyülésen hadi adót vetnek ki, megszavaznak nyolczszáz lovast és kétszáz jól fegyververzett gyalogot, kik rögtön kiállitandók. Nem élnek abbeli jogukkal sem, hogy magok nevezzék ki emez országos had kapitányát, hanem Ferdinánd zsoldos kapitányára, Pekry Lajosra bizzák vezérletét, azt kötvén ki, hogy a vezetésben a tótországi zászlós urakat használja tanácsadókul. Különben ő felsége főkapitánya ott

használhatja ezt a hadat, a hol jónak látja. Pekry parancsnoksága alá bocsátják a nemesek birtokaiból telek szám szerint kiállitandó katonaságot is.

Hogy a hadi készületek háboritlanul folyhassanak, a kőrösi gyülés erre nézve is intézkedik, mi elárulja, mi iszonyu lehetett azelőtt a kormánytalanság és anarchia a horvát részekben. Elhatározzák, hogy abban az évben mindenki feledje a szomszédjaitól szenvedett sérelmeket, senki boszút ne álljon s uj sérelmeket el ne kövessen. Mivel továbbá nincs az országnak bánja azaz főbirája, kormányzója és vezére, az ország ügyeinek és igazságszolgáltatásának vezetésére bizottságot neveznek ki, melynek tagjai: Erdődy Simon zágrábi püspök, Pekry Lajos, Batthyány Ferencz és Keglevics Péter. Ez a bizottság gondoskodik az ország védelméről is, egyetértve a király főkapitányával, Katzianerrel. [1])

Május hóban, 1537-ben már kezdének gyülekezni a hadak az akkori Tótországba; de a stiriai, krajnai, ausztriai és cseh hadak oly lassan érkeztek, hogy több hónap eltelt, mig az ellenség ellen megindulhattak.

Ámbár az idősbik Zrinyi testvér, János résztvett az 1537-iki hadjáratban, nem szándékom leirni annak eseményeit, melyek nem is számosak. Anélkül, hogy a huszonnégyezernyi sereg megmérközött volna a török haddal, úgyszolván csata nélkül semmisül meg Eszék alatt. Azt sem lehet mondani, hogy a sereg nagy része jeles vitézekből ne állott volna; s mégis a kudarcz és vereség teljes volt. Igy a fővezér nevén maradt az eszéki hadjáratnak egész gyalázata.

---

[1]) Kukuljevics „Jura regni Croat." etc. II. 33. l.

De valamint más nevezetes eseményben, ugy itt is, többnyire tévedünk, ha egyetlen egy emberben keressük a hibát. Még a mai korban is, midőn a katonai vezérlet a legteljesebb földi hatalom szokott lenni a vezérlet ideje alatt, a vezér nem mindenható s azért a történet előtt nem mindenről felelős. Ma is, mint régen egy-egy hadjárat nem csupán sakktábla, melyen a hadvezérek ügyessége tündökölhet, hanem próbaköve és pályatere a hadviselő nemzetek anyagi és moralis erejének. Alig van oly erény, vagy fogyatkozás a nemzet jellemében és institutióiban, mely egy-egy oly erőfeszités alkalmával, minő a háboru, közvetlenül vagy közvetve érezhetővé ne tegye magát, s elevenebb példa arra, hogy egy-egy állam minden nyavalyája kiüti magát háboru idején, alig van az eszéki hadjáratnál.

Egy egész monarchia képviselve volt Katzianer seregében, minden idegen elemek nélkül, s kivéve a János király alatti részt. Tán első izben történt s azután sokáig nem, hogy a közös ausztriai uralkodó alatt volt népek közös vállalatra mentek. És Magyarországot oda nem véve is, mi volt akkor még Ausztria? — Egy nagyon uj, nagyon lazán s csaknem confoederatio modorában összefüzött államcsoportozat, melyből Cseh- és Morvaország csak II. Lajos Mohácsnál történt eleste után állott ismét a csoportozatba, s az egész Ausztria az örökös tartományokból alkotva csak I. Ferdinánd alatt kezd határozottabban külön állammá fejleni Németországtól. Igaz, hogy közös szükség, a töröktől való félelem teremté ezt az államot; de még ujabb volt a szövetség, hogysem a féltékenység s kölcsönös bizalmatlanság meg ne maradt volna azok közt, kik közül

sokan az előbbi nemzedék alatt is ellenségekként álltak szemben. Ez oly világosan kitünt az eszéki hadjáratban, mint talán semmi más téren. Kitüntek az uj állam anyagi fogyatkozásai is. Közös pénzügy nem volt, — minden tartománynak külön és többnyire üres pénztára, s a hadjárat alatt a többféle pénz és különösön a rosz pénz is érzékenyen boszulta meg magát.

Az előbbi rendbe tartozó hiányok lehetlenné tették felül a vezérlet egységét s alul a közszellemet, utóbbi hiány pedig nagyon befolyt arra, hogy a seregnek egész hadjárat alatt nem a török volt a főgondja, hanem mindig az, hogy mit eszik másnap.

Az eszéki kudarcz oly nagy volt, hogy csak nagy okok magyarázhatják, s koránsem érhetjük be azzal, hogy Katzianer egy merőben tehetségtelen, vagy nyilván áruló vezér volt. Ferdinánd szolgálatában már előbb győzelmeket nyert, melyek több tehetséget és jóakaratot tételeznek fel, mint a mennyi mellett egy egy vezér, ha tőle függ, oly botorúl elveszthesse hadseregét és egész hirnevét. A rendkivüli okok másutt keresendők, s valóban a mily hallatlan az eszéki vereség, ép oly hallatlan volt az eszéki egyesült hadsereg szervezete.

Még ha csak egy haditanács parancsolt volna az osztrák hadvezérnek, mint később Leopold idejében, Katzianer tán több becsülettel vereti meg magát. De álmélkodnunk kell, midőn azt olvassuk, hogy a fővezér saját haditanácsában elvégezvén valamit, mindjárt bizottságot kellett kineveztetnie ennek kebeléből, mely átmenjen egyszer a cseh, aztán a magyar-horvát haditanácsba, hogy ugyanazt keresztűlvigye ott is. Több

külön haditanács, melynek csak akarni kellett, hogy a más kettőtől független gyülésnek nyilatkoztassa magát, több egymástól meglehetős független hadvezérség, jobban ellenkezett a hadviselés törvényeivel, hogysem kedvező viszonyok közt is eredményt lehetett volna várni a kezdeménytől. Annyi bizonyos, hogy nem igen volt még kisebb mértékben felelős hadvezér Katzianernél. Nem volt ő parancsnok, hanem a gyakran ellenkező tanácsok kiegyeztetésében fáradott közbenjáró. A cseh vezér Schlick gróf a hadjárat elején ki is nyilatkoztatta, hogy nem fogad el rendeletet Katzianertől. Vegyük hozzá azt a bizalmatlanságot s egy részben az ellenséghez hajló érzületet, mely a horvát-magyar urak közt csak kevéssel előbb átalános volt, tudhatjuk, hogy ezek egy része kelletlenül vett részt az egész vállalatban, mely annyi más fogyatkozásánál fogva sem kelthetett bizalmat.

Csoda lett volna hát, hogy meg tudjanak állapodni a főhadi tervre nézve, — csoda lett volna, hogy egyes esetekben gyors és határozott lépések történjenek; csoda lett volna a szükséges engedelmesség; csoda lett volna, hogy rend tartassék az élelmezésben s teljes legyen a fenyiték. — Ily csoda nem történt s oly test, mely soha sem tudja mit akar, soha sem birja erejét egy főczélra összpontositni, csak az ellenfélnek nagy eszélytelensége s rendkivüli vak szerencse által juthat valami eredményre. Eszéknél pedig az ellenfél a legeszélyesebben viselte magát s a viszonyok épen nem kedveztek. A török vezér Mehemet alkalmasint jól volt értesülve Katzianer táborának gyöngeségeiről s ahhoz képest járt el. Valószinünek tarthatta, hogy az

ütközet lelket fog önteni, egységet hozni a keresztyén táborba, sőt talán a különböző elemek vetélykedése még fokozni fogja a vitézséget. Csak becsület-érzetből is mindenik rész megállotta volna helyét. A török vezér azonban csak fenyegette, csak olykor nyugtalanitá ellenfelét, s minden ügyekezetét arra forditá, hogy a csatát kikerülje. A különben is tanácstalan, türelmetlen és magában meghasonlott serget a tétlenség, eredménytelen, fárasztó mozgások testileg, lelkileg kimeritették. Hozzájárult a mostoha időjárás. Az őszi tartós esőzések feláztatták az utakat, s ez az egy, különben természetes körülmény megadta az utolsó csapást a hadseregnek. Az élelem-szállitás, mely ha addig a legnagyobb bőségben történt volna is, a rendetlenség miatt mindig elégtelen volt, most már nagyon meg volt nehezitve a feneketlen utakon. Emberek, lovak dültek ki fáradság és éhség miatt.

A török serget, mely Eszéken felül keményen elsánczolta magát, ütközetre akarták birni, — s valóban egy merész összetüzés tán annyival jobban felvillanyozza a keresztyén tábort, minél jobban ráunt a tétlen fáradalmakra. De a török ki nem volt csalható kedvező állásából. — Ott maradni nem lehetett, — s megütközni sem. A haditanácsokban elvégeztetett hát a visszavonulás. Ennek éjjel kellett megtörténni s Katzianer meghatározván a visszavonulás rendét és módját, a tábor nem tetemes veszteséggel, meglehetős épségben lesz vala megtartható, habár minden eredmény nélkül tér vala is vissza. De parancsai nem teljesittettek s az ugylátszik elég jól elrendezett egyszerű visszavonulási manöver tökéletes felbomlással végződött. Egy része

visszavonulás helyett futáshoz hasonlitó rendetlenségben hagyta oda helyét, más rész, a különösön a friauli Lodron csapatja nem akarta odahagyni s tábort a rendelt időre. Igy történt, hogy a török felhasználva a kész alkalmat, a hátramaradt kis részt megtámadta s megsemmisitette, mig a többi szerteszét már elmenekült. — Az ágyuk a török zsákmányaivá lettek, — és abban az időben ágyuk elvesztését sokkal nagyobb bűnnek tekinték, mint napjainkban, holott sokkal könynyebben veszhettek el rosz időjárásban a feneketlenné vált utak és a mostaninál nagyobb sulyok miatt. Katzianer rendeletet adott volt az ágyuk beszegzésére, a hadiszerek megsemmisitésére. Ezt sem teljesitették alárendeltjei.

Katzianert azzal vádolták, hogy ő, mint fővezér egy éjjel megszökött a táborból s seregét magára hagyta. De ha áll az, hogy a visszavonulás el volt határozva, a hibások azok voltak, kik a kiadott rendeleteket pontosan nem teljesiték, sőt leghibásabbak, kik a rendelet ellenére nem hagyták oda állomásukat. — Ezekkel menté magát Katzianer Ferdinánd előtt, s ha még a történet kellően föl nem világositá a részleteket, a sereg szervezete és egész addigi eljárása igen hihetővé teszi előadásának részleteit. [1])

Katzianer azonban teljesen ki nem menthető.

Hiányzott benne az a jellemszilárdság, mely minden hadvezetésben első rendű kellék s kivált oly hadéban, melyben oly kevés az egység, mint az övében volt. Saját előadásából kitünik, hogy igen könnyen hajlott má-

[1]) Valvasornál. III. 30. és köv. ll.

sok tanácsára s azt a gyanut kelté, hogy tudván a jobbat s mégis a roszabbat cselekedvén, mintegy kárörvendve nézte a rosz eredményt, mely neki adott igazat. Az a vád is állhat, hogy az ügy, melyért harczolt, rá nézve közönyös volt, vagy pedig előre látván, hogy azon elemek mellett, melyekből hadserge áll, lehetetlen a jó eredmény, már eleve resignálta magát a csaknem bizonyos vereségre; de működött a mig lehetett, mert ugy volt parancsolva, a helyett, hogy a vezérletről lemondott volna.

Ebben a részben csak egyérzelmű volt, ugylátszik a horvát urakkal, kik elősegiték ugyan a vállalatot, de nem azzal a lelkesedéssel, mely mindent kész áldozni és koczkáztatni. Nem volt bizalmuk a sikerben s minél hosszasabban folyt a készülődés s eredménytelen mozgás, annál inkább fogyhatott eme bizalom azokban, kik közt különben is sokan lehettek, kik hajlandók voltak pártot cserélni.

Ha a horvátországi urak addig is ingadoztak, képzelni lehet, hogy az eszéki hadjárat csak nevelte bennök a bizalmatlanságot. Bebizonyult, hogy a legjobb esetben, a szövetségesek magok megerőltetése mellett is, kevés eredmény várható a török elleni támadó fellépéstől. Ha János király iránt már azelőtt volt rokonszenv, ez csak jobban meggyökerezett az 1537-iki szerencsétlen hadjárat után. És figyelemre méltó, hogy épen a horvát urak, kiknek a török elleni működés legjobban érdekökben állhatott volna, az eszéki vereség miatt ugylátszik, nem gyülölték meg Katzianert. Ez a következendő évben kedveltebb és népszerűbb emberré lett köztök, mint talán annakelőtte volt.

Katzianer, ki horvátországi birtokos is volt, s már régóta személyes ismeretségben állott az ottani tekintélyek nagy részév, elértette őket s megtudta magát értetni velök.

A német vezér nem talált ily kedvező megitélésre Ferdinándnál és párthiveinél. Midőn Katzianer maga mentése végett a királyhoz Bécsbe ment, ez elfogatta őt. Csupán az eszéki vereségért, az ott vesztett emberekért és ágyukért történt-e ez, vagy pedig azt is sugdosták róla, hogy titkon János királyhoz szitva árulás volt eljárásában? — oly kérdés, melyre nem találunk egyenes feleletet az eddig ismert hagyományokban; csak egyik vezértársáról, Pekry Lajosról tudjuk, hogy Ferdinánd azért záratta be, mivel Turzó, a nádori helytartó panaszai folytán az a gyanu volt rá, hogy összeköttetésben állott a János királyhoz csatlakozott Török Bálinttal. Aligha az eszéki vereség maga volt a fővád Katzianer ellen is. Katzianer nem várta be az itéletet a bécsi Burgban, azon nem szigoru börtönben, melyben ismerősei bejárhattak hozzá s nők is látogatták. Ezek egyike két ezüst palaczkba kötelet csempészett be neki, melynek segedelmével fogháza ablakán lebocsátkozva, ismerősei által készen tartott lovakon elmenekült, s horvátországi váraiban, egy darabig a Zágrábon felüli Szomszéd-várban vonta meg magát. [1])

Katzianer, ha addig egész lélekkel és meggyőződéssel hive volt is Ferdinándnak, nem volt az a szilárd vagy önfeláldozó jellem, ki a méltatlanságot resignatióval türte volna.

---

[1]) Istvánffy 143. l.

Ferdinánd azonban még határozottabban elidegenité őt. Megszökése után leveleket bocsátott ki, hogy élve vagy halva elfogják. Igy ir 1538-ban február 4-én Bánffy Boldizsárnak, Nyáry és Kápolnai Ferencznek és másoknak. Az üldöző levél maga elég indok lehetett az elpártolásra; de ugyanazon levél szövege arra mutat, hogy Katzianer hűsége már azelőtt gyanusitva volt. Többel van vádolva, mint a hadvezetésben elkövetett hibákkal. Veszélyes és „felségárulási bünben“ levő embernek mondatik, ki sok cselszövényt kisérthet meg. A nevezett uraknak a király készpénzül vagy fekvő birtokban nyolcz vagy tizezer forintot igér, ha Katzianert élve keritik kézre, s ezen összeg felét, ha megölik. — Hasonló értelemben ir Nádasdynak, Jurisicsnak (Krajna kapitányának) és Keglevicsnek. Turzó ki szorgalmasan irá a jelentéseket Ferdinándnak, abban látja a Katzianer megszökésében való veszélyt, hogy ez az ellenséghez fog állani. [1])

A levelek egész tartalma s egyes kifejezései is azt gyanittatják, hogy Katzianert a pártváltoztás dolgában nem tarták sokkal állhatatosabbnak, mint a Török Bálintokat, s már is az a vád lehetett ellene, hogy János királyhoz szit.

Ha addig kétség lehetett eziránt, Katzianer Horvátországba menekülvén, többé nem hagyott fenn kétségeket. Az embereket megnyerő bánása és nagy gazdagsága által hathatósan kezd izgatni János király mellett, s egész egy uj mozgalom központjává teszi magát.

---

[1]) Bucholz Gesch. d. Regierung Ferdinands IX. 277. l.

A nem rég bánokká választott Keglevics Péter és Nádasdy Tamás Ferdinándhoz intézett levelökben 1538-ban februárban részletesen leirják, minő tevékenységet fejt ki Katzianer Horvátországban.

Egy követ fuj szerintök, Török Bálinttal, korábban János egyik legbuzgóbb párthivével Simon zágrábi püspökkel s a horvát urakkal. Katzianer továbbá levelet mutogatott a horvát uraknak, melyben Ferdinánd király azon meghatalmazása foglaltatott, hogy abban az esetben, ha az 1537-ki hadjárat sikerül, ő, Katzianer lefejeztessen minden horvát főurat. A bánok már előbb is tudósiták a királyt a horvátországi rosz hangulatról; de most mint bizonyost irják, hogy Horvátország minden főnemesei szövetségre léptek Katzianerrel, s kölcsönösön fölfogadták, hogy el nem hagyják egymást. Török Bálint külön követet küldött hozzájok, ki álta János király nevében jelenté, hogy a török császár nem fogja többé Tót- és Horvátországot pusztittatni, sőt visszaadja az elfoglalt Pozsegát és Szerémséget, ha a horvát urak elhagyván Ferdinánd pártját, János királyhoz csatlakoznak. Katzianer már Tótországból, Zágráb vidékéről, elment Horvátországba, azaz a Kulpán túl eső részekbe, s számos horvát ur kisérte Goszdánszkba, a Zrinyiek várába. Ugyanő, miután közte és Török Bálint közt egyezés jött létre, követet inditott János királyhoz, kihez ment Török Bálint is, hogy az ügy állásáról eleve értesitse. Török Bálint szándéka az, hogy visszatérvén János királytól, nagy sereggel menjen be Horvátországba, hol a megnyert horvát urakkal uj bánokat választasson. Török Bálint a Zrinyi testvéreknek vissza igérte adni Csorgót, az auraniai perjel-

ség uradalmát és Szent Lőrinczet. A horvát urak Jánossal és a törökkel kezet fogva akarnak hadat inditni Ferdinánd ellen. A gazdag Katzianer már krajnai s más birtokaiból magához szállittatja pénzét. Mindez, irja Keglevics bán, nem sokban különböző ujság attól, a mit már előbb s még az előbbi nyáron, a hadjárat folyamatában jelentett a horvátok működéséről.

A bán irja, hogy a Blagai és a Zluini Frangepánok még nem állottak Katzianerhez; de alkalmasint sikerülni fog őket is elcsábitani, — midőn már csaknem minden jelesebb vitéz Katzianerhez és a Zrinyi grófokhoz ment által, s naponkint seregelnek hozzá a vitézek mert jóval nagyobb havi zsoldot fizet nekik Katzianer, mint a mennyi országosan szokásban van. Egy-egy gyalognak négy, egy lovasnak 14—16 sőt 20 ftot is fizet rangjához képest s ezenkivül senkit sem bocsát el magától ajándék nélkül, midőn zsoldosának beáll. A bán nem tudja, meddig győzi pénzzel Katzianer a nagy fizetéseket; de maga azzal dicsekszik, hogy kétszázezer forint kész pénze van s reméli, hogy kapni fog oly helyről is, honnan senki sem hinné.

Hogy a pártütés csaknem nyilt, azzal bizonyitja Keglevics bán, hogy Katzianer, a Zrinyi grófok s csaknem minden horvát ur megtiltották, hogy jobbágyaik adót fizessenek Ferdinándnak s kiüzték birtokaikból az adószedőket. Kéri ennélfogva a bán a királyt, gondoskodjék Tót- és Horvátország megtartásáról, s küldjön segélyt, mert a báni erő és az ő, Keglevics magán csapatja, nem elég az engedelmesség helyreállitására. — A bán irja, hogy Szemcsei, Kasztellánffy és Batthyány

emberein kivül mások nem csatlakoztak hozzá, — ezekből is némelyek Török Bálinthoz, mások Katzianerhez s ismét mások a Zrinyiekhez mentek által. A bán attól fél, hogy mivel pénz nem küldetik számára, a fizetetlenség miatt meglevő katonái is elszéllednek. — Az adó beszedéséről szó sem lehet. Még csak a telkek öszszeirását sem engedték meg, — mennyivel kevesbbé fogják az adó behajtását. S különben is várakozni nem lehet; mert az ellenfél, ugylátszik hamar fog cselekedni. A bán nem tudja, mi tevő lesz: egyfelől a török, másfelől a belső ellenség fenyegeti. Más jövendőt nem lát maga előtt, mint vagy kénytelen lesz kivonulni Stiriába, vagy valamelyik várba zárkozni. Ha Ferdinánd korábban adott volna a bán mellé kétezer lovast és ezer gyalogot, Katzianert körülvehette volna, midőn ez Szomszéd-várban mulatott még. — A bán Stiria, Krajna és Karniolia segitségét szorgalmazza. Sereg kell neki, melylyel meggátolhassa, hogy Katzianer a horvát urakkal a Száván át vissza ne jöhessen Tótországba, Török Bálint pedig — ki Szigetvárat birta — a Dráván keresztül be ne törhessen. Ezek meggátlására hadilag fölszerelt hajók, ugynevezett n a s z á d o k is szükségesek.

Keglevics bán levelét világosan megfejtik a viszonyok. Miután enyészőben volt minden remény arra nézve, hogy a jobban jobban terjeszkedő török erőnek fegyveres ellenállás vessen gátot, s az oly nagy reményü 1537-iki hadjárat oly szánandó véget ért, a horvát urak nagyon hajlandókká lettek önfenntartásuk másik nyitva volt utját kisérleni meg: s valamint a magyar birodalom keleti része szerződés, még pedig adófizetés

nélküli szerződés által menekült a török hóditás elől, ugy Horvát- és Tótországot is ily szerződés által ügyekeztek mentesitni, mire külön kötés sem kivántatott volna, — csak az, hogy János király alattvalóinak nyilvánitsák magokat.

Mindamellett, hogy Horvátországot a geographiai fekvés, mely őt közös védelemre itélte Krajnával és Stiriával, Ferdinándra utalta, látni a fentebbiekből, hogy Horvátország komoly változások küszöbén állott s mélyen benne volt már egy nagy mozgalom árjában.

A két ifju Zrinyi egészen engedett az árnak, sőt az elsők közé tartozott. Katzianerrel már nehány év óta igen szoros viszonyban voltak, s most a fogságból menekülés óta pártfőnökké vált vezérnek egyik legerősb határszéli várukat, Kosztaniczát rendelkezése alá bocsátották.

Katzianer, ugylátszik a belgrádi pasa utján tette magát érintkezésbe János királylyal s a török határszéli parancsnokokkal folytatott levelezéseiből maradt azon gyanu rajta, hogy magát és némely várakat a török kezébe akart átjátszani.

A Zrinyiek, ha csakugyan hő János-pártiakká váltak, nem lehettek jobban megelégedve, mint az előbbi pár év alatt, mig szivből vagy szinre Ferdinánd pártján valának. Ferdinánd a békekötésekben nem tudta kieszközleni, hogy a török lemondjon a Zrinyieken való adókövetelésről, s mig mások befoglaltattak a békébe, ők zsákmányul voltak hagyva a török rablásnak. Most pedig, midőn János pártja felé hajlának s egyik várukat a törökkel érintkezésben volt Katzianernek

adták át, a török minden tartózkodás nélkül először is Zrinyiéken állott boszút a mult évi békebontó hadjáratért. A török elfoglalá a Kosztaniczán alóli Dubiczát, melyet az auràniai perjelség birtokaiból kaptak a Zrinyiek — el a szintén közel fekvő Jászenováczot is. — Nem tekinthették-e ezt intő jelnek, hogy a ki egyik párthoz sem tud egész lélekkel csatlakozni, nem várhatja, hogy a párt kimélje és védje?

A mozgalom további folyása elvész szemünk elől. Ferdinánd erélyes intézkedéseket tett Horvátország megtartására. Dubicza és Jászenova elvesztése után az egyik bán, Nádasdy Tamás haddal megy a horvát szélekre. A török által imént elfoglalt Jászenováczot véletlenül meglepi, s falait egy rohammal elfoglalván, a várat hatalmába ejti. Hogy többé a török hasznát ne vehesse, az erődöt földdel egyenlővé teszi. — Megérkezvén a Keglevics bán által kivánt sajkák Nádasdy Dubicza visszafoglalására volt menendő, mely a Száva és Unna összefolyásánál nevezetes pont volt. De Szulejmán szultán Belgrád felé közeledésének hire meggátolja az expeditiót. [1]) Ezen erőkifejtés egyik eredménye a horvát mozgalom lassitása is lehetett. Ugylátszik, a mozgalom vezetője, Katzianer várakozó s tán habozó állásban vesztegelt biztos rejtekében Kosztanicza várában, s a belgrádi pasával levelezgetett. Nem lehetett egyéb eme levelezés, mint János királylyal való alkudozás ama pasa közvetitése által. A mily habozók voltak a horvátországi pártosok, ép oly tehetetlen volt alkalmasint a Ferdinándot képviselt báni hatalom, — s a helyzet ki-

---

[1]) Istvánffy. 144. l.

nos voltát a külső veszélyen, s belső villongáson kivül nagy mértékben sulyosbithatá a tétlen bizonytalanság, mely a nyomorhoz a gyöngeség érzetét adván, teljessé teszi a demoralisált lelki állapotot.

A Zrinyiekről csak az 1539-ik év elején tudunk ismét valamit. S itt találjuk hősünknek, Zrinyi Miklósnak első politikai tettét. Szomorú hatásu lehetett az a gonosz tett, mely első följléptét bélyegezé.

Katzianer még folyvást vendége volt a Zrinyieknek. Kosztanicza várában, mely az Unna szigetén egyenlően el volt választva a magyar és török területtől, nemcsak személyének, hanem nagy mennyiségü kész pénzének és kincseinek biztos helyet talált benne. Mily nagynak kellett lennie közte és a Zrinyiek közt a bizalomnak, mutatja az, hogy utóbbiak legfontosabbik határvárukat a pártvezérnek ideiglenes tulajdonként adták által. A fiatal Zrinyiek és szülőik alkalmasint nagy hálával is le voltak kötelezve mostani vendégök iránt, — s Katzianer merőben gyanutlanul számithatott a két fiatal Zrinyire elpártolási czélzataiban, melyekre nézve kétségkivül teljesen egyetértettek 1539-ig.

Ezen év első negyedében történhetett az egész országot meglepett nevezetes esemény, hogy az ifju Zrinyiek saját várukban meggyilkoltatták vendégöket Katzianert. Az egymástól különben eltérő tudósitások is megegyeznek abban, hogy a tettet a két Zrinyi közül a fiatalabbik, Miklós hajtotta végre, s egyik tudósitás, — talán csak enyhitésképen mondja, hogy a két testvér együtt követte el a bünt.

Egyik történetirónk, a ki különösen a Ferdinánd

pártbelieket sötét szinekben tünteti fel, igy adja elő röviden az esetet:

Katzianer a Zrinyiek várában épen ebédnél ült Zrinyi Miklóssal. Beszéd közben Zrinyi vendége tőréhez nyult, s azon szín alatt, mintha kiváncsiságból meg akarná nézni az élét is, kivonta a hüvelyből s azzal döfte át Katzianert. A minő aljasnak irja Forgács a büntett elkövetése módját, oly nemtelennek irja az indokot is. Szerinte a bűn indoka az a temérdek kincs volt, melyet Katzianer magával vitt Kosztaniczába, s melyet az egész életében kincs- és birtokvágyó Zrinyi ily módon kézre keritett. [1])

Egy másik krónikairó ugyanazt irja a büntettre nézve, hogy Katzianert ebéd után az ő várában ölte meg maga Zrinyi Miklós, s a kivégzettnek fejét megküldé Ferdinándnak, ki ezen tettért Zrinyinek ajándékozá Katzianer kincseit és (horvátországi) várát. De az indokot máskép adja elő a krónikás. Szerinte Katzianer a törökkel volt alkudozásban, s nehány várat ennek kezére akart játszani. Rá akarta beszélni a törökhez való pártolásra Zrinyi Miklóst is, ki ezen áruló szándékért ölé meg a német vezért. [2])

Legszelidebb az a versio, melyet a Zrinyi családdal későbben igen közel ismerettségi viszonyban állott Istvánffy közöl. Szerinte Ferdinánd, Zrinyi János kikerülésével, titokban levelet irt Miklósnak, melyben neheztelését fejezé ki azon, hogy Katzianernek menedéket

---

[1]) Forgach Commentaria. Horányi kiadása 402. és k. l. Az akademia javitott kiadásában 326. l.

[2]) Ortelius. 66. l.

ád, kinek elfogására vagy megölésére fölhatalmazza. Miklós Kosztaniczába menvén, bebocsátják a várba, melybe Katzianert, mint vendéget, Zrinyi János fogadta volt be. Ebéd után Katzianer belső szobájába vonulván, Zrinyi Miklós két horvát születésü szolgáját Krabuss Györgyöt és Hojsics Jánost felküldi hozzá, mig maga Zrinyi Miklós a várkapuban megállapodván, minden gyanu eltávoztatására szóval tartotta az ott levőket és a kapuőröket is. A két horvát szolga, azon ürügy alatt, hogy különös beszédök van Katzianerrel, bebocsáttatást nyernek hozzá s ez elbocsátja köréből a körülötte voltakat. Krabuss György első volt, ki tőrével megsebzé Katzianert az alhasban. A halálosan sebesitettnek volt még annyi ereje, hogy a falán közel függött fegyverekhez siessen, de mielőtt elérhette volna, Hojsics bárddal vágta meg fejét. Holttestét a vár aljába vetették le. Zrinyi Bécsbe küldé Katzianer fejét, hol nőtestvére eltemetteté. — Igy adja elő Istvánffy magát a tettet. Indokolása is olyan, hogy Zrinyi mellett minél erősebb enyhitő körülmények szóljanak. Istvánffy szerint Katzianer a belgrádi pasához Mehemethez, a kivel Eszéknél szemben állott, levelet irt, melyben fölajánlá a töröknek szolgálatát, ha ez neki rangot és fizetést adna. Ezt a levelet Mehemet a maga ajánló levelével együtt Konstánczinápolyba küldé, hol hire terjedvén Katzianer szándékának, az Bécsben is tudomására juta Ferdinándnak. Istvánffy szerint „azt mondják,“ Ajász vezérpasa megküldé Ferdinándnak Katzianer levelét is. Erre Ferdinánd körleveleket bocsát ki, melyben fölhatalmazást ád Katzianer elfogására s Bécsbe kisérésére, vagy mielőtt az ellenséghez

átmehetne, megölésére. Igy irt Ferdinánd Zrinyi Miklósnak is.

Akár ugy követte el Zrinyi a tettet, mint Forgács irja, akár ugy a mint Istvánffyban olvassuk, a tett orgyilkosság, — ez a név teljesen ráillik. Istvánffy indokolását, az általunk fentebb fölhozott nehány adat részint tulzottnak, részint valótlannak mutatja. Valótlan az, mintha Ferdinánd csak azután hirdette volna Katzianert szabadon megölhető földön futónak, miután a török pasával való levelezése tudomására jutott, s különösön képtelenség, hogy épen Konstánczinápolyból kell vala őt értesiteni. Már az 1538-ik év első heteiben még mielőtt Katzianerről annyit sem tudtak bizonyossággal, hogy csakugyan Horvátországba menekült, Ferdinánd felhatalmaz, mint láttuk több horvát urat Katzianer élve vagy halva elfogására. Igy Ferdinánd már 1538. elején tette azt, a mit Istvánffy ugy ad elő, mintha csak 1539. elején történt volna. És az egész vád, mintha Katzianer közvetlenül török szolgálatba akart volna állani, nagyon túlzott. A töröknél keresztyén számára nem volt se tisztség, se zsold. Bajos elhinni, hogy Katzianer mohammedánná akart volna kitérni. És valóban láttuk fentebb, maga Keglevics bán leveléből, — hogy a német vezér János király s nem a török szultán alattvalója kiván lenni s erre csábitá a horvát urakat is. Abban az időben szokás volt az ellenpártnál Jánost és hiveit guny vagy rágalomképen öszszezavarni a törökkel; holott mily nagy volt a különbség a törökké létel és a János királyhoz pártolás között!

Politikailag, még pedig a Ferdinánd-pártiak szempontjából a tett nem volt bűn; mert a király hatalmat

adott mindenkinek Katzianer kivégzésére, sőt Zrinyinek erkölcsi nyomás által kötelességévé is tette azt. De az orgyilkos név erkölcsi és társadalmi fogalmak szerint rajta maradt elkövetőjén s gyülöletességét még az engedelmesség sem enyhitette. — Ha Ferdinánd pártján a legbünösebbnek nevezték is Katzianer cselszövényeit, a Zrinyieket nem mentették ki ezzel; mert ők egy követ fujtak mindaddig Katzianerrel. A legnagyobb gonosztevő, egy oly utonálló rabló megölése, kinek fejére jutalom van hirdetve, mindenkinek megbocsáthatóbb tett, mint czinkos társainak; a kiontott vérből egy folttal több marad rajtok. A Zrinyiek Katzianerhez, korábbi hála, barátság sőt családi szövetség által voltak kötve s szilárditá a viszonyt azon politikai egyetértés, melyben utóbbi évben valának. Katzianer, a megvert, nevetségessé vált hadvezér, a megingott hitű és fontos egyéniségből kalandorrá vált ember némileg közrészvét tárgya lett, mint a mások szó- és hitszegésének áldozatja. Sirján is nem hadvezéri érdemei állottak. Valvasor még százötvén év mulva is látta az oberburgi templomban azon mese ábrázolását kifaragva, midőn a róka az ebédre szép szóval meghivott madarat megeszi. [1])

Zrinyi tettének enyhitő körülménye nem Katzianer bünének nagyitásában található, hanem abban, hogy a mit Zrinyi tett, több volt magánérdeknél, s több vak engedelmességnél is.

Az a mozgalom, mely 1536—1538. Horvátországban János részére folyt, egy országrész sorsával együtt

[1]) Valvasor III. 4. l.

dőlt volna el. Az volt a kérdés, Horvátország nyiltan és határozottan János királyhoz álljon-e? Katzianer és a horvát urak nagy része, köztök 1538-ban a Zrinyiek is „igen"-t kiáltának. Az ifju Zrinyi Miklós tette 1539-ben elhatározó „nem." Katzianer halála az az elválasztó vonal, melyen innen Horvátország csaknem állandóan a magyarországi kormánypárthoz volt csatolva a török uralom ideje alatt.

A tett gonosz tett volt; de egy merész és határozott politika szolgált indokául, s ez az egy, a mi szépiti; mert az alattomos hitszegés, a sovár kincsvágy vagy profossi engedelmesség helyett egy ép oly nagy, mint merész és gyors eltökéllés szinét adja rá. Egy erkölcsileg rosz mű volt az, mely azonban a fiatal ember politikai belátásáról és tettekre való talentumáról tanuskodott.

Az a párt, mely addig Katzianerrel együtt János királyhoz akart állani, hálára volt kötelezve; mert Zrinyi tette a legnagyobb zavarból menté ki. János Ferdinánddal fogván kezet, a pártnak többé nem maradt támasza. De alig hihető, hogy a tett elkövetését, melynek örültek, valaki mint dicsőséget irigyelte volna Zrinyitől. Bár ama korban a ravaszság perfidia, ha a czél igazolta, nem tartatott oly gyalázatnak, mint más időkben, az egykoruak is gyülöletesnek tarthatták, s Török Bálint, a pártszint leggyakrabban változtatott férfiak egyike, Nádasdyhoz irt levelében mondja: Aligha van ember, ki helyeselné Katzianer hallatlan meggyilkoltatását. Vigyázzon kegyelmed életére; mert kinek higyünk már, midőn az esküszegés oly átalánossá vált, hogy semmitsem tekintenek oly olcsónak, mint az adott

szót. Mert Katzianer kétségkivül birta a Zrinyiek esküjét, különben rájok nem bizta volna magát. [1])

Az 1538-iki horvát mozgalom, melyet Keglevics bán oly részletesen rajzolt, elég gyujtó anyaggal telt akna volt; de föllobbanása nagyon későn s saját készitőinek vesztével történt volna már. Mert 1538-ban junius 10-én alá volt irva a Ferdinánd és János király közt Nagy-Váradon kelt szerződés, mely által János király szakitott a török szövetséggel. [2]) Hihető, hogy a nagy titokban tartott szerződés csak 1539 elején jutott a pártos horvát urak, s igy a Zrinyiek tudomására, — s a kelepczéből való kimenekülésre legjobbnak látták minden áron szabadulni Katzianertől, kitől kétségbeesett helyzetében a visszatérés minden utja el vala zárva.

Van ugyan levele Katzianernek, 1539-ből, melyben Ferdinánd hadainak spanyol vezérét akarja meggyőzni ártatlanságáról s Ferdinánd király iránti hűségéről. Határozottan óvást tesz az ellen, a mit rágalmazói felőle terjesztenek, mintha a törökkel czimborálna; [3]) de pártja és a Zrinyiek aligha biztak a kegyelem kieszközölhetésében. Katzianer ennélfogva aligha áruló szándékának, hanem legvalószinüebben saját eddigi pártja érdekeinek esett áldozatául. Zrinyi tette politikai szempontból érthető indoku államcsiny volt, s a viszonyok kényszerüségében találhatunk rá némi enyhitő körülményt.

---

[1]) Szalay, IV. k. 184. l. a jegyzésben.

[2]) Az okmányt egész terjedelmében közli Horváth M. „Magyar tört. eml.“ Okmánytár. II. k. 3. és köv. lapok.

[3]) Bucholcz. IX. k. 282. l.

Egyénileg és a családra nézve a tettnek külsőleg még fényesebb sikere volt. Ferdinánd ezen percztől kezdve rendkivül nagy kegygyel halmozza a hűségben azelőtt ingadozott s most oly nagy hűséget mutatott Zrinyieket. De épen ebben volt valami bünhödés. Ugyanazon tettet, mely miután el lőn követve, a Zrinyiek örökre feledtetni szerettek volna, az uj meg uj kegyek mind a közvélemény, mind önnön lelkiismerete meg annyi szemrehányásnak tekinthette. A daemoni tett minden jutalmában megvolt a daemoni fulánk.

Istvánffy, nyilván a Zrinyiek szószólója azt irja: hogy helytelen azok állitása, kik azt mondják, hogy Katzianer halála dijában Ferdinánd Zrinyinek ajándékozta Katzianer birtokait; mert a király Katzianernek Stiriában és Karnioliában fekvő birtokait a három Katzianer fiunál meghagyta örökségképen. — És Ferdinánd törvényt hozott, hogy Zrinyi joggal ölte meg Katzianert, ki mint sajátkezű levelei bizonyiták, a törökhez akart átszökni. [1])

Az illető törvényt nem találjuk törvény könyvünkben, hol 1539-ről és 1540-ről országgyülési czikkek nem tartattak fenn; de valószinü, hogy volt ily törvény, a mi csak azt bizonyitja, hogy a Zrinyiek szükségesnek látták országgyülésileg is igazolni magokat a közvélemény előtt s tán saját lelkiismeretökben.

De abban, hogy Katzianer külső birtokai nem szállottak a Zrinyiekre nem foglaltatik az, hogy ők jutalmakat ne fogadtak volna tettökért, — sőt hogy Katzianer birtokaiból nem jutott volna nekik.

---

[1]) Istvánffy. 1685-iki kiadás. 143. lap.

Zrinyiék, ha a stiriai és krajnai birtokokból nem kaptak részt, övéik lettek alkalmasint Katzianer magával vitt kincsei s maga Zrinyi Miklós és János kérte Ferdinándtól azon várak részökre való adományozását, melyeket Katzianer Tótországban birt, minő Szomszédvár volt.

A két testvér 1539-ben, kevéssel Katzianer kivégeztetése után ezeket irja Ferdinánd királynak:

Az elmult években Kosztanicza várát, mely egész Horvátország feje és kapuja, megszereztük volt, mely várat tőlünk Katzianer levélben magának kezdett kérni, oly feltétel alatt, hogy mihelyt a királytól kegyelmet nyer, vissza fogja azt adni. Mi hitelt adván neki, ő eskü alatt átvette a várat. Ennek birtokába jutván s eszébe vevén, hogy egész Horvátország s a mi nyomoru birtokaink kapuja az, nem gondolt arra, hogy felségedtől kegyelmet eszközöljön ki, sőt inkább a törökökkel kezdett értekezni. Nekünk tulajdon kezével levelet irt, hogy ő átmegy a török császárhoz, s közülünk egyik szintén menjen át vele; ha pedig ezt nem teszszük, a várat a törökök kezébe adja. Mi tegyünk, a mit akarunk; de akár tetszik nekünk akár nem, ő a mondottakat meg fogja cselekedni.

Mi megértvén gonosz szándékát, s látván benne a keresztyénség kárát, s látván, hogy meg nem gátolhatjuk oly módon a mint lehetett, eltettük láb alól, hogy szándékát megsemmitsük. [1])Mi ezt meg nem tettük volna semmi kincsért és birtokért, csak felséged iránti hűség-

---

[1]) A pongyola latinsággal irt levél ezen helye: Modo et via, qua potuimus, ipsum cessari fecimus, ut cogitatio ipsius ad nihilum devenit.

ből. Ennélfogva kérjük felségedet, hogy ha ebben vagy egyebekben vétettünk, méltóztassék levelei által megbocsátni nekünk, — ugy hogy se nekünk, se maradékainknak szemrehányást ne tegyenek.

Továbbá kérjük felségedet, ruházza ránk és maradékainkra örökös joggal Szomszédvár, Sztubicza, Kosztanicza és Szelin várakat a hozzá tartozókkal. Az ezekből mások kezénél és névszerint Erdődy Péternél levő birtokot ő felsége saját költségén vegye el és adja át nekünk.

Kérik továbbá örökös czimmel Medve, Rakonok és Lukavecz várakat, (melyeket a korbáviai birtokokkal nyertek). Ennek fejében ők, a Zrinyiek, elengedik azt az összeget a királynak, melylyel nekik és őseiknek adósa.

Az auràniai perjelség dolgában állitson ki ő felsége egy okmányt, melyben kötelezze magát, hogy annak birtokait senkire sem ruházza, mig az a tizenkétezer forint nekik teljesen le nem fizettetik, melyért zálogban birják.

Kivánják még, hogy Ferdinánd ötszáz könnyü lovas tartására küldjön nekik hópénzt, miért mindig hiven fognak szolgálni. Végül határváraikba méltóztassék hadi és élelmi szereket rendelni. [1])

Ferdinánd megküldé válaszát, melyből világosan kitünik, hogy Zrinyiéket a királyi udvarnál nem számitották azelőtt Ferdinánd hivei közé.

Először is megbocsát a király a Zrinyieknek minden vétséget, s feled minden oly neheztelést, melylyel

---

[1]) Bucholz. IX. 283.

bárminő okból volt irántok annakelőtte, s erről levelet is fog kiállitni; de csak oly föltétel alatt, ha ennekutána magok és örököseik őt, Ferdinándot, törvényes királyuknak s természetes uroknak ismerik el, és semminemü szövetségre vagy szerződésre nem lépnek a törökkel vagy a király más ellenségével, hanem mint ő felsége hűséges alattvalói tartozó kötelességökben és hűségökben állhatatosak lesznek, s erről irásbeli fogadást küldenek a király kezébe.

A mi Szomszédvárt, Sztubiczát, Kosztaniczát és Szelint illeti, azokat nem adhatja át a Zrinyieknek, ugymond, mert idegen kezekben vannak.

Medve, Rakonok és Lukavecz birtokát rájok ruházza a király örökös czimmel, oly föltétel alatt, hogy mindazon tartozás követelése, melylyel a Zrinyiek voltak a király iránt, örökre megszünjék.

Az aurániai perjelségre nézve a király levelet igér kiállitni, mely által megerősiti őket annak birtokaiban, mig a zálogösszeg nekik teljesen le nem fizettetik.

Az ötszáz fegyveres tartására szolgálandó hópénz tárgyában Ferdinánd Jurisics Miklós stiriai parancsnokhoz utasitja őket értekezés végett, ki ebben a dologban föl van hatalmazva. — A végvárak dolgában pedig a király már biztosokat nevezett ki, kik ezek szükségeit megvizsgálják s erről a királynak jelentést tegyenek. Akkor nem fog megfeledkezni a király ama várak ellátásáról. [1])

A fentebbi, magán jellemű levelezés tovább is folyhatott, s vége az lett, hogy Ferdinánd, ha tettleg nem,

---

[1]) Bucholz. IX 285.

de irásban csakugyan a Zrinyiekre szállitja örökségül Szomszédvárt s a hozzátartozandókat.

Az adománylevél 1539-ben julius 24-ikén kelt, s ebből hozzá vethetünk nagyából, mikor történt Katzianer kivégeztetése, melyet eddig némelyek azon év őszére tesznek. Katzianer, mint láttuk életben volt még april 19-én ; s már julius 24-én nemcsak nem él, hanem már jókora időt kivánhatott levélváltás is történt eme halál után Ferdinánd és Zrinyiek közt. Legvalószinübb hát, hogy Katzianer halála majusban vagy juniusban történt 1539-ben.

Ferdinánd kötelezi magát, hogy habár Szomszéd, Sztubicza, Kosztanicza és Szelin várak közül csak egyiket, Kosztaniczát adhatja a Zrinyieknek, mint a mely már is tettleg kezükben van, a többit is minden módon ügyekszik kivenni az idegenek kezéből és nekik adományozni. [1])

A Zrinyieknek mindemellett sem sok reményök lehetett, hogy Szomszédvárt s a vele együtt nevezett birtokokat tettleg kezökre keritsék. Ferdinánd király nagy zavarban lehetett adományozásai tárgyában. Néha, ugylátszik, két különböző emberének is eladományozta ugyanazon egy birtokot örökösön vagy zálogképen. Igy a királynak egy 1540-ben márczius 20-án kelt levele elismeri, hogy ő adós Laszki Jeromosnak, konstánczinápolyi hires követének kilenczezer forinttal. Ennek fejében zálogul neki adja Szomszédvárt és Sztubiczát, melyet Laszki csak akkor tartozik kiadni, midőn számára a nevezett összeg lefizettetik. Laszki

---

[1]) Nem. muzeum kéziratai. Széchenyi-Codex latin folio.

a kiadásra kész azon esetben is, ha Ferdinánd neki e helyett Sáros várát vagy az árvai harminczadokat adományozza. [1])

Könnyebben jutának a Zrinyiek a többi adomány tettleges birtokába.

Ferdinánd 1541-ben január 19-én rendeletet ád, hogy a Zrinyiek forma szerint és ünnepélyesen bevezettessenek Medvevár, Rakonok és Lukavecz birtokába. S az előtte való nap, január 18-án 1541-ben hasonlóképp rendeli, hogy az auràniai perjelség birtokaiba is bevezettessenek. [2])

Ez az utolsó tény a haza szolgálatában rendkivüli érdemeket szerzett priorság elenyésztében. Ha a lángeszü Nagy Lajos intézményének keletkezési datumát megmondani nem birjuk, ime éve napja és körülményei a megszünésnek! A Zrinyi család lett örökösévé a birtok legnagyobb részének, — s a priorság, annak jövedelmei, hadi és polgári kötelességei nélkül puszta czimként maradt meg egyik zágrábi preposton. 1715-ben, a török kiüzése utáni restauratio alkalmával a rendek föl akarák elvenitni az egykori priorságot; de már se a papi rendnek, melyből kinőtte magát, nem vala meg hajdani tekintélye, se a kormány nem volt hajlandó az akkor már sajátjává lett perjelségi birtokokat ujra eladományozni. — A határőrvidéki uj szervezés különben is feleslegessé látszott tenni oly feudalis természetű határőrségi intézményt, minő egy részben a perjelség vala.

---

[1]) Nemzeti muzeum folio latin kéziratok 2232. sz. IX. köt.

[2]) Okmánytár e kötet végén. 1541. okmányok.

A Zrinyiek a legnagyobb birtoku horvát nemesekké váltak a Frangepánokat kivéve, s szomszédaik előtt kétségkivül nagy tekintélyben állottak, ha tán ezt a tekintélyt nem a tisztelet szerzé meg nekik, hanem a félelem, melylyel a tán mindenre képesnek vélt s nagyon vállalkozó testvérpárt tekinték Katzianer baljóslatu kivégzése után. — Csakhamar éreztették is némely szomszédokkal hatalmukat. — A zágrábi püspökkel, Erdődy Simonnal véres vitába keveredtek, melyet az idősb testvér, Zrinyi János vezetett karddal és üszkökkel. Hihető, hogy a szomszédos birtokok határai s tán a püspöki tized miatt keletkezett a meghasonlás. De nem lehetetlen, hogy politikai meghasonlás is forgott fenn. Habár Erdődy Simon nehány év óta Ferdinánd hive volt, alig hihető, hogy ugyanakkor, midőn a horvát urak nagy többsége 1538 körül ingadozott a hűségben, maga állhatatosabb volt volna másoknál. Azon adat, hogy Katzianer megölése után egy-két hónappal már kitör a fegyveres villongás, összevágna azon gyanitással, hogy ama tény is játékban volt eme viszályban.

Bármi volt az ok, maga a viszály szomoruan jellemzi a viszonyokat és a benne szerepelt egyéneket.

1539-ben auguszt. 7-én Zrinyi János kiindul Zriny várából egy jókora csapattal, mely török turbánt viselt. Katonái alkalmasint azon fél rabló fél katona fajból valók voltak, kik mint „martalóczok" hol a töröknek, hol a magyarnak szolgáltak nem annyira zsold, mint zsákmány fejében. Szándékát palástolandó, azt adá okul, hogy a Zrinyi-féle messzebb eső birtokokba, Medvédre és Rakonokba szállit erősitéseket. Midőn

másnap a püspöknek Kulpán túli gradeczi birtokaira érkezett, megnyugtatta a püspök várnagyait, hogy jámbor szándékkal levén, nehogy jellövéseket tegyenek a szomszédok elrémitésére. Sőt másnap is, tovább utazván, a püspök faluin kifizetett minden élelmet, mire szüksége volt. Csak miután a püspök várnagyait teljesen elámitottaknak vélte, rohanta meg a püspöki káptalan Gradecz nevü várát, melynek várnagya azonban résen állott s a meglepés terve füstbe ment, — miután a sziszeki várból is segitséget küldött a káptalan. Zrinyi ekkor hét szomszédos falut raboltatott ki. Katonái leöltek harminczkilencz jobbágyot, elfogtak ötvenkettőt, megsebesitének hetet, fölégettek nyolczvannégy házat mindenestül, s kétezer darabnál több marhát hajtottak el. Aztán tovább, a szintén Kulpán túli Hrasztovicza felé fordulva, utjokban hasonló hőstetteket követtek el. De a hatalmaskodást nyomban követé a megtorlás is. A zágrábi püspök váratlanul megjelent hadával, szétveré Zrinyi rabló csapatját, sokakat megölt belőle s többeket vasra verve vitt el, kiket sulyos munkákra alkalmazott. Zrinyi János futással menekült, s máskorra halasztá a boszuállást. [1])

Mig a Zrinyi testvérek egyfelől ily mértékben részt vesznek a belviszályokban, másfelől mind nagyobb veszély fenyegette török részről. A nagyvezér azon korábbi fenyegetése, hogy ha Ferdinánd meg nem büntetné az egykor adófizetőkké lett Zrinyieket, maga fog elégtételt venni, annyiban nem maradt üres szó, hogy

---

[1]) Kercselics. Hist. Eccl. Zagr. A zágrábi egyház levéltárában talált iratok nyomán.

a török rablócsapatok gyakran tettek kirohanásokat a Zriny körül feküdt falukra s onnan számos jobbágyot vittek fogva és sok barmot hajtottak el, ugy hogy 1540 körül már a faluk nagyobbára elpusztultak volt, s csak a várak maradtak meg a határszéli birtokban.[1])

A Zrinyiek érezték, hogy ősi birtokaik végképen való elvesztése már csak időkérdése. Még abban az esetben is, ha a jelenre tulságosan óvatos, de jövőre nem eléggé előre látó apjok nem vált volna félig török alattvalóvá, maga a birtok határszéli helyzete nagyon ketéssé teszi vala állandó megtarthatását; mert most már közvetlen szomszéd volt a török s a Zrinyiek területét csak az Unna vize választá el a török földtől. De miután az apa adófizetése okot adott a töröknek további követelődzésre, a Zrinyiek helyzete roszabbá lett, mint más határszéli uraké. Nem is az volt a főveszély, hogy a török béke idején is dult; mert ezt, ha tán kisebb mértékben, meg tevé más birtokain is, hanem az, hogy Ferdinánd király beleegyezvén a Zrinyieknek a békeszerződés alóli kivételébe, ezek nem várhattak tettleges segélyt Ferdinánd részéről birtokaik megvédelmezésében. És Ferdinánd csakugyan hű is maradt ebben a részben a békeszerződéshez. Bármi határozottan állának a Zrinyiek az ő pártjára, s bármi nagyon leköteleze őket uj birtokok adományozása által, a török és a Zrinyiek közt folyt irtó harczban semleges nézők maradtak a király hadi tisztjei.

1540-ben a Zrinyiek megtudták, hogy a török most egyenesen váraikat akarja ostrom alá fogni. Most is,

[1]) A Zrinyiek saját levele Bucholz. IX. 289.

mint korábban Ferdinánd horvátországi főkapitányához folyamodtak, ki most a stiriai Ungnad János volt. Ez kijelenté, hogy nem fogja segélni őket, mert ki vannak véve a békeszerződés alól. A török ugymond, korábbi okokból, s most különösön Katzianer haláláért meg akarja őket büntetni, ha Ferdinánd nem büntetné meg. Ungnad elé is mutatá Ferdinánd azon utasitását, hogy a Zrinyieknek segitséget ne adjon. A főkapitány azt tanácsolta az ifju grófoknak, adják át váraikat ideiglen valamelyik Ferdinánd pártján levő magyar főurnak, ki ellen a töröknek nincs személyes panasza. Zrinyiék készeknek is nyilatkoztak rá s kijelentették, hogy leginkább Nádasdy Tamásban lenne bizalmok.

Volt szó arról is, hogy a Zrinyiek határszéli összes birtokaikat adják át Ferdinándnak, ki ezek helyett cserében, Magyarországon adna megfelelő értékü birtokot. Ez a javaslat annyira tetszett a Zrinyi testvéreknek, hogy készek voltak csekélyebb értékü birtokért is odadni Zriny várát s a hozzá tartozókat, melyek pedig mint a család kétszáz éves törzsbirtokai kedvesek lehettek előttök.

Azonban mindezeknek eredménye nem volt. Ungnad nem tett lépést emez alkuk létesitésében. Végre annyi segitséget adott az oly számos vár őrzésére kényszeritett grófoknak, a mennyivel alig lehetett volna egy kisebb erődöt megvédeni.

A Zrinyiek a távol volt Ferdinándhoz folyamodnak 1540-ben s levelökben elpanaszolván a fentebbieket, kérik a királyt, hogy ha ujra békét köt a törökkel, többé ki ne hagyja őket a szerződésből. Kérik, küldjön

nekik évenkinti zsoldot hatszáz ló tartására. Eddig magok költségén tartának ötszáz lovast, s mivel már minden ingóságaikat elköltötték, katonáikat kénytelenek ingatlan birtokokkal elégiteni ki. [1]) Már pedig, ha a védelem elégtelensége miatt a török elfoglalja váraikat, Horvátország és a keresztyénség nevezetes védpajzsa vész el. Kérelmökben kijelentik készségöket arra, a mit Ungnadnak is kijelentének, hogy birtokaikat átadják Ferdinándnak cserében valamely magyarországi birtokért. Ujból is sürgetik még Medvevár s a hozzá tartozók valamint az auràniai perjelség kezökbe adását örökös jogczimmel. A Zrinyiek annyira sürgetős szükségben érezték magokat, hogy ismételve kérik Ferdinándot, hogy még a levél megvivője által azonnal küldjön valami ideiglenes pénzsegélyt katonáik zsoldjának kifizetésére. [2])

Nem tudni volt-e foganatja a királyhoz irt levélnek; de a fentebbiek után alig tehetjük fel, — sőt ha szándék lett volna is segélyküldésre, a török alkalmasint megelőzte a hosszas alkudozás végét és a mindig lassu segélyküldést; mert ugyanazon 1540-ik évben bekövetkezik, mit a Zrinyiek levelökben érintenek, hogy a török most váraikat akarja megtámadni.

A boszniai pasa Usreff, és a nehány évvel azelőtt török kézre került Klissza parancsnoka Murad 1540-

[1]) Quos (servitores) nihilominus cum gravissimis ipsorum jacturis, rebus mobilibus jam non existentibus, cum distributione bonorum ipsorum possessionáriorum per necessitatem tenere coguntur etiam modo. Zrinyiek levele. Az id. h.

[2]) A pongyola latinsággal irt levelet olvashatni egész terjedelmében Bucholznál. IX. 286. és k. lapokon.

ben rendkivül pusztitó kirándulást tettek Horvátországba, azaz a Kulpán túli részekbe. Különösen Zriny vára környékén nagyon sok helységet fosztottak meg lakosaiktól és égettek föl. Látván az ellenség, hogy senki sem áll utjában, s eddig semmi ellenállás, Várboszna és Jajcza várából gyorsan ostromágyukat s más ostrom szereket hozatott, hogy Zrinyt bevegye.

A töröknek, ki a Zrinyiek megfenyitésére jött, most volt először alkalma ismerni Zrinyi Miklóst, kiben az erélyes határozottság mind politikában, mind a harcztéren alkalmasint nagy mértékben ki volt fejlődve már fiatal korában.

Miklós az ifjabbik testvér oltalmazta a várat; János kiment, hogy azalatt segitséget keressen és hozzon. Előbbi vitézül megállotta helyét, s midőn a török táborban hire ment, hogy János jókora sereggel érkezik a vár fölmentésére, a török sietve hagyta oda táborát, s rendetlenül vonult vissza. A Zrinyiek nagy számú törököt öltek le és fogtak el, köztök főrangu tiszteket. Ezzel be nem érték. Kevéssel azután összeszedvén fegyveres szolgáikat és a szomszéd, velök szövetkezett várurakat, a török területre törtek. A mult években elfoglalt Dubiczát és Kamengradot megtámadták, mindkettő külvárosát fölégették, ugy hogy csak a vár maradt épen. Sok embert hoztak rabul a török területről s feles számu marhát hajtottak el. [1]) A kölcsön még ráadással is vissza volt fizetve a töröknek: egyik legsikeresebb módja volt ez a törökkel való békés szomszédság egy időre való biztositásának.

---

[1]) Istvánffy a XIII. könyv legvégén.

A győzelem után, mely a Zrinyi testvéreket hősökké avatá föl s alkalmasint első tény volt, mi legalább Horvátországban megalapitá vitézi hiröket, az idősbik testvér, János ki akará fenni a csorbát, melyet eme hirnéven a zágrábi püspök ejtett volt.

1541-ben nagyobb erővel, mint azelőtt, a püspök szomszédos birtokaira tör, s a Zriny várától pár mérföldnyire feküdt Vinodol vára alá vonul. [1]) Zrinyi ágyukat is vive magával, a vár rendszeres ostromához fog. A püspök emberei készek voltak a védelemre, s Zrinyi János itt lelte kora halálát. A várból egy jól irányzott puskagolyó dicstelenül vete véget életének, melyből a mi keveset tudtunk, nem nagy dicsőségére szolgál. A róla fennmaradt emlékek indulatos, s az erőszakoskodásban csaknem a rablóságig fajult egyénnek mutatják fel. A krónikákból az sem vehető ki világosan, mi része volt abban az ütközetben, mely 1540-ben Zriny alól szégyennel üzte vissza a törököt.

A zágrábi püspökkel folyt viszályban a krónika nem emliti Miklóst. Az osztozatlan két testvérnek némi egyetértésben kellett lenniök; mert katonáiknak is, mint váraiknak és jövedelmeiknek közösöknek kellet lenniök. De ha fölteszszük is, hogy Miklós ebben a viszályban nemesebb szerepet játszott bátyjánál, most a viszonyok akaratja ellen is ugyanazon utra sodorták volna. Bátyja halálát, melyet ez maga keresett, rablás-

[1]) Ez a vár a mai földképeken nem található; de Istvánffy szerint Hrasztovicza közelében feküdt. Hrasztovicza Petriniától nem messze délre esik, ugyanazon patak mellett, mely Petriniánál a Kulpába ömlik.

sal és erőszakossággal torlani meg, valami nemeslelkü tett nem volt; de mint testvér nem nézhette el azt, s mint katona sem tehette, hogy családja nevén a csaknem nevetséges két kudarcz rajta száradjon. Az eszköz, melyet választott, nem egy Mátyás király alatt, hanem csak egy kevéssé rendezett viszonyu államban is törvény szerint a legnagyobb mérvü hatalmaskodás volt, mely országvilág itélete szerint birtok- és fejvesztést érdemelt volna. De bármily szomoru szinben látjuk ismét feltünni a leendő nagy hőst, jellemének és tehetségeinek egy kiváló vonása ezuttal is megkülönbözteté sok kortársától és bátyjától. A terv merészsége és a kivitelben való gyorsaság, mely alkalmasint rendtartással és óvatossággal párosult már is, kitüntették őt a püspök elleni vállalatban is.

Zrinyi Miklós összeszedvén katonáit, egyenesen Zágrábra, a püspök székhelyére rontott; kiraboltatta katonáival a kanonokok házait, sok kárt tett s foglyokat is vitt magával. Egyszersmind a püspök szélesen kiterjedt birtokain a falukra több helyen rábocsátá martalóczait.

A püspökség nem birt vele, mint vigyázatlan és heves bátyjával, hanem gyengébbnek érezve magát, eltért a megtorlás eddigi utjáról s a királyhoz vitte panaszát.

Ferdinánd megbizta a bánt, Keglevics Pétert s ezen kivül fölszólita több horvát főurat, járjanak közbe, hogy Zrinyi és a püspök közt a béke helyreálljon. — Meg is történt ez hosszu alkudozás után, az 1542-ik év elején. Ugyszólván országos közbenjárásra megegyeztek, hogy a két harczoló fél kölcsönösen kiadja az ejtett

foglyokat, visszabocsátják egymás elfoglalt birtokait, s fölfogadták, hogy azután békében élnek.

A kibékülés jókor történt; mert ugyanazon évben Zrinyi Miklóst nemesebb és dicsőségteljesebb cselekvési térre szólíták az események, hol katonai tehetsége jobban tündökölhetett, s hol alkalmasint először lett híressé egész Magyarország s némileg a külföld előtt is.

V.

Zrinyi Miklós vitézi hirnevének kezdete.

Mig Horvátországban a Zrinyiek és a zágrábi püspök közt folyt viszály volt a főesemény, vagy inkább főbotrány, a magyar korona alatti összes haza szivében a belháborunak nagyobbszerü és gyászosabb következései voltak. Tudva van, hogy Ferdinánd hadai mind több több foglalást akarván tenni a már előbb meghalt János király birtokain, a török szultán, ki eme birtokok protectorának mondá magát, kihiva érezte magát, hogy visszafoglalja mindazt, a mit Ferdinánd tábornokai meghóditottak volt, vagy fenyegettek. Igy foglalá el a németek által ostromolt Budát, miután utóbbiak hadsergét megsemmisitette.

Nemcsak Magyarország tekinté csapásnak Buda elvesztését, hanem a szomszéd népek is, sőt egész Németország, mely mindig akkor szokott volt tettre riadni fel, midőn Magyarországon a török birtok határai nagyobb mérvben kezdtek közeledni a német birodalom határaihoz. Igy lőn, hogy Buda elvesztése Németországon átalános jelszóvá lett ismét a török elleni hadjáratra. Annyival nagyobb volt a zaj és készülődés, mivel a német fegyvernek két közelebbi vereséget kellett megboszulnia: az eszékit és Buda alattit. Két német birodalmi gyülés kellett hozzá, hogy a rendek katonát és pénzt szavazzanak meg. Végre 1542-ben mind Né-

metországról, mind a meglehetős elkülönzött állásban volt Csehországból Bécs felé kezdtek gyülekezni a hadak, melyek sorait a pápa háromezer emberrel szaporitá s Olaszországból más kisebb segély is érkezett. Magyarországról is tetemes sereg állott ki. Perényi begyakorolt zsoldos lovasait, kiknek száma mintegy kétezer volt, valamint a gyalogságot bele sem számitva, tizenötezer magyar ment Buda visszafoglalására.

A sereg a legszebbek közé tartozott, melyet valaha a török ellen kiállitának. — Jeles, tapasztalt vitézekben és vezérekben sem volt hiány. De ugylátszik most is oly kevés volt a vezérletben az egység és következetes vitel, mint 1537-ben.

A vezér Joachim Brandenburgi fejedelem volt: egy népszerü ember, ki a török elleni vállalat létesültére nagyon befolyt a németországi gyüléseken. De hadvezéri tehetségéről épen nem volt még ismeretes. Hogy a hiányon segitve legyen, egy nyolcz tagból állott hadi tanácsot rendeltek melléje. — Magában ez már nagyon valószinüvé tette a meghiusulást. A hadban minden lehető vezérletek közt legroszabb a collegialis vezérlet, kivált oly fővezér mellett, ki mint Joachimról irják, nem parancsolni tudás, hanem engedékeny nyájasság által lett nem annyira hires, mint kedvelt férfiuvá.

Egy-egy tanács átalán véve hajlandóbb az óvatos megfontolásra, mint merész tettek javaslására, s Joachim tanácsurai egyszersmind németek voltak.

Katonai férfiak, köztök minden magyar és a stiriai Ungnad is azt javaslák, támadja meg egyenesen Buda várát. De a tanács egy látszólag bölcsebb és mélyebb javaslatot adott. Pestet kell ostrom alá fogni — ez

sokkal könnyebb föladat. Ha ez be lesz véve, a katonák bátorságra tüzeltetvén a siker által, könnyebb aztán bevenni Buda várát.

Tudva van, hogy a fényes és nagyszámu keresztyén sereg ezt a könnyü föladatot sem volt képes végrehajtani. Mint Eszéknél, tulajdonképi csata nélkül, vert hadként távozott Pest alól a német sereg s Ferdinánd azt irá V. Károly császárnak, hogy nagyobb szégyen soha sem érte még a német birodalmat.

Azonban az ostromnak volt egykét véres epizodja. Az 1542-ben september utolsó napjaiban, s igy elég lassusággal Pest alá települt seregnek mindjárt nehány összecsapása volt a várból ki-kirohant törökökkel.

E kirohanások visszaverésében különösön a pápa által küldött lovasok Vitelli alatt, s a magyarok Perényi alatt szerepeltek. Ezek képezték mintegy az előőrsöt, a „Király kertjé"-nél, mely kőfallal volt körül véve s mely Pestnek, ugylátszik északkeleti oldalán, a mai Városliget táján volt. A németek távolabb, megerősitett táborban foglaltak mozdulatlan állást.

A törökök egy kirontásánál Vitelli csapatját a janicsárok visszavervén, ez és Perényi elhatározzák, hogy megtorolják a törökön a vereséget. A magyar és olasz vezér egy tervben egyeznek meg, mely szerint Perényi alkalmas helyeken lesbe fog állani vitézeivel, — Vitelli pedig csatarendben közeledvén a várhoz, kicsalja a törököt s maga futást szinlelvén, Perényi katonái oldalt és hátulról támadhatják meg.

A hadi csel kivitelében résztvettek még a hadsereg

vállalkozóbb tisztjei, ugy mint Ungnad stiriai parancsnok és Móricz szászországi herczeg.

October 1-sején napkeletkor Vitelli ezerkétszáz gyaloggal kiindul a király kertjénél volt táborából s a Pesten alóli dunapart felé veszi utját. A törökök a kevéssel azelőtti sikerben annyival inkább elbizták magokat, mivel most is ugyanazon ellenséget pillanták meg, melyet közelebbről visszavertek. Az akkori Pest várának, mely négyszögben a mai belvárost foglalá magában, egyszerre két kapujából a keletiből, (mely utolsó időkben hatvaninak neveztetett) és a déliből, (mely alkalmasint a kecskeméti kapu volt) a törökök egyszerre rohantak ki Vitellire nagy gyorsasággal és kiáltozások közt. Vitelli zárt sorokban fordult szembe. A lándzsások közé vegyitett puskások sortüzzel fogadják az ellent. Azonnal heves csata fejlik ki, mely mindkét részről makacsul foly. E közben a város kapuin mind több több ellenség özönlött ki s Budáról nagy sebességgel szálliták által sajkákon a janicsárokat, ugy hogy már jókora tömeg verődött össze belőlök az innenső parton. Az olaszok ezek támadása után is rövid ideig keményen tarták magokat, s aztán vissza kezdtek vonulni, de a legnagyobb rendben. Ekkor az ellenség lovasságot külde rájok, mely hátulról rohaná meg őket.

A kapuktól már jó messzire távozott csapat védelmére ekkor rohan elé Perényi a rejtektől, s katonáival a vár falak és a künn levő ellenség közé nyomul, ugy hogy ennek utja elvágatott. Azonban a visszavonulástól elzárt törökök korántsem veszték bátorságukat, — az eddigi támadók védelmi állást foglalva csak annál

elszántabban harczoltak életökért. A harcz ezen fordulatában jelent meg Móricz szász fejedelem is nehéz lovasságával. A harcz átalkodottan folyt s Vitelli gyalogjainak tüzelése és a lovas támadások ellenére a törökök, különösön a janicsárok, rendithetlen falként állották meg helyöket, mindamellett, hogy soraik nagyon ritkulni kezdének. Móricz fejedelem alatt ellőtték a lovat, saját katonái és Perényi huszárjai menték ki a veszedelemből.

Egyik fél sem akart hátrálni s mindkét fél maga erejére hagyatva harczolt, a törököknek a budai és pesti várból több segitséget nem küldhettek, — a német fővezér pedig veszteg nézte a különben is távol feküdt főtáborból a harcz emez episódját. Igy a kimenetel nagyon kétes volt.

Egyszerre s mintha az égből hullt volna alá egy rohanó lovas dandár vág be a török tömegbe s a szerencse ingadozó mérlegét félig sulya, félig a megjelenés váratlansága által határozottan a keresztyének részére hajlitá. A mily mértékben elrémité a törököt az uj támadás, oly nagy bátorságot önte a keresztyénekbe az uj segitség.

A váratlanul érkezett segitség négyszáz horvát lovas volt Zrinyi Miklós vezérlete alatt, kik abban a pillanatban érkeztek Dunán túlról a Pest alatti táborba. Zrinyi érkeztét tavaly meghalt bátyja ünnepélyes temetése hátráltatá és egy birtok-viszály, melyet fegyveresen akart orvosolni, s melyről alább szólandok.

Zrinyi Miklós nem akart elmaradni a táborozásból, mely oly nagy remények közt indult a török

kiüzésére a haza földéről, s az ifju katonai tehetsége érzetében nagyobb tért ohajtott tevékenységének. A vak szerencse, melynek befolyását tagadni nem lehet az emberi dolgokban, Zrinyi katonai hibáját, melyet késedelmével elkövetett, legnagyobb érdemmé alakitotta át.

Már közel volt gyakorlott lovasaival Pesthez, midőn egyszerre meghallja az ágyuzást, mely Pest, Buda falairól és a Gellért hegyről dörgött a keresztyén tábor ellen. — Zrinyi csak annyit érthetett ebből, hogy heves csata foly. Elég volt ennyit tudnia. Minden habozás nélkül sarkantyut adat lovainak s a négyszáz lándzsás vitéz bár fáradt lovakkal, de azon sulylyal és sebességgel vág be az ellenség közé, mely az akkori lassu hadvezetés mellett nem igen volt szokásban kivált a németeknél.

Az ellenség tömege azonnal megbomlott és rendetlen futásnak eredt. Ezen összecsapásban a törökök mintegy négyszáz embert veszitettek s köztök száz janicsárt. Egyik része a csatatéren maradt, másik a Dunának futván s nem levén ideje, hogy a sajkákra kapjon, vizbe fult. [1])

Az egész pesti táborozás dicsősége ennyiből állott s ennek hőse, a tervet készitett Perényi és Vitelli után Zrinyi Miklós, a még fiatal s kevéssé ismert bajnok volt. Első nagyobb föllépte egy-egy szinpadi meglepéshez hasonlitott, s sikerét nagyon emelte az, hogy Európa annyi hirneves vezére és vitéze volt a néző, kik kétségkivül tapsokban és kitüntetésekben részesitették őt.

[1]) Istv. 163. l. v. ö. Ungnad jelentését. Bucholz IX. k. 321. l.

Zrinyinek itt lehetett alkalma személyes ismeretséget kötni az akkori nevezetesebb férfiakkal, s ugy látszik szoros barátság füződött közte s két más, szintén ifju főur, Báthory András és Verbőczy Imre közt. Előbbit nemcsak gazdagságánál és családi nevénél, hanem külseje, magaviselete és észbeli tehetségeinél fogva is a legnagyobb reményü fiatalnak tarták s különösen jeles hadvezért vártak belőle. Utóbbi remény meghiusult ugyan, mivel csakhamar, még fiatal korában alkalmatlanná tette a köszvény a fáradalmasabb hadjáratokra; de mindamellett folyvást nevezetes szerepet játszott az ország mind hadi, mind más közügyeiben. Csaknem állandóan Ferdinánd pártján volt. Birtokainak nagy része a felföldön terült el; de Dunán túl is birtokolt, s övé volt névszerint Babocsa vára, a Dráva mellékén, melyet a Bátoriak Mátyástól nyertek s minden kényelemmel és diszszel ellátott mulatóváruk volt. A török ellenében ez idő táján erőddé alakitották. A másik ifju Verbőczy Imre, ki tolnai főispánná lett s birtokai alkalmasint a Dunán túl voltak. Apja, a nagy hirü István, Szapolyai pártján állott s 1541-ben Szulejmán őt hagyá a törökké lett Buda keresztyén lakosságának főbirájául. A pesti hadjárat idejéig a nevezetes államférfiu alkalmasint meghalt volt, mint némelyek mondják, méreg által, mint mások irják, az akkor uralkodott pestisben. — Bármint volt ez, az apa sorsa s tán tanácsa is arra inté Verbőczy Imrét, hogy atyjáéval némileg ellenkező politikát kövessen: Verbőczy István lanyha barátja, Imre határozott ellensége volt a töröknek.

Szokásban volt azon időkben, inkább mint az egész

középkor folytán bármikor, hogy a főurak egymás közt bizonyos czélokra szerződést kötöttek. A czél néha külső ellenség elleni kölcsönös összetartás, néha belső vetélytársaknak cselszövények vagy nyilt erőszak általi leküzdése volt, s olykor magasb politikai czélok levén velök összekötve, az ily szerződések összeesküvés gyanujába jöttek. Igy fogatá el Ferdinánd király Perényit a magyar had fővezérét mindjárt a pesti hadjárat végeztével, mivel többek közt azt sugták be róla, hogy a hadjárat rosz kimenetele esetében magát akarja kikiáltatni magyar királynak, s erre a czélra tartott értekezletet és kötött titkos szerződést több főurral. A gyanu épen alaptalan nem volt, a mennyiben csakugyan szó volt már mintegy tiz év óta arról, hogy több főur Magyarországot, ha nem egészen is, de részenkint a török oltalma alá kivánja adni, oly feltételekkel, minőkkel Szapolyai országrésze volt a török alatt. Azonban nem hihető, hogy ha a Pestnél összegyült nagy hadseregnek sikerül a törökön nagy előnyöket vivni ki, még az ingadozóbbak is határozottan Ferdinánd hiveivé ne váltak volna, s Perényit kétségkivül méltatlanul vádolták azzal, mintha a török elleni vállalat sikerét nem ohajtá s erre mindent el ne követett volna.

Ugyanakkor, midőn Perényit, leginkább a titkos szövetkezések miatt elfogják, a nevezett ifjak, Báthory András, Zrinyi Miklós, Verbőczy Imre s nehány más főnemes, szerződésre lépnek, melynek titkolódzásra nem szorult czélja az volt, hogy mindent el fognak követni, a mi a töröknek Magyarországból való kiüzésére szolgál.[1])

[1]) Budai Ferencz „Polgári Lexicon.“ a „Zrinyi Miklós“ és „Báthory Bonaventura“ rovat alatt. Stella. Schwandt. I. 618. l.

Az ábrándos ifjukort s a lelkes és bátor hősöket jellemző fogadás! És hogy a szövetség egyik czélja az volt, nemsokára tettekkel bizonyitották be.

Nem lehetetlen azonban, hogy a szerződés, mint az ily esetben többnyire, kiköté egymás segélését is a politikai téren s a kölcsönös védelmet azon időkben, mikor a rendes törvényszékek nem nyujtának biztositékot a vagyon — s néha a személy-bátorság dolgában is.

Zrinyi Miklós a Pest alatti hőstett által a közvélemény előtt magát megtisztitó tettet követett el. Habár Ferdinánd nagy kegyeit főkép Katzianer láb alól eltétele által nyerte meg, az ezutániak oly szinben állhattak, mintha a hősiség jutalmai volnának. — A közvélemény pedig, mely abban az időben mindent megbocsátott oly férfiaknak, kik vitézségök által a házát és benne annyi köz- és magánérdeket védtek, a pesti meglepő föllépés után feledé a kosztaniczai szintoly váratlan meglepetést. A közönség minden időben, mint kényeztetett gyermekkel bánik azokkal, kik kedvében járnak vagy képzeletére élénken tudnak hatni.

Zrinyi Miklós még 1542-ben Ferdinánd ajánlatára és „mindenki tetszésével," mint Istvánffy irja, Horvátország bánjává neveztetett ki Nádasdy Tamás helyébe, ki országbiróvá lett. — Társa a báni hivatalban Keglevics Péter volt még, mindamellett, hogy az országgyülés némely erőszakoskodás jóvátételéig, miről alább szólok, felségárulónak nyilatkoztatta. Zrinyinek uj kitüntetése most nem úgy volt vehető, mint valamely személyes részrehajlásból folyó kegy, hanem mint hő-

ság által kivivott méltó kitüntetés, melyre egy ujabb fényes hadi tette következett.

1543-ban Szulejmán szultán ismét nagy haddal jött Magyarországra. A szándék, hogy ezt egészen meg akarja hóditni, még világosabban kitünt, mint két évvel azelőtt, midőn Budát szállotta volt meg.

Nagyobb erővel soha sem jött a szultán, mint ezuttal s nagyobb tehetlenség soha sem uralkodott a német párton. A szultánnak mintegy utközben adták fel magokat a várak, a merre járt. Horvátországban a boszniai török sereg már előre elfoglalá a korábban törökké vált Pozsega és Körös közt fekvő azon kisebb várakat, a melyeket élelmezett jobbágyságtól az egész vidék meg vala fosztva. Igy eset el Athina (a mai Vucsin) s más jelentéktelenebb várak. A sor a Dráva átmenetét őrzött s Eszékhez közel esett Valpón volt, melynek Perényi Péter volt az ura. A vár nagyon jó karban volt tartva azon ideig, mig gazdája fogolylyá nem lett. A két párt közt ingadozott ember azon tragicus sorsra jutott, hogy mig Ferdinánd szabadságától fosztá meg, a török császár most birtokainak egy szép részét foglalá el. Valpó rövid ostrom után törökké lett s ugyanaz a sors érte Siklóst is, mely szintén Perényié volt. Országosabb veszteség vala a déli tájakon Pécs elvesztése. Alig ócsudhattak fel a hazafiak ezen rémhirből, s a török egymásután vette kemény ostrom alá és foglalta el az országnak Buda után két legnagyobb historiai nevezetességü városát: Esztergomot és Fehérvárt. Mindenütt készületlenség, s a várőröknek, kik többnyire idegenek voltak, csüggeteg erélytelensége tünt ki. Ferdinánd mintegy negyvenezer emberrel s köztök

magyarokkal, Pozsonynál állomásozott s ugylátszik csak Bécsre vala gondja.

A szultánnak ezen diadalmas hadjárata alatt a keresztyén fegyverek egyetlen egy nagyobb diadalt sem vivtak. De most is, mint mult évben Pest falai alatt, minél átalánosabb volt a magával jótehetlen csüggedés s minél gyászosabbak a veszteségek, annál fényesebben tündöklött Zrinyi Miklós egy győzedelme, melynek nagy következményei nem voltak ugyan; de hirnevét emelték s a Magyarország földén vivott uj diadal őt a legkiválóbb magyar vitézek sorába avatta. Mig a török deréksereg nagyobb várak ostromával volt elfoglalva, szokás szerint a tatárok, kiknek rendes ostromnál semmi hasznát sem lehetett venni, nagy tömegekben messzeföldre pusztiták a védtelen vidékeket. Igy járák be Székesfehérvár ostroma idején, septemberben, a Balaton melléki tájakat.

Zrinyi a bán, Báthori Endre, ki ebben az évben ország kapitánya lett és Verbőczy Imre, ki visszanyert némely birtokot, bebizonyiták, hogy szoros szövetségök nem egészen egymás előmenetelének segélésére köttetett, hanem a bevallott főczélra, a török elleni csüggedetlen küzdésre. — Ők azon táborban voltak, melyet Ferdinánd Győr mellé rendelt, Komárom fedezése végett, Tornielli vezérlete alatt. Ferdinánd parancsából eme tábor is veszteglésre volt kázhoztatva, mig a török Esztergomot és Fehérvárt ostromlá és bevevé. — A türelmetlenség a tábor magyar részében nagy lehetett e miatt, s kivált a tettre vágyó fiataloknál.

Midőn a tatároknak a közel tájakon való pusztitásáról hir érkezett, a nevezett ifjak több másokkal

együtt elhatárzák, hogy veszteglésöket félbenszakaszszák, mi Zrinyi Miklós inditványára történt. Habár a tatárok, fegyverzetöknél fogva is nagyon elmaradtak az európai hadviselés fejlésétől, még mindig rémületes ellenség hirében állhattak. Ezen rémület daczára és épen annak elenyésztetésére szembeszállani a tatárral s azt megverni, legalább a moralis hatás szempontjából, nagy hadi érdem volt.

Zrinyiék jókora csapattal Pápának vették utjokat s az ottani kapitányt, Rattkay Pált is magokhoz vevén, Somlyónak tartottak, melynek vidékét a tatárok épen akkor tűzzel vassal pusztiták. Itt is gyorsaság jellemzé a haditettet, melyben Zrinyi elsőrendű szerepet vitt. A szintén fürgeség által kitünt tatárokat meglepni a legszebb huszáros csínyek közé tartozott. A tatárság, melynek összes száma Szulejmán akkori sergében huszonnégy ezerre ment, készületlenül is lepetett meg, a mennyiben nagyobb területen elszórva volt a had. De tetemes csapatjok verődött tömeggé azonnal. Mihelyt a magyar lovasság feltünt, rögtön nyilakat szegezve rohantak szembe mieinkkel, kiknek első csapatját Rattkay s a két Horvát Bertalan emberei képezték. — Nyomukban Zrinyi rohant csapatjával.

Mieink lándzsát szegezve vágtatnak szembe a gyors ellenséggel. A csata nagyon rövid volt. A tatárok, kik különösen mint ijászok tüntek ki, a mi előcsapatunkhoz lövésnyire érkezvén, öldöklő nyilzáport bocsátának, mely sokakat leteritett. De mig a magyar had homloka veszélyben forog, a második csapat előront s a tatárok szemben és oldalról egyszerre látják megtámadva tömegöket. A lándzsáknak ellen nem birtak állani, s sok

halottat hagyván a csatatéren, sebes, rendetlen futásnak eredtek. A foglyokat, kiket rablás közben elhurczoltak, szintén ott hagyák. Az üldözők egy mocsárba hajták a rendetlen hadat, hová nagy részök beleveszett. A tatárok veszteségét, kik kard által s a mocsárban vesztek, és egyenkint elszéledve a kirabolt földnépe által agyonverettek, vagy elfogattak, három ezer emberre s még több lóra becsülték. Az ezen részen volt tatárság annyira szét veretett, hogy csak kisebb csoportokban szállingózott vissza a fehérvári török táborba. Zrinyi a bán, a lovas csatában való részvétéről egy sebet vitt haza bizonyitványul más diadaljeleken kivül. [1])

Kevesebb szerencsével harczolt a bán a következendő 1544-ik évben. A török ekkor is folytatta foglalásait másodrendü magyar várakon. A mult évi foglalásokat, melyek Pozsega megyében történtek, öregbité az idén, az ugyanott fekvő Velika [2]) elfoglalása. Ugyanekkor került kézre az Erdődy család ősi birtoka Monoszló is. — De a török-terjeszkedés rendszeréhez tartozott az is, hogy az elfoglalt várakon tul számos mérföldnyire beljebb száguldozzanak a rablóhadak s a vidék elnéptelenitése által előkészitsék a közelebbi keresztyén várak elestét.

1544-ben a Pozsega megye területén volt várak környéke annyira néptelenné vált volt, hogy fölhagytak megtarthatásuk reményével, s ugylátszik, a bán nem tehetett értök semmit. De midőn tudósitást

---

[1]) Stella. Schwandtnernél. I. k. 618. l. és Istvánffy, a XV. könyv végén.

[2]) A Papók hegylánez déli oldalán.

vett, hogy a török a mai Horvátország legszebb részét, az ugynevezett Zágoriát akarja megrabolni, erélyes készületeket tőn meggátlására. Magához véve lovasait és gyalogjait s egyesülvén Bildenstein stiriai kapitánynyal, nem várja be az ellenséget, hanem elébe megy. Alkalmasint nem valamely kemény siktéri csata volt czéljok, hanem a törököknek valamely leshelyből való véletlen meglepése.

Az akkor Tótországnak nevezett mai Horvátország földe még napjainkban is nagyon erdős terület, nemcsak a hegyeken, hanem a széles lapályokon is. Ennélfogva alkalmasabb volt a hadi lesekre, mint a mi alföldünk, sőt a magyar föld némely felső megyéje is. Ez volt egyik oka tán, hogy a török itt nem oly könnyen boldogult. De a mily mértékben kedvezett a terület sokszor a védelemnek, néha ép oly előnynyel használta föl az ellenség.

A törökök nagyobb erővel indultak, mint tán a keresztyén vezérek hitték. Ulaman és Malkocs vezérlete alatt nemcsak a boszniai határvárak törökjei voltak, hanem ugylátszik budai janicsárok is, kik Monoszló bevételében segitének. A török a varasdmegyei Zágoriának hegyes vidéke felé tartott. A mint Körös városát jobbra hagyá a török, s Szelnicze [1]) vára közelében az erdőség egy szűk térségre nyilt, a török előhad, alkalmasint igen váratlanul pillantá meg a keresztyén fegyvereseket. Szintoly váratlan lehetett a keresztyénekre nézve is a törökök előtünése. A két átellenben

---

[1]) Szelnicze (régen Konszka) a Krapina vize felső folyásánál, Zágrábtól éjszakra, mintegy 4 mérföldnyire.

volt erdőszélen a két tábor előcsapatjai egyszerre bukkantak ki.

A török előcsapat vezére, gyengének érezvén magát, időt akart nyerni a rengeteg erdő rosz utain hátramaradt derék sereg megérkeztéig. Rövid időre fegyverszünetet kért tehát, mely alatt mindkét részről kiválasztandó egyenlő számu jeles vitézek, az akkori szokás szerint, lándzsát törjenek.

A lovag játék ajánlása tetszett a keresztyén vitézeknek, s habár Rattkay Pál, Zrinyinek mult év óta s később is hű kisérője, figyelmezteté a vezért a csel valószinüségére, a harczjáték elkezdődött, miután mindkét részről száz-száz bajnok állott ki. Midőn a párbaj ezen neme több kölcsönös sebesülés közben mind hevesebben folyt s a keresztyén sereg többi része felbomlott sorokban feszült figyelemmel vett részt az izgató kedvtelésben, az erdőből előtünt a török derék sereg egyik fele Ulamán vezérlete alatt. Ez kikiáltá, hogy a fegyvernyugvás ideje lejárt s rendezett sorokban a fölbomlott keresztyén seregre tört. Mieink megállják helyöket s a gyalogság az erdőből sikeres tüzelést nyit meg az ellenségre. De midőn a második török hadosztály is a csata szinhelyére érkezett, az alig helyreállott rend nem volt többé megtartható. A keresztyén sereg tágitott és megszaladt. A gyalogság eltünt az erdők közt s a lovasok egy része látván, hogy az erdős helyen a gyalogok előnyben vannak az elmenekülésre nézve, lovaikat zsákmányul hagyva, gyalog futottak szét.

A vezérek is csak nagy bajjal menekülhettek. Zrinyi egy ideig vitézül harczolt s ügyekezett megtéritni a szaladókat; de látván hogy fáradozása hasztalan, és

Markos nevü szép paripája is megsebesült, a közeli Szelnicze vára kapujának vágtatott. Az üldöző török mindenütt nyomában volt, s midőn a vár lebocsátott emelcse-hidjára ért, egy török dárda ujból a ló vékonyába furódván, az állat a hídon összerogyott s Zrinyi gyalog menekült be a kapun. Bildenstein még nehezebben szabadult. Kénytelen volt lováról leugrani s a várnak vizzel telt árkába ugrani, holott nem tudott úszni. Mivel haja le volt nyirva, egy horvát vitéz, Balcsics, nagy szakállánál fogva huzta ki és mentette meg.

A vezérek azért forgának ily életveszélyben, mivel utolsóig kitartának; mert a többi vezér férfiu is, mint Rattkay, Dersffy és Tahy Ferencz, valamint az egész sereg korán menekült, úgy hogy nagyon csekély volt a keresztyén halottak és foglyok száma. Az erdő és számos közeli vár biztos menhelyekül szolgáltak. — Csak lovakban nyert sokat az ellenség.

A török maga sem tartá komoly győzelemnek a csak hitszegés által nyert előnyt. Annyi bizonyos, hogy szándékával fölhagyott, s nem rabolva vonult vissza az egyik vezér Dubiczába, a másik Bányalukába. [1])

Valószinü, hogy török részről is kevesbbé komoly szándékról vala szó, mint a minőt a hir mondott. Egyike lehetett ez mindkét részről azon inkább kémlelő guerilla-kirándulásoknak, minők a török határokon gyakran történtek, s a különben gonosz szomszédi viszonyoknak némi romanticus szint kölcsönöztek. —

---

[1]) Istvánffy. XVI. k. 178. l. Pető Gergely ugyanezt a csatát 1545-re teszi; de Istvánffyból meritvén ezen adatait, alkalmasint tollhiba nála.

Ennek lehet tulajdonitni, hogy a küzdelem nem ment mindig azzal a gyülölködéssel ezen kis kalandozásokban, mint a nagy hadjáratok idején. Szelniczénél is egy esete fordult elő annak, hogy a török és magyar szomszéd vitézek egymást becsülni is tudták. A Zrinyihez közel feküdt Kemengrád egyik török vitéze, Demirhám, azok sorában volt, kik a csatát megelőzött nagy párbajban résztvettek. Mielőtt ellenfelével, Szegovicscsal, ki Zrinyinek lovas tisztje volt, összetüzött volna, a török Zrinyihez szaladt s a legnagyobb tisztelet jelei után megölelé a már hires vitézzé lett ifjut, holott ez égette volt föl Kemengrad külvárosát.

A fiatal bán alkalmasint tanult a maga kárán a szelniczei vesztett csatából; mert a vereség nagy részben a vezérlet hibájából származott. Világos, hogy elég elővigyázat nem volt az intézkedésben s talán az összetüzésben is mutatkozott a már több győzelmet vivott hősnek ifjui elbizottsága. — A ki az ellenséget készületlenül szerette meglepni, most maga lepeté meg magát készületlenül.

Mig az ifju bán a Kulpa vonalán innen kevés szerencsével működik, az öreg Keglevics Péter a Kulpán túl, Ottocsásznál ugyanazon évben keményen megver egy török csapatot. [1])

Keglevics, mint ebből látni még bántársa volt Zri-

---

[1]) Pető Gergely ezen évhez. Tomkaszászki, Katonánál XXI. k. 450. lap Istvánffy hallgat ezen ütközetről; de egy dalmát velenczei krónikás röviden szól a töröknek ezen évben Horvátországban való vereségéről (Az „Arkiv"-ban).

nyinek, habár két évvel azelőtt az országgyülés bizonyos birtokok ki nem adása esetére felségárulónak nyilatkoztatá; és még fáradhatlanul működik a jeles vitéz a török ellen, habár körülbelül hetven éves ősz vala.

VI.

Zrinyi Miklós és Ozalyi Frangepán.

Zrinyi Miklós királyi adományok által már is a gazdagabb földbirtokosok közé tartozott. Még gazdagabbá lőn a birtokszerzés akkori másik szokott módja, a házasság által, mely a leghatalmasabb családok egyike, a Frangepánok, birtokainak legszebb részét változtatá Zrinyi-birtokká.

A Frangepánok mondhatni fejedelmi birtokai elbeszélésünk kora előtt mintegy száz évvel oszlának meg s ezzel a család is külön ágakra szakadt. Hunyadi János idejében, 1449-ben, Frangepán Miklós nyolcz fimaradéka közt osztá meg roppant terjedelmű birtokait. A hét fiu s egy unoka mindenikének jutott annyi, hogy az ország zászlós urai közt fenntartsa tekintélyét és rangját. — Az osztály által idővel elszegényedhetik vala a hires nemzetség, ha az osztálylevélben az előrelátó apa ki nem köti, hogy a nyolcz közül bármelyik ág kihalása esetében az illető birtok a többi életben levőre száll. A család közt némi egységet fenntartandó, az osztály ugy volt rendezve, hogy a család legrégibb birtokai, Veglia szigete és a tengerparti Szenya meg nem osztatott, hanem mindeniknek része volt benne. Innen a család mindenik különböző ágbeli tagjának

közös czime: „Veglia és Segnia grófja," — a külön birtok szerinti czim mellett. [1])

Azonban idő folytával az ágak nagyobb része kihalt. A legidősbik Miklós, a korra nézve ötödik Márton még a XV. században megtalanul halnak ki s birtokaik: Ozaly, Ribnik, Grisán, Okics, Sztarigrad, Novi, Brebir, Kotor, Buccari vissza száll a többi ágra. A legfiatalabbik fiu, János és ennek fia György sem hagyván fimaradékokat, Busán, Hrelin, Csetin, Lapacs, Baska hasonlókép a családéi lesznek.

Végre Frangepán Zsigmondnak, a hatodik fiunak maradékai épen Zrinyi Miklós korában halnak ki: a hirneves püspök Frangepán Ferencz, ki oly fontos diplomatiai szerepet játszott Szapolyai János idejében, s ki 1543-ban hal meg. Leány testvére Frangepán Katalin, a Mohácsnál elesett Perényi Gábor neje, műveltségének örök emlékét hagyá azzal, hogy ő volt első, ki a bibliát magyarul kezdé kiadni. Ferenczben és Katalinban a Frangepánok csetinai ága is kihalt.

---

[1]) Az 1449-ben nyolcz testvér igy osztozott: 1) Miklós kapta Ozalyt, Ribniket, Grisánt; 2) István Modrust, Vitemet, Grobnikot, Dobováczot; 3) Bertalan Brinye mezővárost, Jaknik várát, Szokolt, Tersáczot (melyről az ág neveztetett) és Bihács városát; 4) Döme (Duim) Oszterviczát, Novigrádot, Szluint (honnan az ág elnevezése), Ledniczét; 5) Márton Okicsot, Sztarigrádot, Novit, Bribirt, Kotort, Buccarit; Tersáczot; 6) Zsigmond Ottosáczot, Prozort, Verhovinát, Dobort; 7) János Busán megyét és Hrelin várát; 8) Ennek fia, György Csetint, Erment, Lapácsot, Baskát, Ribniket. Mind a nyolcznak közösen része van ezenkivül Vegliában és Szenyában. (Codex Széchenyi, folio latin VII. A nemzeti muzeum kéziratai közt).

Igy a nyolcz ágból 1544 táján a nemzetségnek csak három ága maradt fenn: az 1449-beli Istváné, mely később, midőn Ozaly rászállott, Ozalyi (Ozalzki) ágnak neveztetett; a Szluini ág, melynek őse Döme volt, és a Tersáczi, melynek őse az 1449-ben élt Bertalan. Az utóbbi ághoz tartozott az a Frangepán Ferencz-Kristóf, kit mint a nagyhirű nemzetség utolsó fiumaradékát, 1671-ben I. Leopold kivégeztetett.

Az 1449-ki eredeti osztály, öt nemzetségi ág kihalta és az ezektől való öröklés utján, nagy módosulásokat szenvedett.

Igy azon ág, melyről itt különösön szólani akarok, s melynek őse István volt, eredetileg Modrust, Tersáczot, Vitunt, Grobnikot és Dubováczot birta, 1481-ben történt halálakor ezeken kivül birja bátyja Miklós csaknem egész részét, Ozalyt, Ribniket; a legkisebbik néhai testvérétől Hrelint is birja, más kisebb várakkal együtt, melyekben Mátyás megerősiti.

István utódai, kik valószinüen már ekkor kezdenek Ozalyi-aknak neveztetni, nagy hirű emberek voltak. Fia, Bernát, hatalmas ur volt s gyászosan ismeretes a modrusi csatáról, melyet Derencsényi bán az ő tanácsa következtében vivott és vesztett meg. Jelesebb ember volt az ő fia Kristóf. Egyaránt kitünt olasz műveltsége, a politikában és harcztéren való nagy szerepe által. Szapolyai korában észre és jellemre nézve a legkitünőbb honfiak közé sorozták. Halálát emlitők, mely 1527-ben Varasdnál történt. Nem hagyott figyermeket maga után, s öcscse Ferdinánd lett az ozalyi Frangepánok birtokainak örököse.

Frangepán Ferdinánd nem játszott nagy szerepet a

közpályán. Mig élt, alkalmasint Kristóffal egy párton, a János királyén volt. Azon 1527. okmányon, melylyel Horvátország több főura I. Ferdinándot ismeri el, neve nem fordul elő, holott igen hihetősen még életben volt.

Frangepán Ferdinándnak két gyermeke volt: az idősbik István, az ifjabbik Katalin.[1]) A két gyermeknek 1542 körűl nemcsak apjok, hanem anyjok Brankovics Mária is meghalt volt, s talán végrendelet és kellő gondoskodás nélkül az örökségre. A Tersáczki ágból való egyik, Gáspár nevü, rokon lehetett a gyám, ki, ugylátszik keveset gondolt az árvákkal.

A két árva birtokai felett a tisztartók, és az örökölt várak más szolgái kényök szerint rendelkeztek; — egész összeesküvés támadt közöttök. A még kiskoru gyermekeket, mind a fiut, mind a leányt egyik várban őrizték s csaknem fogságban tarták; a család kincstárát ezalatt elvesztegették, saját hasznukra forditák; a várak jövedelmeivel ugy bántak, mintha az sajátjok volna. Egyes birtokrészekbe beültek; a családi pecsétet ellopván, sőt annak mintájára álpecséteket is készitvén, hamis okmányokat állitának ki a Frangepán birtok egy-egy részéről.[2])

Az uj bán, Zrinyi Miklós már csak hivatalánál

---

[1]) Téved Budai Ferencz (Polg. Lexiconában) és Wagner (Collectanea Genalogica Historica Decas II. pag. 40.), midőn Ferdinándnak két leány gyermeket tulajdonitnak, kik közül egyiket Frangepán István vette volna nőül. Mint okmányilag bebizonyul alább, István fia, és nem veje volt Ferdinándnak. István a gróf Eck leányát vette nőül.

[2]) Nádasdy Tamás országbiró levele 1550-ből Cod. Széch. 4°. X.

fogva is kötelességének tartá beleavatkozni a Frangepán árvák ügyébe. Szokott határozottsággal és erélylyel járt el ebben is. A király és rendek részéről itéletet eszközölt ki a birtokok eltulajdonitói ellen s mint Frangepán István később nagy hálával ismeri el, a bánnak nemcsak szorgalmát és gondját, hanem vitézségét is igénybe vette a birtokok és árvák kiszabaditása. [1]) Mint majd minden, ez is sikerült a bánnak. Istvánt és Katalint magát valamint összes örökölt javaikat megmenté a bitorlóktól.

Frangepán István, teljes koru volt már 1544-ben; de nagyon fiatal még s alig tehető fel róla, hogy „bölcsebb" lett volna fiatal korában, mint későbbi éveiben, midőn némely róla fennmaradt egykoru vélemény őt gyenge itéletűnek mondja. — Zrinyi Miklós személye és talán a kiszabadulásán való hálaérzet oly nagy hatással voltak Ozalyi Frangepán Istvánra, hogy az emlitett 1544-ben a következendő hallatlan communisticus szerződés keletkezik közte és Zrinyi Miklós bán között: [2])

Fontolára vevén, mond a szerződés, hogy ujabb korban nemhogy magán emberek, hanem fejedelmek is nagy mértékben ki vannak téve a külső és belső ellenségektől jöhető veszélyeknek, s különösön őket mind a belviszályok, mind a kiengesztelhetlen török fenyegeti, elhatározták, hogy egyesüljenek. Igy jobban megélhetnek, könnyebben viselhetik a terheket és több szolgálatot tehetnek Ferdinánd királynak, kinek pártjáról

---

[1]) Dominus banus virtute sua eximia suisque curis et laboribus etc. U. o.

[2]) U. o.

— igérik — egyik sem fog eltérni bárminemü viszonyok közt, — valamint a hazának és koronának, melynek őseik oly sok szolgálatot tettek.

Ebből a czélból a két fél egymást osztályos és édes testvérnek fogadja, mintha egy apától származtak volna. Sőt az egyesülés több, mint testvéri. Kikötik, hogy Zrinyinek ép annyi joga legyen Frangepán István minden birtokaihoz, mint ennek magának, s viszont. Kikötik, hogy a két fél egyenlően visel minden bármelyikre eső terhet, egyenlően osztoznak a jövedelmekben. A közösséget kiterjesztik maradékaikra is. Elhatároztatik, hogy nemcsak az ingatlan vagyont, hanem kincseiket és mindennemü ingóságaikat is közösöknek tekintik a legnagyobbtól a legcsekélyebbig. Bármit vásároljon egyik avvagy másik, közös lesz az is, sőt ha jövendőben egyik, vagy a másik akár fekvő birtokot, akár ingóságot nyer, akár szolgálatai dijában, akár más uton a királytól vagy bárki mástól a két félnek egyenlő joga legyen hozzá s egyenlő része benne s egyenlően élvezzék. Ha pedig bármelyikök örökös nélkül hal meg, összes vagyona az életben maradandó félre vagy ennek maradékára szálljon.

A szerződés ellen többeknek lehetett kifogása. Mindenekelőtt a kormány gátolhatta, hogy idővel az öröklés végrehajtassék; aztán a Frangepánok többi ága tehet óvást; mert az emlitett 1449-iki osztály értelmében a kihalt ágak birtokai vissza voltak szállandók a még életben volt nemzetség-ágakra. De Frangepán Gáspár, ki az árvákhoz közelebb állott, s ki a szerződésről is értesülve volt, elmulasztá kifogást tenni. [1])

[1]) U. o. 1591-hez.

A kölcsönösön öröklendő két féle birtok közt a Zrinyié volt a kisebbik, és az ellenség szomszédsága miatt a kevesebbet érő. Mindamellett, hogy Zrinyiék, mint láttuk, két nagy birtokot, a Korbáviaiakét és az auràniai perjelét az ősi birtokhoz csatolák, utóbbiak legnagyobb része török kézbe jutott volt, ugy hogy valódi nyereménynek csak Kosztanicza, Medvevár és Bosjákó (Zágráb megyében) s Rakonok Kőrös megyében, volt nevezhető. A roppant örökléseknek ezen meddősége ismét hű képét adja annak, mily nagy pusztulás előzte meg mindenütt a török terjeszkedést. Nem anynyira a határszéli földesurak voltak telhetlenek birtok dolgában, hanem az örökös hadi állapot. A török nélkül Zrinyi 1544-ben a birodalom legnagyobb birtokosai közé tartozik vala; de valóban nagyobb lehetett a hire, mint realis vagyona. A szerződésben, bele tudván a kisebb erődöket is, csak tizennyolcz várat számlál elő. [1]) A Zrinyi előszámlálta birtokok közt csak Medvevár, Lukavecz, Bosjákó, Pekrecz és Rakonok az, mely biztosabbnak látszott a török foglalásai ellen, s mely a rablásoknak kevesbbé levén kitéve, több jövedelmet hajtott.

Frangepán István huszonöt várat kötött le, melyek nagy része a mai magyar tengerpart vidékén, és Stiria és Karniolia határai közelében nemcsak biztosabb örökségül kinálkoztak jövőre, hanem jelenben is több jövedelmet hajtának.

Az összes birtok feje Ozaly volt, s a tőle nem távol eső Ribnikkel együtt a legjobb helyen feküdt. A Kulpa

---

[1]) U. o. 1544-hez.

vize nyugotról keletnek a horvátországi határhoz közeledvén, egyszerre fölkanyarodik éjszaknak s onnan tojásdad félkörben ismét csaknem ugyanazon szélességig, mintegy Károlyvárosig folyván délnek, egy félsziget alaku kikerekitett járást képez túl a Kulpán. Ozalyhoz és Ribnikhez tartoztak ezen terület minden falvai és erdei. Csupán a Ribnikhez tartozott birtokrész 239 népes sessio volt, s köztök nehány vlakk telepitvény. *) A birtok szakadatlanul folyt innen a Kulpa mentén nyugotnak és a Dobra Mrezernicza és Korána mellék folyókon fölfelé, délnek. A mai Károlyváros mellett, hol a Korána a Kulpába szakad, állott Dubovácz, melyet később a Zrinyiek Károlyváros fölépithetésére átengedtek a kormánynak, — s melyhez most Gaztelza és Szvarcha tartozott.

A két folyó, a Korána és Mrezernicza melletti várak voltak a legkevesebb becsüek. Igy Szkrádnak,

*) Az Ozalyhoz tartozott faluk a Kulpa mind jobb, mind balpartján félkörben nyultak le az idegen határtól Károlyvárosig, s egy okmány nyomán ezek voltak: Ozaly vár és város; felső és alsó Vérhovecz, Pobrisie, Krassics, Pribisi, Kupcsina, Sipaknaczezti, Vohsin, Sipak, Herneticsi, Orlye (Orlakovo?) Novaki, Nabrodev. Zadoborje, Tomasnicza, Zavecs, Gerdeon, Pischetich, Erjavecz, Hrasztie (Hrasztovicze) Jeszkovo, Oztrivech, Zevkoveczi, Policza, Bratvanczi, Berlog, Vivodina, Kornszi, Prekrisie, Terg, Zorekoveczi, Lewkowsi, Zlupno. Harminczöt helység. — Ribnikhez tartozott Novaki, Gricsi, Modruspatak, Ortinicsi, Jelkoveczi, Kunicsi, Paka, Prantina, Zaluka, Brihovo, Juravo, Brodszinevin vech (?), Bukovácz, Sakanya. Kohanivech, Breznik, Oberclaricha, Goliverh, Ztranicza. Ribinik várával és városával együtt 21 helység. — Széchenyi Codex. 4 latin. X. 62. okmány.

mely a Korána partján, Ogulinnal csaknem egy szélességben fekszik, terjedelmes területe volt; de már ezen időkben nagy részéről kipusztultak a jobbágyok. Némelyek közülök átköltöztek a Mrezernicza völgyébe s ott eme folyó egy szigetén építettek magoknak kunyhót. Onnan jártak át Szkrád vidékére a földek mivelése végett. A szigeten feküdt falu „Janach" néven neveztetett s ez is, mint valami erőd, elő van számlálva a Frangepán birtokok közt. Szkrád külvárosát oly szegény emberek lakták, hogy egyiknek sem volt egy egész telke. A birtokhoz sok erdő tartozott; de a jobbágyok nem mertek oda kijárni a török czirkálóktól való féltökben. Később Zrinyi Miklós ültetett ott uj szőlőket és kerteket. Ő nagy barátja volt a gyümölcstenyésztésnek.

A szkrádi urodalom azonban oly terjedelmes volt, hogy ezen pusztulás daczára is mintegy kilenczven egész telket számitnak benne 1544 után husz évvel is, mely ideig a török sokat pusztitott s többek közt egy Zuhor nevü hét telkes falut teljesen fölégetett és kipusztitott.

Midőn a Korána északi folyásánál is igy apadtak a birtokok, képzelni lehet, hogy a délebbre ugyanazon folyó mellett fekvő szluini és csetinai birtokok, melyek a Frangepánok más ágához tartoztak, még kedvezőtlenebb viszonyok közt valának.

A Mrezernicza melletti Szvecsaj és Lippa várak környéke is pusztulóban volt. — A lippai urodalomnak 1558-ban már csak 20, a szvecsajinak 38 telke volt. A Mrezernicza és Korána közötti birtokokat ezek meg sem merték látogatni a töröktől való félelemből.

Ugylátszik a Mrezernicza völgye, ezen folyó forrásától le a mai Károlyváros tájáig, Frangepán István birtoka volt. Ezen folyó melletti birtokai közt emlittetik Mlaha vagy Szpotovicza is. Az uradalom alkalmasint pusztuló félben volt; mert az 1562-iki birtok kimutatásban neve sem fordul elő s a mai földképeken sem található.[1]

Virágzóbb állapotban volt a Dobra folyó melletti Novigrad,[2] hol Zrinyi uj fákat ültetett a régi kertbe. Csak közvetlenül a várhoz negyvennyolcz egész telek tartozott, s hozzá véve Sztative és Dobravcha falut, 146 népes és 14 elhagyatott telke volt 1558-ban.

A Kulpán fölfelé a Frangepáné volt Lukovdól vagyis Szeverin és Brod. Különös, hogy eme várak falui jobban ki voltak téve a török martalóczok rablásának, holott távolabb estek, mint a Dobra mellékiek. Lukovdolból nem mernek kimenni a jobbágyok az erdőkre; nagyon sűrűn jártak ott a török rablók. A Kulpa folyásán messze fenn fekvő Brod faluinak hegyei csaknem a fiumei tengerpartig terjedtek; de más hasznát nem veszik, mint legfeljebb „mókust“ (glires) fognak bennök; mert a török könnyen rabságra hurczolhatná a szegény embereket.“ A török rablásokat a

[1]) A Frangepán Mlakháját nem kell összetéveszteni a Turopolyában fekvő Nagy-Mlákhával.

[2]) „Pervenimus ad castrum Novigrad supra aquam Dobra constructam.“ Igy szól a Frangepán birtokot vizsgáló bizottság hivatalos jelentése. Ez megkülönbözteti számos hasonnevü horvát helységtől. Novigrádhoz tartoztak: Sztative, Jachne, ... Dubravczi, Zudellin, Kutko.

hegyek nem gátolták, sőt némileg elősegiték. Inkább a nagyobb folyók voltak gátjaik.

A Dobra forrásától nem messze Ogulin is, egy határőrvidéki ezred mai fővárosa a Frangepáné volt. Sőt az ugyanott fekvő Modrus, mely a Nagy-Kapella hegység azon szorosát őrzi, melyen az út Zengbe vezet, Jeszenicza, — továbbá Tovonszko-pécs, Kliucs, Plaz és Vitnu is ott feküdvén, a mai ogulini ezred nagy részét birta Frangepán István. De eme birtok nagy részben már semmi hasznot sem hajthatott, s védelme inkább terhelte a többi birtokot. Annyi bizonyos, hogy már husz év mulva egy kiküldött báni bizottság tanuskodása szerint a nevezett ogulini várakból egy sem volt se Zrinyi se Frangepán kezében. Modrussán, eme birtok akkori főhelyén utóbb nevezett évben egy jobbágyuk sem volt s a vár a királynak volt átadva, ki ott husz katonát tartott. Kliucsban ugyanannak huszonkét, Jaszeniczában negyven katonája állomásozott. Plaz, Vitun (Wythun) Tovnskopech merőben pusztán állott, holott utóbbihoz korábban nagy terület tartozott volna. Az egész Modrus megye (a mai ogulini ezred), a leghegyesebb és terméketlenebb részei közé tartozott Horvátországnak, mely békésebb időben is aránylag keveset jövedelmezhetett. Az erődök a magas kősziklákon könnyen daczolhattak ugyan az ostromló eszközökkel; de szintoly könnyen kiéheztethetők voltak, kivált miután a lakosság kipusztult. Ezért adák át az ottani várakat az államnak. Ogulin kőfallal erőditett vár is már a királynak volt átadva 1562-ben. Külvárosát keveseu lakták, az is mind szegény ember ki csak házától és kertjétől fizetett valami adót. A

hozzá tartozott Greberk és Zgulicze népes telkeinek száma 28 volt, ugy hogy körülbelűl száz jobbágy sem szolgálhatott hozzá. [1])

Nagyobb fontosságu és gazdagabb jövedelmeket hozó birtokai voltak Frangepán Istvánnak az Adria tenger partjain. A mai Fiume őt uralta, — Tersácz, [2]) az utóbbinak fellegvára, egyik legnevezetesebb birtoka volt. Övé volt a terjedelmes kikötője által abban az időben Fiuménál is nevezetesebb Buccari, hol Magyar- és Horvátország kiviteli s Olaszország és Kelet behozatali czikkeinek vámjai a földesurat gazdagiták. Ezek háta mögött, a magas hegység közötti utat Grobnik vára biztositá északról. Buccaritól délre, a tengerpart hosszában egymást érték a következendő várak: Hrelin, Drevenik, Grisani, Bribir és Novi. Igy Fiumétól csaknem Zengig az egész tengerpart, melyet okleveleink Vinodol megyének mondanak, [3]) Frangepán István tulajdona volt.

Ezek voltak, csak a főhelyeket emlitve, a birtokok, melyekben Zrinyi osztályossá lett az 1544-iki szerződés által. Nem számitván a Korána és Mrezernicza mentén volt várakat, ha a földképen Jaszkán kezdve délre Károlyvároson, Ogulinon át Segnáig (v. Zengig) egy

[1]) A fentebbi topographiai megjegyzésekre az adatokat a nemzeti muzeum kézirataiból: Széchenyi Codex 4-rét latin. 54. sz. Egy vizsgáló bizottság jelentése nyomán.

[2]) Volt még más Tersácz is Horvátország belső részeiben szintén a Frangepánoké. De nem erről van szó. Volt Ogulin táján egy Tersics is, szintén a Frangepánoké.

[3]) Nem kell összetéveszteni a Petriniától délre esett másik Vinodollal.

vonalat huzunk, a mi e vonalon belül az idegen határ a Kulpa és tengerpart közt fekszik, az egész nagy háromszög, tán kevés kivétellel a Frangepáné volt: kiterjedésre nézve vetélkedett Fehérmegyével.

Horvátország földe átalán véve terméketlenebb, mint Magyarország legnagyobb része. Nem is számitván a tengerpart felé elnyuló kopár hegyeket, melyek havasokká emelkednek, a nagyobb folyók völgyeiben és sikságokon is a nemesebb gabonafajok termesztése nem bőven jutalmazó. De itt a nedvesebb égalj igen előmozditja az erdők és legelők buja tenyészetét.—Azért különösen a baromtartás volt legtöbb vidéken a gazdaság főága, a fakereskedésen kivül.

A fenn előhozott több panasz, hogy a lakosok az erdőkre kijárni nem mernek, annyit tett, hogy különösen a barom-tenyésztés a Kulpán túli részekben lehetlenné vált. Egyértelmű volt ez az átalános inséggel és pusztulással. A Zrinyi-féle birtokok nagyobb, Unna melléki részében is alkalmasint uralkodott már nagy mértékben a nevezett inség.

Kedvezőbb helyzetben voltak e részben az ozalyi, ribniki és novigrádi uradalmak. Itt a földmivelés rendszeresebben folyt. Csak a ribniki urodalomnak, mint mondtuk körülbelűl harmadfél száz egész telkes gazdája volt. Egy egész teleknek számitának régen huszonnégy holdnyi szántóföldet Magyarországon, s valamivel többet Horvátországban. A földek mivelés alatt voltak. A ribniki urodalomban minden jobbágytelektől a földmives hetvenkét denárt, egy mérő buzát, egy mérő hajdinát és két mérő zabot szolgáltatott a földesurnak, természetesen a kilenczeden és a roboton kivül;

más urodalmakban egy-egy ökröt adózott a jobbágy. Csak Ozalyhoz mintegy negyven év mulva is több tartozott ezer jobbágynál, s azt az arányt véve Ribnikhez mintegy hétszáz, a novigrádihoz négy öt száz jobbágy szolgálhatott. [1]) Ezenkivül mindenikben a nagy terjedelmü urasági erdők, rétek, szántóföldek, szőlők és jövedelmes malmok beszámitásával nyilván való, hogy Frangepánnak csak a mai Károlyváros vidékén volt birtokai fölértek az egész Zrinyi birtokkal, melynek főrésze különben is a Frangepán Korána melléki birtokainál kedvezőbb helyzetben nem volt s a török kellően előkészité rá, hogy nemsokára végkép kezére kerüljenek. — Igy a tengerparti részt, a legbecsesebbet, Zrinyi ráadásul kapta Frangepántól. A tengermellék, melyet Frangepán birt, többnyire kopár kősziklás hegység volt, melyen inkábbára csak szőlőt tenyésztettek. De bőven meg volt a kárpótlás. Közben közben roppant terjedelmü erdők nyultak el, melyek itt kevesbbé voltak kitéve a török czirkálásainak. A tengerparti helyeknek pedig nagy kincs volt az erdő. Az épitésre s különösen hajóépitésre való fa kész piaczot talált Velenczében. Ezenkivül a kényelmes kikötők és a halászat gazdagul jövedelmeztek. [2]) Frangepán István birtokainak összes jövedelmeit ötven év mulva is, a meddig alkalmasint károkat szenvedtek, illetékes tanuk mintegy huszezer forintra becsülték, mi mai számitás szerint 150—200 ezer forintot tenne. [3])

---

[1]) Széch. Cod. 4°.
[2]) U. O.
[3]) U. O.

A méltányosságot, mely az aránytalan osztályban hiányzott, miután Zrinyi két annyit kapott, mint a mennyit ajánlott, azzal hozta egyensulyba a bán, hogy nőül vette a gyámsága alá fogadott Frangepán Katalint, István hugát, ki ez időben serdülhetett hajadonná. A jótett, melylyel Zrinyi hálára kötelezé az árvákat, a bán dicső hirneve, határozott és erélyes jelleme elég nagy okok valának, hogy a fiatal árvában bámulattal vegyült szerelem támadjon; s Zrinyi habár a birtok-osztály által megvevé jótette jutalmát, az emberi önbirálat szelidségénél fogva meglehetett győződve, hogy jót tett s belső vonzalommal viseltethetett azok iránt, kik jótettének tárgyai voltak, — ha nem lett volna is oly egyszerü egy fiatal és kétségkivül szép lyány iránt hő vonzalmat éreznie, kihez mintegy a véletlen vezette őt. Alig volt Zrinyinek a hazára nézve üdvösebb tette; mivel ezen szövetségnek köszönheti a haza ama kitünő férfiakat, kik ép annyira fenntarták a magyar, mint a Zrinyi név örök dicsőségét, s azon számos honleányt, kik ugyanazon szövetségből származtak s kik közül egyik két nagy nevü nádornak a Turzóknak lett ős anyja, a többi a tiszta magyar s egy részben protestans családokkal hozta sógorságba a Zrinyieket: a lindvai Bánffyakkal, Országokkal, Telekiekkel, Homonaiakkal és Batthyániakkal. Zrinyinek tizenhárom gyermeke volt, s egy kettő kivételével mind ezen első házasságból.

A Frangepán István birtokaira nézve behozott communismus roszul ütött ki utóbbira nézve. Frangepán nem levén alkalmas a várak védelméről kellően gon-

doskodni az erélyesebb, hozzáértőbb és tevékenyebb Zrinyi mellett ő merőben önállástalan és mintegy fölösleges embernek tünhetett föl s annak érezhette magát. [1])

Meg is bánta ő, a mit tett. Zrinyi nem titkolta, hogy az 1544-iki szerződés kötésével Frangepán István maga sem tudta mit cselekszik. Zrinyi tulajdon maga jegyzé meg ezt Ferdinánd király előtt, mi arra mutat, hogy ha a dolog lényegére, a birtoknyerésre, nézve Zrinyi a maga vágyát teljesité, a szerződés formája, a communismus, Frangepán eszméje volt s egy hálától lelkesült perczben maga erőszakolta azt.

Egy ideig közösen birta a két fél a birtokokat, más szókkal Zrinyi volt az ur a Frangepán félékben is. Azonban idő multával, midőn Istvánnak fogadott bátyja iránti hálás lelkesedése hülepedni kezdett, alkalmasint nagyobb nagyobb mértékben fájt neki, hogy csupa árnyékbirtokossá lett. Zrinyi engedett fogadott öcscse vágyainak s némi megosztozás történt a várakban.

De az elszakadt testvér, mind igazságtalanabbnak találta az osztályt, mig végre 1550 körül egyenesen a királyhoz folyamodott az ősi birtokaiban való védelem végett.

---

[1]) Hogy a communisticus szerződés végrehajtatott, bizonyitja az, hogy 1550-ben Zrinyi, ennek neje, Frangepán Katalin és Frangepán István közösen irnak alá egy szerződést, mely az ozalyi birtok tizedeiről szól (Széch. Cod. 4-rét latin. X. köt. 43. sz.) Van egy 1558. emlitett vizsgálat, mely szerint Ribnik mellett nehány helység, melyet vlakkok laknak, csak fuvarral tartozik. Erről nekik Zrinyi Miklós mintegy 15 évvel azelőtt (1543—44) adott szabadalom-levelet. (U. o. 57. sz.).

Frangepán érvénytelenné ohajtá tenni az 1544-iki szerződést; mert Ferdinándhoz tett folyamodásában, ugylátszik elő sem hozván a szerződést, más szinben adja elő a dolgot.

Midőn ugymond, a bán az ő hugát nőül vette volt, kezéhez vette az egész Frangepán birtokot s magánál tartá. Midőn ő István, visszakövetelé az apai és jogosan őt illető birtokokat, Zrinyi csak azokat adta át neki, melyeket a török kipusztitott s a jövedelmezőbbeket magának tartá. — Ezen panasz nyomán Ferdinánd intő levelet ir Zrinyinek, melyben fölszólitja, egyenlitse ki a dolgot szép szerével, s ha maga nem boldogulna, ő a király fog közbenjárni a békéltetésben. Ferdinánd egy részben igazat látszik adni Frangepánnak az 1544-iki szerződés ellenére, miután maga Zrinyi vallá egyszer a király előtt, hogy ama szerződés kötésekor Frangepán nem volt tetténck teljes öntudatában.[1])

Ferdinánd béküléere intő levelére nem volt már szükség. Midőn azt a király irta, Frangepán egy szerződés által kibékült volt ujra sógorával. A szerződésben hosszasan van elősorolva, mely nagy hálával tartozik ő a bánnak, ki csaknem atyai szeretettel volt iránta. A szerződés nem communisticus többé, hanem forma szerinti megosztozást foglal magában. Nem is Zrinyi ne-

[1]) Ferdinánd levele Zrinyihez 1550. decz. 1. Széch. Codex 4-rét latin. X. 44. sz. „Fidelitatem tuam clementer requirimus et eidem committimus, quatenus acceptis praesentibus, . . . non obstante illa fassione, quam Stephanus de Frangepanibus coram capitulo ecclesiae Zagrabiensis (A. 1544) rerum suarum (ut te quoque ipsum nobis aliquando dixisse recordamur) minus conscius utcunque fecisse dicitur" etc.

vében kötik azt. A felek most egyfelől Frangepán István, másfelől huga Frangepán Katalin, a bán neje. Az osztály ugy volt intézve, hogy mind a mai Károlyváros körüli, mind a tenger melléki birtokokban mindkét félnek rész jutott. Zrinyiné csak ezekben osztozott. A Koréna, Dobra és Mrezernicza valamint a felső Kulpa völgyén és az ogulini kerületben feküdt birtokok egészen Frangepánnak maradtak. Habár ezek kevesebb értéküek valának, nem lehetett Frangepánnak oka a panaszra. A tengermelléken és Károlyváros körül egyenlően osztozának a birtokban, sőt eme részekben is kétségkivül Istváné volt az előny. Az osztály megmásithatlannak van nyilatkoztatva s szól az örökösökre is, kik közül egyik fél sem követelhet többé részt a másik fél osztályrészéből. Igy Frangepán értékesb birtokainak csaknem felét adta át örök joggal a Zrinyi-családnak. — De hozzá van csatolva még az a fontos kikötés, hogy akár István, akár Katalin hal meg örökös nélkül, birtokai az életben maradandó félre és maradékaira szállanak. Igy bizonyos eshetőségre a Zrinyi-család ujból is az ozalyi Frangepánok átalános örökösévé van fogadva. [1])

A békéltetésben Nádasdy Tamás, az ország birája és főkapitánya lehetett a közbenjáró, miután a szerző-

---

[1]) Zrinyiéknek jutott Ozaly, a kisebb dubováczi urodalommal; a tenger mellett pedig Grobnik, Buccari, Hrelin. Frangepánnak maradt Ribnik és Novigrád Károlyváros vidékén; Drevenik, Grisán, Briber és Novi a tenger mellékén. — Jelen szerződésből, (kétségkivül a másolat hibája) kimaradt Tersácz. Egy későbbi 1562-iki uj szerződés arra mutat, hogy Tersácz is, s igy Fiume, István részébe jutott. (Cod. Széch. 1550.)

dés az ő jelenlétében köttetik meg. Több jel van rá, hogy az utóbbi nagy férfiu több mint hivatalos érintkezésben volt Zrinyivel, s nem lehetetlen, hogy ismeretségök azon kritikus időkben kezdődött, midőn még Zrinyi a Katzianer pártján volt s Nádasdy, mint akkori bán, Zriny táján megjelent a török foglalások visszavételére, sőt tán a tekintélyes férfiu tanácsai is befolyással voltak ha nem is a modorra, de azon tettre, hogy Zrinyiék Ferdinánd párthivei legyenek. Ferdinánd király nagyon elnéző volt azon alkukra nézve, melyeket Zrinyi és Frangepán kötének oly birtok tárgyában, melyhez az államnak is lehetett igénye. Az elnézés csekélység azon kedvezéshez képest, melyet a következendő szakaszban adok elő.

VII.

Zrinyi Miklós és Keglevics Péter.

Tudva van, hogy Zrinyi Miklós s utána az egész Zrinyi család törzs birtokává a Muraköz lett volt Csáktornya várával. — A fenntebbi 1550-iki szerződést is már Csáktornyában irják alá.

Muraköz Zsigmond király idejében a szomszéd Stiriából nálunk meghonosodott Cilley grófoké volt, kik a korona eme birtokát negyvennyolczezer arany forinton vették zálogba a pénzszükségben szenvedett királytól. Szokás szerint Zsigmond vissza nem váltá a birtokot. A Cilley család kihalta után Mátyás király visszaszerezte volt a koronának az 1462-iki törvény alapján, hogy később ezen nagy királynak méltó és érdemes kincstárnoka nyerje adományul. Ezen kincstárnok Ernuszt János vagy Hans volt. A „Hans“ névből rontá a magyar a „Hampó“ nevet, mely családi névül rajta maradt utódain is.

A Hampó nemzetség férfi ága mintegy félszázad mulva, 1541-ben kihalt Hampó-Ernuszt Gáspárban.

Ugylátszik Gáspár nagyon fiatal korában mult ki, egy fiatal özvegyet, Keglevics Péter Anna nevü leányát hagyván maga után, kitől se fiu, se leány gyermeke nem maradt.

A birtoknak vissza kell vala szállani a koronára

De az özvegy atyja Keglevics Péter, ki Csáktornyába beült, megtagadta a birtok átadását, azt adván okul, hogy kimult veje őt rendelé az özvegy s ennek ezután születendő gyermeke gyámjául. Ily ürügy alatt Keglevics Péter megtartá nemcsak a Muraközt, hanem az annak területén kivül fekvő Szent-Györgyöt és Kapronczát is.

A király valóban bevárandónak látta az örökös megszületését, mielőtt további lépéseket tenne. De nehogy idegen kisded helyettesittessék a netalán nem létező törvényes helyébe, ezen előkelő és tiszteletben állott matronákat nevezé ki őrködni Keglevics Anna mellé: Gyulai Annát, ki Turóczi Jánosnál volt férjnél s Pekri Ilonát, ki Pekri Lajos huga és Bradács Imre özvegye volt. De Keglevics Péter nem bocsátotta be őket. Akközben a gyermektelen özvegy, mihelyt a gyászolás éve letelt, férjhez ment alsó-lindvai Bánffy Lászlóhoz, de Keglevics a király fölszólitásaira folyvást vonakodott kiadni a várakat. Mindamellett valamit kellett tennie a király engesztelésére. Fölmegy Bécsbe s ott több egyházi és világi méltóság jelenlétében ünnepélyesen igéri, hogy kiadja a birtokokat a király biztosának, a kamara igazgatójának. Midőn a tettleges átadásra kitűzött nap elérkezett, Keglevics Péter nem álott szavának, s a váraknak tovább is birtokában maradt, annak ellenére, hogy időközben, az 1542-ik év elején Beszterczebányán hozott s martius 7-én megszentesitett törvények nagyon szigoru fenyegetést foglaltak magokban mindazok ellen, kik idegen s különösen királyi birtokokat erőszakosan lefoglalva tartanak. — Keglevics Péter igy nemcsak a király parancsának,

hanem az ország legujabban hozott végzéseinek is ellene szegült.

Habár ily kihágásokra voltak példák azon időkben, az országgyülés ezuttal ijesztő példát akart mutatni. A még ugyanazon 1542-ik év őszén Pozsonyba egybegyült rendek, kik ugyanakkor Zrinyi Miklóst bánnak választják meg, egy egész külön törvényczikkben számlálják elő Keglevics Péter büneit, s nem feledik fölemliteni, hogy azelőtti években is ő volt, ki Szomszédvárt, Stubiczát és Zelent hasonló módon magának tartá. Ennélfogva meghagyják neki, hogy a törvény keltének napjától (november 23. 1542.) két hónap alatt adja át az elfoglalt birtokokat, mely esetben bocsánatot nyer, különben pedig, mint felség- és hazaáruló fej- és birtokvesztésre itéltetik. Hasonlókép intik a szolgálatában levőket is, hogy ha ama két hónap leteltével urok nem engedelmeskedik, hagyják oda őt, különben magok is fej- és birtokvesztésre itéltetnek. [1])

Keglevics Péter ezen törvénynek sem engedelmeskedett. A makacs öreg még három évnél tovább volt Csáktornya tettleges ura, sőt ugylátszik az Ernuszt féle birtokok egy részét uj vejének, Bánffynak adta át hozományul.

Nem tudjuk, mit hozhatott föl Keglevics Péter ezen tettének mentségére: csupán a vád ismeretes még történetirásunkban; — de, a mint eddigi adataink szerint áll a dolog, oly feltünő az, hogy enyhitésül hozható föl

---

[1]) Corpus Juris Hung. 1542. pozsonyi végzések, 43-ik czikk Nyilván ezt a törvényczikket használja forrásul Istvánffy is XV. könyvében.

mindazok mellett, kik abban a korban kapzsisággal s a birtokszerzésben hatalmaskodással vagy álnoksággal vádoltatnak. Mennyivel loyalisabb volt a Zrinyiek birtokszerzése! — Azon időben, mikor a fekvő birtok csaknem oly forgalmi eszközzé vált, mint valamely ingó érték, bár sokan erőszakot használtak; de a nagyobb rész ügyekezett mégis valamely jogczimet szerezni, valamely törvényes külszint adni a birtoklásnak. Legtöbben ha nem is a hazának tett valamely nagy szolgálat fejében, hanem párt-szempontból jutának a várakhoz. Fekvőség volt az a kecsegtető szer, melylyel a tekintélyesb férfiakat a versenykirályok vagy elvonák az ellenkező párttól vagy hűségre kötelezék.

S különösen ez fájhatott Keglevics Péternek is. Senki sem vonta kétségbe, hogy a Mohács utáni egész korban nincs oly jeles és oly fontos szolgálatokat tett hadvezér, mint Jajcza egykori hősi védelmezője, Keglegvics Péter, ki mint gyermek és fölserdült fiatal szinről szinre látta Mátyást és hősi katonáit, s áthozá egy romlottabb korba is az akkori hősies szellemet. Hiven szolgált a hazának vén korában is. Bánsága előtt és bánsága folytában ő volt egyik legkitartóbb őre a horvátországi véghelyeknek. Hűségében sem kétkedhetett Ferdinánd. Azért nevezé ki bánnak 1538-ban s Keglevics megfelelt a bizalomnak. El nem tántorodott akkor, midőn Horvátország nagy része belevegyült a Katzianer-féle cselszövényekbe, s több buzgóságot mutatott a mozgalom elnyomására, mint maga Ferdinánd. Sőt, ha Forgáchnak hitelt adhatunk, ő volt különösen az, ki a Zrinyi-testvéreket rábirta, hogy végkép Ferdinánd hivei legyenek. S ime, ennyi szolgálat

fejében nem részesül jutalomban, mint más kevesbbé érdemesek, kinek ősi birtokai, melyek Buzinnal együtt nagyobbára az Unna vizén túl feküdvén, a török miatt végpusztulásra jutottak, s kinek annyi szolgálat díjában öreg napjaira birtok-adományt nem tudnak juttatni! S épen szomszédja és pártoltja Zrinyi Miklós lehetett példa az öreg előtt, ki a Korbáviai birtokba leányágon való öröklés utján jutott s kit idővel, mint tényleges birtokost, a királyi megerősités jogos birtokossá tett. Ferdinánd ugy bánt hiveivel, mint kényeztetett gyermekekkel s Keglevics Péter, a kevesbbé kényeztetett gyermek, a mellőztetés miatt követelővé vált. Valószinü azért ment Bécsbe, hogy kérelem által nyerje meg a tettleg birt várakat. Ez nem sikerülvén, hihető, hogy a kénytelenségből tett igéret alkalmával, mely már megaláztatás volt, csak annál daczosabban maradt meg föltételében, hogy a várakat ki nem adja.

A magát megalázva érzett, az iránta elkövetett hálátlanság miatt boszus aggastyán ingerültségét csak magasbra fokozhatta a pozsonyi végzés. Keglevics elmondhatta magában, hogy a hajdani országgyülések, melyeken Keglevics Péter, mint a „haza megmentője" nevét tisztelettel emliték, most miután az akkor érdemes férfiak mind elhullottak mellőle s nincs a ki tanuságot tegyen érdemeiről, az az ifjabb elfajult nemzedék, mely alatt az őrködésére bizott haza földje zsákmánynyá lesz, s mely csak vesztett csatákat és vesztett várakat tud fölmutatni: rá, a haza legérdemesebb férfiára a gyalázat bélyegét akarná sütni! Elmondhatta, hogy ime ez a tántorithatlan hűség jutalma! Mig azok, kik ingadoztak a politikai hitben, hogy leköteleztessenek, gazdag

adományokban részesültek, addig az ő hűségét oly magától érthetőnek, oly kevés becsünek tekintik, mint egy-egy hű ebét! — Keglevics Péter nem annyira magáért a birtokért daczolt már a király intésével és az országgyülési végzéssel, mint sértett büszkeségből és a méltatlanság érzetében. Lehet, hogy mint minden bánnak, neki is adósa maradt Ferdinánd, s ő a birtokot zálogkép foglalta le; de ugylátszik végre a kérdés neki nem jogi kérdés volt, hanem elejétől végig oly érzelmi politikát követett benne, melyet a szigoru jogból oly keveset felmutató akkori viszonyok s élete kora magyaráznak. Talán reménye is volt, hogy mint sok példa bizonyitá, a vitás birtok időteltével a tényleges birtokosnak fog önként adományoztatni.

És valóban Keglevics Péter nem engedé magát az országgyülési végzés által zavartatni. Nemcsak bennült az Ernuszt féle örökségben, hanem daczára annak, hogy proscribálva volt, tovább is bánként szerepelt s nagy elégtételül szolgálhatott, hogy 1545-ben, mig az ifju bánt, a hires Zrinyi Miklóst, megverték a boszniai törökök, maga oly diadalt vett rajtok, mint virágzó fiatal korában szokott volt.

De épen a megaláztatás minden szinének daczczal viszonzása idézte elő legnagyobb megaláztatását.

Ferdinánd király Zrinyit bizta meg, hogy erőszakkal kivegye a Hampó-felé örökséget Keglevics Péter kezéből. Tudta Zrinyi, hogy a Ternovecz pataka mellett fekvő Csáktornya négyszögü várát vaskos várfalak s vizzel telt mély árkok veszik körül; jól ismerhette az öreg Keglevics katonai tapasztaltságát s makacs szenvedélyes természetét. Nem vélte hát könnyünek a ki-

rály megbizásának teljesitését. Más embert habozóvá tett volna tán az is, hogy oly férfiu ellen inditson egy egész kis honfiháborut, kit mint katona rendkivüli férfiunak tekinthetett, s mint ember, hálára volt kötelezve iránta.

Zrinyi valamint máskor, ugy most sem habozott. A határozottság, gyorsaság és minden mellékes tekintet félretétele jellemzik tetteit ebben az ügyben is. 1546-ban kapja ő a királytól a fölszólitást, hogy Keglevicset kiüzze az Ernuszt-féle birtokokból. Zrinyi nagy gyorsasággal gyüjt sereget és veszi maga mellé a stiriai főkapitányt, Székely Lukácsot s Csáktornya alatt terem. Azonnal körülveszi. Az ostromágyuknak mellvédeket és árkokat hányat.

A öreg Keglevics, ki mind a nyolcz nagy reményü s szép külseju fiával a várban volt, most szánå magát azon kétségbeesett lépésre, melyre azelőtt tán maga is képtelennek hitte magát. Előhivta a várnagyot, Pozsgai Pétert, ki egyszersmind nagyon meghitt szolgája volt. Elmondá neki, hogy koránál fogva nem véli magát alkalmasnak egy hosszú és terhes ostrom kiállására. Ennélfogva legidősbik fiával Mátéval együtt következő éjjel titokban elhagyja a várat s Zablyákba megy [1]), hogy a törököt hivja segitségül. Azon pontra jutott, midőn a másoktól jőhető megaláztatás érzéketlenné tette önnön megalázása iránt. Ha szenvedélye kevesbbé vakitja el, beláthatta volna, hogy a vár többi őrsége nem lelkesül annyira a jogtalan ügyért, mint maga, s nem fognak élet-halálra kitartani mel-

[1]) Istvánffy szerint Kaproncza táján.

lette. De annyira bizott szolgáiban, hogy a várat megtartják, mig ő megérkezik a segitséggel. Rútúl csalódott. Mindjárt az első lépésnél elárultatott. Épen meghitt emberének, Pozsgainak első dolga volt, hogy egy megbizható ember által értesité Zrinyit az öreg Keglevics által vele bizalmasan közlött tervről. Az öreg kiindult éjjel a megjelölt időben s nagyobbik fiával az utakat ismerő Pozsgai vezetése alatt, ki őket a csáktornyai erdő azon részébe vezette, hol Zrinyi katonái lesben vártak rájok. Pozsgai magokra hagyta őket, s az öreg és fia Zrinyi foglyává lett.

Másnap virradóra, midőn Keglevics csáktornyai szolgái talpon és égő kanóczczal várták a lövetés megnyitását, oly jelenet tanui voltak, mely hiábanvalóvá tett minden ellenállást. Azon azároktöltésen, melynek réseibe az ellenség ágyui voltak elhelyezve, Keglevics Péter és nagyobbik fia magas alakját pillanták meg, mi arra inté, hogy ne lőjenek az ellenségre s adják föl a várat.

Hogy Zrinyi nemcsak észszel, hanem a közügy érdekében is helyesen járt el Keglevics elfogatásában, nincs benne kétség. S még sem tartozik ez dicső tettei közé. Oly történeti kép, mely ama jelenetet megörökitené, nemcsak Keglevics emléke iránti kiméletből, nem tartoznék a lelkesitők közé, hanem Zrinyi miatt sem. Az öreg hősnek tragicai folyamu makacssága megérdemelt talán ily comicaivá tételt; de a csufságul kiállitott vén hős alakja mögött Zrinyit sem környezi dicsfény azon kitörülhetlenül emlékünkben maradó képen, melyet Istvánffy adott a jelenetről. Keglevics Péter alakja reá is árnyat vet. Zrinyi elmondhatta, hogy Keglevics

Pétert becsüli nagy szolgálataiért, kiváló vitézi tulajdonaiért; de mint magán-embernek sok gyöngéje és hibája volt. De föl volt-e hát jogositva Zrinyi saját tettei által ily szigoru erkölcsi biráskodásra?

Zrinyi, való, nem igen tett valami olyast, mit ha a törvény tán tiltana is, ne lett volna védhető a törvényszék előtt. Legroszabb tette is legalább a törvényesség külszinét magán viseli s ebben a tekintetben jobb volt számos kortársainál s jobb, mint Keglevics utolsó éveiben; de a törvényesség szinének tág határai között semminemü tekintet vissza nem tartá az eszközök szabad és habozás nélküli használatában.

Hogy a vérontás és Keglevicsnek a törökhöz való folyamodása meggátoltatott, Pozsgai Péter érdeme volt, kit Zrinyi egy Csáktornya melléki faluval ajándékozott meg. A sikerből Pozsgaié a nagyobb rész, s ha a siker volna a közvélemény egyetlen mértéke, a dicsőség is egyedül őt illetné. Honnan van mégis, hogy őt, a ki tulajdonkép az országos parancsnak engedelmeskedett, midőn urát elárulá, a ki a közügynek szolgálatot tön, midőn meggátlá urának vak szenvedély sugallta lépését, ő az, ki leginkább beszennyezé nevét Csáktornya kézrekeritésében, s még Istvánffy is, ki ebben az ügyben, mint a többiben, Zrinyi ügyét pártfogolja, mig Keglevicset elitéli, megvetéssel szól a hűtlen szolgáról?

Mindamellett Forgách, jeles emlékiratában, talán az ügy nem elég pontos ismerete miatt, igazságtalan Zrinyi iránt, midőn röviden csak ugy állitja elő a dolgot, hogy Zrinyi Keglevics Pétert, ki neki fiatal korában tanácscsal és segitséggel szolgált, kivetette Csáktornya birtokából. Sőt maga Istvánffy, a Zrinyiek szó-

szólója, sem fejti meg az indokot, mely jogot adott Zrinyinek ama vár elfoglalásához. Az alku magán-ügyként folyhatott Zrinyi és Ferdinánd közt, s alkalmasint kevesen tudták vagy hitték az egykoruak közül.

Zrinyi nem mint bán járt el tisztében; mert ugyanazon 1542-iki végzés, mely Keglevicset bitorlónak kiáltja ki s melyre most Zrinyi hivatkozhatott, világosan mondja, — a miben se akkor, se azóta senki nem kételkedhetett, — hogy Muraköz Zalamegyében fekszik s igy a bán hivatalos hatáskörén kivül. Zrinyi legfeljebb mint az állam pénzéből katonát tartó s a magyar korona területén mindenütt hadiszolgálatra kötelezett zászlós ur léphetett föl hivatalos személyként.

A Keglevics elleni föllépés nem egészen hivatalos jellemű volt; magán érdek és magán jog kérdése volt az; Zrinyi nem ugy szerepelt abban, mint a ki vakon engedelmeskedik a király és a törvény rendeletének, — hanem mint a ki maga kérte magának a vállalat vezetését — a maga nyereségére vagy veszteségére.

Mert Ferdinánd Zrinyinek ajándékozta Csáktornya és Sztigo váraival együtt egész Muraközt. Csak az nem volt tudva eddig, hogy mimódon jutott Zrinyi ezen uj nagyszerü adományhoz. Korántsem hadi tettei vagy báni hivatalában kitüntetett buzgalma által jutott hozzá. A dolog igy történt:

Zrinyi Miklós 1542-ben, deczember 27-ikén vette át a bánságot.[1]) A bánok arra voltak kötelezve, hogy

---

[1]) „Dominus Zrini, Banus Croatiae coeperat in Banatu servire 27. decembris anni 1542.“ Nemzeti muzeum eredeti kéziratai közt levő számadás (Folio latin 1554-ik csomag).

egy-egy banderiumot tartsanak, — azaz kerek számban négyszáz jól fölfegyverzett lovas katonát. Ezek a bán parancsnoksága alatt külső és belső ellenség ellen tartoztak szolgálni. De a bánok ezen külön csapat tartására a zsoldot a királyi kincstárból vették. Azon időben, melyről szólunk a báni banderium állott néha kevesebből is négyszáz lovasnál; de rendesen egy-egy lovasnak havonkint négy forintja járt, s a bánnak a maga személyére havonkint száz forint járt ugynevezett asztalpénzül. Igy négyszáz lovas mellett a bánnak havonkint ezerkétszáz forint követelése volt a királyi kamarának az országgyülés kivetette adóból töltött pénztárán. — Évenkint hát a báni teljes banderium huszezernégyszáz forintba került.

Zrinyi az 1543-iki ujévtől 1544 deczembere 10-kéig tartván a báni banderiumot, többnyire a maga jövedelmeiből fizette tiszti banderiumát. A királyi kincstár adósa maradt neki azon huszonhárom hónapról nem kevesebb, mint huszezer forinttal. — Zrinyi a magáéból birván fedezni a hiányt, láttuk, hogy a Frangepánféle birtokok átvétele előtt is eléggé gazdag birtokos volt. A király nem birta kifizetni a hátralékot, s nem volt egyéb mit tennie, mint fekvőséget adni készpénz helyett. Igy történt, hogy 1544-ben deczemberben Ferdinánd azt igérte a bánnak, hogy a Keglevics bitorolta Hampóféle örökségből fogja kielégitni őt huszezer forint erejéig. [1])

1544-ben deczember 10-ikétől számitva Fels Lénárd, Ferdinánd magyarországi főparancsnoka fölszólitja

---

[1]) Ugyanott.

Zrinyit négyszáz lovas tartására négy forintjával s személyére havonkint száz forinttal. De egy hónap mulva személyes havi fizetését háromszáz forintra emeli a kormány, miből kétszáz forint aron portyázók tartására járt, kik az ellenséges határon előőrsi szolgálatokat tettek s latinosan „exploratorok"-nak neveztettek. Az uj szerződés 1546. marczius elsejéig köttetett, mi tizenhat hónapot tett volna, ha a mint Zrinyi mondá, 1544 november elsejétől volt számitva a megrendelés; ellenben csak tizennégy hónapot és tiz napot, ha a mint a kormány állitá később, 1544. deczember 10-ikétől kellett azt számitni. Innen van, hogy Zrinyi 1546-ban 30,200 forintot követelt, tizenhat hóra, a kamara pedig mintegy 27,200 forintban határozá meg a járandóságot. Ebből a kormány fizetett 10,300 forintot, Zrinyi elengedett 1900-at, — ugy hogy 12,200 forint volt lefizetettnek tekinthető. A kormány tehát maga is elismerte, hogy tizenötezer forinttal lett ujra Zrinyinek adósa.

Igy 1546-ban Zrinyinek összesen harminczötezer forint erejéig volt oda utalványozva a csáktornyai urodalom. De 1546-ban marczius 1-sején uj szerződés kelt Bécsben Zrinyi és Ferdinánd közt, az előbbi föltételek alatt, harmincz hónapra, — azaz 1548. augustus elsejéig, járván négyszáz lovasának ezerhatszáz s személyére háromszáz forint havonkint, s igy összesen 1900 forint; ezen harmincz hóra a báni banderium fejében Zrinyi 55,100 forintig volt ismét eladósitandó a kormányt, mert ez előreláthatólag ki nem elégithette őt. Megjegyzendő, hogy a fentebbi megrendelések dijának kifizetése nem a magyar, hanem az attól merő-

ben külön kezelt német kamrához, vagyis kincstárhoz van utalva. Hogy az teljességgel nem volt jobb karban a magyar kincstárnál, bizonyság rá csak a fentebbi örökös hátralék is. A kormány kénytelen volt a bán tiszti banderiumának fizetését nagy részben az állam tőkéjéből, a fiscalis birtokokból utalványozni.

A fiscalitás igaz, abban az időben nem volt teljesen oly értelmü, mint napjainkban; de állam tőkéjének tekinthető vagyon volt akkor is. A kormány a rá szállott birtokokat tartozott eladományozni érdemes honfiaknak; de bizonyos föltételek alatt, melyek biztositák a birtokok kamatozását az állam részére. A nemesi birtokot a kormány szerzett érdemek dijában szokta eladományozni oly kikötéssel, hogy a birtokban levő jobbágytelkek arányában tartson állandó lovasokat és gyalogokat, kik szükség esetében a földesur vagy megye zászlója alatt szolgáljanak a hadjáratban. — Fizették a jobbágytelkek a hadi adót is a királyi kamara pénztárába. Oly tőke volt az, mely magától kamatozott mind hadiszolgálatok, mind hadi adók képében s buzditásul, jutalmul szolgált a zsoldot nem huzó nemességnek. A földesur a maga katonáit a maga birtokának költségén tartá, s nem az állam gondoskodott fizetésökről. A katonaság mintegy inkább helyhez kötött militia volt.

Ellenben a tiszti banderiumokat, minő a báné volt, várbeli szolgálatra, külső hadjáratra kötelezé az állam, az nem tőke volt, hanem a kiadások rovatába tartozott. Annak szolgálatait nem fekvőségekből, hanem a folyó jövedelmekből kellett fedezni. Igy midőn a bán tiszti banderiumának fizetésére nem készpénz, hanem fekvő-

ség adományoztatott, össze lőn zavarva az államháztartás két különböző rovata.

Különös volt maga az eljárás is. Zrinyi azt követelhette volna, hogy a kormány, ha birtokkal akarja őt kielégiteni, adja neki azt kezébe készen, s ne legyen ő egy személyben a peres fél és az executió végrehajtója. Zrinyi azonban örömest fogadá a szép urodalmat készpénz helyett, annyival inkább, mivel 1544 óta a Frangepán birtokok jövedelmeinek tetemes részével is rendelkezvén, a tiszti banderium költségeit könnyebben fedezhette a maga pénztárából.

Igy 1546-ban Zrinyi Miklós nemcsak mint bán jelent meg Csáktornya alatt s igen hihető, hogy nem mint engedelmes hivatalnok fejtett ki oly nagy erélyt és buzgalmat, hanem mint magán birtokos, ki már teljes joggal magáénak tekinté Csáktornyát s a hozzávaló urodalom nagy részét. — Forgács állitása, hogy Zrinyi kivetette Keglevics Pétert Muraköz birtokából, s maga foglalta el, annyiban való, a mennyiben az ügy csakugyan inkább magán jellemű volt; de annyiban igazságtalan, a mennyiben elhallgatja, akár szándékkal, akár nem-tudásból, azon indokot, mely Zrinyinek jogot adott amaz eljárásra, — habár a Keglevics iránti minden gyöngéd érzet félretétele miatt ez épen nem szépiti eljárását az itéletökben a sziv sugallatára is hallgatók előtt. És képzelni lehet, hogy Keglevics Péter tudván az ügy magán jellemét, annál szélsőbb végletekre hajthatá szenvedélye.

Zrinyi Miklós beülvén 1546-ban Csáktornyába, csakhamar egész Muraköz jogszerinti birtokosává lett. Következő év márcziusáig a kormánynak iránta való

tartozása már ötvenezer forintig emelkedett, — s Ferdinánd ötvenezer forintban számitotta be neki a Hampó-féle muraközi birtokot. [1])

Zrinyi nem nyeré Ferdinándtól az összes Hampó-féle örökséget; mert a szintén hozzátartozott Kapron-

---

[1]) 1548-ban augustusban letelvén Zrinyi fennirt szerződési ideje, közte és a kormány közt átalános számadás történik. — A számadás, melyet Ferdinánd német kamrája állit ki, nem egészen világos; de tisztába hozható s csak az alábbi legutolsó összegben van egy tollhiba. Összefoglalva itt követkczik:

Tartozik a kormány:

1542-től 1544 deczembereig . . .	20,000 ft.
1544 decz.—1546 martiusig . . .	27,233 „ 33 denár.
1546 mart.—1548 augusztusig . .	57,000 „ — „
Összes tartozás volna	104,233 ft. 33 denár.

Ugy de az utóbbi időszakban a végleges számitásnál nem 30, hanem 29 hónapot vevén fel a tartozás összege **102.333** ft. **33** d.

A kormány fizetett Zrinyinek:

A Hampó-féle csáktornya-birtokok .	50.000 ft.
Fels Lenard fizetett Zrinyinek	8,600 „
Zrinyi elengedett 1544-ben egy hónapot . .	1,700 „
1546 után ismét elengedett egy hónapot . .	1,900 „
Tótország hadi adójából levont	3.696 „ 50 den.
Összesen	65,896 ft. 50 den.

Igy a csáktornyai urodalom sem fedezé még a tartozást. A király adósa maradt Zrinyinek 36,436 fttal és 83 denárral. (Az eredetiben hibásan áll 36,336 ft. 83 denár). De hozzá teszi a számadás, hogy Zrinyi még nem fizette be 1547-ről és 1548-ról a zalamegyei birtokairól való hadi adót. (A nemzeti muzeum eredeti kéziratai. Folio latin 1554-ik fascic.)

cza, mely Muraköz területén kivül esik, királyi őrséget fogadott be s némelyek szerint ekkor lőn alapja vetve az ugynevezett „varasdi generalisság"-nak, mely sokszor a bántól függetlenül s közvetlenül a kormány alatt állott főkapitányoktól vette a parancsot [1]).

De annálinkább föltehetjük, hogy egész Muraköz minden kivétel nélkül tulajdonává lett, s Zrinyi ettől az időtől számitva mind inkább specificus magyarrá lesz.

A horvát birtokosok törekvése ezen időkben nyilván odament, hogy horvátországi birtokaik helyett Magyarországon települhessenek meg. Talán más időkben is megvolt az a vágy, hogy a kevesbbé termékeny tájakról termékenyebbekre költözzenek; de most egy hatalmas okkal több volt meg ilyen vágy táplálására. S ez az ok a török miatti veszély. Soha sem volt nagyobb eme veszély félelme Horvátországban, mint 1544 körül, midőn a horvátok részint az inség, részint a török félelme miatt tömegesen hagyák oda birtokaikat és költözének Magyarországba. [2]) A főuraknál ép ugy megvolt ez a vágy, mint a szegényebb sorsuaknál.

Zrinyi Muraközzel tán becsesebb birtokot nyert a Frangepán-féle osztályrésznél. Habár Zalamegyének Muraköz nevü része nem tartozik Magyarország legtermékenyebb földje közé, ha valami módon Horvátor-

---

[1]) Kercselics, „Notitiae Praeliminares" 363. l.

[2]) Anno 1544 . . . hoc tempore complures Croatarum partim fame, partim metu Turcaram, sedibus suis excitos in Hungariam demigrasse, e quibus Senquicienses ductu Nicolai Benichii anno 1544. in agrum Poseniensem emigravisse, perhibent." (Katona. 21-ik k. 450. l.)

szághoz csatoltatnék, kétségkivül emez ország Kanaanjának lenne nevezhető. A gabona majd minden neménck művelését dúsan hálálja; ló- és sertés-tenyésztésre alkalmas rétek, nagy erdők, melyek a nedves légkörben buján s csaknem kiirthatlanul diszlenek, — kitünő bort adó szőlőhegyek, tán a folyamköznek kilenczven helységénél többnek is juttatnak élelmet, házi állatokat, tüzelő és épitő anyagot, — és ha a hajózhatóvá tehető két folyó szabályozva lesz, a forgalom is emelni fogja ama körülbelűl 17 négyszög mérföldnyi terület becsét.

Zrinyi idejében aligha volt oly népes Muraköz, mint napjainkban. A mai mivelés alatt levő mezők ma is magokon hordják az irtás jellemét s igen valószinüvé teszik, hogy a Muraköz háromszáz évvel ezelőtt rengeteg erdő borithatta sok mai helységnek szántás alatt levő egész határát; — de az ugyszólván őserdő közt mivelt irtások annál termékenyebbek lehettek s a szőlő- és gyümölcs-termesztés divatozott. Nem kis mértékben kecsegteték az akkori földesurakat a vadakban gazdag erdők is — s a muraköziekben nem hiányzott a nagy vad. A félszigeten egy vár volt: Csáktornya és Sztrigó s később Légrád is, mely azután mindenesetre vár volt, s mely csak ujabb időben, a Dráva medre változásával szünt meg a folyóközhöz tartozni. De a mi mindenek fölött becset adott Muraköznek, az a két határ-folyó volt. Nem mivel tán a közlekedést könnyité, hanem épen mivel megnehezité. Az a Muraköznek nevezett háromszög, melyet a terület csucsánál egymásba ömlő Dráva és Mura, s nyugaton a stiriai határszél képez, s melyet hajdan mintegy magasztalásul nevez-

tek olykor szigetnek, nem volt kitéve a török rabló-kalandoknak. A török nagy hadjáratok idején egész hajóhadat hozott magával s se a hajóépitésben se a hajókázásban nem lehetett ügyetlen; de a czirkálásokra nyilván alkalmatlan volt a vizi ut. A mi fődolog, a török a Dráván csak viz ellenében, fölfelé s igy csak lassan juthatott Muraközbe. — A helyi lakosok pedig ovakodtak akár hidat épiteni, akár könnyü helyen tartani ladikot és hajót. A török rabló hadak ellen tehát biztositottabb birtok alig volt a hazában Dráva-Muraköznél, melynek két folyója kevés helyen s ritka esetben engedett gázlót az ellenségnek.

Ha Muraköz terméketlen föld volt volna is, Zrinyi és minden egykoru birtokos belátja vala egy pillantásra, hogy alig van a magyar korona birodalmában nagyobb értékü terület. Csaknem teljesen biztositva volt a török minden rablásai ellen, s azon százhuszonnégy év alatt, mig a Zrinyiek birták, csak igen kivételes és ritka eset volt, hogy emez elszigetelt tájra török tette volna lábát, holott ama korszak nagyobb felében Zalamegye többi része az alföld török inségének és pusztulásának volt kitéve.

Még 1546-ban a török várak nem voltak Muraköz szomszédjai. Habár Siklós és Pécs török kézre került a mult években, Szigetvár hatalmas külső mellvéde volt a Muraköznek ezek ellenében, s Nádasdy Tamásnak kanizsai vára s a hozzátartozott zalai és somogyi kisebb erődök északról védték. Délfelől a török előtt hosszú út lett volna idáig egész Kőrös-, Zágráb- és Varasdmegyén keresztül, melyek hóditatlanok voltak, s melyek-

ben Zrinyinek magának is szintén voltak várai, mint Rakonok, Bosjákó, s a Zágráb melletti Medvevár.

De Zrinyi Dráván inneni birtokai már nemcsak a Muraközre szoritkozának, s nem is csak Zalamegyére. A Mura vizén innen magáénak tekinté a Somogyban fekvő csorgói urodalmat. [1])

Csorgó, mint emlitettem, az aurániai perjelség birtoka volt, s Zrinyi kétségkivül ennélfogva tartott hozzá jogot. 1534-ben, midőn Zrinyiék csak zálogban birták még Tahitól a perjelség birtokait, Zrinyi Miklós bátyja János, a csorgói várat és urodalmat Pakos Jánosnak, Zrinyiék sógorának adta volt át. — Emlitém azt is, hogy ugyanazon időtájban Ferdinánd király Török Bálint fiát akará perjellé neveltetni s ennek fejében neki adományozni a perjelség birtokait — s még a

---

[1]) Hozzá tartoztak ezen helységek: Bucskád, (a Csorgótól Babocsára vezető utnak mintegy közepén, most puszta); ennek szomszédjában Udvarhely; Pápa, Bodafalva, Bálvánd (ma puszta mind a három Gyékényes szomszédjában, Csorgótól délnyugatra); Alsok, Szenta, Potyánd (ma puszta Csorgótól nyugatra, hozzá közel); Szent-Király, Nagy-Márton, Almágy (mind három Csorgó közelében északra, Almágy ma puszta); Tarány (a Rinya keleti partja mellett), 1564 körül azt irják róla : „Thuran noviter aedificata," igy valószinüen Zrinyi Miklós épittette föl. A csorgói urodalomhoz tartozónak mondatott Molak, (?) Ivánesfalva, Lettnyár, Csát, melyek mai földképeinken Somogyban nem találhatók, valamint „Sziget" kisebb helység sem. Külön emlittetik Csente, mely ma Alsokkal egy. Végre maga Csorgó, a város és vár külön-külön emlittetik. (A nemzeti muz. eredeti kéziratai. Folio latin az id. szám. Azonban meglehet, az elősorolás egy másik meg nem levő lapon még folytatva volt.)

Zrinyiek kezénél volt birtokokat is, ha Török kifizeti azt az összeget, melyért Zrinyiék azt Tahitól átvették volt. Török Bálint, ugylátszik mitsem fizetett le a zálogösszegből, hanem a perjelség birtokainak elfoglalásához kezdett. Legközelebb esett Csorgó; mert Töröké volt Somogyban Szigetvár és urodalma. Még a nevezett évben Török Bálint nagyszámu lovas, gyalog és lőfegyveres hadat és parasztokat gyüjtvén egybe, Csorgó vára alá megy, ostrom alá fogja és beveszi, s a várhoz tartozott egész birtoknak urává lesz. A várban talált ékszereket s más ingóságokat, melyek kétezer forintra becsültetnek, magával viszi. [1]) Miután Török Bálint, Budának 1541-ben történt török kézre jutása alkalmával Konstánczinápolyba vitetett foglyul, özvegye Pemflinger Kata és fia, Török János birták Csorgót mindamellett, hogy már szó sem volt róla, hogy utóbbi perjellé legyen, sőt a perjelség minden birtoka Zrinyiéknek ajándékoztatott.

Midőn Zrinyi Miklós 1542-ben Horvátországból Brandenburgi Joachim táborába vitte csapatját, mely azon év octoberében Pest alatt oly váratlanul jelent meg, ezen csapat utjába ejté Török Bálint nejének Dunán túli birtokait. — Csorgó külvárosában, Bodafalván és Almagyon annyi kárt tétetett, a mennyit ma egy-két ezer forintra becsülnének. De tetemesebb volt a megtorlás Pápa vidékén, hol Pemflinger Katalin lakott — Pápa az övé levén. A pápai várhoz tartozott Győrmegye azon délnyugoti része, melyet Sokoró-aljának neveznek. — Móriczhidán Zrinyi egyik hadna-

---

[1]) Széchenyi Codex 4. X. 26. sz.

gya, Palicsányi György, a szegény jobbágyoknak féltökben a templomba hordott értékesebb tárgyainak elrablására erőszakkal hatolt be az ablakokon; Szerecsenben a katonák a népnek minden eleségét és értékés tárgyait zsákmánynyá tették, — hasonlót tőnek Egyeden, Soboton (Sopronmegye), Gyömörőn, s a két Borsos-Győrön — nem is emlitve a mi kárt Gesztes vára körül tettek Zrinyi katonái. [1])

Zrinyi késedelmét tehát 1542-ik évben nemcsak bátyja temetése okozá, hanem a Törökéken Csorgó elfoglalása miatt vett elégtével is, mely egyszersmind katonáit élelmezé és jó kedvben tartá azon nemsokára bekövetkezett haditettre, mely oly nagy hirnevet szerzett neki. — E fegyvertény krónikája nem tartá fenn Zrinyinek ebben résztvett alvezéreinek nevét; de a fentebbi jogtalan eljárás krónikája följegyzé egész törvényes hitelességgel, hogy Zrinyi csapatjának kapitánya Palicsányi György, altisztjei vagy vajdái Farkassics Gergely, Alapi János, Horvát György és Horvát Mátyás valának.

Zrinyi ellen hatalmaskodási pert inditott Török neje és két fia, — mig Zrinyinek már régebben pere volt Törökék ellen az őt illető csorgói urodalom miatt. Zrinyinek volt odaitélve Csorgó még 1548-ban; de a várra vitt executio ellen Törökék várnagya kivont karddal óvást tett, s a per tovább huzódott, mig 1552-ben szép szerint kibékültek a felek. Zrinyi, szokás szerint, győzött ebben is. A csorgói vár és város a hozzá tartozó minden urodalmakkal, a várban volt ágyukkal,

---

[1]) U. a. 24. sz. és 40. sz.

más fegyverekkel és hadiszerekkel együtt tulajdonává lett.[1]) A csorgói urodalom nem volt annyira a természettől védve, mint Muraköz, bár körülötte Vizvár, Berzencze, Babocsa, Segesd másod rendü erődök s Nádasdy Tamás nagy-kanizsai birtokainak számos kisebb erőde, távolabb pedig Somogy szélső vonalán Szigetvár állottak.

Igy a Zrinyi nemzetség birtoka Zala és Somogy drávamelléki, déli részén egy csaknem szakadatlan egészet képezett le közel a Rinnya vizéig.

A csorgói urodalom se biztosságra, se terjedelemre nem volt hasonlitható a csáktornyaihoz. Nincs ugyan a török somogyi hóditásai előtt, azaz 1555 előtt tudomásunk a csorgói jobbágy telkek számáról; de miután ezen egész urodalom a török adófizetőjévé lett, Zrinyiék huszonegy telket számitnak benne a hadi adó kivetésére, — a mit ha háromszoroznánk, se lenne nagy birtok. Ellenben a zalamegyei, azaz muraközi birtok az 1549-iki telekbecslés szerint nyolczszázhatvanöt s fél ugynevezett portát tön, — jóval többet, mint az egész Frangepán-féle osztályrész. Azonban a számitás tulságos volt. Maga Zalamegye szólalt föl a porták uj meghatározása érdekében. Igy lőn, hogy 1552-ben egy uj becslés nyomán a muraközi birtok egész telkeinek száma 335-re és félre szállittatott s az maradt, ugylátszik Zrinyi életében. Ugyanazon időkben se Komárom se Győrmegye portái nem érték el ezen számot, s Zalamegye portáinak összes számához hasonlitva, Zrinyiék mintegy kilenczed részét birták a megye népes

---

[1]) Széchenyi Cod. 4. X. 47. sz.

részének, legalább jobbágyai a megye összes adójának kilenczed részét fizették.[1])

Azonban Zrinyit a tapasztalás megtanitván, hogy a német kamra ép oly kevéssé van oly karban, mint a magyar, hogy a báni banderium költségeit pontosan fizesse neki, az 1549-dik év elején folyamodott Ferdinándhoz, engedje meg, hogy muraközi birtokáról ne a megyéhez s ennek utján a magyar kamrához szolgáltassák az adót, hanem hogy maga szedje azt. Jobbágyai, úgymond, oly szegény állapotban vannak, hogy alig tudnak egy napról más napra élni, és az azelőtti évben a pozsonyi országgyülésen kivetett adót annál bajosabban fizethetik, ugy hogy kénytelenek lennének odahagyni földes-urokat. Bizassék tehát rá, hogy a báni fizetés dijában közvetlenül maga szedje az adót. Igéri, hogy az országgyülés által meghatározott kivetési kulcsot megtartja s hogy nem fog többet venni rajtok.[2])

Vannak jelei, hogy Zrinyi valóban jótékony és szelid volt jobbágyai iránt. Ő, kit a politikában és családja nagyobb érdekeiben hajthatlannak sőt olykor csaknem szívtelennek ismerünk, a kisebbek iránt és az élet közönséges viszonyaiban nemeslelkü volt.

Egy ily vonás enyhiti Keglevics iránti magaviseletét is. Miután Csáktornyát magáévá tette, az öreg Keglevics számos fiainak egyikét, a nagy reményü Pé-

---

[1]) Igazoló okmányok. 1550-hez. — A megyék portalis kimutatása Kovácsics. Suppl. ad Vest. Comit. III. 275. l.

[2]) Saját levele a nemzeti muzeum kéziratai közt. (Fasc. 1555. folio latin.)

tert Zrinyi fiának fogadá, habár magának is voltak már gyermekei.[1])

Világosság és árny vegyitve vannak hősünk jellemében, mint minden emberében. De Zrinyinél az árnyoldalak is bizonyos nagyságban tünnek föl. Lehet őt keménységről, bünről vádolunk; de gyöngeségekről nem. Gyermekkori környezetéből és az átalános viszonyokból némi vadság megmaradott rajta; de lelkének nem volt legkisebb dispositiója azon ingatagságra és Machiavellismusra, melyet fiatal korában az ország sőt Európa kiváló férfiainak jellemében tapasztalt. Tettszomjas, nagyravágyó szivét a rosz közhangulat és mostoha viszonyok nem vonták be emésztő rozsdával, hanem aczéllá edzették; a családi és nemzeti végpusztulás érzete nem hangolta le őt, hanem annál határozottabbá és munkásabbá tette.

Birtokszerzésbeli telhetlenséget apjáról örökölte. De mig apja kisszerübb cselekkel akart boldogulni, Zrinyi Miklóst, mint valódi hóditót látjuk föllépni. — Az erőszak nála nem a rablás szinében tünik föl, mint némely kortársainál, — mindig van eddigelő, mint láttuk, jogi alapja. A történet gyakran mutat föl nehéz és bizonytalan időkben hozzá hasonló férfiakat, kiket erkölcsi szempontból nem oldhatunk fel némely vádak alól, s kiket erőszakosoknak bélyegezhetünk; de politikai szempontból menthetjük. Ily időkben igen sokszor csak azok tehetnek jót, kik nem igen kérik, vagy várják be szerényűl, hogy hatalom ruháztassék rájok, hanem magok veszik magoknak a hatalmat.

---

[1]) Istvánffy.

Abban az időben csak nagy birtokú emberek juthattak vezéri rangra, sőt a nagy birtok nemcsak jog volt a vezéri szerepre, hanem magában is kész vezéri szerep. Az állam nem birt zsoldosokat fizetni, s mint fentebb is láttuk, országos tiszti bandériumot is csak ugy tarthatott egy-egy bán, ha a maga birtokaiból is képes volt éveken át eltartani. A törökkel határos s más váraknak is csak igen kis része volt az államé. A legnagyobb rész a magánosok közvetlen költségein tartatott fenn s számos esetben bizonyult be, hogy az országos zsoldosok roszabb védelmezők voltak, mint az oly nagy mértékben érdekelt helyi földbirtokosok.

Zrinyi érezhette magában, hogy azok a birtokok, melyek a köz hazának már egy kis területét képezték s melyek török kézre kerülte nagy veszély lett volna, legjobb kezekben vannak, ha ő gondoskodik oltalmukról, s minél nagyobb a birtokcsoportozat, s minél több anyagi erő van egy kézbe öszpontositva, annál sikeresebb a haza és család védelme. Igen valószinü, hogy a horvát nagybirtokosok nélkül, minők a Frangepánok, Erdődyek, Draskovicsok, de különösön a XVI-dik és XVII-dik századbeli Zrinyiek nélkül az akkori Tótország török kézre került s Zágráb sok időre török hódoltsággá lett volna. Mert különösön a mai Horvátország volt az, melynek Zrinyiék várai szolgáltak bástyákul : az Unna felől az ősi birtokok, a Korána, Mrezernicza, Dobra és felső Kulpa mellékén nagy részben a volt Frangepán s most Zrinyi-birtokká lett várak, valamint a tengerparti erődök állának őrt. Most éj-

szakról, hol már a török szintén közeledett Horvátországhoz, Muraköz s az előretolt csorgói birtok védték. Horvátország keleti oldalán a Zrinyiek szintén segitének az Erdődyeknek és Draskovicsoknak a védelemben. — Azon időkben ily fekvésü birtokok szerzése nem csupán a jövedelmek szaporodását, hanem a kiadások, gondok és a felelősség sulyosbodását is maga után vonta.

Zrinyinek még azon időkben is csaknem hallatlan birtokszerzése családi önzés szempontjából is nem egy magán ember kapzsiságának jellemét viseli, hanem azon uralkodókét, kik államuk biztosságának érdekében természetes határokat keresnek. Ő egyik legnagyobb hóditó azon kis királyok közt, kiket oligarcháknak nevezünk. És ezen osztályban hányan voltak korábban és idejében, kik zsarnokai lettek alattvalóiknak s kik a hazának pártoskodásaikkal még nagyobbszerü károkat tettek! —

Zrinyi egész élete bizonyitja, hogy felülemelkedett azon kisszerü embereken is, kiknek életeleme a pártküzdelem. Mintegy természeti ellenszenve volt a belviszály iránt, s nem lehetetlen, hogy ilyes ellenszenv sugallta neki Kaczianeren elkövetett bünét.

Volt a csupán alanyi okokon kivül más indok is, mi őt határozott politikára vezette — s ez egy országos érdek.

Horvátország és a Dunán tuli, valamint a Pozsony felé eső részek az egész török világ alatt, bár esetleges de a legsolidarisabb érdekkapcsolatban voltak az ausztriai örökös tartományokkal. Ezen tartományok a tö-

rök ellen természetes előbástyát találtak Magyarország szomszédos megyéiben s ezen megyék támaszt találtak Karinthiában, Stiriában és Ausztriában, mely utóbbiak az országos várakat pénzzel, élelemmel és hadakkal segitették igen gyakran.

Innen az a csaknem kétszázad évi nagy tény, hogy a Dunán túlí részek és Horvátország a király mellett állanak fegyverben a török ellen; mig Erdély s a Tiszántúli részek, melyeknek a német tartományok nem birtak segélyt nyujtani, békében ügyekeznek lenni a törökkel, különben merő lehetlenség lett vala elkerülniök romlásukat. Arra, hogy Erdély kétségtelenül török szandzsákokká daraboltassék, legbiztosabb ut lesz vala az, hogy föltétlenűl Ferdinándot és utódait ismerje el fejedelmének.

Zrinyi kétségkivül belátta, a mit a Dunán tuli nép tömege tisztán látott majd mind végig a török korban, s azért nem avatkozván pártküzdelmekbe, tán egy eltérést kivéve, megfelelt a fő feladatnak; folytatta a védelmet s alkalom szerint az élethalálharczot a török ellen.

Nem lehetetlen, hogy egy-egy pillanatra ingadozóvá tették őt is a mostoha viszonyok, az események nagysága mellett az emberi gyöngeség érzete, s talán személyes bántódások is; de a tényekben s nem puszta gondolatban nyilatkozó egész élete a legszilárdabbul és következetesen egy úton járó politikai egyéniség képét mutatja föl benne 1537-től, azaz mintegy harmincz éves korától mind haláláig.

VIII.

Zrinyi bánsága.

A török szultánnal békesség köttetett volt 1547-ben, s aránylag nyugodtabb lehetett a török-magyar határszél egy ideig, habár a kisebb dulakodások s egy-egy rablás előfordult is, szokás szerint. 1545-től kezdve, midőn Zrinyi és Keglevics különböző szerencsével küzdenek meg egy-egy török haddal, nehány évig hallgatnak krónikáink Zrinyi viselt dolgairól. Mint láttuk, épen ezen években annál többet szólanak az oklevelek birtokszerzéseiről.

A béke nem sokáig tartott. Megujitásáról szó sem lehetett; mert a háborúra nagy ok volt adva. Érintettem, hogy a török szultánnak 1541—1543-iki hadjáratait, melyek oly gyászosak lettek Magyarországra nézve, Ferdinándnak azon törekvése hivta ki, hogy János király fiának birtokait is a magyar koronához s uralma alá hozza egy szerződés értelmében. Tulajdonkép János királynak 1538-ban kötött szerződése volt a hiba, melyben halála esetére Ferdinándra szállitá a Tiszán túli országrészt. Azon váradi szerződés volt az első ok Buda 1541-iki elvesztésében.

Hogy tiz év mulva a nagyobb török háború ismét kitör, az oka egészen hasonló. A török hadakat Ferdinándnak azon törekvése hozza Magyarországra, hogy

ez ismét el akarja foglalni a Tiszán túli részeket, sőt már nagy részben hatalmába is kerité. Hasonló az előzmény is. A Tiszán túli részek kormányát akkor vezetett Martinuzzi György ép úgy, mint 1538-ban János király, kételkedni kezdvén Erdély valódi hivatásában, azt egyesitni akará Magyarország többi részével s Ferdinánd kezébe adta, bizonyitványt szolgáltatván arra, hogy olykor mély belátásu férfiak is mennyire tévedhetnek egy-egy nagy ügyre nézve, melynek magok sokáig szolgáltak.

A török, ha különben nem szándékozott is háborút kezdeni európai határain, most kényszeritve érzé magát. Nem türhette, hogy ellenfele Erdélyt magáévá tegye. — És valóban, a mint Szulejmánnāk értésére esett az az 1551-iki forma szerinti szerződés, mely által Szapolyai özvegye lemond Erdélyről némely sziléziai birtokkárpótlás fejében, s meghallja, hogy Kolozsváron Erdély rendei hódolatukat jelentik ki Ferdinánd iránt, azonnal megkezdi az ellenségeskedést, mielőtt az 1547-ben öt évre kötött béke lejárt volna. A szultán börtönbe veté Ferdinánd konstántinápolyi követét s Mohammed Szokolit, ki később is oly nevezetes szerepet játszik a török háborukban, az erdélyi részekre küldi hatalmas sereggel. — Még az 1551-ik év őszén megjelen Temesvár körül a nevezett rumílii béglerbég nyolczvanezer emberrel és ötven ágyuval. — Azonban ez évi hadjárat csak előjáték maradt, s a rákövetkezett tél mindkét részről nagyszerű készületekben folyt le. Ezek közepette éré el a segédforrásokban kifogyhatlan és rendkivüli tehetségü államférfiút, Martinuzzit,

tragicus halála. Nem a töröktől jött az, melynek legméltóbb haragja lehetett rá, hanem azon párt részéről, melynek szolgálni akart. A háború okozója és hatalmas előkészitője eltünt az események szinhelyéről; de a mit kezdett, tovább folyt feltarthatlanul.

Bár a háború előállásának módja és oka ugyanaz volt, a mi 1541-ben, maga a háború jelleme egészen más. Rövid tiz év alatt nagyot változott a nemzet. — Akkor mintegy készületlenek voltak nemcsak a várak a török elleni oltalomra, hanem még inkább a lelkek. 1541-ben és 1543-ban oly nagy volt a csüggetegség, hogy Szulejmán nagyobb ellenállás nélkül csaknem kedve szerint foglal el mindent, a mit utjában talál. 1551-ben uj életre ébredt a magyar hősiség. A sok fenyegető, vagy váratlanul bekövetkezett veszélyek ingadozó jellemeket, lehangoltságot találtak; de miután a török bennlakott az ország szivében, s a veszély jelenvaló és előrelátott vala, makacs elhatározás támadt a haza földének minden részét nyomról nyomra védelmezni. Vezérek váltak ki, kik a közszellem szolgálatában uj tettekkel gazdagiták a magyar dicsőség lapjait. Ezután száz évnél tovább folyt a harcz, melyben a török majd mindig tulnyomó erőben és előnyben, s terjeszkedése csaknem folytonos volt. De a foglalások nem voltak többé tömegesek, mint 1541-től 1544-ig. Nagyon lassan folytak azok az ozmán világhatalom minden erőfeszitése daczára is. Nemcsak hogy bajos lőn a haladás, hanem a török által meghóditott birtok is olykor veszélyeztetve volt. A terjeszkedés munkája haladt ugyan, de oly lassan, mint a sziklavágás.

Temesvár elveszett ugyan 1552-ben; de a vár védelmezői, Losonczy vezérlete alatt harmadfél hónapig védelmezték, s csak a végső kimerülés adatta föl az erődöt. Ugyanazon évre esik egy ennél szebb várvédelem, mely csodával határos: egy maroknyi magyar őrizet megtartja Egert, még pedig oly diadallal, hogy a nagy ozmán sereg vert hadként távozik alóla. Az eredmény ennél is nagyobb volt. A moralis hatás rendkivüli lehetett, kivált miután a mutatott példa fogékonyabb lelkekre talált. — A nevezett évben is voltak nagy veszteségeink s végeredmény a török terjeszkedése lőn; de maga a harcz változó szerencsével kezdett folyni s a török nem számithatott biztos, s annál kevesbbé könnyü diadalokra.

Zrinyi, ki már első fiatal kora óra, midőn gyöngébbek voltak kortársai, habozást és csüggetegséget soha sem ismert hősként tündöklött. Most csak annál jobban lelkesűlhetett, midőn látta, hogy vannak rokonlelkü kortársai, s annál inkább vágyhatott kitünni, midőn azt vette észre, hogy őt dicsőségben meghaladt vetélytársai támadtak.

A következett évek azon kétes helyzetet nyujták, minőben legtöbbször volt az ország a törökvilágban. Az alkudozások folyton folytak a szultánnál, de a háború is kisebb nagyobb mérvben folyton folyt.

1553-ban Ulama bozniai pasa, magához vevén a herczegovinai Malkócs pasát és Muradot, Klissa parancsnokát, nagyszerű rabló-kalandra indult. A népes varasdi lapályon raboltak, öltek és gyujtogattak hadai; de nem büntetlenül. Zrinyi Miklós, a bán, egyesülvén

Székely Lukácscsal, kinek stiriai had állott rendelkezése alatt s ki Csáktornya megszerzésében is társa volt, lesbe csalják a törököt. Zrinyi Varasd külvárosaiban vonta meg magát, a stiriaiak pedig a Kalnik hegység egyik völgyében, mely hegység délről és nyugatról vet határt a szép varasdi sikságnak. Midőn a törökök azon uton, mely ma a topliczai fürdőhöz vezet, a hegyekből a térségre jutottak, s elkezdék a rablást és égetést, Zrinyi és Székely előteremvén, két tűz közé szoriták a török hadat. Sokat leöltek közüle, és kiszabadíták a foglyokat. Elesett itt a török vezér fia, Dzsafer is, kit Zrinyi egyik vitéz lovas-hadnagya, Margitics János szurt keresztül viadal közben. — A török sereg visszavonult, a nélkül, hogy komoly ellenállásra képes lett volna; mert a mieink közűl egy ember sem esett el. A dicsőség nem a küzdelem makacsságában, hanem a támadás idejének és helyének jó megválasztásában és a pontos kivitelben volt. A török nem gondolt rá, hogy ezuttal közvetlenűl Zrinyin álljon boszút. Azzal torlá meg a vereséget, hogy Császma vára ellen ment, melyet csak husz katona védett igen hanyagul. A véletlenűl meglepett őrök azonnal kaput nyitának az ellenségnek. Verőcze vára a Dráva közelében ellenállásra készült de ezt is csak ötven ember védte, hadi szerekkel sem levén ellátva, kevés lövetés után a feladás felől kezdett alkudozni, s mire Székely Lukács segitséget küldött, a vár már török kézben volt. Fölégették még a törökök Dombró városát is ezen alkalommal.

A törökön ezeket megboszúlni Erdődy Péter és szluini Frangepán György indult. Sajkákat szerezvén

elő, a Száván jókora számu fegyveressel alá eveznek. Gradiskát és Velikát meglepik. A városban talált embereket és barmokat elhajtják, mindent elrabolnak vagy elhamvasztanak s diadallal térnek vissza. [1])

Zrinyi nem vett részt ezekben; mivel főfeladatának alkalmasint Horvátország déli és éjszaki részeinek fedezését tartá, mi szintén folytonos éberséget kivánt, s délen is fenyegetve voltak birtokai. Mert a török az Unna mellékén a Zrinyihez tartozott Mutniczát rabolta meg és égette föl [2]). Mindez nem gátolá, hogy a békealkudozás tovább folyjon Konstántinápolyban!

Szokás, s még Zsigmond király idejéből fennmaradt traditió volt a honvédelemben, hogy mindenik zászlós vagy főur az ország határainak csak bizonyos részét védelmezte, s csak rendkivüli esetekben vitt segitséget a megtámadott szomszédoknak. Habár ez hátrányos volt, a mennyiben közös vállalatokra ritkán lehetett nagyobb erőt összevonni, a helyzet a fenntebbi esetben is kimutatta ily szereposztás indokait. A török egyszerre több helyen is fenyegette a határt, s védetlenűl hagyni bármely pontot nagyon káros lehetett. [3])

Ezen időkben belátták az egyes várurak és a kormány is, hogy a főgond a várak erőditésére és szapo-

---

[1]) Istvánffy. 230. l. (XIX. könyv.)

[2]) Pethő Gergely.

[3]) Ferdinánd király 1556-ban irja, hogy eltörlendő azon szokás, mely szerint hadvezérei, a határok csak bizonyos részét tartják kötelezettségöknek védelmezni, s segitséget vinni nem akartak más megtámadott pontokra. (Bucholz. IX. Kötet. 617. Utasitás a horvátországi s Dunán tuli kapitányokhoz.)

ritására forditandó, ezek voltak legbiztosabb gátjai a török terjeszkedésnek. — A kormány segitett a magán várak épitésére és ellátására s visszont az egyes birtokosok nagy áldozatkészséggel segitének a kormánynak. Igy épitteté meg a kormány 1544-ben Sziszeket, mely a zágrábi káptalan tulajdona volt. 1553 táján a kormány átvevé a várat ideiglen megvédés végett, oly feltétel alatt, hogy a várhoz tartozó birtokok a káptalannak jövedelmezzenek. Zrinyi a bán és Ungnad, a stiriai kapitány kapnak rendelelet, hogy katonasággal ellássák [1]). Zrinyi a báni zsoldosok egy részét küldé oda; mert személyesen is érdekelve volt a törzsbirtokával szomszédos végvár megtartásában.

De gondjait kétségkivül a legujabban szerzett birtokokra, a zala- és somogymegyeiekre forditá. Hihetőleg Muraköz nagyobb biztositására történt az, hogy már 1551-ik előtt a Dráva folyamon némi szabályozási munkálatokat kezdett meg, mi miatt több károsodott birtokos a királyhoz folyamodott. — Később az ő eszközlésére történhetik, hogy a kormány Légrád várának kiépitéséhez fog. Muraköz akkor Zákányig nyult le, s Légrád benne feküdt. Földvár volt itt tervben, melyet gyalogsággal és naszádosokkal akartak megrakni. Zrinyi, a munkálatok végrehajtására tizezer napszámot igért a királynak. [2])

Az akkori főuraknak nemcsak lovas és gyalog-katonáik vezérletéhez kellett érteniök, hanem a vár erő-

[1]) Kerchelich Hist. Eccl. Zagr. 233. l.

[2]) Bucholz az i. h.

ditéshez és a várvédelemhez tartozó minden eszközhez. Majd minden nagyobb, s ezen időkben hiressé lett várat először a magánbirtokosok, a főurak vagy főpapok erősitének meg. Egert először Perényi, Szigetvárt Török Bálint, Kanizsát Nádasdy, Füleket Bebek Ferencz tette erős várrá. Utóbbinak nemcsak erőditésbeli jártasságát dicsérik, hanem azt mondják róla, hogy a magyar főurak közt egy sem volt oly kitünő tüzér, mely utóbbi nem kis dicséret lehetett. Mert Hunyady és Mátyás ideje óta a magyarok hires tüzérek és ágyuöntők voltak, ugy hogy a török leginkább az ő tanitványuk volt. [1])

Hogy a várak mily nagy éberséget kivántak, 1554-ben nevezetes és szomorú példája fordult elő. Épen Bebek Ferencz füleki várát, mely fekvése, erőditványei és ágyui által példánya lehetett egy-egy jól védett várnak, a törökök egy áruló eszközlésével éjjeli belopódzás által kézre keritették. — A vigyázat, előrelátás szintoly szükséges erény volt a várbirtokosokban és katonáikban, mint a személyes bátorság és türelem.

Zrinyi nagy kiterjedésű birtokainak épen legkedveltebb részéhez közeledett a veszély 1555-ben. A török, miután Pécset, Siklóst elfoglalá, birta egész Baranyamegyét. Ezen részen a végső fontosabb magyar határhely, Szigetvár volt, mely Baranya és Somogy közt álla őrt. A török ezt a várat ügyekezett elfoglalni. Szokás szerint, mielőtt hozzá fogott volna ostromához, a háta megetti területet törekedett elpusztitni s azon

---

[1]) Forgách, Commentarii. Horányi kiadása 125. l. v. ö. Zinkeisen „Gesch. d. Osm. R." III. 262. l.

a kisebb erődöket elfoglalni. Szigetvár háta megett a Zalában fekvő Kanizsáig, mely Nádasdy Tamásé volt, csak középszerű erődök voltak, minő délről Babócsa, Vizvár, Berzencze és Csorgó; éjszakabbra Kaposvár, Somogyvár, Segesd s egy csoport palánk, vagyis kisebb földvár, minő a Nádasdy birtokában volt Szenyér és a Dersffy birta Korotna. A török régóta panaszkodott, hogy Szigetvárban, hol 1553 táján az egyik Dersffy volt a parancsnok, Kaposváron és Korotnán, melyek ugyanannak voltak ősi birtokai, csupa rablókat tartanak katonákul, kik egyaránt rabolnak a török és magyar területen s egész Baranyamegyében bátortalanná teszik az utakat, sőt a Dunán is gátolják a török közlekedését. Ki is jelenté a török hivatalosan, hogy ha Ferdinánd nem fékezi őket, majd maga fenyiti meg.

A budai vezérnek, Tojgun pasának panasza igaz volt a nevezett várak hajdui ellen. De ezek csak azt tették, a mit a török is gyakorolt magyar területen. És az egész panasz csak ürügy volt a foglalásnak ezen vidéken való folytatására. — A török hóditásnak százados hagyomány szentesitette szabálya volt az, a mit több ténynyel bizonyiték e munka folytán, hogy a nagyobb várakat először hátuk megett kell megkerülni s elzárni közlekedésöket.

Igy indult ki 1555-ben Tojgun budai pasa mintegy tizezer emberrel egy somogymegyei hadjáratra, mely, ugy látszik, készületlenűl lepte meg a mieinket. A pasa augustushó utolsó napjaiban Fehérváron és Koppánon át egyenesen Kaposvár alá ment több szandzsákból összevont seregével.

A várat elég erősnek tarták abban az időben. Nem csak vizzel töltött árok, hanem nádas és iszapos rétség vette körül, mit mesterségesen tartának fenn a vár birtokosai. A Kapos vizét terjesztették mocsárrá, hogy a várhoz férhetés meg legyen nehezitve. — A falak erősitése alkalmasint kevesbbé látszott szükségesnek e félig természeti védelem mellett. — A fő baj nem is a védelem eszközeinek hiányában volt. — A várőrség csekély számu, nem igen válogatott és begyakorlott nép volt. Dersffy nem győzvén zsoldosokat fizetni és élelmezni, kénytelen volt a várba önkényteseket fogadni be, kik magok élelmezték magokat és ezért voltak oly rosz hirben a kaposi gyalogok. Rajtok kivül kevés számu lovas volt a várban. — A török megérkeztekor a vár tulajdonosa Dersffy István odahagyta azt és Ferdinándhoz Bécsbe utazott segitség kieszközlése végett. A védelmet hadnagyára, Szél Péterre bizta.

A törökök először is a Kapos vizét fogták el a vár alól Keczelnél [1]). Aztán a lövetéshez fogtak s kapuját és egyik bástyáját csakhamar lerombolták. Egyszersmind azon számos magyar jobbágygyal, kiket a török a Dunántulról szekerestűl együtt magával hajtott, feltölteték a vár árkait fával.

A bennlevő őrség a vitézek azon sajátságos fajába tartozott, mely most a legelszántabb vállalatokra, majd a legnagyobb gyávaságra képes volt. A török mindennek inkább adott kegyelmet, mint a hajdunak. Ha önkényt adta volna is meg magát, halála bizonyos volt.

---

[1]) Keczel ma puszta Kaposváron fölül.

Csak azon hajdút türte meg élve a török, ki nem csata közben beállott hozzá zsoldos martalócznak. Innen, ha szemben volt a törökkel, utolsó csepp vérig harczolt; de ha a vereség nagyon valószinű volt, a hajdu természetesen szeretett kitérni a harcz elől. — Az utóbbit látták tanácsosnak a hajdúk Kaposváron. Az ostrom kezdete után harmadik éjjel a hajduk kiszöktek a várból s velök vagy utánok a parancsnok Szél Péter is, be nem várva Dersffy segitségét, ki csakugyan egy csapattal és két ágyuval már utban volt. De a menekülőket nagy részben elfogta és levágta a török, a hadnagy pedig Pápán Török Ferencz kezébe esvén, ez fölakasztatta, mert magán várak feladása is ép ugy országos bün volt törvényeink szerint, mint az állam váraié. [1])

Mire Kaposvár török kézre került, már Korokna elbukása is bizonyos volt. [2])

Még alig fogtak hozzá a törökök Kaposvár ostromához, midőn sept. 12-ikén Koroknáról azt irja a két hadnagy, Horvát György és Kobács Miklós, hogy hajdúik nagy része elszökött az udvarbiróval együtt, — és „egy asztalhoz beférünk, a mennyin vagyunk" — úgy mondanak. Némelyek a hajduk közűl a törökhöz szöktek át, s kétségkivűl martalóczoknak csaptak fel. A hátramaradt rész is egy éjjel málhába kötvén a fölkelhetőségeket, odahagyta a várat.

A török mind Kaposváron, mint Koroknán őrséget

[1]) Istvánffy 234. Forgács 134. és „Leveles Tár" 162. és köv. l.

[2]) Korokna ma nem is falu, hanem puszta N. Bajom és Sárd közt Somogyban.

hagyván, délnek vette utját s egyenesen Babócsa alá ment, mely mint irtam, Báthori Andrásé és testvéreié volt.

Babócsát tetemesebb őrség védte, mint az előbbi várakat s nem is hajdu volt a többség. Báthory kétszáz ötven embert tartott benne. Két hadnagy vitte a vezérletet, Selyp István és Budacsics János. Babócsát is a melette folyó Rinnya vize part nélküli mocsárokkal vette körűl. A vár emelkedettebb helyen feküdt s az őrség az erődben bizva, mindazon ideig tulságos bátorságban vélte magát. Azonban a veszély jelenléte megdöbbenté az elbizottakat, annyival inkább, mivel két vár eleste bizonyitá, hogy magyar részről segitségküldésre vagy fölmentő seregre nem számithatnak. — Mintegy hat napig leplezék kislelküségöket és feleltek ágyuval a török ostromágyuknak. Az ellenségnek sikerült ez alatt rést lőni a falon. Az őrség alkuba bocsátkozott Tojgun pasával, ki annak szabad kivonulást igért lovastúl és podgyászostúl. Csak azt köté ki, hogy a hajduk adassanak török kézbe; mert mint hallák, Kaposvár és Korokna őrségéből többen oda menekültek közülök. Különösön három oly hajdunak kiadását követelte, kik egykor török szolgálatban voltak s onnan szöktek át. Az őrség hadnagyai azt álliták, hogy a várban egy hajdu sincs — a ki volt, az az ostrom előtt tovább ment.

A vár föladatván, Tojgun pasa, szavát tartá és szabadon bocsátá az őrséget minden elvihető podgyászszal. A török követelte hajdu-szökevényeket is magukkal vitték, oly szekereken, melyekre felül szalonna

és disznohús volt hányva, mitől a török iszonyodván, nem vizsgálta meg a szekereket. [1]) Báthory Endre a két hadnagyot fogságra veté, hogy mint nemesekre, a következendő országgyülés hozzon törvényes itéletet; de a fogságból kimenekülvén, átszöktek Erdélybe, Izabella királynőhöz.

A fentebbi várak bár magokban véve nem voltak nagy erődök; de elvesztésök csaknem annyi volt, mint Szigetvár körűlvétele az ellenség által. A nevezett várak mindenike Sziget háta megett nyugotról vont korlátot körűle, ugy hogy azt minden oldalról kisebb nagyobb török vár vette körül, s a közlekedés vele csak nagyobb fegyveres csapatok által történhetett. [2])

A nevezett várak elfoglalása azért is nagy veszteség volt, mivel most már a török rabló csapatok nemcsak Somogyban, hanem Zalában is dulhattak. Több nagy birtokos közvetlenűl is érdekelve volt e veszteségek által, s köztök Magyarország két leggazdagabb és legtöbb katonáról rendelkező főura: Nádasdy Tamás és Zrinyi Miklós.

A kormány zsibbadt tétlenséggel, a főurak a központi vezetés hiányában nézhették el a török ily szabad kicsapongásait.

A német birodalom az 1547-iki béke után nem gondolt a török elleni vállalatokra, kivált miután Ferdinánd király ellen az a gyanú terjedt el, hogy főczélja nem a török elleni harcz, hanem a magyaror-

---

[1]) Istvánffy, Forgách az id. h.

[2]) Forgách, az V-ik könyv vég szavai.

szági verseny-király rovására való terjeszkedés. Annyi bizonyos, hogy Ferdinánd nem várhatott ezen években német birodalmi segitséget. Igy történt, hogy 1555-táján sokkal jobban el volt csüggedve Magyarországra nézve, mint bármikor. Már 1552-ben nagy utálattal és elkényszeredéssel beszélt a magyarországi reménytelen állapotokról. Elveszettnek hitte Magyarországot s komoly aggodalmai voltak Németország veszedelmére nézve is. [1])

Nemcsak ezen kétségbeesés okozá, hogy a Dunán túli részekben semmi gondoskodás nem történt nagyobb török sereg visszaverhetésére, hanem az is, hogy Ferdinándnak a magyar ügyekben legkedvenczebb eszméje mindig az volt, hogy János király részét elfoglalván, egész Magyarországot egyesitse koronája alatt, s 1555-ben fájdalmát és csüggetegségét nevelé az, hogy Erdély, mely még kezében volt, veszendőben vala. Német és magyar hadait, a német és magyar kamra jövedelmeit Erdélyre költé. Mig a bánnak 1552. előtt egy két évig csak kétszázötven lóra, s 1552-ben hatszázra járt volna hópénze, Dobó Istvánnak, mint erdélyi vajdának ezer lovasra küldött hópénzt az utolsó években, nem is emlitve azt a roppant költséget, melybe Castaldo zsoldosai kerültek.

Igy a királytól 1555-ben hiába vártak volna segitséget. Érezték az ország rendei ezen állapot kárait, s az azon évben, juliusban Pozsonyban tartott országgyülés ujból is kivánja, hogy vagy a király, vagy vala-

[1]) Zinkeisen. II. k. 882. l.

melyik fia lakjék folytonosan az országban, s szükség esetében vegye át a vezérletet a hadak felett. Ez anynyit tesz, hogy a nemesi fölkelés teljes legyen; mert valószinű, hogy nem tartatván meg a hagyományos forma, mely szerint a király személyes vezérlete föltétel volt, hiányosak voltak a fölkelések. Igaz, hogy 1553-ban és 1554-ben elhatároztatott, hogy a nemesség a király által kinevezett illető főkapitányok alatt is tartozzék szolgálni; de ugy látszik, a kapitányoknak vagy elég tekintélyök és népszerűségök, vagy elég akaratjok nem volt.

1555-ben más intézkedések azt mutatják, hogy nem volt meg addig a vezérletben a szükséges egység. Mert egyszersmind azt a végzést hozzák a rendek, hogy a nádor nem csak az igazság, hanem a hadügyekben is az ország főtisztviselője legyen. Alája rendelnek minden akár kül-, akár belföldi hadakat; elhatározzák egy központi törzshadsereg fölállitását.

Azonkivül, hogy minden nemes jobbágyainak arányában tartozott bizonyos számu fegyverest állandóan készen tartani, minden száz jobbágy után két lovas volt kiállitandó, kik teljesen a nádor parancsai alá rendeltetének. Az ország hat kapitányságra osztatván ezen contingens tekintetéből, három kapitánynak, s többek közt a Dunán túlinak kinevezése a nádorra bizatott, ki ekkor Nádasdy Tamás volt. — Világos ebből, hogy a fővezérek rendelkezése alatt nem állott addig jelentékeny országos erő. A nádor és bán csak tiszti banderiumát és magán várainak őrkatonáit használhatta. A nádor most arra is fölhatalmaztatott, hogy

személyes vezérlete alatt a megtámadott és fenyegetett megyékben részletes fölkelést rendezhessen. [1])

Mindezen, nagyrészben uj intézkedések megkéstek egy pár hónappal. Az országgyülés, melyen a fentebbi czikkek keletkeztek, juliusban folyt le — s a király augusztus 1-jén erősiti meg a végzéseket Augsburgban. — Mire kihirdettetének és foganatba vehetők lettek volna, Tojgun pasa augusztus végén már utban volt Budáról Kaposvár felé.

Nyilván való volt, hogy oly erőnek, melyben a török rendes had szinének egy része s feles számu ágyu is volt, csak tetemesb országos haderő állhatja utját sikerrel. Nádasdynak, ki magán birtokainál fogva is érdekelve volt, lehetetlenség volt nehány nap szerveznie egy uj vezérletet és előteremtenie azon rendes hadat, mely a megyei hatóság utján és némileg egy uj népszámlálás által lassabban ment, mint napjainkban mennek a sorozások.

Ily viszonyok közt csak vakmerőség lesz vala, hogy Zrinyi vagy több bármely nagybirtoku szomszéd földesur a maga fejétől és a maga saját huszárjaival szembeszálljon a jancsárokkal, szpahikkal és azon tüzérséggel, mely várostromokra is föl volt szerelve. — A béglerbég a magyarországi török haderőt nagy részben egyesité: hét bég volt vele.

Különben is a török, hogy a támadás annál váratlanabb legyen, a fegyverszünet idejét használta fel, s álnokul titkolá tervét. Az 1555-ik év első felében Fer-

[1]) Corpus Juris II. 1555. IV. és VI. czikk.

dinándnak Szulejmanhoz küldött követei csak annyit eszközölhettek ki, hogy hat hónapig — az 1555-ik év egész második felében — mindkét fél tartózkodjék az ellenségeskedéstől. Ezt a félévi pihenést csak azért engedte a szultán, hogy ezalatt Ferdinánd követe, Busbeck, előadhassa királyának a szultán követelését, s válaszszal térhessen vissza Konstánczinápolyba. A szultán azt követelé ugyanis, hogy Ferdinánd végkép vonuljon ki az erdélyi részekből. — Habár a fegyverszünet kizárólag Erdély szempontjából köttetett; de átalánosan meg kell vala tartatnia a két részen, s kétségtelen, hogy a magyaroknak okuk volt benne hinni, a menyiben, ha kisebb kihágások történnek is, nagyobb hóditó expeditiók nem indittatnak. Busbeck augusztus első napjaiban utazik át Budán, s értésére adá a béglerbégnek a fegyverszünetet. Busbeck a követ már ekkor öszpontositott török hadakat talált a Rákos-mezején, melyekről azt mondá Tojgun béglerbég, hogy gyakorlatok végett hivta egybe, s a fegyverszünetet hozott követ sem tett föl valami gonoszabbat. Még fele is alig járt le a fegyverszünet idejének, a főbég már utban volt megszegésére.

A török vezér Babócsától mintegy tüntetésképen Szigetvár alá ment s csaknem ágyulövésnyire tőle pihenteté meg táborát. De az erősebb várat, melynek parancsnoka ekkor Kerecsényi László volt, nem támadta meg, — talán mert már a táborozásra alkalmatlan őszi esős idők közeledtek. Nemsokára a béglerbég eltávozta után, egy török krónika szerint, Kerecsényi megtámadta Görösgál várát, mely Sziget-

vártól alig egy órányira nyugatra feküdt, s melyet a törökök az utolsó alkalommal elfoglaltak volt s mintegy száz husz katonával raktak meg. [1]) A török krónika szerint a rohamot visszaverték a törökök.

Ugyan ezen 1555-ik évben Zrinyi személyes bajvivásra hivja ki a boszniai pasát, — ismeretlen okokból. Először megengedtetik neki, hogy cselek kikerülése végett mindkét részről három-, négy- s legfeljebb ötszáz ember álljon ki viadalra, melynek helyéül Sz. György jelöltetett ki Tótországban. Azonban a főparancsnokság visszavonta ezen engedélyt is: a két félen összesen mintegy ezer ember harczolván, a különben is hasztalan veszteség igen tetemes fogna lenni. [2])

Az 1556-ik évben a török háboru nyiltan s nagy erővel tört ki, melyben Zrinyinek fontos szerepe volt.

A háborura Erdély birása volt a fő, s mondhatni egyetlen ok. Martinuzzinak öt évvel azelőtti politikája hozta most is a vészt, mint 1552-ben. Ferdinánd nem akarta kiadni Erdélyt — a szultán pedig, sőt az erdélyiek sem akarták, hogy Ferdinánd kezében maradjon. A háborút a török a Dunán túli terjeszkedésre akarta fölhasználni ezuttal. Különösen az elbukásra megértnek látszott Szigetvár volt áldozatul kiszemelve.

Nem egészen fél évvel az előbbi országgyülés után, 1556. január havában országgyülés tartatik, mely egyik legnevezetesb föladatának tekinté a várak erősitéséről való gondoskodást; a mult hónapokban tör-

---

[1]) Görösgál ma nem is falu, hanem puszta.

[2]) Hammer, Geschichte d. Osm. Reiches. III. 354.

tént veszteség elegendő volt leczkének. — Minden nemes fél-fél forintot fizetett minden jobbágyától e czélra. Egyszersmind most vettetik ki először a jobbágyokra az országos várépitési napszám. Minden száz jobbágy négy szekeret állitott ki három egymásután következő napra négy-négy lóval vagy hat ökörrel. De ezen szolgálat még ekkor bizonyos napi bér mellett történt. — Az ily országos segélylyel épitendő várak közé számitják Csorgót, Zrinyi Miklós várát, s Kanizsát, a Nádasdy Tamás várát is. — Zrinyi maga különösön Kulpán túli várairól gondoskodott. Kosztaniczát átadá Ferdinándnak, ki abba német őrséget vetett. — A Dalmatiához közelebb esett részekben két uj várat épittetett, a korbáviai örökségben nyert likkai területen. A két vár Perusics és Bunics. Mindkettő pusztán, romokban állott Korbáviai János birtokainak a török által lett elpusztitása óta. [1])

Az év első felében a bosniai törökök megkisérlék Krupa és Kosztanicza várának elfoglalását. Mindkettőben, valamint Novigradban a király hadai voltak s mindenik vár mintegy külső erőde a Zrinyiféle törzsbirtokoknak. A király hadai s Zrinyi katonái visszaverték a támadást. [2])

A várurak oly erősségeket szoktak volt átadni a kormány gondoskodása alá, melyeket már elveszetteknek tartának, — s Zrinyinek alkalmasint nem voltak

---

[1]) Mindkét hely maig is áll egymástól kevés távolságra, azon vonalban, melyet Carlopágótól Bihácsig huzva képzelünk.

[2]) Bucholz. IX. 616. Istvánffy 235.

már reményei Zriny és a hozzá tartozók megvédhetéséhez. Figyelmét különben is az események más birtokainak sorsára vonták.

A török most nagy sereggel egyenesen Szigetvár ellen ment, mely ha elvész, Somogymegye hódoltsággá lesz s Zala nagy része a törökök rablásainak közvetlenebbűl ki lesz téve. Most Ali pasa volt a török vezér, mint Tojgun helyett kinevezett budai béglerbég. A török sereg mintegy huszonötezer emberből állott. — Sziget ezen első ostroma negyven napot tartott: junius 10-iktől julius 21-kéig. [1]) A Kerecsényi helyébe nem rég kinevezett várparancsnok Horvát Márk hősisége a magyar fegyverek dicsőségére fordítá a törökök vitéz és kitartó működését.

Ezuttal nem vesztegelt a magyar kormány. Már jó eleve értesűlvén a veszélyről, életbe volt léptethető a tavalyi országgyülés végzéseinek nagy része. A vezérlet a nádorra bizatott. Alája rendeltettek az összes kül- és belföldi hadak.

Kiállott az a contingens is, melyet mult évben az országgyülés rendelt. Maga Ferdinánd tiz ezer külföldi zsoldost fogadott szolgálatjába; Stiria, Krajna és

---

[1]) Sambucus julius 21-ére teszi azt a napot, midőn a török az ágyukat visszaküldé Pécsre. Egészen egyezik ezzel maga a parancsnok. Horvát Markó saját levele. (Leveles Tár. 195.) „Ma reggel megzendüle a tábor és elindula innen másfelé.“ sat. Sambucus szerint az ostrom junius 10-én kezdődött. Ferdinánd egy oklevele szerint az ostrom 48 napig tartott; de alkalmasint odaérti a második kisebb ostromot is, miután a török visszatért. (Katona. XXII. 902. l.)

Ausztria szintén hozzájárultak a hadak szaporitásához az ottani nemesek illetékeivel. A gyülekezés helyéűl Kanizsa volt kitűzve. Ferdinánd 4500 gyalogot rendelt oda az emlitett német zsoldosokból Polweiler Miklós parancsnoksága alatt; 600 nehéz fegyverzetű német lovassal, kiknek vezére Ruber János és egyik alvezére Puchaim. 600 lovas jelent meg Stiriából a vén bajnok, Lenkovics János alatt. Ugyancsak ez alá voltak rendelve a Stiriából és Karinthiából kiállitott többi hadak, melyek alparancsnoka Rindsatz András.

Tekintélyes erő állott ki magyar és horvát részről is. A nádor közvetlen vezetése alatt 1000 lovas és 1000 gyalog; — előbbiek Magyar Bálint parancsnoksága alatt. Zrinyi Miklós körülbelűl 1000 gyakorlott lovassal jelent meg a kanizsai táborban. Veszprém és Lóna várak parancsnoka Telekessy Imre, 500 lovast állitott ki, — ott volt a szintén nagy szerepet játszott Tahy Ferencz, Pető János, s Bánffy István és László, kik szép számmal erősbiték a törökéhez hasonlitva kis számu lovasságot. Végűl a táborba érkezett a Dunán túli részek nemesi részletes fölkelésének egy contingense is. A sereg összes létszámát némelyek tiz, mások tizenöt ezer emberre teszik. — Nagyobb ágyuk és hadi szerek Gréczből küldettek a tábor után [1]) ámbár kis mennyiségben s a sereg nem volt utóbbiakkal eléggé ellátva. Nem is volt komoly czél várak ostromlása.

A hadjárat már csak annál fogva is nagyérdekű, mivel most kiválóan a magyar fegyverek és magyar

---

[1]) Istvánffy 237. l. Forgách. 152. l.

hadvezetés becsülete forgott fenn. Láttuk nehány példában, hogy hires német vezérek a szervezet hiányai miatt, mily csekély, vagy mily rosz eredménynyel működének. S még is kétségkivűl az a vélemény uralkodott, hogy a magyarok közt nincsenek jó hadvezérek, s katonáik nem elég alkalmasok rendszeres ütközetekre. Nádasdy Tamás, a nádor, Zrinyi Miklós a bán, érezhették, a közvetlenebb érdekeltség mellett azt is, hogy íme rajtok áll most ama balitélet fényes meghazudtolása!

A nádor, bár mit sem tőn hadi tanács nélkűl, mit sem tőn határozott terv nélkűl. Mindent kiszámitva és biztosan működött. A tervben való teljes megállapodás kedvéért történhetett leginkább, hogy a sereg mielőtt kiindult volna, kilencz napot vesztegelt Kanizsán.

Julius első napjaiban lehetett együtt a sereg, s mintegy közepén indulhatott meg, midőn Szigetvár külvárosai föl voltak adva és égetve s a benn szorult nagy számu fegyvertelen nép már a vár föladását kezdé sürgetni. A nádor első czélja Szigetvár fölmentése volt. Ezen czélra az a terv fogadtatott el, hogy egy török vár támadtassék meg, mi Ali pasát Szigetvár odahagyására fogja kényszeriteni: a tavaly török kézre került Babócsa volt kiszemelve a támadás pontjául. A nádor ugy vélte, hogy Ali pasa fölhagyván Szigetvár ostromával, egy felől a várbelieknek időt enged a kipihenésre és a szenvedett veszteség kipótlására; más felől az ostromban kifáradt, a nélkűlözések által elkényszeredett és kiéhezett török katonák és lovak el-

lenében a diadal egy mezei harczban valószinűbbé van téve. A nagyobb czél a török sereg megsemmisitése lett volna hát. Ha pedig a megmérközésre kedvező alkalom nem kinálkoznék, könnyü lesz a keresztyén hadaknak visszavonulni a közel eső Berzenczére és Csorgóra, hol szemlélő állást foglalhatnak. És ha ekkor a török visszamenne Szigetvár alá, a nádor ismét megtámadta volna Babócsát, mi Ali pasát ujra kizavarná. A terv nem volt hát nagyravágyó, — nem tüzött ki többet föladatul, mint a mennyit a sereg megbirt.

A Szigetvárát ostromolt és most Babócsa felé vonult török sereg létszámára nézve eltérnek a vélemények. Oly jelentés szerint, mely magyar részről kisebbité a számot, hogy bátorságot öntsön mieinkbe, csak a lovasság szine tizenöt ezer ember volt. Ujabb adatok szerint, melyekre egy német történetiró épit, a lovasok száma huszezer, a janicsároké tizezer s a martalóczoké szintén tizezer volt. A mi seregünk öszszesen tiz- tizenötezer emberre mehetett mindenestűl, ennek is tetemes része gyalogság, mely a török lovasok meglepései és gyors fejlődései ellen kevéssé volt használható. Könnyű lovas alig volt három ezer a magyar táborban — a nehéz lovasok keveset lendítének, mintegy csak tartalékul vesztegeltek. [1])

Babócsát, mely a mocsáros Rinnya vizének jobb

---

[1]) Forgách az i. h. — Istvánffy az i. h. és Bucholz „Gesch. Ferd.“ VII. k. 336. l. Utóbbi teszi a Babócsához vonult törökök létszámát mintegy 40.000 emberre.

partján s igy a magyar sereg felőli oldalán feküdt, a magyar sereg nagy hévvel kezdé ostromolni junius 19-én. A nádor két ágyutelepet állitott két oldalról, egyiket Polwailerre, a másikat Tahyra bizta. A vár lövetése nagy sikerrel folyt — ugy hogy később a török vezér maga csodálkozott, hogy pár nap alatt, mennyire megrongáltattak a falak. A lövetés kezdete után nem sokára, a török őrségből egy csapat, többnyire lovas, fényes nappal kivonult a várból az alatta volt rinnyai hidon. Babócsa várnagya, Amhát bég mintegy két század magával maradt a várban; de vette volt Ali pasa üzenetét, hogy három nap alatt föl fogja menteni az ostrom alól.

És csakugyan az ostrom negyed napján, midőn a tört rések ellen másnap rohamot akart intézni a nádor, meghozák a hirt, hogy Ali pasa a Rinnyához közeledik, oda hagyván Szigetet, mely alól az ostromágyukat visszaküldé Pécsre s magával csak kisebb ágyukat hozott. A török sereg Mária-Magdolna napján, julius 22-kén érkezett a Rinnyához. Mihelyt a nádor a hirt vette közeledéséről, kiküldé lovas hadnagyát, a helyet jól ismerő Magyar Bálintot válogatott lovasaival az ellenség kikémlésére. Azon jelentéssel tért vissza, hogy a török a folyóhoz érkezett, csatarendbe fejlődött a tulsó parton és gázlót keres az átjövetelre.

Az átjövetel meggátlására a fővezér Zrinyi Miklóst küldi előre, kinek mint bánnak ősi szokás szerint az a kiváltsága és kötelessége volt, hogy ő vezeté mindig a harczban az első hadoszlopot. Zrinyi nyolczszáz lova-

sával a fenyegetett pontra siet. — A török lovasság nem kereste tovább a gázlót. A mocsáros vizbe ugratott azon botor harczi dühvel, mely a török katona sajátja volt s mely gyakran sikerre is vezetett. Bár az iszap és mocsár közt többen oda rekedtek, számosan gázoltak át. Ugy látszik, szándékosan várták be a magyarok, mig tetemesb török csapat vergődik át. Végre is az ellenség kezdte a rohamot Zrinyi sorai ellen. — Makacs harcz után mieink visszaüzik s megszalasztják őket. Az üldözöttek közűl sokan esnek el és ismét sokan vesznek a mocsárba is, melyen át akartak gázolni. A többszöri roham mindannyiszor győzelmesen visszaveretett, s Zrinyi folytonos harczban volt elfoglalva délelőtti tizenegy órától naplementig. Fáradhatlan tevékenysége és lélekjelenléte tartoztatá föl az ellenséget, hogy az nap át nem kelhetett a tulsó partra. Egy lovat kilőttek alóla s midőn másikra ült, taraczk golyó furta át aranynyal kivert mentéjét.

Zrinyi és lovasai bátorsága és tevékenysége csodálatra ragadta az elenfelet is. Csata közben a verőczei bég, ugy látszik, horvát renegát, horvát nyelven kiáltá a bánhoz a kérdést: mi a neve? Zrinyi Miklós, felelt ez, s kérte, üdvözölje nevében Ali pasát. A bég sarkantyuba véve lovát visszavágtatott. Este, midőn a bán vacsoránál ült, egy levélke érkezett hozzá a török táborból, melyben Ali pasa köszöni az üdvözletet s a bán szolgálatára késznek nyilatkozik. Naplementekor a török vezér egész seregét előre kezdé mozditni, mintha mindenestűl át akarna kelni a vizen. Ugyanekkor előre mozditá a nádor is a magyar-német derék

sereget. De estveledvén, mindkét fél visszavonult táborhelyére.

Ezen nap dicsősége csaknem kizárólag a báné volt. Éjjel hadi tanács. A nádor, a bán, Tahy és Pető s a német vezérek hosszu vita után megegyeznek. Éjjel föl kell szedni a sátrakat, szekerekre rakni a podgyászt. Hajnalra ezeknek visszavonulás hagyassék meg, abban az esetben, ha a török rendetlen tömegekben gázol át a folyón. A magyar-német rendes hadak pedig csatarendbe állittassanak föl s mérközzenek meg az ellenséggel. A tervhez tartozott úgy látszik, hogy ugyanekkor a mi gyalogjaink rohamot intézzenek Babócsa vára ellen, melynek falai már meg voltak rongálva, s mely ha be nem vétetik, az ott felállitott ágyúk oldalba foghatják sik téren harczoló seregünket [1]). Ha a kettős roham jól üt ki, használni kell a győzelmet, ha nem szolgál a szerencse, vissza kell vonulni a tábor-szekerek közé, melyeket a puskás gyalog tömegek védelmeznének mind négy oldalon. Igy kell visszavonulni minden podgyászszal együtt s egyetlen tömegben Berzencze felé. Igy az ellenség lovasságának szokott háborgató csatározásai merőben sikeretlenek lesznek. — Utóbbiak veszélyesebbekké válnak, ha a sereg két részre osztatik.

Az elővigyázat nagyon szükséges volt. A követke-

---

[1]) A Babócsa ellen 23-án reggel intézett rohamot Forgách nem emliti. Csak annyit lehet kivenni előadásából, hogy harcz alatt mieink nem hagytak föl Babócsa ostromával. Azon rohamot Ferdinánd királynak Veranczhoz intézett levele emliti. Miller „Epistolae Ferdinandi" 153. l.

zés megmutatta, hogy a török sereg nemcsak hogy számban erősebb, több ágyuval rendelkezett, nemcsak hogy a török katona vitézűl harczolt, hanem nagy észszel és ügyességgel vezéreltetett is.

A hadi tanács határozataihoz képest intézkedett a nádor. Minden úgy vala elkészitve, mintha a keresztyén sereg visszavonulna. Még éjjel visszahítta a viz partjáról ottani csapatjait s csak huszonöt lovas maradt ott őrszeműl. Kora reggel, mint gondolni lehetett, Ali pasa átszállitá serege nagyobb részét a jobb partra, másik részével maga a tulsó parton maradt. Tul maradt harmincz ágyuja is alkalmas ponton elhelyezve.

A török vezér úgy intézkedett, mintha csakugyan visszavonuló sereggel volna dolga. Csatározásokkal akará fárasztani s csak akkor intézni határozottabb csapást, midőn az ellenfél valahol gyönge oldalt fog mutatni. Ha ily alkalom nem lesz, tartózkodik az ütközettől s körös körűl kisebb támadásokkal háborgatja s nehezíti utját különösen az eleség-szállitás meggátlása által.

Ali pasa átkelte idején, kora hajnalban, mieink a várat megrohanták ; — de úgy látszik, a pasa erősitéseket küldött volt bele, s nem engedé magát zavartatni mieink eme diversiója által, hanem egész hévvel az átkelést szorgalmazá.

A magyar sereg egyszersmind concentrált támadást volt intézendő az átkelt török csapatok ellen, midőn még folyvást átkelőben voltak a nehezen gázolható iszapon. A roham harczsorait most is Zrinyi bán

nyitotta meg a maga lovasaival, kikhez csatoltattak a Horvátországban szolgált zsoldos királyi had és az öreg Lenkovics a stiriai lovasokkal. Másod sorban következett a német gyalogság Polweiler alatt, mint derékhad, melynek jobb szárnyán, azaz a babócsai vár felől, a német lovasok, kiket „fekete lovasok"-nak neveztek s puskákkal is el levén látva, különösen lövészekül használtattak, voltak Ruber János vezérlete alatt. Balszárnyon a magyar lovasság és a német tartományokbeli nem zsoldos, azaz a könnyü lovasság volt előnyomulandó. A csata első felvonása rövid volt. A folyamon átkelt török nem várta be Zrinyi támadását. Szembe rohant vele. De mint lovas rohamoknál gyakran történni szokott, a döntés hamar bekövetkezett. A bán oly gyorsan és erélylyel csapott az ellenfélre, hogy ez csakhamar hátat forditott s a törökök részint a folyóba ugrattak, részint a vár alatti hidon visszanyargaltak.

De a diadal perczében tünhetett ki a helyzet veszélyessége. A pasa a folyón tul harmincz ágyuját egy emelkedett pontra helyezé el; ezenkivül a várból is a magyar seregre irányoztattak az ágyúk. A vitéz lovasság kereszttüzben volt, mely ellen nem védhette magát.

Egy német krónika szerint a török már eleve intézkedett az ágyúk ily elhelyezéséről, s azt be is jelenték a fővezérnek; de ez nem adott hitelt a kémeknek. Ezen krónikai feljegyzés oda magyarázható, hogy a német vezérek némelyike ezen veszélyes helyzet miatt nem tanácslá a törökkel való szembeszállást, s talán e fölött

tartott sokáig a hadi tanács az azelőtti éjen [1]. Föltehetjük, hogy ha a horvát és magyar lovasságot meglepte is az ágyútüz, a vezér előre tudta azt. Váratlanabb volt egy másik meglepetés. Mihelyt a keresztyén tábor kimozdult, a tábor egyik szélső szárnyát török portyázók rohanták meg s láttak azonnal a rabláshoz. De a mintegy tartalékban volt háromszáz német nehéz lovas és egy kis huszár csapat vitézül visszaverték a sokkal nagyobb számu törököket, kik már az egyik alvezér, Lenkovics sátrát kirabolták volt.

A török ezen előleges megmérközésben diadallal veretett vissza; de a magyar sereg parancsot kapott az egész vonalon való hátrafordulásra. — A török megujitotta a harczot. Mieink szembeszállának ismét. A bánnak a magáénál sokkal nagyobb számu török sereggel kellett megküzdenie. Ámbár az előbbi roham kétségkivül sok áldozatba került, nem annyira a roham előtt, mi nagyon gyors volt, mint a visszavonulásban, szintoly határozottan támadja meg a tulnyomó számu ellenséget. A harcz ezuttal hosszasabban tartott; a győzelem bizonytalanná kezdett válni s a fővezér legkitünőbb alvezérét körülvéve látta s komoly veszélyben vélte forogni. A nádor ekkor előre parancsolja az ország biboros és aranyos nagy zászlóját, melyet a többi lovasság sorai kisértek. Minden késedelem nélkül oda vezérli a válságos pontra. A tulsó partról és a várból az ujonnan érkező tömött sorokat oly iszonyu golyó-

---

[1]) Lazius Reussnernél „Rerum Turcicarum Narrationes." 1603-ki kiadás (Frankfurt), 120. l.

zápor fogadja, mely mintha az egész sereget képes volna fölemészteni.

Szükség volt itt a vezérek bátoritó szavára és a példaadásra. — A török sereget ezen tömeges roham sem ingatja meg, habár a bán csapatja megmentetvén, mieink ujult erővel és rendben folytatják a viadalt, mely nagy átalkodottsággal foly mindkét részről. Pető János támadása azonban meg kezdé bontani az ellenség rendeit és Telekessy Imre rohamára, ki a győri zsoldosokkal vágott be, a győzelem ujra a mi részünkre döntetett el. A törökök, kik közől számosan boriták a csatatért, részint a mocsáros folyón, részint a vár alatti hidon ügyekeznek menekülni. Sokan a mocsárba, sokan a vár árka mély vizének hajtva, csoportosan vesztek el. A vitéz ellenség tökéletesen megveretett. Mieink közől számosan a rendetlenül futókat üldözőbe vették. Történhetett volna ez parancsolatra is. Mert a török sereg azzal mutatá ki megfélemlését, hogy Amhát bég a szaladásban a török sereg fölbomlását látva, várőreinek nagyobb részével odahagyta Babócsát s nem a hidon, hanem egy gázlón, mely a váron alul volt, Ali pasához menekült a tulsó partra. Azonban aligha parancsszó buzditá : a győzelem mámora kapta el vitézeinket ama nagy üldözési buzgalomra. Elég szerencsétlenül. Vagy elfogattak, vagy leölettek a tulsó parton, s némelyek a mocsárba is vesztek. Csak egy részök menekült a német lovasok puskáinak fedezése alatt, kiket a nádor a partra rendelt a gázlók őrzésére. Ha a töröknek a roham sok emberébe s köztök némely legjelesebb katonáiba került, mieink közől legtöbben a

megfontolatlan üldözés által vesztek. Igy esett el a nádor mostoha öcscse, Nádasdi Jakab, Czobor János és Szalai Benedek, mind nagyon jeles fiatal, kiket az ellenség körülvevén, vitézül harczolva, de a sokaság által elnyomatva hasztalan áldozatokként, s igy mindenki méltó fájdalmára, de nem a legdicsőbb halállal vesztek el.

A magyar fővezérnek terve nem volt az, hogy a harcz szinhelyét a Rinnya bal partjára tegye át. Tudjuk ezt a hadi tanács végzéséből; de világos a helyzetből is. Az egész serget a tulsó partra tenni át igen vakmerő koczkáztatás lesz vala. A folyó mocsárai csaknem elzárták a visszavonulást. A fő feladat nem volt az, hogy a magyar sereg minden áron megküzdjön a törökkel, hanem hogy Szigetvárt fölmentse az ostrom alól.

Egészen más volt a török sereg harczolási indoka és helyzete is. Más szándéka nem lehetett Ali pasának, mint halálos csapást mérni azon hadakra, melyek föladatában oly alkalmatlanok voltak neki. Több erővel is rendelkezett, mint a mieink. S mégis ovakodott egész seregével átkelni a Rinnyán. Első nap a derék had, másodikon a tartalék, a balparton támogatá az előnyomulást és fedezé a hátrálást.

Hogy a sereg egy tetemesb részének átköltöztetése vereséget vont volna maga után, teljesen bizonyos volt. Ime, kiket az ellenség felőli parton egy erősség több ágyui támogattak, mindamellett, hogy mieink fel nem hagytak a vár lövetésével és ostromával; kiknek a másik parton harmincz ágyujok s mindezekhez elegendő

hadi szerök volt, mindannyiszor keményen visszaverettek! — Ha a magyarok kisérlenek meg részletes átkelést, mindezen előnyök nélkül vannak. Ágyúk dolgában kevéssé voltak ellátva. A puskapor is, mely alig volt elég Babócsa lövetésére, fogytán volt, és a hadi szerek bősége mellett is, a babócsai ágyúk nem engedtek volna mieinknek oly kedvező felállitást, mint Ali pasának [1]).

Azonban a török utóbb leirt érzékeny vereségének volt még egy episodja. A török hadi taktikához tartozott régóta, hogy az ellenség támadó föllépésének esetére kiszakasztatott egy-egy tetemes lovas hadosztály s kerülő utakon az ellenfél háta mögé küldetett, hogy mihelyt ez kimozdul a táborhelyről, a sátrakat és podgyász-szekereket támadja meg. Nem zsákmányszomj volt ez, hanem lélektani számitás. Tudta a török, hogy a keresztyén katonaság nagyrésze nem zsoldos, s a zsoldosok is felette nagy podgyászszal járnak; hogy csata közben a keresztyén katonának figyelme egy részét podgyászának sorsa foglalta el, s mihelyt annak közeléből eltávozott, aggódott miatta, ha pedig veszélyben forgott az, csak oltalmára gondolt. Igy a podgyász elfoglalása egyik biztos mód vala, hogy a keresztyén had visszavonulásra kényszerittessék. — Ismeretes, hogy a mohácsi ütközetet egy részt ezen cselfogás döntötte el.

A nádor előre intézkedett a török ilyes fogása

---

[1]) Az ágyúk hátramaradásáról és a lőpor hiányáról Lazius emlékezik az i. h.

ellen, midőn a sátrakat fölszedette és az egész málhát szekerekre rakatva, mindig a sereg közelében tartá ezeket. A török azonban ujra is, az nap másodizben hátul került a podgyász megtámadására. De ugy látszik, a számitás el volt hibázva; mert a kiküldött török lovas dandár, mely az oly jeles szpahikból állott, Dervis bég vezérlete alatt akkor érkezett seregünk háta mögé, midőn már elől teljesen el volt döntve az ütközet. A német gyalogság puska- és ágyugolyókkal tartóztatá fel őket, mig a mi lovasaink odaérkeztek, kik közt az első most is Zrinyi bán vala. Itt is makacsul harczolt a török; de itt is visszaveretett. Ez volt julius 23-án a harmadik ütközet. Zrinyi két nap alatt ötször bizonyitá magát az ország legkitünőbb huszárparancsnokának, s alkalmasint nagy része volt egyszersmind a hadi tanács eszélyes határozataiban is.

Azonban utóbbit nem jegyzé föl a krónika. Annyi bizonyos, hogy ha Nádasdy Tamás a feje, Zrinyi Miklós a jobb keze volt az egyesült seregnek. Magasan s elvitázhatlanúl emelkedett ki azon jeles vitézek közől is, kik a babócsai ütközetekben résztvettek, ugy hogy Zrinyi harczi dicsőségének tetőpontján látszott állni most. Méltán lehet vala őt a babócsai hősnek nevezni, ha Szigetvár védelme tiz évvel később nem lett volna fényesebb hadi tett és örökre emlékezetes, világra szóló esemény, mely elválhatlanná tette nevét Szigetvártól.

A kétnapi harczok nem végződtek ugyan sem egyik sem másik had teljes megveretésével. Nem is férhetett egyik is a másikhoz ugy, hogy a megmérközés teljes legyen. Mindkét félnek volt némi elégtétele. A török,

habár a csata mind első, mind másod napján csak szégyenteljes futást jegyezhetett fel róla a hű történetirás, azzal vigasztalhatta magát, hogy végre mieink odahagyták a csatatért, — s oda Babócsa várának ostromát is. — De mennyivel teljesebb volt a magyar sereg elégtétele! A magyar vezér tökéletesen czélt ért, s a babócsai harcznak oly eredménye volt, mint a minőt tőle vártak. Nem csak hogy Ali pasa néhány napra elvonatott Szigetvár ostromától, s ez alatt az ottani erélyes parancsnok Horváth Markó bámulatos gyorsasággal, mondhatni uj erősséget varázsolt elő a megrongált egész várból, eleséggel s más szükségesekkel is ellátta magát, — nem csak hogy a nádor eme czélt teljesen elérte, hanem azt is, hogy Ali pasa serege tökéletesen vert haddá, demoralisált tömeggé vált, hogy a török lovasság szép lovai tönkre jutottak egy-két napi csaknem szakadatlan fáradalomban, melyben mind az előnyomulás, mind a visszavonulás csak feneketlen iszapon át, többnyire puska- és ágyugolyók közt történhetett.

A julius 23-án hajnaltól délután egy óráig tartott a hármas ütközet. Ekkor mieink teljes rendben s lassu léptekkel vissza kezdének vonulni, miután huszonnégy egész óráig talpon s többnyire kemény harczban voltak; mert a közbeneső éjjel mindkét tábor előre rendezé magát a másodnapi harczra. A török csupán szinre küldhetett egy csapatot mieink üldözésére; mert az könnyüszerrel visszaüzetvén a táborszekereket kisért gyalogság által, egy mérföldnél tovább nem háborgatá a török a mi, Berzencze felé vonult tömegein-

ket. — Az üldözés nagyon lanyha lehetett, midőn e közben egy emberünk sem esett el.

A török sereg megmaradt ugyan a csatatéren; de leginkább azért, mivel annyira ki volt merülve, hogy terhére volt a megmozdulás. Ali pasa két egész napig pihenteté hadát, s csak julius utolsó napján jött anynyira rendbe, hogy a négy mérföldnyire fekvő Szigetvár ostromát ujra elkezdje, miután időközben visszahozatta Pécsről az ostromágyúkat. De annyira meg vala gyengülve serege, hogy mielőtt a lövetést derekasan elkezdhetné, a Szigetvárból kiütött maroknyi vitézek, uj szégyent tehettek rajta. Horváth Márk mintegy az ellenség megvetésének jeléül, a várból kihozatott több ágyut, s maga kezdé lövetni az ellenség táborát. Ali pasa azzal vallotta be ezen egész hadjáratban való teljes vereségét, hogy következő éjjel fölszedvén ágyuit és sátrait, Pécs felé vonult, miután Sziget ostromában és Babócsa alatt tizezer embert veszített.

A mily nagy volt az ellenség moralis vesztesége, ép oly nagy volt mi részünkön a moralis diadal, mely nem sokára a német zsoldosok közt elbizakodásban és rakonczátlanságban is nyilatkozott. Seregünk Berzenczére, onnan Csorgóra s végre az eleség szük volta miatt Kanizsára vonult vissza. A lélekemelő diadalérzet mellett, a mi hadaink is testileg ki voltak merülve és alkalmasint megtizedelve is. Ámbár némely egykoru történetirók számokban is följegyzik mindkét fél emberekbeli veszteségét, teljes hitelt nem adhatunk nekik. Különös, s a vitézségről való akkori fogalmat

jellemző szokás, hogy annál nagyobbnak vélik feltüntetni a hősiséget, minél kevesebb ember esik el a mi részünkön s minél több az ellenség közől; holott a mai kor fogalmai szerint többnyire nagyobb a diadal, ha több áldozatba került s annál nagyobb a hősiség, minél több veszélylyel kellett daczolni. Régi korban tán inkább a kard ügyes forgatásában keresték a vitézséget, mint a moralis erőben. Különben a veszteség pontos fölszámitása azon korban nehezebb volt, mint napjainkban; akkor nem igen voltak pontos és teljes létszámok s nem az a szigoru fenyiték, mely nem engedi, hogy a harczos csata után oly könnyen oda hagyja zászlóját, ugy hogy a hiányzókból nem lehetett oly közelitőleg hozzávetni a halottak és foglyok számához, mint napjainkban. Krónikáink abban megegyeznek, hogy Ali pasa kétszázhetven levágott keresztyén fejet mutogatott a szigetváriaknak ijesztésül; Istvánffy szerint mieink közől harmincz ember fogatott el, — egy része sebesülten. Magyar csak negyven esett el szerinte. Egy német krónika szerint, mieink közől kétszázan fogattak, s háromszázan estek el [1]). A törökök veszteségét hatszáz emberre teszik, s köztök sok főemberre. A foglyok számát nem irják. Mieink négy török zászlót vettek el, mig a török se zászlót, sem ágyut nem tudott tőlünk elfoglalni. — Mindamellett különösen a mi lovasságunk sokat szenvedhetett; mert többnyire elég közeli s nagyon sürü ágyu- és puskatüzelés közt kellett rohamot intéznie.

---

[1]) Lazius az i. h.

S valóban emliti a német krónikairó, hogy mindjárt az első rohamban sok ló sebesült és öletett meg.

Julius utolsó napján érkezhetett a magyar-német sereg vissza Kanizsára. Már előbb vehette a bán azt a szomorú hirt, hogy mig ő és Lenkovics, a horvátországi zsoldos hadak főkapitánya, Babócsánál a törököt verték, azalatt a boszniai pasa a még meglevő Tótország kulcsát, az Unna szigetén fekvő Kosztaniczát meglopás által bevette. Az oda elhelyezett német őrség parancsnoka, Loszthár egy szomszédos várba, Sztenizniácsba távozott, az ottani várnagy lakodalmára, főbb tisztjeivel együtt. A törökök fölhasználták az alkalmat s éjjel ladikokon leereszkedvén, a vár falait létrákkal megmászták, a kaput betörték s berohanván, az álmából ébredő várkatonákat mind leöldösték. — Másnap reggel a boszniai bég tetemes haddal érkezett meg s a várat erős őrséggel látta el. Ennek hallatára egy másik szintén Unna melléki s szintén Zrinyi által a kormány gondjaira bizott várban, Noviban, a német őrség fölgyujtotta és odahagyta az erődöt. Ezáltal Tótország ezen részein is megveté lábát a török s Zrinyi vára és birtokai közelebb jutának a végveszélyhez. Ama két vár bevétele után a törökök mindjárt nagyszerü rablást és pusztitást vittek véghez az Unna és Kulpa közt, s az ezen területbe eső Zrinyi-féle birtokon kétségkivül pusztán maradt a faluk egy tetemes része [1])

---

[1]) Krónikáink rendesen 1557-re teszik Kosztanicza elvesztését; de a Laibachi krónika (Katonánál, XXII. k. 942. l) 1556. julius 16-ra teszi napját. Arra nézve, hogy ez csakugyan az

A keresztyén sereg Kanizsán még nem tekinté befejezettnek az azon évi hadjáratot. Nem csak erősitést várt, hanem a király egyik fiát is, ki átvegye a vezérletet s némileg eleget tegyen a mult évi törvényhozók kivánatainak. De a segitség szokott késedelmezéssel érkezett. Egy egész hónapig hevertek tétlenül hadaink Kanizsán, s szokás szerint nem fizettetvén, a német zsoldosok valódi ellenségeivé váltak a föld népének. Erőszakoskodásaik, fosztogatásuk annyira elkeseritette a zalamegyei köznépet, hogy a hol egyenkint találta, leöldöste vagy fölakasztotta a katonát. A nádor, mint főparancsnok nem volt képes fenntartani a fenyitéket. Csak egy mód lett volna rá, az, ha a magyar hadak által fenyitteti meg a tömegesen rakonczátlankodó idegeneket; de ez a hadsereg fölbomlására vezet vala — s igy kénytelen volt türni a szegény nép ideiglenes nyomorát annak kedveért, hogy nem sokára az állandó nyomortól, a töröktől lehessen nagyobb biztosságban.

Ferdinánd király közbelső s hasonnevü fia august. utolsó napjain indult ki Bécsből, háromezer cseh és morva lovassal s ugyanannyi gyaloggal. A sereg csekély volt; de annyi ostromszert, hidat és podgyászt hozott magával, mely a legnagyobb seregnek is elég lett volna — kétezer terehhordó ló jött kiséretében. September 4-kén Hidvégen volt, s september 10-kén Kanizsán találjuk, honnan azt jelenti a királynak, hogy

---

1556-ik évben nyár derekán, s épen a babócsai ütközetek napjai körül történt, eloszlat minden kétséget Ferdinánd királynak 1556. aug. 15-én kelt levele. (Miller, Ep. Ferd. 155. l.).

nincs elegendő pénze s az eleség is szük. Azon nyolczezer forintnak, mely eleségszerzésre volt szánva, felét a vitéz horvát bán fizetetlen katonáinak zsoldjában adta át [1]). A fiatal herczeg nagy vállalkozási szelleme megkivánta, hogy valamely fényes győzelem örökitse lejövetelét. Azt sürgeték maga és kisérői, hogy Pécs legyen a hadjárat czélja, melyet a törökök hir szerint nem tartának jó karban. Ennek elfoglalása után Székes-Fehérvár bevételére lehetne indulni. De a nádor mérsékelt tanácsára, ki bebizonyitá ama vállalat vakmerőségét, fölhagytak vele. A Csorgón, Zrinyi birtokán tartatott hadi tanácsban, melyben ez folyt, érett megfontolás után az határoztatott, hogy a keresztyén sereg ezuttal se bocsátkozzék merészebb vállalatokba. Föladatul az volt kitüzve, hogy a sereg elfoglalja a Sziget körüli s kivált háta mögötti kisebb várakat s magát ama nevezetes helyet lássa el hadi, élelmi szerekkel és csapatokkal. Ez nem volt bajos és sikerűlt is.

Mindenekelőtt a tavaly elfoglalt Korothna ellen küldetett ki Pallavicini, Ferdinánd alvezére s ugyanaz, ki öt-hat évvel azelőtt Martinuzzit orozva meggyilkoltatá. Az olasz vezér serege nem nagy bátorsággal indult a vállalatra: mert hire járt, hogy a budai béglerbég számos hadakkal nemsokára ellenök fog jőni. Zrinyi öntött lelket a csüggedőkbe. Engedelmet kért a főherczegtől, bogy maga is csapatostól részt vehessen a vállatban, mi már csak annálfogva is czélszerü

---

[1]) Bucholcz, VII. 337.

volt, mivel ő és katonái jól ismerték a helyeket. Vele ment Lenkovics is a horvátországi királyi zsoldosokkal.

Korothna pár óra alatt egyszerü rohammal vétetett be, s az ostromban nagy szerepet játsztak a lovasok, kivált Zrinyi huszárjai. Korothna bevétele september 15-ke előtt egy-két nappal történt. A gerendákból és földtöltésekből készült falakon néhány ágyu rést törvén, lovas és gyalog vegyest rohant be, ugyszólván parancsszó nélkül. Mig másfelől a lovaikról leszállt lovasok létrákkal mászták meg a falat. Elsők voltak a falon Zrinyi lovasságának zászlótartója, Tompa István és egyik legjobbik lovaskatonája Patacsics Péter. Magyar katonák vágták be a kaput is, — s átalán elsők voltak a bán emberei itt is, mint Babócsánál.

De nem csak vitézség, hanem a mi a hőst szintugy diszíti, emberi érzelem által is kiváltak Zrinyi katonái az idegenek közől. A berohant német zsoldosok egy töröknek sem kegyelmeztek. Nem csak leölték őket, hanem az a hir terjedvén el, hogy a török veszély idején el szokta nyelni az aranyat és drágaságot, fölvágták az elesettek gyomrát. Istvánffy szerint itt kezdik ezen undok szokást, mely a németet gyülöltebbé tette a török előtt, mint bármely más nemzetet.

Zrinyi katonái nem csak kegyelmet adtak az azt kérő fegyvertelen ellenségnek, hanem védni is iparkodtak a németek dühe ellen. De e düh oly vak volt, hogy némely magyar katona nagylelküsége áldozatául esett. A török fogolylyal együtt keresztüllőtték az azt védőleg átölelt magyar katonát is.

Ha megemlitem, hogy Ferdinánd főherczeg megérkeztének hire a törökök közt azt a véleményt kelté, hogy tetemes, legalább is hatvan-nyolczvanezer embernek kell vele lenni, s ettől való féltökben Babócsát felgyujták s pusztán hagyák, hogy harcz nélkül kerültek kezünkbe a Szigetvárat addig elzárva tartott Szent-Lőrincz, Görösgál, Selye és Sz.-Márton kisebb várak, hogy Sziget elláttatott minden szükségesekkel — el van mondva Ferdinánd herczeg őszi hadjáratának egész eredménye. Az eredmény nagy volt; de nem a mostani erőfeszitéseknek lehetett köszönni, melyek vértelenek voltak, hanem Szigetvár hősi védelmének s a Babócsa alatti véres ütközeteknek. Szigetvár a somogymegyei oldalról szabad volt ismét s nyitva állt hozzá az út.

Ezen évi dunántuli hadjárat ily eredmény után befejeztetett october hóban, midőn az őszi esők is beálltak. A Ferdinánd által hozott hidaknak annyi haszna volt, hogy Zrinyi és Lenkovics hadai ezeken költöztették tul a Murán és Dráván csapataikat.

Zrinyi magánérdekeire nézve fontos volt az 1556-ki hadjárat. Kosztaniczát és Novit elvesztette. Ámbár ezeket a király zsoldosainak kell vala védeniök, ugy kell lenni, csak ideiglen adattak volt át, — s a Zrinyi örökség közvetlenül is csorbát szenvedett azáltal, hogy török kézre kerültek. De bő kárpótlásnak tekinthette Zrinyi, hogy fontosabb zalai és somogyi birtokai megmenekültek a gonosz török szomszédságtól. — A csorgói urodalom sokat szenvedett ezen a nyáron. Midőn még a magyar sereg meg nem érkezett, a töröknek

Szigetvárra érkezte félelemmel tölté el a jobbágyokat s nagy részök elfutott, ugy hogy a csorgói tiszttartónak nem volt kivel learattatni a gabonát [1]). Azután a keresztyén hadak, melyeknek Csorgó egyideig főhadiszállásul szolgált, alkalmasint kiélték. Végül késő őszszel, midőn a keresztyén sereg szélyeloszlott, Kászon pasa hatezer lovassal jelent meg alatta. A vitéz várnagy és katonái meghiusiták a rövid ostromot; de a török boszúból néhány szomszéd falut kirabolt és fölégetett. A török dulással s Kosztanicza elfoglalásával hálálta meg Zrinyi azon nagylelküségét, melylyel Korothnán volt a foglyok iránt, s azon lovagias érintkezést, melybe Babócsa alatt jött volt Ali pasával. Különben Zrinyi eme jóindulat nyilvánitásait kivéve, a töröknek ezer oka volt boszútállani ezen ostorán, kin csak lopva vehetett elégtételt a harczmezőn tett káraiért.

Zrinyinek, mint bánnak, alkalmasint a fennebbi hadi működése volt utolsó tette. 1557-ben lemondott a bánságról, miután azt tizennégy évig, 1542 vége óta viselte. Nem tudjuk a politikai okokat, melyek őt a lemondásra birták. A hivatal nagyon terhes volt. A bán, mint Horvát- és Tótország birája, sokszor lehetett bajos helyzetben. Habár Zrinyi jelleménél fogva képes volt a legnagyobb szigorra; de bármily hatalmas volt, rászorult, mint katona, a főurak közreműködésére s a bajtársi viszony parancsoló szüksége

[1]) Leveles Tár 192. l. Zábrági Kristóf julius 6-án Zrinyihez intézett levele.

alkalmasint mindig összeütközésbe jött a törvénynyel és végrehajtásban való szigorral, bárki volt is a bán. A társadalom egészen hadi lábon állván, a harczi képességért sokat néztek el a nemeseknek, mint napjainkban is meglazul a fenyitéknek nem szorosan katonai része háboru idején. De épen a nagy elnézés divatja miatt fordultak elő oly esetek, melyek meghaladtak minden mértéket. Zrinyi bánsága előtt kevéssel történt, hogy Frangepán Farkas a törvényesen megidéző király emberét félholtra kinozva dobatta ki várából, azon üzenettel, hogy neki Ferdinánd nem királya [1]). Sok baja lehetett a bánnak sógorával, Frangepán Istvánnal is, ki, mint alább elmondom, a későbbi bán idejében, majd folyvást főbenjáró kereset alatt volt.

De nagyobb alkalmatlanság lehetett neki a rábizott ország védelme; mert a bán volt Horvát- és Tótország nemeseinek főparancsnoka. Ebben a részben is a felelősséggel arányban nem álló csekély hatalom bántá. Régen mindig két bán volt, s rajta kezdődik az a szokás, hogy a magyar országgyülésen csak egy bánt választanak; mert a terület nagyon összeszorult. A Kulpán tuli részekből, melyeket akkor Horvátországnak neveztek, jóformán csak a Frangepán-féle örökségekből állottak már. A Kulpán inneni Tótországnak nevezett részből, Belgrádtól Kőrös- és Zágrábmegye határaig minden török kézben. Maga Kőrösmegye is már csak töredék volt, melyet Zrinyi, mint bán, egye-

---

[1]) Széchenyi codex. 4-o latin. — X. k. 20-dik okmány, 1539-ből.

sitett volt Zágrábmegyével [1]). De minél kisebbé lett a terület, minél szorosabb várlánczolattal vette körül a török, annál nagyobb gondot adhatott volna megvédelmezése.

S mindemellett aligha a báni hivatal sok teendője kényszerité hősünket a lemondásra. Épen ellenkezőleg teendőinek hiányosságát nem türhette. Régen a bánoktól függöttek az országos végvárak. Most valamennyi horvát vár, melyet a király oltalma alá adtak, idegen zsoldosokkal rakatott meg, s egy, a báni hatalomtól független s majd mindig idegen főkapitány alá rendeltetett. Habár ezen kapitányok többnyire a szomszéd Stiriából és Karinthiából való főurak s igy a gondos védelemben érdekelt emberek voltak, bár sok kitünő katona volt köztök, kiknek élete összeforrott hazai történetünkkel; de oly határozott jellemü embernek, minő Zrinyi volt, természetével ellenkezett az a félszeg állapot, melybe mint bán jött az országos védelem tekintetéből.

A király különben nem birta fizetni, nemhogy a horvátországi végvárakba elhelyezett német zsoldosokat, hanem a bán kisebb számu banderiumát sem, mely mozgó hadat képezett a védelemben. Az 1556-iki hadjárat bevégezte után körülbelül egy évvel panaszolja Lenkovics, hogy a végvárakban tartott őrök zsoldbeli hátraléka már hatvannégy ezer forintra megy, s az 1558-ik évben negyvenkilenczezer forintra van szüksége, azon sok vár jó karban tartása végett, melyek a

[1]) A zágrábi püspöki levéltárban, Kerchelich kézirata.

tengerparttól a Száváig (azaz Sziszekig) nyulnak; és csupán a Sziszektől Bihácsig terjedő várak (ezek közt feküdtek vegyesen a Zrinyi-félék), melyek „a legveszélyesebb helyen vannak," harminczkétezer forintot kivánnak. Lenkovics ajánlja, hogy miután a királyi kamrák ezen költségeket fedezni nem birják, hivassék össze Stiria, Karinthia és Karniolia herczegségek tartományi gyülése, s ezek által szavaztassa meg a király a szükségeseket; — mert tudva van, hogy eme végvárak ellátására a nevezett herczegségeknek kellett segédet adniok [1]).

Zrinyi 1546-ban, midőn Csáktornyát elfoglalta volt, teljesen ki volt elégitve a király részéről; de később ez ismét adósává lett. Emlitettem, hogy 1549-ben, habár Zrinyi csak kétszázötven lóra kért tartást, ezt sem fizette a kamra, hanem a bán kénytelen volt engedélyért folyamodni, hogy a saját jobbágyaitól járandó országos adóból maga elégitse ki magát. De, mint szintén emlitém, 1552-ig a jobbágy telkei után járó országos adónak tetemes leszállitását eszközölte ki a megye által.

1553-ban a báni fizetés rendkivül fölemelkedett. Ekkor Zrinyi márczius elsejétől augusztus végeig, azaz hat hónapig, hatszáz lovas és négyszáz gyalog tartására nyert ki pénzt; attól kezdve pedig következendő aprilisig, azaz a téli időszakra, eme létszám felére. — A bán összes követelése ezen tizennégy hónapra harmincznégyezer négyszáznegyven forintra

---

[1]) Bucholcz, VII. 347. és köv. l.

rugott föl [1]). Habár Zrinyihez utalványoztatott Vas-, Zala-, Soprony-, Nyitramegye és Tótország adójának egy része, a királyi kamra csak mintegy huszonötezer forintot birt kifizetni a bánnak, s kilenczezer forintjával adós maradt csak körülbelül egy év alatt is [2]).

A mit a király küldött is, többnyire utólagosan küldé, s igy Zrinyinek többnyire a magáéból kellett előlegeznie és néha áldoznia a báni hivatal anyagi terheinek viselhetésére. Az 1556-ki hadjáratkor már nagy összegre mehetett a bán követelése a királyi kamrán.

Mindezen okok nagy befolyással lehettek arra, hogy Zrinyi 1557-ben lemondjon a báni terhes hivatalról, s elégületlenségét nem nagyon enyhitheté azon kitüntetés, hogy a király őt Magyarország tár-

---

[1]) A hatszáz lovas zsoldja a nyári időszakban havonkint 2160 frtra van számitva, mihez a bánnak havonkinti 300 forint asztalpénze járult. A gyalogok havonkint 800 frtba kerültek. Ezenkivül a gyalogoknak tiz vajdája (capitanei) a rendes zsoldon kivül 44 frtot kapott havonkint. Volt a gyalog csapatban negyven tizedes (decurio), kik a rendes zsoldon kivül havonkint három rhenes frtot huztak, mi havonkint összesen 96 magyar frtot tesz. Volt tiz gyalog zászlótartó, kiknek mindenike 1 frt 20 krt kapott magyar pénzül, mi 12 frtot tett havonkint. A kémlelőkre (exploratores) havonkint 32 forint fordittatott. Igy havonkint 3444 frtra ment a költség, s a nyári hat hónapra öszszesen 20,664 frt követelés volt. A téli nyolcz hónapra (sept. 1—april 30.) félannyi katonája levén a bánnak, csak a fennebbi havonkinti összeg fele, u. m. 1722 frt számittatik havonkint, mi 8 hónap alatt 13,776 frtra megy. Igy az egész összeg 34,440 frt. (A nemzeti muzeum eredeti kéziratai közt, folio latin fasciculus nro. 1554.). — [2]) Ugyanott.

nokmesterévé nevezte ki. Ez a hivatal nem volt nagy terhekkel összekötve. A mohácsi vész előtt egyik tiszte volt a budai várban tartott királyi kincstár őrzése, mi azóta megszünt. Csak a másik tiszt maradt meg : a magyarországi királyi városok feletti felső biráskodás. Ez is szűkebb körre szorult, miután legnagyobb királyi városaink : Buda, Sz.-Fehérvár, Esztergam és mások török kézre kerültek s a Tiszán tuli vidékek, sőt a felvidék is Kassáig Szapolyai özvegyének hódolt. A tárnokmesteri hivatal a csekély teendő mellett tetemes fizetéssel járt.

Zrinyi ekkor negyvenkilencz éves ember volt; de nem kell azt vélnünk, mintha nyugalomra vágyott volna. Még tán be sem végződött egészen a Dunán tuli hadjárat, uj tevékenységi tért kivánt a királytól, mely önkényt kinálkozott felső Magyarországon.

Mert mig a Dunán tul Ferdinánd hadai sikeresen működtek, ugyanő elvesztette nem csak Erdélyt, hanem felső Magyarország egy nagy részét. Kassától keletre minden vagy Szapolyai Jánosné kezében volt tettleg, vagy veszendőben. Különösen két erős vár, melyek Erdély kulcsainak voltak tekinthetők, ostrom alatt voltak; egyik N.-Várad, a Királyhágó előbástyája, mely egyszersmind a nagyobb és legszebb tiszta magyar városok közé tartozott; a másik Huszt. Ez Máramarosban fekszik, a sóbányák vidékén, ugy hogy a ki Husztnak ura volt, egyszersmind a sóbányák urává lett. Ezenkivül Huszt nyitá meg vagy zárhatta el a közlekedést az erdélyi s Tiszán tuli részek és Lengyelország közt. Abban az időben, midőn utóbbi még

önálló és Európában tekintélyes helyet elfoglaló király-ság vala, fontos volt a vele való közlekedési utak fenn-tartása magában is, de még fontosabbá lett azon élénk kereskedés által, mely Magyar- és Lengyelország közt fennállott, s melynek legfontosabbik ága, s már ma elhanyatlott borkereskedés volt. Magyarország és Erdély bortermésének jó vásáru piacza volt amaz éjszaki ország.

Husztot, az egyik fő lengyelországi ut kulcsát 1556 nagyobb részében még Ferdinánd király birta; de ez év második felében már ostrom alá fogták Iza-bella királynő hadai, s kivált miután az előbbi vezére, Puchaim ama tájakon kemény vereséget szenvedett, Huszt komoly veszélyben forgott. Zrinyi Miklós folya-modott a királyhoz, engedje neki át Huszt várának védelmezését. Magára vállalta, hogy saját költségén folytatandja a harczot későbbi megtérités fejében, mi-nek zálogául a király ideiglen adományozza neki Husz-tot és a hozzátartozó birtokokat. Ez annyit tett, mint már tapasztalásból tudta mindkét fél, hogy Zrinyi Huszt várát, ha sikerül fölmentenie az ostrom alól, örökségkép volt megszerzendő családja részére.

Nem tudni, mi volt Zrinyi tulajdonképi terve az ország ezen tőle épen ellenkező zugában eső birtok elnyerésével. Lehet, hogy politikai szempontból Fer-dinándnak kivánt szolgálni, s minél szükségesebbnek vélvén a török elleni küzdelemnek egész erővel való folytatását, annálinkább ohajtá Erdély megszerzését Ferdinánd részére, — s eme vállalatban akart egyik tényezővé lenni. Lehet, hogy családja jövője lebegett

szeme előtt, vagy azt akarván elérni, hogy végkép átköltözzék a török hóditás utjából ama kevésbbé kitett vidékre; vagy pedig csak végső esetben való menekülési pontot akart megszerezni.

Bármint volt ez, a kérelem visszautasitása mindenik esetben fájhatott neki, s egész elkeseredésig mehetett az elégületlenség, midőn Huszt még azon évben, Ferdinánd egy német vezérének, Brandeisnak tehetlensége miatt, Izabella királynő kezére került. Azt mondhatá magában: a kormány készebb volt az ellenség martalékává tenni a fontos erődöt, mint egyik legjelesebb hivét jutalmazni vele, ki azt egyszersmind a kormány hasznára is megtartotta volna.

A legbensőbb viszonyokban lehetnek időnkénti elhidegedések; a legragaszkodóbb hűségben is lehetnek kisértések az eltántorodásra, és a legkövetkezetesebb politikai pálya mutathat fel olykori kételyt vagy kétségbeesést a hitvallomáskép védelmezett ügyben.

Igy azon okokhoz, melyek Zrinyit a bánságról való lemondásra birták, hozzávéve egy elég méltányosnak látszott ajánlat megtagadását, föltehetjük, hogy a Zrinyi és Ferdinánd közti viszony hidegedett; de igen merész s tényekkel eléggé nem bizonyitható állitás volna az, hogy a hűség utján eltántorodott s addigi és későbbi pályájával ellenkező tettet követett volna el. Pedig ilyen komoly vád támadt volt ellene. 1557-ben május 22-én Ferdinánd követei ezt irják a királynak Konstanczinápolyból:

Egy Drinápolyban kémül tartott meghittünk egész bizonyossággal erősiti nekünk, Zrinyi Miklós, a hor-

vátországi bán, el szándékozik pártolni felségedtől. Ali pasa közbenjárásával, ki minap tétetett át a budai kormányzóságból a bosnyákországiba, a bán késznek nyilatkozott magát a szultán véduraságа alá adni, ha személyét és vagyonát biztositja, s ráruházza az egész Horvátország feletti uralmat. Zrinyinek négy levele van Ali pasa kezénél, mely a szándék valóságát bizonyitja. A boszniai pasa mindezt megirta a szultánnak és Rusztán nagyvezírnek. A szultán nem csak örömmel fogadá Zrinyi ajánlatát, hanem még ezenkivül egy szandzsákságot is igért neki [1]).

De ezt a vádat magok a követek is nagy tartózkodással irják meg s nem akarnak neki hitelt adni. Nem is tesznek többé emlitést róla, és történetünkben sincs semmi más nyoma ezen dolognak. Pedig ha áll, hogy Zrinyi ajánlkozott s a szultán elfogadta az ajánlatot, lenni kellett volna valamely tényben nyilatkozó következményének is. Oly katonás, s mondhatni huszáros jellemü ember, mint Zrinyi, ha egyszer lépést tett ez ügyben, aligha nem ment volna a végső következményekig, melyek nagy eseménynyé váltak volna a magyar birodalom történetében. Zrinyi egész élete pályája logikátlan s egész politikai belátása meghazudtolt lenne oly lépéssel, minőt azon mende-monda ráfog. Horvátország helyzete egészen más volt, mint Erdélyé. Utóbbi mindamellett, hogy oly félreesett az utból, gyakran volt a német- és törökpárt harczainak szinhelye.

---

[1]) „Magyar Történelmi Emlékek." — Irók, V-dik k. 269. lap.

Horvátország a török barátság által megszünvén a török torkában lenni, okvetlenül a német torkába jut vala; mert Horvátország, mint alkotmányos ország, nem függhetett egy ember akaratától s annál kevésbbé rosz szeszélyétől, és a nemzet könnyen hányatott volna önkényt is épen azzal ellenkező tulságba, a hová a bán akarta terelni. Vagy talán most is, mint Katzianer idejében, maga a horvátok többsége ohajtá a politikai változást? Erre sincs adatunk; de még ebben az esetben sem tehetjük fel Zrinyiről, hogy engedett volna az árnak. Lenni kelletett ezen esetben is pártnak, mely világosan látta, a mit Zrinyi is tudott : mi a különbség Erdély és Horvátország helyzete közt. Ennek belátása igazolta volt némileg Katzianer kivégeztetését. A konstanczinápolyi hir valósulása őt nem csak politikájával, hanem lelkiismeretével is nagyobb meghasonlásba hozta volna.

Aztán külső tények sem mutatták, hogy Zrinyi és a török közt barátság állott volna. Igaz, hogy Zrinyi Babócsánál üdvözleteket váltott Ali pasával, hogy Korothna bevételekor katonái feltünő szelidséget mutattak a török foglyok iránt, s lehettek, más ennél kisszerübb jelek is, melyekből a rosz akarat és irigység nagy gyanitásokat szokott minden időben alkotni; de másfelől láttuk már, mint bánt a török ugyanazon évben a Zrinyi-féle birtokkal, és valjon lanyha ellenségnek volt-e nevezhető az a férfiu, ki oly sokat ártott a töröknek, ki oly életmegvetéssel és fáradhatlanul küzdött Babócsánál mindig tulnyomó erő ellen s mindig a legelső sorban? — Zrinyinek egész eddigi életfolyama s

különösen legujabb tettei elkedvetlenedés esetében is ellenállhatlanul kényszeriték az előbbi uton való maradásra; mint a teljesen vizfektü lapályra jutott folyót folytatásra kényszeriti az egész felsőbb meder viztömege. A mi a kiindulásnál a szabad akarat elhatározása volt, az emberi életben gyakran lesz megmásithatlan fatalismussá, épen ugy a jóban, mint a roszban, épen ugy a magán- mint a közéletben.

Talán ugyanakkor, midőn a konstanczinápolyi követek a titok pecséte alatt értesitik Ferdinándot Zrinyi állitólagos árulásáról, ujabb tény bizonyithatta, mi viszony áll Zrinyi és a török s névszerint épen a boszniai pasa közt. Némely foglyok kiadásáról volt szó, s Zrinyi hitszegőnek nevezte a pasát, miért ez párbajra hivta ki. Zrinyi, a király tilalma ellenére is megjelent a kijelölt napon és helyen, mely a Kaproncza melletti Száblyák mezeje volt, nagyszámu katonasággal, hogy a török által ily esetekben olykor elkövetett cselek ellen biztositsa magát. Ali pasa nem jelent meg, mivel értésére esvén Zrinyi kiséretének nagy száma, ugyanattól tartott.

Nemsokára Ferhát pasa lett a boszniai főparancsnok. Ennek első tette azt bizonyitá, hogy a török a a horvát nemzet többi részével sincs egyetértésben. Ez tüzzel vassal pusztitotta, miután átkelt a Száván, az Ivanics és Zágráb közötti tért. Lenkovics, a főkapitány, Alapi János, Zrinyi sógora, és a Kerecsényi testvérek mintegy ezredmagokkal Szent-Ilonánál keményen megverik, s a Száváig kergetik az ötszörte

számosabb ellenséget [1]). — Ki gyanithatná csak ezen külső tényekből is, hogy Zrinyi és a horvátok egészen a török barátjaivá lettek volt? Melyik érdemel több hitelt, a tények egész összesége, egy egész kifejezett és határozott jellemü férfiu egész élte folyama, a politikai viszonyok, vagy pedig a konstanczinápolyi kém azon hire, mely bármi határozott biztossággal mondatott valónak, egészen elhangzott s többé elő sem fordul? — Hogyan támadhatott azon vád Zrinyi ellen, ez az egyetlen kérdés, melyet az e tárgyban később napfényre kerülendő adatok földerithetnek.

---

[1]) Istvánffy. 250. l. Már ekkor, ugy látszik, Zrinyi nem volt bán, — már Erdődy Péterrel tanácskozik Lenkovics. Különben is Zrinyi ezen nyugati részen másokra szokta bizni azelőtt is az őrködést.

IX.

A szigetvári kapitányság.

1556-on innen néhány évig megszünt a nagyobb törökháboru, s hol formaszerint, hol tényleg fegyvernyugvás állott be ismét, mi csak annyit tett, hogy az ágyúk elnémultak; de a csatározások, kisebb mérvü ellenségeskedések nem szüntek meg.

1557-ben Ferdinánd konstanczinápolyi követeit, kik az 1556-ki háboruzás alatt is folyvást a török fővárosban, de szigoru fogságban tartattak, kibocsáták tömlöczeikből s hazánkfiai Verancsics és Zay a hollandi származásu Busbeeque-kel együtt elől kezdhették a békealkudozás sisyphusi munkáját. A szultán most azonkivűl, hogy Erdélynek és a Tiszán tuli megyéknek az ifju Szapolyai birtokában való bántatlanságát és a 30,000 arany évenkinti adó fizetését kötötte ki, nem kevesebbet kivánt, mint Szigetvárnak török kézbe adását. Különben a szultánnál és környezetében nyilván mutatkozott a békehajlam, melyet az ozmán birodalom akkori belső bajai eléggé indokoltak. 1558 elején hét hónapi fegyverszünetre szerződtek a felek, hogy ezalatt a Konstantinápolyból elbocsátott Verancsics és Zay Ferdinánd királynak előterjeszthessék a

békeföltételeket s ez választ adjon rájok. Nem csak hogy eredménye nem volt ezen fegyvernyugvásnak, hanem ugyanezen hét hónap alatt történt, hogy Hamza a fehérvári bég egy éjjeli meglopással bevette Tata várát, melynek keresztyén kézen tartását bitorlásnak tekinték a törökök. Ezek 1543-ban lerontották volt, s Ferdinánd ujra épitteté.

Mindemellett nagy háborura nem került a dolog. A békealkudozás tovább folyt, s Tata elfoglalása csaknem kivánt eseménynyé lőn, hogy egygyel több legyen, mit fölpanaszolni Konstantinápolyban, hol most Busbeck volt a diplomatiai ügynök. És valóban Tata arra használtatott föl, hogy ellenkövetelést alkossanak belőle Sziget követelése ellen.

Nem voltak ily békés hangulattal a magyar főurak. Ezek az 1559-ik év elején Ferdinánd idősb fia, Miksa elnöklete alatt tanácskozásra hivatván, azt nyilvániták, hogy a háboru egész erővel való folytatását tartják szükségesnek [1]). Bizonyos az, hogy Zrinyi résztvett, mint egyik fő-főzászlós ur eme tanácskozásban. Akkor tartatott ez, midőn septemberben Bécsből ir Szigetvárra Horváth Márk kardja dolgában. Zrinyi jelen volt s alig hihető, hogy a béke mellett szavazott volna.

Résztvett Zrinyi az 1559-ben január 6-án Pozsonyban összehítt országgyülés üléseiben is. Nagyon elégedetlen volt vele. Nézetét egy magánlevele, mely eredetiben fennmaradt s mely 1559-ben február 17-én kelt, ily módon tudatja vejével, Országh Kristóffal:

---

[1]) Bucholcz. VII. 352. l.

„A mennyiben a mostani országgyülést látom, fölfogásom szerint mindaz, a mit eddigelé tárgyaltak, épen nem fontos. Ő felsége sok czikket terjeszt elő, melyeket semmi esetre el nem fogadhatunk. Ha még tovább is uj meg uj czikkeket terjeszt elénk, minden határozat nélkül fogunk szétoszlani. Midőn ő felsége annyit és ilyeneket kiván tőlünk, azt hinné az ember, hogy minden szabadságaink és kiváltságaink merőben megszüntek“ [1]).

És valóban Ferdinánd, ki csak kevéssel előbb lett német császárrá, merőben alkotmányellenes hajlamokat kezdett mutatni egész nyiltsággal. Az országgyülés szavazata nélkül akarta szedni az adót, miben Zrinyi kétségkivül ép oly erélyes ellenzék volt, minthogy alig is akadhatott pártolója Magyarországon efféle szándéknak, s az meg is bukott teljesen. Ő, ki az országgyülés sérelmi tárgyalásairól kicsinyléssel szól, nem a specificus ellenzék embere, hanem a cselekvésé volt ugyan; de egyszersmind látjuk leveléből, hogy az ország szabadságait maga is épségben ohajtá tartatni.

Kevésbbé nyertek meghallgattatást a magyar urak, kik háborút sürgettek. 1559-ben Ferdinánd elkészité

[1]) A nemzeti muzeum kéziratai közt Zrinyi saját levele (az idézett szám alatt). Ugyanabban megköszöni vejének, kit „fiá“-nak nevez, a Zelenka-körtefa oltóágait, s irja, hogy mihelyt visszatér Csáktornyára, az oltóágak egy részéből minden jobbágyának juttat. Vajha, ugymond, boldogan élvezhetnők majd gyümölcseiket! — A levél latinul van irva s Pozsonyból, az országgyülés helyéről.

a békeokmányt, a nélkül azonban, hogy Szigetvár föláldoztatott volna. — A legsajátságosabb békekötés volt ez. Ferdinánd kötelezé magát megtartására, mig a szultán sokáig halasztá megerősitését s formaszerint csak 1562-ben jött létre a mindkét felet kötelező békeszerződés.

Zrinyiről az aránylagos fegyverszünet ideje alatt nem jegyzett föl ujabb hadi tetteket a történet, habár a török rablások időnkint meg-megujultak. 1557-ről mintegy négy egész évig nyilvános életéből nagyobb tényeket nem tudunk.

De ha nem volt volna is tárnokmester, nem volt ő a mai értelemben magán embernek nevezhető. Horvátország és a Dunán tuli részek megmaradása az ő gondja közé tartozott. Egy csoport várnak ő volt független ura és egy kis hadseregnek, mely azt őrzé, ő vala tulajdonosa és tábornoka. Egész egy kis katonai állam volt kormányzása alatt. Kicsiben való hadi működései, melyeket a történet nem tartott méltóknak följegyezni, ugyszólván mindennapi foglalkozását képezhették.

Nem kis gondot adott neki sógora, Frangepán István is, kivel, mint fennebb irtam, Zrinyi 1550-ben testvériesen megosztozott volt, s a két birtok merőben külön vált, István pedig személyére nézve is független emberré lőn.

Ozalyi Frangepán István az 1550-diki egyezmény táján már nős lehetett. Egy krajnai gazdag birtokos, báró Eck János leányát, Katalint vette feleségül. Eck birtokai és várai felső Krajnában Laibach vidé-

kén feküdtek, s a báró a főzászlós urak közé tartozott hazájában.

A horvát birtokosok közől sokan házasodtak ama szomszéd országból s némelyeknek birtokuk is vala ott, mint a Frangepánoknak, Erdődieknek, Alapiaknak, sőt később a Zrinyieknek is. Egyik Frangepán, egy István nevü, épen Ozalyi Istvánnak nagyapja, Hunyady János idejében, néhány évig viselé a krajnai főkormányzóságot is. [1])

De Frangepán István, bár számos évig élt házasságban, se fiu se leány gyermekei nem voltanak, s igy birtokainak a Zrinyiekre szállását bizonyosnak tekintheté. És ha ezt tán sajnálta is, nem csak a szerződés, melynek még királyi megerősitésre volt szüksége, hanem jellemgyöngesége sem engedé, hogy Zrinyivel a jó viszonyt megszakitsa.

Az utolsó Ozalyi Frangepánt a sors nem rendelé önállóságra. Gondnokra, gyámra és jóltevőre szorult azután is, hogy terjedelmes birtokok önálló urává lőn. Szeszélyes, még pedig gonosz szeszélyü ember volt, kit egész életében nem csak gyámság, hanem tisztességes őrizet alatt kell vala tartani. Csakhamar a fennebbi egyezés után, 1551-nek elején, irja Zrinyi Ozalyból, az „ő saját várából“ Nádasdy Tamásnak, hogy az az ő „böles“ sógora, Frangepán István, viszálkodásba jött némely jobbágyaival s a maga módja szerint nagy vakmerőségeket követett el. Csak három nappal e levél kelte előtt István egy nemesi lakot

[1]) Valvasor. III. 580. l. U. a. III. 20. l.

foglaltatott el orozva, melyhez semmi szin alatt nincs joga. Zrinyi, mint bán, nem hagyná azt büntetlenül, ha, mint gunyosan irja, Istvánnál „kevésbbé bölcs emberrel volna dolga!“ [1]) Hatalmaskodást követett el Frangepán később egy másik tájon, a Korána melletti Szkrádnál. Ennek szomszédjában állott Barillovics vára, mely a hasonnevü nemes s osztozatlan testvérek birtoka volt. Frangepán egyszer összeszedvén szolgáit, a várat körülvette mindenfelől, nyilakra tűzött égőanyaggal fölgyujtotta s aztán létrákon mászatta meg falait. Ott a nevezett család tiszttartóját kegyetlenül megölette, a panaszló Barillovics gyermekek anyját, Orsolyát s lyánytestvéröket Annát elzáratta és sokáig fogva tartotta. Elkobozta és zsákmányra bocsátá nem csak minden gabnájokat, borukat, hanem a női öltözeteket s ékszereket is magával vitte és a Barillovicsoknak a vár kapuja előtt épitett két házát földig rontatá [2]). A Barillovics család keresetet inditott e miatt István

---

[1]) „Significare volumus, quod iste sapiens affinis noster, comes Stephanus de Frangepanibus, assumpta cum quibusdam rusticis animositate, sibi simili, satis, temerarie coepit vivere. Dies tertia est, quod unum castellum cujusdam nobilis Sythomeri vocati, furtim fecit intercipi, quod nulla via ad eum pertineret. Venit nobilis ille ad nos quaerulans, cui libenter satisfaceremus, „si cum homine minus sapiente haberemus agere.“ (Cod. Széch. 4-o. X. 46.).

[2]) N. a. 69. sz. Az esemény évét nem tudjuk. Nyilván hibásan van 1535-re téve. Egy 1574-diki törvényes okmány visszatérvén az esetre, igy szól : „Castrum ipsum Barillovicsagrád circumquaque cingente, ignitisque sagittis, appositis tandem scalis subintrantes intercipi fecisset“ etc. (Séch. C. 4-o. XI. 16.).

ellen. Ebben az időben már Zrinyi lemondván a bánságról s helyébe Erdődy Péter lépvén, Frangepán István birtok és fejvesztésre itéltetett, mi azonban nem volt rajta végrehajtható. Hasonló pere volt Istvánnak egy másik hatalmasabb családdal is. Kerecsényi László és ennek fia és testvérei elleni tettét a törvény egész szigorral akará büntetni. A tett részleteit nem tudjuk; de nagyobb hatalmaskodásnak kellett lennie, miután Frangepán István ismét halálra és birtokainak elvesztésére itéltetett. Az elitélt pénzen váltja meg fejét és birtokait. Kénytelen apósától, Eck János bárótól, kinek Katalin nevü leányát birta nőül, kétezer magyar forintot venni kölcsön ama váltságra. Frangepán ennek fejében fölhatalmazza nejét, hogy abban az esetben, ha ő, István, maradék nélkül halna meg, a Frangepán birtokból foglaljon le egy kétezer arany értékü részt, ha pedig nem csak maradékot nem hagyna, hanem neje is előtte halna meg, apósa foglaljon le ugyanannyit [1]).

Világos, hogy Zrinyinek nagy gondot adhatott Frangepán személye is, kit, ugy látszik, sokszor kellett visszatartania s elkövetett erőszakoskodásai után pártfogolnia. Frangepán eszelős hirben állott az ország

---

[1]) . . A generoso et magnifico domino Joanne Josepho ab Egk et Hungerspach, socero scilicet suo 2000 florenorum aureorum hungaricalium in redemptionem capitis sui (Stephani de Frangepanibus) et bonorum suorum levasset et acceptasset.“ S ismét „Joannem Joseph ab Egk, socerum domini comitis Stephani de Frangepanibus;“ és végre: „domina Catharina ab Egk, consors annotati domini Stephani de Frangepanibus, filia vero dicti domini Joanni Joseph“ etc. Széch. Cod. IV-o. X. 58. sz.

előtt, s nem alaptalanul nevezi őrültnek egy velenczei követjelentés [1]). A fennebbi esetek évét nem tudjuk pontosan meghatározni, de úgy látszik, 1550-től 1560-ig történtek.

Frangepán Istvánnak nem csak személye, hanem birtoka is sok gondjába kerül Zrinyinek. Maga Frangepán hálálkodva ismeri el a Zrinyi által tett szolgálatokat. Egy 1562-ik évben kelt uj szerződésben ezt olvassuk:

Mivel a hatalmas és kiengesztelhetlen ellenség, a török miatt az ő, Frangepán István, birtokai napról napra nagyobb veszélyben forognak, s maga személye és anyagi ereje nem elég várainak megvédelmezésére, melyek a török torkában feküsznek, s melyekről gondoskodni nagy költségekkel jár, gróf Zrinyi Miklós, az ő sógora gondoskodott eddig is a váraknak a török elleni védelméről, ő gondoskodott másnemü szükségeiről. S jelenleg is különös gonddal, szorgalommal és tetemes költséggel ügyekszik őt, Frangepánt segiteni mindezekben.

Ozalyi Frangepán talán nem annyira hálából, mint tehetlensége érzetében, még ekkor, azaz 1562-ben

---

[1]) A rendesen jól értesült velenczei követek egyike Soriano Mihály ezt irja 1557 körül, a horvátországi várakról szóla: „ne si numerano molti castelli, ma una gran parte possessa dal conte Sorino (Zrinyi), il quale ha occupati li luoghi del signore Stephano Frangepanni, suo cognato, ultimo di questa famiglia, divenuto pazzo. Tra quali vi é Buccaro et altri" etc. (Petrovics kéziratgyüjteménye az Akademia könyvtárában. III. k. 11. szám.)

tettlegesen átadja minden eddig külön birt várait is Zrinyi Miklósnak és fiainak. Minden tiszttartója, udvarbirája, szóval minden vártisztje letételére és helyettesitésére vagy megtartására teljes hatalmat ád Zrinyiéknek. Csupán annyit köt ki magának, hogy az átadott birtokok jövedelmeit közösen élvezzék. Különben is megerősiti a korábbi kötést, mely szerint halála után birtokai Zrinyiékre szálljanak, — annyival is inkább, mivel, habár számos év óta nős, nincsenek sem fi- sem leánymaradékai. Nehogy, ugymond, birtokai idegen kezekre kerüljenek, hanem saját véreire, a hugától származott Zrinyi-fiakra, őket nevezi örököseivé ujból is. Zrinyi Miklósnak, mint a szerződéslevél kétségtelenül bizonyitja, három fia volt első házasságából, Frangepán Katalintól: György a legidősebb, ki már felserdült ifju lehetett, — továbbá Kristóf és Miklós. Frangepán István névszerint ezen három fiura, s nem apjokra szállitja birtokait, kiket „nagy reményü fiataloknak és nemzetségtörzse egyedüli vigasztalásá"-nak nevez [1]).

A több rendbeli előbbi szerződés közt ezt lehet a végleges és alapszerződésnek tekinteni Zrinyiék és az Ozalyi Frangepánok utolsó sarja között. Mindamellett, hogy Zrinyi halála után még egyideig függőben maradt az ügy s az 1575-ben meghalt Frangepán István sok gondot adott Zrinyi Györgynek, valamint a birtoklás is szenvedett módositást; de az 1562-ki szerződés volt

[1]) Codex Széch. X. 62. sz.

különösen az, mire Zrinyi György hivatkozott, mint a mely az ő és testvérei személyére szól.

Idősb Zrinyi Miklós, habár ügyekezett a Horvát- és Tótországban feküdt Frangepán-birtokokat megtartani, Zala- és Somogymegye felé voltak irányozva fő gondjai, s hihető, hogy már is nagyobbik fiát, Györgyet bizta meg a zágrábmegyei, tengermelléki, Unna és Korána melletti várak vezetésével a maga fölügyelete alatt. Hagyománynyá lett a Zrinyi családban, hogy a család feje, az apa, vagy nagyobbik testvér birta Muraközt, mig a család másodrendü tagjainak az ozalyi és tengermelléki uradalmak jövedelme és terhe jutott, — vagy ha szabad egy kis anachronismust elkövetni, midőn az akkor szóba sem jött nemzetiségi szempontot választjuk, a családfő magyar, a másodrendü s alárendelt családtag horvát volt.

Zrinyi Miklós bánsága utáni szünet alatt történhetett, hogy a család egy ujabb nagy szerzeménynyel gazdagodott a tulajdonképi magyar földön. Vasvármegyébeu Zrinyi magának szerzé az Erdődy család monyorókeréki urodalmát, Véppel együtt. Zrinyinek itteni birtoka harminczhárom helység, köztök két kastély volt s az 1553-ki alábbszállitott portaszámitás szerint is mintegy 200 porta volt [1]).

---

[1]) A nevezetesebb helyek ezek : Monyorókerék, (mely minthogy leégett volt, nem teszik ki portáinak számát), Vép (33 porta); Péczöl, a szombathelyi járásban (11½ p.); Megyehida (u. o. 7 p.); Szent-Péterfalva (11 p.); Narajfalva (12 p.); Felsö-Beléd (10½ p.); Német Zics (8 p.); két Füzes (Egyházas- és Gyepü-F.) a kőszegi járásban (10 p.); Nagy-Szőllős, a n.-szom-

Zrinyi már 1559 elején ugy beszél Monyorókerékről, mint tulajdonáról előbb idézett pozsonyi levelében [1]). Mimódon került ez a birtok Erdődyéktől Zrinyihez, eddigelé meg nem fejtik történeti adataink. Forgách mond egy versiót, de az olyan, hogy magában még nem elég bizonyitó. Eme történetirónk Zrinyi magánjellemét a legfeketébb szinben állitja elénk, s kétségkivül igazságtalan e részben is.

Minden enyhitő körülmény, sőt minden indokolás nélkül mondja nevezett történetiró hősünkről, hogy „Zrinyi elvette (második házasságban) Erdődy Péter bán leányát, s ennek hozományakint, szigoru föltételek alatt átvette még esküvő előtt Monyorókeréket. Zrinyi nem vette el a lyányt, de a birtokot magánál tartotta, azt később sem lehetett kivenni kezéből" [2]).

Az való, hogy a monyorókeréki urodalom Zrinyi és

---

bati járásban (16 p.); Veresvár (6½ p.) stb. Minthogy a főhely Monyorókerék, továbbá Tót-Zics, Szent-Katalin és Vérszeg helységek ki vannak véve (utóbbi három 1553 óta) a portaszámlálás alól, s mégis összesen 183 portára tétetik Zrinyi vasmegyei birtoka, kétségkivül inkább kevésre, mint sokra tettük 200-ban a porták számát. (Az összeirás eredetije a nemz. muz. eredeti kéziratai közt. Folio latin, az idézett csomagban). Az összeirás 1560 táján történhetett, mindenesetre 1553 után.

[1]) . . . in hanc mediam quadragesimam (irja Zrinyi 1559. febr. 17.) deliberavimus et plenarie conclusimus, in nostro MOék permansurum. Inde tamen, si aliquod nobis non obstiterit impedimentum, post mediam quadragesimam ad Csáktornya moturum. S ismét alább irja vejének : „Desideraremus vestram magnificam dominationem ex animo videre in Monyorókerék."

[2]) Forgách. Horányi kiadása 431. l.

később fia birtokában maradt. Az is való, hogy hosszas per folyt fölötte, mig végre unokáinak idejében, 1613-ban nyerték meg ezt s vele az urodalmat Erdődyék [1]). De kérdés marad, nem volt-e adósa Erdődy a gazdag Zrinyinek, s nem zálogképen foglalta-e el ez, vagy adta át önkényt amaz a birtokot, s nem csak utódai inditottak-e pert miatta? Láttuk, hogy Csáktornya megszerzése dolgában sem látszanak tudni egykori krónikásaink azt a fontos körülményt, hogy Zrinyi jogos pénzbeli követelés fejében jutott hozzá [2]).

Van jele, hogy Zrinyi előbb vette át Monyorókeréket, mintsem szó lehetett volna róla, hogy második házasságra lépjen. Mert, mint láttuk, 1559-ben februárban már ugy beszél Monyorókerékről, mint sajátjáról egy magánlevélben. Ugyanazon levélben pedig emlitvén, hogy a törökök azon télen Karinthiáig raboltak, hozzá teszi, hogy ezt felesége irja neki, ki e szerint a horvát részekben vagy Csáktornyán volt [3]).

---

[1]) Pető Gergely 1613-hoz: „Erdődi Tamás, a bán elnyeré pörrel Monyorókeréket a Zrinyi uraktul és azt elfoglalá május 4-ik napján."

[2]) Egyébiránt ezen ügy teljes földeritésének nyomában voltam. A budai országos levéltárból Bach kormánya alatt a Horvátországra és Zrinyiékre vonatkozó okmányok Zágrábba vitettek s ott az országos archivumba tétettek. Midőn mult őszszel a Zrinyiekre adatokat gyüjtendő Zágrábba utaztam, bármi előzékenyek voltak irántam az egyes férfiak, kiknek köszönettel tartozom, nem birtam engedélyt nyerni az országos levéltárban levő néhány okmány lemásolására. Ott van pedig többek közt az Erdődyekkel folyt pert befejező okmány is.

[3]) Az ezt magában foglaló mondat a levél alján levén, ki van

Az a nő alig lehetett más, mint első felesége, Frangepán Katalin, ki már 1562-ben, midőn bátyja István az előadott szerződést késziti, ebben „néhai"-nak neveztetik.

Forgách ugyanis igy adja elő Zrinyi házasságát: első neje halála után eljegyzé Erdődy Péter leányát, kit nem vett el. Ezután eljegyzé Széchy Tamás leányát, Margitot, egy már két férjről gazdag özvegyet, ennek leányát pedig egyik Zrinyi fiú vette el, s igy, mint Forgách mondja, kétszeres kötelék által tette magáévá ennek vagyonát. Idősb Zrinyi az özvegyet az egybekelés után nem sokara eltaszitá magától. Negyedik házassági viszonya volt a Rosenberg csehországi cancellár leánytestvérével, ki végig neje volt.

Az a feleség, ki Zrinyit horvátországi ügyekről tudósitja 1559-ben, Rosenberg Éva alig lehetett; mert Frangepán Katalintól sokkal több gyermeke született, hogysem föltehetnők, hogy még 1559 előtt elhalt; s hasonló okból nem tehetjük azt sem, hogy Széchy Margit lett volna már az a nő, kivel mindenesetre csak rövid ideig élhetett Zrinyi házasságban.

Bármint legyen ez, Zrinyi Vasmegyében terjedelmes birtokot nyervén, mit az emlitett második tényleges házasság a Széchi örökség egy részével is növelt, mindinkább a Dráván inneni birtokai által volt érdekelve [1]).

---

szakadozva s egyes szavak és szótagok hiányzanak vagy olvashatlanok; de a következő lapon legfelül tisztán olvasható mindjárt: „quemadmodum ut domina consors nostra id nobis scribit."

[1]) A Szécsiek felső lendvai ága kihalván, a vasmegyei birto-

Mindinkább érdekelve lőn Zrinyi mint magánember is azáltal, hogy a török foglalás Somogyban meg ne vesse lábát, miáltal Zala- és Vasmegyében feküdt, legnépesebb, legtermékenyebb és jövedelmesebb birtokain lett volna a pusztulás sora. Ennek gátja Szigetvár volt, melynek elestével a török nem találna komoly ellenállásra Kanizsáig. Mig Horváth Márk életben volt, ki 1556-ban bebizonyitá rátermettségét, jó kezekben volt a kapitányság. Azonban e dicső férfiu 1661-ben nyár végén természetes halállal kimult. Zrinyi maga folyamodott a megürült tisztre, s Ferdinánd őt nevezte ki Szigetvár kapitányának [1]).

Zrinyi Miklós 1561-ben, őszszel vonult be Sziget várába fényes kisérettel, mely közt számos főur, s hihető, hogy a beiktatás nagy ünnepélyességgel történt meg [2]). Sztancsics Horváth Márk a várat kétségkivül jókarban hagyta utódára. Amaz még fiatal ember lehetett; mert csak 1556 után házasodott meg, s halálakor csak egy Gergely nevü fia maradt árván.

Egyike volt azon alacsony sorsból érdemeik által nagyra emelkedett férfiaknak, kik számosan voltak azon korban. Győrben volt ő hadnagy, s Batthyányi Ferencz ajánlatára tétetett szigeti kapitánynyá 1556 kezdetén. Az előtte volt kapitányok Dersffy és Kere-

---

kok átszállottak a rima-szécsi ágra. Ezen birtokok Vasmegye muraszombati járásában feküdtek főkép, s nevezetesebb helyei Felső-Lindva és Muraszombat.

[1]) Istvánffy 267. l. a XX-ik könyv legvégén.

[2]) Koller, Historia epis. Quinque ecclesiensis VI. 72. l.. hol erről sept. 19. 1561. mint nem sokára történendőről van szó.

csényi nem könnyiték a föladatot; Dersffy István alatt a szigeti vitézek inkább kárt, mint hasznot tettek. Nem hősiség, hanem rablás által lőnek hiresekké. Ugy látszik, hajdukból állott az őrség egy része, a másik fizetetlen zsoldosokból, kik versenyt dultak amazokkal. Kerecsényi László, egy zágrábmegyei és dunántuli birtokos és némi hirt szerzett vitéz, az 1555-ik év végén csak rövid ideig, nehány hónapig viselte a kapitányságot, s ugy látszik, önkényt mondott le, — tán a várban uralkodott rendetlenségek miatt.

Horváth Márk átvevén a parancsnokságot, csakhamar rendet csinált, — igaz, hogy a legborzalmasabb s tulságosabb eszközökkel. Krónikáink szerint némely kicsapongó katonáit lőporral vettette föl, — s ezt nem is a szegény nép sanyargatásai miatt való boszuból tevé; mert szintoly kegyetlen volt a nép iránt is, midőn a rábizott vár érdekei kivánták. Sok panasz volt ellene később, szigoru követeléseiért. Egyszer a már török kézre került Szegszárd parancsnokával, Turali béggel levén számadása, Márk a keresztyének által lakott külvárosra ráküldé katonáit, ezek porrá égettek mindent, s tüz és kard által harmincz lakos veszett el, a hordók fenekét kivágták, a gabonát felgyujtották őszszel, midőn mindenök be volt hordva. Ezt a parancsnok halála előtt kevéssel 1560. sz. Márton nap tájban tétette [1]).

Ő katona volt és semmi egyéb. Várőrei, minden kegyetlenség mellett is, ugy látszik, ragaszkodással

[1]) Hist. Epis. Quinque eccl. VI. 112. l.

voltak iránta — erre bizonyság az 1556-ki hősi védelem, melyben katonái csaknem emberfeletti munkát végeztek. Alatta gondoskodva volt a katonák élelmezéséről és fizetéséről, nem ugy, mint elődei idejében.

Az állam akkor a várak teljes ellátását nem az állampénztárból fedezé. Fekvő birtok, egy-egy egész környék kellett minden várhoz, hogy ez lássa el élelemmel, ennek jobbágyai szolgáltassák a szükséges munkákat és segitsenek valamit a zsold fizetésében is. — Szigetvár fenntartásának terhei viseléséhez egy hajdan roppant jövedelmü püspökség, a pécsi járult.

Ferdinánd, vagy inkább a még ennek életében némileg alkirályi szerepet vitt Maximilián Szigetvár 1556-ki megtartóját terjedelmes fekvő birtokokkal ajándékozá meg személy szerint is. De ezenkivül a várkatonák élelmezésére különös kivételkép neki utalványozta volt a pécsi püspökség jövedelmeit. Egert, Ujvárt s némely más várainkat is azon időben a püspökségek birtokai tarták fenn nagyrészben; mert a főpapok különben is tartoztak a várakat védeni személy szerint s saját banderiumaikkal korábbi törvények értelmében. Most személy szerint nem szolgáltak; de birtokaik és jövedelmeik a honvédelemre fordittattak. Csakhogy a várkapitányok a püspökségi birtokoktól bizonyos haszonbért tartoztak rendesen fizetni, s különösen az e czélra forditott papi javaktól fizetett ezen dijt nevezték árendának. Horváth Márk fölmentetett az árendafizetés alól. Élte hosszáig rendelkezett a pécsi püspökség jövedelmeiről Szigetvár fönntartására; csak annyi volt kikötve, hogy a pécsi

püspöknek, ki, miután Pécs 1543-ban elfoglaltatott, nem lakott többé püspöki megyéjében, évenkint 300 forintot juttasson a jövedelmekből [1]).

A pécsi püspökség birtokai Tolnában, Baranya- és Somogymegyében terültek el. Mintegy 150 falu tartozott hozzá, s e közt kevés olyan, melyben más földesur is birt volna. Az egész püspökségi birtokot 1559-ben is 636½ portára becsülik hitelesen, melyből csak 104 volt Somogymegyében.

1563-ig már valamivel apadt a helységek és porták száma. Előbbieké 120, utóbbiaké 463. Azonban, valamint előbbi, ugy utóbbi számitásból is ki kell vennünk azt a tetemes részt, mely nem közvetlenül a püspök, hanem káptalanja birtoka volt. 1563-ban 66 helység a püspöké, 48 a káptalané, 4 a préposté, 1 a vicariusé és 1 a custosé. A püspök birtoka 254, a káptalané és káptalanbelieké 209 porta.

A káptalan falui a káptalant ismerék el ekkor is földesurnak, mely Pozsonyban székelt, mióta Pécsről elmenekült. Csak a püspök falui voltak átadva a szigeti kapitánynak.

De a püspökség nem csak ama 66 faluból vette jövedelmeit. Főpapjaink, mint tudva van, tizedet szedtek más birtokok jobbágyainak terméséből is az e czélra kijelölt kerületekben, s a pécsi püspökség tizedeit is a szigeti kapitány szedte, még pedig egész Baranya- és

[1]) Ez járt Verancsicsnak, mint pécsi püspöknek, — ennyit kapott ezen püspökségben való utóda, Draskovics is, ki 1563-ban halt meg. (Koller VI. 5. l. és 50. l.)

Tolnamegyében. És a tizedfizetés alól nem voltak kivéve a káptalan falui sem. Továbbá ama két megyének egész országos adóját (a dica vagy hadi adó) nem a kincstárba, hanem Szigetvár kapitányának pénztárába szolgáltatták. A várnál teendő ingyen munkákra is Tolna- és Baranyamegye jobbágysága volt kötelezve. Horváth Márknak ily módon roppant hatalma volt ama két megyén s tekintélyét emelte az, hogy egyszersmind kineveztetett Baranyamegye főispánjának.

Sziget tehát egészen hasonló állapotban volt Egerhez, melyet az egri püspökség birtokai, tizedei s Heves a Jászság és Kunság adói tartottak fenn és ugyanazon időbeli kapitánya, Mágócsi Gáspár, Heves főispánja volt [1]).

Azonban Sziget mostohábban volt ellátva Egernél. Valószinü, hogy korábbi jobb időkben is az egri püspökség gazdagabb volt a pécsinél. Most pedig Eger hasonlithatlanul gazdagabb volt. Mert a püspök birtokainak s tized fizető területének legnagyobb része 1560 körül nem volt török alatt. Borsod, Gömör s még Heves egy része sem hódolt a töröknek. Ellenben a pécsi püspökség törzsterülete, a kimerithetlen jövedelemforrásu s Mátyás birodalmának egyik legdúsabb megyéje, Baranya és a kisebb, de szintén termékeny Tolnamegye egészen be volt már keblezve a török birodalomba.

---

1) Saját müvemben : „Magyarország a török hóditás korában“ 129. és köv. lapok, hol egyszersmind bővebben van szó a püspöki javaknak várvédelemre forditásáról.

Igaz, hogy ezen megyék a török hóditás daczára is épen nem pusztultak volt ki még. Ezekre nézve nem állott az a különben átalános szabály, hogy a török a saját maga kipusztitotta vidékeket foglalta el. Láttuk, hogy Horvátországban a török lassu terjeszkedésének rendszere az volt, hogy az elfoglalni ohajtott várak háta mögött először néptelenné tette a vidéket, miáltal a várnak tápláló gyökereit metszette el; mert a közvetlen környezetre volt utalva minden akkori vár, kivált élelmezés dolgában.

De Baranya- és Tolnamegye a török terjeszkedésnek ama lassankint pusztitó processusán nem mehetett keresztül. Igaz, hogy a mohácsi ütközet óta majd minden nagyobb török sereg itt vonult keresztül; de a szultán jelenlétében; s az ily átvonuló vihart kiépülte a táj és korán elmenekülni szokott lakossága, mig a kisebb rablójáratoknak kitett vidékeken a rendszeres embervadászat állandó csapás volt.

1543-ban a törökfoglalás rögtönösön következett be, mielőtt városok és faluk meg lettek volna fosztva lakosságuktól, s a Dráván tuli Valpo, az inneni Siklós, Pécs, Szegszárd rögtönös elfoglalása nem tehetett annyi kárt, mint a lassan harapódzott terjeszkedés szokott volt tenni. — Ámbár kétségkivül ezen megyék lakossága is eléggé meg volt tizedelve; de pusztulások csak a török adózási rendszer fonnyasztó és irtó hatása alatt később következett be. Midőn Tolna és Baranya s néhány Dráván tuli hely csaknem hatodfélszáz portát mutat fel, mint a püspökség birtokát, — azaz annyit, mint ugyanakkor némely meg nem hódolt megye, nem

lehet őket még tönkrejutottnak vennünk. — Szigetvár méltán ingerelhette a török kormányt csak élelmeztetése módja által is. Lehet-e valami kihivóbb, mint magában az az eljárás, hogy a magyar király eme várát főleg a török birodalom meghódolt jobbágyai tartsák fenn! hogy ez a vár nagyrészben ép ez által biztositsa magát a boszú és kiéhezés ellen? Ha Sziget várát főleg Somogy-, Zala- és Vasmegye élelmezi, a török ugy vonhatta volna el tőle az élelmet, hogy néptelenné, pusztává teszi ama megyéket a vár háta megett. De ezt a várat nem a háta mögötti, hanem az előtte elterülő török birtok élelmezte, melynek sivataggá tételével Pécs és a többi török vár még érzékenyebben károsodott volna.

Igaz, hogy Szigetvár jövedelmei nem voltak ezen forrásból oly nagyok, minőknek tán azon időben is hitték. Az összes püspöki jövedelem és országos adó legfölebb a katonák élelmezési szükségeit fedezhette. Egy egykoru törvényes kimutatáson épült számitásom szerint két év alatt a szigeti kapitány ama birtokokról nem vett be egészen 4000 forintot, ugyanazon két év alatt tizedül bevett mintegy negyedfélezer mérő gabonát és másfélezer veder bort [1]). Ha pénzben veszszük a

---

[1]) Koller. Hist. Epis. Quinque ecclesiensis. Egy öt nyomtatott ivnyi számadás 1561-ből. VI. k. 88. és köv. l. A meglehetős zavaros számadásból a fentebbi eredmény csak közelitőleg adja a valódi jövedelmet. Nem vettem az 1560. és 1561-ki évet, mely össze van zavarva a többivel, — csak az 1558. és 1559-kit. Minthogy az 58-ki sok helyen át van ugorva, itt az 1557-kivel pótoltam. A bormérték itt „cubulus,“ mi aligha akót tesz: 1 hordóra ötvenet számitnak. Igy vedernek forditám.

jövedelmet, minthogy a buza mérője ugyanazon számitásban egy forintra van téve, (a borét nem tudjuk), évenkint nem igen mehetett többre 4000 forintnál, — ide nem számitván a püspök tulajdon faluinak jövedelmét, melynek földesuri adója s igy a 250 porta minden névvel nevezendő tartozása a szigeti váré volt. Hozzá kell még tennünk, hogy az őrség némely tisztjei a hátralékban volt zsold fejében baranyamegyei falukkal elégittettek ki, mi nincs beszámitva a jövedelmek közé. Igy találjuk az összeirásban mint földesur nevét nem csak Horváth Márkét, hanem a később Zrinyivel együtt halhatlanná lett Szekcsői Mátéét, Radován vajdáét, Bika Andrásét, s azon korábbi vitézekét, kikről Szigetvár egy-egy bástyája nyerte volt nevét : Késasét, ki Botykát birta, s Hennyei Miklósét, Ivanócz földesuráét.

Továbbá mindamellett, hogy a püspökség és a két megye adója alig jövedelmezett évenkint többet öt-hat ezer forintnál, mi évenkint legfeljebb kétszázötven gyalog eltartására volt elegendő, — a tiszta hasznot nem lehet számokban megbecsülnünk. — Azonkivül, hogy a várkatonák egyes, birtokukból kiszoritott s némely tán kihalt családu nemesek birtokait is elfoglalták, mi miatt elég a panasz törvénykönyvünkben, a várhoz tenni tartozott ingyen munkák szintén nagy összegre tehető értéket képviseltek. — Az ingyenmunkákra nézve a törvényhozás 1559-ben Szigetet saját tartozandóságaira : — Tolnára és Baranyára utalta; mig a közelebb fekvő Somogy és Zala ingyen munkái az ujonnan megerősitendő Babócsa épitésére

utaltattak [1]), nem is számitván, hogy a közelebbi vidékeken szükség indokolta requirálás s a kimutatásban be nem számitott takarmánynemü olykor minden pénznél becsesebb lehetett.

Végül a helyi jövedelmek közé kell sorolnunk a zsákmányt is, melyet a várőrség a törökön vett akár béke, akár háboru idején, — a mi csak a török által elkövetett hasonló tettek viszonzása volt. Maga Ferdinánd kormánya sem ellenezte az ilyeseket. Csak az volt kikötve, hogy akár ló, akár ékszerek és árúk, akár végre emberek fogassanak el az ellenségtől, azoknak eladási árából harmadrész az állam kincstárába szolgáltattassék. Ugy látszik, Horváth Márk, a többi kapitány példájára, az egész zsákmányt a várőrség számára tartotta meg [2]).

---

[1]) 1559-ki 31. és 33. törv. cz.

[2]) Schrayber Farkas, Ferdinánd német biztosa irja Horváth Márknak Bécsből 1559-ben: „Mind lovag, mind gyalog fizetésének megjobbitásáról én igen törekedtem, kiből ő felsége jó választ tett. Ezt a vitézek egyrészt köszönhetik énnekem; mert az én informatiomra engedé ő felsége a fizetés-megjobbulást. Hiszem, hogy a vitézek énnekem nem lesznek hálálatlanok az én őérettök való szolgálatomért. Azért kérem kegyelmedet, hogyha ez időközben, mig kegyelmetök közibe megyek, valami nyereséget ad isten a vitézeknek, te kegyd. szóljon én felőlem nekik, hogy szerezzenek valami ajándékot az én munkámért ... Továbbá irom, hogy sok szó lészen erről, hogy ez időben a minémü nyereség esett azelőtt való kapitányok idejében, hogy hova lett el az ő felsége része, kit minden nyereségből ő felségének ki kellett volna adni, volt a szó, hogy mind kiszedték. Erre gondot viseljen, hogy az ő flge része megadassék stb.“ „Négyszáz magyar levél“ Szalay Ágostontól. 180. l.

Néha pedig a kormány oda is ajándékozta a zsákmányból járó harmadot a kapitányoknak. Igy midőn 1558-ban Perneszi Farkast Ferdinánd az ujonnan felépitett Babócsába rendelé, mind külön adománylevélben, mind a szerződésben neki engedé át a zsákmány harmadát, és Perneszi Farkas számadása szerint a török foglyok váltságából, elfogott lovakból pár év alatt nehány ezer forintot nyerének a babócsai vitézek, s némelyik török adós is maradt a váltságpénz egyrészével [1]). Mennyivel nagyobb volt a „nyereség" Szigetvárban, melynek őrsége hatalmasabb vala, s melynek vitézei a töröknek inkább szomszédjába estek! Nemcsak a Dráva mentén és föl Fehérmegyéig kóboroltak, hanem háborgatták a török dunai közlekedését is.

Hogy Zrinyi fölhasználva a vár helyi jövedelemforrásait, s azokat inkább szaporitotta, mint apasztá, csak onnan is gondolható, mivel, mint látni fogjuk, a kincstár nem fizette rendesen katonáinak a zsoldot. Mint később Szigetvár egyik katonája vallja, mintegy husz mérföldnyi terület hosszában és széltében a várba pénz- és másnemü adót fizetett, s az egy Tolna évenkint csak pénzül mintegy ezer forintot szolgáltatott Szigetvárba. [2])

---

[1]) Nyelvemlékek II. k. 179. l. Némely rab 8—9 száz forintot is fizetett váltságul; de lehettek, kikért többet is kaptak.

[2]) „Aus vier Jahrhunderten." Dr. Karl Weber, a drezdai levéltár eredeti leveleiből, hol egy német levél találtatik, melyben egy Szigetvárból menekült katona vallomása iratik le. I. köt. 1—2 l.

Szigetvár őrsége 1556-ban, nem az ostrom idején, nyolczszáz gyalog és kétszáz könnyü lovas volt. Mellék várai: Vizvár, Berzencze, Csorgó, Barcs összesen 250 katonát fogadtak be a kormány zsoldosai közül [1]). Később, midőn Babócsa ismét magyar kézen volt s a török minden óvástétele daczára is megerősittetett; Szigetváron és Babócsán összesen ezernyolczszáz zsoldos tartatott. Ennyire számitják már 1558-ban, azaz béke idején, a két nevezett vár őrségét, melynek tartása készpénzül fizetve s az akkori fölvetés arányában, évenkint mintegy hatvanezer forintba került. [2])

Valószinű, hogy legalább egyelőre Zrinyi szintoly kedvező föltételek alatt vette át a szigeti kapitányságot, minőkkel Horváth Márk birta. Megadatott neki alkalmasint a pécsi püspökség faluinak egész földesuri és királyi adója. De minden kedvezmény mellett, s csupán a fentebbi számot véve is föl, mint évenkinti költséget, valószinűtlen, hogy csak a katonák eltartása is kitelt volna a vár jövedelmeiből, — nemhogy még Zrinyi akart volna gazdagodni belőlök, mint Forgách gyanúsítja. Sőt valószinű, hogy némely esetben a magáéból kellett hozzá tenni előlegezéskép a jövedelemhez a katonák eltartására. A kormány kapott rajta, ha nagy birtokú főurak ajánlkoztak kapitányoknak; de

[1]) Bucholz IX. 617. l.

[2]) U. a. VII. k. 346. l. A zsold kiszámitása 1200 gyalogra és 600 lovasra van fölvéve. A gyalog 35 ezer, a lovas 25 ezer forint évi zsoldra számittatván, a Zrinyi 1553-iki számadása arányában: ez a minimum.

ez ritka eset volt. Többnyire szegényebb nemesek voltak a várkapitányok, kiket a király külön adományok által tett vagyonosokká.

Midőn Zrinyi 1561 végén átvette a kapitányságot, még nem köttetett volt meg forma szerint a béke a törökkel. — A fél béke, fél háboru alatt a török folyvást ügyekezett Szigetvár táján új erődöket épitni, mit meggátolni a szigetvári kapitány föladata volt.

X.

Zrinyi müködése 1562-től 1566-ig.

1562-ben Arszlán pozsgai bég a szigeti őrség Dráván túl tett kirándulásainak fékezésére ama víz jobb partján, Monoszlónál egy török őrséggel ellátandó várat akart épitni. Tetemes katonai erővel jelent meg s tábort ütött azon tájon. Bozniából és a török-horvát részekből nagy számú paraszt ráczot hozott magával az erőd épitésére, valamint néhány ágyut, elegendő puskaport s más szereket a vár ellátására. Már hozzá is fogott az épitéshez.

A szigeti kapitány ezt annyival kevesbbé nézhette el, mivel a pécsi püspökség némely birtokai a Dráván túl feküdtek. Nagy titokban tehát háromezer válogatott katonát, ezer lovast és kétezer puskás gyalogot vesz maga mellé, kik közt voltak a babócsai kapitány Perneszi Farkas s Zrinyi sógora Tahi Ferencz, személy szerint s embereikkel. Zaj nélkül kelnek át a Dráván Barcs körül, egy-két mérföldnyivel felül az ellenség táborhelyén [1]). Telhető sietséggel közelednek

[1]) Istvánffy szerint, kitől ezen eset leirását veszem, (273. l.) Babócsa és Tamási közt. Ezek közt közből fekszik Barcs.

egész csatarendben. Zrinyi az első csapat, négyszáz lovas vezérletét Tahira bizza. A második hadcsapatot két szárnyra osztja. A Dráva felőli balszárny vezényletét Perneszinek adja, maga a jobb szárnyét veszi át. A törökök a mi seregünk láttára azonnal kijövén a táborhelyről, teljes csatarendben várják. De mikor már összecsapásra kerülne a dolog, mindamellett, hogy a törökök nagyobb számmal voltak, azonnal hátat fordítnak s rendetlen futásnak erednek. — a mi pedig azon időkben soha sem volt szokásuk. Okát nem tudni e váratlan rémületnek. Vagy ugy volt intézve Zrinyi támadása, hogy a visszavonulás elvágásától és a Drávába szoríttatástól kellett tartaniok, vagy csak utolsó perczben vették észre, hogy Zrinyi vezérli a hadat, kinek neve, kivált a babócsai ütközetek óta, rémitésül szolgálhatott a töröknél. Napjainkban is felette nagy tényező az ellenség vezéréről való véleménynek moralis hatása, — még nagyobb volt az a régibb időben.

A győzelem minden áldozat nélkül szereztetvén, nem tartozik a fényesek közé. De az eredmény annál fényesebb volt. Számos török vágatott le vagy fogatott el rendetlen futás közben. Maga Arszlán bég alatt lova összerogyván, idegen paripán menekült s fegyverei és gazdag lószerszáma katonáink zsákmánya lőn. Arszlán bég sátra, a tábor egész podgyásza, számos fényüzési czikkel, zsákmányul esett. De legnagyobb nyereség két nagyobb és négy sugár ágyu, s mindazon hadiszer, melyet Arszlán az épitendő vár számára hozott volt magával. Mindezt Szigetvárba szállíttatá Zrinyi s a fegyvertárban tétette le. A monoszlói eset ujból

kimutatá Szigetvár egyik fontosságát. A török utjában eső Dráván keresztül az átjárást nem lehetett biztosítani, míg Szigetvár magyar kézben volt.

Ugyanazon évben a nádor is, ki még alkalmasint folytatá az összes hadak és várak feletti parancsnokságot, Dunán túl győzelmet nyert a törökön.

Hegyesd vára Zalában, a Balaton mellett a Sárkány nemes családé volt, mely annyira elhanyagolta, hogy csupán két katona őrzötte, a mennyi tudniillik elég volt, hogy estvénkint fölvonja s reggel lebocsássa az emelcse-hidat. A török ezt megtudván, 1561-ben őszszel meglepte és miután hatalmába ejté, ágyukkal s erős őrizettel látta el, mely nagy rablásokat folytatott egész télen a szomszéd tájakon. Következő nyáron, 1562-ben veszik be makacs ostrom után a nádor katonái. Hihetőleg ez volt utolsó nevezetes tette e férfiunak; mert ugyanazon nyáron az akkor uralkodott járványban hirtelen halállal kimult, hatvannégy éves korában. Az ország nádor, s Zrinyi hihetőleg egy jó barát és pártfogó nélkül maradt.

Zrinyi mint horvátországi bán is nagy részt vehetett a magyar birodalom központi ügyeiben. Befolyása alkalmasint növekedőben volt, a mily mértékben mindinkább elforditá figyelmét a specificus horvát ügyektől. Különben is mint 1557 óta tárnokmester, egyik fő tagja volt a magyar királyi tanácsnak.

Igy jelen volt ő 1561-ben nyár végén Bécsben azon értekezletben, melyben Ferdinánd a magyar egyházi és világi főurakkal utódjának még életében való megkoronázásáról tanácskozott, s melyben a választás

utján való öröködés elvéből akart lealkudni a magát most, miután német császárrá lett, mind hatalmasabbnak érzett vén király. Voltak, kik már ekkor, talán épen e követelés ellenében való óvásul, I. Ferdinándnak nem legidősbbik fiát Miksát, hanem a kisebbiket Ferdinándot vélték megválasztandónak, annyival inkább, mivel ez 1556-ban a babócsai hadjárat alkalmával sok vállalkozó szellemet és megnyerő személyes tulajdonokat mutatott.

Azonban e titkos tanácskozások tárgyai az 1563-ban Pozsonyba összehitt országgyülésen jöttek teljes nyilvánosságra és törvényes megvitatás alá. Ezen országgyülés hasonlítni akart a hajdan Rákos mezején tartott nemzet-gyülésekhez abban, hogy Szent István király napjára volt összehíva. De emlékeztet ezen ülések némelyikére a tanácskozások viharossága, és a főurak és számos kisérők fénye és pompája által is. Katonai szemlék, ünnepélyek, tánczvigalmak, látványos játékok vegyültek a nagyon komoly országos ügyek közé. Együtt volt minden, ki méltóság és vitézi hir által kitünt; oda hozá minden főur nejét, legény fiát és hajadon leányait. Ezen országgyülésen „nevezték ki“ és koronázták magyar királylyá I. Maximiliánt, s itt adá férjhez számos főur idehozott leányait. [1])

Zrinyi Miklos első rendű személyiség volt mind a komoly végzésekben, mind az ünnepélyeken, miud a

---

[1]) Verancsics Antal. „Monumenta Hung. Hist.“ Irók. III 106. l. „Ugyanezen koronázat alatt egynehány magyar urak adák el leányokat; fiokkal Pozsont megnézteték.“

vigalmakban. Két legény fia György és Kristóf, kik közül előbbi a koronázás ünnepélyén Dalmátia zászlóját vitte, s — ezenkivül hajadon és házas leányai által fénylett a pozsonyi ünnepélyeken. Valószinű, hogy ezen alkalommal szélesbité uj sógorság által családi összeköttetéseit, hogy itt adta férjhez egy két leányát. Legalább a jelen volt főrendű nőtlen „ifjak" névsorában találjuk Zrinyi egyik későbbi vejét Homonnai Miklóst is [1]). Sőt hihetőleg maga is itt jegyezte el utolsó nejét, a cseh kanczellár leányát; mert nemcsak magyar, hanem spanyol, német és cseh főurak is számosan vettek részt az ünnepélyeken családostól.

A főurak kisérete meglepé az idegeneket és a Pozsonyba érkezett király-jelöltet, kit érkeztekor a Duna parton mintegy háromezer délczeg lovag várt diszes hadi rendben. Ezen egész csapat kizárólag a főurakból s azok magán-költségen tartott fegyveres szolgáiból állott: mert a király előre értesülvén a nagy készületekről, melyek által a magyar urak Pozsonyban telhetőleg utánozni akarják az egykori rákosi gyüléseket, megtiltá, hogy bár melyik főur is oly katonáját hozza az ünnepélyre, kinek tartására készpénzt kap az állam pénztárból, — nehogy az ünnepélyeket a török végváraink elleni merényre használja föl [2]). Bár mult télen ünnepélyes békeszerződés köttetett volt a törökkel, nem lehetett bizni benne, s folyvást résen kellett állani.

---

[1]) Kovácsics Scriptores Minores. I. k. 147. l.

[2]) Katona XXIII. k. 677. l.

A szigeti kapitány mindemellett százhatvannyolcz lovast hozott magával, kik a magyar könnyü lovasok módjára sisakkal, vérttel, kopjával, karddal s némelyek régi szokás szerint, széles bárddal is voltak fegyverkezve. Mindez csillogott az aranytól, drága kövektől, valamint a bársony ruházat, a legnemesebb faju lovak kantára, nyeregszerszáma is. Senkinek ily számos kisérete nem volt, mert a Báthory czimert viselt kétszáz kilencz lovas két testvért kisért, Endrét és Miklóst; maga az esztergomi érsek Oláh, csak 150, Perényi Gábor csak 118 lóval jelent meg. Csak a bán, Erdődi Péter hozott 160 lovast. [1])

Nádor nem létében Zrinyi, mint tárnokmester s egyszersmind talán mint átalánosan elismert legjelesb hadvezér vette át az ünnepélyen a főurak összes banderiumainak vezérletét. A számos véres csatában forgott vitézek, kik közűl Eger halhatlan védelmezője Dobó, a Petők, Batthyányak, Mágócsi voltak jelen, a valódi dicsőség mellett nem sokat adhattak a hiu diszelgésre, és a valódi hősi szellem lelkesítette és sulyos munka edzette bajnokok megvetették kétségkivül a hetvenkedő délczegséget, s nem annyira magok, hanem a világ izlésének kivántak eleget tenni. Miksának német császárrá és cseh királylyá koronáztatása a régi lovagkor egész majmolásával ment végbe s a magyarnak is kellett mutatnia valamit az egykori nagyság külsőségeiből. Egy kis képzelő tehetséggel a három ezer lovasból fogalmat lehetett alkotni róla, minő volt

[1]) U. o.

a rákosi gyülés, hol néha nyolczvan ezer lovas sereglett össze a törvénynapokra. Azonban mindamellett, hogy a látvány gerjesztette lelkesedés önkénytelenül az emlékezet egy bús sohajával vegyült, az idegenek kétségkivül Európa legszebb és vitézebb lovasságát szemlélhették hozzá méltó férfiak vezérlete alatt. Mig külföldön inkább csak álarczos mulatság volt már a középkori lovagjáték, nálunk a legendák hősei valóság és szinről szinre látott élet volt.

Volt e fényben komolyabb politikai czélzatosság is. Már előbb mutatkozott a szándék a kormánynál, hogy a nemzet szabadválasztási jogából lealkudjék. A nemzet már a gyűlés formája által is demonstrált ama joga mellett, midőn ügyekezett azt minél hasonlóbbá tenni a rákosi király-választó gyülekezethez, — s ezuttal a nemesség magatartása is emlékeztetett a Verbőczi korabeli ellenzékre.

Habár ezen országgyűlés folyama nincs felderítve, az egykorúak ránk maradt töredék adatai némi fölvilágositást adnak, — jelesen pedig a vitákban részt vett váradi püspök Forgách, ki habár erős pártszinezettel s részrehajlóan itél; de oly dolgokat ir, melyekben maga forgott.

Bár fennforgott, de nem nagy vitára adhatott okot az a kérdés, vajjon Ferdinánd fiai közül az idősbik, Miksa, vagy a kisebbik, Ferdinánd, választassék-e meg? Miksának nem az első szülöttség, hanem az adott elsőséget, hogy német császársága bizonyos volt. A magyarok, bár eddig nem látták teljesedve azon reményeiket, melyeket a magyar királynak német császárságához

kötének, s belátták az azzal járó hátrányt, mely szerint a németországi ügyek örökös zavara némely esetekben elvonja az uralkodó figyelmét a magyar ügyekről; de a német császár és magyar király azonsága nyugoti Európa nagy részének velünktartását képviselte. Midőn két oly herczeg közt kellett választani, kiknek egyike német császárrá leendő, másika nem, — az előbbi mellett kelle lenni a magyar többségnek, ha a királyi apa mást akart volna is. De úgy látszik, maga Ferdinánd jól ismerte a magyarok ebbeli gondolkodását, mely hatalmas érdekből indult ki. Ezért koronáztatá meg 1562-ben Miksát először cseh királynak s aztán Frankfurtban német császárnak.

Mindamellett I. Ferdinánd egyátalában nem ért czélt azon szándékával, hogy a magyarok Miksát ne választott, hanem első szülötti öröködés utján megkoronázandó magyar királylyá tegyék. Sőt ezen túlzott követelés idézhette elő a rendekben az erős ellenzéki szellemet. Még az kevés volt, hogy mindenekelőtt nádorválasztást sürgettek. Sokan voltak, kik ezenkivül a sérelmek orvoslását követelték, mielőtt a leendő király megválasztásához fognának.

Hosszú vita után kiegyenlités történt, melyben mindkét fél főtörekvése meghiúsult. Ferdinánd koróntsem érte el, hogy a választás elvéről a nemzet lemondjon; a rendek nem érték el, hogy nádor választassék, s a sérelmek orvoslása sem igért gyökeres javulást.

Föltehetjük, hogy a két szembenállott párt közül a kormánypárt sem volt azon időkben hajlandó bizonytalan nyeremény fejében föladni oly nagy jogot, mint a teljes

szabadválasztás. A kormánypárt, ugy látszik, azt vitatta, hogy a királyválasztó gyűlés és koronázás mielőbb történjék meg — s a nádor-választás más gyülésre, a sérelmek orvoslása ngyanezen gyülés későbbi üléseire halasztassék.

Minő szerepe volt Zrinyinek ezen pártküzdelemben? Forgáchnak hitelt adhatunk abban, hogy ő a kormánypárttal tartott, melynek két más érdekelt vezére az esztergomi érsek Oláh Miklós és Batthyányi Ferencz voltak. Forgách azzal gyanusitja Zrinyit, hogy ez ama kettővel azt tanácslá: a rendek zugását számba nem véve, meg kell koronázni a királyt, — a korona kezénél van s ki merne valamit tenni ellene?

Ezen csak titokban adhatott tanácsokról, meglehet, nem jól értesült Forgách. Legalább saját előadása is ellenmondást foglal magában Zrinyire nézve. Mert fölhozza, hogy Zrinyi a nádor-ispánságra vágyott. Vádképen hozza föl ezt, holott ez magában dicséretére válik Zrinyinek. Ilyes nagyravágyás az egykori bánban, jeles hadvezérben és mostani tárnokban természetes és indokolt szenvedély. Továbbá a másik vád ellenében épen czáfolatul hozható föl a nemes nagyravágyás. Ha Zrinyi nádor akart lenni, ő lett volna-e, ki ellenezze a nemesség egyik fő követelését, a nádor-választást? s ha most tán nem, de később is e polczra akart emelkedni, ő lett volna-e, ki homlokegyenest szembeszáljon azokkal, kiktől megválasztatása függött?

Leghihetőbb, hogy Zrinyi közvetitő szerepet játszott, s midőn az udvar előtt is kedveltetni ohajtá magát, mint gyakran történik a közbenjárókkal, gyanússá

tette magát az ellenpártnál s a kivált később, midőn történeti müvét irá, tulzott párt-szenvedélyű Forgách előtt is.

Zrinyiben annyival inkább föltehetjük a nádorságra vágyást, mivel harczi dicsőség, azon idők legnagyobb érdeme dolgában alig volt ki fölül mulja s kétségkivül tettekre való képessége, határozott jelleme által kivivta azon közelismerést, hogy kormányzatra termett ember. Némely tettei, melyek tán erkölcsileg gyanussá tették nyiltszivűségét s netalán furfangosság hirébe hozták, azon időben nem tekinteténck rosz kormányzói előzményeknek. Gazdagsága, terjedelmes családi összeköttetései, szintén valószinűvé tették ezen méltóság elnyerhetését.

Zrinyi, mint láttuk, bár nagy hirű, hatalmas ősöktől származott, első fiatal korában nem örökölt apjáról se hirt, se közbecsülést, sőt még oly anyagi állást sem, mely sok más nagy családéhoz mérve, tisztességesnek lett volna nevezhető. Mostoha viszonyok közt, meglehetős sanyarú iskolán kezdé életét. Maga erején küzdé föl magát, s lett nemcsak gazdag és hatalmas főurrá, hanem oly nevezetes férfiúvá, kit az egykoruak a haza legkitünőbb fiai, most legkitünőbb védelmezői közé számitának. Hogy első fiatal korában elhanyagolt müvelődését, mely még 1541-ben a Ferdinandhoz irt konyha latinságu levélben is mutatkozik, utánpótolá, az olvasásban, irásban és tanulmányban gyorsan előre haladni kezdett kor kivánataihoz képest, nem szenved kétséget. — Ezt is, mint érdemei nagy részét, önmagának köszönhette. Hozzájárultak a család egy-

kori nagyságának emlékei — valószinűen annál nagyobb dicsekvése fiatal korában, minél kevesbbé dicsekhetett közvetlenebb őseivel. Személyében egyesülhetett egy alászállott nagy család gőgje és egy „par venu" fölfelé törekvése, de nem kis mértékben, tettekre termettségének érzete.

Ez az ábránd s talán e méltányos kivánat meghiusult, még pedig nem a rendek miatt. Épen a király volt az, ki a nádor-választásba semmiként sem egyezett. Láttuk, mily hatalommal ruházta föl utolsó időkben a törvényhozás a nádort. Ez a nagy hatalom egy magyar főur kezében alkalmatlanságokat okozhatott, — és már Nádasdy életében elkezdődik, hogy külföldi kapitányok küldetnek be, kik nem akarnak a nádortól függeni, hanem idegen parancsoknak engedelmeskednek. Innen az egyik fő sérelmi pont az 1563-iki országgyűlésen is a külföldi kapitányok ellenőrzés nélküli eljárása s egyik fő kivánat, hogy külföldi kapitányok ne neveztessenek ki Magyarországon.

A Zrinyi iránt mindig kedvező Ferdinánd némi kárpótlásul, és talán a rendek közelebbi kivánságának is eleget teendő, kinevezi őt Dunán túli főkapitánynyá, hogy ama területet minden ellenséges beütés ellen tehetsége szerint védelmezze az alája rendelt katonákkal. Ezen föladat megkönnyitése tekintetéből a király száz könnyű lovas és szász gyalog tartására rendel neki hó pénzt, zsoldul a Magyarországon divatozó fizetéseket határozván: a lovasnak havonkint négy rhenusi forintot, a gyalognak két magyar forintot. A vajdáknak és tizedeseknek szintén a szokott fizetés

rendeltetik, valamint a csapathoz tartozó egy zászlótartónak, három trombitásnak és egy dobosnak is. A kétszáz emberen kivül még ötven lovag puskás ember tartására adatik neki zsold, kiknek havi fizetése öt-öt rhenusi forint. Végre, mint szokás volt, a kapitány személyére havonkint száz forint, a Zrinyi által kinevezendő alkapitány részére harmincz forint rendeltetik — és ezenkivül szintén a kapitány részére száz lovas után járó ugynevezett asztalpénz, mi hihetőleg ismét száz forintot tett. Szóval havonkint mintegy ezer s évenkint mintegy tizenkét ezer magyar forint követelése volt Zrinyinek a kincstáron. A király ennek fedezése végett egyenesen a Dunán túli kerület megyéinek adóira utalja Zrinyit, melyek ha nem fedeznék szükségeit, a hiány a király hadi pénztárából a hadi fizető mester által fedezendő, azaz: ha a magyar kamra nem győzi, a német kamra fogja kisegiteni. Ez szólt mind béke, mind háború idejére. Igéri a király, hogy a fennirt csapat-számot nem fogja apasztani, hanem inkább nevelni. Ha Szigetet a török ostrom alá fogná, Zrinyinek szabadságában álland akár személyesen megtartani a várkapitányságot, akár helyettest hagyni ott, s maga elvonulhat a kapitánysága területén kivül eső várba is. A kapitányság átvétele megtörtént már 1563-ról 1564-re való télen. [1])

---

[1]) Oest. Milit. Zeitschr. 1827. II. 262. l. A rendeletben (melyet itt bő kivonatban közlék) az áll. hogy Zrinyi a közelebbi lustratiótól számitva, hivataloskodik. Ez pedig 1564. februárban

A kedvetlenségre, ha meg volt, több-több okot szolgáltattak a bekövetkezett események. — Ferdinánd király, kivel Zrinyi meg tudott alkudni, 1564 nyarán meghal, s helyébe Miksa lép a trónra, ki akaratosabb és hevesebb egyéniség volt apjánál, s Zrinyi határozottsága mellett bajosabban jöhetett ki vele. Különben maga a személyváltozás is veszteség volt Zrinyinek, mert bármely utód sem viseltethetett iránta azon személyes részrehajlással, melyet Ferdinánd ezen régi hive iránt mutatott.

Ha egyéni hasznot nem sokat várt Zrinyi az uj királytól, többet remélhetett tőle politikai tekintetben az országra nézve, melynek érdekei különben is lényegesen egyeztek magán érdekeivel. Miksa király fiatal ember volt még, nagybátyjánál V. Károlynál járt hadi oskolában s nagyobb kedvet mutatott a háború iránt, mint atyja Ferdinánd, ki személyesen nem vett részt a hadjáratokban. Ismerte a magyar viszonyokat s részvétet mutatott irántok. De mindenek felett állott az, hogy német császár, ki egy nagy birodalom s ezenkivül Spanyol- és Olaszország segitségét eszközölheti ki.

Zrinyi, mint magán ügyeiben, úgy a politikában is, bár néha gyanus eszközöket használt; de annyiban választást tett a cselekvési módok közt, hogy jobban szerette az egyenes és elhatározó, mint a kicsinyes

---

már megtörtént volt. A német forditást elég hünek fogadhatjuk el, kivéve némely müszavakat, melyeket könnyen kiigazíthatunk. Igy a hol tizedről van szó a forditásban, világos, hogy „dica“ áll az eredetiben, mi pedig csak az akkori országos adót jelenti.

módokat, — minden félszegség iránt, úgy látszik, ellenszenve volt.

Az ország ügyeiben határozott, nagymérvű tervvel lépett föl most, mely egészen következetes azon fiatalkori fogadáshoz, melyet Pest ostroma után más bajtársaival együtt tett: nagy háború által kiszorítni a törököt az országból — ez volt programmja fő tétele, melyet Miksa trónraléptével szőnyegre hozott.

Kevéssel I. Ferdinánd halála után az uj király tanácskozmányra hivta meg a magyar urakat s ebben részt vett több német tanácsos is. Fő kérdés szólt: folytattassék-e a frigy a törökkel?

Maga a király s sok más nemcsak papi, hanem katonai egyén is a béke folytatása mellett szólt. 1562-ben, mondának ezek, béke köttetett. Az ünnepélyesen adott szót, az aláirt szerződést kötelesség megtartani. Még gyanura sem kell okott adni a töröknek ebben a részben. Teljesítni kell a szerződésben kikötötteket; a békekötés óta kimaradt évenkinti összeget, harmincz-harminczezer aranyat Konstánczinápolyba kell küldeni pontosan. Egy háboru ezerszerte nagyobb kárt tehet amaz összegnél. A háboru mindig koczkáztatott vállalat, s hogy a koczka könnyen fordul ellenünk, nagyon valószinű; mert az ellenség roppant hadi erőt bir kiállítni. Annyi keserü tapasztalás mutatta már, hogy a háboru a mi hátrányunkra üt ki, akár az uralkodó jelen nem léte, akár a vezérek képtelensége miatt! Nemcsak Magyarország, hanem más nemzetek is nagy veszteségeket szenvednek a török miatt. Ezért mindent inkább, mint háborút a török ellen!

Igy vélekedtek sokan. Zrinyi körülményesen fejtegette ezen nézetek helytelenségét. Szavainak értelme ez volt: Nem áll, hogy béke volna az, mely köztünk és a török közt létezik, — nem béke azon értelemben, mint két szomszéd állam közt kellene divatoznia. Csakúgy rabolnak, pusztítnak a törökök, csak úgy ügyekeznek, hogy a mi területünk jobbágyait hatalmuk alá hajtsák, csak oly leplezetlenül törekednek hol meglopás, hol nyilt erőszak által végváraink elfoglalására, mint háború idején. Ha panaszt teszünk miatta, a kötést kényök szerint magyarázzák, ránk fogják, hogy mi vagyunk a békebontók, — egy szóval úgy bánnak velünk, mint zsarnok a tehetetlen alattvalóval. Nem vagyunk egyenlő jogu felek, mint a szerződés hozná magával, hanem vagyunk szolgává alázott nép. Nem szerződés felbontásáról van szó, hanem arról, hogy lerázzuk nyakunkról az igát. A kik a háborúval járó nagy kártételeket hozzák föl, nem fontolják meg, hogy a béke inkább emészti, mint gyarapitja országunkat. Ilyen béke a magán- és közvagyonnak nagyobb romlásával jár, mint egy-egy háború.

Hogy a török ne vádolhasson álnoksággal, meg kell számára becsülettel küldeni a békeszerződésben kikötött évenkinti harminczezer aranyat, az 1562 óta lefolyt két évre. De egyszersmind fel kell mondani a további fegyverszünetet, — mire eléggé följogosít azon számos sérelem, melyet a török elkövetett ellene.

Fölhozatott, mond tovább Zrinyi, az ellenség roppant hadi ereje. Ebben a részben tulzottak a vélemények. Maga, Zrinyi, saját szemével is látta a törökök

legnagyobb seregét, melyet a szultán személyesen vezérlett. Először Bécs alatt 1529-ben, mint huszonegy éves fiatal; látta a Kőszeget ostromolt hadakat s azokat, melyek mieink tehetlensége miatt Esztergomot és Fehérvárt bevették, s melyeket még tatárok is szaporitának. Ő arról győződött meg, hogy valótlanok a török hadak számáról való állítások. A rendes és jó gyalogság, a janicsár sereg, mint mindenki tudja, tizenkét, legfeljebb tizennégy ezer emberből áll. Az európai és ázsiai összes hűbéres lovasság huszonöt-, legfeljebb harminczezer. Ugyanannyi a zsoldos és határőrvidéki török lovasság is. A többi használhatlan nyilt csatában. És átalán a többi hadsereg gyülevész nép, melynek számát a sereggel hozott s különféle munkákra alkalmazott keresztyén jobbágyság alkotja, melyet Görögországból, Bulgáriából s más tartományokból hajtanak a táborral. Ezek nagy része csak fejszével, bottal van fegyverezve. [1])

Hetvenezer ember, gyalog és lovas, elegendő volna, hogy sík téren a győzelem alapos reményével szembeszállhassunk velök. Egyenlő számu gyalogsága janicsárok, s egyenlő számu lovasság a két rendbeliszpáhik ellen — bátran daczolhatna a maga erejét túlságosan dicsérő ellenséggel. Ennyit pedig ki lehet állítni. Azonkivül, hogy Magyarországról és a Miksa császársága alatti

[1]) Istvánffy, ki terjedelmesen közli Zrinyi beszédét, kétségkivül nem szó szerint adja, s alig hiszem, hogy a lovasságról szóló helyet ugy mondta volna Zrinyi. Én világosabbá tettem a dolgot, ugy a mint a török hadsereg létszámáról máshonnan vett hiteles tudomásunk valószinüvé teszi.

tartományokból számos jó katonát lehet toborzani, az ő, Miksa, közel rokona a spanyol király volna rábirandó a segitségre. A spanyol gyalogság se gyakorlottság, se vitézség dolgában nem enged a janicsároknak. A pápa felszólitandó, hogy más európai fejedelmeket is rábeszéljen a vállalat támogatására. Pénzt is lehet előteremteni a vállalatra s Magyarország, ez oly termékeny föld, kezeskedik az élelemről — a Duna pedig elég alkalmas csatorna a szükségesek alászállítására. A mi a vezérletet illeti, legjobbnak látná, hogy Miksa személyesen vegye át, ki állása tekintélyénél és személyes tulajdonainál fogva legalkalmasabb rá. Ily módon megszünnék számos nehézség (odaértve tán az Erdélylyel való örökös ujjhuzást), vissza lennének nyerve elvesztett területeink s megboszúlva vereségeink.

Ő nem bűn vagy aljas hitszegés elkövetését kivánja, hanem Magyarország szabadságát, a széttépett hazának kelettől nyugatig való helyreállitását — s ezzel egyszersmind Németország és egész Európa szabadságának biztositását. Nincs ennél nemesebb, nagyobb és egy fejedelemhez méltóbb vállalat! [1])

Ez volt Zrinyinek a király tanácsában adott szavazata. Nem hiu szónoklat, minőt néha régi történetiróink egyes nevezetes ember szájába adnak. Nem tagadhatta senki azt, hogy szavai teljes valóságon épülnek. Igaz volt, hogy a török béke roszabb volt mulékony háborunál, s a későbbi kor történetirása csodálatosabb-

---

[1]) Istvánffy a XXII. k. első lapjain.

nak tartja azt, hogy a folytonos rablás, harcz, terjeszkedés s a mindennap előfordult hasonló sérelem nem volt „casus belli", mint csodálkoznék azon, hogy ilyesek alapján a frigyet megszüntnek hirdették volna. Nem lett volna ugyan menthető a frigy fölmondása. Ha tudta a kormány, minő természetű a török békeség, mért irta alá a békeszerződést — sőt mért küldött maga békét kiváné követeket Konstanczinápolyba? — És miután megköttetett a béke, miért nem teljesité Ferdinánd, a mire magát kötelezé: évenkínti harminczezer arany küldését a szultánnak s a jókora ajándékösszegeket a pasáknak? — De Zrinyi épen ezen félszeg s sok tekintetben megalázó rendszernek akart véget vetni, s midőn uj fiatal király lépett a trónra, nemes dicsvágyára való hivatkozás által akart egy teljes rendszerváltoztatást.

De Zrinyi javaslatát leszavazták a tanácsban s a király maga is ellenkező nézetben volt: követni akarta az atyja által folytatott hagyományos politikát, melyről nyilvánvaló volt, hogy bár Németországot és Európát fedezi a török ellen; de béke által ép úgy, mint háboruival tömérdek kárt tesz Magyarországnak.

Lehettek mindamellett magyarok is, kik alapos okokból szavaztak Zrinyi ellen, oly okból, mely beszédében nem fordul elő, vagy Miksa iránti kiméletből, vagy mivel magától érthetőnek találta. Azt mondhatták rá, hogy háboruban mindamellett is nagyobb hóditásokat tesz a török, mint béke idején, midőn csak kis várakat és falukat hódit. Aztán jobban meg lehettek-e elégedve az egykoruak a háboru folytatásával, mint a

békével? Ép oly félszeg volt az, mint emez. A külföldi táborok, melyek segitségünkre jöttek, fizetés nem létében kegyetlenül dultak s egész vidékek lakosságát tönkre juttatták. És a mi fő, nyilt csatába nem ereszkedtek a törökkel, — szemök láttára foglalta el ez várainkat. A török seregnek ezen időkben roppant előnyei voltak. Egyik és a fő a vezérlet tökéletes egysége, mi még akkor is fél győzelem, midőn nem oly kitünő vezérek vannak, mint Szulejmán és az általa érdem szerint fölemelt pasák. Ezen kivül a rend, fenyiték csaknem a maga tökéletességében; a háború viselésre oly szükséges; gazdag finá問czia. Végre a hadfolytatás módja is csaknem kész vereség volt a török ellenében. Az az ökörszekér-lassuság, melylyel a nyugoteurópai hadak mozogtak, az előnyök egy jó részét engedék a határozott, gyors mozdulatok által kitünt könnyü gyalogságnak és könnyü lovasságnak. Eddigelő a magyar katona és magyar hadfolytatási mód volt képes sikert vivni a török felett. Zrinyi kétségkivül roszalta s tán gyülölte is a hadfolytatás divatozott nemét: ezt nem szavai, hanem összes vívott csatái hangosan hirdetik. De azt vélhette és helyesen, hogy egyesített erélyes és ügyes vezérlet mellett minden jóvá tehető. Az egységet leginkább azzal remélte elérni, hogy ha maga a császár személyesen veszi kezébe a vezérletet, habár ezzel még nem volt biztositva egyszersmind a czélszerű vezérlet is.

De bármik voltak a háboru és béke mellett fölhozott, vagy titkos okok, Zrinyi kedvetlenséggel láthatta, hogy tanácsa félrevettetik, s abból csak annyi tartatott

meg, hogy az elmult két évről hátramaradt hatvanezer arany megküldetik Konstánczinápolyba, Miksának azon ünnepélyes nyilatkozata mellett, hogy a békét tovább is fenn fogja tartani s az annak megvásárlására szolgáló adót pontosan megküldi Konstánczinápolyba.

Kedvetleníthette Zrinyit az is, hogy a Dunán túli főkapitányság neki adatott ugyan, de a hozzávaló segély nélkül. Katonáinak eltartására a kormány nem küldött hópénzt. Mintegy félév mulva a kapitányság átvétele után a törvény követeléséhez képest szemlét kell vala tartania az összes kapitánysága alatti végvárakon. A török határokhoz közeli helyeket elég nagy számu, ütközetre kész csapatok nélkül meglátogatni nem lehetett. Egy sajátkezű levélben, melyet gróf Salmhoz, a győri főkapitányhoz irt, kivel együtt kell vala megtennie a körutat, 1564-ben május 9-ikén fölpanaszolja, hogy kapitányságának katonái nem kaptak zsoldot s nem mehetnek vele fizetetlenül; nem is látja, hogy segédsereg adatnék valahonnan melléje. „Kisérct nélkül pedig, ugymond, teljességgel meg nem indulok, mert nem illik az embernek, hogy magát vakmerőn kitegye a nyilvánvaló veszedelemnek.“ [1])

Hat hét mulva, junius 15-ikén a király azt a módot ajánlja Zrinyinek, hogy vegyen maga mellé annyi katonát, a mennyit vehet, csatolja hozzá a megyék nemességét s úgy menjen Győrig; ott Salmmal egye-

---

[1]) A nemzeti muzeum eredeti, folio latin kéziratai közt (a Jankovics-gyüjteményben). „Haud enim decet temere hominem se manifesto exponere periculo.“

süljön, ki német zsoldosokkal s köztök vasasokkal, valamint a környékbeli várak némely őreivel hozzácsatlakozván, együtt végezhetik az őrjáratot. Igéri a király végül, hogy némi zsoldot küldeni fog katonái fizetésére. Zrinyi méltán röstelhette, hogy tiszte teljesitésében némileg az idegen győri kapitány alárendeltjének tünik föl, ő, ki egyszersmind az ország fő-fő hivatalnoka, tárnokmester volt [1]). A Dunán túli főkapitányság legalább ezen pár évben, ideiglen csak puszta czimnek volt tekinthető. Ha egy babócsai kapitány (ki német zsoldosokat is tartott) nem engedelmeskedett neki, ha egy győri várkapitánynak több ereje volt, Zrinyi nem volt egyéb, mint legfeljebb a többivel egy sorba helyezett várkapitány. Valószinű, hogy már 1566 előtt azt a szűken s mindig utófizetett zsoldot, melyet főkapitánysági czim alatt húzott, egészen Szigetvárra forditá, s a főkapitány banderiuma benn, ezen várban szolgált.

A Dunán túli megyék adójából csakugyan nem kapott Zrinyi annyit, a mennyi a főkapitányi zsoldra kellett. Sok más czélra el lehettek azon adók utalványozva. Vasmegye adószedője szolgáltat neki a főkapitánysági fizetés fejében mintegy kétezer forintot [2]).

---

[1]) Zrinyi czime ekkor: „Nicolaus Comes perpetuus de Zrinio, Tavernicorum regalium magister sacrae imperatoriae et regiae majestatis, partium Cis Danubianarum et arcis oppidi Siget suppremus Capitaneus.“ U. o.

[2]) „Dicator regius in comitatu Castriferrei de dica regia anni 1564. terminorum duorum... ratione suppremi capitaneatus

De mind 1564-ről, mind a következendő 1565-ről adósa maradt neki a kormány.

Nagy okai voltak Zrinyinek meg nem elégedni a hadügyek vezetésével is. Mióta a nádor kimult, kinek magyaros hadvezetését oly fényes győzelem koszorúzta Babócsánál, mindinkább elfoglalák a tért a német tábornokok. Nem az idegenek iránti ellenszenv roszaltatá vele az új rendet; hanem az, hogy a vezetésbeli egység is megszünt, mely pedig a nádor alatt főtényező volt a sikerben, mint a babócsai hadjárat bizonyitá.

Különben, hogy a német hadvezetést ne csak elméletben kárhoztassa, hanem közvetlen gyakorlati példa is bizonyitsa, egy 1565-iki esemény a legérzékenyebb oldalon ingerelte föl. Krupa és Novi vára az ő birtoka volt — s csak ez a kettő volt már magyar kézen az Unna vizének tulsó, azaz jobb partján. Krupa várában Zrinyinek egy jeles hadnagya volt, az elhizott, de állhatatos és vitéz Bakics Mátyás. A vár egyebekkel el lehetett látva; de maga az őrség csak harmincznegyven emberből állott. Ha a török ád valamit a békére, ez is sok lesz vala.

De az ujonnan Bosniába érkezett pasa, Szokoli Musztafa, nem türhette, hogy a nevezett két vár keresztyén kézben maradjon. Serget gyüjtvén össze, melyet némelyek hét, mások husz ezer emberre tesznek, Bánya-Lukából az Unna völgyére megy át Krupáig s

partium Cis Danubianarum misit et dedit nobis florenos 2034, den. 35. (Eredeti nyugta ugyanott).

ennek föladására kéri a várnagyot, azt adván okul, hogy különben is török kézen vannak ezen tájon a várak, — legalább az Unna jobb partján több ezenkivül egy sem volt a magyaré. A várnagy nem adja meg magát s az ágyuzásra ágyuval felel. Három hétnél tovább állják ki az ostromot Zrinyi vitéz szolgái. Az ostrom junius 4-ikén kezdődött. Csak azon hónap 21-ikén érkezett azon tájra egy jókora krajnai sereg, mely a vár fölmentésére küldetett Auersperg Herbart gróf vezérlete alatt; de nem merészelt megütközni a törökkel, sőt a tulsó partra sem ment által, hanem tétlenül nézte el a vár bevételét.

Bár német egykorú és különben hiteles források azt irják, hogy a keresztyén fölmentő sereg csak háromezer, míg ellenben a török huszezer emberből állott, s igy apró csatázásoknál egyébre nem vállalkozhatott a német vezér, mit meg is tett; de közel egykorú magyar forrásaink Auersperget hanyagsággal vádolják; mert szerintök serege csaknem oly erős volt, mint a töröké, t. i. a hozzácsatlakozott horvát contingenssel együtt hétezer ember. Ez arra mutat, hogy a magyar részen a közvélemény hibáztatta a német vezért. Ha tán Zrinyi nem látta is oly szinben a dolgot, mint Istvánffy előadja, kétségkivűl a német hadvezér részéről élhetetlenségnek tartá, hogy az nem tudott legalább erősitést vinni a várőrség számára. Midőn a török utoljára berohant, csak hét fegyverfogható volt az őrségből s ezek közül is négy nem akarta megadni magát, henem harczolva esett el. Bakics az utolsó perczben kimenekült; de az Unnán át akarván gázolni, bele veszett.

Miután a török Novit is elfoglalta, hol Zrinyinek kevés számu katonája állomásozott, győzelmesen tért vissza a hadjáratból, a nélkül, hogy háboritva lett volna. Csekély kárpótlás volt Zrinyire nézve az, hogy Auersperg azon év őszén a török területen nagy rablást vitetett véghez, s a török rablóhadak Tótországban megverettek. [1])

Ha állana is az, a mit a krajnai hivatalos följegyzések tartalmaznak, mely szerint a keresztyén sereg Krupánál csakugyan igen csekély számu volt, Zrinyinek szintoly alapos panaszai lehettek. A kormány ugyanis egész gondját, minden pénzét és zsoldosát a felföldi hóditásokra fordítá, — s ismét kevés figyelem volt a horvát végekre, melyeket a horvát földesurakon kivűl, kizárólag Stiria és Krajna védelmezett a maga költségén, s Auersperg fentebbi sikeretlen hadjáratának költsége tizezer forint, a tartomány pénztárából fedeztetett s a katonaság is nagy részben azon tartományi legénység volt, mely oly módon tétetett kötelességgé, hogy minden harmincz emberből egy szolgálni tartozott. [2])

Zrinyinek mult évben a háboru izenésre adott tanácsa igazolva lőn. A háború elkezdődött ismét, még pedig oly formán, hogy ámbár akaratja ellen ment bele a király, maga volt a kezdő fél. Ismét a szokott régi módon volt fegyverre kihiva a szultán. Az erdélyi részek urával, János-Zsigmonddal, a határ-villongások mind nagyobbra fejlődvén, várfoglalásokra s nyilt

[1]) Valvasor IV. k. 18. l. Istvánffy 295. l.

[2]) Valvasor, u. o.

háborura került a dolog. — A török ebben mindig kész okot vagy ürügyet talált a háboru-üzenésre. Szövetségese és védencze volt az erdélyi részek fejedelme. A tapasztalás megmutatta Ferdinánd idejében, hogy nincs biztosabb módja a török háboru előidézésének, mint a Szapolyaiék rovására való terjeszkedés.

Zrinyi, mint Dunán túli és horvátországi birtokos mindig keserűséggel lehetett eltelve a felföldi zavarok s különösen azon kiváló és elfogult figyelem ellen, melylyel a kormány váltig a felföldre és Erdélyre függeszti szemeit.

Ime most is kitörvén a nyilt ellenségeskedés János Zsigmond és Miksa király közt, utóbbi kész volt minden áldozatra, hogy ott megtorló és támadó háborút viseljen. Pénz nem volt a kincstárban — teremtett ezen czélra. A török elleni segitség czime alatt a pápa s más olasz fejedelmek nagy összegeket adtak aranyban; azon kivül nem csak kölcsönt vett föl uzsorára, hanem zálogba adta Trencsén és Diós-Győr várát; az előbbiért Szécsi Margit (ki elvált neje volt Zrinyinek) hatvanezer, utóbbiért Perényi Gábor ugyanannyit adott [1]. Ezzel a pénzzel állitott ki Miksa egy serget, mely a II. Filep spanyol királytól maga szolgálatába kért Schwendi Lázár vezérlete alatt 1565-ben februáron kezdve Tokajt s más várakat ostromolt. Épen ezen foglalások következtében veszett el Krupa és Novi vára.

---

[1]) Forgách a XV. k. elején. A Horányi kiadás, mely teljes teli leirásbeli és sajtó hibával, hibásan ir itt is Zichy Margitot, s a 60 ezer helyett 600 ezeret.

Már 1565-ben korán átalánossá válhatott egy nagy mérvű török háború sejtelme, mindamellett, hogy váltig folytak a kiegyenlitési alkudozások mind Szulejmánnal, mind János Zsigmonddal. A szultán azt követelte, Miksa király adja vissza János Zsigmondnak Tokajt, Szerencset, Nagy-Bányát, melyet hadnagyai elfoglalták. Miksa ezen igéretet épen nem akarta tenni, — sőt még az évi harminczezer aranyat sem vitette meg Konstánczinápolyba. Ez igen valószinűvé tette a háborút még az 1565-ről 1566-ra való télen.

S nem volt-e sok valószinűség a mellett, hogy ha a török várat támad meg nagy haddal, az a vár épen Sziget lesz?

Ugy látszik, mindinkább feledtségbe ment, hogy a török az egész elmult évtiz alatt mind hadi működése, mind béke föltételei által kimutatta, hogy Szigetvár meghódítását magyarországi birtokaira nézve fő feladatnak tekinti. A török diplomatia is ellhallgatott vele.

Sokan Szigetvárát 1556 óta tán bevehetetlennek is tartották; kivált miután azóta is gondosan erősíttetett s az ország egyik legkitünőbb hadvezére, egy Horváth Márknál hiresebb kapitánya volt. Aztán most nem is volt Szigetvár minden oldalról török várakkal bekerítve, mint 1556-ban: a somogyi erődök, s köztök az ujonnan megépitett Babócsa mienk volt. A biztosság némely jelei kezdének mutatkozni Zrinyi Miklós kapitánysága alatt. Dudics András pécsi püspök erélyes rendeleténél fogva még 1564 elején a pécsi káptalan, mely addig Pozsonyban vonta meg magát,

áttétetik Szigetvárra, mint csaknem egyedüli hely a püspökség területéből, mely nincs török alatt. Hogy az azon tájakon lakó pörös emberek ne legyenek kénytelenek messze földön keresni törvényes organumokat, szükségesnek látja a püspök a káptalanbeliek-nek Szigetvárban való megtelepedését. Maga a püspök jó példával járt elől. Szigetvárba költöztette minden kincseit, butorait és lakot kezdett ott épittetni magának [1]). Ezen példa által buzditva, az 1556-iki ostrom előtt és után Szigetvárból Egerbe és máshová menekült városi lakosok is ujra népesíteni kezdék a várat, melyben Zrinyinek magának is van egy háza, sőt van jele, hogy most a város jóval népesebbé vált, mint 1556 előtt volt.

Voltak azonban oly közvetlen tudósitások, melyek Sziget leendő ostromáról szóltak. Az 1565 iki év őszén épen Szigetvárában fogtak el egy török kémet, ki ezen vár fekvését volt kikémlendő. Ezenkivül a Károly herczeg, Miksa király öcscse elé küldött kém, ki azelőtt két héttel távozott Konstánczinápolyból, kivallotta, hogy a szultán személyesen akar egy magyarországi hadjáratot vezérleni, s Szigetet és Gyulát fogja ostrom alá. Egy-két más török fogoly ugyanekkor a törökök nagy hadi készületeiről szólott. És végre, a török szultán egy uj rendelete is kiválóan Sziget ellen látszott intézve lenni: eltiltá ugyanis, hogy az ő magyarországi keresztyén jobbágyai, kik addig

---

[1]) Koller VI. 199. és 212. ll.

két felé adóztak, ezután ne fizessenek semmit a királyiak részére. [1])

Zrinyinek aligha volt kedve egy bekövetkezendő nagy háborúban egy várba beszorulva akár vesztegelni, akár egy ostrom elleni védelmet vezérleni. Országos szempontból ép úgy, mint saját birtokinak érdekében Sziget megvédelmezése nem volt kis fontosságú előtte; de ezt végezhette más is. Ennél nagyobb horderejű hadi működést ohajtott ő, mely maradandóbb szolgálat legyen az összes hazára nézve. Különben is eddigi hadi tettei mind sík téren, lóháton vívott győzelmek voltak: — még az első tette is, Zriny megvédelmezése is egy elszánt kiütéssel végződött. Valószinűen hadvezéri tehetségei és egész jelleme inkább huszárosan támadó, mint gyalog módra védelmező harczokat tettek kedvesekké előtte. Igy mind az ország érdekében, mind személyes tehetségeinek érzetében méltóbb helyen vélhette magát egy-egy sík téri ütközetben valamelyik hadszárny élén, mint egy bekerített várban. Meglehetett győződve, hogy amott fontosabb szolgálatot tesz, egyéni és nyilvános állásához képest méltóbb szerepet vinne, s nagyobb dicsőséget aratna, mint Szigetváron, még azon valószinű esetben is, ha ez megtámadtatik, s azon szintén valószinű esetben is, hogy diadallal veri vissza az ostromot.

Mig némileg béke uralkodott, szükségesnek láthatta, hogy maga legyen Sziget parancsnoka. Mint

---

[1]) Az egykoru Bizar. „Pannonicum Bellum", 1573-iki, bázeli kiadás. (8-adr. az Akadémia könyvtárában) 40-dik l.

zalai és somogyi birtokos innen biztosíthatá magát legjobban a rablások ellen s érezhette, hogy egy-egy véletlen meglopás ellen a várnak szemesebb és érdekeltebb őre alig lehet nála. — Nagy gonddal is volt rá. A horvát birtokok vezetésében már közvetlenül nem vett részt. Ottani várainak és hadainak gondviseletét és vezérletét egy hű szolgájára és jeles vitézre, Farkasics Péterre bizta, kit a törökök 1552-ben, Temes vár bevételekor elfogtak volt, s kit Zrinyi váltott ki a fogságból. [1])

Azonban minél világosabban láthatta előre Zrinyi a háborút és a Szigetvárt fenyegető veszélyt, minél mélyebben érezhette azt, hogy a várvédelem nem elég méltó szerep hozzá, annál mélyebben bánthatta Miksa király német tanácsosainak egy mind jogsérelmet, mind eszélytelenséget magában foglaló intézkedése.

Már Horváth Márk idejében, mint láttuk, német biztosról van szó, ki a várba küldessék ellenőrül. Ez az intézkedés megfelelt Ferdinánd utolsó éveiben Austriába bevitt uj intézménynek. Ekkor állíttatott föl először a „haditanácsos" hivatal, melyet most egy Belczer nevű német töltött be. Ez a fukar gazdálkodásban látta a fő-fő érdemet, s azzal dicsekedett, hogy hadügyi intézkedései által egy év alatt negyvenezer forintot takarított meg a kincstár részére.

De szerencsétlenebb időben nem történhetett a gazdálkodás, mint épen egy nagy háboru küszöbén. 1565-ről 1566-ra való télen a német haditanács biztosai

---

[1]) Istvánffy 196. l.

bejárták a magyar végvárakat; többek közt meglátogatták Szigetvárt is, s úgy találták, hogy őrsége igen nagy. A lovasság létszámát négyszázról kétszázra szállították le. [1])

Mint látni fogjuk, Szigetben nem volt feles számú őrség; a város és vár terjedelme két annyit kivánt volna. A dolog tehát mind lényegére, mind formájára nézve méltán keseríthette a vár kapitányát; méltán bánthatott egy tárnokmestert, egy országrész főkapitányát, s végre egy saját törvényeit becsülni tudó magyart.

Mindezen elősorolt kellemetlenségek, fonákságok és Zrinyi gondolkodása és jelleme indokolják azt, hogy se békében se háborúidőn nem volt többé kedve Szigetvár parancsnoka lenni, habár négy évvel azelőtt 1561 végén, maga kérte a kapitányságot.

Épen alkalmas határidő közeledett. 1565 végével le volt járandó a szigetvári kapitányságra való szerződése : kötelességét teljesité, most beadhatta lemondását. És meg is tette, sőt többet is. Nem maga személyesen ment Bécsbe, hanem követeket küldött a királyhoz, kik nevében beadták lemondását a szigetvári kapitányságról és a tárnokságról, sőt hihető, minden közhivatalról s igy a Dunán túli főkapitányságról is. Kinyilatkoztatá, hogy közhivatalt nem vállal többé, hanem mint magánember kiván élni. [2])

---

[1]) Forgách. Horányi kiadása. 425. l.

[2]) Forgách nem említi az utolsó hivatalról való lemondást; de nem emliti más helyen sem azt, a mi pedig tény, hogy Zrinyi Dunán túli főkapitány volt 1563 óta.

A zsold kimaradása nem indokolja, hogy oly tevékeny, még ötvenhét éves s igy el nem aggott férfiú lemondjon minden közhivatalról. A fenn elősoroltam okok mindenik vagy nagy része összesen befolyt ezen szándékra.

Lemondása nem fogadtatott el. A császár épen Németországba készült, hogy ott a fenyegető török háborura pénz és hadsereg megszavazását eszközölje ki. Miksa a tanácsban kemény szavakkal kelt ki Zrinyi ellen s a különben zárkózott király fölgerjesztett haragja fenyegetődzésekig ment. Zrinyinek küldöttei azt a választ vitték Szigetre: várjon, míg a császár visszatér Németországból, addig meg sem hallgatja kérését. [1]) Ha a lemondás egészen magán viseli a személyes bántódások jellemét, — annál inkább az elutasitás. Mert Zrinyi még abban az esetben sem lesz vala kötelezve a várkapitányság folytatására, ha szerződése nem járt volna le. Mint fentebb láttuk, midőn Ferdinánd őt Dunán túli főkapitánynak nevezte ki, tetszésére bizta, hogy személyesen maradjon-e Szigetben annak védelmére, vagy pedig helyettest hagyjon benne.

A király válasza 1565-ben deczember első napjaiban történhetett; mert Miksa már deczember 17-ikén Augsburgba indult, s a következő 1566. február 2-ikára Pozsonyba összehítt magyar országgyűlés vezetését öcscsére, Károly herczegre bizta. Maga Miksa király a birodalmi segitség kieszközlésére és

[1]) Forgách, a XVI-ik könyv elején.

előkészitésére félévnél tovább mulatott Németországon.

Zrinyi, mint a ki belátta, hogy tanácscsal és tettel csak akkor tehet nagy szolgálatokat azon irányban, melybe a török politikát terelni ohajtá, nem akart összetűzni a kormánynyal. Szép szerével akart kétségkivül megválni s inkább tűrni, mint a dolgot erőszakolni. De váratlan volt rá nézve a visszautasitás azon neme, melyben küldöttei részesültek.

A király személyes neheztelését egy jóval csekélyebb körülmény különben is szintoly váratlanul fölfokozta ellene. Midőn Miksa Augsburgba készült, összehivandó a német fejedelmeket, kiválasztott egy csapat osztrák, egy más csapat cseh nemest, kik saját költségökön kisérjék őt a császári fény emelésére. Négyszáz magyar lovaggal is akarta kisértetni magát, — s maga szemelé ki ezeket az előkelő családok gyermekeiből. Fölszólítá Zrinyi Miklóst, bocsássa el fiát ezen diszes csapat vezéreül. Az apa megtagadta a kivánságot; fölszólitá a nyolczvanéves Batthyányi Ferenczet, ki Ferdinánd királynak a legmeghittebb embere volt, bocsássa el unokaöcscsét és örökösét, Boldizsárt, ezen megtiszteltetésre: a válasz tagadó volt. Forgách Simon is csak mentegetődzéssel felelt a meghivásra. Miksa, ki indulatjait rejtegetni tudta, ezuttal nyiltan kimutatá neheztelését. Fölhagyott szándékával s egy magyar tanácsost sem vitt kiséretében — még Oláh esztergomi érseket sem, ki pedig nádori helytartó és a korona pecsétőre volt. [1])

[1]) Forgách a XVI. könyv elején.

A király ingerültsége nagyon kellemetlen, de talán nem volt egészen uj a tárnokmesterre nézve. Miksa személyes idegenkedéssel volt Zrinyi iránt s ez nem lehetett titok az érdekelt férfiu előtt, ki már Ferdinánd életében érintkezésben volt a magyar ügyeket gyakran vezetett herczeggel. [1])

Zrinyi tehát életének utolsó évében nem számíthatott az uj fejedelem azon személyes jóindulatára, melyet többnyire Ferdinándban tapasztalt, — és ha azon szerencsétlen természetű egyéniségek közé tartozik vala, minők gyakran találhatók a legkiválóbb szerepekben, s kik személyes bántódás által följogosítva érzik magokat kárörömmel veszélyeztetni a közügyet, meg volt adva rá az ok s meg lőn nem sokára az alkalom is. Neki volt érzéke az ügyek nagyságának fölfogására, — s férfias jellemével nem fért össze a rejtett neheztelés.

Nemsokára más oldalról is érzékenyen bántva érezhette magát: oly kevéssé lehetett megelégedve a február elején összegyült rendekkel, mint a kormánynyal. Azelőtt a kormány nem akart harczot folytatni a törökkel, most a rendek voltak ezt lehetlenné teendők. Az országgyülés csupa sérelmi panaszokból állott, melyek nem orvoslása miatt a rendek meg nem akarták szavazni a hadi adót.

Zrinyit szintúgy bánthatta, mint a rendeket, hogy a nádor-választás elmarad ujra. Ha nem őt választják

[1]) Forgách, ki az udvar dolgaiba be volt avatva, irja: „Tanta fuit (Maximilianus) in eum (Zrinium) ira et odio“ sat. 464. l.

is, jobban szeretné, hogy a nádori szék be legyen töltve. Igy a hadfolytatás a magyar és nem a német rendszer szerint megy, mely előbbi sikeresebb volt a török ellen s a maga hadakozási modorával teljesen egyezett; így a hadfolytatásban teljesebb az egység, mint ha a német haditanácstól utasitott egyes német tábornokok egy, s a magyar főemberek a magok főkapitányainak belátása szerint máskép járnak el. — Zrinyi együtt érezhetett a rendekkel, midőn ezek a német kapitányoknak nem csak kénye, hanem zsarnoksága s katonáik kihágása ellen emeltek panaszt, mik miatt a német és magyar katonák közötti gyűlölködés soha sem volt magasabb fokon. Zrinyi nem szerette ugyan az örökös sérelmi politikát, midőn, mint láttuk, még 1558-ban is ezéltalannak mondá azt; de igazat adhatott a rendeknek abban is, hogy nem ők az okai ezen kénytelenségnek. Hogyan ne roszalta volna maga is azt az eljárást, hogy a kormány a felső Tisza vidékén János Zsigmondtól elvett területeken az egykori magyar birtokosok jogát nem akarta elismerni, holott ezek Miksa király pártján voltak s némelyek fegyverrel is szolgálták? A kormány az elfoglalt területeket, mint fegyverrel hódítottakat, azaz: hadi zsákmányt, magának akarta eltulajdonítni! A rendek panaszai nagyon igazoltak valának.

Mindamellett az elégedetlen ég eme hangos nyilatkozása nem volt idő szerinti, midőn tettekre, erélyes hadi készületekre volt szükség. Az adót végre megszavazták a rendek; de csak miután Zrinyinek egy, a kormány által az országgyülésre leküldött jelentése bizonyosnak mondá jövő nyárra a török háborút. Azonban a

hadiadó kelletlen megszavazása magában nem volt még nagyon megnyugtató. — Valamint az adómegszavazásról szóló törvény, úgy a többi czikk sem fejezé ki a rendek érzelmét. A valódi közvélemény és közhangulat tükre az a száz ivre terjedt sérelmi lajstrom volt, melyet az országgyülés külön megküldé Miksa császárnak Augsburgba. Ily hangulat pedig a legroszabb időjel lehetett Zrinyi előtt egy bekövetkezendő nagy háborúra. Csak akkor lehetett nálunk valami eredményt várni, ha a megyék és főnemesek önkényt, teljes áldozatkészséggel működnek a kormány kezére. Átalános szabály volt a török hóditás két századában, hogy a kormánynyal való elégedetlenség nagyobb foku lanyhaságot szűlt a török elleni vállalatokban, sőt gyakran fölkelté az erdélyi fejedelmekhez s igy közvetve a törökhez való csatlakozás hajlamait.

Oly hangulat mellett, minő az 1566-ik év elején Pozsonyban nyilatkozott, a törökkel élethalál-harczot kivánó Zrinyi nem tekinthetett vérmes reményekkel a megnyilandó nagy háború elé, sem Bécsből, sem Pozsonyból nem hallatszott feléje bátorító szózat: csak nagy lelkében és erős jellemében találhatta a buzditást

---

XI.

Előkészületek a hadjáratra.

Tavaszszal már nemcsak puszta hirek, hanem tények is mutatták a háború közeledését. A magyarországi török várőrségek szokottnál nagyobb hévvel és sűrűbben kezdének ellenséges kirándulásokat tenni. A temesvári pasa Gyula körül, a budai Győr és Pápa körül csatázóinak tömeges kibocsátása által kihívólag kezdé viselni magát. A török bevette Pankotát s megtámadott más várakat is.

April végén vagy május elején, midőn Zrinyi egy Bécsbe tett utjáról visszatért, a pécsi törökök Segesd elfoglalására rándulnak ki, mely vár Somogyban Szigetet nyugatról fedezi. Zrinyi azonnal a vár fölmentésére sietett. A vakmerő ellenség makacsul tűzött össze mieinkkel. Négy órát tartott a viadal s a török futásával végződött. A vert had Pécsre érkezvén, a város lakóit annyira elrémíté, hogy azok pusztán hagyván házaikat, biztosb helyekre menekültek. [1])

A háború mind nagyobb-nagyobb mérvűnek mutatkozott a következendő nyárra. Május hóban a német

---

[1]) Bizar. Az eredeti kiadás 73. l.

birodalmi rendek oly nagy segélyt szavaztak meg, minő huszonkét év óta nem jött a török ellen. Közel ötvenezer ember kiállitása ment határozatba, mi az osztrák örökös tartományok, Magyar- és Horvátország hadaival együtt véve jóval meg volt haladandó a hetvenezer számot, melyet Zrinyi elegendőnek tartott, hogy sík téren meg lehessen küzdeni az ellenséggel. El volt végezve, hogy a király személyesen vezérlendi a hadakat, mi a magyar nemesség tömeges fölkelését szentesitett törvény parancsává tette.

Junius 8-ikán a császár visszaérkezett Bécsbe, s onnan volt vezetendő az előkészületeket. Ugy látszik, már eleve meg volt határozva három fő gyülekezési pont. A fő tábor a német birodalmi sereggel s a közeli magyar megyék nemességével Győr és Komárom táján, a felső megyék a Schwendi Lázár alatt pár év óta János Zsigmond ellen működött zsoldosokkal Kassánál, és végre a stiriai és horvát hadak Károly herczeg, a császár öcscse, alatt Muraközben voltak táborozandók.

Junius elején már szólott az agyu.

A budai pasa Arszlán, kinek biztos tudomása volt a szultán jöveteléről, egy önálló hősi tett által vélt magának érdemeket szerezni. Alkalmat adott rá az, hogy Pápa kapitánya, Turi György, kevéssel előbb megverte a czirkáló fehérvári törököket. Gondolván, hogy a német segédhadak még csak jóval későbben fognak megérkezni, háborítlanul vélt tehetni kisebb foglalásokat. Nyolczezer emberrel és ostromágyukkal indult a Székes-Fehérvár közelében, de Veszprémmegyében

fekvő Palota vára ellen, melynek parancsnoka az egyik legjelesebb magyar vitéz, Túri György volt. A török erélyes ágyuzása hamar megrongálta a falakat. Kőből voltak épitve, melyeket az ágyugolyó könnyebben tör s töltögeti fel romjaival a vár árkait. Azonban a budai béglerbég elbizakodással kezdett vállalata nehány nap alatt szégyenteljes véget ért.

A német hadak csakugyan nem voltak készen; de a Dunán tuli földbirtokosok: az ősz Battyáni Ferencz, a nádor özvegye, Nádasdy Kristóf, Török Ferencz, Gyulafy László tihanyi kapitány, továbbá Vasmegye és más szomszéd megyék nagy sietséggel keltek a veszélyeztetett végvár segedelmére, melynek megtartása oly nagy érdekében állott saját birtokaiknak. Ezen seregnek, melyet tizezer emberre becsültek, közeledése hirére Arszlán serege rendetlenül szétfutott, Palota alatt hagyván sátrait, podgyászát, nagy mennyiségű hadi szereit s egy-két ágyuját. [1]) A pálinka és opium mértéktelen élvezése által tehetlen béglerbéget, ki sógorság s nem hadi érdemek miatt emelkedett azon magas polczra, a szultán egy hónap mulva kegyetlenül megfojtatta a török fegyvereken esett ama szégyenért.

Miután Arszlán futásnak eredt tizenkét napi ostrom után, a győri táborból, hová gyülekezni kezdének a segéd hadak, németek küldettek ki Palota felé. Utóbbi fris csapattal erősíttetett. Túri György, a vitéz kapitány lemondván hivataláról, a mezei hadakhoz csatlakozott, hogy síktéri harczokban vehessen részt,

---

[1]) Forgách 410. l.

s helyébe egyik rokona hagyatott Palotában. — Salm, ki a győri német sereg parancsnoka volt, Palotáról Veszprém várának tartott, mely török kézen volt. Nem kellett lövetni — a kőfal egy nagy helyen magától, leomlott volt már azelőtt. A németek a kész résen, a magyarok az általuk bevágott kapun rohantak be. A várat felgyujták s a lőpor fellobbanása által támadt égésben a törökök által előbb megkimélt nagy tornyos templom, melyet sz. István király épittetett, a lángok martalékává lett. Ha maga a harcz kevés áldozatot kivánt, ezen baleset elég nagy áldozat volt. Történt más szerencsétlenség is. A német katonák itt is, mint Korotnán, nem adtak kegyelmet egy töröknek is s erővel ki akarták venni a foglyokat és zsákmányt a magyarok kezéből. Dulakodás támadt, melyben több német zsoldos veszté életét. Ezen példa nem igen vala biztató arra nézve, hogy egy-egy várban magyar és német őrség vegyesen alkalmaztassék.

Azonban a győri kapitányság területén történt juniusi események sokat igértek. A magyarok részéről nem várt készség, a németek részéről szokatlan serénység és vállalkozó szellem nyilatkozott bennök.

Vállalkozási szellem mutatkozott a felföldi táborban is, hol Schwendi Lázár Huszt ostromához fogott. Bécsben pedig nagy buzgalommal folytak a készületek. Junius végén már 20,000 német és 40,000 magyar lovas volt a győri táborban: mind válogatott és jól fegyverzett nép. [1])

---

[1]) Bizar 81—82. l.

De Zrinyi ezen örvendetes hirekkel együtt a déli tájakról vészteljes tudósitásokat vett, sőt találkozott már a török sereg előcsapataival is. — Junius 15-ikén egy kéme érkezett meg Szigetvárra Törökország belsejéből, ki látta Szerájevónál a török serget, melyben állitólag a szultán személyesen jelen van, s a tábor két mérföldnyi területet foglal el. [1]) A kém hozzá tette, hogy, mint hirből hallá, a szultán vagy Egert, vagy Szigetvárt akarja ostromolni. Hasonlót jelentettek Zrinyinek több rendbeli kémei, kivéve, hogy a törökök hadjárati czéljáról nem tudtak semmit. Azonban abban megegyeztek, hogy már a Drávához érkeztek a bozniai pasa csapatjai, kik e vizen át akarnak kelni s Siklósnál tábort ütni. — A hir meghozá, hogy a Dráván túl Monoszló tájára érkezett egy más csapat is Szulejmán, karamáni bég vezérlete alatt. [2])

A siklósi török tábor most egyelőre arravaló volt, hogy itt gyüljenek össze azok a hadak, melyek Székesfehérvár vidékére voltak szánva, hogy ott szemmel tartsák a győri keresztyén tábort. A következés igazolta e fölvételeket s Zrinyinek is ilyes esett tudomására.

---

[1]) Budina. Schwandtnernél. A különben adataiban pontos és kivált időszámaiban bizvást követhető Budina, vagy pedig Zrinyi kéme tévedhet egy keveset e helyen. Szerajevó a bozniai részekben fekszik. A szultán pedig nem itt, hanem Szerbián keresztül szokott Belgrádra jönni. — Igy a török seregnek egy része Boznián át küldetett a Drávához.

[2]) Budina Carambéj-t ir. A Hammer használta török források ebben is igazat adnak a horvát krónikásnak, a karamáni béget, Szulejmánt emlitvén, ki csakugyan előre küldetett.

Továbbá értésére esett, hogy a Dráván túli törökök közül egy csapat átkelt a Dráván Ujtónál s Budára szándékozva, Siklóson akar meghálni. [1])

Zrinyi Szigetvár és Babócsa őrségét egy csapatba gyüjtvén, ezer gyalogot és ötszáz lovast, azaz az várőrség nagy részét kiküldi szemlére, utasitásul adván, hogy nagyon kedvező alkalom kinálkozása esetében meg is támadják az ellenséget. Fölhatalmazá arra is, hogy ha szerét tehetik, Siklóst, a kijelölt táborhelyet, lopják meg, égessék föl és rabolják ki. A fő czél pedig az volt, hogy a török sereg mozgásairól tudomást szerezzenek. A kémlelő csapat vezérévé teszi sógora fiát, Alapy Gáspárt, az eszélyes és nagyreményű ifjut. A csapattal volt Verebélyi Mihály, az egyik babócsai kapitány, s Zrinyi jelesb szolgái közűl Kobács Miklós és Paprarovics Farkas. Junius 17-ikén, vagy pár nappal azután történhetett, hogy esős időben, hihetőleg délután, a csapat kiindul Szigetvárról. Elesteledvén, egész éjjel villámos záporesőben és sáros utakon Siklósnak tartanak egyenest. [2]) Hajnal felé Siklós

---

[1]) Budina Schwandtnernél I. k. 724. l. Ujto vagy Oldu, melyet Budina Ottovónak, Bizar Ottoknak nevez, Siklóstól délre, a Drávától csekély távolságra.

[2]) Istvánffy azt mondja, a csapat rendeltetése Pécs megtámadása volt, s csak Biszénél hallák egy parasztt6l, hogy Siklós alatt törökök tanyáznak, ugy tértek ki az utból. A tévedést nem csak Budina előadása czáfolja m~g, hanem egyetlen pillantás a földképre. Bisze már csaknem tőszomszédja Siklósnak. Pécs körülbelül hat annyira van Biszétől, mint utóbbi. Ha Pécsnek tartottak, miért kerültek volna Siklós felé?

közelébe jutának, hol egy utban talált pórtól megtudák, hogy Siklós alatt egy török tábor szálla meg azelőtt való estve szabad ég alatt, s megtudák a táborhely fekvését is.

Siklóstól éjszaknyugatnak hosszú völgy nyulik el, melyen a mai pécsi országut vezet Gyűd és Turony falun keresztül. Ennek keleti végén állott Siklós s magában a völgyben sátort vonva pihent Mohammed tirhálai bég és háromszáz lovagja, a podgyászhordó teve-karavánnal együtt.

Mieink teljes határozottsággal aligha tudták az ellenség erejét, melyet nagy mértékben nevelt az, hogy Siklós várának ágyui és helyőrsége segíthették. A támadás nagy vigyázatot kivánt, — s kissé koczkáztatott volt. De bizott a sereg a maga vitézségében s azon ügyességben, melyet ilyes kirándulásokban szerzett: bizott számában is, mert a török sereg aligha volt oly tetemes, hogy még ha felkészülve volna is, meg ne mérközhessék vele. Legtöbb függött attól, hogy az ellenség készületlenül lepessék meg, s így hajnal hasadtakor meg kellett történni a támadásnak. Továbbá számíthattak arra, hogy a rögtöni megtámadás miatt a dombon fekvő Siklós kapui se a segédet hozók, se a menekülni akarók számára meg nem nyittatnak, vagy ha meg, a vár egy merész roham által magyar kézbe is kerülhet nagyon kevés áldozattal.

A völgynek, melytől hegy választá el a mieinket, a vár felőli részébe mieink előre küldenek száz lovast és kétszáz gyalogot, hogy kikémleljék a török tábor állását, melyet csak abban az esetben voltak megtámadan-

dók, ha készületlen a támadásra. Még alig kezdett virradni, midőn az egész magyar sereg megrohanta az alvó tábort, ijesztő kiáltások közt. Az ellenség fegyverre kapott része sem volt képes komoly ellenállásra. Mohammed bég megsebesülvén, szaladásnak eredt s a közeli mocsárokba halt. Fia elfogatott és Szigetvárra vitetett. [1]) Kevés menekült a törökök közül. Siklós parancsnoka Szkender bég elég eszélyes volt, hogy a várba kerődzőknek meg nem nyitá a kaput. A szaladók egy része a szomszéd mocsárokban veszett. Kevés volt a fogoly; mert parancsul volt kiadva, hogy az ellenállóknak ne kegyelmezzenek. Igen sok fogoly kisérése nem egyezett a kirándulás természetével, mert a csapat további támadásnak is ki lehetett téve. Annál gazdagabb volt más tekintetben a zsákmány. A gazdag sátrak és a becses podgyász mind a mieink kezébe kerültek: ezenkivül csak kész pénzül tizenhétezer darab arany, sok ezüst- és aranynemű, nagy becsű fegyverek s különösen kardok. Nyolcz teve, hatvan ló, ötven teherhordó öszvér, melyet a töröktől vettek el, s ezenkivül hat szekér emelte Szigetvár felé a zsákmányt, melyben sok aranynyal kivarrott drága öltöny is volt. A szigetvári vitézlő nemesek hermelinnel, nyesttel béllelt s aranynyal kivarrt bársonykaftánokban tértek vissza Szigetvárra. Nagy volt az öröm a győzedelmen

---

[1]) Bizar és Budina, kik több hitelt érdemelnek itt, így adják elő. Istvánffy a vezér és fia sorsát regényesebben adja elő; de a fentebbi két külön forrás egyezése az ő versiójokat teszi hihetőbbé.

s a zsákmányon, melynél nagyobbat rég vittek be a vár kapuján. [1])

Mindemellett a siklósi expeditio nagyon alárendelt esemény volt, s teljességgel nem valami fényes győzelem. Mieink ezerötszázan voltak harczra felkészülve, az alvó törökök száma pedig háromszáz ember. Eleve, mig nem tudták a török sereg számát, elszánt tett lehetett a támadás; de utólagosan nem lehetett méltó dicsekvés tárgya. Maga Zrinyi is azon kivül, hogy pontosabb tudomást szerzett a Dráva mellett megjelent török csapatokról, hogy a siker és zsákmány által jó kedvet szerzett katonáinak, nem tekinthette egyébnek Alapy kirándulását, mint a mi eleve akart lenni, erősebb kémszemlének.

A mieink által fölvert törökök előcsapatja volt kétségkivül a szultán által előre küldött s most nagy részben a Drávához érkezett azon „vigyázó-sereg"-nek, mely Székes-Fehérvárnál volt állást foglalandó a győri keresztyén tábor ellenében. A Siklós alá rendelt előcsapat vezére, mint mondám, Mohammed, a Görögországban fekvő tirhálai szandsáknak bégje. Utasitása az volt, hogy egy előcsapattal keljen át a Dráván s már nem tudni, Pécsen-e vagy Siklóson, várja be a többi sereg érkezését. [2])

---

[1]) A leirásban különösen Budina és Bizar adataihoz tartám magam, s csak egyetmást vettem Istvánffyból, ki csak később irta le az esetet.

[2]) Istvánffy kétszeres tévedésben látszik lenni. Őt a név vezeti félre. Szerinte ez a Mohammed az ujonnan kinevezett bozniai szandsák volt, mintha a török seregben csak egy Moham-

Tudta-e már juniusban Zrinyi, hogy a török hadsereg a szultán vezérlete alatt egyenesen Szigetvár ostromát tűzte ki előleges czélul, erre nincs adat; s ha fölteszszük is, hogy jó kémei voltak, a mit több adat bizonyít, aligha bizonyos lehetett a tervekre nézve, melyekkel a török szultán kiindult; mert a titoktartás nagy mértékben meg volt a török seregnél.

Istvánffy, s utána egész későbbi történetirásunk azt mondja, hogy Szulejmán ingadozott, vajon Egert támadja-e meg vagy Szigetvárt. Sőt mikor Belgrádra érkezett, Eger ellen akará személyesen vezetni serege fő részét. Már híd is veretett volt Pétervárad nál, melyen a török csapatok megkezdék az átkelést, Egerbe menendők, s Bácsban volt már a török sereg némely része. Ekkor érkezett híre a szultánhoz Zrinyi Siklós alatti tettének. A szultán ezen dühbe jött; haragjában fölhagyott előbbi terveivel, visszahívta az előreküldött csapatokat, elszedette Péterváradnál a dunai hidat, s úgy végezte el, hogy egyenesen Szigetvár alá megy Zrinyi megfenyitésére!

Hogyha költői compositióról volna szó, meg kellene tartanunk s telhetőleg nagyítnunk az egyéni

med nevű pasa és bég lett volna! A másik tévedés, mi ugyanebből eredhet az, mintha Szulejmán ezt a Mohammedet Belgrádból küldte volna Bozniába. Helyesen jegyzi meg Katona, mi szükség volt neki Belgrádból Siklós felé kerülni Bozniába? De Katona sem fejti meg e homályos pontot, mely pedig világos Budina előadásából. Ő a névre nézve nem hagy tévedésben, bár nem szabatosan irja ki. „Teari“ szandsák bégnek irja Mohammedet. Hammer török forrás után „tirhalai“-nak mondja (III k. 443. l.).

indokolást s az indulatnak és boszunak minél szélesebb tért engednünk, és a száz év mulva élt költő, egy későbbi Zrinyi Miklós, költői föladatához híven járt el, midőn a siklósi eseményt oly kihívásnak rajzolja őse részéről, mely nem téveszté hatását Szulejmánra. Sőt egészen helyén van, hogy a költő rendkivűl nagyítja a siklósi diadal fontosságát. Szerinte a magyar tábor akkor támadta meg a törököket, midőn „derekasan megvirradott“, még pedig a szigetvári kapitány személyes vezérlete alatt; szintén helyén van az a nagyitás, hogy szerinte nem háromszáz, hanem kétezer török vitéz táborozott Siklós alatt.

De a történelmi valóságban a pusztán egyéni indokolás többnyire tévedésekre vezet, melyek egy kis meggondolás után kiviláglanak. Nem merőben valószinűtlen-e, hogy oly nagy hadvezérnek, minő Szulejmán szultán volt, ne legyen megállapított hadi terve, még mielőtt kiindul? S nem még valószinűtlenebb, hogy végre elhatározott terve egy kis csatározás miatt merőben megváltozzék? Ha végre megadjuk is, hogy az eredeti czél Eger volt, nem pedig Szigetvár, az óriási súlyak mellett, melyek mérlegen voltak, nyomhatott-e valamit az oly annyira sulytalan indok? Junius utolsó napjaiban sokkal kellemetlenebb hireket is hallott Szulejmán a siklósi csapat szétverésénél, melynek semmi további következménye nem volt. Nagyobb szégyen érte a törököt Palotánál s nagyobb csapás volt Veszprém elfoglalása, mely már juniusban befejezett tény volt. A siklósi háromszáz ember miatti boszuság csak hóbortos gyermek-uralkodóban lehetett nagyobb,

mint az, mit ama komolyabbak okoztak. A siklósi vállalatnak az esemény idején magyar részen sem tulajdoníthattak valami nagy fontosságot, midőn Forgách az azon háboruban részt vett püspök nem is említi, s hallgat róla a szintén egykoru Zsámboki is.

Ha a török szultán és nagy vezér titokban akarták tervöket tartani, a mi nagyon valószinű, ki is tudták azt vinni, hogy híre ne menjen. Legalább ugyanezen hadjárat bevégeztével oly mértékben fogjuk ezt látni, minőre alig volt példa bármely más hadseregnél s napjainkban is a szigoru fenyiték magas fejlése fokán csaknem lehetetlen volna.

De ha nem történetes vagy tán szádékosan félrevezető küljelekből itélt valaki, a legnagyobb valószinűség a mellett szólott, hogy ha a szultán nem mindenek előtt Bécsnek akar menni, hanem magyarországi várat megtámadni, ez a vár Sziget lesz. Eger előbb is később is csak mellék-irányát jelölé a török hóditásnak. Itt a bányavárosok és a felvidék felé vezetett az út. De a főirány Bécs volt, s az út Dunán túl vezetett oda. Buda, Fehérvár, Esztergom, Siklós stb. már török kézen volt az első hóditás óta. Sziget még daczolt. Ez, ugyszólván, keresztülfeküdt azon rendes hadak utjában, melyet a török sereg szokott követni Bécs vagy Buda felé. Különösen a nagy háborúk csillapulta idején akadályozá a rendes közlekedést; fenyegette a drávai átjárást, sőt Eszéknél levő torkolatjáig uralkodott ezen folyón, melyen a török hadak számára hiztos révek voltak kivánatosak. Éjszak felől Horvátországnak, keletről Somogy, Zala, Vasmegyének és Stiriának

volt pajzsa, sőt még uralkodott némileg a Dunáig, Baranya- és Tolnamegyén is. A vár, mintegy kihívásképen a töröknek hódolt keresztyén alattvalókon táplálkozott. Ez magában is ingerlő volt a hatalmas török szultánra nézve, annyira, hogy — mint emlitém — az azelőtti évben keményen megtiltá, hogy a baranyai és tolnai hódolt helyek Szigetvárra szolgáljanak és adózzanak. Hozzá járult, hogy a szultán némi birtokjogot tartott Szigetvárhoz. Az Török Bálinté volt egykor, ki Szapolyai pártjára állott s őt a szultán saját alattvalójának tartá. Igy a maga szempontjából Ferdinánd és Miksa király nem jogszerinti birtokosai a várnak.

1566-ban megvoltak mindazok az okok, melyeknél fogva tíz évvel azelőtt a török kézre akarta kerítni Szigetvárt, sőt nem számítván Szigetvár magyar kézen létének azóta mind jobban bántó alkalmatlanságait, egy fontos okkal több járult hozzá — s ez az, hogy az 1556-iki ostrom a török fegyverek szégyenvallásával végződött. Nemcsak a boszút idézte ez föl, hanem akkor világosan kitünt, hogy Szigetvár erősebb, hogysem egyetlen pasa serege birni tudna vele: kitünt, hogy annak ostroma méltó vállalat a szultán személyes vezetése alatti nagy ozmán deréksereghez, annyival méltóbb, minél többet fordítának azóta megerődítésére s minél nagyobb hirű vitéz a kapitánya.

Ez pedig, kit a dolog oly közelről érdekelt, biztos tudósitások nélkül is megmérlegelheté ezen okok összes súlyát, sőt egy részüket maga érezteté mindennap a törökkel. Ha mindenki feledte volna is, Szigetvár kapitánya nem feledheté, hogy az 1556-iki hadjáratot

követett békealkudozásokban a nagyvezér a béke mulhatatlan föltételéül sürgeté Szigetvárnak minden kárpótlás nélkül török kézre adását, még pedig nem csak egy izben.

A mi a szultánt illeti, a fenn elősorolt hadtani és politikai okok egész összegével szemben mit nyomott volna a latban egy maroknyi előcsapat szétverése, mihez hasonló, még úgynevezett béke idején is akárhányszor előadta magát, a nélkül, hogy „casus belli“ volt volna; midőn országos okok voltak működésben, megmaradjunk-e az egy személyes indok mellett; és midőn azt látjuk, hogy Sziget ellen az ingerültség már több volt tiz évesnél, elfogadhatjuk-e történetirói indokul a szultán pillanati fölhevülését?

A szultán tulajdonképi terve, a mennyiben a fennmaradt adatok megválogatásával legvalószinűbbnek tünik ki, az volt, hogy serege egy részével Gyulát ostromoltassa, mely vár az erdélyi határokon, szintén alkalmatlan helyen, Miksa király kezében volt; a sereg nagyobb részével pedig Szigetvárt vegye be, — a mi ha hamar megtörténhetik, Bécs ellen vigye seregét, — s igy teljesüljön régi vágya, mielőtt életét bevégezné, s igy fenje ki hirnevéből azt a csorbát, melyet 1565-ben Malta ostromának meghiusulásával szenvedett.

Sohasem indult még a szultán nagyobb haddal és nagyobb készülettel Magyarországra. A hetvenkétéves uralkodó, bár oly halavány és megfogyott vala, hogy a kivonulás ünnepélyén a konstánczinápolyi nép lemondott a reményről, hogy bámult uralkodóját többé a

fővárosban láthassa, és habár, a kik közelről ismerék, minden földi hir-nevet megvető és dicsőségre unt embernek irják, elemében találta magát ismét vitéz janicsárjai közt, s a hódítási vágy nem apadt, hanem nagyobbodott benne az által, hogy vallásos szent kötelességnek, nem pedig politikai szükségnek tekinté a mozlimok dicsőségének és birodalmának gyarapítását. [1])

Szulejmán 1566-ban május 1-sején indult ki Konstanczinápolyból a szokottnál nagyobb pompával, a nagyvezér Szokoli Mohammed s három más vezére és egész udvara kiséretében. Egy ötödik vezér, Pertev pasa, nehány héttel azelőtt indult volt el tetemes hadakkal, melyek a temesvári pasa csapatjaival Gyulához, Erdély határaira rendeltettek. [2])

Szulejmánnak azelőtti hadjárataiban az út Konstánczinápolytól Belgrádig mintegy két hónapjába került, s innen Eszékig mintegy három hetébe. April utolsó vagy május első napjaiban szokott indulni s junius végén vagy julius elején volt Nándor-Fehérváron. [3])

---

[1]) Velenczei és franczia követek kiemelik az agg szultánban a rendkivüli áhitatosságot az utolsó időben.

[2]) Istvánffy szerint Pertev pasa Drinápolyból küldetett előre. De ez egy hónappal járt előre, — s így az állitás alig elfogadható.

[3]) Hammer közli (a III-ik kötet függelékében) Szulejmán három magyarországi hadjáratának részletes uti naplóját, melyből a következendő számitást tehetjük: 1526-ban 71 napot, 1529-ben 68-at, 1532-ben 60-at tartott a török sereg utja Konstanczinápolytól Belgrádig. Ha a mieink tudták volna az indu-

Szulejmán 1566-ban gyorsabban utazott valamivel. Junius 26-án utóbbi helyre érkezett vagyis csak azt mondván, a mi történelmi világos tény, junius 27-ikén Zimonyban volt; mert nem mutat arra semmi, hogy Belgrádban volt volna ezuttal. Hihető, hogy ő és rendes csapatja egyenesen a Szabácsnál épitett szávai hidnak vette utját. [1])

---

lás napját, hozzá vethettek volna, hogy a török sereg junius 30-ikán Belgrádon, s julius 20-ika körül Eszéknél lesz.

[1]) Tévedésnek tartom, mintha a szultán már junius 16-ikán Belgrádon volt volna. Hammer az 1566-iki uti naplót nem közli, hanem egy nem teljesen világos kivonatot közöl belőle munkája szövegében (III. k. 439. l.). E szerint a szultán junius 1-sején még csak Tatárbazárcsiknál volt, tehát a balkáni hegyszorosokon tul, — s így a Balkánig ugyanazon sebességgel jött, mint 1532-ben. Mert utóbb nevezett évben junius első pár napjában ért a kapulu-derbendi szoroshoz, azaz elindulása után 32 nap alatt; míg 1566-ban ugyanazt az utat 35 nap alatt tette meg. Hozzá teszi Hammer, hogy 1566-ban a hegyszoroson való átmenetelt az esőzések nagyon hátráltatták (Szulejmán más utjaiban is meg volt ez a hátráltatás). De annál gyorsabban haladt Szofiától Belgrádig: összesen ötvenhét nap alatt érkezett oda. Hammer azt mondja, 49 nap alatt, azaz junius 18-ikán, magyar történetiróink nagyobb része szerint junius 16-ikán, s így 47 nap alatt történt az érkezés a Dunához. E szerint eső és rosz út s még annak is daczára, hogy most sem vesztegelt jóval kevesebbet Szofiában és Nissában, mint máskor, a török sereg a szorosoktól Belgrádig most 12—14 nap alatt tett annyi utat, mint máskor 28 nap, vagyis négy hét alatt! Történetiróink nagy részét s utána a gyakran mindent összezavaró Hammert kétségtelenül egy egykoru nem elég szabatos följegyzés vezeti félre. Tordai (Katonánál, XXIV. 212. l.) ezt irja: „16-a junii quum princeps

Midőn Szulejmán Belgrád tájára érkezett, már jó előre haladt volt seregének két külön szakasztott része. Pertev pasa már julius 2-ikán hozzá fogott Gyula ostromához; a székesfehérvári vigyázó hadtestet képezendő csapat szintén julius 2-ikán átkelt volt a Dráván Eszéken felül, Ujtónál. Hogy az előbbi több héttel előbb indult meg s nemcsak Belgrádnál vált külön, abban megegyeznek a magyar és török források; és hogy utóbbinak is korábban kellett indulnia még Drinápolyból, — azt minden adat egybevetéséből teljesen bizonyosnak tarthatjuk.

Mielőtt Szulejmán megérkezett volna, Belgrádban kétségkivűl megtették a készületeket, hogy hidat épitsenek a Száván keresztül; mert a szultán roppant serege most is, mint máskor a viz balpartján, Zimonynál volt tábort ütendő. De a hídépitést megnehezité az, hogy a Duna megáradván, itt a torkolatnál a Szávát is kiárasztá [1]). Ennél fogva a rumilii és anatoliai (euró-

---

(t. i. János Zsigmond) accepisset, Solimanum jam Danubium attigisse . . . movet Alba-Julia." János Zsigmond, mint ebből látjuk, junius 16-án indul sietve Gyula-Fehérvárról. Ezt, mint alkalmasint szemtanu állitását nem vonhatjuk kétségbe. De hogy ez adat szintoly alapos lenne Szulejmán Belgrádba érkezésére nézve, nagyon kétséges. Hogy 16-án hallhassa a fejedelem Fehérváron, hogy Szulejmán a Dunához ért (Szerbián keresztül), szükséges volt volna, hogy ez 4—5 nappal előbb, 11-ike körül érkezzék oda (mert a hir odavitele napokba került). Igy Szulejmán most egy hét alatt tette volna azt az utat nagy seregével, mire máskor 4 hét kellett.

[1]) Igy kell érteni Hammer ezen szavait: „Mivel a Duna áradása a hidépitést lehetlenné tette" (III. k. 439. l.). Nem kell azt vélni, hogy a török a Dunán akart hidat verni.

pai és ázsiai) seregnek, mely előre járt, átköltöztetését a tetemes dunai hajóhad kezdé meg. Egyszersmind a szultán és rendes katonasága számára pár mérfölddel feljebb, Szabácsnál vertek hidat a Száván — mivel valósziniűen ezen pontig nem árasztá ki a Duna a Száva vizét. A szultán részére már készen állott a hid 26-ikán, és ő 27-ikén Zimonyban volt. [1])

Itt fogadá teljes királyi tiszteletadással Szapolyai János fiát, az erdélyi részek urát, mint egész Magyarország fejedelmét. Az öreg szultán nem csak külsőleg, hanem jellemre nézve is itt egész fennségben mutatta magát. Eddig is védője volt Szapolyainak és fiának s

---

[1]) Hammer kivonatát nem fogadhatjuk el egészen historiai forrásnak, habár eredeti kutfőből dolgozott. Igy azt, hogy Szulejmán Belgrádban lett volna s nem egyenesen Zimonyba ment a szabácsi hidon, csak oly összezavarásnak tartjuk, mint Tordainál, ki nem tesz különbséget Zimony és az átellenben levő, különben szomszéd, de most egymástól az áradás miatt messze eső Belgrád közt. Történetiróink közt leghelyesebben jár el Horvát Mihály az érkezés napjának meghatározásában. („Magyarország Történelme“ — uj dolgozat — III. k. 267. l.) Ő csak annyit mond, hogy a szultán junius 27-ikén Zimonyba érkezett. Ez az egyetlen történelmileg eddigelő bizonyos datum, melyet meg nem másit az egykoru magyar krónika sem, mely azt mondja, hogy Szulejmánról 16-ikán jelenték Zsigmondnak, hogy „átjött a Dunán.“ Ez csak annyit jelent, mint az, hogy mártius utolsó napján indult a szultán Magyarországra. Ekkor t. i. elindult Perteff pasa s tán a drávai sereg; de nem maga a szultán. Ez a Dunán akkor egyátalában nem jött át. Ismét Perteff pasáról hallhatta János Zsigmond 16-án, hogy (azelőtt nehány nappal) átjött a Dunán (Erdély Történ. Tára. 1837. I. 39.).

habár a védelem Buda és más nagy áldozatokkal s nem egy megaláztatással járt, Szulejmán következetesen védte s kiváló személyes jóindulatot mutatott váltig kegyencze iránt. De a mit most tett, oly nagylelkűség volt, mely meghaladá az eddigieket. János azért jött most főkép, hogy bevádoltatások ellen védje magát. Előbbi években ő, a szultán kegyencze, békealkudozásokat folytatott Miksa királylyal. Utóbbinak konstánczinápolyi követei magokkal vitték s átadták a portán a Miksa és János közt kelt szerződéseket és leveleket, melyeket János bizalmasan irt volt Miksa kormányának. Maga az alkudozás ténye, de kétségkivül még inkább a levelek tartalma alkalmas lehetett arra, hogy Jánost Szulejmán hűtlenséggel és álnoksággal vádolja. De a szultán még a levelek átadásakor, melyeket elolvasott, kijelenté, hogy nem ad hitelt nekik s követet küldött Jánoshoz, ki az egész levelezést ennek kezébe adja. Ez volt János Zimonyba utazásának oka és ezen körülmény az, mi a zimonyi ünnepélyes fogadtatásban nagyobbnak mutatá Szulejmánt, mint roppant hadserege és a képzeletet csaknem meghaladó keleti fény. [1])

János Zsigmond junius 29-ikén volt ünnepélyes kihallgatáson a szultán sátorában, julius 1-sején bucsú - látogatáson s ugyanaz nap tisztelgett a franczia követ, Aube, nála, hogy királya nevében sze-

---

[1]) Mind az ünnepély részleteit, mind ama körülményt az alkalmasint szemtanu s János ügyébe nagyon beavatott egykorú irja le, kinek nevére nézve eltérnek a kutatók (Katona XXIV. 207. l. latin fordításban; „Erdélyország Történeteinek Tára" az eredeti magyar kézirat után 1837. év. I.).

rencsét kivánjon neki az uj hadjárathoz. Hihető, hogy Szulejmán is legfeljebb másnap, julius 2-ikán elindult Eszék felé, midőn, mint irám, már a fehérvári vigyázó sereg Siklós irányában átkelt a Dráván, mintegy három héttel előzvén meg a szultánt. [1])

A szultán egész utjából kitünik, hogy jobban sietett most mint máskor, mi magában sem mutatja azt, hogy

---

[1]) A szultánnak Zimonyból való elindulásának napját nem találom kitéve. 1529-ben is csak három napot töltött ott, 1532-ben jóval többet; de akkor ő elöbb érkezett meg, mint a sereg nagyobb része, míg most a rumilii és anatoliai hadak a szultánt már Zimonynál várták. Különben is, hogy 19- és 20-ika körül Eszéknél legyen, julius 1-sején vagy 2-ikán el kellett indulnia. — Mindenesetre világos, hogy a Székes - Fehérvárhoz rendelt sereg nem a szultán megérkezte után indult ki Zimonyból. Junius 27-től julius 2-ikáig csak öt napja lett volna, mi az út megtételére sem volt elég, nemhogy hidkészitésre. Ennél fogva itt minden más elöadás alaptalan, a Budináén kivül, ki a Sziget táján történtekre nézve a leghitelesebb forrás. Emlitém, hogy már junius közepe táján török sereg érkezett a Drávához, még pedig bozniai és görögországi had. Ez nem is jött Zimony felé, hanem alkalmasint Boznia felé, a mit erösit az, hogy Zrinyi kéme Szerajevónál látott török tábort. A kém csak abban tévedett, hogy a szultánt is ezen táborban állitá lenni. Ezen külön sereg átkeléséröl olvassuk Budinánál (Schwandtner I. 725. l.): „Secunda die julii, ipse Mustafa, Bosnensis Bassa Socolovicius, una cum tota Bosna et Bassa Carambeio (karamáni bég) Dravum, Ottovum (Ujtó) versus trajecit et apud Siklósum, infra Hardanajum (harsányi hegy) consedit.“ Tehát körülbelül az nap, mikor a szultán Zimonyból elindul, a sz.-fehérvári csapat átkel a Dráván. Az idö ily kiszámitása meglepö hadvezéri érdem volt a strategia ama fejletlen korszakában.

habozott volna Zimonyban, vajon Egernek vagy Szigetvárnak vegye-e utját. Átalánosan elfogadott vélemény, hogy már a hid meg is volt épitve a Dunán, melyen e víz jobb partjára szállva, a Duna és Tisza közt folytassa utját Eger felé, sőt hogy csapatjainak egy részét már át is költözteté, s csak akkor hivta vissza, és akkor szedeté el a hidat, mikor a siklósi csatázás hire a török szultánhoz érkezett. De én úgy látom, hogy az a híd, melyen a szultán Egerbe volt menendő, — az a híd, melyen ezen egész egri hadjárat tervének némi kis valószinűsége alapszik, — az a híd nem létezett, — s így az egész egy fölkapott kósza híren épült, vagy pedig a tervekre nézve az ellenfélnek homályban tartására czélzott török eredetű koholmány volt. [1]) Szulejmán a szárazi sereggel a Száván

[1]) Se Forgách, se Zsámboki (Sambucus) egy szóval sem említik, mintha Szulejmánnak terve volt volna Eger ellen menni. A másik egykoru s igen hiteles forrás Budina is csak annyit mond, hogy hire volt Szigetváron, hogy a szultán ezen vár vagy pedig Eger ellen akar menni. — A mi a hidat illeti: Láttuk, hogy Belgrádnál nem hogy a Dunán, hanem a Száván sem verhettek hidat a törökök, hanem fölmentek a Száván Szabácsig, s ott késziténck egyet. Magyar források állitják, hogy a törökök Péterváradnál épitének hidat, s ezt utánok mondja Hammer is, holott maga török források után a vukovári dunai hidat emliti, melyről merőben hallgatnak a magyar források. A magyarok kétségkivül a vukovári hidat zavarták össze a péterváradival, mely utóbbi nem létezett. Vukovárnál, igaz, ez alkalommal épitének hidat a törökök a Dunán keresztül; de egyátalában nem azon czélra, hogy a Duna és Tisza közti területre költözvén át a sereg, Egernek vegye útját. Mert, ime, 1529-ben, midőn Szulejmán Bécset volt ostromlandó, s 1532-ben, midőn Kőszeg felé

fölfelé elindult Eszéknek, hajós-seregét, mely tetemes volt, a Dunán előre küldé, hogy Vukovárnál ujra találkozzanak.

A keresztyén hadaknál és Bécsben nagyon zavart hirek jártak a török hadseregről. Julius elején csak annyit tudtak bizonyossággal, hogy Gyulát egy török sereg ostrom alá fogta.

A győri tábor, hová mind több-több segéd érkezett, Veszprém meghódítása után, mely junius végén megtörtént, julius közepéig folytatá a hódításokat. Miksa király parancsára mieink kezébe esett Tata és kisebb mellék várai: Gesztes, Vitán, Csókakő és Zsámbok,

ügyekezett, szó sem volt Egerről, sem pedig más útról, mint a mely a Dráván át a Dunán túl vezet, — mindkét izben megépiték a törökök elölegesen a vukovári dunai hidat! (Hammer III. 666. és III. 648.) 1529-ben a vukovári hid elkészül aug. 3-ikán; de Eszéknél a hidat az áradás miatt 5-ikén nem tudják föláll itni. Mi czélja volt a vukovári hidnak, melyet egy-két nappal elöbb állitának fel, mint az eszékit, voltaképen nem tudjuk. Lehet, hogy a seregnek szüksége volt a Duna balpartjával való közlekedésre; csapatokat, keresztyén fuvarosokat és élelmet hozhattak át. A vukovári hid magyarázza meg, hogy Bács körül, mely közel feküdt, török csapatokat láttak. A péterváradi hidról semmi történeti adat nincs. Csak az jegyzendő meg, hogy a török sereg közel sem járt ezuttal Péterváradhoz. A Száva és nem a Duna partjain haladtak fölfelé Mitroviczig (Szerém) az előbbi hadjáratokban s onnan haladtak éjszaknyugati irányban a Duna felé Vukovárig. Az Eger elleni terv, valamint a hid hire a szultán táborában volt erdélyiektől származhatott, kik iránt bármi bizalmat mutatott is a szultán, hadi tervét alkalmasint nem közlé velök. Sőt Szapolyainak Bécset emlegette — melyhez pedig nem Eger felé szokott kerülni a török sereg.

úgy hogy julius 24-ikén Győrtől Fehérvárig és Esztergomig alig volt már török erősség. A császár utóbb nevezett napon vette hirét ezen diadaloknak, s külföldi udvarokkal is tudatá. [1]) Még ekkor sem volt biztos hire a az ellenségről. Tudta ugyan, s széltében beszélték, hogy jön a török sereg; de nem tudták, hogy a szultán is vele van. Nem vélték tán, hogy a szultán oly öreg korában s oly búskomor lelkiállapotban, minőről az előbbi követi jelentések szóltak, egy hadjárat fáradalmainak kitegye magát. Miksához érkeztek ugyan jelentések a török seregről, melyek közt senkié sem előzhette meg a Zrinyi által küldötteket; de az udvar nem hitt ezeknek. [2]) Annyit hallott a király, hogy tetemes török had van Belgrádon; de úgy vélte, hogy az csak utóbbi helyen egyesül, a mi sok időt vesz igénybe, és van még elég idő a készülődésre. Csakhamar azonban kiábrándulhatott. Tata és más várak bevételének hirét nyomban követte az a hir, hogy a török sereg a szultán vezérlete alatt a Drávához érkezett. De azt vélte, hogy eme folyó kiáradása fogja hátráltatni. A korábban átkelt török csapat rendeltetése is bizonytalan volt még. A karamáni bég még julius közepén is Pécsnél tovább nem ment volt, — úgy látszik, innenső parton fedezni akará a hidépitést. Csaknem fölösleges elővigyázat; de a török hadvezér

---

[1]) Bizar, 89. l.

[2]) Forgách, ki nemcsak mint történetiró, hanem mint nagyon érdekelt s jelentékeny szereplő, ezenkivül mint a ki fültanúja lehetett ezeknek, állitja, hogy a szultán jöttét nem tudták, s hogy a kémek utján jött jelentéseknek nem hittek (412. l.).

számitó eszét bizonyitja. Ha a győri seregnek egy napjainkbeli hadvezér parancsol, nem az lett volna föladata, hogy Tatát s más kisebb várakat ostromoljon, hanem a Drávához siessen meggátlandó a törökök átjövetelét. Szulejmán ezen nem várt s be nem következett esetre is el vala készülve.

Miksa király legkevesbbé volt hajlandó ily merész vállalatokra. Példás türelemmel készülődött. Addig ki nem akart indulni, míg vízen és szárazon az utolsóig ki nem állít mindent, a mit kiállítnia lehetett. Azonban annak jeléül, hogy ha valaha, most lesz majd a keresztyénségnek a mohammedánismussal utolsó, amaz eldöntő véres küzdelme, mely talán Bécs alatt fog jobbra vagy balra eldőlni, Bécsben eltiltotta a tánczot, pompázást és a vigalom mindenféle nemét. Bizonyos órákban harangozást rendelt, melynek hallatára mindenki otthon vagy úton-úfélen térdre essék, a kit a harangozás lóháton talál, leszálljon és szintúgy imádkozzék a keresztyén fegyverek győzedelmeért. [1]) De szó sem volt róla, hogy juliusban még valami nagy dolog történjék. Gyula ostroma alig ébreszthetett figyelmet. Mentűl távolabbi és félrébb eső várral foglalkozott a török, annál inkább örült rajta a keresztyén fővezérlet. Habár Eger fontos birtok vala, azon hir valósulása, hogy a szultán ezen vár ostromára ment, s igy nagyon kitért a bécsi utból, aránylag örvendetes hir lett volna, s tán azért hitték, mivel ohajtották Gyula, a mennyiben tekintetbe jött, Schwendi Lázár

[1]) Bizar 91. l.

gondja volt, ki egy kisebb német sereggel Erdély felől foglalt vigyázó állást, s ki Gyula erősitésére elég korán 600 németet küldött Kerecsényi Lászlónak. Ezek némileg pótolták azt a hiányt, mely a magyar helyőrségben az erdélyi fejedelemhez való átszökdösésből támadt volt.

Midőn Szulejmánnak Vukovárhoz és Eszékhez való érkezése hirül jött Győrbe és Bécsbe, még talán mindig nem tudták s hinni sem akarták, hogy Sziget ellen tornyosult fel mindenekelőtt a vészfelleg.

Zrinyi nem lehetett oly tévedésben: neki, a mi nagy ritkaság, magában a török seregben volt tudósitója. Pécsen egy Naszuf nevü aga értesité a török táborról.[1]) A drávai átmenetel eszközlése nagy erőfeszitésbe került a szultán embereinek. A julius 2-ikán átkelt sereg Ujtónál készitett hidját a kiáradt Dráva elvitte, s hasztalan volt minden kisérlet, ujat állítni helyébe Eszéken felül, holott Hamzának, a pécsi bégnek fejvesztés alatt meg volt parancsolva, hogy a szultán érkeztéig elkészitse.[2]) Azonban a Dráva áradása ellenére Eszéken alul egy nagyszerü hajóhíd bámulatos gyorsasággal elkészült. Vukovárnál a szultán most is hidat készittetett, mint előbbi hadjáratai alkalmával. A Duna áradása azonban ebben kárt tett. Mindamellett a hidhoz készen állott, s a Dunán fölfelé hozott anyagszerek s a Dráva mind innenső, mind tulsó part-

[1]) Budina Schwandtnernél I. 725.

[2]) Igy értelmezhető azon helyen kissé zavart előadás, melyet Budinánál az utóbb idézett lapon olvasunk.

ján levő sereg és dologra hajtott keresztyén jobbágyság közreműködésével a drávai híd tizenhét nap alatt, Szulejmánnak Belgrádból indulásától Eszékre érkeztéig, elkészült. [1]) A 4800 lépésnyi, azaz több mint fél mérföldnyi hosszú és 14 lépésnyi széles egyetlen hidon keresztül elkezdődött a nagy török hadsereg átvonulása, s eltartott nehány nap: hihető, hogy nem kevesebb ideig, mint 1529-ben, midőn hat egész napot kivánt meg. Egy másik hidhoz, mely gyorsította volna az átkelést, szintén meg volt téve, mint mondám, az intézkedés; de ennek nem teljesültéért Hamza bég kegyelmet kapott, miután a szultán személyesen meggyőződött a Dráva áradása miatti lehetlenségről. [2]) Maga a szultán julius 19-ikén tette főhadiszállását a tulsó partról az innensőre. Más nap, azaz julius 20-ikán indult tovább Fehérvárnak az addig Pécsen vesztegelt karamáni béglerbég, miután az átmenetel fedezése már fölöslegessé vált. [3]) Mindez mutatja, hogy a szultán oly előre gondoló combinatióval intézé működéseit, s a kivitel oly pontos, hogy az akkori német sereg előtt

---

[1]) Istvánffy azt mondja, hogy azon dunai hidat, melyen szerinte a szultán Egerbe volt menendő (s melyről azt gyanittatja, hogy tán Belgrád körül épült), magok a törökök szedték el, s ennek hajóit, deszkáit és a hozzávalókat a Dunán föl felé szállíták nagy gyorsasággal és az eszéki hid épitésére használták (Istvánffy 309. b.). Hammer III. 444.

[2]) 1532-ben, Hammer szerint, 12 hid veretett a Dráván keresztül.

[3]) Budina az i. h. Az eszéki átkelésre nézve a török forrás, s Pécsről való indulásra nézve Budina datuma összevág.

példányul szolgálhatott volna. Szulejmán a hidtól szintén Siklós felé tartott s Harsánynál üté föl táborát, mig a nehéz ostrom-ágyukat bivalok által egyenesen Szigetvár felé vonatta. A távolság Eszéktől utóbbi városig egyenes vonalban is tíz mérföld. Hozzá véve, hogy a nehéz ostrom-ágyukat, melyeket Eszékig kétségkivül hajókon szálHtának, a törökök még lassabban birták szállítani, s a kerekek czélszerűtlensége miatt a nagy ágyúk egyik vége a földön csuszva vitetett; hozzá véve az azelőtti hetek esőzései miatt a föld felázását, kivált azon egy részben mocsáros vidéken, képzelhető, a bivalokkal való szállitás mellett az a tíz mérföld mily nagy távolság lehetett. Részint ezen lassú haladás bevárása, részint más előkészületek az ostromra, Szulejmánnak és seregének hosszú pihenést engedtek Siklóson és Pécsen. Ama készületek közé tartozott azon temérdek jobbágy-sereg összegyüjtése, mely gyalog és szekereivel hajtatott el, hogy az ostrom-munkákban részt vegyen, s ha a vukovári hid csakugyan állott egy ideig, alkalmasint arra is szolgált, hogy a Dunán inneni vidékekről is átszállíttassék a segédsereg ezen neme; mert egész nagy vidékek jobbágysága össze szokott szedetni ilyenkor. [1])

Szigetvárban ezalatt kevés zajjal és kevés külső fénynyel ugyan, de erélyesen folytak a készületek, ha nem is oly nagy látogató, mint a szultán, de legalább valamelyik béglerbég illő fogadására.

---

[1]) Igy meg lenne fejtve az a különben kétes állitása Istvánffynak, hogy Bácsban törökök jártak az eszéki átjövetel előtt.

Mi volt az erő, a miben biztak, s mi volt maga a vár, melynek fennállását annyi idő óta a három világrészben uralkodó hatalom kihivásnak tekinté?

Körülbelől száz éve, hogy ez a hely alapíttatott, vagy negyven éve, hogy erősségnek volt nevezhető. Már keletkezésében arra volt számitva, hogy menedékül, s később, hogy hatalmas védfalul szolgáljon a török beütések és hóditás ellen.

Jóval azelőtt, hogy a török elfoglalta volna Konstánczinápolyt, elkezdődött a görögök kivándorlása, kik közül menekültek Magyarországra is. Egy Anthemios Oszváld nevű görög nyert adományt Somogymegyének Baranyával határos, és a dombos helyeken erdős, a lapályon mocsáros részein. Oszváld nem követte a korábbi szokást, mely szerint a földesurak hegytetőkre épiték váraikat. Lapályos helyen a mocsáros környezet több biztosságot igért a már ezen tájakat meg-meglátogatott török rablóhadak ellen. Ott, hol a nevet alig érdemlő Almás patak kiszabadulván az őt táplált Zselicz hegység ágai közül, a sík téren, mint valamely öreg folyam, szabadon terült szét s állandó mocsárokat képezett, egy helyen nagyobb tóvá nőtt, mely egy kiemelkedő szigetet környezett. Oszváld ezen mocsár környezte szigetet választá ki egy kis menhely épitésére. 1450 táján, Hunyady János idejében, egy tornyot rakatott téglából egyik szigetre, melyetutódai jobban kiszélesiték. Igy támadt Szigetnek az a része, melyet később „belső vár"-nak neveztek.

A hely Török Bálint birtoka lett a XVI-ik szá-

zad elején. Alatta nyert jelentőséget Szigetvár. Ő jobb karba helyezé. Nem követte a vár megalapítójának példáját, ki, minthogy a vidéken nincs épitésre való kő, téglából emelte az első bástyát. Török Bálint a magyar módot követte az erőditésben, vagy legalább azt, a mi a török-magyar háborúk idején divatozott, s mely az ágyúk nagyobb mérvű használata után legczélszerűbbnek bizonyult be. Kő vagy tégla helyett szilárd és nagy föld-töltések szolgáltak falakul és bástyákul. Ezen töltések külső borítéka sem kő vala, mely nem volt ezen a vidéken. Szigetvár falait három sorban a legvastagabb és erősebb, s egymással vaskapcsok által összekötött gerendasorok képezték, melyek hézagait földdel töltötték ki. A külső faboritékot még agyag-tapaszszal vonták be a meggyulás ellen. [1]) Ez szolgált pánczélul azon csaknem három ölnyi vastag földtöltésnek, mely a tulajdonképi falat képezé. A golyó a földtöltésbe behat s benne marad, a nélkül, hogy oly könnyen rongálná, mint a törékeny követ és téglát, mely romjaival az árkok betemetésében is segít. Egy szóval Szigetvárat azon elv szerint erődité Török Bálint, a mint akkor annyi „palánk“, „földvár“ és „párkány“ épült hazánkban, melyek mind egy jelentésűek s latinosan „castellumok“-oknak neveztettek. A falak s bástyák alatt vizzel telt árkok voltak, s

---

[1]) Egy egykoru német krónikában találom Szigetre vonatkozólag: „Bastei von Holz und Erden, nach hungrischer Art.“ (Aus vier Jahrhunderten. I. k. 4. l.). A fennt érintett borítékról szó van a hasonlókép épitett Gyula vára ostromának leirásában Istvánffynál.

valószinű, hogy a külső izmos faczölöpök egyszersmind a földgát bemosatása ellen is védül szolgáltak. Török Bálint kitünő pattantyusmestere Szentiványi, urának jeles ágyukat öntött, melyekkel Szigetvár kellően el vala látva.

De legnagyobb ereje a várnak az maradt, a mi régen volt, az árkon túl is elterült nagy mocsár, mely a vár körül forma szerinti mély tóként terült, s mely miatt nem lehetett közel férni hozzá, kivéve a kapuhoz vezetett hidon.

Hihető, hogy még Török Bálint ideje előtt kezdett egy a vártól délre feküdt szigeten egy külváros települni meg. A török berontások mind több-több falusi és kisvárosi családot tettek földönfutóvá, kik örömest kerestek menedéket várakban és a várak külvárosaiban, hol az őrség megvédte az elrablástól vagyonukat, nejeiket és gyermekeiket. Legtöbb uj lakos települhetett meg Szigetváron 1543 táján, midőn a törökök Siklóst és Pécset elfoglalták s a szomszéd Szigetvárt nem bántották, mivel, habár Török Bálint már fogva volt Konstánczinápolyban, családja még a szultán hivének tekintetett. Tény, hogy Pécs elfoglalásakor a lakosok egy része Szigetvárra menekült [1]). Átalán föltehetjük, hogy a török megszállotta egész Baranyamegye menekültjeiből a legközelebbi állomásul szolgált Szigetvár sokaknak adott uj hazát, hol vályogból vagy fából épitének magoknak szalmás fedelű házakat. — Török Bálint özvegye Pemflinger Kata az ellenség közvetlen

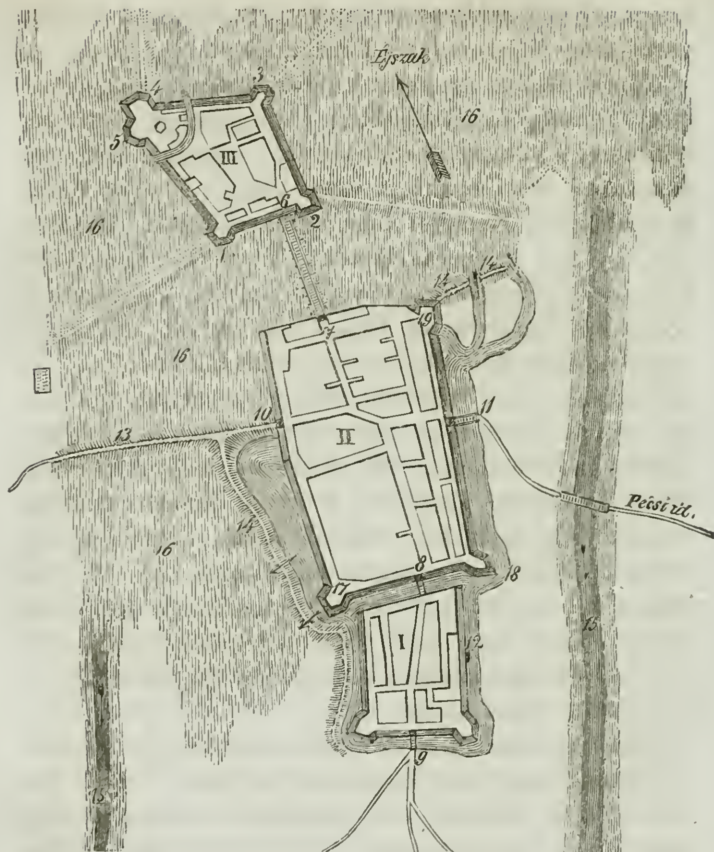
[1]) Istvánffy azon évhez.

szomszédjából jobbnak látván Pápára költözni, Szigetvárat megvédésre átadá Ferdinándnak. Ez kiegészité a Török Bálint kezdette erőditvényeket. Még 1556 előtt Dersffy és Kerecsényi kapitánysága alatt készültek el a külváros erőditvényei, csaknem oly módon mint a váréi voltak. A város keleti bástyáját Kesas és a nyugatit Hennyei bástyának nevezték. Mindkét név egy-egy baranyai birtokos neve, kik még 1556 táján a szigetvári őrség vajdái voltak. Ugyanakkor erősiték a várat is uj bástyával, melyet az akkori nádor nevéről Nádasdy-bástyának hivtak azután is.

A város nagy védelmül szolgált a várnak. Először azt kellett bevenni az ellenségnek, hogy a várat komolyan ostromolhassa. De 1556-ban, midőn Horváth Márk oly hősileg megvédte Szigetet az ostrom ellen, ez a helység csak két részből állott. Legalább egy harmadik részről sehol sincs emlités téve. Az erőditett négyszögű várost egy jókora hosszuságu hid köté össze a várral, mely mély vizen vezetett keresztül.

1556 óta uj, harmadik rész járult Szigetvárhoz, — a várostól ismét délre.

Ott egy harmadik, az ó varosénál kisebb szigeten uj lakosok emelének magoknak hajlékot; habár tán magok sem tekinték azt maradandó lakásnak. Mig maga a vár ostrom alá nem fogatik, itt biztos helyen voltak. Ostrom esetére a legnagyobb rész családostul tovább vándorolt. Az uj város, ámbár már a szárazhoz közel esett s mind könnyen gyujtható anyagból készült házai voltak, mindamellett hasznos pontnak volt tartható a védelemben. Ezért megerősíttetett, habár egyszerűbben; töltés nélküli fakerités képezé

I. Ujváros.
II. Óváros.
III. Vár.
1. Hegybástya.
2. Névtelen bástya.
3. Nádasdy-bástya.
4. 5. Belsö vár bástyái.
6. 7. 8. 9. kapuk.
10. Patai kapu.
11. Pécsi kapu.
12. Kapu.
13. Nagy töltés.
14. Környezö töltések.
15. Almás kifolyásai.
16. Tó.
17. Hennyei bástya.
18. Kesas bástya.
19. Bástya.

A nagy töltés mellet. jobbra katonai temetöt

A vár bástyái irányában a töltésszerü rajz a törökök támadása vonalát jelöli.

falát s a száraz felőli két bástyáját. Az új várost az ó-val egy már rövidebb híd köti össze.

Ha már az egészet magunk előtt akarjuk képzelni, Szigetvár egy erődláncziolat volt, mely egy terjedelmes tó közepén éjszakról délnek nyult hosszábban, s csak kissé hajolt nyugatnak, éjszaki lánczszemét a vár, a közbelsőt és legnagyobbikat az ó város, a délit az uj város képezvén. A hármat két hid kötötte össze. A falak csekély magasságuak, de annál tömörebbek. A vár szabálytalan ötszög, az ó város hosszúdad négyszög, az uj város egyenlőbb oldalú, kisebb négyszögnek képzelhető.

Az ó városnak bár vastagabb földfala volt, mint az újnak, nem tartozott a rendesebb erődök közé. A négyszögű külső falak sarkain volt bástya, s talán az egyik sarkon, a vár felől nem is tarták szükségesnek, mind a víz mély volta, mind a vár felől eső fekvésénél fogva. De ha négy bástyája volt is a négy sarkon, azon bástyák, ugy látszik, nagyon kicsinyek s hegyesen kinyulók voltak, míg a négy oldalfal rendkivül hosszú. Egyik bástya csaknem kétszáz ölnyire feküdt a másiktól.

Czélszerűbben s az akkori erőditéshez alkalmazottabban volt épitve a vár. Jóval kisebb területen öt bástyája volt, s alkalmasint nagyobb, mint a városéi. Az árok a vár körül nem lehetett nagyon mély; mert a természettől is vizenyős területen kétségkivül csekély mélységre víz fakadt föl s igen mélyre ásni nem lehetett.

Azonban e hátrány elenyészett az által, hogy a várat mindenfelől jókora távolságra tó vette körül.

Tán még abban az időben, mikor még csak a „vár“ megerősitéséről vala szó, — tán Török Bálint épitéseinek idején, mesterségesen nagyobbiták meg a tavat a vár körül, míg az ó városnál nem gondoskodtak ebben a tekintetben. Az Almás vize, mely éjszakról déli irányban foly, ugy látszik, a várnak és városnak nyugati oldalát mosta volt, s úgy folyt tovább délnek. Egy töltéssel merőben elzárták a folyó elől addigi természetes medrét. Ez a töltés a váron alól, az ó város nyugoti oldalából nyult ki messze s állá utját az Almásnak, mely itt visszaszoritva, ellepé a vár környékét s az ó városénak egy részét — úgy folyt ki aztán az ó város keleti oldala hosszában dél felé. Később, midőn az ó város megerősittetett, felénél több vizvédelem nélkül állott. Minthogy az előbbi nagy töltést ennek kedvéért elvágni nem akarták, a keleti oldalról vezették a város árkába a tó vizét, mely innen ama nagy töltés háta mögött találta meg ismét régi természetes medrét. Ezen két kifolyás miatt vélte némely régi idegen krónikás, hogy Szigetvár két folyó közt fekszik.

A víz folyását elzárt töltés oly hatalmas volt, hogy nem két, hanem három szekér is elhajthatott rajta egymás mellett, — s valóban itt vezetett ki az út Pata és Kanizsa felé, a patai kapun. A gátat ezen vastagsága mellett is keresztülvágta a török 1556-ban, s most is lehetett tartani attól. De egy esős idő helyrehozta volna az e miatti vízveszteséget. Egész julius hó eső nélkül folyt le, sőt tán a junius közepén tetőpontot ért nagy áradások óta sem volt eső; de annál inkább remélhettek jövőre nézve a szigetiek.

És mig a tóban elég a víz, nem félthették a várat, melyről azt tarták, ha falai mind lerontatnak is, daczolhat az ellenséggel.

Miután Zrinyi megbizonyosodott, hogy a törökök ostrom alá akarják fogni Szigetvárt, megtette az előkészületeket fogadásukra. Julius 29-ikén és 30-ikán az ó városban minden faházat lerontatott, a könnyen gyuló fedeleket leverette s a városon kivül vitetvén, fölégettette; az új városra nézve más parancsot adott: a házfedelek szalmáját leszedette ugyan, de magokba a házakba vitette be. Ezen külső védmüvet nem akará hosszasan oltalmazni: falai és bástyái csak fából készültek. Terve az volt, hogy pár napi ellenállás után az egészet telhetőleg hamuvá tegye, hogy az ellenség az ó vár ellen ne leljen benne támaszpontot. Alkalmasint ugyanekkor vágatta ki a városhoz a száraz felől közelebb eső fákat és keritéseket is. [1])

A várból és mindkét városból a polgárok egy nagy része már jó eleve kiköltözött volt családostul [2]). Maga a főkapitány családjából senki sem volt vele a várban, még nagyobbik fia György sem. Mindamellett a fegyvert nem fogható száma sokra ment. A város elköltözött asszonyai és gyermekei helyett a környékbeliek kerestek ott menedéket. [3])

---

[1]) Budina Schwandtnernél, ki egyedül emliti a fentebbi előkészületeket, a fák kivágását akkorra teszi, midőn a harcz nagyban elkezdődött — a mi valószinütlen.

[2]) Forgách 463. l.

[3]) A dolog természete hozta magával a lakosság ezen kicserélődését; de példák is mutatják — igy Kőszeg ostroma alkalmával. Szigetből nagy volt (Forgách szerint) a kimenekült asszo-

Zrinyi, kit birtokszerzési szenvedélyéből nagyon önző embernek gondolnánk, de kiben ennél uralkodóbb szenvedély volt az egész lélekkel való cselekvés, Szigetvár ügyét annyira magáévá tette, mintha saját birtoka volna. Mostohának tekinté ezt az ügyet mind a király, mind az ország: Zrinyi édes magáénak vallotta.

A kormány nem hogy bőven ellátta volna pénzzel, hanem ki nem fizette volt neki a korábbi tartozásokat sem. Még midőn végleg Szigetvárba vonult is, megyei adószedőktől vett föl egy-két száz forintot, hogy 1564-iki és 1565-iki főkapitányi költségeiből valami megtérittessék neki [1]). Ily szűkmarku és aprólékos fizetés mellett nem lehet föltennünk, hogy a kormány töltötte volna meg a szigetvári kapitány kincstárát. Az pedig gazdagon el volt látva pénzzel, sőt arany edényekkel is. Csáktornyából, a család fő és legbiztosabb várából a pénz és drágaság egy része a kapitányi lakba vándorolt, melyet Szigeten maga épitett a vár

---

nyok és gyermekek száma — s mégis 2000 volt benn Szigetvárban.

[1]) Fia, György irja meg 1567-ben utólagosan a sopronmegyei adószedő részére a nyugtát azon 158 ftról és 50 denárról, melyet felvett: „in anno dni 1566 praeterito, paulo ante obsidionem arcis Sziget, cum jam spectabilis et magnificus quondam dominus comes Nicolaus a Zrinio, parens noster colendissimus ...... in ipsam arcen Sziget ultimo ingressus fuisset, ad conservationem et intertentionem militum ratione Suppremi Capitaneatus ex restantiis annorum 1564 et 1565 penes commissionem et instructionem Camerae Hungaricae .... administravit.“ (Nemzeti muzeum eredeti kéziratai. Folio latin. Fasc. 1553.)

belső részében. Ezen kivül a csorgói urodalom, s hihetőleg Zrinyi más birtokai is a mult évi buzatermés nagy részét Szigetvárba szolgáltatták, — készen megőrlött liszt képében, miből még az utolsó kirohanás alkalmával is ezer mérő volt a belső várban [1]). Százakra mehetett a borral, eczettel és szükséges főzelékekkel telt hordók száma, melyek még az ostrom végén is nagy bőséggel láthatták volna el a katonákat. A füstölt disznóhus és füstölt hal szintén rendkivüli bőségben volt, [2]) ugy hogy a kiéhezéstől félni nem lehetett, ha tél derekáig tart vala is az ostrom, a mit pedig a törökök novemberen túl folytatni nem szoktak.

Már eleve készen voltak kétségkivül azon kis hajlékok, melyek a várfalakon és bástyákon belül a katonáknak pihenőül szolgáltak, kiknek kijelölt állomásaikat se éjjel, se nappal elhagyniok nem volt szabad. Zrinyi az élelmezésre a következendő rendeletet adta ki: A kinek a katonák közül anyja vagy neje van a várban, annak ezek főzzenek, s ha saját boruk van, az ételt és bort ezek vigyék a katona állomására; a kiknek anyjok vagy nejök nincs a várban s borról sem gondoskodtak, azok a kapitány konyhájáról és pinczéjéből kapnak minden nap a meghatározott órában és mértékkel — saját tizedesök fogja oda vitetni és kiosztani, — hozzá kenyeret, sót és eczetet. A nős, de szükségesekkel el nem látott katonáknak hasonlókép a

---

[1]) „Aderat . . . . mille modii triticea farina referti; quos Comes Serinus ex suis praediis Tschargovianis apportari mandaverat.“ Budina Schwandt. I. 732. l.

[2]) U. a. u. o.

gróf szolgáltatott lisztet kenyérsütésre, hust, sót, eczetet a főzésre [1]). A katonák, kik különben magok tartoztak élelmezni magokat a havi dijból, akkor is lekötelezve érzik vala magokat, ha az állam vagyonából látja el őket; — de midőn nagy részt a kapitány magán vagyona volt az, a nagylelkűség s áldozatkészség által azokban is, kik nem részesültek benne, a ragaszkodás egy uj neme támadt. Zrinyi ugy tünt föl, mint közvetlen gazdájok, de egyszersmind olyan, ki nem alamizsnát oszt, nem is zsoldot fizet, hanem a közügy érdekében áldozik.

Kevesbbé lehetett segítni a főbajon, az őrség elégtelen voltán. Még akkor is, midőn a kormány megerőltette magát, Szigetnek és Babócsának összesen nem volt egészen kétezer embere, úgy hogy az előbbinek őrségét csak mintegy ezerhatszáz emberre tehetjük. Emlitők, hogy azelőttvaló télen az őrséget kétszáz emberrel apaszták, kétségkivül nem Zrinyi tanácsára. De ezzel nincs elmondva még a fogyatkozás. Őrség dolgában a vár az 1566-ik év elején szomorú állapotban volt. Balassa Menyhért és Zay Ferencz magyar királyi tanácsosok akkor jelentést és véleményt küldvén be a királynak, a várak állapotjáról többek közt azt irják: Egerből a legjobb és legtapasztaltabb katonák vagy elhagyták a szolgálatot, vagy a török elleni csatározásokban estek és fogattak el. Szigetről és Gyuláról az őrség nagyobb része szintén eltávozott a zsold kimaradása miatt. A király biztosokat nevezett ki a végek megvizsgálása végett s a kiküldött német tanā-

---

[1]) U. a. 728. l.

csosok nem találták ugyan igaznak, hogy Szigetről és Egerből a legjobb őrök elszöktek vagy elfogattak, hanem az őrség szerintök is kevés számu volt és az sem kapott fizetést. Ferdinánd főherczeg, a király öcscse 1556. februárban irt levelében szintén kevesli Szigetvár őrségét, s azt tanácsolja, hogy azt stiriai és karinthiai gyalogsággal szaporitsák. [1])

Zrinyi a kormánytól fölhatalmazást s alkalmasint pénzt is kapott ezer gyalog fogadására, mit még april hónap folytában végre is hajtott [2]). Azonban ez még nem volt elegendő oly terjedelmes erőd védelmére, minő Szigetvár. Egykoru történetirók az őrség elégtelen voltának tulajdonitják nagy részben a vár elestét. Az elégtelenséget látta maga a kormány is; de fölfoghatlan az a mód, melyen segítni akart a bajon. A helyett, hogy nem egy-, hanem kétezer zsoldos fogadására adott volna fölhatalmazást, egyik felét engedi meg csak, — s a hiányt német zsoldosokkal akarták pótolni. Károly főherczeg ajánlatot tett Zrinyinek német gyalogok fogadására: de a gróf nem válaszolt ezen ajánlatra. Több rendbeli leveleiben nem is emlité a dolgot. Végre a főherczeg határozott, világos nyilatkozatot kivánt tőle: „kellenek-e neki német gyalogok, vagy csupán magyar nemzetbeliekkel akarja védelmezni a várat?“ mert már a herczeg ki is nevezé a toborzó

[1]) Oest. Milit. Zeitschr. 1827 II. 175, és köv, lap, — a „Kriegsarchiv“ eredeti egykorú levelei nyomán.

[2]) U. o Károly főherczeg jelentése a császárhoz. — Forgách is emliti a fölhatalmazást; de hibásan teszi hozzá, hogy Zrinyi nem tudott ezer gyalogot összetoborzani Magyarországon.

tiszteket, és ha Zrinyinek nem fognak kelleni, majd más várba helyezi el az uj német zsoldosokat. [1])

Zrinyi válasza nem ismeretes; de tény levén, hogy Szigetváron nem volt német katona, nincs benne kétség, hogy tagadó volt.

Világos, mik lehettek a tagadás okai is. Mi is tudunk példákat rá s Zrinyi még többet láthatott saját szemével, hogy a vegyes hadak közt a különböző elemek surlódása gyakran nyilt ellenségeskedésig ment. Voltak most is Szigetvár őrségében, kik Koroknánál Zrinyi alatt harczolván, a vár bevétele után a szövetséges németekkel dulakodtak. Ha 1552-ben nem volt áldás Temesvár őrségének vegyitésén, remélhető volt-e ez 1566--ban, midőn a gyűlölködés tán nagyobb vala? Zrinyi ismerte kétségkivül azt a szellemet, mely pár hónappal későbben Veszprém falai közt ismét egymás ellen ingerlé a keresztyén sereg két különböző elemét.

Zrinyi még april havában, midőn kétségkivül visszautasitá a német zsoldosokat, egyik szomszéd birtokoshoz, Kanizsa urnőjéhez, az özvegy nádornéhoz fordul, küldjön neki nehány puskás gyalogot Szigetvárra; mert elhatározta, hogy a várba zárkozik, hiven és derült arczczal akarván szolgálni istent, királyt, a keresztyén világot „és ezt a mi végpusztulásra jutott szegény hazánkat.“ [2])

És Kanizsai Orsolya, Nádasdy Tamás özvegye,

---

[1]) U. o. Károly főherczeg apr. 26-ikán kelt levele: Der Erzherzog hätte ihm soeben eine bestimmte Aeusserung abgefordert: „ob er deutsche Knechte bei sich haben, oder mit der einzigen ungrischen Nation hausen wolle.“

[2]) Pray. Epist. Proc. III. A levél apr. 16. kelt. 1566.

ugy látszik, teljesité a kivánságot. Orosztoni Péter, ki a lefolyt években mindig Nádasdy egyik somogyi várában Szenyerben volt tiszttartó, a szigetvári hősök egyikévé lett [1]). Szigetvárban volt a főkapitányi kis banderium is azon történeti nevezetességű főkapitányi zászlóval együtt, melyet Zrinyi az utolsó kirohanásnál maga előtt vitetett. Oda hivta kétségkivül horvátországi s más váraiból némely legjelesebb hadnagyát és vajdáit.

Egyelőre bizhatott még Zrinyi abban, hogy végső esetben a főurak és megyék fogják erősitni az őrséget, mint Egerben történt volt. De már juniusban meghiusultnak látszott ezen remény. Az egész fölkelt nemesség a kijelölt mezei táborhelyekre vala utban, s a Dunán túli korán eltávozott Győr felé Báthory Endre főparancsnok rendelkezése alá.

Az már, mint láttuk, junius közepén szerepelt Palota fölmentésénél s Veszprém bevételében. A győri táborban és Bécsben még akkor folyvást azon nehány apró hóditás foglalá el a figyelmet, melyeket az azokban vezéri szerepet játszott dicsekvő gróf Salm kétségkivül a hadvezéri tehetség halhatatlan műveinek tartott [2]). Julius 20-ika körül is még folyvást Tata

---

[1]) „Leveles Tár" (Szalay Ágostontól, Magyar Ak. kiad.) Orosztoninak, mint szenyeri tiszttartónak, számos levele található ott.

[2]) Forgách, ki közelről ismerte, így mutaja be: „Az expeditio vezére Salm Egino, gróf volt, a legszűkölködőbb fejedelemnél pazarlása által kitünő, a hadhoz csak poharazás közt jól értő, szerfölött sokat beszélő ember, mit a tudatlanok tudomány gyanánt fogadnak; tekintélyt ád neki győri parancsnoksága." Forgách 443. l.

bevételét ünnepelték, midőn már Szulejmán átlépte a Drávát s midőn a karamáni bég elindult Pécsről Fehérvár felé. A győri tábor vezéreit alkalmasint csak a veszprémi és tatai napokra ivott áldomások után, midőn a török sereg mozgalmai józanitólag hatának, lepte meg az a gondolat, hogy Szigetvárt csakugyan veszély fenyegetheti. Segitséget inditának utnak, mely azzal tért vissza, hogy a várhoz el van zárva az út. Alkalmasint a Fehérvár felé tartott török osztálylyal találkoztak. — Különben is kétséges, örömére szolgált volna-e Zrinyinek a küldött segitség. Salm hatszáz német lovast indított volt utnak Szigetvár erősitésére. Idegenekkel keverni katonáit, mint láttuk, módjában állott volna azelőtt is; de ezt nem akarhatta.

Zrinyi, mint hadvezér is, bár nagyra becsülhette a német katona sok jeles tulajdonait, de ő egészen a magyar hadvezetés embere volt, nemcsak természeténél és szokásánál fogva, hanem mivel ezt tapasztalá legczélszerűbbnek a török ellen. Végre bizonyos volt, hogy az idegen soha sem fog vele a végsőig úgy kitartani, mint a honfi, kinek hazája, és a magyar nemes, kinek birtoka és családja forog koczkán. Zrinyi, ha kénytelenségből befogadta volna is az elinditott segitséget, abban, hogy épen azt küldi neki Salm, miről tudja, hogy nincs kedvére, némi gúnyt láthatott volna.

Zrinyinek fájhatott, hogy a kormány nem gondoskodott kellően a várról; sajnálhatta, hogy a vár nincs annyi őrséggel ellátva, a mennyi szabály szerint kellene hozzá. De megnyugodott, midőn vitézeinek során végig tekintett; a mint julius utolsó napjaiban egyszer a vár udvarán esketésre gyüjté össze valamennyit. A fegy-

verfogható polgárokat is oda véve, kiknek számát csak százötvenre teszik, kétezer ötszázan voltak a harczosok.[1]) De oly válogatott, kitünő legénység, melylyel csodákat lehet mivelni, s melyben Zrinyinek erős bizalma lehetett. Egészen sajátságos neme a katonaságnak, minőt csak az akkori idő s csak Magyarország termett; mely legalkalmasb volt a török elleni harczra; mely épen Szigetvár védelmére s épen Zrinyi vezérlete alá legjobban illett.

Nagyon helytelen fogalmat alkotnánk rólok, ha az ujabb kori katonaság egyenruhás tömegének képzelnők. A nagyobb rész s tán mindenik külön egyéniségnek tekinthette magát, kinek neve, birtoka s a katonai körön túl is jelentősége van. Nemesekből állott az akkori magyar zsoldosok serege, kik csak egy évre s olykor egy-két hóra szegődvén zsoldba, megtarták egész függetlenségöket. A kapitányok, hadnagyok, vajdák a gyalogoknál, le a tizedesig, s a lovasoknak majd mindenike vagy vitéz ősöket, vagy maga szerezte hadi érdemeket tudott fölmutatni. A háború dicsősége nem volt egy-egy zászlóaljé s nem is mindig egészen a parancsnoké, hanem egyes neveket örökitett meg.

Egy csapat, egy-egy egész sereg nem annyira parancsnokból és közlegényekből, mint szabad emberek

---

[1]) Istvánffy körülbelül 2500-ra teszi a számot, az asszonyokat és kiskoruakat leszámitva (313. l.); Bizar a 2000-nél valamivel többre (100. l.); Forgách 1800 gyalogra, 200 lovasra, öszszesen 2000 harczosra, a polgárokét 150-re. Ezenkivül asszony és gyermek mintegy 2000 (424. l.). Budina 2300-ra és valamivel többre teszi a fegyverfoghatók számát — a gyermekeket és nőket nem számitva. (728. l.)

egyesületéből állott. Egy-egy várőrség gyakran „vitézlő" emberekből, az-az nemesekből állott, s „uraim"-nak nevezték. Országos katonai szabályok is rendelék a zsoldosok megválogatását, kiket, a mennyire lehetett, nemesekből toborzának. [1])

Nem kell hinnünk, hogy gyakorlatlanok voltak az akkori hadi mesterségben. A nagyobb rész gyermekkorától a késő vénségig alig tanult egyebet, mint a harczi ló megülését, a kard- és dárdaforgatást, az ágyuval és puskával való bánást, a tüzérséget, a nagyobb birtokúak a várerőditést s mindenik azt a tacticát és strategiát, mely a gyakorlat által a török ellenében némileg külön ágát képezte az akkori európai hadi mesterségnek. Épen a gyakorlottság követelése okozott egy lényeges különbséget az akkori és mostani hadak közt. Most a fiatalabb korosztályok viselik a katonáskodást, akkor örömestebb választák az éltesebb embereket, a meglett férfiakat.

A nős embernek előnye volt a nőtlen felett. A zsold kijárt; de a katonának magának kellett gondoskodnia élelmezésről és ruházatról.

Napjainkban ily sorozás mellett alkalmasint a leg-

---

[1]) Első szabály: „Az kapitány tartozik és hüttel köteles az lovas sereget az mennyire lehet nagyobb részről nemes rendbül . . . . . fogadni." A gyalogokra nézve ez volt a szabály: „Minden tiz gyalognok egy tizedese legyen, ki látott vitéz ember legyen, és az országban zálogja legyen. Az közönséges (gyalog) vitézek olyanak legyenek, az kik helyesek, és az vitézlő dologban forgottak — nem bujdosók avvagy pórok." Az érdekes magyar katonai törvényeket közlé Jászay. Tudománytár. 1842. VII. 38. „Vitézlő Articulusok" czim alatt.

roszabb hadsereg állana ki. Éltesebb, nős, gyermekes emberek még jobb hazafiak, egy-egy nagy eszmét fölfogni még képesebbek is lehetnek, mint a gyermekséghez közel álló legénykorbeliek. De a családapának szíve s egyik nagy kötelessége azt parancsolja, hogy kimélje életét, melytől másokké függ, mig a másik, a hazafiui kötelesség azt parancsolja, hogy meghaljon, ha kell. A kötelességek és lelki sugalmak e harczában sokszor a magasb rendü eszme győz ugyan; de átalán véve s nagyobb tömegeknél a családi érzet erőt vesz a hazafias érzelmen.

Egészen más volt a viszony őseinknek a török ellen folytatott százados küzdelmében. A hazafiság nem ütközött össze a családi és magán érdekkel, — sőt anynyira összeolvadt, hogy bajos sok esetben eldöntenünk némely tettről, önérdek vagy magasztos hazafiság sugallta-e nagyobb mértékben. A hazafiságnak soha és semmiféle nemzetnél nem lehetett oly gyakorlati és kézzelfogható értelme, mint egy-egy keresztyén népnél, mely a törökök ellen védi magát. A török háborúk nem uralkodók szeszélyéből folytak; — legkevesbbé sem hasonlithatók se a diplomatiai harczokhoz, s még, azokhoz sem, melyeket napjainkban egy-egy nemzet közvéleménye valamely eszme vagy érdek nevében kiált ki. Ily esetekben a katonák nagyobb része azt sem tudja, miért kell neki oly emberekre lőnie, kik neki sohasem vétettek. De egy idegen invasio is keresztyén ellenfelek közt nem oly jellemű, mint a töröké volt hazánk ellen. Egy keresztyén nép a másiknak sok anyagi és szellemi kárt tehet egy invasióval. Elveheti a nemzet szabadságát, alkotmányát; megcsonkithatja

területét; de a magánbirtok és család megmaradhat s a személyes rabság a legroszabb esetben is kivételes.

A török háborúk Magyarországon nemcsak a hazát és nemzeti érdekeket, hanem a legközvetlenebb családi és személyes életet támadták meg. Különösen a nemesség ellen a szó legteljesebb értelmében vett irtó háború dühöngött minden kimélet és minden szünet nélkül. Egy-egy nemesnek, mielőtt jobbágyai meghódoltak, mindenek fölött jobbágyait hajták el, az-az a munkaerőt, mely a birtoknak értéket adott. Miután jobbágyai meghódoltak, a nemesnek oda kellett hagynia birtokát s földönfutóvá lennie, — vagy legalább birtokain kivülről, fegyveresen gyakorolnia némi jogot előbbi birtokán, mely mind jobban pusztult a török gazdálkodás sulya alatt. Egy-egy vitézlő nemes tehát birtokait is védte egy-egy várban, mely ha elfoglaltatik, a török egész megyékből szoritja ki ismét a nemeseket. Igy a legkézzelfoghatóbb önérdek s a család jövendője csak a fegyveres ellenállástól függött.

De még közvetlenebb is volt a török miatti veszély. A török katona a zsákmánylásban minden kincsnél többre becsülte a nőket, gyermekeket és szép ifjakat: egész rendszer, egész életszükség volt a török államra és társadalmi életre nézve az, hogy idegen nemzetek fiaiból és leányaiból nagyban ujonczozza magát folytonosan, s emez életszükség nélkül az ozmánok sokkal kevesebb háborút folytatnak s az ozmán katonák kevésbbé harcziasak. De épen ez volt fő oka azon csaknem példátlan ellenállásnak is, melylyel a magyar, s különösen a fegyverviselő nemesség fennakasztá és megtöré a török hóditás árját. Azok a nemes katonák,

kik egy-egy vár megnyitott résén harczoltak, úgy képzelhették magokat, mintha saját házuk küszöbén vívnának élethalálra feleségök és gyermekeik életéért. Sőt többért, mint csupán életökért: az a gondolat, hogy halottakúl kiteritve lássák magok előtt családjok tagjait, nem lett volna oly rémitő, mint az, hogy nejök és hajadon lyányuk hárembe kerül s gyermekük janicsárrá soroztatik be, ki örökre feledni fogja szülőit, hazáját, nemzetét és nevét, hogy az ozmán emberrablásnak oly veszélyes eszköze legyen később, mint a mily ártatlan áldozatja volt. — És a várőrök közül sokan közvetlenül családjokat védelmezék az ostromolt vár fokán; mert feleségök és gyermekök a várban volt, kész zsákmányul a töröknek, ha ez a várat elfoglalja. Hozzá járult még, hogy a vár békés föladása sem nyujtott semmi biztositékot. Ritka, kivételes eset volt, hogy a föladott vár őrsége kivonultakor szabadon elmenekülhessen. S épen a nők és gyermekek voltak azon zsákmány, melynek láttára a török katona nem birta fékezni magát. Igy a katona és családja megmaradása csak azon esetben biztos, ha a vár megtartatik; különben magára mindenként halál, családjára mindenként török rabság vár.

Képzeljük ezen rendkivüli és legmélyebben ható érdekeket egy-egy testületben összesitve, — vagy tulajdonkép helyes fogalmunk nem is lehet már napjainkban azon hatalomról, a mivé ezen egyéni érzelmeket fokozá a testületi együttérzés. A ki látott már föllelkesült, fanatizált tömeget, tudni fogja, hogy gyakran az, mi egyesekben csak egy szemernyi érdek vagy szemernyi érzés, mily ellenállhatlanná fejlik egy-egy cso-

portban való találkozás által. A cseppek a szellemi világban könnyebben lesznek tengerré, mint a holt természetben, — mert a tömegesség által rendkivüli expansivitást nyernek.

És ugyanezen együttesség által az akkori magyarban a családi és magánérdek a legtermészetesebben emelkedett a hazafiságig és az átalános keresztyén eszméig. Egy-egy őrség már egész megyék birtokosságát, asszonyait és fiatalságát védelmezte, a köz haza területének és a nemzet népességének egy tetemes részét, mely ha elvész, a haza és nemzet többi része annál könnyebben fog elkelni utána. S mily természetes kapcsolatban áll ezzel ama még magasabb eszme, hogy Magyarországot védvén, egész Európa és az összes keresztyénség védői vagyunk!

Nem volt szükséges, hogy az akkori katona ifjoncz legyen, kinek hősiségében a könnyelmü bevágás, a pillanati fellobbanásra alkalmas könnyü vér, s a minden családi és magán érdektől való függetlenség a fő elem. Akkor épen olyan katona volt jobb, kit önérdek és családi kötelék tesz nem csak pillanatra merészszé, hanem a legvégsőig kitartóvá; ki a haza neve alatt nem csak egy ábrándos, elvont eszmét gondol, hanem azon nagy érdekek és kincsek egész összegét, melyet valóban és közvetlenül érezve magában foglal. Ezért soha sem volt egy-egy ujkori népnél ezen szónak „haza“ mélyebb jelentése köz és magán életben, mint Magyarországon a török elleni harczokban — annyira, hogy alig találunk rá példát az egész azon korból fennmaradt irodalomban, hogy csupán hatásvadászatul használják s üres phrasisként visszaéljenek vele. Midőn a hazafi-

ság egy-egy ideiglenes politikai, vagy állandóbb, de egyes jogi kérdés helyett milliók vagyonának és családjának megmaradását, a hazafiatlanság mindezek elvesztését foglalta magában, nemcsak nem lehetett választás, hanem a hazafiság oly közvetlen és mélyen érzett szó volt, minő tán soha sem. Az emberi szív legnemesebb érzelmeitől, az erős szenvedélyekig minden valóságot, lángot és erőt adott azon érzelemnek. A vallásos eszméktől a mindennapi kenyérnek érdekéig minden amaz eszmében pontosult össze, s minden a vitézség és elszántság szélsőségéig buzditá az akkori honfiakat.

A szigeti hősök nagy része feleséges gyermekes ember volt, s az, hogy ezek a várban voltak, nemcsak arra szolgált, hogy a katona élelméről gondoskodva legyen, hanem eszközül arra, hogy az ellenállás a kétségbeesésig legyen fokozva. Alkalmasint minél vagyonosabb volt egy-egy főember, annál kevesbbé tartá nejét és családját a várban s minél szegényebb, annál inkább rá vitte a kénytelenség. Igy épen a közlegénység volt kénytelen nagyobb mérékben közvetlenül családjáért is harczolni. De némely főbb tiszt is saját életével együtt koczkára tevé családjáét is. Igy Szigetben az egyik hadnagynak, Székcsei Máténak neje és kilencz gyermeke volt benn. [1])

A szigeti várőrség névsorából, fájdalom, nem maradt ránk annyi, mint a Tinódy leirta Eger őrségéből. Legtöbbeket Istvánffy számlál elő, hihetőleg valamely egykoru, s ma már ismeretlen, teljesebb krónika nyo-

[1]) Istvánffy. 316. l.

mán. De ő is csak mintegy harminczkét nevet tarta fenn az utókor számára, — úgy hogy egy más nemü forrás nyomán jobban ismerjük az előbbi kapitány, Horvát Márk, mint Zrinyi katonáit. Ezekről tudjuk, hogy főbb tisztjei, a kapitány, Márk, az alkapitány, Bácsmegyei Simon számos baranyai-falunak volt birtokosa; Hennyei Miklós, Késas, Ujlaki Sebestyén, Bosznyák, Radványi szintén Baranyában birtak falukat, melyek, mig Szigetvár állott, még hajtának fél jövedelmet; de ennek elvesztével teljes elvesztésöktől tarthattak.

Azonban az 1566-iki szigetvári harminczkét hős fennmaradt nevei körül felénél többről tudjuk, hogy birtokosok, nagy családok fiai vagy saját érdemök által hirre és birtokra szert tett férfiak voltak: nagyon tisztességes társaság!

Először is az őrségnek egy része az volt jelenleg is, mely 1556-ban oly dicsően megvédé Szigetvárát. Székcsői Máté és Radványi Jakab vajdák tiz évvel azelőtt oly nagy szerepet játszának, hogy nevöket hír és dal országszerte ismeretesekké tehette. Mindkettőnek számos faluja volt a meghódolt szomszéd területen [1]). Régi vitéz s nagy birtokos az őrség egy jeles tagja, Bosnyák Márton, és Eszpetei Balázs. [2]) A

[1]) Radványi Jakabé volt: Bezedek, felében Majsa, Baksa, Zajk, Perecske és Versend. Székcsőié: felében Botyka, Füzesd, Udvard, Mislen. Aztán Beremén, Györke, Öcsény (Tolna). Historia Ep. Quinq. „Koller VI. 88. és köv. l.)

[2]) Bosnyáké 1561-ben: Mányok, Mocsolád, Szent-Miklós, Szerdahely, Ikcse, Ság, két más közösen birt faluval; Eszpeteié: Majsa felében. (U. a. u. o.)

Geréczi, Dezső és Szerecsen családok képviselve voltak mind a szigeti őrségben, mind a baranyai birtokosok közt. Utóbbinak egyik tagja kitünő pattantyus Szigetváron [1]. De legtöbb birtokuk volt Baranyamegyében Istvánffyéknak, kiknek még 1561-ben is tizenkét egész falujok fekszik benne. Istvánffy Pál pedig mint lovas osztozott Sziget védelmének dicsőségében. [2] Kitünő barczos és nagy birtokos volt Bika András is [3]. A hires Perényi Péter, kinek Baranyában nagy terjedelmü birtoka volt, mint szomszéd kis nemeseket szoktak a nagy urak, korán szolgálatába vette volt ezen hősnek apját s az felföldi hadjárataiban részt vett. Igy történhetett, hogy Bika András addig a felföldön szolgált s csak Zrinyi Miklós kapitánysága idejében jött Szigetvárra, hogy a szerzett vitézi nevet új érdemekkel tegye fényesebbé. Különben is szülőföldéhez s leapadt ősi birtokaihoz közelebb jött ide, — és családjának egy régi barátjához. Mert ez a most oly gazdag gróf, hires Zrinyi Miklós még gyermekkorában egyenlő rangu barátjának tekinthette őt. Zrinyi apja és Bika András apja együtt mentek volt Konstánczinápolyba 1530 táján a törökkel szövetkezni akaró Perényi Péter

---

[1]) Dezsö Kásádot egyedül, Körcsinét, Tótót, Gyöngyös melléket részben birta; a Geréeziek Kurdot; Szerecsenék részt birtak Aranyosból és Bézdánból. (U. a.)

[2]) Falui Kisasszonyfalva, Vezér, Kisdér, Rugasd, Baranya-Viszló, Ozd, Kis-Tessény, Keris, Kis Telek, Gilvánfa, Haraszti, Hatvan. Mig Aranyosból Bézdánból, Kostyánból részt birt. (U. o.)

[3]) Övé Olcsárd, Kisdér, s az Istvánffyakkal osztozott Kostyánon.

nevében követekül [1]). Most mint a legjelesebb gyalog vajdák egyike tette nevét hallhatatlanná. A legjobb horvát családokból is volt több jeles vitéz, mint Farkasics Péter, kire Zrinyi azelőtt összes horvátországi várainak gondját bizta volt; Patatics Péter, egyik legjelesebb lovashadnagya, ki Koratnónál tiszttársával Tompa Istvánnal együtt leszállván a lóról, elsők voltak a kis vár falain. Zrinyi Korokna mellett nehány falut, melyek összesen ötven sessiót tettek, már korábban nekik adott volt át [2]). Régi vitéz s kétségkivül birtokos volt még Orsics István, Novák János, utóbbi egy puskás- osztály őszhaju vezére, továbbá Botos Péter és Poki Gergely, — ki Horvát Márknak megbizott, hű szolgája volt — és végre a már emlitett Orosztoni Péter, Szenyer várának volt tiszttartója és Kovács (Kobach vagy Kobács) Miklós, a kit bár 1555-ben, midőn a török közeledett, rútul magára hagyának hajdúi, s magának is menekülnie kellett; de mindenki elismerte, hogy nem Kovács Miklós, a várparancsnok volt a hibás Korokna akkori elvesztésében. Többen lehettek, kik méltóknak itéltettek akár egy vár kapitány tisztére, akár egy kis hadjárat vezetésére.

A gyakorlott, családos nemeseken kivül volt a várban nehány legjobb családbeli ifju is, kik alkalmasint mint önkénytesek jövének a nagynevü hős alatt gyakorlatilag tanulni a hadi mesterséget. Ilyen volt a kis termetü, de okosságánál, lélekjelenlétén él s Zrinyi nevelésénél fogva már is vezéri polczra érdemesnek tar-

---

[1]) Budai Ferencz „Polgári lexicona." III. 79.

[2]) Koller, az i. h.

tott Alapy Gáspár, Zrinyi egyik lyánytestvérének fia. kit Zrinyi most, azon esetre, ha halála történnék, szigetvár parancsnokának jelölt ki mindenki beleegyezésével. Az ifjusághoz tartozott Bajoni János, kinek ősei nevezetes emberek s Biharban nagy birtokuak voltak. Egyetlen fi volt, s halálával az egész nagy család kihalt. A nemes ifjak közt volt Csáki György, Kecskécs György, Dombai és Geréczi Berta.

A fennebbiekben talán a főemberek sincsenek teljesen elősorolva, nem hogy az alsó rendü érdemesebbek [1]). Majdnem mindnyájan birtokaikért, családjukért s közvetlenül a haza azon részéért harczoltak, melyben

---

[1]) Igy nem találjuk ott Guzicsot, Zriny várának korábbi védőjét, kit Zrinyi a költő fölemlit. A „Költő“ csaknem ugyanazon hadnagyokat és vajdákat számlálja elő, kik Istvánffyban is előfordulnak, úgy hogy az a vers, a hol az előszámlálás történik, egészen krónikási hüségü, Tinódy modorában. És abból, hogy Istvánffy nem emliti mindeniket, kik a költeményben szerepelnek, nem következik, hogy utóbbiak költöttek volnának. Igy semmi joggal nem mondhatjuk, hogy Deli Vida költött személy volna, — ha szerepe tán költött is. Annyi bizonyos, hogy a Deli család Zrinyi szolgálatában volt, s egy Deli Tódor nevü parancsnok volt a szigeti veszedelem előtt Novi parancsnoka, mely a Zrinyiek birtoka vala. Vid lehetett ennek fia vagy testvére. Istvánffyn kivül a többi kutfő nem sorol elő annyi nevet sem, mint ő; de Istvánffy sem ad lajstromot Tinódi modorában, hanem csak az elesettek közül szokott nehányat elősorolni, s a nevek után mindig egy hosszu „stb.“-t kell odaértenünk, még az emlitést érdemlőkre nézve is. Emlitik krónikáink, hogy később énekek dicsőiték anyai nyelven a szigetvári hősöket: alkalmasint Tinódiféle krónikás énekek, melyek csak historiai adatok halmaza versben. Nem lehetlen, hogy ilyet használt Istvánffy is — csakhogy sokat mellőzött belőle.

birtokaik feküdtek; a dunántúli magyarok és horvátországiak, kikből a bátrak ezen választott serege állott, egyenlő mértékben érdekelve voltak; mert Szigetvár éjszakról bástyája volt az akkori Tótországnak is. Kivétel nélkül pedig harczoltak a közös hazáért. Mert az egyetértés oly tökéletes volt magyar és horvát közt, hogy talán a külön elnevezés sem volt meg. Viszályoknak nyoma sem fordult elő azon századokban. Midőn érdekben, szabadságszeretetben, a harczolás módjában s más szokásokban s végre a hősiségben egyenlők voltak, hogyan jött volna tekintetbe a nyelvbeli különbség, mely fölött a vita azon korban hallatlan volt? — Nem egy magyar vitéz lehetett Szigetben, ki egy-egy horvátországi végvárban vagy csatamezőn szerzett hirt, s viszont oly horvát, ki magyarországi várban és csatatéren tüntette ki magát. A csapat nagy része olyan volt, hogy Zrinyin elkezdve, ki hadvezéri képességének teljes kifejthetésére különb tért ohajtott magának egy vár védelménél, mindenik függetlenebb szerepre lesz vala képes, mint a melyet Szigetváron elfoglalt s magát a gyakorlott veteránokból alakitott tömeget is mintegy tisztek egyesületének vehetjük.

A kicsiny, de gyakorlott és elszánt, s a közös ügyben teljesen együtt érző csapat szemlélete önbizalmat kelthetett s nagy reményt a győzelemhez. Mintegy kétezer oly katonával, ki nemcsak egyes, kétségbeeset pillanatokban képes föláldozni életét, mi még könnyebb része a dolognak, hanem kitartóan, egész lélekkel s minden tehetségeinek megfeszitésével képes öntudatosan küzdeni, nem csupán dicső martyrhalál, hanem győzelem volt kivivható — annál nagyobb, mi-

nél számosabb az ellenség. A szigetvári őrség egy része, mely 1556-ban a törökök tizszeres száma felett diadalmaskodott ugyanezen várban, nem kérdezte többé az ellenség számát, — s a többi, ki forgott már hasonlókban, nem tartá magát alábbvalónak az 1556-iki hősöknél.

Igen hihető, hogy az önbizalom a kis seregben tulságos volt s elbizakodásig ment, hogy volt valami öröme abban, hogy egyedül a maga dicsősége lesz a győzelem. Az Európa minden részéből Győrre érkező vitézektől nem is kivánt tán egyebet, mint hogy kezöket összedugva nézzék és csodálják, mit tud egy maroknyi magyar- és horvát vitéz, a nélkül, hogy idegen nemzetbeliek segitségére szorúlna. Inkább alkalmatlanságnak mint segitségnek tekintik vala magok is a vasas németet Szigetvár kapuin belül.

A vezér maga is, ha elbizakodással nem, de nyugodt büszkeséggel nézhetett elhagyatottságára.

Ő megtette a magáét, midőn hiteles jelentéseket küldött a török seregről Miksa királyhoz és segitséget kért. De nem hogy segitséget kapott volna, hanem hitelre sem talált: későn jött meg mind a hitel, mind a segitség szándéka. — Személyesen nagyobb mértékben bánthatta, hogy nem hisznek neki, mint ennek következménye. Azt tették fel róla, hogy kislelkü félelemből tolakodóvá lőn: egyebet nem gondolhatott.

Absolut kormányzás alatt, vagy egészen újkori katonai rendszer mellett, hol a vezérek szolgálata mindenekelőtt engedelmességből szokott folyni, a fentebbi viszonyhoz hasonlók, gyakran tesznek daczból nagy károkat; forradalmi korban pedig a vezérletnél szemé-

lyes bántódások katastrophákat idézhetnek elő. Zrinyi félig állásánál, félig jelleménél fogva túlemelkedett az ilyeseken: s egy pillanatra sem téveszthette össze Szigetvár ügyét akármely külső viszonyával. Szigetvár megtartása rá nézve merőben külön dolog volt arról, minő véleménynyel van ennek kapitányáról a kormány — bárminemü kormány volt volna is az.

Azon országrészek megtartásában, melyeknek Szigetvár oltalmul szolgált, nagy mértékben volt érdekelve, épen ugy, mint bajtársai. Szigetvár elestére Csorgó lesz a könnyü ráadás. Később Kanizsán a sor; a török keresztüleszi magát Stiriáig s ez megtörténvén, Muraköz erős helyzete daczára is török kézre kerül. Mennyivel inkább a Balatonnal határos megyék! — Nála még kevesbbé nevezhető ez tulnyomóan magánérdeknek, mint kevesbbé vagyonos katonáinak bármelyikénél. Akkor magánérdek az, ha csak maga birtokai forognak koczkán. Közveszély idején még tán földhöz ragadt lelkek sem képesek csupán magok kárára gondolni. Egy-egy egész város égése, melyben saját házunk fekszik, a veszély átalánossága s a nyomor tömegessége által a fájdalom vagy aggodalom önzését elnémitja. Ily esetekben a szegény, kinek csekély de összes értéke odavész, a gazdagnál érzékenyebb szokott lenni. Zrinyi katonái közt egy-egy kis nemes, kinek fél faluja volt, több személyes érdekkel lehetett eltelve mint Zrinyi, ki azon tájakon egy középszerű megyei járást birt, de a kinek ebben koránsem összes birtokai forogtak veszedelemben.

Annyi bizonyos, hogy az ő személyének és szomszédainak, valamint az egész országrésznek közvetlen

érdeklődése merőben függetlenné tette őt bárkinek jó kedvétől, helybenhagyásától, roszalásától és jutalmaitól. Nem várt ő parancsot az átalános veszélyben, hanem nagy munkásságot fejt ki akkor is, midőn más összedugott kézzel nézi fáradozását. Tudta, hogy meg fogják dicsérni bátorságát és erélyét; — de mi értéke lesz a szónak, midőn tettekben se iránta, se az ügyért nem mutatkozott elegendő részvét? — Az Európa minden részeiből Magyarországra jövendő nevezetes hadi férfiak magasztalásait, kiknek hadvezetési módja ezelőtt is kétségkivül csak boszankodásra gerjeszté, még azelőtt huszonnégy évvel Pest alatt, még mint kezdő ifju, némi lenézéssel vehette; — mert tőlök Perényi és az olaszok odaveszhetnek vala, ha ő nem érkezik a maga idejében lovasaival. A haza elismerése, mely érzé a tett fontosságát, oly természetes jutalom volt, mint a mily közvetlenül s félreismerhetlenül a haza érdekében harczolt. Különben a ki annyi fényes hivataltól kész volt egyszerre lemondani, nem nagy örömét találta a czimekben és kitüntetésekben. A mi dicsőség, birtok és kitüntetés elég volt azt már egymagától megszereznie családjának. Nagy reményű fiain, s különösön a már teljes kort ért Györgyön állott, hogyha magasbra nem emelkedik is, legalább megtartsa a szerzetteket. Zrinyi azon korban volt, midőn már inkább gyermekeire mint magára volt hiú: akkor ötvennyolczéves s tizenegy élő gyermek apja, kik közt három az első gyermekéveket meghaladott fiu.

Ha azt kérdezzük, mi ösztönzé Zrinyit és katonáit Szigetvár utolsó emberig való védelmében, minden körülmény azt az egyszerű feleletet adja, hogy

főkép Szigetvár megtartása a magok és a haza érdekében.

Zrinyi megtette a vár megtartásáért azt, a mi tőle függött: gazdagon el volt látva mindennel, kivéve a katonaság számát. De e részben is megnyugtató volt mint rá mint katonáira nézve, hogy Szigetvárnak jobb és hivebb védői nem lennének találhatók széles e világon Zrinyinél s harmadfélezernyi hőseinél.

Zrinyi akkor is mindent elkövet vala Szigetért, ha nem ő a kapitánya. Sőt azt kellett hinnie, hogy a váron kivül több szolgálatot tehet vala ezen érdekben. 1556-ban is a Sziget megtartásának dicsőségével Horvát Márk neve olvadt ugyan össze legközvetlenebbül; de Nádasdynak s vele együtt Zrinyinek ép oly érdeme volt az eredmény, mint a Szigetbe zárkozott hősé.

Zrinyi föl volt jogositva azon reményre, hogy az Európa minden részeiből gyülekező nagy hadsereg vezérlete okul az 1556-iki példán; hogy most nagyban fogják ugyanazt tenni, a mit Nádasdy kisebb mérvben tett s seregeinek csekély száma miatt tökéletesen végre nem hajthatott. Az 1556-ból meritett tanulság az volt, hogy Szigetvár jó fekvése és bástyái s a benne levő jeles vitézek mellett is egész bizonyossággal meg nem tartható hosszas ideig, ha magára van hagyva; de elég erős arra, hogy a legnagyobb hadsereg is csak roppant emberáldozattal, iszonyú nehéz munkával férhessen hozzá, s igy igen alkalmas arra, hogy egy török hadsereget kifáraszszon és demoralizáljon, hogy azon sereg szine a vár mocsáraiba, árkaiba és tört résein veszszen. Azért Szigetvár ostromát arra lehet fölhasználni, hogy a dáriusi török sereg itt elgyengülvén,

azután tökéletesen szétveressék. — Emlitém, hogy ily számitáson épült a Nádasdy és Zrinyi által intézett 1556-iki babocsai diversio, mely Ali pasa seregének végromlásával végződik, ha a keresztyén hadak legalább közelitőleg egyenlő számuak lettek volna a török sereghez, s a szükségesekkel bőven el lettek volna látva. De a hiányosság mellett is annyi tökéletesen sikerült, hogy Szigetvár diadallal fölmentetett az ostrom alól, s a török demoralizálva vonult vissza.

Midőn 1556-ban maga volt e terv készitésében egyik részes, s a végrehajtásban oly kiváló szerep jutott neki, valószinü-e, hogy most ne ajánlotta volna az egész nagy hadjárat terveként ugyanazt? Senki sem tudta jobban, mint ő, hogy Szigetvár sorsa nem ennek falainál dől el, s ő maga mint hajlamainál, tehetségeinél s eddigi sikeres próbáinál fogva kitünő lovas vezér inkább ohajt vala oly forma szerepet vinni, mint 1556-ban. Meg lehetett győződve, hogy senki sem fogja oly hévvel sürgetni Sziget fölmentését, mind a vár érdekében, mind a töröknek mezei csatában való megveréseért, mint ő, s ha valahol, ily csatában fejtené ki egész hadvezéri tehetségét és vitézi tulajdonait; ily csatában használna ő legtöbbet a közhazának és utódainak is. Miután ezt a nagyobb szerepet megtagadták tőle, beérte a kisebbikkel, abban a reményben, hogy a fősereg megteszi mindenesetre az 1556-iki diversiót, s vagy egyenesen megtámadja a Szigetvár alatt kifárasztandó török serget, vagy valamelyik törökbirta vár megtámadása által elvonván, a csatatér a keresztyén sereg szabad választásától fog függeni, mint 1556-ban, mikor a magyar-német egyesült kis sereg a Rinnya mellett

talált erős állást. Ha roszabb esetben is a török sereg teljesen meg nem veretik, Szigetvár mindenként föl lesz mentve.

Szigetvár fölmentése ha a vár nem lesz vala is nemcsak Magyar- és Horvátországra, hanem Stiriára nézve is nagy fontosságu, csak magábana hadjárat formájáért is, a keresztyén fegyverek becsületének kérdése volt; mert minek legyen nevezhető az, hogy vagy száz ezernyi nagy hadsereg, ellátva minden szükségesekkel, hetekig, hónapokig egyátalában mozdulatlanul heverjen?

De mindezen biztatásokat, ha elmondá is magában, lehetetlen, hogy kétségei ne lettek volna. Nem rég tapasztalhatá, hogy a királyi hadi tanács eszejárása nagyon különbözik az övétől. A nyugat-európai addigi hadvezetésben sem láthatott valamely örvendetes átalakulást, s a németországi hadsereg nem sokat fog különbözni attól, mely 1542-ben Pest alól vert hadként vonult vissza, a nélkül, hogy bármi keveset próbált volna; nem ezen hadvezetési modornak tulajdonithatá saját horvátországi várának elvesztését a mult években? — s nem ismerte-e azon organicus hibákat, melyeknél fogva egy-egy nyugat-európai nagy hadsereg oly nehezen mozdul, s a nyugat-európai vezérletet, mely tanácskozásokkal s néha még béke-alkudozásokkal tölti az időt, a helyett, hogy cselekednék? Hiányzott a katonai jellem fővonása, a határozottság és gyors cselekvés. — Mindenesetre nagy kérdés volt, különb lesz-e a mostani német sereg azoknál, melyeket saját szemével látott és jól ismert. — Igaz, hogy a vállalkozó szellem fölébredt a mult két hóban a német seregben is; de kérdés, tartani fog-e az akkor is, midőn majd a

török szultánnal gyűlne meg a baja? Ha Nádasdy Tamás él, ettől mint nádortól, várhat vala sokat. De most a magyar hadak fővezéreül Báthory Endre neveztetett ki. — Zrinyinek ezen fiatalkori bajtársát a katonai mesterséghez értő embernek tartották s gyakran biztak rá vezérletet. Csak mult évben is sikeres hadjáratban vett részt a felföldön Schwendi Lázárral. De Báthory nem volt nagyon erélyes ember. Még fiatalságában mutatkozott rajta az aggkor. Köszvénye, mely miatt lóháton sem járhatott mindig, hanem vitette magát a tábor után, nem tették nagyon alkalmassá arra, hogy magyar hadakat vezéreljen. Különben is a belföldi hadak föl valának osztva az ország különböző részeiben. A felföldön Dersffy alatt, Győrnél Báthory alatt, s Muraközben a horvátok később Károly herczeg alatt egyesülének. — Aztán, mint tapasztalá, a Ferdinánd utolsó éveiben fölállitott hadi tanács, kivált Miksa trónra lépte óta, mind kevésbbé hallgatá meg a magyar tanácsot, melynek kihalt tagjai helyett Miksa nem is nevezett ki ujakat. Igy a magyar hazafiaknak a vezérletbe való befolyására sem alapithata nagy reményeket.

De ilyes kétely és bizalmatlanság nem képes uralkodóvá lenni oly jellemeken, minő Zrinyi volt. Szigetvár megtartásáért koczkára tenni mindent, ezt tartá föladatának. Ha ő lesz egy nagy hadjárat sikerének forduló pontja, annál szebb és üdvösebb mind Magyarországra mind a keresztyén hadakra nézve. De ha Szigetvár elvesztett állomásnak fog is tekintetni, ő lesz az, ki a magyar és keresztyén fegyverek becsületeért, annyi százezreknek közös érdekeért föláldozza magát,

s nemcsak szóval, hanem példával mutatja meg, miként harczol a magyar, miként lehet daczolni a világ akkori legnagyobb, legjobban vezérlett s egy részben nagyon vitéz hadseregével is, egy maroknyi válogatott és elszánt néppel.

Zrinyi már első ifjuságában, mint láttuk, megelőzte volt korát egy kevéssel. Az elvtelenség, körülmények szerinti cselekvés, ingatag jellemek, s sokszor a veszélyek jelenlétében való zsibbadt tétetlenség ama korában, mintegy kivételes példánya volt a habozást nem ismerő gondolkodásnak és cselekvésnek, mely nála egy volt. A Szapolyai korabeli vezér férfiak ingadozással ügyekeztek egyensulyt tartani, Zrinyi már akkor lehetőnek tartá az egyenesség által megállani; amazok a veszély elől ki ügyekeztek térni, ő pedig merőn szembe nézett vele. Mint emlitém, 1550 után legalább Magyarországon s tán csupán csak itt határozottabb embereket, s a veszély jelenlétében katonásabb, hősiebb jellemeket látunk föltünni. Ezek közt is Zrinyi a legkiválóbbak között foglal helyet. Azok közé látszik tartozni ő, kik e tekintetben minden kornak legélesebben kifejezett emberei; kiknek nemcsak a közönséges tevékenység, hanem az észbeli és erkölcsi tulajdonoknak szélső megfeszitését kivánó föladatok mintegy életelemök. Nem kiválóan dicsőségszomj s nem is csupán erkölcsi indokok vezérlik az ily embereket, hanem belső hivatás és tehetségeik kifejtésének szükségérzete. Örömük telik a teljes erőfeszités által kivivandó sikerben s talán csak magában az erőfeszitésben is. Egy nagy czélért való munkálásra és áldozatokra ép oly szüksége van magoknak, mint azoknak, kikért fáradnak

és áldoznak. Oly ember, ki tán azért volt czéljai kedveért kiméletlen azok iránt, kik utját állták, mivel maga is oly kevéssé kimélte magát annak kedveért, a mit el ākart érni: még azzal sem gondolt mindig, hogy szenny marad a különben oly nagyra termett jellemen.

A fenn előadottak után a várról, katonáiról és kapitányáról, hátra van szólanom némely más előkészületről.

Hadiszerekben oly kevéssé volt hiány, mint élelmiekben. Szigetben volt már negyven ágyu, s hozzá por, golyó, vas és ólom. Tavaszszal érkezett Bécsből 41 kocsin, melyet 212 ló vont, 3 középnagyságu faltörő, 9 kis mezei ágyu és 2 vetágyu. [1]) A szigetvári ágyuk számát 54-re emelt ezen uj szállitmánynyal együtt érkezett számára 2400 ágyugolyó, 350 különféle nemü dárda, nagy mennyiségü lőpor, vas, ólom, aczél, tüzérségi anyag és ennek elkészitésére való eszközök. — De alkalmasint már előbb különben is el volt látva Szigetvár. 800 mázsa lőpor volt benne összesen, mindennemü fegyver, tüzérségi szer és golyó. [2]) Készen állottak az oltó szerek, a földdel töltendő nagy védkosarak, nagy mennyiségü borona és vessző a támadandó rések megerőditésére. Szóval Zrinyi nem jöhe-

---

[1]) „Oest. Milit. Zeitschr.“ „Drei Karthaunen, 9 Falkanetten, 2 Hauffnitzen.“ A karthaun (quartana) 25 fontos, a falkonet csak 2—3 fontos golyót lött. A vetágyú (Hauffnitz) abban az időben csak kőgolyót, vagy gyujtó anyagot vetett. Öntött vasból való üreges golyók valamivel későbben jöttek használatba.

[2]) U. O.

tett abba a helyzetbe, melyben Eger vala 1552-ben, midőn Dobónak nagyon gazdálkodnia kellett a lőporral, se a mibe Gyula jött az idén, hogy az ostrom folytatására szükségesekkel nem levén ellátva, a vár föladására meglegyen a mentség.

Szokásban volt minden magyar várban a katonaságot, miután a várható létszám teljes volt, öszszegyüjteni és fölesketni. A katonák többnyire csak bizonyos számu hónapokra s egy rész épen csak az ostrom idejére voltak fogadva. Gyakran megyei nemesek és főuri hadak képezték egy részét, kik katonai esküt egyátalában nem tettek még. Igy minden várostrom kezdetén mulhatlan volt a felesketés, különben a kellő fenyiték sincs biztositva. — Már pedig a nemesek által népesitett magyar várakban ép oly nagy rendtartás, ostrom-állapotbeli szigoru fenyiték hozatott be, mint napjainkban, melynek biztositására az eskü ideiglen megszüntetett minden nemesi kiváltságot és béke időbeli törvényt. Magyar hagyományos szokás szerint két parancsnoka szokott lenni a várnak, kik gyakran bánoknak neveztettek a mohácsi vész előtt. Ezen két parancsnok élethalál korlátlan ura volt. De ez a várban levő nagyobb részint szabad emberek önkénytes beleegyezését kivánta meg, — s a hűségi eskü mintegy kölcsönös szerződés megpecsétlése volt a parancsnok és katonái közt, melyben utóbbiak a teljhatalmat az előbbire ruházzák.

Igy a szigetvári vitézek fölesketése, melyet oly részletesen leirnak krónikáink, kétségkivül csak a hagyományos eskü volt, valamint a kiadott fegyelmi rendeletek is ugyanazok, melyeket Eger és más várak

ostroma alkalmával találunk. Csakhogy a várkapitány állása Szigetben különbözött sok más királyi vár kapitányáétól.

Abban az időben, mikor az országos és várkapitányok az állam költségén tartott katonáikat is tetszés szerint magok fogadák s magok bocsáták el, midőn egészen kezökben volt a rólok való gondoskodás, fenyiték, sőt nagy mértékben a rendelkezés is, a különben csak ideiglenesen szerződött s szabad emberekből állott katonák és parancsnokuk közt más nemű viszony volt, mint napjainkban. Ez a viszony belsőbb s a hűbéri világ urai és cselédei közti családiasság formáját ölti. Több bizalmasság, de egyszersmind több személyes ragaszkodás. A terrorizáló vas fenyiték a lehetlenségek közé tartozott. Bár ma is sok függ a parancsnok és közkatonái közt uralkodó viszonytól, abban az időben a főszükségek közé tartozott a parancsnok oly nemü egyénisége, mely a fenyiték fenntartása mellett az önkénytes jóakaratot és szeretetet ébren tudja tartani.

Zrinyi, kinek országos kapitányi és magán katonasága közűl oly sokan voltak ez őrségben; ki a maga birtokaiból és pénztárából pótolá az országos kincstár hagyta hiányokat, ugy tünt fel katonái előtt, mint a vár valóságos tulajdonosa és ura. Nem is volt társa neki a kapitányságban, mint Dobónak Egerben, hol másod, harmad, negyed, ötöd és hatod kapitány is volt kinevezve. Zrinyi mind országos rangjánál, mind földesuri hatalmánál, mind vezéri hirnevénél fogva egyedűli főember volt Szigetváron. Maga nevezé ki, vitézei helybenhagyásával kapitánynak unokaöcscsét Alapi Gáspárt, azon esetre, ha az ostrom alatt neki halála

történnék. Nagy tekintélyt és ragaszkodást biztositott számára áldozatkészsége is, melylyel szegényebb sorsu katonáit leköteleze. Ez által nemcsak azok lettek tőle függőbbekké, kik az ő kenyerén, konyháján és pinczéjén éltek, hanem a többiek is tisztelni tanulták azt a hazafias áldozatkészséget egy mások által elhanyagolt ügyben. Ez az ügy, Szigetvár megtartása, az ő saját ügyök is volt, s az érdekközösség, mely a testületi szellem lényeges előmozditója volt, egyszersmind kapocs lett a vezér és katonái közt. Midőn „fiam"nak, vagy „bajtárs"nak szólitá katonáit, valódibb értelme, nagyobb hatása volt a szónak, mint közönségesen lenni szokott.

Zrinyi, a mint bizonyossággal megtudá, hogy az Eszéknél átjött török sereg egészen vagy egy részben Szigetvár ellen indul, összehivta a várban levő hadnagyokat, vajdákat, tizedeseket, az önkénytes nemeseket, a zsoldosokat és a város bennlevő polgárait a vár azon részének udvarára, mely némileg elkülönitve állott s belső várnak neveztetett.

Bátoritó beszédet tartott katonáihoz, kiket „bajtársak" néven szólitott. Örömre hivta fel őket, hogy a török szultán maga jön a vár ostromára. Katonáinak sokaságában bizik az; a keresztyénnek pedig, ha imádsága őszinte, isten fog segiteni. Legyen katonái közűl számüzve minden gyülölködés s viszály. Bajtársi egyetértésnek s testvéri jóakaratnak kell köztük uralkodnia.

Beszéde alkalmasint rövid, egyszerü és hathatós volt, mint ily huszáros és ily világos eszű embereké szokott lenni, s hatását, mint lenni szokott, nagy

mértékben emelte a szónok tekintélye és kedvelt egyénisége. [1])

Beszéde végén esküre hivta fel katonáit.

Először is maga tette le azt.

„Esküszöm, úgy mond, hogy soha el nem hagylak titeket; veletek élek és halok meg; jó és rosz szerencsét együtt fogok tűrni veletek.“

A katonák és polgárok esküje, melyet a seregdiák (auditor) után fönhangon tartoztak elmondani, im ez volt:

„Mi polgárok, lovagok, gyalogok, és ő felsége zsoldos katonái esküszünk s szentül fogadjuk istennek, a mi keresztyén felsőségünknek, a hazának és a mi urunknak gróf Zrinyi Miklósnak, hogy hiven és szófogadással mindenben engedelmesek leszünk; állhatatosan igérjük, hogy vele élünk és vele szenvedünk halált.“

Ezután ünnepélyesen Alapi Gáspárt nevezvén ki utódjául halála esetére, — s addig is, parancsolá, mindenben engedelmeskedjenek neki, — kihirdettettek azután a hadi törvények: A ki tisztjének nem engedelmeskedik

---

[1]) Az ily beszédeket krónikáink föl szokták czifrázni a római történetirók modorában. Istvánffynál Zrinyi egészen Istvánffy stiljében beszél. Budinánál, ki ugy látszik, egy szemtanu horvátnak anyanyelvén irt krónikájából fordítá latinra a Budina név alatt ismeretes krónikát, kétségkivül a valósághoz közelebb jár a Zrinyi szájába adott beszéd, habár azt sem vehetjük szó szerinti hűségűnek. Utóbbinak lényegét vettem át. — Istvánffy csinált szónoklata erőtlen phrasisok halmaza, s nem találunk benne valami kiválóan jellemzőt akár a helyzetre, akár Zrinyire nézve. Budinaé is halvány kivonat, hihetőleg késői emlékezet után; de Istvánffy aligha nem ezt czifrázta föl a maga szóbőségével.

s a parancsot bármi okból nem teljesíti, életével lakol. A ki ellenségtől jött levelet olvas vagy fogad el, rögtön megölessék. Parancsolja továbbá, hogy a ki a töröktől nyilveszszőn a várba lőtt levelet talál, adja át parancsnokának, ki azt égesse el. A ki a számára állomásul kijelölt helyet hadnagya és vajdája engedelme nélkül elhagyja, meghaljon azonnal. A ki titkos szándékról értekezik társával, akasztassék fel társával együtt, s hasonló büntetés érje azt is, ki ilyet hallván vagy látván, bajtársi érzésből föl nem jelenti. A ki mástól csak egy fillérnyi értéküt ellop, szintén halállal büntettessék. [1])

Zrinyi csakhamar példát mutatott, hogy a kiadott parancsot szó szerint fogja megtartatni. Egy katonát, ki vajdája ellen kardot rántott, haladék nélkül lefejeztetett a vár piaczán. — Kivégeztetett egy török tisztet, vagy agát is, ki Szigetvár felé utaztában sok kegyetlenséget követett el a keresztyén falukon, és Zrinyi katonáinak kezébe került volt. [2])

Azonban a török hadak mind közelebb jutottak Szigetvárhoz. Szerdán, julius utolsó napján kelet felől Szent Lőrincznél, mely Zrinyi tulajdona volt, s Szigetvártól egy mérföldnyire feküdt, nagy porfelleg volt látható a szigetvári őrtoronyból. — Zrinyi mindjárt

[1]) Budina Schwandtner I. 727—28. l.

[2]) Hammer ezt „céltalan kegyetlenség"-nek mondja, mig az ellen nincs kifogása, hogy más nemzetbeli keresztyén katonák azelőtt való évben ágyuba tették Malta szigetén a török foglyok levágott fejét, s úgy lövöldözték a török táborba. Ezek ki voltak híva ily kegyetlenségre; de Zrinyi is ki lehetett, s amaz valódi barbarismus, mig Zrinyi alkalmasint csak igazságszolgáltatásbeli átorságát mutatta ki.

reggel lovasokat és puskásokat küld ki a csapat szemmel tartására. A török seregnek rendetlen része érkezett volt ide, mely az ágyukat s ostromszereket kisérte. A nagyszámu lovasság Ázsia, Afrika és Európa minden törökbirta vidékéről ide küldé már gyülevész előcsapatjait, kevés távolságra követvén maga is. A janicsárok és a török sereg szine még Pécsnél volt a szultánnal. Mieink a gyülevész hadat a keritések közűl puskatűzzel és lovas rohammal háborgatják. Sikerült az ellenséget, melylyel puskások nem voltak, reggeltől délig tartóztatni fel. Délután mieink visszaérkeztek, a nélkül, hogy más veszteségök lett volna, mint az ifju Dombai János, ki lováról leesvén, nem tudták, elfogatott-e vagy megöletett. [1]) Megtudták, hogy roppant számu, állitólag kilenczven ezer embernyi sereg érkezik. Mindemellett nem volt bizonyos, hogy a szultán személyesen fog Szigetvár ostromára jőni. Ha Zrinyinek voltak tudósitásai a szultán hollétéről, még augustus 4-ikéig csak annyit tudhatott róla, hogy Siklós mellett, Harsánynál vesztegel; csak 3-dikán történt az, hogy utóbbi helyen megfojtatá Arszlán budai pasát, ki kegyelmet jött kérni a palotai szégyenért.

Augusztus 1-sején, a Szent Lőrincz felől közelegett tábor már a szigetvári szőlők megetti fennsíkot, az akkor ugynevezett Szemlék dombot boritá el, negyed mérföldnyire Szigetvártól. A vár körültáborlásának készületei körülbelől egy heti időt vettek el. Az ostrom csak következő szerdán, augusztus 7-ikén kezdődött.

Addig mindennap folytak a csatározások. A mi

---

[1]) Istvánffy. 312. Budina, az i. h.

vitézeink a várfalakon kivüli keritéseket fölhasználva, különösen az új városhoz való közlekedést ügyekeztek hátráltatni. A Szemléken az európai és ázsiai hűbéres lovasság foglalt volt állást a két béglerbég vezérlete alatt, más rendetlen csapatokkal és azon kétszáz ágyuval, melyet a szultán szárazi és tengeri főtűzmestere Aliportug hozott, ki tavaly hiressé lett a máltai ostromok által. A derék sereg a fennsikon tanyázott 5-ikéig s mieink csak egyes kémlő csapatokkal viaskodtak, melyeket tiszteletteljes távolban tartának a vár közvetlen környezetéről.

Augustus 5-ikéig nem történt semmi emlékezetre méltó. Ekkor a rumilii és anatoliai béglerbég lehozák összes seregöket a fennsikról s Szigetvár mezején a lapályon nagy kerületben üték föl sátraikat. Augustus 6-ikán, kedden volt megérkezendő Szulejmán s elfoglalandó a Szemléken felütött zöld sátrakat, melyek az azelőtti nap onnan alá vonult sereg helyén készen várták. A vele jött sereg már a város körűli síkon szállt táborba. Szigetvár a szó teljes értelmében be volt keritve, — csaknem minden oldalról egymást érte a teménytelen sátor s sürü embertömegek lepték a környéket a vár mocsárjain tul.

A török sereg minden mozdulatja teljes rendben szokott véghez menni, s a mi sajátságosabb lehetett, az a csendesség, mely ily roppant embertömegeknél minden egykorút meglepett. Augustus 6-ikán ezen éjihez hasonlitó nappali csend közepett eget rázó mennydörgés robogott a török táborban. A hány száz ágyu és hány ezer puska egyszerre szólalt meg, jelentvén a szultán érkezését, s követve teménytelen torok „Alláh“ kiál-

tásától. Zrinyi, török krónikák szerint, maga is ünnepélyesen fogadá Szulejmánt. A várfalakon vörös szőnyegek voltak kiakgatva, a várbeli őrtorony az ő tiszteletére új bádoggal fedve s a vár kapitány legnagyobb ágyuját sütteté el üdvözletűl, csakhogy „Jézus" kiáltás hangzott a magyar várból a törököknek válaszul. [1])

A török hadsereg erejét különbözőkép becsülik; de tekintve azt, hogy Gyulánál Erdély felől, továbbá Eger táján, aztán Fehérvárnál egy-egy vigyázó hadtest volt felállitva, nagyon hihető, hogy inkább sokat, mint keveset mondanak azok, kik a Sziget alatti tulajdonképi serget százötvenezerre becsülik. Ebből is egy tetemes csapat Segesdnél foglalt vigyázó állást a Stiria felől őrködő Károly főherczeggel szemben.

A serget a valóságnál nagyobbnak láttatá egyfelől a táborba hajtott keresztyén jobbágyok roppant száma, kik szekerekkel jelentek meg szolgálni; a török táborral jött teménytelen teve és öszvér, melyek a sátrakat és podgyászt szálliták, s a tábornak az a része, mely csupán cselédségnek nevezhető. Azonban ha a Szigetvárnál volt használható sereg nem egészen tehető százezer emberre is, a török sereg legjava és szine ott volt a szultán személyes vezérlete alatt, — és ha ezt a sereget sikerül vala tönkre tenni, a török birodalom hosszas ideig nem lesz vala képes kiépülni a csapást. A szultánnal voltak az ugyszólván testőrségét képező vitéz janicsárok, mintegy tiz-tizenkét ezren, kik különösen várostromoknál tettek nagy szolgálatokat; ott volt

[1]) Bndina az i. h. Hammer, III. 448. Szelaniki szerint.

az ugynevezett azápok nagy része, kik a janicsárokhoz hasonló szolgálatokat tettek; ott volt a zsoldos szpáhik kitűnő lovassága s a hűbéres szpáhik európai, ázsiai Törökországoól és Egyiptomból. — A rohamoknál ezek is harczoltak s segitettek a vármunkálatokban. Az ágyuk számát Szulejmán minden nagy hadjáratában változatlanul 300-ra szokták tenni s annyira teszik sokan a szigeti táborban voltakat is. Igaz, hogy a szultán akár mezei harczra, akár várostromra jött, mindig ép úgy magával hozá tüzéri-parkját, mint kincstárát; de most Gyulához is küldött belőle s igy aligha ott volt a teljes 300 ágyu. Ennek is nagyobb része kisebb féle, egy ostromban hasznavehetlen. Egy Szigetben harczolt katona jelentése szerint, a szultánnak 20 falörő és 200 kisebb ágyuja volt.[1] Mindezen csapatokat a birodalom főtábornokai vezérlék. A szultán maga, korának legnagyobbb hadvezére, intézte ugyan az egész hadjáratot; de Sziget ostromát a nagyvezír, Szokoli Mohammed vezette. A jobb szárny Sziget alatt a harmadik vezérre, Ferhád pasára, és az ázsiai béglerbégre Semsz-Ahmedre bizatott; a bal szárnyat az ötödik vezér, Musztafa és az európai béglerbég, Szál-Mahmud vezérlék. Ez egészen hagyományos formaság volt. A balszárny volt a töröknél a kitüntető állás. Ha Európában folyt a harcz, a rumilii béglerbég, ha Ázsiában, az anatoliai foglalá el a balszárnyat. A janicsárok mindig középen harczoltak. — Különben egy egészen körülvett vár alatt nem sok értelme volt a jobb és balszárnynak. A központot a tulajdonképi ostrom-

[1]) Aus vier Jahrhunderten. I. 7. l.

seregct a janicsár aga, — a nagyvezér után a harczokban legtekintélyesebb parancsnok, — és a munkálatokat és az összes lövetést intéző Aliportug vezérlék. Melléjök volt adva a végvárakbeli bégek nehány zászlóalja [1]).

---

[1]) Hammer, III. 448.

XII.

Szigetvár ostroma.

Augusztus 7-ikén kezdődött Szigetvár ostroma. A leggyöngébb oldal ellen intéztetett a főtámadás, az új város délkeleti, vagyis Siklósi kapuja felől. Ezen az oldalon nem igen széles árok választá el a várost az egészen száraz földtől, melyen árkokkal, keritésekkel és fákkal fedezett helyek voltak s úgylátszik valami csekély külső erődités is, közel a kapuhoz. A janicsárok nem is tarták szükségesnek itt az előleges ostrom-munkálatokat. Törökös elbizakodással rohantak elő. De az ott elhelyezett magyar puskások és ágyuk tüze annál érzékenyebben bünteté őket, minél nagyobb volt vakmerőségök. A biztos helyen elrejtett mieink közűl csak egy ember esett el, mig a janicsároknak megtizedelve kellett visszavonulniok. Hasonló elbizakodással kezdének 7-ikén fényes nappal ágyuk elhelyezésére szolgáló töltéseket rakni az új város ellen. A várbeliek jól intézett ágyui szélylyellőtték müvöket, melynek helyét az abban fáradt számos munkás holtteste jelölé. Igy az első nap eredménytelenűl folyt le a törökre nézve s Zrinyi csak a gyönge külső müvek által is egy egész napot nyert a vár részére, a nélkül, hogy valamit vesztett volna.

Azonban látható volt, hogy másnap a törökök több okossággal fognak az ostromhoz. Ennélfogva Zrinyi estve felé kivágatta, fölégette az ujváros előtti fákat, keritéseket s megsemmisité a mi ideiglenes külső erőditésűl szolgált, berakatta az ujváros egyetlen kifelé vezető, s az óvárosnak keleti, ugynevezett pécsi kapuját földdel töltette fel. [1]) Mert az óváros keleti kapuja volt leginkább kitéve, mint az 1556-iki ostromból tudjuk, midőn ezen oldalról történt az ellenség első támadása.

És csakugyan elkezdék a törökök a közeledési munkálatokat, melyeket éjjel szoktak legbiztosabban végrehajtani.

A janicsárok igen gyakorlott, s mondhatni szenvedélyes földturkálók voltak. Habár a közeledési munkálatok korántsem folytak a XVI-ik században oly rendszerrel, mint ujabb időkben, föltehetjük, hogy abban a korban a törökök értettek hozzá legjobban, nemcsak azért, mivel egy európai hadsereg sem ostromolt annyi várat, mint a török, hanem mivel az ily munkálatokkal a seregnek egy kijelölt része foglalkozott mindig, mig Európa többi részeiben hire sem volt még a „sappeur"-öknek, vagy ásó katonáknak. A janicsárosztályok voltak különösen megbizva a földmunkák azon részével, melyek a gyalogság, azaz saját magok részére a közeledést a várhoz lehetségessé tevék. A janicsár a gyalog harcz minden nemében igen gyakorlott volt; de tartozott ügyes lenni az árkok keritésében is, melyek-

[1]) Egyedűl Budina adja elő részletesebben az ujváros ostromát. A fennebb előadottak meglehetős világossággal tetszenek ki elbeszéléséből. Schwandt. I. 729.

nek kihányt földje fedezte őt az ostromlott vár tüzelése ellen. A régi töröknél a hadi mesterség minden nemében a munkafölosztás s bizonyos példás rendtartás uralkodott. Ebben a részben ez volt a szabály: a janicsárok bizonyos osztályai (odái) kirendeltettek árkok készitésére. A mely osztály egyszer kirendeltetett, az negyven napig oda nem hagyhatta az árkokat — ennyi időt véltek korábban tulságosan soknak egy vár bevételére. A janicsárokat némileg pótló, szintén gyalog azápok is értettek a munkához s alkalmaztattak olykor. De a kirendelt janicsárok segedelmére többnyire kihirdették, hogy a kinek kedve van, vállalkozhatik a veszélyes munkára. Ily vállalkozó élethoszszig valami csekély napi zsoldban részesült.

Többnyire éjjel, midőn az ellenség bajosabban fedezhette föl a mezőn történő készületeket, az árok készitésére kirendelt jancsárok és segédjeik fegyveresen, és egy rövid nyelű kapával kezökben kiállának hosszu sorban a megásandó árok vonalára. Alkalmasint már nálok divatozott az a szokás, hogy mindenik számára csak az az egy-két lépésnyi tér megásása jelöltetett ki, melyet reggelig elvégezhetett.

A janicsár leülve végezte a munkát. Az összefont lábakon ülés megszokott kényelem a keletieknél s ily módon a munkás kevésbbé volt kitéve az ellenség golyóinak. Az ülő munkához volt szabva a rövid nyelű kapa. Kevés idő alatt a janicsár annyira beáshatta magát s annyi földet kihányhatott azon oldalra, mely felől a vár volt, hogy ülő helyzetében fedve legyen s nagyobb bátorsággal folytathassa a munkát. Igen valószinű, hogy a közeledési árkok rendszere a töröknél

nem volt még oly szabályosan kifejlődve, mint a XVII-ik században találjuk. De kétségtelen, hogy több rendbeli árkokból állottak, melyek egymásközt összeköttetésben voltak, s kigyódzó kanyarulataikkal s egymást követő szárnyvonalaikkal mind jobban megközeliték a várfalat. Igy jutott egyegy tetemes fegyveres erő mind közelebb közelebb a várhoz, a nélkül, hogy a vár tüze sokat árthatott volna neki. Azon czéljok sem volt meg, hogy a kisebb ostromágyuk ezen árkok közt elhelyezést találjanak, s általuk egyelőre csak a vár ágyuinak elnémitása legyen kitűzve, — utoljára hagyván fenn a rés töretését. A faltörés mindjárt megkezdetett s a réstörő ágyuk hátul egy helyből működtek. A közeledők abban jártak, hogy a vár árkához jutván, azt feltöltsék a réslövésre kijelölt helyen, s azon rohamot intézzenek, — vagy pedig aláássanak a a bástyának és fölvettessék lőporral.

8-ikán reggelre nemcsak a janicsárok az ujvároshoz közel jutva puskákkal és nyilakkal lőhettek a falakon mutatkozott védőkre, hanem egyszerre három ágyutelep szólalt meg az ujváros ellen. Egyik a központon, szemben a kapuval, a más kettő azon két bástya ellen, melyek jobbra és balra estek a kaputól. [1]) Zrinyinek alkalmasint kevés ágyuja volt az ujvárosban s a mi volt is, a kisebbek közé tartozott; csak annyit s akkorákat tarthatott ott, hogy könnyen el lehessen vinni. Az akkori nagy ágyuk roppant sulyuak voltak. — És e

[1]) Ortelius rajzán. Budina: Octava augusti Turcae summo mane novam civitatem tribus in locis petere atque concutere incipiunt.

könnyű fegyverzés a gyengébb falak mellett is, a három török batteria és a janicsár puskák szünteleni tüze daczára az ujváros egész 8-ikán, mely csötörtök nap volt, sőt egész pénteken is tartá magát.

Ez elég bizonyság rá, mily kevés hatással működtek az akkori ágyuk egy erődnek alig nevezhető kerités ellen is. Sokat tett kétségkivűl az irányzás pontatlansága is. Az a csavar, melylyel az ágyuk nagyobb pontossággal irányozhatók, jóval későbbi idők találmánya, valamint a fafoglalat (a lafetta) is, melyen könynyebben mozgathatók. Maga a golyó is nem mindig talált épen az ágyukba, melyek nagyon sokféle öblüek voltak s a lövés csak bizonytalanra történt. De ezenkivűl a várbeli ágyuk nagy előnyben is voltak. Igaz, hogy az ostromlók sem voltak képesek pontosabban irányozni, mint ellenfelök; igaz, hogy egyenlők voltak az ágyuk fedezésében is; mert az ostromlók erős boronákkal körűlvett s földdel keményen feltöltött erődöket épitének, melyek alig voltak gyengébbek a szigeti ujváros falainál; ezek tetején pedig nagy hordó vastagságu és magasságu kosarakat tömtek meg földdel, melyek közt az ágyu kinyult; — s a várbeli tüzéreknek sem volt más mellvédjök. Az előny másban állott. A hová az ostromló éjjel fölállitá ágyutelepét, az onnan egész ostrom alatt nem igen mozdult meg, s új meg új ágyutelepek épitése roppant munkával s ha nappalra is eltartott, sok emberveszteséggel járt, mig a vár majd minden része kész erőd volt, és az ágyuk, legalább a nem felette nagyok, könnyebben voltak mozdithatók egyik helyről a másikra. Habár az akkori védelem hátránya volt, hogy az ágyukat nem

lőrések, hanem kosarak fedezék, előnyül szolgált az ágyuknak csaknem bármely irányban való forgathatása. Többfelé lehetett lövést rögtönözni. Igy a hová a török telepet állita, az egész erőd ágyuiból két annyit lehetett ellene forditni. Szép példája fordult elő ennek épen Szigetváron az 1556-iki ostrom alatt. Midőn már Ali pasa a várat ostromolta s annak árkait feltöltendő, temérdek fát hordatott össze, s öt nagy ágyu egy új telepből rést vala törendő, Horvát Márk az egész vár majd minden ágyuját a telep ellen forditá s teljesen elsöpörte onnan, ugyannyira, hogy a törökök ott hagyván ágyuikat, rendetlen futásnak eredtek s Márk egy kirohanással fölgyujthatá a töménytelen egybehordott fát.

A védelmi állásban levőnek ily módon több támadó ereje volt, mint a támadónak. Az ostromlók és támadók megforditott arányban voltak akkor, ahhoz a mint napjainkban állanak. Korunkban a várakat egy tetőtől talpig vasba öltözött, mozgásaiban korlátolt és esetlen emberhez hasonlitják, ki egy teljesen szabad mozgásu ügyes vivóval áll szembe. Utóbbinak könnyen sikerűl alkalmas pontokra állani, honnan egyelőre csak az a czélja, hogy kiüsse ellensége kezéből a kardot, mikor aztán csaknem kénye szerint bánik el vele. Az ostromló újabb korban arra törekszik mindenek előtt, hogy az ágyukat elnémitsa s ezen czélból a közeledési árkok közt mondhatni művészileg s nagy könnyüséggel alkalmazza a könnyebb ágyuk és mozsarak sok féle tüzelését. A lövés különböző nemei alkalmaztatnak, melyek csak a XVII-ik század vége felé találtattak föl, minő a szövő-lövés, s az ágyusorok hosszában lövése, melynek

oly pusztitó hatása van. [1]) A XVI-ik században, úgy látszik, valamelyik bástyaoldallal épen szemben foglaltak állást az ostromágyuk, honnan derék-szögű lövéseket tehettek ama falra. [2]) És a szembenálló telepek közűl az ostromolt fél mindig előnyben volt.

Ezeket tekintetbe véve, látni való, hogy ha a töröknek több mint kétszáz ágyuja volt is Szigetvár alatt. mig Zrinyi csak ötvennégyről rendelkezett, veszélyeztetett pontokra több ágyutüzet egyesithetett, mint a törökök.

Ezek augustus 8-ik és 9-ik napján az óvárost is lövetni kezdék, még pedig kelet felől, hol a kaput Zrinyi már 8-ikán éjjel feltölteté, s hol úgy látszik, legkönnyebb volt hozzáférni az erőditéshez. Egy ágyutelephez a munkálat elkezdődött a vár ellen is.

Az ujváros kapuja felől 9-ikén nem csak ágyuval folyt a harcz. Erős puskatüzelés folyt mindkét részről s kétségkivül kisérletek történtek a mély, de nem igen széles árok feltöltésére, melyen rohamot lehessen in-

---

[1]) A ricochet lövés hasonlit a gyermekek azon játékához. melyben egy elhajitott kő a viz tetejébe ütközve ugrálva halad — ezt hazánk némely vidékén „szövés"nek nevezik.

[2]) A falak szemben lövése világos abból is, hogy a főczél már eleve a réstörés vala. De találjuk némely positiv jelét is. Igy az ugyancsak 1566-ban történt gyulai ostromnál Pertev pasáról mint valami szokatlan dolgot emlitik, hogy nem tudván felgyujtani a falak boronáit, azt találta ki, hogy az ágyukkal egy ideig rézsút löveté a falakat, s igy verte le róluk a külső tapaszt. Ha rézsút lövések divatoznak vala, a tapaszt alkalmasint fölöslegesnek tartják vala mieink. (Istvánffy említi a fentebbi rézsútos lövést.)

tézni a keritésre, mi a törököknek tetemes emberáldozatjába kerülhetett. Nincs benne kétség, hogy a viadal, melyet a törökök oly tulnyomó erővel folytattak az aránylag gyönge védmüvek ellen, részünkről is megkövetelé áldozatjait.

Zrinyi nem is tartá bevárandónak az ujváros elleni rohamot. Miután szerdán reggeltől pénteken estig tartá, a fölégetésre már eleve elkészitett ujvárost mind a négy sarkán fölgyujtatá, s az lángba is borult a fából készült falakkal együtt. Az erőszakos kényszerités szinét magán nem viselő hátrálás után lerontatá azt a hidat, mely az uj- és óváros közötti mély vízárkon vezetett keresztül. Az óváros siklósi kapuját berakatta.

Az ujváros nemcsak három egész napig, ugymint augusztus hetedikén, nyolczadikán és kilenczedikén tartóztatá föl a törököt — a hátráltatás nagyobb volt. Következő éjjel az ujváros lángjai miatt mihez sem foghatott a török ezen a részen s oltási kisérleteiben a mieink puskalövéseinek volt kitéve. Ezenkivül a különösen az ujváros ellen állitott egykét ágyutelep helyét változtatni kellett, mi időt kivánó nehéz munka volt s legalább azon éjjel az égés világánál akadályozható is.

Akkori, s különösen a magyar és török közti harczokban a félénkség jelének tekinték, a nélkül hagyni oda egy erődöt, hogy őrei bevárnák a rohamot. Magát egy várnak kirohanások nélküli védelmét sem tarták vitézhez illőnek. A külső város égése, melyet a szultán a Szemlékről gyönyörködve nézett, mint mondják, a csendes nyári éjben, elbizakodóbbá tehette az ostromlókat.

Habár Zrinyinek nem volt szándékában az óváros-

nak is utolsóig való oltalmazása, ennek nagyobb fontosságot tulajdonított, s több áldozatra tartá érdemesnek. Itt már föl vala égetve előre minden gyujtható anyag, nehogy, mint 1556-ban történt, az ellenség tűzlabdákkal és gyujtó nyilakkal támasztott égés által időelőtti kivonulásra kényszerithesse az őrséget. Zrinyi az óváros oltalmára hatszáz katonát rendelt.

Az ujváros ostroma alatt elkezdődött volt már a telepek épitése s ezeknek legalább egyikéből, kelet felől, az óváros töretése. De nyilván való a fekvésből, hogy míg az ujváros állott, az óváros nem volt komolyan megtámadható. Amannak elvesztése pedig megkönynyité ennek ostromát. Most azonkivül, hogy egy uj üteg támadhatott kelet felől a délkeleti bástya ellen, mely épitőjéről Kesas bástyának neveztetett, s nyugatról a délnyugati, vagy Hennyei bástya ellen, a törökök az ujvárosnak még füstölgött romjai közt akarának egyet feltölteni a siklósi kapuval szemben, megfelelőt annak, melyet az ujvárosból összelőttek volt mieink.

Az ujvárosnak az ó felé nem volt bástyája és erős töltése, mi a védelemben fölösleges s most csak a támadó törökök védmüveként szolgálhat vala. Két erős bástya kereszt- s egy egész homlokzat egyenes tüzelése között oly közelről akarni telepet állitni, a törökhöz méltó merészség volt, ki annál nagyobb merészségeket is követett el tavaly Málta szigetén. Az ágyu és puskatűznek sőt a nyilaknak is kitéve, az ujvárosbeli telep nagy emberáldozatba kerűlhetett a török részéről.

10-ikéről 11-ikére éjjel sikerült az ujváros hamuboritotta s még ki nem hűlt földében közeledési árko-

kat vetni, mely után földes és gyapjúzsákokból, földkosarakból és kiásott földből nehéz ágyuk számára egy nagyszerű töltést kezdének rakni. Az emberáldozatok daczára is, úgy látszik, megveté lábát az ellenség az ujvárosban. Zrinyi, midőn a munkálatok sokra haladtak, vagy tán el is készültek, egy kirohanást tétetett. Épen mivel a magyarok magatartását eddig félénkségre magyarázta, alkalmasint meg engedé magát lepetni az ujvárosban a többi török csapatoktól elszigetelt állásban volt török had.

Zrinyi kiküldi rájok jeles hadnagyával, Székcsői Mátéval a gyalogság egy részét valami rejtett uton. A vitézek nagy vérengzést visznek véghez a janicsárok közt, míg Székcsőivel mieink csaknem minden veszteség nélkül térnek vissza. Ugy kell lenni, hogy a török ezen a részen később sem boldogult. Annyi bizonyos, hogy nem az ujváros felől támadt a falakon a rés.

Az óváros ostromát megkönnyité az, hogy a némely oldalról ezt is környezett mocsáros rét mintegy két hónapi szárazság után annyira kiaszott, hogy sok helyen a török árokásással közelithetett a bástyákhoz. Csak a nyugati oldal egyik fele és a vár felőli, vagy éjszaki oldal volt vizzel környezve, a környöskörűl vizzel telt várárkán tul is. Maga ezen árok is az Almás patak megapadása miatt alkalmasint alacsony vizállásuvá lett.

Míg az óváros ellen a közeledési földmunkák és az ágyuzás folynak, a vár felől is elkészült egy nagy ágyutelep, mely el is kezdé a tüzelést. Az ágyutelep épen a tó partján készült el, miután távolabbról jutottak

idáig az árkolatok. [1]) Ez a vártól éjszakra történhetett, a „Király kertje“ déli végéről, a hová az óváros ágyui nem szolgáltak. [2]) Az uj ágyutelep nem annyira komoly, mint fitogtató munkát mivelt a vár ellen. Legelőször is nem a falak és bástyák, hanem a belső kiállóbb épületek ellen irányoztatott. A belső várban nyugatra tekintő torony, mely téglából épült, csakhamar üvegként hordatott szét harangjaival együtt az öt nagyobb faltörő és három közepes kigyó ágyu (colubrina) golyóitól. Ennyi ágyuból álla az éjszaki török üteg; de mint a következés mutatá, ezen legkorábban fölállitott telep legkevesebb hatással volt a várnak ezen részén, hol a kettős bástya az ugynevezett belső vár külső müvét, s Szigetvár legerősebb oldalát képezte, mely felől különben is legmélyebb lehetett a tó vize s legközvetlenebbűl táplálta az Almás, mely itt torkollott a szigetvári tóba.

Habár Zrinyi nem örülhetett ezen uj támadásnak, nem sokat aggódhatott rajta. Idő- és erőpazarlásnak tartá azt. Sokkal nagyobb aggodalmat okozott neki egy másik telep, melynek fedezése alatt az ostromlók

---

[1]) Budina azt irja, hogy még az ujváros ostroma alatt kezdődik e tüzelés; de alkalmasint Istvánffynak van igaza, ki ezt az az óváros ostroma alkalmával említi.

[2]) Krónikáink, s utánok történetiróink kétségkivül tévednek, midőn még az óváros ostroma alatt oly telepeket, sőt közeledési töltéseket épittetnek a vár ellen, melyek egészen ki voltak téve az óváros tüzének. Átalán krónikáink és történeti müveink előadása az időrend összezavarása által érthetlenné és merő zavarrá tették Szigetvár ostromát.

Szigetvár egyik főerejét voltak megsemmisítendők. A tó vizét akarták lecsapolni.

Emlitém, hogy az óvárosból a nyugati kapun ki egy hatalmas töltésen vezetett az út Pata felé. A töltést az átvágatás ellen védték az óváros egész nyugati oldalának ágyui, sőt a várnak délnyugati, ugynevezett „Hegyi" bástyája is. [1])

A törököknek sikerült az óváros északnyugati bástyátlan sarkával átellenben, a tó partján, ott, hol a vizet elrekesztő nagy töltés végződött, egy ágyutelepet épitni, melynek négy nagy ágyuja kétségkivűl arra volt szolgálandó, hogy elnémítsa a vár azon ágyuit, melyek a töltés átvágását akadályozhatnák.

Az óváros ostromának mintegy ötödik napján, augusztus 15-ikén történhetett, hogy a törökök intézkedéseket tőnek a nagyon magas és széles töltés keresztűlvágásához, melynek, ugylátszik, csak felső szélessége is volt mintegy négy ölnyi. A törökök hatszáz janicsár fedezete alatt, elegendő számu önkénytes török katonát és keresztyén jobbágyot rendeltek oda ásókkal és kapákkal. Zrinyi legelszántabb és gyakorlottabb emberei közűl kétszázat választott ki, kik egy kiütés által meghiusítsák a törökök munkálatait s az ágyutelepet hasznavehetlenné tegyék. A vállalat önfeláldozó embereket kivánt s Zrinyinek kétségkivül azért volt bajos a választás, mivel legkedvesebb vajdáinak

---

[1]) Istvánffy s utána mások ezt Hennyei bástyának nevezik. De valószinüen hibás olvasásból ered az. Budina „Mons"nak nevezi ezt a bástyát, s Istvánffy is egy helyen, mig ugyanez az 1556-iki ostromot irván le, világos a leirásból, hogy nem a vár, hanem az óváros délnyugati bástyáját nevezték el Hennyeiről.

mindenike kész volt ajánlkozni rá. Székcsőit elutasitható azzal, hogy már részesűlt egy kirontás dicsőségében: de a többi hadnagy nem volt még kielégitve. Minő ellenvetést tehetett Radványinak és Dandó Ferencznek, kik koruknál és vitézi érdemeiknél fogva elsőséget követelhettek mások fölött, s előbbi fölhozhatta, hogy 1556-ban sem vállalkozott senki merészebb kirohanásokra? — Nem is csak egyszer próbálkozott, — s még is im épkézláb ember, s bizik istenben, hogy az fog maradni. Szigetvár életkérdése forog fenn, s nem gyermek, hanem látott és próbált ember kell az ilyen vállalat vezetésére.

Ha csakugyan folyt az önfeláldozásnak némi megható versenye a vezér és hadnagyai közt, ily nemű lehetett az, nem pedig olyan, a minőről alább leszen szó.

Radványi Jakab és Dandó Ferencz kétszázad hős magokkal kivonulnak a patai kapun. Nem tudni melyik nap; de talán kevéssel augustus 19-ike előtt történt e kirohanás kevéssel naplemente előtt. A hatszáz janicsárt, kik ugy valának egy fedezett helyen fölállitva, hogy mind a munkásokat, mind az ágyutelepet védjék egy kirontás ellen, mieink a nélkül lepték meg, hogy puskával védhették volna magokat. Az első rohamra teljesen kiveretnek és futásnak erednek, a fegyvertelen keresztyén munkások pedig csak nevelék a futás zavarát s neheziték a védelmet. Nem lehetetlen, hogy a töltés felé állitott számos munkás futván meg legelőször, maga tette lehetlenné azt, hogy a janicsár használhassa fegyvereit. A majd minden veszteség nélkül kivívott eredmény után a várbeliek a szomszéd török

üteg elfoglalására sietnek, hol az ágyukat beszegzik, kerekeiket fejszékkel összetördelik, s a mi fölszerelésökben és körülöttük éghető, fölgyujtják. De végre sem hajthaták egészen eme föladatot, midőn a szomszéd táborhelyről a törökök nagy tömegben közeledve támadják meg a maroknyi bátor csapatot, mely magát védve, rendben vonult vissza. A heves harcz közben, mely alkalmasint a töltésen folyt, sokan esnek el a rohanó törökök közűl, kik nagy számuk mellett is a mienket körűl nem foghatták s szélesb homlokot nem képezhettek. Abban az időben a kisebb ágyuk nem valának oly mozgathatók, hogy ily esetben rögtön kartácsozásra előhozhatták volna. A viadal ugylátszik nem került kézi fegyverekre. Távolabbról, puska tüzeléssel folyt mindkét részen, s sikerült kivált a kaputól oly távol tartani az ellenséget, hogy a várbeliek nagyon kevés halottat hagyva künn, térhetett vissza a patai kapun. A kirándulás sikerültnek volt mondható, s a veszteség sem lesz vala érzékeny, ha mindkét vezére, Radványi és Dandó nem esett volna áldozatul. Mindkettő puskagolyó által lelte halálát. Alkalmasint kötelességöknek tarták, hogy mint vezérek a legkitettebbb helyen mutassanak jó példát s a visszavonulásban leghátul maradtak. Radványit a kapuban érte a golyó, s hogy legutolsó volt, mutatja az, hogy holttestét nem lehetett megmenteni. A két vezér fejét a törökök, barbár szokásuk szerint, ágyukosaraikra tűzék föl másnap. A janicsárok közűl is két főbb tiszt esett el szintén golyó által ezen viadalban.

Egyegy kirohanásra alkalmasb lesz vala ugyan az éj, s kivált reggel felé, midőn lopva sikerűl vala meg-

támadni az ellenséget s rontani össze müveit; de Zrinyi alkalmasint nem tartá tanácsosnak bevárni, hogy az átvágási munkálatok csak valamennyire is előhaladhassanak; mert kétségtelen, hogy a törökök ezen munkát csak éjjel akarák végezni, s a kirontás idején még hozzá sem fogtak volt, csak az előkészületekből sejték mieink a török szándékát.

Szigetvár megtartásában oly fontos vala ezen töltés védelme, hogy a két vitéz vajda halála sajnos volt ugyan, de hozzájok méltó czélért szenvedék. Valamely egykorú költeményből vagy kevéssé avatott közvitézek elbeszéléséből vehette Istvánffy azt, mintha Zrinyi ellenezte volna átalában a kirohanást, melytől oly fontos érdek függött. Az óváros védelme nem csak azért volt szükséges, hogy a vár tüzetesb ostrom alá fogása hátráltatva legyen, hanem a töltés védelméért is, mely a tó vizét biztositá a várnak. Nem is valószinű, hogy míg az óváros magyar kézben volt, sikerűlt volna az ostromlóknak keresztűlvágni a töltést. Föltehetjük, hogy nem a végénél, hanem közepetáján s igy a városhoz közel kellett azt megnyitni, honnan ágyuk és kirontások által könnyü vala elzavarni a munkásokat. Ez a legnagyobb valószinűséggel 1566-ban is csak az óváros elveszte után történt, mint 1556-ban. Mesének kell tartanunk, mintha a törökök a víz mesterséges föltartóztatása titkát Szigetvárban fogva volt s onnan kimenekűlt török foglyoktól tudták volna meg. 1556-ban is lecsapolták volt az ostromlók a tavat ezen az úton, — s igy országvilág tudta, a mi korábban titok lehetett.

De a költött indokolás tovább megy. Elfogadja mind

az egykoru Forgách, mind a későbben irt Istvánffy azt a költeményt, hogy Zrinyi nem hogy az uj-, hanem az óvárost sem akarta védelmezni, hanem utóbbit is azonnal fölégetni, mivel több embere nem volt, mint a mennyivel csak a várat védelmezheté.

Az ostromnak csak eddigi menete is meggyőz róla, hogy ez jobban ellenkezik vala az okossággal, mintsem Zrinyiről föltehetnők. Az a roppant török erő, mely Szigetvárát ostromolta, elég nagy lett volna arra, hogy Szigetnek mindenik részét egyszerre fogja ostrom alá, és mégis kénytelen volt megtartani az egymásutánt, hogy előbb az ujvárost, aztán az óvárost vegye be; mert az ujváros bevétele nélkül nehezen boldogul az óval s az óváros bevétele nélkül tán egyátalában nem boldogul a várral, már csak annálfogva sem, mivel az óváros biztositá a vár fővédelmét, a tavat és mocsárokat. Aztán láttuk, hogy az ujváros bevétele is legalsó számitással három napot, s mint látni fogjuk, az óvárosé kilencz napot kivánt, a mi az elhelyezésbeli változtatásokra szükséges idővel együtt két hétre tehető. Zrinyi ha önként a töröknek engedi az uj- és óvárost, körülbelől két hetet ajándékoz vala az ellenségnek, s ezenkivűl egy-két ezer jó török katonát, kik ezalatt merészségök áldozatjai lettek.

Hogy különösen az óvárost védelmezni kell, ebben nem lehetett eltérés Zrinyi és katonái közt. Előttük volt az 1556-iki példa, midőn az óvárost egy hétnél tovább nagy áldozatok nélkül tarthatá meg az akkori várkapitány. Más fontos kérdés lehetett az, miben elágaztak a vélemények. Igen nevezetes kérdés volt, mely időpontot válaszszák az óváros odahagyására, akkor,

midőn már nem volt többé valószinű megtarthatása? Bevárják-e vitézeink, hogy az ellenség a tört réseken rohamokat intézzen, vagy pedig úgy kell cselekedni, mint az ujvárosban: be nem várni a rohamokat, hanem azokat kevéssé megelőzve, szép renddel visszavonulni?

A Zrinyi katonái közt uralkodott szellemre nézve nagyon valószinűnek fogadhatjuk el krónikáink előadását, mely szerint valamint a töltésre tett kirohanásnál, úgy a város védelme vagy odahagyása kérdésében épen azok sürgeték a merészebbik határozatot, kiknek a siker is nagy valószinüséggel életökbe volt kerülendő. Csupán zsoldért vagy kénytelenségből szolgáló katonaság ily elveszett pontra rendeltetésre azt mondá vala: hasztalanul föláldozzák, mészárszékre viszik. Zrinyi katonái mintegy keresték az alkalmat, hogy föláldozzák magokat.

Ha volt vita ebben a részben, azt valószinüen így döntték el, mint a következés mutatja:

Be kell várni egy rohamot a tört résen, annyival inkább, mivel egy roham, kivált ha meghiusul, nekünk kevés, az ellenségnek tömérdek emberáldozatjába kerűl, s ennek visszaverése után fölhasználni a kedvező szünetet s mindenestűl bevonulni a várba a hosszú hídon keresztűl. Ha az alvezérek biznak, nem az óvárost védett öt-hatszáz ember bátorságában, mi kérdés alá sem jött, hanem vezérletök tapintatában és a csapat ügyességében, a dolog sikerülni fog némi csekély veszteséggel — minden csak a kiviteltől fog függeni.

Zrinyi maga a várba vonult volt. Miután az óváros mind jobban összerongáltatott s utolsó napokban hihetőleg ágyui is többnyire elnémultak, az ostromlók két-

ségkivűl elkezdék a vár lövésére és megközelitésére való készűleteket. Egy-két helyről már lőhették is a várat. Igy a fővezér gondjait már főkép ez vette igénybe. A város, a már elveszettnek tekintett pont, védelmét hadnagyaira bizta, kik közt ott vala vitézsége és tapasztaltsága által legkitünőbb alvezére, Székcsői Máté.

Miként tört rést az ellenség az óváros falán és bástyáin, miként közelité meg azokat és tölté fel a város vizzel telt árkait, hogy a rohanóknak út legyen nyitva, ki nem vehetjük krónikáinkból. Mindenik összezavarja az ostrom folyama rendét s a mi a fennforgó kérdést illeti, mindenik a vár ostromának későbbi fejleményeit beszéli el épen ott, hol főkép az óváros ostromáról kellene beszélni. Minden, a mit utóbbiról tudunk, a fenntebb előadott két kirontás és az utolsó roham.

Az óváros erőditésein kilenczed napra rés vala nyitva, s ugyanott az árok, alkalmasint nagy emberáldozattal, feltöltve.

Hétfőn, augustus 19-ikén az egész török sereg, mintegy ijesztésül mutatandó, mily csekély védelem a megrongált erőd ily világhatalom ellen, roppant gyalog tömegekben tódult az óváros rései felé. Mieink pedig, kik előtt ilynemű látvány nem volt szokatlan, büszkén nézhették, mekkora sokaság az, melylyel egy maroknyi, de elszánt vitéz csapat daczolni tud. És nem is volt ez elbizakodás. Ha az azon időbeli várak ágyuinak oly nagy előnyük volt az ostromlók ágyui felett, nagyobb mértékben előnyük vala a várőrségeknek a berohanó gyalogság ellenében. Napjainkban egy-

egy vár a rés elkészülte idején annyira le van fegyverezve, a bemenetel oly könnyüvé téve, hogy már a bennlevő sereg csaknem ott van, hol volna egy síktéri harczban. Ezenkivűl napjainkban a két ellenfél szuronyos fegyverrel viaskodván, a puskalövés ép úgy szolgál a berohanónak, mint a védelmezőnek. A XVI-ik században még hire sem volt a szuronyos fegyvernek. Puskát használtak ugyan valamint nyilakat is még; de az előbbit ép úgy, mint az utóbbit csak távolabbról folyó harczban. A közeli harczban már a dárda, kard és csatabárd volt a fegyver. Napjainkban mindenik gyalog katona távolról lövész s közelben dárdás, sőt közelről is nagy segitsége a lövés. Akkor a szuronyos puska két külön fegyvernem volt. Egyik katona csak a puskát, másik csak a szuronyát viselte, utóbbit dárda képében. A gyalog tömegek is ugy voltak felosztva, hogy a kevesebb számu lövészek a dárdások közé voltak beosztva. A dárdás távoli harczra volt alkamatlan, a puskás közeli harczban magával jó tehetetlen. Sík mezei ütközetekben, hol a gyalogság sok ezer emberből összeállitott sürű tömeget képezett a fegyvernemek kiegésziték egymást; de egy várba tett roham alkalmával, hol közelről kell küzdeni, a rohanónak nem csak ágyu nem segített, hanem a puskás sem vala használható, vagy csak nagyon csekély arányban. Az azelőtti században oly híres schweiczi gyalogság, mely sík téren legyőzhetlen vala sok ideig, a fegyvernem ezen megoszlása miatt érzé magát gyengének a várak megrohanásában, melyre rá nem lehetett birni.

Az ostromlottak pedig sehol sem vehették több hasznát a tűzfegyvereknek, mint egy-egy résen bero-

hanó tömeg ellen. A rés felé, melyen egyedűl történhetett a berontás, előre ki lehetett szegezni egy vagy több ágyut, tele apró golyókkal és vasdarabokkal; mert már a kartács ezen kezdetleges neme használatban volt, s épen Szigetváron historiai nevezetességű pillanatban szerepelt, mint látni fogjuk. Ezenkivűl alkalmas helyekre elrejtett lövészek nagy pusztitást tehettek több oldalról bennök, mig közel juthatának a rohanók. Hozzá kell venni, hogy az ostromlottaknak sikerült többnyire a résen belűl árkot, vagy másnemű mellvédet késziteni, melyben biztos helyről működhettek, míg a rohanók merőben fedezetlenűl állának. Továbbá csupán kézi fegyverekkel is előnyben voltak az ostromlottak. Bármily nagy seregből a résen nem jöhetett be oly nagy csapathomlok, melynél a védőké nagyobb ne lett volna s a berohanók több oldalról voltak megtámadhatók, — ha kissé előre haladtak. Nagyából ezen viszony magyarázza az akkori várak erejét, s különösen a rohamokban az ostromlók nagy hátrányát.

Ujabb időkben ritkán történik, hogy midőn már rés van törve a váron, az föl ne adassék. Az ujkor hadtudománya szerint merőben hasztalan vérontás tovább ellenállani, s ha megtörténik, soha sem lehet az ok a vár megtarthatásának reménye. Sőt némely hadtudományi tekintélyek azt állitják, hogy még a rés törést is fölösleges bevárni. Mihelyt az ostromló az árok parton megveté lábát s a réslövés sikere bizonyos, nincs egyéb hátra a vár részére, mint a capitulatio.

Másként volt a XVI-ik században. Gyávaságnak tarták a vár föladását csak azért, hogy a rés elkészült. Elég legyen csak Buda emlékezetes ostromát

felhoznunk 1541-ből. Roggendorf több felől ledöntötte volt a vár falait nagy szélességben, — úgyszólván nyitva volt az út, s mégis távol volt még a vár bevételétől, s a magyarok a német had rohamait érzékenyen visszaverték.

Hogy Szigetvár óvárosában öt-hatszáz ember daczolhatott százezernyinél több vitéz sereggel, fentebbi előnyök mellett is, a vitézség csoda tette volt, ha mindjárt hozzá veszszük is, hogy alkalmasint csak egy járható rés volt az óváros falán. Mert alig hihető, a mit egyik krónikánk mond, mintha a falak nagy részben le voltak volna rontva s az árkok nagy részben feltöltve, úgy, hogy a harcz csaknem olyan volt, mintha sík téren folyt volna.[1]) Az előszámlált előnyök mind megvoltak a szigeti hősök részén s Istvánffy említi a fődolgot, hogy a magyar ágyuk és puskák nagy ártalmára voltak a töröknek. De mindezen előnyök mitsem vonnak le a szigetvári vitézek érdeméből, s hogy az augustus 19-iki véres esemény részleteit, mely egyike volt a szigeti ostrom legdicsőbbjeinek, krónikáink sajnosan mellőzik, annak lehet tulajdonitni, hogy a föladat nem volt oly jól végrehajtható, mint talán tervezték.

A törökök, mintha tudták volna mieink tervét, nem engedének nekik szünetet. A mint 19-ikén, hihetőleg még reggeli órákban, elkezdék a rohamot, szakadatlanul folytatták. Az elesettek és visszaüzöttek nyomába rögtön fris csapatok tolakodtak be a résen. Bizonyos volt benne a török, hogy a magyarok előbb utóbb csak

---

[1]) Forgáchban nem remiscentia-e ez Liviusból, Saguntum ostromának leirásában?

a kifáradás miatt is el fognak nyomatni. Aztán neki nem csak az óváros kellett, hanem az a pár száz magyar is, ki benne harczolt. Valószinű, hogy ha ezek önkényt ajánlkoztak volna is egy negyedórai fegyverszünetre, hogy a várba bevonulhassanak s további harcz nélkül adják az óvárost a szultán kezébe, ez visszautasitja vala, mindamellett, hogy mint a következés mutatá, tömérdek vitéz török veszett el a rá nézve hátrányos küzdelemben. A helyett, hogy mint rendes harczban várható volna, maga adjon alkalmat a harcztól elállani kész ellenfélnek a visszavonulásra, azt gátolni törekedett. Mint a halottak számából látni fogjuk, a szultán tettleg bevallá, hogy egy magyarért kész tíz törököt adni. — És számitása nem volt eszélytelen. Tudta, hogy Szigetvár csak a katonák számára nézve szenved szükséget, mig magának sokkal több katonája van, mint a mennyit e czélra használhat.

A magyar őrség nem egy diadalt vivott a törökön, hanem az egész augustus 19-ike sok diadal hosszu lánczolata volt: a török nem tudta megvetni lábát a városban. A csaknem emberfeletti munkában a védelmezők már korán lankadni érezhették erejöket; de a siker buzditása s a diadal mámora uj erőt adott. Végre azonban a kimerültség miatt a test alig volt már képes megtenni szolgálatát a lankadatlan lélek parancsainak. Lement már a nap, az est is beállott s a törökök még sem engedének szünetet. Ekkor vagy Zrinyi parancsára, vagy a kimerültség okozta kénytelenségből, az alvezérek rendeletére, a védők vissza kezdének vonulni.

Egy történetirónk sem mondja, hol volt a rés az óváros falán, honnan a visszavonulás kezdődött. Igen

valószinű, hogy ez a legkitettebb oldalon, a keletin volt a Késas nevü bástyán, e szerint a várba vezető kaputól a legtávolabbi ponton, s az egész csapat egyszerre nem vonulhatott vissza, különben a betóduló törökök még mielőtt a kapuhoz érnének, utjokat állhatták. Szükségkép fedező csapatot kellett hátrahagyni, mely nagy valószinüséggel áldozatul volt esendő. Mert ha az esti homály fedezete alatt tán nem veszi is észre rögtön az ellenség mieink nagyobb részének kivonultát, kétségkivűl azonnal észre veszi a védelem teljes megszüntét, s ideje és tere lesz a hátra maradt csapatot tulnyomó erővel üldözni sőt körűl is venni. Úgy látszik, a visszavonulásra ily fedező csapat rendeltetett ki, mely nagy részben odaveszett. Igy értendő krónikáink azon állitása, mely szerint a védők egyrészének sikerült a visszavonulás, egy másik rész körülfogatván, elszánt küzdelem után a sokaság által elnyomatott. [1])

Annyi bizonyos, hogy augustus 19-ike több jeles vitéz s épen csapatvezér életébe kerűlt. A száz-száz embert vezérlett Batai Péter, Deák Balázs és Győri Mátyás az elesettek közt voltak, valamint a lovasok

---

[1]) Leghitelesebb forrásunk, Budina, úgy adja elő a dolgot, hogy a védők egy része bemenekült a várba. De másfelől azt mondja, a janicsárok előbb voltak az óvárosból kivezető kapun, mint a mieink. Ha ez az összes visszavonulás elejére volna értendő, akkor majd senki sem menekűlhetett volna be a várba. Az ellenmondás csak ugy van megoldva, ha a fentebbi, különben is kénytelenség parancsolta elrendezést veszszük fel. Forgách csak annyit mond, hogy mieink kifáradván, estve visszavonultak a várba. Istvánffy, ki mieink megelőztetését (hihetőleg Budinát

közül Bosnyák Márton, Gerdei János és Botos Péter. De legjobban sajnálhatta Zrinyi Székcsői Mátét, kinek mindkét térdét egy golyó sértette meg, úgy hogy felgyógyuláshoz nem volt remény s Zrinyi legjobb hadnagya mindenesetre használhatlanná lett ezen ostrom alatt. Midőn Zrinyi számba vette az óvárosból menekültek számát, háromszázat talált belőlök a várban. Igy az óváros háromszáz halottba kerűlt. De az ellenség tíz annyit veszitett. A janicsárok és másnemű legjobb katonák közűl három ezernél többen estek el a magyar ágyuk, puskák és dárdák által csak augustus 19-ikén.

Zrinyi az érzékeny veszteség mellett sem panaszkodhatott alkalmasint azon, hogy számitásában csalatkozott, — sőt hihető, hogy maga sem remélte a külvárosok ennyi ideig való megtarthatását. Azonban az óváros eleste előreláthatólag nagy kárt okozott a vár védelmében. Többé nem lehetett meggátolni a tavat fenntartott töltés átvágását, s a szárazság folyton tartván, a törököknek meg lesz könnyitve a különben nem mély árkokhoz s középszerü magasságu várfalakhoz a közelités.

Ennélfogva még az óváros odahagyása előtt futárt indított a királyhoz, kitől azt remélte, hogy miután még juliusban megtétettek a nagy előkészületek, már legalább is Győrnél lesz található.

---

akarván értelmezni) úgy magyarázza, hogy a töltés felől a nyugati oldalon volt törökök vágták el mieink utját, szintén emliti, hogy mieinknek utolsó sorait vették körül a törökök. Bizar röviden mondja, hogy mieink közül sokan vesztek el, mig a vár hidjáig jutottak.

A Szigetet a szó betűszerinti értelmében körülvett roppant török seregen a futárnak sikerült átvergődni; de csakhamar azt hallhatta, hogy a király valahol Bécs körül keresendő, kit azonban a magyar határszélen Óvárnál talált még is augustus 18-án.

Miksa császár augustus 12-ikén tartott szemlét Bécsben ott összegyűlt hadai felett, s augustus 15-ikén érkezett Óvárra. Itt mintegy ötvenezer ember volt együtt: huszezer lovas és harminczezer gyalog, — Komáromnál Salm vezérlete alatt harminczezer ember várta ezek megérkezését, — és az egész keresztyén sereget beleszámitván a felső megyékben és a Muraközben állomásozott osztályokat, összesen nyolczvanezer gyalogra és huszonötezer lovasra becsülték. — Mindamellett, hogy a Magyarországot ezen nyáron elboritott ozmán sereg összesen mintegy háromszázezer emberre becsültetett, a nagy harczokban használható török sereg aligha meghaladá a keresztyén hadak számát, úgy, hogy a keresztyén fegyverek győzelme, jó vezetés mellett, igen valószinüvé lett. — Nevezetes és hiteles adat, hogy Miksa, míg Óváron táborozott, hajlandónak mutatkozék rá, hogy a szultán derék hada ellen támadólag működjék, s a Dráva felé induljon azonnal. [1]) Ezt javaslatkép terjeszté a hadi tanács elé, melyet az Óvárnál a királyhoz csatlakozott világi és egyházi magyar főurak többsége s tán némely idegen is helyeslőleg fogadott.

---

[1]) Oestereichische Milit. Zeitschrift. 1827. III. 77. l. A bécsi hadi levéltár eredeti kézirataiból és nagy részrehajlatlansággal iró Schells idéző jelek közé foglalt szavait, melyekben a király véleménye foglaltatik, nem lehet kétségbe vonnunk.

Igy föltehetjük, hogy ha Óvárról a szigeti vagy a magyar urak által küldött más futár ismét bejuthatott Szigetvárba, a legbátoritóbb ujdonságokat vitte, melyeket a várbeliek nem vehettek üres igéreteknek. Annál még valószinűbb az, hogy Szulejmán nem tett föl egyebet, mint hogy a keresztyén sereg, ha rögtön nem is, mert mozgásai lassuk szoktak lenni, csakugyan Sziget fölmentésére jön. — Siettetni akarta hát Szigetvár bevételét, hogy a keresztyén serget megelőzze.

Az óváros bevétele után, bár legjobb csapatjai sokat szenvedtek már, még elég ép erőben volt a török sereg, s kétségtelen, hogy ha a vár nagy ellenállás nélkül adja föl magát, Szulejmán minden késedelem nélkül a keresztyén tábor fölkeresésére indult volna. Ellenben, ha Zrinyi oly makacsul tartja magát a külvárosoknál jóval erősebb várban, nagyon valószinüvé vált, hogy a szultán azon évben uj, nagyobb vállalatokra nem indulhat. Ha már a gyengébb két külváros ostroma mintegy két hetét vette el, a vár ostroma könynyen eltarthat september közepéig s mire onnan Bécshez érkeznék, nem messze lennének már az ősi esőzések és hidegek, melyek visszatérést parancsolnak Konstánczinápolyba. De különben is a vár ostromában tömegesen kell föláldoznia legjobb katonáit s kifárasztania összes seregét. A megroncsolt hadak nemhogy Bécs ostromát megkisérthették volna, hanem kétségkivül tartózkodniok kell vala minden összecsapástól a keresztyén derék sereggel. Igy a szigeti vitézek augustus 20-ika után való kitartása már eleve meghiusitá a világhóditó szultán merészebb vállalatát azon évre. A kénytelenség nem engedett neki más haditervet, mint

Szigetvár bevételét. S e tervben lényeges követelés lehetett, hogy minél előbb végrehajtassék bár minemű áldozattal; — Sziget bevételével mindenként befejezttnek tekintheté a szultán azon évi hadjáratát.

Miután Zrinyi egészen a várba zárkózott, a szultán a végsőt vélte megkisérlendőnek, hogy a vár harcz nélkül föladassék.

Az egykorú történetirók egyike sem emliti, hogy Szigetvár megszállásakor az ostromlók felszólitották volna Zrinyit a vár föladására, holott ezt más ostromoknál meg szokták emliteni; és ha megtörtént is az előleges fölszólitás, mi valószinü, az csak a szokott formaság volt: adják föl a várat, szabad elvonulhatás föltéte alatt. De többen fölhozzák, sőt kiemelik, hogy midőn Zrinyi katonái az óvárosból a várba vonultak, a szultán nagyon kecsegtető fölszólitást intézett Zrinyihez. Nem parlamentaire utján, kik ritkán közlekedtek abban az időben, hanem nyilvesszőre kötött levél által, Zrinyinek igéré a szultán, hogy Dalmátia, Horvát- és Tótország fejedelmévé teszi, s birtokokkal, kincsekkel ajándékozza meg. A szultán nem értette ajánlata alatt azt, hogy a török által egyszer elfoglalt dalmát-, horvát- és tótországi várak is Zrinyinek adatnak át: a mely várba a török betelepedett, azt vallásos törvényeinél fogva nem volt szabad többé keresztyén kezekbe adni. A szultán pedig minden hatalma mellett sem léphette át a vallásos törvényeket. Igy tulajdonkép a szultán arra szólitá föl Zrinyit, adja a szultán hatalma alá nem csak Szigetvárt, hanem Horvátországnak még a magyar korona alatti maradványait is. Zrinyi, ha felelt a fölhivásra, oly határozott jellemnek, mint ő volt,

könnyü volt felelnie. Azt mondhatta, oly vásárba nem ereszkedik, melyben ő, Zrinyi oda adja azt, a mi nem az övé, hanem a magyar királyé, 'oly ajándék díjában, mely nem a szultáné, hanem ugyancsak a magyar királyé! A szultán Szigetvárával együtt kétszeres nyereséget, s róla Zrinyiről kétszeres árulást teszen föl. A fejedelmi czim, mely őt és családját Szapolyaival csaknem egy rangra emeli, oly egyéniségnél, minő Zrinyi, nem ingathatja meg az erős szándékot akkor sem, ha eskü nem kötelezi.

Török krónikák s kétségkivül szintén török monda után egyik magyar történetirónk elbeszél még egy cselfogást, melylyel Zrinyit a szultán a vár föladására akarta birni.

A hős idősbik fiának, ki Muraközben Perlaknál Károly főherczeggel s a horvát bánnal táborozott, egy trombitását elfogják a törökök s a szultánhoz küldik. Ez a trombitát, melyről a Zrinyi család festett czimere függött, beküldi Szigetvárba azon izenettel, hogy Zrinyi György fogva van, mint ama trombita bizonyitja. Ha Zrinyi föl nem adja mindjárt a várat, fia levágott feje másnap egy sánczkosárra lesz feltüzve.

Nem gyanús-e, hogy oly nagy uralkodó, mint Szulejmán, ily hozzá méltatlan cselhez folyamodjék? — A mi valószinűtlen, azt többnyire valótlannak is találjuk a historiában, ha bővebben utána járunk, vagy jobban meggondoljuk; s csaknem mindazon esetben, midőn a krónika a vezérferfiakra nyilván való nagy oktalanságot fog, igen gyanussá lesz a hitelesség.

Tény az, hogy Zrinyi György nem volt fogoly. A

szultán azt kivánta volna Zrinyitől, hogy fia élete díjában adja föl a várat. Mi történik, ha Zrinyi azt mondja: a vár tied, csak mutasd elő fiamat? A töröktől nem csak gonosz, hanem nagyon izetlen tréfa lesz vala oly igérettel akarni kicsalni Szigetvárát, minek hazug volta okvetlenül meghiusitja az eredményt, mielőtt ez bekövetkezhetnék. És abban az esetben, ha a szultán teljesitheti vala a fenyegetést, nem tüzelte volna-e csak nagyobb boszúra a vitézeket, kiknek elszántsága volt eddig is az egyetlen akadály nagyravágyó terveiben? [1])

A vár föladására váltott feleselés mindenesetre nagyon röviden folyt. A török, úgy látszik, oly keveset várt tőle, hogy mondhatni egy pillanatra sem szakasztá meg a harczot. A mint 19-ikén az óvárost megszállák a törökök, nagy hévvel folytatták a munkálatokat a vár ellen.

A mi Szigetvár ostromában jellemző, a mi a vár bevételének nehézségeit illeti, csak a vár ostromában tünt ki, s a két város bevétele nagyon közönséges fegyvertény volt hozzá képest.

A várnak legalább két sarka ellen az ágyuzás már az óváros ostroma után meg volt kezdhető. Az óváros bevétele után pedig mind a négy sarokkal szemben hatalmas ágyutelepek működhettek, sőt valószinü, hogy az óvárosban is támadt egy faltörő ágyutelep. A várbeli tüzérség kétségtelenül résen volt s már a telepek föllállitása és az ágyuharcz sok emberébe került az ostromló

---

[1]) A fentebbi mesét Forgáchnak a szigeti ostromról irt elbeszélésébe szövi Reussner: „Rerum Turcicarum Narrationes“ (Frankfurt, 1603. 4-ed rét,) 160. l. Forgách hazai kiadásaiban ez a hely nincs meg.

seregnek. Az akkori török városstromokban nagyon nehezen sikerült a réstörés ágyuk által. Földalatti aknák nyitának nagyobb réseket a váron és pedig egy pillanat alatt, úgy hogy a kijavitás lehetlen volt. Szigetvár alatt a fölület minősége nem engedé meg aknák készitését, s azért csak a fáradalmasabb, több emberveszteséggel járó és kevésbbé sikeres ágyuzás mellett kelle maradni. De ha a vár öt bástyájának lerontása már sikerült volna is, a török még keveset nyer vala ezzel. Nem csak azért, mivel a boronákból és földből készült bástyákon éjjel ki lehetett foldozni, a mit nappal az ostromlók megrongáltak, hanem mivel a közeledés a gyalog tömegeknek lehetetlen volt egy tavon keresztül. A törökök, mint mondám, elég gyakorlottak valának közelitő árkok készitésében s nemcsak az uj-, hanem az óvárosnak legalább egyik oldalán használhatták az ostromlók a közeledés ezen eszközét, és a város vizzel telt árkának feltöltése is az árkok földhányásainak fedezése alatt meg vala könnyítve. A vár megközelitése nem történhetett árkok által: itt töltést kellett épitni.

Sziget ostromát átalán az jellemzi: aknák helyett ágyutelepék; különösen pedig a várét: árkok helyett töltések. A törökök sokat nyertek azzal, hogy a tó vizét lecsapolták, miután az óváros alatti nagy töltést keresztülvágták, mi által csak a mélyebb helyeken itt-ott maradtak kisebb tavak; de ez nem változtatott azon kénytelenségen, hogy a föld felszine alatti munkálatok helyett a föld felett kiemelkedő közeledési eszközöket készitsenek, az árokkészitésre alkalmatlan hig iszapban, mely a tó fenekét képezte. A munkások

fedezése ily módon tökéletlen levén, s maga a munka több időt kivánván, csak roppant emberáldozattal folyhattak a munkák.

Aliportug, ki az ostromlók tüzérségét és a munkákat vezette, s kit a szultán az óváros bevételéért kétszáz arany ajándékkal tüntetett ki, már az óváros ostroma alkalmával, mint emlitém, ágyutelepet állita föl hátulról, a vár éjszaki részén, mely belső várnak neveztetett. Itt még, mint látni fogjuk, szó sem lehetett, kivált a víz mélysége miatt, közeledési munkálatokról. De kétségkivül kevesebb volt a víz a várnak a város felől eső részénél s itt kezdődött a vár valódi ostroma. Egy krónika sem említi, de hihetőleg azért, mivel magától értetik, hogy itt Zrinyi fölégette a vár kapujából az óvárosba vezetett hidat, mihelyt az óvárosbeli őrség megmaradt része a várba érkezett. Szintén magától értetik, hogy a déli kaput földdel feltölteté.

Ez, úgy látszik, egyetlen kivezető kapuja volt a várnak. Tőle jobbra és balra erős bástyák képezték a várnak két déli sarkát. A kaputól bemenet jobbra volt a külön névvel el nem nevezett nagy bástya, tőle balra a szintén erős „Hegy-bástya.“ Ezen kettő ellen kezdtek működni a törökök legnagyobb erővel mindjárt az óváros bevétele után; mert azelőtt nem is lehetett működniök, mint már érintém. [1])

---

[1]) Habár összezavarják az időrendet, krónikáink legtöbbje emliti, hogy ezen az oldalon két felől kezdének közeledni a törökök. Budinánál olvassuk: „Erant itaque ex duabus partibus crates, a civitate arcem versus confectae.“ Schwandt. I. 730. Istvánffy csak az uj ágyutelepeket emliti, (melyek a közelitések

A közelebbi czél a közeledésben az volt, hogy a vár azon pontjairól, melyeken az ágyuk rést voltak nyitandók, védmüvek emeltessenek a puskás és nyilas janicsárok számára, kik a várbelieknek lehetlenné tegyék mind a törés kijavítását, mind a tüzérek megjelenhetését. A két nevezett bástya mellett ennélfogva oly magas töltéseket akarának épitni, melyek magasabbak legyenek a vár bástyáinál, hogy az oda elhelyezendő lövészek a várfalak felett uralkodhassanak puska és nyillövéseik által. Az eljárás oly forma volt, mint a lőpor feltalálása előtti ostromokban, midőn az ostromlók ügyekeztek a vár tornyainál magasabb tornyokat késziteni, honnan a várbelieket lőhessék. A törökök 1565-ben Málta szigetén is hasonló tulemelkedő töltésekkel akartak a janicsároknak előnyt szerezni a vár védői felett.

A vár árkaihoz minél közelebb eső ily erőditvények még oly helyen is, hol a készités a várbeliek folytonos tüzelése közt földárkolással mehetett, nagy áldozatokba került [1]). Sziget ostroma után öt évvel a törökök Cyprusban Famagostát ostromolván, egy nagyszerü ily töltés épitésére negyvenezer munkást állitottak ki, s ezek közül tizennyolczezer pusztult el. Máltában és Goletta ostrománál tiz—tizenkétezer ember-élet árán lehetett a veszélyes munkát végrehajtani. Szigetvárnál,

irányát megjelölik): egyik a hegyi bástya, másik a kapu melletti ellen volt feléllitva. — 314—15. l. Ortelius a két utról szól, melyet a törökök a mocsáron keresztül épitnek. 111. l.

[1]) A várfalak dominálására épitett ily magaslatot a mai hadtudományban „Cavalier"nek nevezik, vagy lovasnak, talán a többi müvek közül való kiemelkedése miatt.

hol a földmunkálat lehetetlen volt s a töltéshez való anyagot egészen egy mocsáron át kellett szállitani, az ostromlók áldozata nem lehetett s nem is volt kisebb. Szigetvárnál először utat kellett késziteni a vár árka tájáig, melyen kényelmesen lehessen hordani a töltéshez való anyagot.

Az óváros bevétele után harmadnapra elkészülvén a vár két déli bástyája ellen az ágyutelepek [1]), hozzáfogtak amaz út készitéséhez. Az anyagot nagy részben a szomszéd erdők szolgáltatták. Vesszőkből egy ajtó hosszuságu és szintoly széles, lapos fonadékot fontak, oly formán, mint a kocsi-kasok fenekét, csakhogy vastagabb gerinczekre és vastagabb vesszőkből. A csak iszapos és sáros helyen ezeket teriték a földre a janicsárok, hogy járhatóvá legyen a felület. A hol szükséges volt, két-három rétegben teriték le [2]). Ezen munkában a szükséges anyagokat hátukon vitték a katonák a vesszőfonadékból elkészitett uton. Hogy utjokban némileg fedezve legyenek, vesszőkévéket, s talán faczölöpöket állitának mellvédül [3]). Hihető, hogy földdel és gyapjuval töltött zsákok és hordók is védték. — De mindez gyengébb volt azon védelemnél is, melyet

---

[1]) Istvánffy 314. l.: „Et biduo post (t. i. az óváros bevétele után), perfectis aggeribus, arcem exteriorem duobus in locis, uno ad propugnaculum, quod Montem vocabant, altero e regione portae . . . diruere coepit."

[2]) Oly formán tesznek ma is, s az ily fonatokat vizi vesszőnyalábnak (németül Wasser-Faschinen) nevezik.

[3]) Az egy Budina említi az útkészités ily fedezését ezen rövid s nem szabatos szavakkal: „trabes et ligna praeferebant, quibus tecti, viam straverunt, et de die in diem propius ad arcem accesserunt."

napjainkban csak puska és kartácstűz ellen állitnak [1]). Az ágyugolyók könnyen elsöpörhették, kivált akkor, midőn a várbeli ütegek teljes erővel működtek még ezen közeledési utak készitésekor. Azonban a törökök szakadatlanul folytatták a munkát. A táborba hozott számtalan keresztyén jobbágyok nagy része az erdőn favágásra, vesszőfonadékok készitésére rendeltetett; ezenkivül a mennyi zsák, szőr, gyapju, nyers bőr és hordó volt messze vidéken, mind összehordták a szultán táborába. A sok ezer teve, öszvér és paraszt-kocsi, mely a tábort kisérte, mind ezen szerek hordására alkalmaztatott. Továbbá az összes török gyalogság és lovasság munkára rendeltetett. Nem volt semmi kivétel. Nemcsak az alsóbb tisztek, hanem a bégek és pasák is hordták a fát, vesszőfonadékot és gyapjas-zsákokat. Szigetvár közel egy mérföldnyi környezetben egy rajzó méhkashoz hasonlított, csak hogy nem gyümölcsöző munkára, hanem öldöklés müvére. A munkások nem csak Sziget, hanem magok közül is sok ezer számára sírdombot látszának összehordani.

De bár mennyien estek el a törökök közül, a hézagokat bőven lehetett pótolni a roppant hadseregből, s a munka nem tartott szünetet. A két bástya közelébe nem sokára tömérdek fa, gyapjuzsák, kővel, mohával, földdel és gyapjuval töltött hordó halmoztatott föl. A hordókat, melyek a mocsáros helyen mintegy alapját voltak képezendők az épitendő erőditvénynek, a janicsárok a sárra terített vesszőfonadékon

[1]) Az ugynevezett „futólagos töltés" (flüchtige Sappe) csak a XVII-ik században fejlett nagyobb tökélyre. Vorlesungen über Kriegsgeschichte. (Stuttgart, 1856. II. 125. l.)

hosszába fektetett fakorcsolyákon hengergették a kijelölt helyre, s a vitt tárgy legalább puskagolyó ellen egyszersmind védelműl szolgálhatott vivőjének.

Nagyon hihető, hogy a törökön kivül semmi más európai hadsereg nem lesz képes bevenni Szigetet, mely alatt a katonák harcz nélkül is tömegesen hullottak el.

Habár a szultán jelszava volt, bevenni Szigetvárat, ha egész serege oda vész is, végre szükségesnek látta a gazdálkodást embereiben, kikre egy megtámadtatás esetében, sőt Szigetvár megrohanásánál is szüksége lesz. Ennélfogva elhatározta, hogy a keresztyén jobbágyokat nagyobb mértékben s a kitett helyeken is alkalmazza a vár elleni munkálatokban. Maga a szultán Zimonytól Szigetig temérdek gyalog és szekeres rácz jobbágyot hajta el táborával s a budai pasa is a maga kormánykerületéből sokat küldött neki, hihetőleg a több biztosságot igért Duna és Tisza közti területről a vukovári hidon át.

És a szultán elkövetteté a kegyetlenséget, hogy a fegyvertelen keresztyén nép, mely az ozmán törvények szerint sincs hadi szolgálatra kötelezve, ágyu és puskatűzben készitsen földgátat testvérei, a keresztyének vesztére. Keresztyének épiték csakugyan a töltést [1]. A várbeliek, természetesen, nem kimélhették őket. Oly gyilkoló tüzet intéztek rájok, mint annak meggátlása

[1]) Minden egykorú hiteles forrás említi a keresztyén jobbágyok ily használását. De legjobban kiemeli az a névtelen, ki egy Szigetvárból menekült katona elbeszéléséből irja közvetlenűl jelentését, 1566-ban: „Aliportug, ugymond, annyi fát és földet hordatott össze, hogy rövid időn egy elég magas töltést készített

kivánta, hogy a Szigetvárra nézve veszélyes török telep elkészülhessen.

Ezt a szomorú vonást nem igen emeli ki történetirásunk, pedig hozzá tartozik a szenvedélyesség jellemzéséhez, melylyel a harcz folyt. Ha már a szultán részéről az elkeseredés jele keresztyén jobbágyainak ily kitevése a keresztyén golyók elébe, képzelni lehet, mily bőszitő hatást tett az a vár védelmezőire. Zrinyi, ki a szultánt megérkeztekor üdlövéssel és a sánczok földiszitésével üdvözlé, mintegy ki akarván mutatni, hogy lovagias ellenfélnek tekinti, most kétségkivül adott oly jelt, mely kimutatá teljes méltatlankodását, sőt a hatalmában álló eszközökkel kétségkivül meg is torlá. Volt-e rá eszköze? — Többen említik, hogy Szigetvárban török foglyok voltak őrizet alatt. Alig képzelhető oly várparancsnok, ki hasonló esetben ki nem izen az ostromló vezérnek, hogy ily eljárásért a foglyok lakolnak. S ha kétségbevonhatlan tény az, hogy a törökök a keresztyéneket tömegesen áldozák föl müveik készitéséhez, már eleve is nagyon valószinünek tarthatjuk a török foglyok által vett megtorlást. Zrinyi, — kétségkivül az előleges intés sikeretlensége után, — a számos török fogoly közül háromszázat nyakaztatott le s tüzette ki fejöket köröskörül a várfalakra, ha hitelt adhatunk egy különben hiteles krónika állitásá-

el — s mindezt sok ezer szegény keresztyén paraszt kegyetlen munkája által. És habár mieink szakadatlanul lőttek rájok, a török nem kimélte őket" sat. Aus vier Jahrhunderten. I. 3. l. Budina szerint keresztyének és azápok is foglalkoztak a munkában.

nak [1]. — Zrinyi ezzel különösen saját katonái közvéleményének tartozott, kik kétségkivül igazságos mértékkel mérést láttak benne. És most a törökökön volt a felbőszülés sora. A janicsárok azonnal rohamot sürgettek a vár ellen [2]. A vezérek alkalmasint úgy vélték, hogy a katonaság pillanati ingerültségének tüzét, ha valaha, most kell fölhasználni; most csodát fognak mivelni.

Hétfőn, augustus 26-án, az óváros odahagyása után épen egy héttel, a bástyák lövetésének pedig mintegy ötöd napján, a Hegy-bástya, igaz, meg vala roncsolva; amaz említett töltés is nagy részben meg volt közelében; de egy roham intézésére korántsem volt még megérve ama bástya. A nagy töltéstől nem volt még az árok széléig vive a munka; az árok maga feltöltetlen vala.

A Hegy-bástya alatt a törökök az árkot serényen ügyekeztek feltölteni fákkal, vesszőkévékkel és föld-

[1]) Ortelius. 110. l. Más nem említi. Ortelius is az ostrom elejére teszi ezt, s nem mond semmi indokot hozzá. Feltehető-e oly esztelenség Zrinyiről, hogy nagy okok nélkül fölingerelje az ellenség katonáit s uj erőt adjon elszántságuknak a boszú által? Különben Sziget ostromára nézve, mint több esetből láttuk, ha a kevés fennmaradt szemtanúnak mind nagyon hézagos elbeszéléséből a nagyobb tényeket elfogadhatjuk, a dolog egymásutánjára nézve még Orteliusnál közvetlenebb forrásnak, Budinának sem hihetünk mindenben. Magok a szemtanúk is annyira el voltak foglalva éjjel-nappal az ostromban, hogy a sok nagy és egymást gyorsan követett eseményt összezavarták s némely fontos dolgot némelyek, mint csekélységet elhallgathattak. A indokolás még hiányosabb, mint az időrend.

[2]) Ortelius említi azt, hogy a törökök Zrinyi fentebbi tette után azonnal nagy dühösséggel tettek egy rohamot.

zsákokkal, a mi bár csak nagy áldozatokkal, de megtörtént. A roham rettentő üvöltés, dob- és trombitaszó között tétetett. De Zrinyinek csak most lehetett teljes oka meggyőződni, hogy megtorló rendelete számitásnak sem lett volna rosz épen ezen időpontban. Készen várta s kellően fogadta a vakmerőket. Ágyu-, puskagolyó és dárda által tömegesen pusztított vitéz török lovagok halmozódtak mellvéddé s tölték be a rést és árkokat.

A kétségbeesett bátorsággal vitt rohamnak futás lett a vége, ha gyors futás lehetséges lesz vala. Csak kisebb része menekülhetett az elkészített úton, — a többség az iszapban, vizben gázolva hosszasan tartá ki hátát a vár ágyu- és puskagolyóinak. Igy a futásban ugyanannyi veszett el, mint a rohamban [1]). Most úgy látszik, nem a janicsárok vitték a főszerepet, hanem a lovaikról leszállott szpáhik és határszéli katonák. Mert 26-ikán nehány bég és az egyiptomi pasa is az elesettek közt voltak. Mieink két nagy bibor zászlót vettek ki két bátor török zászlótartó kezéből makacs vivás után, melyet azok kétségkivül azért hoztak, hogy majd a vár bevétele jeléül tüzik ki a bástya fokára [2]).

Az ostromlók belátván, hogy több előkészületre van szükség egy rohamhoz, a két fentebb nevezett bástyán kivül megközeliték és törék a vár éjszak-keleti bástyáját is, mely épitőjéről vagy megujitójáról Nádasdy-bástyának neveztetett [3]). Mindhárom részen az

---

[1]) Istvánffy. 315. l.

[2]) U. a. u. o. és Budina 731. l.

[3]) Különös, hogy Istvánffy három uj oldalról való támadást

ostromlottak eddigelő ügyekeztek a rongálásokat kijavitni; de lassanként mindhárom oldalon elkészültek azon töltések a bástyák közelében, melyek az ágyukkal képesek voltak daczolni s fölül fakerités és földkosarak mögött puskás és nyilas lövészekkel rakatván meg, a várfalaknál magasabb állásukból uralkodtak a rés fölött, úgy hogy azon nem mutatkozhatott már tüzér, sem a ki az ágyugolyók rongálásait kijavithassa. A janicsárok rendeltetése itt a várhoz oly közel az is volt, hogy fölgyujtsák a várat nyilra kötött szurkos tekercsekkel s más tüzes eszközökkel [1]).

A janicsár puskagolyó nem érdemelt golyó-nevet, mert még száz év mulva is koczka-alaku volt. Mindenik janicsár a lőport egy szaruban oldalán hordozva, tarisznyájában több négyszegletü hosszú ólom rudat tartott, mely azonban vastagabb nem volt, mint a puskalyuk. Volt hozzá a tarisznyában egy kis balta, melylyel az ólomrudból egyenlő nagyságu koczkákat vagdalt le. Ezek szolgáltak golyó gyanánt [2]). Hogy koczka töltés mellett a lövés nem lehetett nagyon pontos, s hogy még a nyilak is divatoztak a török hadseregben, ebből érthető [3]). Azonban oly közelről, mint

---

említ, holott maga sorolja elő uj gyanánt a már előbb megvoltakat.

[1]) 1556-iki szigeti ostrom alkalmával említi a török lövészek ezen gyujtogatói rendeltetését Sambucus. Az 1566-iki ostromnál csak azért hallgatják el tán a krónikák, mivel azon időkben magától értetődött.

[2]) Marsigli könyve a XVII-ik századból rajzban is közli.

[3]) A XVI-ik században a hajóhadként szolgált janicsár osztályok még egyátalában nem használtak puskát — csak nyilakat.

a töltés volt a falakhoz, nagyon hathatósan tüzelhettek, s a várőröknek beljebb kellett vonulniok. A várbeli házak fölgyujtása, kétségkivül mieink ébersége és oltásban való serénykedése miatt nem sikerült.

De a réstörés előrehaladt s a törökök szakadatlanul előkészületeket tettek egy következendő átalános megrohanásra, mely a közelebbi csütörtökön meg is történt. Ez a nap augustus 29-ike volt, melyen a mohácsi ütközetet, Belgrádot és Budát nyerte volt a török. Ennek az időszámnak a szultán oly babonás hatást tulajdoníthatott, mely a mi mértékben buzdítja katonáit, oly mértékben fogja csüggeszteni a magyarokat. Maga Szulejmán, ki ezen ostrom alatt s az egész évi hadjáratban ritkán mutatá magát katonáinak, előhozatta az nap díszlovát s bátoritóul jelent meg janicsárjai előtt, kik ezúttal a janicsáraga személyes vezérlete alatt voltak rohamra menendők. Utjok most jobban el vala készitve. A legkeményebben vívott s főczélpontul kitüzött Hegybástya felől is az árkok nem voltak még, úgy látszik, annyira feltöltve, hogy a rés ne legyen kissé meredek a katonáknak. A feltöltés szokott módja fákkal, vesszőkkel és földdel a vár tüzelése közt sok időbe és emberáldozatba került volna. Aliportug egy mindkettőben gazdaságosb módhoz folyamodott, melyet állitólag tavaly is használt a máltai ostromokban. Találmánya ebből állt: széltében három parasztszekeret állitott egymás mellé, hosszában tizennégy sort egymásután. Ezt a negyvenkét szekeret rudak és lánczok által oly merevül összeköté, mintha egyetlen kocsi lett volna. Az oldallétráiktól megfosztott kocsifenekeken hosszában és keresztben ölfarakás módjára

több sor boronát kötött le keményen, melyek jó magassá és erőssé tették a készületet. Legfelül pedig deszkával bepadolták, úgy hogy az egész mintegy „ponton“ gyanánt szolgált a szárazon. Keresztyén jobbágyokkal tolatták eleve elkészitett töltésen ezt a szekérerődöt a réshez, mely csaknem egy szinvonalra tölté ki a rohanók utját a tört bástya magasságával. Ezen a széles és kényelmes úton rohantak most a janicsárok [1]).

A roham szerencsétlenül kezdődött. Aliportug a maga föltalálta hidon esett el golyó által, Zrinyi szeme láttára [2]). Benne egy mind találékonyság mind merészség által kitünt tüzért és hadmérnököt vesztett a szultán, kiről kétségtelenül elismerte mindenki a török táborban, hogy legtöbb érdeme van a Szigetvár körül eddig tett haladásban. Portugal születésü volt s török fogolyból a szultán rabszolgája lett, ki a tehetséges embereket minden nemzetből szereté magához csatolni. Szulejmán a tüzérségben való avatottságáért az utolsó évben szárazi és tengeri hadainak főparancsnokává tette.

Ezenkivül az akkori világ legkitünőbb gyalogsága a janicsár testület, melyet most nagy tekintélyü parancsnoka vezérlett, ismét kénytelen volt szokása és törvényei ellenére hátát mutatni, sőt a mi nagyobb szégyen volt, a janicsár agát foglyul hagyák a keresz-

---

[1]) „Aus vier Jahrhunderten.“ I. 3. l. Ezen részletes és egészen hiteles leirás is, melyet minden krónikánk elhallgat, bizonyitja, hogy Szigetvár ostromára vonatkozó historiai adatgyüjteményünk mily hézagos.

[2]) U. a. U. o.

tyének kezében [1]). Annál elkeseredettebbekké lettek a a következendő rohamok; de az ostromlók nagy vesztességgel utasittatának vissza mindannyiszor.

Augustus 29-ike a szigetváriakra nézve fényes győzelem napja volt, és meg is ünnepelték: örömtüzekkel, trombitaszóval és derült kedvvel. A katonák, úgy látszik, az örvendezésre csak félig a győzelem és félig Aliportug eleste által érzék ösztönözve magokat [2]). Az örömünnepbe vegyült a gyász is. A 29-iki rohamban esett el az egyik legjelesebb alvezér s Zrinyi kedves embere Bika András is; Orosztoni Péter pedig csak kevéssel azelőtt természetes halállal mult ki. Átalán a jobb alvezérek közül kevés volt meg s ha a vitézek körülnézték, úgy találhatták, hogy azok közül, kik kezdetben idezárkoztak, minden öt ember közül talán csak három van már életben. De mig ez megvan, erős bizalmuk lehetett [3]). Bár számuk fogyton fogyott,

---

[1]) Forgách 428, Bizar 120. l.

[2]) „Aus vier Jahrhunderten", hol egy szigetvári közember fölfogása és tudomása közöltetik, a szemtanu azt irja, hogy Zrinyi csupán Aliportug elestére fuvatott diadaltrombitát és gyujtatott örömtüzet, mi csata közben nem valószinü.

[3]) Forgách nyomán sokan azt állitják, hogy mikor a szigeti vitézek az óvárost odahagyták, csak 800-an voltak már. De Forgách idevágó helye gyanús. A sajtóhibával teljes kiadás DCCC-at (800-at) mond; de nem lehetetlen, hogy itt **CCC** (300)-nak kellene állani. Legalább akárhány ily sajtóhiba található Horányi kiadásában. Az óváros odahagyásáról szólva Forgách, ezt mondja: „. . . . inumbrante jam vespera in arcem se receperunt. Constat DCCC superfuisse, cum rursus nova oppugnatio". . . etc. Ha a „Constat DCCC superfuisse" a városból kivonultakra vitetik vissza, — a mi feltehető, világos a leirásbeli vagy sajtó-

és minden veszteség pótolhatlan volt, kiszámithatták, hogy minden roham s minden rendes nap hány ember-életbe kerül, s úgy találhatták, hogy Szigetvár nem napokig, hanem tán hetekig tarthatja magát. Az eleség még folyvást nagy bőségben vala. Még egy héttel később is a fölöslegig nagy mennyiségü liszt, füstölt hus és hal, ötven hordó bor, tömérdek eczet, ötven hordó mindennemü főzelék volt. Habár a tüzérek száma nagyon leapadt, elég ép ágyu és igen sok puskapor volt rendelkezés alatt. Szóval „kimondhatlan bőség" volt mindenben [1]). Mindez a külső várban tartatván, az őrségnek nagy gondja lehetett arra, hogy a törökök gyujtó szerei ellen az oltás pontos és hathatós legyen. Ezzel nem kellett fáradniok. A várban szorult parasztok, nők s nagyobb gyermekek alkalmasok voltak ezen szolgálatra.

Aztán nagy remény lehetett még a császár fölmentő működésében. A török sereg magva már tetemesen meg vala rongálva s tán az egész had kissé lehangolva az oly lassu előmenetelen és annyi vereségen. A szigetváriak úgy vélhették, hogy épen most érkeznének legalkalmasabb időben a keresztyén hadak, hogy bo-

---

hiba. — A ki különben is a betükben, nem a betüt, hanem a dolgot tanulmányozza, fölteheti-e, hogy csak 800-an lettek volna a szigetiek aug. 20-ikán? Akkor az új- és óváros védelme 1700 emberbe került volna, a mi képtelenség. Tudjuk, hogy a nagyobb óvárost is csak 600 ember védte. Forgáchnál hát, ha a megmenekült óvárosiakra viendő a szám, CCC-at, ha pedig az összes életben volt létszámra, akkor hihetőleg MDCCC-at kell olvasni. (Horányi kiadása 426-ik lapján.)

[1]) Budina, Schwandtnernél. I. 732. l. „quorum omnium prope ineffabilis aderat abundantia."

szút álljanak végre az ozmánoktól szenvedett annyi megaláztatásért.

De ezen, hihetőleg még az utolsó pillanatban is táplált remény már meghiusult még a császár Óváron mulatása alatt, mely augustus 15-ikétől 24-ikéig tartott. Ott nagy tanácskozások folytak a teendőkre nézve. A király, mint említém, azt a javaslatot terjeszté elő, hogy meg kell támadni a szultán derék hadát. Elejénte, úgy látszott, a tanácsosok többsége a császár javaslata mellett van. De nem sokára annyi aprólékos aggodalmak támadtak, hogy a szándék határozatlansággá folya szét. Első kifogás volt az ellen, hogy a császár személyesen menjen a Dráva felé. Mert ha a had megveretnék, illetlen lenne a császárnak személyesen hátrálnia a szultán előtt. Maradjon a császár Győrött, s csak a sereg menjen Szigetvár felé Ferdinánd főherczeg vezérlete alatt. Némelyek, mint az öreg Batthiányi Ferencz, még ezt sem tarták tanácsosnak. Forgách váradi püspök más hadi tervvel állott elő. — Esztergomot kell ostrom alá fogni, mi arra kényszerítné Szulejmánt, hogy fölhagyjon Szigetvár ostromával. Úgy látszik, ezt a tervet is fölkapták, s ez megbuktatá az első javaslatot, hogy csakhamar ez is fontos okokkal megsemmisíttessék. Először is szükséges, úgymondának, a Bottyánnál Székes-Fehérvár mellett állomásozó török vigyázósereget szétverni, melynek erejéről — a mi mai nap csaknem hihetlennek látszik — nem volt biztos tudomás a keresztyén táborban, holott már egy hónap óta állott úgy szólva szemben a keresztyén sereggel, mely Komáromnál foglalt állást Salm vezérlete alatt. Ennélfogva a magyar tanácsosok azt javaslák, mindenekelőtt a

Bottyánnál táborozó török sereg erejét kell kitudni, mielőtt Salm Komárom alól ellene indulhatna [1]). Végre az a javaslat terjesztetett elő: vonuljon az egész sereg Győrhöz a császárral együtt s csak ott határozzanak majd a szerint, a mint a viszonyok és események alkalomszerűnek mutatandják. Különben sincs még együtt az egész sereg, melyet várni lehet. Habozó testületek előtt nagyon kapós szokott lenni oly terv, mely megengedi a további bizonytalanságot — és az óvári táborban többsége lett az utóbbi javaslatnak. Mindenik párt remélhette még, hogy nézete Győrött fog diadalra jutni.

A császár augustus 24-ikén elindulván, miután magához vette a Pozsony tájára érkezett cseh lovasságot, Mosonyon keresztülutazva, 26-ikán maga Győrbe érkezett, a sereg pedig a szomszédságban, Abdánál, a Rábcza két partján ütött tábort. Másnap, 27-ikén, a sereg egy mérfölddel előbbre csatarendbe állittatott, hogy a császár szemlét tartson fölötte. Első sorban állának a magyarok három csapatban, utánok más népbeli könnyü lovasság. Ezután az ágyuk és társzekerek; a harmadik sorban az egész gyalogság s végre hátul tartalékkép a vasas lovasság. A németországi és osztrák-német tartományokbeli segédsereg 17,600 lovasra és 22,000 gyalogra, összesen hát közel negyvenezer emberre ment. Az ezen táborban volt magyar had csak ötezer embert tett; de a felvidéken Dersffy alatt tizezer ember állott és a Muraközben a Károly herczeg alatt

[1]) A bécsi hadi levéltárban eredetiben megvan a magyar tanácsosok véleménye latinul, ily czim alatt: „Opinio Consiliariorum hungarorum ddo 19-ma Augusti." (Oesterr. Milit. Zeitschrift" III. 73. l. 1827-iki folyam.)

volt 13,000 embernyi táborban valának a horvátok s tán egy-két Dunán túli megye. Ezenkivül Laski, a lengyel, kinek Magyarországon is sok birtoka volt, háromezer könnyü lovast hozott, közte még a lengyeleket is magyar ruhába öltöztetvén; mert mint lengyel nem vehetett volna részt a hadjáratban, miután a szultán frigyben volt a lengyel királylyal. Távolabbi idegen nemzetek is küldének segitséget: angolok, francziák, de különösen az olaszok, kik mintegy hét-nyolczezer embert állitának ki, közte mintegy kétezer pápai zsoldos. Ehhez számitván Salm hadait, ki Komáromnál állott, közel kilenczvenezerre ment a császár közvetlen parancsai alatt állott katonaság. Szemnek gyönyörű hadsereg volt. A legnagyobb fényüzéssel voltak kiállitva fegyverek, lószerszámok és öltözetek, úgy hogy azon korban, mint szemtanu irja, senki sem látott szebb és gyakorlottabb serget. Számosan voltak a kölföldi önkénytesek közt, kik katonaként szolgáltak, de vezérnek is beillettek volna [1]).

Győrött tovább folytak a tanácskozások. A kérdés, úgy látszik, az volt, megtámadtassék-e Esztergom, s azt megelőzőleg a battyáni török tábor. Mind több több okok hozattak föl ellene. Voltak még a magyar tanácsosok közt is férfiak, kik Szapolyai korának ingadozó észjárását s akaratgyöngeségét áthozák ezen korba, mit táplált az, hogy a külföldi, vagy legalább a német birodalmi és olasz közszellem még mindig teljesen azt a kort élte.

Az öreg Batthyanyi Ferencz már agg koránál fogva

---

[1]) Bizar, 97. l.

is egészen ama régibb magyar kor gyermeke volt. Ő éltesebb volt, hogysem Győrön személyesen megjelenhetett volna. Levélben tudatá Német-Ujvárról véleményét a királylyal. A levél augustus 26-ikán kelt, s jellemző benne, hogy mig minden tervet kiforgat, tartózkodik a tanácsadástól s kevés positivitást foglal magában. Előszámlálja a terveket. Nem tanácsolja ő sem, hogy a király személyesen menjen Sziget közvetlen fölmentésére. Azt sem meri „teljes határozottsággal" tanácsolni, hogy Ferdinánd herczeg vezérelje oda a hadakat. A mi Esztergom megtámadását illeti, áldást kiván rá; azonban oly okot hoz föl, mely nagyon ellene szól e vállalatnak; mert azt állitja, hogy hiában támadná meg a keresztyén sereg Esztergomot, a szultán nem fog Szigetvár ostromával fölhagyni e miatt. Mindennap fognak el törököket, kik ezt állitják, mondván, hogy a szultán eltökéllé vagy Sziget alatt halni meg, vagy bevenni ezen várat [1]). Mint fentebb előadtam, a szultán csakugyan ily szándékkal lehetett.

De élénkebb ellenvetéseket tett a németországi patriotismus. A német tanácsosok közül többen ily véleményt adtak: Ha Esztergomot megtámadjuk, elkerülhetlen, hogy magunkra vonjuk az ellenséget s meg kell mérkőzni vele. Mert nincs benne kétség, hogy Szulejmán abbanhagyván Sziget vivását, ránk fog jőni s döntő harczra kényszeriteni. Ezzel pedig az egész német birodalom sorsa egy ütközet koczkájára lesz bizva. Ezt minden áron kerülni kell [2]).

---

[1]) Batthyanyi érdekes latin levelét német forditásban lásd Oest. Milit. Z. . . . 1827. III. 79. l.

[2]) Bizar. 93. l.

Ezen ép oly naiv, mint valótlan vélemény győzött. Valótlan volt az, hogy egy birodalom koczkáztatva legyen egy csatavesztéssel. Abban az időben egy oly vár elvesztése, minő Sziget, nagyobb kár volt, mint egy vesztett csata. Aztán a harczot még a két ellenfél szemben léte esetében is kerülni lehet vala eszélyes visszavonulás által. Azon időbeli olasz és német vezérek különben is, úgy látszik, a hadvezetésben Fabius Cunctator szerepét tanulmányozták legalaposabban.

Meg kell adni azonban, hogy ha a külföldi keresztyén és török hadvezetés közt oly nagy volt a különbség, szintoly nagy volt katonaságuk közt. A fenyiték gyenge lábon állott. A császár Győrbe érkeztekor is még mindig lázongás fenyegeté Salmot a miatt, hogy katonáit nem birta külön megjutalmazni Veszprém és Tata bevételeért. Az élelmezés és zsold kiosztása rendetlen szokott lenni, s kivált a külföldről segitségünkre jött zsoldosok korántsem érték be oly kevéssel, mint a török katona. Mindez elég, hogy olykor ellenség nélkül is megverjen egy hadsereget, ha nem veszszük is hozzá a sereg sokféle nemzetekből való alakulását, mi döntő pillanatokban is surlódásokra vezethetett.

A keresztyén sereg csakhamar maga sem tudta úgy szólván, mit tegyen unalmában. Augustus 29-ikén ismét tábort cserélt. Győr tájáról a szomszédos Gönyőhöz sétált a Duna mellé. Ott szabály szerint biztositá magát minden ellenséges megtámadás ellen. Szekereivel körülvette magát, melyek közt itt-ott a nyilásokban hatalmas ágyutelepek foglaltak helyet. A sereg háttal a Dunának, jobb szárnyával Győr várának támaszkodott. A bal szárny a Bakony patakán túl, Ács-

nál összeköté e tábort Salm komáromi táborával. Ezen biztos állásban meg-meglátogatá az előőrsöket a battyáni táborból egy-egy török lovas csapat, s kisszerü ingerkedésekben telt az idő egy napról másra.

Ezalatt Szigetvár körül is csaknem egy heti aránylagos szünet állott be, augustus 30-ikán kezdve september 5-ikéig. Legalább krónikáink nagyobb hadi tettet nem említnek ezen időről. Hogy sokat hallgatnak el, mutatja az, hogy egyik leghitelesebb forrás említi átalánosságban, hogy Zrinyi még a várból is tett egy-egy kirontást, mig a többi részletesebb utolsónak mondja az óvárosbelit, melyben Radványi és Dandó elestek [1]). Némelyek szerint september 2-ikán is történt egy roham. Mások szerint csak készültek rá a törökök, de félbenmaradt.

A Hegybástya, melynél már is egy pár ezer török áldozta fel életét hasztalan, s mely ezuttal is a roham czélja lesz vala, most a lövetés daczára is erősebb volt, úgy látszik, mint augustus 29-ikén. Külső oldala meg volt ugyan rongálva, az árok alatta annyira feltöltve, hogy roham volt intézhető rá. Sőt a bástya úgy szólván inkább tartozott már a törökhöz, mint Szigetvárhoz; mert az árok tulpartján emelkedett töltésről a janicsárok puskatüze uralkodott rajta, úgy hogy a fokon a várbeliek közül már senki sem mutathatá magát. De

[1]) „Aus vier Jahrhunderten." I. 3. l. Az elhallgatást bizonyítja az, hogy némelyek a 26-iki, mások a 29-iki rohamot mellőzik, és hogy többen tarták fenn a szóhagyományt, mely szerint tiz-tizenkét roham történt összesen Szigetvár ellen; de felét sem tudják előszámlálni.

Zrinyi az említett aránylagos szünet alatt a bástya belső torkolata felé, vagy azon túl hatalmas új védművet készitett, melyen a janicsárok puskatüze ne uralkodhassék, s mely az ágyunak is ellenállván, mintegy új réstörési munkálatot tett szükségessé. Épitése a mi részünkön nagy fáradságba és az ellenség folytonos tüzelése közt sok áldozatba kerülhetett. Ez az új bástyának nevezhető épület erős fatörzsekből szilárdul összeállitott, elől árokkal s hátul földtöltéssel erősített mű volt, sőt a borona-fal, úgy látszik, kettős vala, melynek közét földdel töltötték fel [1]. Alig lehetett pihenésök a várbelieknek. A gyakori véres küzdelmeket munkálatok válták föl. A Hegybástyán keletkezett új erődön kétségkivül még folytak a munkálatok s minél hatalmasabbá tételére és gyors kijavitására szomszédságában nagy mennyiségü fatörzs és vesszőkéve volt összehordva. — De azalatt az ostromlók is hathatós munkálatokat kezdének az uj épitmény ellen. Lassunak tarták az ágyuk munkálkodását, — azért kedvelt módjukhoz, az aknaásáshoz folyamodának, mely eddig az egész ostrom alatt nem volt használható

---

[1]) „Aus vier Jahrhunderten." (I. 4.) „Der Grave (graf) hinter der vorderen Bastei von Holz und Erden nach hungarischer Art zausweis gar fest zusammen gemacht, und dahinter wiedermalen einen festen Zaun erbaut" sat. — Ugyanezen Hegy-bástyára nézve s ugyanezen alkalommal említi Budina a belső palánkot: „ad interiorem sepem." (Schwandt. I. 731.) Istvánffy említi, hogy mieink nagy munkával javiták ki az erődöket: „Nulla tamen interim diruendarum munitionum, quas inclusi magno labore refecerant, facta intermissione." (315. l.)

a terület vizenyőssége miatt. Azonban most az árok ki vala száradva az aszály miatt s különben is itt csak a vizszin felett magasra emelkedett Hegybástya aláfurásáról volt szó, melynek belseje száraz földtömeg s külső részén egy sor, nagy részben már kidöntött borona s nehány lábnyira beljebb egy másik s tán egy harmadik sor is a földtömeg keményebb összetartására szolgált.

Hétfőn, september 2-ikán estve az ostromlók nagyobb számu lövészeket rendeltek a Hegybástya melletti töltésükre s egyszersmind annyin csoportozának a bástya felé, hogy a védők egy éji meglepést gyaníthattak. Csakhamar észrevehették, hogy nem a rés felé tartanak. Épen a bástya tövében foglaltak állást, hol ásni és a boronákat el kezdék távolitani. Mieink mindent elkövettek a munka meggátlására; de sikeretlenűl. Csak kézből eresztendő bombagolyók meggátolhaták vala az ostromlók törekvését; de öntött vasból készült bombák és gránátok még nem voltak használatban. Puskagolyóinktól sokan estek el a törökök közül; de ujak léptek a kidültek helyére s különben is mieink közel nem férhettek a közeli töltésre helyezett janicsárok sűrü golyó zápora miatt. Még azon éjjel befurta magát az ellenség a bástya belsejébe. Sok földet s nagy munkával kivágott erős boronát hordtak ki a nyiláson. Harmadnapra annyira haladtak, hogy elérték a belső faerőditvény árkához. Itt mieinkkel farkas szemet néztek, sőt lövéseket is váltottak; a bástya külső s mieink által elhagyott felszinén is szelelő nyilásokat vágtak. Mieink ki-kijövén saját védhelyökről egy-két lőporral telt átalagot s nehány kénköves koszorút

vetének be a nyiláson, mi nagy pusztitást tett az akna munkásai közt. De vitézeink bizonyos halálra hagyák el védmüvöket nem csak a golyózápor miatt, hanem mivel annyira meg volt furdalva a bástya külső részen a felület, hogy két katonánkat a török hosszu horgok által, lábánál fogva huzhatta alá. Már nem volt oly sok katona, hogy sok élet koczkáztatását lehet vala megengedni, a rohamok föltartására kellett főkép az ember, nem pedig a mindenként megtörténendő résnyitás meggátlására. Meglehet, az ostromlók törekvését nem vették oly veszélyesnek, mint a minővé lett, s világosan nem látták szándékukat. Legfeljebb újabban nagy rést nyit a török, gondolhatták a várbeliek, — s egy új rés által csak ott lesz a török, a hol nehány nappal azelőtt volt.

A törökök ezuttal nem a szokásos szűk aknát épiték, melynek végébe lőport zárnak el s kivülről felgyujtván egyszerüen csak fölvettetik a megrongálandó erődöt. Tágas barlangot vájtak a bástya belsejében, melynek felül s épen a belső palánk közelében több nyilása volt. Legkevesebb szerepet a lőpor volt játszandó, tán csak az új erőditvény aljában. Az egész barlangot különféle gyujtó anyagokkal s azonkivül szalmával, száraz vesszőkkel, hasogatott fákkal hordták tele tán csak 4-ikéről 5-ikére éjjel.

September 5-ikén, csütörtökön hajnalban a törökök fellobbanták az akna lőporát s fölgyujták a bástyában összehordott anyagokat, melyeket a lőpor fellobanása kitakart. Mint tüzokádó hegyből csaptak ki a bástyából a lángok. A törökök várták-e be, vagy a véletlenség kedvezett nekik, — nagy és viharos déli szél fujt,

mely épen akkor támadt s mely a lángot az új bástya s a vár belseje felé hajtá. A boronák és vesszőfonadékok, melyek a belső bástyát részint alkották részint kijavitásához nagy mennyiségben voltak nem messze tőle fölhalmozva, csakhamar fölgyuladtak. Az oltás itt lehetlen volt. A törökök számos ágyut tartának már eleve kiirányozva ezen pontra, s ágyu és puskagolyó védelme alatt harapódzott a különben is gyorsan terjedő láng. Nem sokára felgyultak Zrinyi közelben állott istálói és tovább ment a láng. A várban szorult parasztok, nők és nagyobb gyermekek hordák elejénte a vizet a belső várnak bő vizü árkából az oltásra fa- és bivalbőr-vedrekben.

De egyszersmind még kora reggel elkezdék az ostromlók a rohamokat a kapu melletti s különösen az eddig még meg nem kisérlett Nádasdy-bástya ellen. Ez volt a három közül legtávolabb az égéstől, melyre mindenki figyelme forditva vala, s igy ott mieinket készületlenül vélték meglephetni. A janicsárok ezen a részen rohantak.

Alig harapódzott el az égés, még kora reggel megkezdék az ostromlók a rohanást. S most nem a Hegybástyán, mely eddig a támadás főczélpontja volt, s mely most a benne támasztott olthatlan tűz miatt meg nem volt közelithető, hanem a kaputól bemenet jobbra eső bástyán, mely eléggé meg vala törve. Mig itt a támadás visszaveretik, az ostromlók a főrohamot egy harmadik, a Nádasdy-bástya ellen intézik.

A janicsárok ide voltak rendelve, s oly erővel rontanak be, hogy az azon részen aránylag csekély számu magyar vitézeket befelé szoritják az utczákon. Már

nagy számmal özönlének be a résen s a diadalt és várat hatalmokban vélik lenni, midőn Zrinyi személyesen vezérli ellenök egy csapat vitézét. A vezér járt legelől s maga terité le a legelső janicsárokat, kik előbukkantak. Dárdával és karddal folyhatott nagy részben most a harcz, s tán egyenlő előnyökkel. Azonban a szigetváriak oly erővel és tüzzel ütének az ellenségre, hogy a vitéz janicsárok serege nem csak visszanyomatott, hanem szélylyelveretett. Mert a résen ki nem fértek mindannyian. Egy részök benn rekedt s mellékutczákba véve magokat, leölettek, s közülök némelyek már felgyult házakba menekültek, hol az általuk gerjesztett tüzben égtek meg.

De a török katona kitünő vitéz volt. Minden rohamban megveretett eddig s mégis minden ujabb rohamnál mintha nőttön-nőtt volna bátorsága és elszántsága. September 5-ikén is a Nádasdy-bástyán tett első berohanás érzékeny visszaverése daczára csakhamar követte azt a második és a harmadik is, s valószinü, hogy a kapu melletti bástyánál szintoly átalkodott volt az ostromlók támadása.

Mindamellett, hogy a törökök minduntalan elszánt rohamokat intéztek a két bástyára, — mert a harmadikban még éghetett a sok felhalmozott gyujtó anyag — mieink visszaverték mindannyiszor a török hadat. Érezte mindkét fél, hogy ez a nap dönt Szigetvár sorsa fölött. Ha a magyar ekkor megtarthatja, még talán egy-két hétig lesz megtartható, s a vezér attól félhetett, hogy ezen esetben Szigetvár örökre magyar kézben marad.

Szulejmán szultán a rohamok és égés ezen napján

vagy nem élt, vagy haldoklott [1]). Hitelesebb forrásaink többsége szerint a szultán september 4-ikén halt meg [2]). Aggkor, köszvény, melyhez még vérhas is járult, vete véget életének. Halálos ágya körül csak a nagyvezér, Szokoli Mohammed, egy izraelita-orvos s egy-két belső meghitt szolgája volt. A nagyvezér tán a szultán utasitásából is, a legnagyobb titokban akará tartani a szultán kimultát, mely a török táborban, előreláthatólag zavargást idézett volna elő, úgy hogy a nagyvezér alkalmasint kénytelen lett volna följhagyni a vár ostromával. Gyors futár által értesité a trónörökös Szelimet az eseményről s sürgetve kéré, jelenjék meg a táborban, mielőtt nyilvánossá lenne

[1]) A szultán halála napjára nézve lehetlen teljes bizonyosságot szerezni az eddig ismert adatokból. Budina, ki egy horvát szemtanú előadását forditá le, september 4-ikére, azaz szerdára, délutáni egy óra tájára teszi. Ez az ostrom előtti nap. Bizar az egykorú s sokban, a mi a győri tábort illeti, nagyon hiteles iró, szintén september 4-ikén dél után kevéssel mondja kimultnak Szulejmánt; de más helyen sept. 3-ikára teszi a halál napját. — A török források egyátalában nem érdemlenek itt hitelt, a mint Hammer idézi. Szelaniki, ki a táborban jelen volt (de azért nem szemtanu) september 6-ikára tenné a halál napját, azaz péntekre; de egész hitelét elveszti e részben, midőn azt mondja, hogy szombat nap volt. — Pecsevi sept. 8-ikára, vasárnapra tenné; de azt mondja, csütörtök nap volt, mi pedig september 5-ikének felel meg (Hammer. III. 752. l.). Igy Hammer csak kénye szerint állit akármit a török források után e részben.

[2]) Régibb franczia irók (tán franczia követi jelentések nyomán), még korábbi napra, augustus 30-ikára teszik a szultán halála napját, ilyen a mult századbeli Mignot. Budina és Bizar állitásán kivül tekintélyül hozhatjuk föl Orteliust is, ki 4-ikét mondja a szultán halála napjának. Istvánffy az 5-iki küzdelem folyta alatti időben, s igy 5-ikén halatja meg a szultánt.

ott atyja halála. A szultán halálának kevés tanúja erős parancsot kapott a nagyvezértől, ne beszéljék senkinek a titkot, nehogy a hadseregben híre támadjon [1]). A török társadalmi nevelkedésénél fogva is kevés beszédü, s hozzájárulván az a nagy fenyiték, mely a mohammedánoknál egy részben az élettel játszás félelme, más részben az önkénytes egyetértés közügyekben, mely különben csak szabad népeknél található, a szultán meghaltának hosszasb titokban tartásán később a törökök korántsem csodálkozhattak oly nagyon, mint a keresztyén nemzetek, kiknél, kivált akkor, hasonló csíny kivitele tán a lehetlenségek közé tartozik. Az ozmán sereg még visszatérő utjában sem tudta meg jó ideig uralkodója halálát. Mintegy hét hét mulva, october 24-ikén, Belgrád közelében hirdetteté ki azt a nagyvezér. Szulejmán alkalmasint az egész 1566-iki hadjárat alatt ritkán mutatá magát katonái előtt [2]).

Míg Sziget ostroma tartott, sejtelme sem lehetett senkinek, az avatottakon kivül, a nagy eseményről.

---

[1]) Némelyek szerint a nagyvezér — s ezt Istvánffy is csak mende-mondaként említi — megölette a szultán házi orvosát s körüle szolgált apródjait, hogy biztositva legyen a titok. Ebben nincs lehetlenség, a mennyiben ily elbánás öszhangzik a török szokásokkal. De van benne némi valószinütlenség. A főtisztek s a hadsereg ámitása kedvéért szükséges volt a nagyvezérnek meglehetős számu szolgálati személyzettel játszatni a szemfényvesztő játékot, s nem csak magának, sőt nem is csak egy-két embernek kellett a titokba beavatva lennie, hogy a többség ámitása sikerülhessen. És lényeges dolog volt, hogy a szultánnak épen előbbi szolgái tegyenek mindent úgy, mintha urok élne még.

[2]) Hammer. III. 499.

Szokott órákban szólott a szokott zene a szultán sátora előtt; minden szolgálat rendszeresen ment s a szakácsok elkésziték a szultán asztalához való ételeket. Mohammed nagyvezér, a beavatott Dzsaferaga, a fegyverhordozó, és Feridun titkár napi parancsokat késziténck a szultán nevében, és aláirásának utánzásával. Ezekben Szulejmán elégedetlenségét fejezé ki az ostrom hosszura nyulásán. A vár égése alatt kelhetett azon kétségkivül csak állitólagos roszalás is, melyet a szultán neve alatt hiresztelének a táborban, melyben a szultán békétlenkedve kérdi a lángba borult Szigetvárról, még sem égett ki az a kémény, s türelmetlenül várta a győzelmet jelentő trombita harsogását [1]).

Ily álizenetek által a nagyvezér tán jobban sietteté Szigetvár bevételét, mintha a szultán életben volt volna. Különben is egyelőre a való eltitkolására egyik legalkalmasb módnak látszott a katonák minél nagyobb elfoglaltatása.

És egész ostrom alatt tán egy nap sem áldozá föl magát annyi török katona, mint september 5-ikén, s még hihetőbb az, hogy egy nap sem került a várbelieknek annyi emberébe, mint ez.

A várbeliek a végveszély érzetének kétségbeesésével küzdtek s tán soha sem oly elszántan, mint most. A végveszélyt nem az ellenség rohamaiban látták. Még voltak annyid magokkal, hogy visszaverjék a törököt s oly csapat, mely elszánta magát, hogy utolsó emberig kitartson, mindig nagy erő. Végveszély a lángok miatt fenyegette Szigetvárt, melyek a szélvészben

---

[1]) Hammer. III. 450. Budina. az i. h.

már-már minden épületet elboritással fenyegettek. A parasztok, nők és gyermekek, kik addig az egész ostrom alatt elegendők valának a törökök kisebb gyujtásainak idején való elfojtására, most már képtelenek voltak rá. A gyors harapódzáson kivül gátolá az oltást a törökök sürü golyó- és nyílzápora is, mi miatt a vár falaihoz közelebb esett házakat nem lehetett oltani.

Pusztulás fenyegette mindenöket, mi az anyagi élet fenntartására nélkülözhetlen. Az a nagy bőség élelmi szerek dolgában rögtön ki volt apadandó, s egyszersmind félő volt, hogy ha a láng a külső várban azon toronyig terjed, mely nem messze volt a belső vár bejárásától, s melyben nagy mennyiségü lőpor tartatott, ennek föllobbanása adja meg az utolsó csapást Szigetvárnak. Igy a katonák egy részét is oltásra kellett rendelni, mig a többi az ellenség tömeges rohamainak visszaverésében fáradozott.

A fáradozás sikeréhez nem volt már remény, s Szigetvár veszve volt. Szó sem lehetett már róla, hogy hetekig védelmezzék; — az volt a kérdés: legfeljebb egy napig, vagy pedig három-négy, sőt több napig legyen még húzható? — Az előbbi eset volt valószinü, ha a megoszlott s különben is már leapadt őrség utolsóig akarja védeni a külső várat. A katonák előbb utóbb kimerülnek a folytonos munkában, melyben az égés is mind alkalmatlanabb lett nekik s a lőportorony fellobbanása nagy károkat teend bennök.

Zrinyi, miután a viszontagságok ellenére is folyvást győzedelmes maradt a tulnyomó ellenséggel szemben, végre a másik módhoz folyamodott, mely ideig óráig még halasztandó Szigetvár elbukását: ő

a vár azon zugába volt vonulandó, mely belső várnak neveztetett, s mely még épen állott.

Különben a belső vár korántsem volt külön erősség. Falai folytatásai valának a külső vár falainak. Hátulról, éjszaki oldalon ez volt a legerősbbik oldala Szigetvárnak, hol kettős bástya, mélyebb árok védte s a törökök külső támadása elejétől fogva itt meghiusult kisérlet maradt. De az ama két bástyából, középen egy kerek téglatoronyból, melyet a törökök már az ostrom elején lelőttek, s a külső vár felőli kapuból állott várrésznek a külső vár felőli oldala nagyon gyenge volt. Falát lakházak oldala tevé itt minden bástya nélkül, kivéve egyegy ablakos kidomborodását a falnak, régi modor szerint. Ezen védfal nagy részét Zrinyi Miklós saját háza képezte. Nem sokáig állhatott ellent az ellenséges ágyuknak. A falat a külső vártól egy nem széles árok választá el, melyben viz volt, s melyen az átjárás csak egy leereszthető kapun történt. A belső várban csak két nagy faltörő, két mozsár és tizennégy kis ágyu volt. De ha erősebb volt volna is, nem volt ellátva a szükségesekkel. Volt ugyan Zrinyi egy gabonásában ezer mérő liszt, melyet csorgói uradalmából vitetett oda; de saját maga sütőkemenczéi, konyhája, éléstára és pinczéje a külső várban voltak, — valamint, az emlitettek szerint, istállója is. Még vize sem volt elég a belső várnak, vagy a szárazság alatt most kiszáradt a kútja. Igy a belső vár se épitve, se bármi tekintetben nem volt ugy előkészitve, hogy végső esetben menedékül szolgálhasson. Zrinyi előre láthatta, hogy mindezen kénytelenség már annyi, mint Szigetvár elestének bevallása.

Mindamellett a külső vár úgy szólván csak órákra, a belső még nehány napra igérte az ostrom kitartását. A visszavonulás itt is, mint az óváros odahagyásakor, előreláthatólag csak tetemes emberáldozattal történhetik. De a föláldozandók különben is csak kevéssel fogják megelőzni bajtársaikat a halálban. Zrinyi a folytonos harcz közepett visszavonulást parancsol a több ponton harczolni és oltással foglalkozni kénytelen katonáknak. Mieink egy része bemenekült a belső várba, másik része elől fölvonták az emelcse-hidat; mert a gyorsan betódult és előrenyomult ellenség már a kapunál volt s a künnmaradt várbeliek körűl voltak véve, kik ha drágán adták is el életöket, a sokaság által végre elnyomattak.

A külső vár a törököké lett még september 5-ikén s számos zászlót tűztek ki azon fokokon, melyeken annyi ezer vitézök lelték halálukat. A törökök várakozását nem elégitheté ki egészen a zsákmány. A keresztyén nőket és gyermekeket rabszolgákul vitték ki a táborba, hol ezen zsákmány fölött nagy versenygés, s némelyek szerint, dulakodás is támadt a janicsárok közt; mert kevesebb volt, semhogy sokaknak juthasson. Más nemű zsákmányt is keveset nyertek, csak nehány lovat találtak; mert a lovasok nagy része az ostrom előtt kiküldé lovait, — csak nehány nemes ifju s egy-két vezér tartá benn lovát. A vitézek családi drágaságai, ékes fegyverei odaégtek, valamint a nagy mennyiségű eleség is. — A felbőszült törökök annál ingerültebbek valának a külső várban talált éltesebb férfiak iránt, kik közül a betegeket és sebesülteket is legyilkolák. Igy a vitéz Székcsői Máténak, kinek hősiségét és jeles katonai tulaj-

donait senki sem ismerhette jobban, mint a török, s ki most tehetlenűl feküdt sebeiben, fejét vették. Igaz, hogy ily barbarismust előmozditának a török törvények, midőn a felmutatott keresztyén fejek számához képest biztositának jutalmat a katonának; de a törvény a vitézségre s nem ily tettekre akará buzdítni azt. Székcsőinek jótétemény volt a halál: nem érte meg, hogy nejét és kilencz gyermekét török rabságra lássa hurczoltatni.

A törökök a külső várban még jókora számu ép ágyut találtak, mi nekünk bizonyságul szolgálhat, hogy az akkori ostromokban a vár ágyuinak leszerelése nem sikerült vagy nem is tekintetett mindenekelőtt szükségesnek. Ezen ágyuk most a belső vár fala ellen fordittatának, s 6-ikán ujra szólott az ágyu és puska.

A várbeliek száma már némelyek szerint öt-, mások szerint három-, sőt csak kétszázra olvadt volt le. Mindenre kész bátor férfiuk, és kitünő vitézek; de a kikre nézve már elveszett azon anyagi tárgy, a miért harczoltak. A többség közvetlen czélja Szigetvár megtartása volt, melyet saját birtokuk, egész nagy terület és a haza érdeke kötelességként mért rájok. Ők megtették kötelességöket; a mi emberi észtől, kartól és szivtől kitelhetett, ráforditák az utolsóig. A halál könnyebb része volt a föladatnak, mint az élet annyi nehéz munka és csaknem emberfölötti fáradalom közt. Elég dicsőség volt az egy életre, melyet mindenik Sziget védelmében nyert. Harmincz nap óta a vár védelme nem volt egyéb kétségbevonhatlan győzelmeknél a világ legnagyobb, legrendezettebb és legvitézebb had-

serege fölött. Az éltesebbek is bevallhatták, hogy annyi valódi nyert ütközetben nem vettek részt mindössze életökben, mint a lefolyt egy hónap alatt. Másként is példásan viselte magát a csapat. Rend és egyetértés uralkodott köztök s nem fordult elő oly tett, melyen csak árnyéka lett volna az árulásnak. Ha mindez emelé az egyéni önérzetet, nem lehangoló volt-e, hogy ennyi önfeláldozás és vitézség, annyi moralis erő hasztalan pazaroltatott el, hogy ellenök látszott esküdni maga a természet, mely Szigetnek fő védelmét, a vizet egészen kiapasztá, s mely a külső vár katastrophájában épen a töröknek kedvező irányu és erejü szelet bocsátott a gerjesztett lángokra?

Mi tárgya, mi értelme lehet a további ellenállásnak, miután Szigetvár veszve, a remény utolsó szikrája is eltünt és a kötelesség, a mennyire telhetett, teljesitve lőn?

Ilyen helyzetekben a vezér részéről egy csüggesztő szó, egy határozatlanságra mutató tett elég lenne némely csapatot teljesen demoralisálni.

De Zrinyire nézve, bár Szigetvár elveszett, még volt hátra valami, mivel az ügynek közvetlenül használni vélt. Ő nemcsak Sziget megmaradását viselte szivén. Az eskün kivül az ész számitása is helyeselte a további kitartást. Ő Szigetvár védelmét csak bevezetésnek tartá az 1566-iki nagy hadjárathoz, melyben reménye még meg nem inghatott; mert a kedvezőtlen fordulatot kétségkivül senki sem tudatta vele Szigetváron. A nagy keresztyén sereg gyüjtésének csak úgy van értelme és czélja, ha a Szigetvár alatt megtizedelt és kifárasztott török had megtámadtatik. Ha valaha,

itt az alkalom. A szultánnak soha egy magyarországi hadjárata, s maga Bécs vivása sem került annyi emberébe, mint Szigetvár ostroma. A keresztyén hadak a siker nagy valószinüségével tehetnek kisérletet, megmérközni a szultán hadaival. Kedvencz gondolatja volt ez hősünknek fiatal kora óta, midőn még Szigetvár kapitányságáról nem is álmodott. Talán most is azon magasb czélért folytatá a küzdelmet, s tán annyival elszántabban, minél rövidebbre volt mérve teendője és földi pályája. Minden nap s tán minden óra, melylyel a szultán sergét föltartóztatja, hazája és a keresztyénség győzelmére lényegesen befolyhat, s minden lövéssel és kardcsapással lövéseket és kardcsapásokat gazdálkodhatik meg a császár vezérlete alatti szövetséges hadak számára. — Zrinyi, ha tán jól ismerte is az akkori fővezérlet ingadozó és tartózkodó voltát, remélte, hogy minél tovább daczol s minél jobban betölti a maga szerepét, annál valószinűbb, hogy régi nézetére térnek s ohajtását valósitani fogják. Több lelkesitette őt, mint csupán a maga szerepének betöltött kötelessége és az abban szerzendő dicsőség: egy nagy és üdvös diadal részesének sőt mintegy kezdőjének és inditójának tartá magát.

Ha voltak meghittjei közt, kiknek ilyeseket elmondhatott, katonáinak tömege előtt épen a lehangoltabb perczekben kényes tárgy lett volna ez. Mert képzelhető, hogy azok nem hallgathatták volna méltatlankodó és ingerült zugás nélkül azon nagy sereg említését, mely Szigetvárt s vele egy országrészt így pusztulni enged.

Ebben térhetett el az inkább helyi érdekü nemes

vitéz az államférfiui vezér gondolkodásától, s az eltérés nem csekély. Azonban a vezérnek nagy hatalma volt katonáinak erkölcsi hangulatán is, s tekintélye és lelki nyugalma egészen hatalmában tartá az alárendelteket. Aztán volt egy nevezetes pont, mire nézve egyetértettek. Zrinyi a török által többször megalázott keresztyén fegyverek becsületeért is küzdött. Ha szavaival a király tanácsában nem győzött, tetteivel akart példát mutatni, mint kell harczolni a törökkel. És katonái, kik válogatott emberek voltak, nem azt mutaták-e hetek óta, miként harczol a magyar és horvát, ha a közhaza védelme s a nemzeti becsület forog fenn? De Zrinyitől függött leginkább, hogy e jó szellem ne lankadjon, s az az inkább szellemi, mint kényszeritő fenyiték, mely köztök volt, meg ne lazuljon. Első tette volt, midőn a belső várba vonult, hogy, mint valamely rendszeresen védelmezendő erődben s a legépebb hadsereggel kiosztá mindenik szerepét, kirendelé mindeniknek helyét. Még soknak is tetszett az a nehány száz vitéz a vár kicsinységéhez képest, melyet az oda menekült fegyvertelenek is népesitének. — Közben segitett a helyzet is. Az addigi bőség után most nem volt sem ételök sem italuk; már a második nap nemcsak éhen, hanem a nagy hőségben szomjan is kezdének hullani az asszonyok és gyermekek, — s a fáradalmakban kimerült s egy részben sebesült vitézekre is, kik életök tengetésére szintén kevés élelmet nyerhettek, kevés nap alatt hasonló sors várt. Ezen helyzet egyaránt idézhetett elő végső elcsüggedést és a kétségbeesettek elszántságát. Alkalmas perczben utóbbi fel volt használható. A török segített ennek fölkeltésére,

holott ha ismeri a belső állapotot, vagy nem unt volna rá az ostromra, elég lesz vala összedugott kézzel várakoznia, hogy a belső vár övé legyen.

Az ostromlók bár lövették ezt; de nem volt szándékuk rést törni és rohammal győzni, mely kétségkivül visszaveretnék; mert ha egyéb nem, puskapor és puska s mindennemű fegyver bőven volt a belső vár tornyának alsó boltozatjában. — De a török, mintha ő fáradt volna ki az öldöklő harczokban, miután kioltotta 5-ikén és 6-ikán a külső vár tüzét s úgy látszik, sikerült meggátolnia az ottani lőpor-raktár föllobbanását, miután kihordá onnan a tömérdek holttestet, mely az utczákat mindenütt ellepte, azon kevésbbé hősies, de rá nézve gazdaságos és sikeresb módhoz nyult, mely a külső várat kezébe adta volt.

Szombaton, september 7-ikén kora reggel elkezdék egész zápor módjára a belső várra szórni a tüzes labdákat és a gyujtó nyilakat, melyekre elől egy kis zacskó lőpor volt kötve, egy a végén meggyujtott kanóczczal[1]). Zrinyinek széltűl álló laka csakhamar meggyult, s a tűz terjedését gátolni nem lehetett. A várbeliek előtt most nem állott egyéb, mint vagy benn égni, vagy megadni magokat, mire kétségkivül fölszólittattak ujból is, vagy végre kiütni és vitézi módra, harczban esni el. A vezér utóbbit választá a kénytelenségek közül s katonáinak nagyobb része is hajlandóbb lehetett erre, mig a többi részt eskü kötelezé vezérének követésére.

---

[1]) Ortelius irja le ezeket Bécs 1529-iki ostroma alkalmával.

Zrinyi előhordatta lakából drágaságait, melyeket kétségkivül azért hozott ide, hogy a vár szükségeinek fedezését pótolja. Sok ezer vert aranya, sok ezer tallérja s számos arany és ezüst kupája és edénye volt, melyeket mind tűz által semmisített meg [1]).

Ezután letevé harczias ruháját, melyet a magyar és horvát lovagok viseltek, — a pánczélt és sisakot. Helyette rövid dolmányt, setét kék szín bársony mentét kért elő szolgájától Cserenkó Ferencztől, s a mente két szárnyába száz-száz aranyat varratott, hogy a török, ki testét a harcztéren megtalálja, érdemesnek tartsa a tisztességes temetésre. Drága aranyláncot függesztett nyakába. A sisak helyett kócsagtollas s gyémánt bogláros kalpagot tett föl. Egy görbe kardot, mit akkor szablyának neveztek, választott ki, melylyel első vitézi hirnevét szerezte s végre egy könnyü kerek paizst. Aztán a vár kulcsait vevé magához, melyeket csak életével volt kiadandó kezéből.

Így lépett katonái elé, kik azon az udvaron valának már egybegyűlve, a hol azelőtt mintegy öt héttel ünnepélyesen föleskűdtek egymásnak. Midőn katonái a vezért nem a harczi munkák szokott ruhájában látták megjelenni, hanem a béke és örömünnepek diszében, sokan követték példáját, eldobva magokról pánczélt és sisakot. Zrinyi rövid beszédet tartott katonáihoz, melyben magasztalá eddigi tettöket, mely az egész keresztyén világ és utódok előtt a becsülés tárgyává teszi, s melyet méltóan kell befejezni. Csak egy utja

[1]) Török források Hammernél III. 452. l. A magyar történelmi müvek nem, hanem Zrinyi a költő említi ősének ezen tettét.

áll nyitva a becsületnek: a többi a szégyené. Menekvés nincs, csupán a halál több módja közt választhatnak: a bennégés, önmegadás esetében a baromként való felkonczoltatás és végre a hősi halál közt. Emlékezteté adott esküjökre, a keresztyén névre, a haza iránti kötelességre és a katonai becsületre [1]).

Zrinyi, az idejében ujra éledt vallásos érzelmekre is hatott beszédében, melyek a szerencsétlenségekben néha meginghatnak; de soha sem élednek föl hatalmasabban, mint a szerencsétlenségek végleteiben. — Azt mondá katonáinak, hogy a kedvezőtlen természeti véletlenek isten végzései voltak [2]). Igy az aszály, a szélvész, mely nagyobb ostora volt Szigetnek, mint a török ágyuk, oly felsőbb hatalomtól erednek, kinek akaratja előtt meg kell hajolni. És a szigetvári hősök, kik épen a keresztyénség nevében harczoltak s csatakiáltásuk „Jézus" volt, soha sem valának fogékonyabbak magas eszmékre, mint ezen végső pillanatokban, midőn minden érdek, mi még a földhöz köthető, elenyészett, s csak oly nagy moralis érdekek maradának fenn, mint a magyar név becsülete, a dicsőség és a hit. Magok elhitethették magokkal, hogy eddig sem csupán Szigetvárért harczoltak. Annyi áldozat és emberélet hiában veszett volna, ha csak a vár volt küzdelmeik

---

[1]) Ezt a beszédet is csaknem a hány régi iró, annyiféleképp közli. Nyilván saját szónoki tárházukból ékiték föl a hihetőleg csekély hagyományt. Azonban nem tartám elmulasztandónak legalább a vezérgondolatokat, melyek a helyzetből folynak, közölni.

[2]) Budina emeli ki a beszéd ezen részét, melyet Zrinyi a költő vezér-eszméül vett föl költeményébe.

czélja. Még kevésbbé jeles katonaság közt is magasra fejlődhetik ily magasb eszméknek a harczok tárgyává tétele. A kirohanás a legmagasztosabb óvása volt a szabad hazafiaknak és keresztyéneknek a kényszerités, erőszak és barbárság ellen. Tudtára adá a hóditónak és zsarnoknak, hogy van a földön valami, a mire ki nem terjedhet hatalma. — Az elszántság oly magas fokra hágott, hogy nők is készek voltak férfi ruhába öltözve s fegyverrel kisérni férjeiket a csapatban [1]). Készen állott az egész csapat a belső várnak a külső várba vezető kapujánál, hol az egyik öblös vetágyu vagdalt vas darabokkal tele volt kiszegezve a kapu közepe felé.

A törökök ez alatt roppant tömegekben vették körül a várat mindenfelől s különösen a külső vár tömve volt törökkel. A mint a hidat lebocsáták, Zrinyi parancsolá a sok közül egyedül életben maradt tüzérnek, Szerecsen Márknak az ágyu elsütését; de azon pillanatban egy puskagolyó teríté le az utolsó tüzért. Egy gyalog katona, Horvát György süté el az ágyut melynek számtalan apró golyói egész utat vágtak a sürü ellenséges tömegben.

Akkori helytelen szokás szerint, de ezuttal az egész kirontás természetével egyezően Zrinyi a csapat előtt vezérelve ment. Előtte a zászlótartó Juranics Lőrincz vitt egy roppant nagy aranyos zászlót, melynek egyik oldalán a király czimere, másik oldalán Magyarország czimere volt kivarrva: ez a Dunán túli főkapitányság

---

[1]) Egy esetet említ és földiszít Forgách, Reussnernél 165. l.

zászlója volt [1]). Nyomába a még életben volt főnemes ifjak s azután keskeny homlokzatban a vár egész katonasága rohant.

Miként folyt ez a végső harcz , nem lehet róla hiteles tudomásunk. A kik a hadoszlopban elől voltak, mind elestek, s a hátulsók, kik még ki sem juthattak a várkapun, magok sem tudták, mi történt elől. Igy a mi részünkön életben maradt szemtanuja aligha volt a dolognak. Az elbeszélés ezen esetről képzeletből van kitoldva kétségkivül — még pedig nem oly világosan, hogy tiszta fogalmat adjon. Az a leirás, melyet némely bizonytalan hírek után adnak róla, tele következetlenségekkel, s a helyzetnek számba nem vételével. Ez a helyzet következendő volt:

A vár és őrsége mindenként veszve volt. Utóbbi czélja az, hogy vitézi módra haljon meg s minél több kárával az ellenségnek. Ha igaz, a mit Istvánffy mond, hogy hatszázan voltak életben, az sem vala lehetlen, hogy a külső várból ismét kiverjék az ellenséget s egy győzelemmel végezzék Szigetvár elvesztését, melynek egész folyamában a harczi győzelem a magyaré, de a siker a töröké volt. Sőt kevesebb magyar is csodát

---

[1]) Budina császári zászlót mond rövidség okáért ; utána mondja Istvánffy, s utána csaknem az egész ujkori történetirás. Pedig mai értelemben mily anachronismus ! Mi köze volt Zrinyinek vagy Szigetvárnak Németországhoz, hogy annak császári czimeit viselje ? Forgách (Reussnernél 165. l.) mondja: „Vexillo igitur ingenti inaurato, quod in una parte insignia principis, in altera regni Hungariae habebat, supremum magistratus su insigne . . . quo Generalis Capitanei partium regni Hungariae Cis Danubianarum magistratum acceperat,“ etc.

tehet vala, — ha egész tömegben kijuthat és összealakulhat a külső várban. Ha a törököknek sikerül őket puska- és nyilzáporral fogadni, mielőtt rohanva vágnak be soraikba, a magyar csapat ki nem juthat a várból egészen s föl nem fejlődhetik; ekkor a rohamban török részen van mindaz az előny, mely az előbbi rohamokban a magyarok részén vala; mert a rohanók csak vágó és szuró fegyvereket használhatnak, mig a törökök tüzeléssel fogadhatják őket. Ellenben ha sikerűl a magyaroknak oly gyorsan vágni be a törökök tömegeibe, hogy ezek a lövést ne használhassák, hanem kézi fegyverekkel legyenek kénytelenek védni magokat, egy ideiglenes győzelem még valószínü volt.

Régibb történetiróink mindjárt az első lépésnél ellenmondásba jutnak. Szerintök a kartácslövésre hatszáz török esett el, mi ha nagyitás volna is, annyi hihető, hogy a híd, mely rövid volt s annak tulsó végén a terület megtisztult az ellenség tömegétől, és hogy Zrinyi fölhasználá egy másik előnyt is, az ágyulövés nagy füstjét az átrohanásra, mielőtt a törökök puskával és nyillal czélba vehették volna. Vele együtt a csapat első fele is átjuthat s dárdával és karddal utat törhet a hátul jövőknek, hogy a kirohanók erős tömeggé fejlődhessenek. Ha elől török lövészek vannak, annál több sikere lehet a támadásnak, mert közeli harczban tehetlenek. Úgy de krónikáink egy része azt állitja, hogy Zrinyi és a rohanók közül az elsők a hidon lelték halálukat.

Ha ez áll, valótlan az, a mit állitnak, hogy egyfelől az ágyu füstje használt volna vitézeinknek, másfelől, hogy Zrinyi karddal bevágott s viaskodott volna

az ellenséggel. Ezen esetben ő vivás nélkül esett el puskagolyó által.

Világosabb fogalmat alkothatunk egy csak ujabb időben megjelent leirásból, mely az esemény után egy-két héttel egy szigetvári katona elbeszélése után kelt [1]. Ezen leginkább szemtanúként elfogadható katona is, mivel egészen közel nem lehetett a rohamoszlop elejéhez, különben nem marad életben, szintén nem minden szaváról mert volna jót állani; de a kép, némely nagyítást leszámitva, elfogadhatóbb, mint többi krónikáinké. Az előadás arra egésziti ki más adatainkat, hogy Zrinyinek sikerült a hadoszlop elejével átjutni a hidon. És itt nem janicsárokat, hanem más nemü török vitézeket talált. A legelső törököt, ki utjában állt s előkelő tiszt volt, Zrinyi az egyik kezében vitt pisztolylyal földre terité s aztán eldobván pisztolyát, kardjával vágott be a törökök tömegébe, hol bajtársaival együtt vitézül küzdött, s a törökök még ez utolsó perczben is arra szóliták horvát nyelven, adja meg magát. Azonban a kézi fegyverekkel a harcz rövid ideig tartott. Krónikánk szerint a török vezér azonnal egy csapat puskás janicsárt rendelt oda. A lövészek, úgy látszik, oldalt fogták Zrinyi csapatját, mielőtt az egész kijuthatott volna a kapun, s a többi török harczos hátrálván, a janicsárok öldöklő golyó- és nyilzáport bocsátottak Zrinyi és első vitézeink ellen.

Zrinyit egy golyó jobb mellén találta, de ő folyvást bátoritá katonáit és folytatta a viadalt. Ekkor egy második golyó találja jobb vakszemén s a hős halva

---

[1]) Aus vier Jahrhunderten. I. k. az első közlemény.

rogyott össze. Hű bajtársai holtteste körül sereglének most s azt, habár nem lehetett róla szó, hogy biztos helyre vihessék, mert biztos hely nem vala, mintegy zászlóként elszántan akarák védni és a belső várba visszavinni. De a hidon átjutottakat, valamint a hidon voltakat a golyó- és nyilzápor rövid idő alatt mintegy védtelenül fölemészté. Ott estek el Zrinyi vitéz vajdái közül Papratovics Farkas, Kobács Miklós és Patatics Péter; a főnemes ifjak közül pedig Csáky György, Istvánffy Pál, Bajoni János, és a zászlótartó Juranics, kik elöljárván, Zrinyi holtteste körül szenvedtek hős halált. Mig életben voltak, nem engedék, hogy a török bár halva is hatalmába kerítse vezéröket.

A török, mihelyt a puskatűz nagyon megritkitá a kirohantak kisded tömegét, egyszersmind a kapura rohamot intézett, melynek nem lehetett ellenállani. A megmaradt nehány vitéz elnyomatott, s csak kevesen menekültek föl a téglatoronyba Kecskés Györgygyel s a jeles lövészszel Novák Jánossal, hol még nehány órahosszat védték magokat, mig a janicsárok sürü golyózápora a kilövöldözőket egyenkint elejté. A belső vár a törökök hatalmában volt, melynek oltásához fogtak. A bennrekedt fegyvertelenekkel a törökök úgy bántak, mint a külső várban találtakkal. A nőket és gyermekeket zsákmányul vitték, a férfiakat leölték. A katonák közül életben hagyák Zrinyi magán szolgáját Cserenkó Ferenczet és Geréczi Bertát, kiket, mint szép fiatalokat rabszolgaságra vittek. Orsics Istvánt egy Hasszán nevü siklósi török saját testével védelmezett meg a többiek dühe elől. Hasszán egykor foglya volt Orsicsnak s ez nagyon szeliden bánván vele, hálából megtartá

most életét. Megmenekült Alapy Gáspár is, ki, úgy látszik, a hadoszlop utolsó soraiba rendeltetett volt, s miután látta a küzdelem hasztalanságát, rongyos öltözetet vett magára és elbujt egy pinczébe. Midőn másnap, a törökök dühe csillapultával ráakadtak, a törökök szurtos öltözetéből és arczából, valamint kisded termetéből azt itélték, valamelyik nemes cselédje volt, azért megkegyelmezvén életének, elvitték rabúl.

Az ily módon megtartottakat török ruhába öltöztetve kellett a táborba kiszöktetni, hogy a többi török katonák dühétől védve legyenek. Később Zrinyi György kiváltá valamennyit a rabságból.

A nevezetteken kivül a nagyvezér parancsára életben tartának még három magyar katonát, kik hirt vigyenek a keresztyén táborba Szigetvár bevételéről. A nagyvezér egyiket Babócsa várába, a másikat Muraközbe, Károly főherczeghez, a harmadikat a győri táborba, a magyar hadak főparancsnokához, Báthory Endréhez küldé. Utóbbi september 10-ikén estve érkezett meg Báthoryhoz s adott hírt a szomorú eseményről. Ezen közvitéz előadása az, melyet ez elbeszélés folytán több izben használtam. Ezen előadás nyomán egy német jelentés kelt a győri táborban, melyet Miksa császár megküldött Ágost szász fejedelemnek, egy 1566-ban, september 21-ikén kelt levél kiséretében. A rövid jelentés a drezdai levéltárban fennmaradt [1]).

Azonban september 7-ike nem mult el a nélkül, hogy annyi jeles vitéz halála ujabban meg ne boszúl-

---

[1]) „Aus vier Jahrhunderten", Mittheilungen aus dem Haupt-Staatsarchive zu Dresden. Leipzig, Tauchnitz. 1857. I-ső kötet.

tassék a török hadakon. Ezek tömegesen siettek a bevett erődbe zsákmányt keresni, s nem tudták, vagy feledték, hogy a belső várban is van egy lőpor-raktár, még pedig itt volt a főraktár. Ez a törökök által gerjesztett égésben föllobbant s nemcsak a várban voltak nagy részét ölte meg, hanem a vár tövéig sürün állott tömegekben is az aláhullott téglák, gerendák s a torony felsőbb részeiben felhalmozott mindennemü fegyver és vas eszközök nagy pusztitást tönnek, úgy hogy a föllobbanás következtében háromezeren haltak vagy sebesültek meg sulyosan.

A török sereg összes veszteségét Szigetvár bevételében huszonöt-harminczezer emberre teszik. A janicsárok közül, kik összesen tizenkétezeren voltak, Szigetben felénél több, mintegy hétezer ember veszett el [1]). Aliportugon, az egyiptomi pasán, s némelyek szerint a janicsáragán kivül, elesett a szultán kapidzsi pasája, el a főkincstárnok s több bég, kiknek nevét és számát nem tudják. A szigetiek hathatós ágyu- és puskatüze emészté föl ezek legnagyobb részét [2]).

---

[1]) Forgách, Sambucus, Birken 30,000 embert mondanak. A Báthory Endréhez küldött magyar hirmondó szerint a török katonaság szinéből 8—10 ezer ember veszhetett el hozzávetőleg: de nem számitja a munkára használt keresztyéneket — s valószinüen nem a török rendetlen csapatok veszteségét sem. Budina szerint a budai janicsáraga Szigetvárról hazatérvén, Tolnán maga beszélte, hogy Szigetvár alatt hétezer janicsár s tizennyolczezer szpáhi esett el, — összesen 25 ezer, nem számitván azon könnyü és önkénytes csapatokat, melyeknek nem szokott névlajstromuk lenni (Schwandt. I. 738. l.). Ortelius szerint elesett 10,000 janicsár és 16,000 azáp s másnemü török.

[2]) Budina, a janicsáraga vallomása szerint, az i. h.

Habár Sziget, kivált az 1566-iki szárazság miatt nem volt első rendü vár, abban az időben is Sziget ostroma a legnagyobb magyarországi várostrom volt Szulejmán egész uralkodása alatt, sőt kétségtelenül a legmakacsabb és véresebb összetüzés a törökkel a Hunyadyak kora óta. Maga Bécs 1529-iki védelme mind a törökök, mind a keresztyének szempontjából kisebb fegyvertény vala. Szigetváron, bár nem tudnak számot adni róla, de az egykoruak némelyike tíz, mások tizennégy rohamról beszéltek, míg Bécs ellen csak négy nagy roham intéztetett, s ezek közül is egyik nagyon lanyha volt s csak formaságnak nevezhető. Bécs ostroma három hétig tartott, Szigeté négy hétnél tovább, teljes harminczkét napig, ugymint augustus 7-ikétől bezárólag september 7-ikéig, nem számitván a bekerités s némely kisebb külső csatározások által elfoglalt hat első napot augustus 1-sejétől 7-ikéig. S minő a számarány! Bécset csaknem tizannyi keresztyén vitéz védelmezte, mint Szigetvárt. Ott egy-két ezerrel haladá meg a harczosok száma a huszezeret, míg Szigetváron nehány százzal a kétezeret. Bécsben csak a nagy ágyuk száma a hetvenet meghaladta, míg Szigetváron az összes szám csak ötvennégy volt. Bécs alatt, hozzá számitván az idő mostohasága miatti veszteségeket is, a török némelyek szerint 14, mások szerint 20 ezer embert veszitett s alkalmasint a török hadseregnek nem épen a színe rongáltatott meg, mint Szigetvár alatt.

Szigetváron a személyes vitézségen kivül a tüzifegyverekkel való bánás, a védelemben használható vármunkálatok s az akkori katonai tudomány minden

neme megtette a legvégsőt a vár megtartására s az ellenség ártalmára. — Mindamellett a várnak el kellett esnie.

Az ostrom leirt folyama bizonyitja, hogy Szigetvár sajátságainál fogva legczélirányosabb volt rendre védeni, a míg lehet, az új- aztán az óvárost; mert csak ezek bevételével foghat az ellenség a tulajdonképi föladathoz, a vár vivásához, — s Szigetvárra nézve nagy csapás volt augustus 19-ike, midőn az óváros bevétetett s a vár körüli tó vize le volt csapolható. Nem hogy az óvárossal föl kellett volna hagynia a kapitánynak, hanem, ha lehetséges, azt tovább védelmeznie. De ebben nem gátolta egyéb, mint katonáinak kevés száma. Ha lett volna miből koczkáztatnia nem hatszáz, hanem kétannyi embert, mind az óvárosban, mind az ellen-munkálatok, mind a rohamok kitartása kétségkivül tovább tartóztatja föl az ellenséget.

Az akkori várvédelmekben rendesen nagy számu őrséget tartának szükségesnek; mert a kirohanások nagyobb kárt tehettek az ostromlóknak, mint napjainkban, midőn a külső munkálatokat nagyobb tökélylyel épitik s az ágyuk használata tetemesen könnyebb. Zrinyi többnyire meg volt fosztva a védelem azon nevezetes eszközétől, mely a támadó fellépésben van. Szokatlanul kevés kirohanás történt Sziget egész ostroma alatt: kettőt-hármat jegyeztek föl mindössze. A kirohanás sok esetben nagy életkoczkáztatással járhatott, nagyobbal, mint a csupa védelmi állás a falakon belül.

Zrinyinek a tulajdonképi vár védelmében két fontos alkalma volt a kirohanásra, a fentebbiek szerint. Egyik,

midőn a bástyához egészen közel nagy töltést emeltek a janicsár puskások számára, mi veszélyes volt a várra nézve. Másik ennél is komolyabb alkalom volt, midőn a törökök a Hegy-bástyát alá kezdék ásni, úgy szólván a mieink lába alatt. Nincs semmi nyoma, hogy egyik vagy másik esetben kirontás történt volna, vagy ha történt, kevés erővel s igy kevés eredménynyel volt vihető. — Igy a várkapitány kénytelen volt nevezetes előnyöket engedni az ellenségnek. Végre september 5-ikén, mely Szigetvár elestét bizonyossággá tette, talán hathatósabban lehet vala gátolni a tűz elterjedését, ha Zrinyinek jóval számosabb ember áll rendelkezése alatt.

Hogy Szigetvár korábban veszett el, mint a meddig hasonló parancsnok s ugyanazon katonák mellett tartható lett volna, annak másik oka a vár minőségében rejlett. Az Almást mocsárrá változtató gát nem volt eléggé biztosítva az ellenség ellen: az óvároshoz vala kötve a sorsa, azon óvároshoz, melyet ezen gát miatt csak félig lehetett vízzel körülvenni, s igy gyengébb volt a várnál már csak ennélfogva is.

A másik hátrány, mi Sziget elestét sietteté az volt, hogy a vár belső épületei könnyen gyuló anyagból készültek. Zrinyi tudta, hogy ez baj, s az óvárosnál maga égettetett föl előre minden éghetőt. Annál inkább tette volna ugyanezt a várban is, ha lehetséges lett volna, mivel a vár volt mind az ostrom mind a védelem főtárgya. De ezt kétségkivül nem tehette meg. Egyik ok volt mindenesetre a fedelek megtartásában az, hogy a nagy mennyiségü élelem s hadiszerek ne maradjanak szabad ég alatt. Ugynevezett kazamáták nem voltak a

várban, melyen átalán majd semmi kőmives munka nem volt. Szigetvár még mindig magán viselhette akkor azon újváros szinét, melyet kibujdosott szegényebb módu emberek alkottak inkább teleppé, mint rendes várossá. De ok lehetett a vár házainak megkimélésében az oda vonult számos fegyvertelen menekült is, kiknek hajlék kellett, s ebben az esetben nagyon igazságos követelésnek láthatták magok is, hogy annak oltását vállalják magokra, mi egy részben érettök hagyatott meg.

Bármint volt ez, Szigetvár szerencsétlenségének fő oka lett a várbeli házak megkimélése.

A katastropha korántsem september 7-ikére, az őrség maradványának kirontása napjára, hanem september 5-ikére, a külső vár fölgyuladása napjára esik. Ezen katastrophának előidézésére egyesült mindazon hátrány, mely az erősség gyönge oldalát képezé. A bástya aláfurását elősegité a gát keresztűlvágása, s a tó és árok kiszáradása; közvetve befolyt rá az őrség kevés száma, mi miatt se az akna elkészültét, se az égés terjedését gátolni nem lehetett; befolyt rá a várbeli házak meghagyásának kénytelensége, mihez, hogy a szerencsétlenség teljes legyen, hozzá járult az ellenségnek oly kedvező szélvész is.

De igazságtalanság lenne Szigetvár elestének mindezeknél hasonlithatlanul fontosabb okát ki nem emelnünk: ez pedig az ostromlók leleményessége és kitartása, s különösen a török katonaság elszántsága és csaknem bámulatos vitézsége. Nem nagyitás az, hogy nem volt az akkori Europában oly nagyobb hadsereg, melynek katonái képesek lettek volna megtenni azt, a

mit a janicsárok Szigetvár alatt tevének. A legelső munkálatoktól és rohamoktól elkezdve a legutolsóig ezen példányszerü gyalogságot látjuk majd mindenütt legelső sorban. A mely katonaság két-három izben sikerrel rohan, természetesnek találjuk, hogy negyedikszer a legvakmerőbb vállalatra kész; de bámulnunk kell az oly csapatot, mely tiz rohamban nagy veszteségekkel kénytelen futni és hátrálni, s tizenegyedikszer mégis vakon megy a csaknem bizonyos halállal szembe.

Vitézség dolgában a törökhöz csak az a katonaság volt egyenlő, mely ezen jeles vitézek rohamát annyiszor verte vissza, s ha Szigetvár dicsősége volt a török fegyvereknek, örökre halhatatlan, dicső emléke marad az a magyar vitézségnek. Ha nem volt az akkori Európában hadvezér Szulejmánon és katonaság a törökön kivül, ki az ily elszántan védett Szigetvárat s oly nagy áron bevette volna, nincs benne kétség, hogy nem volt hadvezér és katonaság, mely oly elszántan, oly becsülettel s talán ügyességgel is védelmezte volna azt, mint Zrinyi és azon, nem katonák, hanem hazafiak és hű bajtársak, kik érzésben és lélekben egyek voltak halhatatlan vezérökkel.

Szigetvár ostroma nagyobb esemény lőn, mint előre gondolni lehetett volna. Nem annyira pedig azon véletlennél fogva, hogy Szulejmán, a nagy hóditó, kivel vége a nagytehetségü szultánok korszakának, alatta halt meg, hanem a magyar vitézek hősisége által. A keresztyénség és hazafiság erkölcsi diadala lett az a követelődző mohammedanismus és a csupán erőszakra támaszkodó hatalom és hóditás ellen. A mohammedanismust százezernél több lélek képviselte, mig a kereszt-

tyénséget egy harmadfélezernyi kis csoport. De minél kisebb volt a szám, annál jobban kitünt az erkölcsi hatalom, mely e maroknyi népet oly rettentővé tette a sokaság előtt. A görög hazafias szellemet a thermopylei szorosnál egy sok ezerre menő görög sereg meg nem örökité vala oly méltóan, mint az a háromszáz spártai, kiknek eleste, bár nem verhették meg az ellenséget, a görög nemzet nagyszerű moralis diadala volt az ázsiai nyers erőszak fölött, mely lelkesitőbb volt az egykoruakra és unokákra nézve a nyert diadaloknál.

Zrinyi hasztalan sürgeté kevéssel azelőtt a császár tanácsában a háborut a török ellen, különösen azon okból, hogy a dölyfös ellenségen meg legyen torolva a keresztyénség annyi megaláztatása, más szókkal mindenek fölött szükségesnek látta a keresztyén hadaknál a moralis érzet fölelevenitését. Ha nagyra becsülte is a hadi tudomány szabályait s mint sok példa mutatja, nem volt barátja az oknélküli és meggondolatlan koczkáztatásnak, de értette azt, hogy bárminemü tudomány mellett a leglényegesebb kellék a katonában az élet megvetése s a vezérben a meggondolással párosult vállalkozási szellem, mely nem irtódzik a bátor s olykor a legvéresebb összetüzéstől sem. Különösen szükséges volt ez a török ellenében, melynél a vezérek, a mellett hogy avatottak és számitók valának, merészségben vetélkedtek katonáikkal.

Az akkori keresztyén hadaknál mindez korántsem volt meg oly mértékben, mint nagyobb vállalatokra a török ellen megkivántatott. A mit Zrinyi tanácsa közvetlenül ki nem vihetett, közvetve példája tette meg. Szigetvár védelmével elkészité a bevezetést a mintegy

huszonöt év mulva kiütött török háborúhoz, mely annyi diadalát mutatja föl a keresztyén fegyvereknek az ozmanok felett s melyben egyik legkitünőbb vezér saját fia, Zrinyi György vala.

De fájdalom, a Győrnél és Komáromnál összegyűlt keresztyén hadat nem volt képes még ily magasztos példa is föllelkesiteni. Hasztalan adá meg a kivánt alkalmat is Zrinyi, midőn a megviselt, megfogyasztott török sereg megtámadására mintegy tettleg fölhivá az egyesült keresztyén sereget. Tétlenül, és minden legkevesebb szándék nélkül fogyasztá ott az élelmet és a drága időt.

Zrinyi holttestét a törökök magasra emelve vitték ki a várból. Török krónikák szerint, melyekben a valóság rovására sokat szokott megengedni az iró a képzeletnek, a holttestet azon ágyura tették, melyet a törökök Eszéknél vettek volt el Katzianertől, kinek kivégzeseért a törökök nehezteltek Zrinyire. Barbár szokásuk szerint a többi keresztyén fejekkel együtt látványul tüzték föl rövid póznákra a szultán és a nagyvezér sátrai előtt a keresztyén lobogókkal együtt, melyeket fölforditva ütöttek a földbe.

Zrinyi földi maradványaival azonban oly módon bánt a török, mely némi becsülésre mutat ezen vitéz iránt. Vilics Musztafa, a bányalukai bég, ki egykor Zrinyi foglya volt, engedelmet kapott teste eltemetésére. Feje még 8-ikán közszemlére kitéve maradt. De september 9-ikén kora reggel a nagyvezér, Szokoli Mohammed vörös selyem kendőbe és vászonba varrva megküldé öcscsének, Szokoli Musztafa budai pasának, és ez egy magyar paraszt által Győrbe gróf Salm Eginó vezérhez.

Szombaton, september 14-ikén, épen egy héttel a hős halála után, a keresztyén táborban ünnepélyes temetés volt.

A fejet egy diszes halotti kocsiba zárták, mely fekete bársonynyal volt bevonva s rajta végig egy nagy fehér kereszt nyult. A kocsit a gróf legkedveltebb katonái, a magyar huszárok kisérték nyomban. Mintegy ezerkétszázan voltak s széles csatarendben léptettek utána, nem másként, mintha Zrinyi előttök lovagolva rohamra vezérlené őket. Igy vitte ő harczba lovasait 1556-ban Babocsa alatt, midőn fölmenté Szigetvárát az ostrom alól.

A huszárok után a nehéz ágyuk vonultak; utána Salm egy alvezérének, Helfensteinnak csapatja, s leghátul Castall és az olasz lovasság mentek. A két szárnyon mintha ütközetre volna fölállitva a sereg, a német lovasság ezrei foglalták el a mezőt. — Ha a hős szellemének tettek által nem, legalább holt tetemének megadák a veszélylyel nem járó tiszteletet.

Zrinyi fejét ezen tábori diszmenet után ünnepélyesen a győri templomba kisérték, hol ideiglenesen elhelyeztetett [1]).

A győri tábor ezután is kevés emlékezetre méltót vitt véghez. A fenyiték-hiány, a zsold és élelmezésbeli rendetlenség, de legkivált a merő tétlenség kicsapongásokra és a szegény népen való élősködésre vitték.

---

[1]) A szertartás részletei „Aus vier Jahrhunderten", I. k. 9.1. a drezdai levéltárból.

Szigetvár hősi védelmének első hatása az volt az ottani közvéleményre, hogy Kerecsényi Lászlót, ki september 2-ikán, mintegy két havi védelem után föladá Gyula várát az eleség és hadiszer hiányában, árulónak és gyávának kiálták ki. Megvárta mástól mindenki, hogy Zrinyi Miklós szelleme lelkesitse; habár senki sem érzé magában azt az elbizottságot, hogy hozzá hasonlóvá akarjon lenni.

Senki sem vethette szemére a győri vezéreknek, hogy nem volt tudomásuk Szulejmán haláláról, midőn maga a török tábor sem értesült volt róla. De Győrött nyilvánosabb eseményekről sem értesülének. A rosz értesülések mellett, melyek mai nap csaknem fölfoghatlanok, a töröknek könnyü volt kijátszani a keresztyén vezéreket, úgy hogy még egész septemberben sem tudták, merre tart a szultán, s minő erőben van a török sereg. Sziget bevétele után a nagyvezér, ki folyvást a meghalt szultán nevében oszta parancsokat, a vár kijavitásához fogott, miben a táborban volt keresztyének segitének. Számos jó katonájától megfosztott serege mindenben szükséget kezdett szenvedni. Az ostrom ideje alatt a szomszéd falukat s az egész vidéket kiélte és kipusztitotta. Utóbbi körülményt nem tudták a keresztyén táborban. Az ellenség visszavonultát sem tudták meg Győrött. September 16-ikán indultak el Szigetvár alól a törökök, hogy a Dráván átköltözve, Belgrádnak tartsanak. De egyszersmind parancsot külde a nagyvezér Esztergomba egy támadó mozdulatra Komárom felé. És csakugyan september 18-ikán számos török hajó indult fel a Dunán megrakva török gyalogsággal, s egyszersmind a jobb parton ha-

talmas lovasság vonult fölfelé. A keresztyén sereg egy megfelelő mozdulatára a török visszahuzódott; de elérte czélját, az ámitást. September 24-ikén Salm teljesitendő volt az augustus végén kelt határozatot, mely szerint a székes-fehérvári tábort meg kell támadni; de midőn oda ért, a török tábornak már csak hült helye volt. A merő homályba lételnek még nagyobb bizonyitványa, hogy september 25-ikén Salmhoz futár érkezett, mely őt visszaparancsolta Győrre, mivel az a tudósitás érkezett, hogy Szulejmán Sziget alól Buda felé tart. Még a felső-magyarországi főkapitány Dersffy is oda parancsoltatott. Igy csaknem tíz nap mulva sem tudtak bizonyost az ellenséges sereg visszatértéről.

A győri tábor, melyhez oly nagy remények voltak kötve, octoberben visszament Bécs felé, miután Győr városa az általa támasztott égés miatt egészen elhamvadt. Az egykorú Verancsicsként: „Eloszlának, Magyarországot pusztán hagyák, ... minden élésünket elfogyatták, egy törököt sem láttanak, mert nem merének a törökre menni, ki Fejérvárnál táborban vala, hanem nagy szégyennel, pirult orczával menének haza feleségökhez“ [1]).

Nem csoda az az elkeseredés, mely minden egykorú iróból s még az idegen nemzetbeliekből is szól, kik tanui voltak az eseményeknek. Szulejmán utolsó éve roppant pusztitást hozott Magyarországra. Mindkét részen mintegy négyszázezer katona élt rajta, még pedig nem rendes élelmezés mellett, hanem zsarlások-

[1]) Monumenta Hung. Hist. Irók. III. k. 116. l.

kal. A Tisza mellékét, az országnak csaknem felét tatárok dulták és égették, s nagyszámu rabot hajtának magokkal. A Dunántúli vidéket Sziget bevétele után a török portyázók pusztíták Sopronyig, miből először kezdék sejteni Győrött, hogy a török had visszavonul, mert ilyes búcsut szoktak venni rendetlen utócsapatjai. Ezek közül egy tömeggel Károly herczeg hadai vívtak meg, különben nagy bátorsággal kóboroltak hosszában és széltében.

Szigetvár elestével elveszett egész Somogy megye. Babócsától, melyet nagyrészben német zsoldosok őrzöttek, Sziget bevétele hirére, ezek elszöktek. Török kézre került Csorgó is, Zrinyi birtoka, s valamennyi kisebb vár azon a vidéken.

De nem tartozik föladatomhoz előszámlálni az 1566-iki év országos hadjáratának részleteit. Bajos megmondani, anyagi, vagy erkölcsi tekintetben lenne-e szomorúbb a kép. Csak azon évi események fénypontját, Sziget ostromát s annak körülményeit akartam előadni, a mennyiben hőse és központja Zrinyi volt.

Hihetőleg azonnal a törökök eltávozta után a hős fejét átköltözteték a győri templomból Csáktornyára. Zrinyi veje, Batthyány Boldizsár teljesité a szomorú tisztet. A családi vár szomszédságában, Szent-Ilonán állott a családnak ujdonuj sirboltja, melyben más nem pihent még, mint Zrinyi első neje, Frangepan Katalin s legfeljebb még egy kiskorú leánya, Anna.

Zrinyinek, halálakor tizenegy vagy tizenkét élő gyermeke volt, kik közül kilenczről bizonyossággal tudjuk, hogy Frangepán Katalin volt az anyjok. A Frangepán Katalintól származott három fiugyermeket

emlitém: Györgyöt, Miklóst és Kristófot, kik közül csak az előbbi közeledhetett még a teljes korhoz. Ezek édes testvére volt hat leány: Ilona Ország Kristófné, Katalin Turzó Ferenczné, Dorottya Batthyány Boldizsárné, Borbála Turzó Elekné, Margit Druget Miklósné, Orsolya Bánffy Miklósné [1]). Emlittetik még egy leány, Magdolna, ki Teleki István nejévé lett; de nem tudni, mely anyától született [2]). Nem tudják hasonlókép, egy Anna nevü leány Frangepán Katalintól született, s 1566-ban életben volt-e [3]).

Ellenben tény, hogy utolsó nejétől, Rosenberg Évától maradt egy János nevü, hihetőleg csecsemő korban levő fia [4]), ki azonban német anyjának családjába fiusittatván, ott élt nevéhez csatolván az új birtok nevet, mig 1612-ben magtalanul elhalt [5]).

Mielőtt Zrinyi Szigetbe zárkozott volna, megirá végrendeletét, mely előttünk egészben ismeretlen; de fia fenntartá számunkra egy helyét, mely Zrinyi Györgynek Miksa királyhoz 1567-ben september végén intézett levelében fordul elő.

Zrinyi György folyamodik a királyhoz, erősitse

---

[1]) Az utóbbiakról oklevelekben van világosan kitéve, hogy Frangepán Katalin leányai, és a fenntebbiek nejei (Széch. cod. XI. 7. és 22. lev.) Ilonáról világos onnan, hogy Zrinyinek már 1559-ben veje volt Ország Kristóf, mint magán leveléből kitűnik. Igy Zrinyi első nejétől származott.

[2]) Wagner Collectanea, és Budai Ferencz.

[3]) U. o.

[4]) Wagner hibát követ el, midőn Jánost a legidősb fiunak mondja.

[5]) Arpádia, 1835. 206. l.

meg a család részére azt a birtokszerződést, melyet Frangepán Istvánnal kötött volt. A szerződés, ugymond, leányágon való öröködésnél fogva is érvényes; de nem ezen jognál, hanem hősi halált szenvedett apja érdemei díjában folyamodik értök a koronához. Midőn az ő atyja utolszor bement Szigetre, végrendeletet tőn, melyben egy pont épen ezen birtokokban való megerősitésre kéri a királyt, hű szolgálatai nevében [1]). György idézi a végrendelet szavait, s azt hitte, ugymond, hogy ő felsége őt, Györgyöt, s öcsceit Kristófot és Miklóst nem csak ezen őket jogszerint illető birtokokban fogja megerősiteni, hanem nagyobb adományokban is részeltetni. Egy másik levélben ugyan ő panaszolja a királynak, hogy örökös birtokait nagyobbára vagy elfoglalták, vagy végveszélyben forognak.

Miksa király nemsokára, 1567. october 21-ikén határozott választ ad az árváknak. Elismeri ugymond, apjok érdemeit és vitézségét, s a fiuk iránt is jó indulattal van; de ne vegyék rosz néven, ha kérelmök megtagadtatik. A király azt mondja: Miután Horvát- és Tótországban az öröködés joga ugyanaz, a mi Magyarországon, a nemesi birtokok fiágának kihaltával a birtok csak a koronára szállhat, — s Frangepán Istvánnak, mint családja utolsó fimaradékának, ki mag-

[1]) „Item praefatam Sac. Caes. majestatem propter Deum rogo, dignetur respectu fidelium servitiorum meorum literas fassionales ipsius dni comitis Stephani de Frangepanibus clementer confirmare et consensum suum regium simul cum jure regio praebere.“ Ezen nehány szó maradt meg a végrendeletből. (Széch. cod. XI. k. 2-ik sz.)

talan, semmi joga nem volt birtokaira nézve szerződést kötni a király tudta nélkül.

Sokáig nem ért czélt Zrinyi György. Végre azonban, kétségkivül adósság fejében Miksa király is megbarátkozott a gondolattal, hogy a Frangepán birtokok a Zrinyiekre szálljanak. Miksa 1576-ban rendelé a Zrinyieket bevezettetni Frangepán István váraiba, ki következő évben 1577-ben mult ki. Csakhogy Zrinyiék kénytelenek voltak időfolytán a Frangepánok tersáczi ágának is juttatni nehány várat.

A Zrinyi család fényét és hatalmát megalapitá a szigetvári hős. Nélküle elszegényedik és elpusztul vala. Az Unna melléki birtokokat, az ősi Zriny várát és Gvozdánszkot is Zrinyi Miklós halála után tizenkét évvel elfoglalá a török. Nagyon kevés s igen jelentéktelen rész maradt meg a Korbávai családról és az aurániai perjelségről rászállott birtokokból is, mely utóbbiak közül Csorgó is elveszett Szigetvárral együtt. Zrinyi Miklós, a mennyiben a nemzetségek fennállása és virágzása birtokaiktól függött, egészen új megalapitója lőn nemzetségének. Fiai és unokái majd semmit sem birtak az ősiekből. Mind csupa szerzett és más családoktól nyert várakban tartoztak a leggazdagabb birtokosok közé az országban; Csáktornyát, a nemzetség ezutáni fejének fő lakhelyét, Ozalyt a Kulpa mellett, a második fontosságu várat és egy másik birtok csoport főhelyét a Frangepánoktól nyerték, valamint a harmadik csoportozatot, a tengermelléki birtokokat is Buccarival. Végül Zágráb mellett Medvevár, mely ha kevesebb birtokkal is, egyik kedvelt tartózkodási helye volt a családnak, szintén uj adomány vala. Ezek-

ből állott ezután a család birtoka; mert Monyorókerék csak ötven-hatvan évig maradt a család kezében. Szigetvár hőse birtokon kivül hagyott oly fényes nevet, mely századokra ki volt sugárzandó nem hogy a család tagjaira, hanem nemzetünkre is. Nemesebb lelki tulajdanai is mintha firól fira szálltak volna a családban: ritka eset, hogy ily kitünő embernek oly kitünő maradékai legyenek, hogy száz év mulva egy másik Zrinyi Miklós, a költő és hadvezér, ha oly nagy esemény által nem, mint Szigetvár védelme, szintoly nevezetessé legyen a haza történetében, sőt meghaladja ősét a jellem tisztaságában és nagyságban, míg különben a két lélek oly közelről rokon!

A szigetvári hős fentebbi életrajza nyilt könyv akar lenni az olvasó előtt: a tettek kapcsolatban a nyilvános és a viszonyokból következtetett valószinü indokokkal elő voltak számlálva. De az egészet összefoglalva az ellentétek nagyon feltünők a hős élete folyamában. A ki Katzianer kivégzésén kezdi, hogy oly hazafias sőt martyri magasztosságu tetten végezze, minő a szigetvári kirohanás; a kit eleinte díjfejében cselekvő szolgaisággal gyanusíthattak, hogy később a legfüggetlenebb hazafit tisztelhessék benne Pozsonyban és Szigetváron; a ki életének legtöbb viszonyaiban a siker politikáját látszik követni önző czélokból; de Szigetváron azon eszme halhatlan képviselője lőn, hogy külső siker nélkül is a nagy közügyekért való önzéstelen lelkesedésé s a moralis eszméké lehet a diadal: inkább

a legtalányosabb jellemek közé sorozhatnók. S mégis az ember és élete elég világosan állhat előttünk.

Az oskolák a classicai müvek tanulmányozása által sokáig divatozott szokás volt a nagy embereket a görög és római hősök alakjában képzelni s azon eszményitésben állitni elő, mint Plutarch képzelé és rajzolá. Irodalmunkban sokáig csaknem napjainkig tartott ez a divat. De ez az eljárás majd mindig anachronismusokat foglal magában; mert a görög és római hősök a valóságban is nagyon különböztek a középkor és átalán a keresztyén civilisatió hőseitől, a mennyire csak különböző vallás, különböző állam-, különböző társadalmi-szervezet más tényezők egyenlősége mellett is különbözőkké képesek tenni az embereket.

Zrinyiben én nemcsak Leonidas utódját, hanem egy középkori hőst, egy oligarchát akartam bemutatni a maga valóságában, mint az akkori civilisatio és viszonyok növendékét. És alig lehet egy középkori lovagnak teljesebb példányképét fölmutatnunk. Minden eleme a középkori civilisatiónak egyesitve van jellemében.

Legnagyobb részben nem saját kora, hanem mintegy korábbi századok gyermeke. Azon korban élt, melyben a közép kor minden intézménye s egész hite meg kezdett rendülni. Európa miden katholikus nemzeténél a közszellem megváltozott s ha még külsőségekben nem mindenütt, de a lelkekben a középkornak vége van s az ujkor nyilik meg.

Hazánkban Mátyás király kisérletei után is megmaradtak, jobban mondva, helyreállottak a megingatott politikai külformák; de mily nagy a különbség a Róbert

Károly idejében zsarnokoskodó és pártoskodó s a mohácsi vész táján az ország sorsát intéző oligarchák közt! — Amazok többsége a pártoskodást nyilt erőszakkal, ezeké pedig inkább alattomos cselszövényekkel folytatá. I. Ferdinánd és I. János király idejében az ököljog egykori kepviselői diplomatákká lettek volt. A Báthoryak, Perényiek, Török Bálintok, Verbőczyek, Katzianerek a cselszövényt többre becsülték a nyilt tetteknél. Meg volt minden oligarchában az a saját maga souverainitását jogosultnak tartó függetlenségi érzet; az a saját kezére való igazságszolgáltatás, önálló megtorlásra való hajlam, s a családi érdek mértékfölötti becsülése; végre az összes ország nevében vagy attól függetlenül való eljárások iránti hajlam; de Zrinyi két lényeges pontban különbözött kortársaitól. Egyfelől a nyilt eljárást jobban szerette a diplomatiánál, s fiatalkori tettei a középkor vadságának szinét viselik magukon épen ezen jellemvonásánál fogva. — A maga politikáját követte, midőn Katzianert kivégezteté, maga szolgáltatott magának igazságot, midőn bátyja haláláért boszut állván, kirabolta Zágrábot s midőn később Pest ostromára menvén, egyuttal a Török-család birtokait dulatta meg lovas banderiumával; sőt a Keglevics-féle ügy elintézésében is látjuk a sziv önző keménységét. Zrinyi mindezekben azt tette, a mit kortársai s néha épen az ország főtekintélyei — csakhogy Zrinyi határozott erélye és huszáros modorā, melyben többnyire volt valami megnyerő vonás is, elütött kortársai cselekvési modorától. S legtöbb esetben mentsége is volt: egy felől azt mondhatá, hogy miután az állam nem szolgáltat neki igazságot, kénytelen maga venni

elégtételt, — másfelől hogy olyat nem tesz, mit a törvény előtt, ha az rendesen szolgáltatnék, védnie ne lehetne. És a maga erején kivívta azt, hogy az ő tulajdonát mindenki tiszteletben tartá, a ki tán különben a törvényt nem tartotta volna tiszteletben.

De a középkori lovagoknak egy más jellemvonása is megkülönbözteté őt kortársainak nagyobb részéről: s ez a vazallnak a fejedelem iránti hódolata. Következetesen vonul ez végig életén, mihelyt teljesen önálló emberré lesz, oly időben, midőn a versenykirályok s a veszélyes helyzet miatt a souverainitas fogalma megingott. Ámbár Zrinyit sem csatolá a souverainhez az a szellemibb kapcsolat, mely például Nagy Lajos korában oly magasztos szinben tünteti föl mind a nemzetet, mind pedig királyát; de mily nagy a különbség egyfelől közte s másfelől a Perényiek, Bebékek és Török Bálintok közt! Hogy Zrinyi ebben a középkori érzületet csak megközelité, de nem volt annak élő megtestülése, a viszonyok hatalma okozá. Korábbi századokban a nemes a harczban tanúsitott vitézség utján jutott birtokhoz s az adománylevél nemcsak azért volt szent ereklye, mivel a birtokhoz való jogot bizonyitá, hanem mivel az ősök tetteit is megörökitette. Zrinyi idejében az ily adományozás majdnem ki ment szokásból. A versenykirályok a főbb nemesek lekötelezésére kecsegtetésűl adományozták a birtokokat, s gyakran pénzbeli adósságban ruházták által zálogul vagy örökös birtokul. A ritkább esetek közé tartozott, hogy valaki csak vitézi tetteiért kapjon adománylevelet és birtokot. S épen Zrinyi élete példa rá. Mintegy negyed száz évig volt ő korának első s átalánosan elis-

mert vitéze; de egyetlen egy falut sem kapott adományul Pestnél, a horvát széleken és Babócsánál tanusított hősiségéért. Még Szigetvár védelméért sem nyert adományt a család. A Frangepán birtokok átruházását tiz évig vonakodott aláirni Miksa király s akkor is főindok volt, hogy Zrinyi Györgynek még nagyobb mértékben el volt adósodva a kincstár, mint apjának. Zrinyi részint leányágon, részint s leginkább adósságfejében nyerte birtokait — és egyetlen pártos tette többet jövedelmezett neki, mint egész életének vitézi tettei. A birtoknak erkölcsi becse alászállott volt azon korban s a hozzá való magasb rendü jog megingott. Ezen átalános becsvesztés még jobban megingathatta azt a solidaritást, mely egykor a vazallokat lekötelezé. — És Zrinyi életében nincs is szoros kapcsolat a birtokvágy és a középkor lovagjainak egyegy Nagy Lajos iránti ragaszkodása közt. Ő a birtokokat mintegy a maga erején szerezte s csak a megerősités az, mire a kormány véglegesen érvényes pecsétet nyomott; az állhatatos vazalli kitartás pedig külön érzelem volt nála, s részint emelkedésre képes érzületéből, részint az országrész politikai szükségéből, részint a természetével ellenkező pártoskodás gyülöletéből folyt. Ő is azok közé tartozott, kik mint kiválóan positiv tettek emberei nem szerették még a szóbeli vitatkozásokat sem, s ellenségei a sérelmi politikának.

Meg volt Zrinyiben a középkori lovagot kiválóan jellemző másik vonás is: a vallásosság, — még pedig — nagy valószinüséggel épen a katholikus vallásosság. Állitják némelyek, hogy a szigetvári hős a reformatió hive volt; de ez eddigelő be nem bizonyitott állitás, s

semmi sem mutatja, hogy gyanitásnál egyéb volna. Fia, György hajlott a protestantismushoz, s az ujitás hive Nádasdy, hősünkkel, ugy látszik, szorosb viszonyban állott; de nevezett gyanitás positiv tényen nem alapul. Zrinyinek jelleme nem volt olyan, hogy bárminő vallásváltoztatásra hajlott volna. Ha helyesen fogtam föl lelkületét, nem volt meg sem az a kétkedő dispositiója, melyet a katholikus egyház akkori hanyatlása mozditott elő, sem az a tagadásra kész ellenzéki hajlama, mi a reformatiónak élet és erőt adott s mi azt nagyszerü óvássá tevé a visszaélések ellen. Oly positiv s mintegy ős természeti jellemek átalánossága mellett, minő Zrinyié volt, egy positiv vallás sem rendűlhet meg. Zrinyi lelke nem ment által azon erőtlenségen, mely lelki szükséggé tette a fölfrisülést, s ujabb szellemi légkör utáni vágyat.

Ha tetteiből következtetnünk lehet gondolkodására és érzületére, a hit nem volt nála a lelkiismeret mélyébe ható és aggodalmas önbirálatra serkentő eszme, mi erkölcsi küzdelmeket idézzen elő: inkább oly szer volt, mely megnyugvást adott neki arra nézve, hogy a rosz tett is jóvá tehető a jelen és jövő életben; inkább az az összes keresztyénség solidaritását a mohammedanismus ellen képviselő átalános eszme volt, mi a középkorban a katholicismust oly nagyszerüvé emelte. Zrinyi nem tartozhatott ugyan azon a fanatismussal határos szent lelkesedésü emberek közé, kik hitök erejének dijában természetfölötti csodákban hisznek, — nem volt ő a középkor keresztes vitéze; de rokonabb lélek lehetett ehhez, mint a korabeli meghasonlottakhoz, kik még ingadoztak a katholicismus és protestantismus

közt. És Zrinyi annyival kiválóbb tünemény ebben a részben, mivel azokat, kik ugyanazon hitet vallák korántsem lelkesité ugyanazon szellem. Harmadizbeli maradéka, a költő Zrinyi Miklós alkalmasint hű nagyából a történethez, midőn ősét, a szigetvári hőst, mintegy az összes keresztyénség vitézévé magasztositja. — És Forgách, hősünk szigorú birája, mélyebben ható igazságot mond hősünkről, mint akarta, midőn azt irja, hogy a szigetvári hős halála expiatio volt korábbi vétkeiért. Maga Zrinyi vallásos meggyőződése olyan lehetett, mely hiszen abban, hogy még a jelen életben lehet jóvá tenni az elkövetett vétkeket, és hogy oly nagy tény, minő a szigetvári martyrság mellett feledségbe megy s elenyészik minden egykori hiba.

Hősünk jellemében, a mennyire életét az eddig ismert adatok föl képesek világositni, bizonyos haladó emelkedést látunk mind erkölcsi, mind politikai tekintetben, s valószinü, hogy élete későbbi szakaiban nem volt kellemes visszaemlékeznie élete első szakaszaira. Habár magasb rendü tulajdonokkal lehetett megáldva, mint saját kihágásainak áldozatul esett bátyja, János; de első ifjukorában osztozott annak szilajon szenvedélyes, s korlátot és urat nem ismerő tetteiben. Később mily fennsőbbségi öntudattal szól a bán sógorának Frangepán Istvánnak ilyes erőszakoskodásairól; s minő különbség lehetett azon félrabló várőrség közt, melynek hatása alatt a török határszéli várakban felnőtt s azon válogatott nemes katonaság közt, melyet maga szemelt ki s egy részben maga nevelt Szigetvár védelmezésére! Nem kevesebb, mint azon rondaság közt, mely apja váraiban uralkodott ahhoz a rendhez

képest, melyet saját váraiba s később Szigetre hozott be.

A fiatalkori első forrongások után, melyek hősünknél erőszakos tettekben tombolják ki magokat, nemsokára, s úgyszólván rögtön az ország leghiresebb vitézeinek egyikévé lesz: a pesti föllépéssel egy országos s egy európai nagy hadsereg előtt lesz ismeretessé és ünnepeltté s majd az ország egyik főzászlós urává, horvátországi bánná. Egymásután nyeri a Frangepán féle birtokokat, Muraközt és Csorgót. Zrinyi hivatalának tisztessége által kivonatott a kisszerü helyi viszályból; komoly feladata és birtokai terjedelme által pedig magánérdeke mindinkább összeolvadt a közérdekkel. Csakhamar az országos politika központjához közel tettleges tényezővé lesz az országgyüléseken és a királyi tanácsban; érintkezésbe jön az ország legnevezetesebb, fölvilágosultabb és müveltebb férfiaival, kik már egy átmeneti generatiót képeztek azok közt, kik Budát közösen eljátszák s kik később fia életében uj korszakot alkotnak a keresztyénmagyar hősiségben. Ha Zrinyiben volt fogékonyság, nagy hatással lehettek rá a tisztultabb koreszmék, melyek ezen józan ész és tetterő által kitünő természeti jellembe oltva nemesebb gyümölcsöket teremnek, mint a mesterkélt müveltségü bonyolultabb jellemekben.

Elejénte csak a maga birtokára s közvetlen párthiveire, csakhamar egész Horvátországra s majd az egész magyar korona területére s tán az európai keresztyénség ügyére szélesedett ki látköre.

Végig megmaradt ő e mellett középkorbeli várurnak, ki nemzetsége érdekeire nagy gondot fordit, kinél a birtokszerzés csaknem önkénytelen szenvedély. Több

volt ez abban a korban a családi érzelem tulságos kifejlésénél. Legalább Zrinyinél, úgy látszik, a családiasság nem volt az a szelid fogalom, a mit napjainkban támaszt ez a szó. — Ő nem családapa, hanem mintegy nemzetség-főnök , némi tekintetben kényur lehetett családja körében. Egymást fölváltott négy felesége közül bajosan nevezhette magát urnőnek valamelyik, midőn a négy közül kettőt eltaszított magától. Lehetett benne gyöngédség, de ez nem [illegible] osztozó bizalmasságig, legfeljebb a leereszkedésig ment. Jobbágyai iránti jóindulatja, s talán katonáinak ragaszkodása is bizonyitja, hogy szeszélyes zsarnok nem volt; de megkivánhatta, hogy szavát parancsolatnak, jóságát kegynek tekintsék.

A család érdekén kivül beláthatta Zrinyi egy független és nagy birtokcsoportozat egész fontosságát. Ez az érdek inkább hasonlíthatott egy közhasznú üzleti firma érdekéhez, melynek államgazdasági fontossága van, mint egyegy mai földesur családi érdekéhez. Várai és magán katonái, az ország fenyegetett határszélein jókora részét fedezék a hazának, s ezek fenntartása országos törvény által volt kötelességévé téve. Minél nagyobb birtokcsoportozat felett rendelkezett, annál könnyebben megfelelt a föladatnak. A Zrinyi által szerzett birtokok nemcsak magokat védték meg száz évnél tovább, hanem Horvátország és a Dunán túli rész megtartásában tán épen a Zrinyieknek van legtöbb érdemök. Zrinyi a birtokokkal mintegy tábornokká lett, ki azonban csaknem független ur a maga birtokán, katonáin s némely részben tettein; még a büntető igazságszolgáltatás is kezében volt jobbágyai felett.

Mennyire különbözött ebben a tekintetben egy középkori lovag a római patriciusoktól! Míg Rómában az állam fogalma uralkodik az egyéni elhatározáson, a középkorban laza-kötelék fűzi az egyént az államhatalomhoz. És tán egy korban sem volt ez oly laza, mint Zrinyi korában s senkinél sem annyira, mint egy ideig a Zrinyi családnál.

Zrin[illegible] [illegible]ncsak magára hagyta, hanem kitagadta volt az állam. M[illegible]ıdjárt apja halála után azt jelenti ki a kormány neki, hogy teljességgel nem fogja őt védni a közös ellenség ellen, hogy azon békeszerződés alól, mely az egész országra nézve érvényes, ő és birtokai ki vannak véve. „Segits magadon, én kénytelen voltam téged az ellenségnek áldozatul vetni,“ ezen szavakkal köszönté az állam az életbe akkor lépett ifjut. És Zrinyi segített magán. Nemcsak maga birtokait [illegible]édi meg, hanem a tán különben török zsákmánynyá válandó Frangepánféle várakat is. Mit tett azután érte az állam? Hivatalra emelte, de a hivatalhoz szükséges módok nélkül s az állam mindig el volt adósodva neki. Ha igaz az, hogy hitelezések szerzik nagy értékü birtokait, igaz az is, hogy ily birtokok nélkül nem tehette volna azon szolgálatot az államnak, a mit tőn.

Azonban az állam végrehajtó hatalmától való ezen függetlenség korántsem zárta ki a hazafiságot és a közügyekért való buzgalmat. Mint fentebb kiemeltem, a valódi hazafiság soha sem volt oly közvetlen és realis értelmü eszme, mint a veszélyek és pusztulás ama korában. Meg volt mintegy hallgatag megegyezésből, az időnkint és helyenkint való pártoskodás mellett, a veszély közösségének érzete s megvolt ama hatalmas

egyesitő központ a magyar- és horvát-országgyűlés és ezenkivül a megyék, melyek csak mint találkozó helyek is fontosak voltak volna, s mennyivel nagyobb erkölcsi nyomatékuk volt, midőn törvényeket és itéleteket hozának! Habár a végrehajtás gyengesége miatt s néha épen a végrehajtó hatalom akaratjából nem juthattak mindig érvényre, a hazafiság és a nemzeti közérzület hathatós ébrentartói valának.

Zrinyiért, mint hadi emberért keveset tehetett az országgyűlés. Megszavazott némely átalános rendtartást, megszabta az adó mennyiségét, de nem tehetett részletes intézkedéseket se időszerinti teendőire, sem katonával és más szükségesekkel való ellátására nézve, sem végül specialis parancsokat nem oszthatott neki. Mindez a végrehajtó hatalom kezében volt.

Zrinyit tehát hazafias tetteiben maga elhatározása vezérlé. Hazafi volt; de megforditott értelemben, mint a római vagy görög vitézek. Ezek egy senatus vagy népgyülés parancsainak engedelmeskedtek, annak nevében jártak el, s annak voltak felelősök. Mint láttuk, kisebb mértékben áll ez Zrinyiről. Inkább önkénytesen vállalkozó s saját lelke parancsát követő ember volt, mint olyan, ki kénytelenségből is tartoznék a másokét követni. Szigetvárnál nem ő vezettetett, hanem inkább ő akart meggyőződéseivel egyező utra vezetni másokat. Ő nagyszerü áldozatot tett a közügyért s azt várta, mások hasonlót fognak tenni és a haza mentve lesz.

Míg a Thermopyláknál haldokló spártai azt üzente: „menj vándor, s mond meg Spártában, hogy betöltöttük a nép parancsolatát.“ Zrinyi és társai haldokolva azt üzenhették volna a győri táborba: „megtettük, a mit a

haza ügye kivánt, — ti pedig tegyétek meg a mit ha egyéb nem, a keresztyén fegyverek becsülete kiván.“

Azt az önkénytes hazafiságot, melyet a középkori oligarchában, s azt az engedelmességet a nép akaratának, mit a spártai hősökben bámulunk, egymáshoz hasonlitva, az összehasonlítás nem válik a magyar hős kisebbségére. Szigetvár védelmét is főkép mint független emberben s mint oligarchában méltányolhatjuk leginkább: ő is a magyar oligarchák közé tartozott; de osztályának egyik legnemesebb példányképe, kivált a maga kortársaihoz hasonlítva.

V É G E.

Sajtó-hibák

11.	lap	5.	sor	(felülről)	Scerdona helyett olvasd: Scardona
26.	„	20.	„	„	nemzetiségi helyett olvasd: nemzetségi.
70.	„	7. és 8.	„	„	lepézi helyett olvasd: képezi.
„	„	18.	„	„	vara helyett olvasd: vára.
75.	„	11.	„	„	aranyt helyett olvasd: arányt.
77.	„	5.	„	„	A Brebiri helyett olvasd: Brebiri.
78.	„	3.	„	„	pracedens helyett olvasd: praecedens.
„	„	5.	„	„	maly helyett olvasd: mely.
„	„	21.	„	„	mühödött helyett olvasd: müködött.
79.	„	5.	„	(alulról)	birálásában helyett olvasd: birásában.
92.	„	10.	„	(felülről)	1294-ig helyett olvasd: 1294-ik.
105.	„	5.	„	„	idegeneskedésböl helyett olvasd: idegenkedésböl.
124.	„	16.	„	„	tengedheté helyett olvasd: tengetheté.
147.	„	18.	„	„	bekehajlam helyett olvasd: békehajlam.
175.	„	16.	„	„	gezni öt helyett olvasd: kivégezni öt.
182.	„	4.	„	„	rőszakot helyett olvasd: eröszakot.
„	„	2.	„	(alulról)	befolyott hat helyett olvasd: befolyhatott.
185.	„	9.	„	„	már helyett olvasd: más.
206.	„	2.	„	(felülről)	1380. helyett olvasd: 1330.
213.	„	14.	„	„	1616-ra helyett olvasd: 1416-ra.
216.	„	Jegyzésben Igazoló okmányok helyett Muzeum kéziratai.			
219.	„	21.	sor	(felülről)	Bukkaival helyett olvasd: Bukkarival.
227.	„	17.	„	„	felekre helyett olvasd: félre.
230.	„	5.	„	„	kellékek helyett olvasd: kellék.
238.	„	Jegyzésül ez teendö: Nemz. Muz. kéziratai.			
257.	„	11.	sor	(alulról)	s az ország helyett olvasd: az ország.
264.	„	10.	„	„	**mely** 1553-ban helyett olvasd: 1553-ban.
272.	„	3.	„	„	sem az helyett olvasd: sem **csak** az.
284.	„	9.	„	(felülről)	a Blagai helyett olvasd: Blagai.
342.	„	6.	„	(alulról)	**tizenhárom** helyett olvasd: tizenkét.
356.	„	7.	„	„	Sztigó helyett olvasd: Sztrigó.
361.	„	12.	„	„	csáktornya-birtokok helyett olvasd: csáktornayi birtokok.
363.	„	17.	„	„	Muraköz helyett olvasd: Muraközben.
407.	„	10.	„	„	A julius helyett olvasd: Julins.
416.	„	6.	„	„	részek**böl** helyett olvasd: részek.
465.	„	11.	„	(felülről)	**szólt** helyett olvasd: **volt**
470.	„	16.	„	„	engedék helyett olvasd: engedé.
472.	„	4.	„	(alulról)	arcis oppidi helyett olvasd: arcis **ac** oppidi.
476.	„	21.	„	(felülről)	hatvanezer helyett olvasd: hatvanezer **forintot**.
479.	„	12	„	„	még **az** elsö tette **is** helyett olvasd: még elsö tette.
538.	„	2.	„	„	hallhatatlan helyett olvasd: halhatatlan.
„	„	6.	„	„	Koratnónál helyett olvasd: Koroknánál.
542.	„	5.	„	„	arról helyett olvasd: attól.
585.	„	21.	„	„	ösi helyett olvasd: öszi.
600.	„	7.	„	(alulról)	hadainak helyett olvasd: tüzérségének.